

GOVERNMENT OF INDIA
ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF INDIA

CENTRAL
ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO. 66230

CALL No. 954.54 / Buz / Cha

MADRAS GOVERNMENT ORIENTAL MANUSCRIPTS
SERIES No. 38

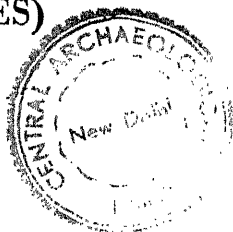
توزک والا جاہی

TUZUK-E-WĀLĀJĀHI (in Persian)

By
Burhan Khan Handi

(WITH NOTES)

66830

EDITED BY

T. CHANDRASEKHARAN, M.A., L.T.,
Curator, Government Oriental Manuscripts Library, Madras.

AND

THE STAFF OF THE LIBRARY

(under the orders of the Government of Madras.)

954.54

Bur / Cha

PRINTED BY THE SUPERINTENDENT
GOVERNMENT PRESS

MADRAS

1957

Hist. South India
Kannatak

INTRODUCTION.

The present edition of Tawzak-e-walajahi, an important source of the history of South India in general and the Carnatic in particular, is based on the single Persian manuscript available in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, under D. No. 304.

The author of this work Munshi Burhan Khan Handi, son of Syed Hasan, was born in Tiruchinapalli, where his ancestors coming from Bijapoor had settled down. It is presumed that the word "Handi" may be his family name or that of the place of his nativity. The correct date of birth of the author is not known.

He had his early education in Arabic and Persian under the learned Moulvi Ghulam Husain Jawdat, a resident of Tiruchinapalli. Jawdat was a poet of considerable merit and was known as Shahar ustad. After completing his education he was appointed a munshi in the Nawait family and discharged his duties very sincerely, efficiently and ably. His industry and extraordinary ability soon made him popular with the result that Nawab Husam-al-Mulk Abdullah Khan Bahadur, the fourth son of Nawab Muhammed Ali Walajah appointed him to write the history of his house in Persian.

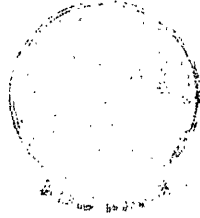
Shaikh Muhammed Wasif Madrasi in his book *حديقة المرام في تذكرة علماء الاعلام* (Hadiqat-al-Maram-fi-Tadhkirat-e-ulama'-al-A'lam) says that Burhan Khan was an erudite scholar in Persian and Arabic and he was a munshi to Nawab Husam-al-Mulk Abdulla Khan Bahadur. For the information of the readers a quotation from the above book is given below:—

كان شيخنا كبيراً صاحب الفضيلة في علم الفارسية وكان يعرف
لسان العربي ايضاً وكان استاذ عصره فيها وكان منشي عند ابي مطهر
علي خان *

In course of time Burhan Khan was brought to Madras from Tiruchinapalli by Nawab Husam-al-Mulk Bahadur. Burhan died in Madras on 27th Jumadah 1240 A. H. (1824 A. D.) and according to Dr. Ethe on 1238 A.H. (1822 A.D.).

Burhan was a good prose-writer (انشا پرداز) as well as a poet. In prose he followed the style of Mirza Baidil. He has written several works in prose and poetry. In prose N'arah-e-Hydari, Insha-e-Burhani and Tawzak-e-walajahi are very famous. At present only the book Tawzak-e-walajahi is available, the other works are not found anywhere. The name of a mathnavi Tootinamah is also mentioned by some authors but it is not traceable.

Ms. No. 1891-2
Oriental Manuscripts Library, Madras

68230
अवधि संख्या..... दिनांक 11.8.80
निर्देश संख्या... 954-54/Bur/Cha
नई दिल्ली

केन्द्रीय पुरातत्व पुस्तकालय

केन्द्रीय पुरातत्व पुस्तकालय
नई दिल्ली

compiling the versified history named Anwar namah. The first daftar records the early history of the family of Muhammed Ali Walajah along with the nizamat of Anwar-al-din Khan Bahadur up to the capture of Pondicherry.

At first Burhan wanted to narrate the events following the conquest of Pondicherry in the second volume of Tawzak-e-walajahi, but at the end of the first daftar there is a (خاتمه) conclusion by which it is understood that the second daftar was not taken up. An extract from the khaltima is given below :—

القصہ سمند تیز رفتار قلم بقطع عرصہ ہائے سنگلاخ تا این
جا فرسودہ سم تکاوری گردید و فارس طبع راتم بغیاس بقیہ راہ
دراز مقام خانمہ کتاب کہ انتہای دو منزل مناسب آسودگی او اندیشید
انشاء اللہ المستعان بفرست چندے ہمیں اسپ است و ہمیں میدان
و ہمیں گوے است و ہمیں چونگان بالفعل از طے کردیدن این قدر
مسافت بعید کہ نظر بر آفات و عوارضات راہ مفت پامردی این
آبلہ پا است بقول کسیے —

شکر حق نیم سفر شد بہ بسے رنج و محن

آفریں باد بریں ہمت مردانہ من

دوکانہ مسجدہ شکر رب العفیظ بجا آرد، باین تعب سفر بفحوای
ایںکہ دعای دلریشاں اثر قربت اجابت را سزاوار است حسب
بالتجای ترقی عمر و دوام نواب مستطاب یعنی بانی این کتاب
باین تصریح بلند می سازد *

In the above quotation the author has given an idea that if opportunity arises, he will write the second daftar also. But it is not known whether this second daftar was completed.

The author of Sawanihat-e-Mumtaz writes that during the time of Nawab Umdatul-Umara, Nawab Husam-al-Mulk Bahadur had collected facts about Nawab Umdatul-Umara and Nawab Muhammed Ali Walajah, got them corrected by Munshi Burhan Khan Handi and named this work as Tawzak-e-walajahi. A quotation from the work is given below:—

در زمان نواب عمدة الامرا بہادر جناب حسام الملک بہادر
برای یادگار زمانہ احوال دوام و ریاست والاجاہی بہ تفصیل
محلکات و ازدواج و اولاد وغیرہ اول و دویم قلمبند کردہ از منشی
محمد برہان خاں ہانڈی ترتیب نشیب و فراز عبارت بانشا آراہی
درست کثابیدہ مسہمی بہ ترک والاجاہی نمودند آن کتاب بعد

Positively a few quotations from the poems of Burhan are recorded by some biographers. The following verses are selected from his work :—

فزود عزت عالی نژاد در پستی
 در یست قطره که رفت از سحاب در ته آب
 تپ دل در هوایش شعله جوش است
 تمنا هر نفس مهر خروش است
 ز درد عشق رو هر جا که داغیست
 کدورت خانه جان را چراغیست
 بر این بصد ، هزار پریشانی زمان
 از دامن تو دور نشد گر غبار شد

Moreover many verses by Burhan are given in Tawzak-e-walajahi at the end of which there is an eulogy to Nawab Husam-al-Mulk Abdullah Khan Bahadur composed in most elegant style.

In the introduction to the Tawzak-e-walajahi it is revealed that Burhan began this work in the year 1195 A.H. (1781 A.D.) at the instance of Nawab Husam-al-Mulk Abdulla Khan Bahadur. The Nawab collected important records of the State by the order of Nawab Muhammed Ali Walajah and supplied them to Munshi Burhan Khan. The first volume of this work was completed in 1198 A.H. According to Dr. Ethe it was completed in 1200 A.H. (1786 A.D.).

A quotation from the (مقدمه) muqaddamah of the work is given below:—

با وجودیکه زمانه نامددگار مقتضی سر برایی این امر گران
 نمود نظر بالتفات لا انتهایش تا زمانه دراز که سوائے ایام تعطیل
 عارضی مدت شغلیش تا این مقام بسه (۳) سال محسوب است
 با اجتماع حواس منتشره گرانباری نقدیتمش بر سر جان ناتوان کشیدم
 و باآبداری عباراتش آب نظر و بتآبداری استعاراتش تاب جگر
 صرف گردانیدم *

The first volume contains a (مقدمه) muqaddamah and (دفتر اول) first daftar. In the muqaddamah there is an account of Meer Ismail Khan Abjadi, the poet laureate of the Carnatic, and the reason for his

توزک والاجاہی کا یہ نسخہ جو اس وقت پیش نظر ہے
ملک کرناٹک کی ایک مبسوط تاریخ ہے۔ اس کے مصنف کا
نام برہان خان ہانڈی ولد سید حسن ہانڈی ہے۔ ممکن ہے کہ
ہانڈی مولف کا خاندانی لقب ہو یا کسی خاص مقام کی طرف
منسوب ہو *

برہان خان کے آبا و اجداد اصل میں بیجاپور کے رہنے
والے تھے مگر ان کی پیدائش نتھرنگر (ترچناپلی) میں ہوئی
ان کی تاریخ پیدائش کا کچھ پتہ نہیں چلتا۔ برہان خان نے
نتھرنگر میں مولوی غلام حسین جودت نائٹی سے عربی اور فارسی
کی درسی کتابیں پڑھیں۔ جودت اس زمانے کے معروف شاعر
تھے اور شہر استاد کے لقب سے مشہور تھے۔ برہان نے شعر و
سخن اور انشاء میں انہیں سے اصلاح لی۔ جب تعلیم سے فارغ
ہوئے تو اہل نوابت کے یہاں منشی گری اختیار کی اور اس
خدمت کو نہایت حسن و خوبی کے ساتھ انجام دیا *

جب برہان خان کے علم و کمال کا شہرہ ہوا تو محمد علی
والاجاہ کے چوتھے فرزند حسام الملک اعتماد الدولہ محمد عبداللہ
خان بہادر نے انہیں اپنے ہاں ملازم رکھ لیا۔ چنانچہ شیخ محمد
واصف مدرسی اپنے رسالہ ”حدیقتہ المرام فی تذکرۃ علماء الاعلام“
میں ان کے متعلق لکھتے ہیں ”کان شیخا کبیرا صاحب الفضیلۃ
فی علم الفارسیۃ وکان یعرف لسان العربی ایضا وکان استاذ عصرہ
فیہا وکان منشی عندابی مطہر علی خان“ یہاں مطہر علی خان
کے والد سے مراد حسام الملک بہادر ہیں۔ حسام الملک انہیں اپنے
پہراہ ترچناپلی سے مدراس لے آئے اور وہ پھر یہیں مقیم ہو گئے۔
آخر ۲۷ جمادی الثانی سنہ ۱۲۴۰ ہجری مطابق ۱۸۲۴ء کو
انتقال کیا *

(۱) صاحب تذکرۃ گلزار اعظم نے برہان خان کا منہ وفات سنہ ۱۲۳۸ ہجری لکھا ہے *

رحلت نواب عمدة الاسرا بهادر با تمام رسيد اگر در حين نواب صاحب معلي تيار مي شد البته بصله معقول سرفراز مي گرديد اما جذاب حضرت حسام الملك بهادر را اميد صلہ اين بر ايام فراغت خود داشته احباب اورا پرورش مي فرمودند *

From the above extract it is surmised that the second daftar also might have been prepared, but there was no opportunity to publish it. It is most likely that a copy of this volume may be available in the family of Nawab Husam-al-Mulck Bahadur.

For editing this book two manuscripts were consulted. One of these two belongs to the Muslim Library, Walajah Road, Madras. It contains 794 pages, each page bearing twelve lines. The size of this manuscript is big, letters are in a sufficiently bold type representing a good style of calligraphy. It is said to have been written in 1232 A.H. during the lifetime of the author. In the margin of this book the poetic version of Meer Ismail Khan Abjadi and prose version of Burhan Khan Handi may be observed.

The second manuscript is available in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras. It contains 532 pages with 15 lines in a page and the size is medium. All the folios are worm eaten and some of them are badly injured. Though there are no dates in this manuscripts, yet from the mode of writing and the condition of the paper it can be inferred that this is an old copy and it might have been written during the time of the author. These two manuscripts were compared carefully and no variations could be detected in them.

Some well-known works as for instance (1) Ma'thir-al-Umara, by Samsam-al-Dawla Shahid, (2) The English translation of Tawzak-e-Walajahi, by Dr. Muhammed Husain Nainar and (3) Europe men Dakhni Makhtootat by Nasiruddin Hashimi have been consulted for preparing the marginal notes so that it may be useful to the public in general and research students in particular. Moreover a genealogy of the Walajah family is also given in the end.

In editing this work, my thanks are due to Syed Hamza Husain omari, Munshi-e-Fazil, who is solely responsible for preparing the press copy and correcting the proof and writing the foot-notes and introduction both in English and Urdu after referring to various journals and books of literary importance, which is indeed a task of great industry and patience.

T. CHANDRASEKHARAN,
Curator,

GOVERNMENT ORIENTAL MANUSCRIPTS
LIBRARY, MADRAS.

7th December 1955.

رہ کئے تھے۔ اس کے علاوہ انور نامہ میں صرف سنہ ۱۱۷۴ ہجری تک کے واقعات بیان کئے گئے تھے۔ حسام الملک بہادر نے نواب محمد علی کے اشارے سے حکومت کے روزنامے فراہم کئے اور برہان خاں ہانڈی سے نثر میں تاریخ مرتب کرنے کی فرمائش کی۔ چنانچہ انہوں نے تین سال کی مسلسل محنت کے بعد توڑک والاجاہی کی پہلی جلد لکھی چنانچہ وہ خود کہتے ہیں۔

”باوجودیکہ زمانہ نامدگار مقتضی سربراہی میں امر گراں نبود نظر بالتفات لانتہایش تا زمانہ دراز کہ سوائے ایام تعطیل عارضی مدت شغلش تا میں مقام سہ (۳) سال کامل محسوب است باجتماع حواس منتشرہ گرانباری تقدیمش برسرا جان ناتوان کشیدم و بآبداری عباراتش آب نظر و بتباداری استعاراتش تاب جگر صرف گردانیدم“ *

اس پہلی جلد میں ایک مقدمہ اور دفتر اول ہے۔ مقدمہ میں میر اسمعیل خاں ابجدی ملک الشعراء کرناٹک کے حالات اور ان کی منظوم تاریخ انور نامہ کی سبب تالیف کا ذکر ہے۔ دفتر اول میں نواب محمد علی والاجاہ کے خاندان کی ابتدائی تاریخ کے ساتھ ساتھ نواب انورالدین خاں بہادر اور نواب محمد علی والاجاہ کے دور اول کی نظامت یعنی پہلجری کی فتح تک کے حالات بیان کئے گئے ہیں۔ ابتدا میں مصنف کا ارادہ تھا کہ اس کا دوسرا دفتر ان واقعات پر مشتمل ہو جو پہلجری کی فتح کے بعد پیش آئے۔ مگر دفتر اول کے اختتام پر جو خاتمہ لکھا گیا ہے اس سے اندازہ ہوتا ہے کہ کتاب صرف اسی پر ختم ہوگئی چنانچہ وہ لکھتا ہے۔

”القصہ سہند تیز رفتار قلم بقطع عرصہ ہائے سنگ لایخ تا میں جا فرسودہ سم تکویری گردید و فارس طبع راقم بقیاس بقیہ راہ دراز مقام خاتمہ کتاب کہ انتہای دو منزل دو دفتر مقرر ہوا در ہمیں یک منزل مناسب آسودگی اندیشید انشاء اللہ المستعان بفرصت چندے ہمیں اسپ است و ہمیں میدان ہمیں گوے

برہان خاں بہترین انشا پرداز اور اچھے شاعر تھے۔ انشا پردازی میں وہ مرزا بیدل کے پیرو تھے۔ انہوں نے نظم و نثر میں کئی کتابیں لکھی ہیں۔ نثر میں ”نعرۂ حیدری“ ”انشائے برہانی“ ”منشآت بے نظیر“ ”اود توزک والجاہی“ مشہور ہیں۔ مگر آخری کتاب کے سوا ان کی دوسری کتابیں نایاب ہیں۔ طوطی نامے کے نام سے ایک مثنوی کا نام ملتا ہے مگر یہ کتاب بھی نایاب ہے البتہ ان کے کچھ اشعار بطور نمونہ کے تذکروں میں منقول ہیں جن کو یہاں پیش کیا جاتا ہے۔

فرود عزت عالی نژاد در پستی
دریست قطره کہ رفت از سحاب در تہ آب
تپ دل در ہوایش شعلہ جوش است
تمنا ہر نفس محشر خروش است
ز درد عشق رو ہرجا کہ داغے است
کدورت خانہ جان را چراغے است
برہاں بصد ہزار پریشانی زماں
از دامن تو دور نشد گر غبار شد

ان اشعار کے علاوہ توزک والجاہی میں بھی جاہجا برہان کے برجستہ اشعار ملتے ہیں۔ کتاب کے آخر میں انہوں نے نواب عبداللہ خاں حسام الملک بہادر کی تعریف میں ایک نظم اور مناجات نہایت فصیح و بلیغ انداز میں لکھی ہے *

توزک والجاہی کے مقدمہ سے معلوم ہوتا ہے کہ برہان خاں نے یہ تصنیف سنہ ۱۱۹۸ ہجری مطابق سنہ ۱۷۸۱ء میں نواب حسام الملک بہادر کے اشارے سے شروع کی تھی۔ کرائٹ کی تاریخ کے متعلق ان کے سامنے ابجدی کالکھا ہوا انور نامہ موجود تھا لیکن نظم کے میدان کی تنگی کی وجہ سے اس میں واقعات کا تسلسل قائم نہیں رہ سکا۔ بہت سے اہم واقعات بیان ہونے سے

اس کتاب کو ایڈٹ کرنے میں دو قلمی نسخوں سے مدد لی گئی ہے۔ پہلا نسخہ کتب خانہ اہل اسلام والاجاہ روڈ مدراس کا ہے جو سنہ ۱۲۳۲ ہجری کا لکھا ہوا ہے اور یہ مصنف کے زمانے کا لکھا ہوا نسخہ ہے۔ اس نسخے کی تقطیع بہت بڑی ہے تلم جلی اور خط خوشنما ہے۔ اس کے کل صفحات ۷۹۴ ہیں اور ہر صفحہ میں ۱۲ سطریں ہیں۔ اس کے حاشیہ پر ابجدی کی منظوم تاریخ ہے *

دوسرا نسخہ گورنمنٹ اوڈینٹل لائبریری مدراس کا ہے جس کی تقطیع درمیانی ہے اس کے کل صفحات ۵۳۲ ہیں اور ہر صفحہ میں ۱۵ سطریں ہیں۔ اوراق کرم خوردہ اور بعض بالکل بوسیدہ ہو چکے ہیں۔ اس میں سنہ تحریر کا کہیں ذکر نہیں تاہم کاغذ اور خط کو دیکھتے ہوئے یہ اندازہ ہوتا ہے کہ یہ بھی پہلے نسخہ کے لگ بھگ قدیم نسخہ ہے۔ میں نے ان دونوں نسخوں کا لفظ بلفظ مقابلہ کیا لیکن ان میں کوئی زیادہ فرق معلوم نہیں ہوتا * میں نے مائٹرامرا، مولفہ صمصام الدولہ شہید، ترجمہ انگریزی توڑک والاجاہی، از ڈاکٹر محمد حسین نینار، یورپ میں دکھنی مخطوطات، از نصیرالدین ہاشمی، کی مدد سے جابجا اس کتاب پر مفید حواشی دئے ہیں تاکہ قارئین اور خصوصاً ریسرچ کرنے والے طلبا ان سے فائدہ اٹھائیں *

میں نے حتی الامکان غلطیوں کی اصلاح کی کوشش کی ہے تاہم بمصداق ”الانسان مرکب من الخطاء والنسيان“ اگر کہیں طباعت کی غلطیاں پائی جائیں تو قارئین سے امید ہے کہ وہ ان کی اصلاح فرمائیں گے۔ اس کے علاوہ کتاب کے آخر میں خاندان والاجاہی کا شجرہ بھی دیا گیا ہے *

سید حمزہ حسین عمری *

T. CHANDRASEKHARAN,

Curator.

GOVERNMENT ORIENTAL MANUSCRIPTS
LIBRARY, MADRAS,
7th December 1955.

است و ہمیں جوگان بالفعل از طے گردیدن این قدر مسامت بعید
کہ نظر بر آفات و عوارضات راہ مفت پامردی این آبلہ پا است
بقول کسے —

شکر حق نیم سفر شد بہ بسے رنج و مہن
آفریں باد بریں ہمت مردانہ من

دوگانہ مسجدہ شکر رب الحفیظ بجا می آرد و باین تعب سفر بفحواسے
ایذکہ دعائے داریشان اثر قربت اجابت را سزاوار است دست
بالتجائے ترقی عمر و دولت نواب مستطاب یعنی بانی این کتاب باین
تصرع بلند می سازد *

اس مذکورہ بالا اقتباس میں مصنف نے یہ خیال بھی ظاہر
کیا ہے کہ اگر اس کو موقع ملا تو وہ دوسرا دفتر بھی تیار
کرینگا اب یہ نہیں معلوم کہ یہ دوسرا دفتر تیار ہوا یا نہیں البتہ
سوانحات ممتاز کے مصنف نے یہ لکھا ہے کہ حسام الملک بہادر
نے نواب عمدۃ الامرا بہادر کے زمانے میں نواب محمد علی والجاہ
اور نواب عمدۃ الامرا کے حالات مرتب کئے تھے اور منشی برہان
خان ہانڈی سے اس کی عبارت کی اصلاح کروائی تھی اور اس کا
نام توزک والجاہی رکھا تھا۔ چنانچہ اس کتاب کی اصل
عبارت حسب ذیل ہے —

”در زمان حضرت نواب عمدۃ الامرا بہادر جناب حسام الملک
بہادر برائے یادگار زمانہ احوال دولت و ریاست والجاہی بتفصیل
محللات و ازدواج و اولاد وغیرہ اول و دویم قلم بند کردہ از منشی
محمد برہان خان ہانڈی ترتیب و نشیب و فراز عبارت بانشا آرائی
درست کنائیدہ مسمی بتزک والجاہی نمودند آن کتاب بعد
رحلت نواب عمدۃ الامرا بہادر با تمام رسید اگر درحین نواب
صاحب معلی تیار می شد البتہ بصلہ معقول سرفراز می گردید
اما جناب حضرت حسام الملک بہادر امید صلہ این بر ایام
فراغت خود داشتہ باحبیب او را پرورش فرمودند *“

اس عبارت سے یہ شبہ ہوتا ہے کہ دفتر دوم بھی شاید تیار ہو چکا
تھا لیکن اس کی اشاعت کی نوبت نہیں آئی۔ بہت ممکن ہے کہ
حسام الملک کے خاندان میں اس کا کوئی نسخہ موجود ہو *

فہرست مضامین *

صفحہ *	مضمون *
1	حمد حضرت الوہیت *
2	نعت جناب خاتم الرسالہ صلی اللہ علیہ وسلم *
5	سبب تالیف کتاب و تسمیہ آن بہ توزک والاجاہی *
10	مقدمہ مشعر تقریب حقیقت حال سرگذشت میر اسماعیل ابجدی ناظم یگانہ و ارستاد علامہ و سبب تصنیف کتاب قابل الانتخاب انور نامہ *
17	دفتر اول متضمن احوال سعادت اشتمال آبا و اجداد خداوند نعمت از بدو قبول شرف اسلام و حقایق ریاست رسائے پیشینہ کرناٹک ارم ارتسام و استقلال و استحکام نظامت و فتوحات خود بدولت با کواہیف متعرضہ واجب الارقام بر محل و مقام تا بغاوت فرقہ فراسیس و فتح قلعہ پھولچری موصول الانہدام بشرح و بسط تمام *
18	داستان توطن جدا علاقے حضرت اعلیٰ در بلدہ طہینہ مدینہ منورہ زاد اللہ تعالیٰ شرفا و تعظیما *
20	بیان توطن اجداد شریف در شہر بخارا متعلق ترکستان *
”	بیان رسیدن اجداد شریف بدیار ہند و فایز شدن بشہر بدایون *
”	بیان توطن اجداد شریف در شہر قنوج *
21	بیان توطن اجداد شریف در قصبہ گوپامو حرسہا اللہ تعالیٰ عن جمیع آفات والبلدات بہ حرمت سید الکائنات وآلہ علیہم افضل الصلوٰت والتعظیمات *
22	داستان اجمال احوال سعادت اشتمال نواب حاجی محمد انور الدین خان بہادر *

- 37 بیان عفت مزاج و طہارت رواج نواب موصوف *
- 38 بیان تصفیہ بطون نواب موصوف بعد شہادتش *
- 39 بیان حفظ مراتب و رعایت نواب موصوف *
- 40 بیان صلہ رحمی واقربا پروری و لطافت بیان و نزہت لسان نواب موصوف *
- 40 بیان دلائل بر ثبوت سیادت نواب موصوف *
- 41 دستور العمل اوقات والايش *
- 42 تفصیل پسران و دختران نواب موصوف *
- 44 داستان در بیان روانہ شدن نواب سراج الدولہ محمد جان جہاں انور الدین خان بہادر شہامت جنگی بحضور محمد اورنگ زیب عالم گیر پادشاہ حسب الصدور فرمان عالی شان و بموجب ایماے والد نامدارش در رویا *
- 45 شرح فرمان عالی شان حضرت صل اللہ محمد اورنگ زیب عالم گیر پادشاہ متضمن طلب بنام نامی نواب سراج الدولہ محمد جان جہاں انور الدین خان بہادر شہامت جنگی *
- 46 بیان حصول خطاب خانی از حضور سلطانی *
- 47 بیان مامور شدن بر خدمت پیشکاری داروغگی دیوان خانہ پادشاہی *
- 47 بیان مخاطب گردیدن بخطاب والد نامدار خود و سرفرازی یافتن از پیشگاہ خسروی *
- 49 داستان مامور شدن باصلاح امور مملکت دکھن بہ ہمراہی وزیر المملکت وکیل السلطنت نواب آصف جاہ نظام الملک نظام الدولہ جی قلیچ خان بہادر فتح جنگ از حضور محمد شاہ پادشاہ و رسیدن بدیار

* مشهور *

* مشهورون *

- 23 بیان کم گوئی نواب حاجی محمد انورالدین خان بہادر *
- 24 بیان عفو دوست بودن و ستر عیوب مردم نمودن نواب
موصوف *
- ” بیان راست گوئی نواب موصوف *
- 25 بیان وفای عہد و عذر پذیری او *
- 26 بیان فصاحت زبان و طلاقت لسان او *
- ” بیان اختصاص یافتن او بدرجہ اعلیٰ عمارت از پیشگاہ
شاہ جہاں پادشاہ *
- 28 داستان روانہ شدن نواب حاجی محمد انورالدین خان
بہادر بہ زیارت حرمین شریفین و استحصالی سند
فراشی آن ہر دو مقام با احترام بہ مہر و دستخط
سلطان روم و مراجعت نمودن بہ ملک ہندوستان
و حصول ملازمت محمد اورنگ زیب عالمگیر پادشاہ
و سرفراز شدن بافزایش منصب و خطاب بہادری
بوضوح کفایت و دیانت و رسیدن ہمراہ رکاب شاہی
بدکنہ و خرامیدن بروضہ عدن *
- 31 بیان مقدمات ولادت با سعادت نواب سراج الدولہ محمد
جان جہاں انورالدین خان بہادر شہامت جنگ *
- ” بیان خواب دیدن نواب موصوف و بشارت یافتن از
تعبیرش بتولد فرزند ارجمند *
- 32 بیان بشارت یافتن والدہ شریفہ نواب موصوف از ہاتف
غیب بتولد فرزند گرامی قدر با فروزہ *
- ” بیان خواب جدہ مادری نواب موصوف بتولد او *
- 33 داستان در بیان احوال با اقبال و فرہنگ نواب سراج الدولہ
محمد جان جہاں انورالدین خان شہامت جنگ *
- 34 در بیان تصفیہ قلب و خرق عادات نواب مہدوح *

- 68 بیان کیفیت احداث بلده آرکاٹ اوجہ تسمیہ آرکاٹ *
- 69 بیان کیفیت ناظران ما سلف صوبہ دارالنور محمد پور
عرف آرکاٹ متعلق کرنائٹک پایاں گھاٹ *
- 70 بیان جود و نوال او *
- 71 بیان نظامت داؤد خان در صوبہ آرکاٹ *
- 72 بیان نظامت نواب سعادت اللہ خان *
- 76 بیان نظامت علی دوست خان برادر خورد باقر علی
خان پسر دویم غلام علی خان قلعدار ویلور برادر زاده
نواب سعادت اللہ خان *
- 79 بیان نظامت و شہادت نواب صفر علی خان شہید
پسر نواب علی دوست خان شہید رحمۃ اللہ علیہما *
- 84 بیان متمکن شدن غلام مرتضیٰ خان بر مسند نظامت
آرکاٹ و باز مفرور شدنش از فساد طاہران و تعطیل نظامت
چندے از عدم تعیین ناظمے دران زمان *
- 84 بیان مجملے از احوال فرقه طاہران و کیفیت تبدیل
لقب شان *
- 85 بیان رسیدن نواب آصف جاہ در پایاں گھاٹ و مامور
فرمودن خواجہ عبداللہ خان را بر نظامت آرکاٹ
و گرفتن قلعه ترچناپلی از دست مرار راؤ *
- 86 بیان نظامت خواجہ عبداللہ خان *
- 88 داستان حقیقت تاجران فرنگی ساکن ضلع آرکاٹ
و کیفیت بد وروائی جہاز در عمان و نزول آنها بر سواحل
ہندوستان *
- 91 بیان قوم پرتگیش *
- 92 بیان شہدے از حال سعادت اشتمال سید بدرالدین شہید
قدس سرہ *

- دکن و مامور شدن بر نظامت سیکاکول و راج بندر
و مچھلی پتن بلا دیر شور و فتن *
- 51 داستان مصاف نواب موصوف یعنی نواب سراج الدولہ
محمد جان جہاں انور الدین خان بہادر شہامت
جنگ با نور الدین نام ولد حاجی حسین سرکرده
تعلقہ راج بندر و بضبط آمدن سواد صدر *
- 53 بیان صدور فرمان عالی شان از حضور محمد شاہ
پادشاہ متضمن تحسین و تفویض نظامت صوبہ
فرخندہ بنیاد حیدرآباد در جلدوی فتنہ نمایان
تعلقہ راج بندر بنام نواب موصوف *
- " شرح فرمانی شاہی *
- 54 داستان نظامت نواب سراج الدولہ در صوبہ فرخندہ
بنیاد حیدرآباد *
- 55 بیان قصاص زوجہ ساہو بحکم نواب موصوف *
- 56 داستان مصاف نواب موصوف با بابونایک سردار سرہتہ
علاقہ دار ریاست پونہ و شکست یافتن او *
- 58 داستان ریزش پنڈت پردان پیشوا باسمہ لک سوار بر
ممالک دکن و معاودت نواب آصف جاہ از کرناٹک
پایان گھاٹ و محصور شدن در فوج سرہتہ و اعانت
نمودن نواب سراج الدولہ بہادر و واسطہ صلح گردیدن
در میان ہر دو فوج محاصر و محصور *
- 61 داستان مامور شدن نواب سراج الدولہ بہادر بر نظامت
صوبہ آرکات متعلق کرناٹک پایاں گھاٹ و رسیدن
او دران سر زمین بحکم رب العالمین *
- 67 داستان احداث بلدہ آرکات متعلق کرناٹک پایاں گھاٹ
و کیفیت حکام سلف آن ملک و تجار فرنگ ساکن
آن سواد *

* مضمون

* مضمون

- 118 دایستان مصافی نواب سراج الدولہ محمد خان جہاں انور الدین خان بہادر شہامت جنگ با ہابونا ایک سردار مرہٹہ بدفعہ ثانی *
- 120 دایستان بغاوت فراسیس و متصرف شدنش بر بندر چیناپٹن متعلقہ کولپنی انگریز و مامور شدن محمد محفوظ خان بہادر باستخلاص بندر مذکور و انتشار فوجش از شبخون کردن فرقہ فراسیس *
- 122 دایستان مامور شدن حضرت اعلیٰ بہ تذبذب فراسیس پر دغا و اعانت انگریز با وفا بحکم سراج الدولہ محمد خان جہاں انور الدین خان بہادر شہامت جنگ *
- 123 دایستان مامور گردیدن و روانہ شدن حضرت اعلیٰ از حضور پدر بزرگوار بحفاظت و استخلاص بندر دیونام پٹن و شکست دادن بفراسیس و روانیدن چیناپٹن از موسی دبلکس و سپردن آن بانگریز *
- 125 عرضداشت موسی دبلکس (ڈیویلیے) *
- ” فرمان حضرت اعلیٰ در جوابش *
- 131 دایستان تقسیم فرمودن نواب سراج الدولہ بہادر ملک کرناتک پایاں گھاٹ بر فرزندان عالی درجات و ولی عہد نمودن بہ حضرت اعلیٰ ما نواب والا جاہ امیرالہند خلد اللہ ملکہ و سلطانہ بہ تفویض ملک مخصوصہ آرکات *
- 132 بیان مجادلہ فیما بین منیر الدین و انور علی خان اندرون قلعہ ترچناپلی و رسیدن نواب سراج الدولہ در انجا و مغزول نمودن صوبہ ترچناپلی از محمد محفوظ خان و مفوض فرمودن بحضرت اعلیٰ ما ادامہ اللہ تعالیٰ بید تصرف و اولادہ بحق محمد و آلہ جمعین *

* مضمون

* مضمون

- 92 بیان قوم دنمارک *
- 93 بیان قوم ولندیز *
- 94 بیان قوم فراسیس *
- 95 بیان قوم انگریز
- 96 بیان کیفیت ملک *
- 98 بیان نظامت یافتن سلطنت انگلاند و معزز گردیدن
مطوظدانش از تعیین پادشاه *
- 99 بیان انقلاب سلطنت انگلاند *
- 99 بیان انتظام یافتن سلطنت انگلاند و باز متعلق شدن
باولاد اومند ثانی *
- ” بیان انقراض سلطنت انگلاند از اولاد اکبرث *
- 101 بیان کیفیت پاپا
- 107 بیان کیفیت کونیننی انگریز ملقب بایست اندیا *
- 108 بیان احداث مدراس عرف چنایتن *
- 111 بیان اعتلا اهل کونیننی از پایه تجارت بدرجه امارت *
- 114 داستان نظامت نواب سراج الدوله محمد جان جهان انوالدین
خان بهادر شہامت جنگ در صوبہ آرکات متعلق
کرناتک پایاں گھاٹ *
- 115 بیان مجمل احوال ارکان دولت و اعیان سلطنت و
فرزندان اقبال مند و جگر پیوندان بخت بلند *
- 116 بیان خیره سری گروه افغانان در بلدہ آرکات و اخراج
آن قوم از کرناتک پایاں گھاٹ و کشته شدن
سعادت اللہ خان پسر نواب صفدر علی خان شہید
از ایماہ احمد طاہر خان پدر محمد حسین خان
طاہر *

- 156 داستان مبارک بیدار احوال خیر مآل فرخ فال ذوالمجدد
والعلا حضرت اعلي نواب والا جاہ اميرالہند خلد اللہ
تعالی ملکہ و سلطانہ بحرمت سيد المرسلين و آلہ الطيبين
الطاهرين صلوة اللہ علیہ و علیہم اجمعين *
- 159 بیان پنچ دخترانک *
- 160 بیان باقی سیزده پسر و شانزده دختر حضرت اعلي غير
بطن نواب بیگم از ابطان مختلفہ *
- 160 داستان اوصاف حمیدہ و اخلاق پسندیده و دستور العمل
شہانروزہ حضرت اعلي *
- 161 بیان اعمال مقسومہ اوقات شبان روزي حضرت اعلي *
- ” بیان اعمال حسنہ *
- 163 بیان صفت سخاوت *
- 165 صفت شجاعت *
- 166 صفت تواضع و کسر نفس *
- 167 صفت رحم و شفقت *
- ” صفت عدل و انصاف *
- 168 صفت فہم و فراست *
- 169 صفت اعتقاد حضرت اعلي در جناب والد نامدارش
و شفقت والد نسبت بذات باعتبارش *
- 170 شرح شیعہ دستخطہ نواب شہید علیہ الرحمہ بنام
حضرت اعلي *
- 171 داستان اصغیا فرمودن حضرت اعلي قصہ پر غصہ شہادت
والد والا درجت و آراستن فوج و قلعہ نٹھرنگر و نوشتن
عرضداشت و نامہ متضمن روداد کرناتک بحضور احمد
شاہ بادشاہ و نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ
” بجانب ہند و دکھن *

* مشتمل

* مضمون

- 135 بیان نظامت حضرت اعلیٰ در صوبہ ترچناپلی و موسوم
گردیدنش بہ نٹھرنگر وغیرہ کوایفانٹ ما یتعلق بہا *
- 136 افاصت نظامت آرکات بہ معہد محفوظ خان بہادر بہ
تدبیر راجہ سندپت رائے و وقوع شکر زنجی میان او با پدر
و مراجعت پدر یعنی نواب سراج الدولہ بہادر بہ نٹھرنگر
بارادہ افاصت *
- 139 ہاستان رسیدن ہدایت محی الدین خان بہادر بہ کرناٹک
از ترغیب حسین دوست خان عرف چندا صاحب
واعانت خوابتن از فرامیس و جاگیرداران اہل نواپٹ
و بر آمدن نواب سراج الدولہ بہادر از نٹھرنگر و قرار
یافتن صلح میان ہم باسدوشد و کلا و ارسال
مراسلات *
- 144 خط ہدایت محی الدین خان *
- 145 جواب آن از جانب نواب ما *
- 147 داستان مصاف و عذر رفقائے سراسر خلاف و شہادت
سراسر قیامت نواب سراج الدولہ بہادر شہامت
جنگی خداوند ممالک نام و ننگی *
- 153 بیان نزول ہدایت محی الدین خان بر بلدہ آرکات
و رجوع آوردن اعیان پلایا گھاٹ و رفتن عبدالوہاب
خان بہادر بصوب حیدرآباد و رہانیدن حضرت اعلیٰ
محمد محفوظ خان بہادر وغیرہ برادران و اقربا از
حنس عدو و آمدن ہدایت محی الدین خان در بندر
پھولچری و ضیافت نمودن موسی دبلکس و رسیدن او
بر تجاوز بعزم تسخیر و بر گشتن از انجا بے نیل مقصد
از اعانت حضرت اعلیٰ *

فرمودن نواب ناصر جنگ بطرف آرکاٹ از ترغیب مغویان و آزرده شدن و روانه گردیدن امرای آصف جاہی بسوے دکھن، و طلب نمودن حضرت اعلائے ما انگریز را جهت رفاعت خود از بندر دیو نام پٹن بمعاینہ انجام کار اہل مکر و فتن و منقسم گردانیدن ملک کرناٹک را بر برادران بہ نیابت خود مطابق تقسیم نواب شہید علیہ الرحمہ و دہانیدن خطابات و مناصب بآنها از پیشگاہ وزارت پناہ *

188

بیان شورش حسین دوست خان و فرامیس باغواے مغویان پر تلہیس و گرفتن قلعہ تروادہی و چنگل پیٹھ بامداد پنہائی قلعداران نوایط و جنگ نمودن و شکست یافتن صف شکن خان و پسرش و مامور و غالب گشتن و کشتہ گردیدن ترک طہماسٹ خان *

190

داستان محاصرہ حضرت اعلیٰ بر قلعہ تروادہی و موقوف ماندن تسخیرش از راندن جمعیت انگریز بدیو نام پٹن و مامور گردیدن عبدالنبی خان و ہمت بہادر خان بہ تغریب آن و تنگ دل و آزرده شدن حضرت اعلیٰ از وقوع اپن معنی و باز داشتن ہر دو خان مذکور را از امر مامورہ بسعی موفورہ و شکست خوردن صف شکن خان بر قلعہ تروادہی از فرامیس و ہزیمت دادن حضرت اعلیٰ فوج فرامیس را *

195

بیان رفتن قلعہ چنجی بدست فرامیس و بر آمدن نواب ناصر جنگ بہ فتور و اغواے اہل فتور و شہید شدنش در شبخون زدن فرامیس از گولہ بندوق ہمت بہادر خان ناظم کرنول *

202

بیان بر آمدن حضرت اعلیٰ از اہلک بھفظ حافظ حقیقی و تذہا روانہ شدن بسوے نٹھرنگر و متعرض

مضمون *

مضمون *

- 173 مضمون نامه حضرت اعلي بنو اب ناصر جنگ *
- 175 مضمون عرضداشت حضرت اعلي بحضور بادشاه هند *
- 176 بيان فرستادن نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ
جواب نامه حضرت اعلي و روانه شدن او از
اورنگ آباد و رسيدن منزل بمنزل به سکوته و فرستادن
حضرت اعلي نواب محمد محفوظ خاں بهادر را
باستقبال و طلب فوج منقلبه و رسيدن مير دايم
علي خاں سردار مقدمه الجيش دکهن و کشته شدن
شيشا سرخيل درج عدو و هزيمت هدايت مهدي الدين
خاں و حسين دوست خاں بسوے پهولچري *
- ” مضمون نامه نواب نظام الدوله در جواب *
- 179 داستان رسيدن نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ در
پايان گهاٹ و ملاقي شدن حضرت اعلي در تصبه
بيلپور و باتفاق روانه گشتن بسوے بندر پهولچري
و مقابله رودادن و اسير آمدن هدايت مهدي الدين
خاں و انفرار حسين دوست خاں و فرانسيس بسوے
بندر مذکور *
- 180 بيان صدور فرمان احمد شاه بادشاه در جواب
عرضداشت مرتومه صدر متضمن شهادت نواب
شهيد و تهذيب اقامت ملك کرناتک و عطايے
منصب و خطاب معرفت نواب مستطاب
وزارت مآب *
- 181 شرح فرمان احمد شاه بادشاه وزارت مآب *
- 183 بيان نفاق ورزیدن سرداران افغانه وغيره سران لشکر
باغوائے راجه رام داس بيشکار بخشي فوج و اتفاق
کردن آنها پنهاني با هدايت مهدي الدين خاں و کوچ

- 218 شرح نامہ آصف الدولہ غازالدین خان بہادر فیروز جنگ *
- 219 بیان روانہ شدن فوج سرکار بہ پیش بندی راہ ادبار حسین دوست خان بسر کردگی عبدالوہاب خان برادر نامدار و روداد مصاف ہر دو لشکر بدامان کویہ رنجنگدہ و ہزیمت یافتن بد خواہ بسوی قلعہ رنجنگدہ و بد عہدی قلعدار آنجا *
- 221 بیان رسیدن حسین دوست خان ہر قلعہ ندرنگو عرف ترچناپلی و کیفیت مصاف ہر روزہ *
- 223 بیان راے زدن حضرت اعلیٰ با مشیران دولت و روانہ نمودن محمد مدینہ علی خان و مستر کلیوس سردار فوج انگریز کہ ثانی الحال مخاطب بہ لارڈ کلیف کردید با فوج ظفر موج بہ تسخیر بلدہ و قلعہ آرکاٹ و مسخر شدن آن *
- 224 بیان رسیدن رضا علی خان پسر حسین دوست خان و محاصره نمودن ہر قلعہ آرکاٹ و رسیدن فوج اعانت از حضور حضرت اعلیٰ و گریختن خان مذکور طرف ویلور و باز صف آرا شدن ہر دو فوج در میدان آرنی و شکست خوردن مخالف و غالب گشتن مدینہ علی خان و گرفتن او قلعہ تہری را بتوفیق معین مستعان *
- 225 بیان مصاف رضا علی خان و مستر کلیوس در اٹکے راہ تریاترہ و رسیدن میر مدینہ علی خان و یوسف خان بکہک مستر مذکور و مغرور شدن رضا علی خان بصوب پھولجہری و گشادہ شدن در حصار کنجہی و کارپری پاک بدست آویزی اولیای دولت *
- 228 بیان شنیدن حسین دوست خان فرار پسر خود بسوی پھولجہری از مقابلہ فوج سرکار و پندہاں داشتن خیر

- گردیدن معذبر خاں طاہر جاگیردار رنجنگدھم در اٹڈائے
راہ و ہر آمدن ازاں دغا غضنفر علی خاں و رسیدن
بسرحد نڈھرنگر بتائید مہمین اکبر *
- 204 بیان استعداد جنگ حضرت اعلیٰ بہ سرکوبی اعدا
و نرشتن عرضداشت و نامہ متضمن سوانح سر گذشت
نواب وزارت پڈاہ بحضور احمد شاہ بادشاہ و نواب
آصف الدولہ سید غازالدین خاں بہادر فیروز جنگ
فرزند اکبر نواب آصف جاہ بہادر کلان نواب ناصر
جنگ بہادر شہید رحمۃ اللہ علیہ *
- 206 بیان روانہ شدن ہدایت مہی الدین خاں بہادر بسوے
دکن و کشتہ شدن او با دیگر قاتلان نواب ناصر جنگ
در اٹڈائے راہ و نشستن نواب صلابت جنگ بہادر
فرزند سیوم نواب آصف جاہ بر مسند ریاست دکن *
- 208 داستان لشکر کشیدن حسین دوست خاں بر نڈھرنگر
عرف ترچنایلی بعزم مقابلہ حضرت اعلیٰ و دیگر
حقایق متعلقہ آں *
- 209 نامہ حسین دوست خاں بحضرت اعلیٰ *
- 212 جواب از طرف حضرت اعلیٰ *
- 215 بیان صدور فرمان احمد شاہ بادشاہ و نامہ نواب
آصف الدولہ غازالدین خاں بہادر فیروز جنگ در
جواب بنام حضرت اعلیٰ متضمن عطاے خطاب ملکی
و افزایش مناصب و استقلال نظامت ملک کرناتک
و اضافہ نیابت ناظم دکن مع حکم نامہ سلطانی بنام
زمینداران پایانگھاٹ و بالائے گھاٹ ہر اے اعانت
و اطاعت حضرت اعلیٰ *
- 216 شرح فرمان احمد شاہ بادشاہ *

- مسٹر کلیوس و شکست خان مذکور و اسیر گشتن
فراسیساں *
- 238 بیان رسیدن موسی دوتیل بوالکنڈہ پور و روانہ فرمودن
حضرت اعلی فوج منصور عرصہ سہ ہوا رم برائے تذبذب
او واسیر شدن موسی دوتیل و ہمدست شدن تہامی
اسبابش *
- 239 بیان محاصرہ و فتح دیو پچاندار کود ہی واقع لب بحر
کورڈم *
- 240 بیان تنگی حال محصورین سرپرنگ از شدت محاصرہ
و بر پا کردن حضرت اعلی لوای امن در لشکر خود
و رسیدن مردم لشکر حضور در ظل آن و امان خواستن
موسی لاس بایہائے حسین دوست خان و پذیرا
نشدنش و رفتن خان مذکور نزد ماناجی راؤ سرخیل
تہاور بالتجائے پناہ *
- 241 عرضی موسی لاس بنام حضرت اعلی *
- ” جوابش از طرف حضرت اعلی *
- 244 خواستن حضرت اعلی حسین دوست خان را از
ماناجی راؤ و پذیرفتن او و قبول نہ نمودن خواہش
کراچوری نندراج و مرار راؤ در باب خان مذکور
و بجزنگ برخاستن آنها و گشتن او خان مذکور را
و گرفتن بسمت تہاور *
- 247 بیان فرستادن عرضداشت و نذر بحضور احمد شاہ بادشاہ
و تہنیت نامہ بہ نواب آصف الدولہ غازالدین خان
بہادر فیروز جنگ و آراستن مجلس مشاورہ با اعیان
دولت جہت تسخیر مملکت و قلاع سررہئی و اخراج
فراسیساں از ملک کرناٹک و تعویز گرفتن قلعہ
پہولچری *

- مذکور و یورش نمودن بر قلعه نتهرنگر و برگشتن از آن
حصار نصرت اثر *
- 229 بیان آمدن کراچوری نندراج راجه میسور و مرار راؤ و
طرفدار گوئی برائے اعانت سرکار حسب الحکم شاهی
و مستقبل رفتن عبدالوہاب خان بہادر بہ آوردن
آنها و رودادن مصاف با موسی کالیر وقت معاودت
و معبروح شدن مستر کوب و رسیدن حضرت اعلیٰ بہ
فتح و نصرت و کیفیت مجمل ہدایت حال حیدر
علی خان *
- 232 بیان طلب فرمودن حضرت اعلیٰ یونس خان و مستر
کلیموس را و روانہ گشتن آنها با جمعیت از راہ
دیونام پٹن و ملحق شدن با جنرل لارنس و رسیدن ہر
دو جوق متصل نتهرنگر ہمراہ یکدیگر *
- 233 بیان مزاحم شدن حسین دوست خان و فرانسیس با
تمامی فوج در راہ یونس خان و جنرل لارنس و
بر آمدن خود از قلعه با فوج خاصہ و کمکی بہمدنگاری
آنها و شرف ملازمت یافتن ہر دو سردار و رودادن
پیکار و حصول فتح و فیروزی بہ فوج سرکار و فرار
مخالف سراسر ادبار *
- 236 بیان پناہ بردن حسین دوست خان در دیر سرپرنگ
و جہمگیر و محاصرہ نمودن حضرت اعلیٰ بگماشتن
فوج قلعه کشا *
- ” بیان نوشتن حسین دوست خان بموسی دبلکس حارس
بندر پھولچری برائے فوج و رسد و روانہ نمودن او
موسی دوتیل را با مطلوبات خان مذکور *
- 237 بیان شہنمون کردن احسن الدین خان و موسی لاس
بر فوج سرکار در موضع مہیوارم و گرفتار و رہا شدن

- 261 بیان بغاوت کراچوری نندراج و سرار راؤ از اغوائے فرامیس و اتفاق آنها با رضا علی خان و موسی دبلکس سرکردہ پھولچری *
- 264 پیام نندراج بحضرت اعلیٰ *
” جواب پیام مذکور از حضور *
- 265 بیان رزم سرار راؤ و کشته شدن بہوجنگ راؤ برادرش و ہزیمت یافتن او و مقتول و مفرور شدن فرامیس بسوے پھولچری *
- 266 بیان لشکر کشیدن حضرت اعلیٰ بصوب قلعہ نٹھرنگر عرف ترچناپلی بعزم جنگ نندراج و ماموز و مرخص فرمودن برادران خود عبدالوہاب خان بہادر و محمد نعیب اللہ خان بہادر را بہ نیابت نظامت صوبہ محمد پور عرف آرکٹ و صوبہ نیلور *
- 270 بیان احداث کردن نندراج حصار کلی اطراف کورہ بہنکار کونڈہ بہ انپاشتن سرب و باروت وغیرہ و آلات حرب و محاصر گردیدن بر اطراف قلعہ و تنگ گشتن حال محصورین از انسداد راہ رسد و شبخوں کردن حضرت اعلیٰ بر فوج اعدا در حالت یاس و شمول فتح بے قیاس از فضل رب العین والناس *
- 277 بیان قلعہ ویکونڈان بیورش خاصہ حضرت اعلیٰ و اسیر شدن ولی بہار و قلعہ دار با چہار صد کس و مقید گردیدن آنها در قلعہ دارانصر نٹھرنگر ترچناپلی *
- 278 نردبان رسانیدن فرامیس بہ فتور سویدار ملازم سرکار بہ قلعہ نٹھرنگر و در آمدن در حصار اول و بر حصار ثانی و اسیر و قتل و مفرور گشتن آنها از آگاہ شدن و رسیدن خیرالدین خان *

* مشتمل

* مشهور

- 248 بیان لشکر کشیدن حضرت اعلي دفعه ثانی بعزم تسخیر بندر پهولچري و نامه نوشتن موسی دبلکس و پذیرا فرمودن خود بدولت ملتمس اورا *
- 249 عرضداشت موسی دبلکس بجناب حضرت اعلي *
- 251 فرمان حضرت اعلي به موسی دبلکس *
- ” بیان مصاف موسی گرجام و انگریز دیو نام پتن و زخمی شدن میجر فوج انگریز و پسپا گشتن فوجش بسوی دیونام پتن و بجزگ پیوستن محمد ابرار خان و هزیمت یافتن و گریختن فرامیساں جانب موضع بکرم فرودگاه خود *
- 252 بیان رسیدن نامه نواب آصف الدوله غازالدین خان بهادر فیروز جنگ در جواب نامه مرسله سابق حضرت اعلي و وصول تهنیت نامه دیگر از جانب صلابت جنگ *
- 253 نامه نواب آصف الدوله بنام حضرت اعلي *
- 254 نامه صلابت جنگ بنام حضرت اعلي *
- 255 داستان رسیدن جنرل لرنس از چینا پتن در حضور و نهضت فرمودن حضرت اعلي بصوب پهولچري از مقام بیلپور و جنگ کردن و اسیر گردیدن موسی گرجام مع فوج در لشکر ظفر موج *
- 256 بیان افتتاح قلاع متفرقه فرامیساں و معاونان او و فیصله معامله قلعدار وندراسی *
- 257 بیان احوال محمد تقی علي خان قلعدار وندراسی و کثرت ازواج و اولادش *
- 259 فرمان حضرت اعلي به محمد تقی علي خان قلعدار وندراسی *
- ” عرضداشت خان مذکور در جواب فرمان حضور *

- لالی و کندیستان بافوج و سامان بیکران از مسکریں
در بندر پھولچری و بر آمدن بقصد تسخیر دیو نام
پٹن و مسخرو منہدم ساختن آن *
- 302 بیان رسیدن موسی لالی بہ پھولچری پس از فتح دیونام
پٹن و بر آمدن بقصد تجاوز بصلاح مشیران و غارت
نمودن و محاصره گردیدن اطراف قلعه تجاوز و
عاجز شدن حارس آنجا و رسیدن کمک نٹھرنگر از حکم
حضرت اعلیٰ و گریختن موسی لالی بسوے پھولچری *
- 304 بیان حقایق حالات و کرامات حضرت سید عبدالقادر
صاحب ناگوری قدس اللہ سرہ العزیز بطریق اجمال
آنکہ *
- 308 بیان بر آمدن موسی لالی و موسی کندیستان بار دیگر
پس از ہزیمت یافتن در مصاف تجاوز از پھولچری
بعزم تسخیر چیناپٹن و مسخر کردن تمامی ملک
آرکات و نشانیدن رضا علی خان بر مسند نظامت *
- 311 بیان رسیدن و محاصر شدن موسی لالی بر قلعه چیناپٹن
و بر آمدن فوج انگریز و آراستن صف جنگ در
میدان و امیر گشتن موسی کندیستان در دست
انگریزوں *
- 315 بیان تڈک ساختن موسی لالی چیناپٹن را و برانگندن و
انپاشتن دو برج قلعه و خندق یک سمتش و متروہ
شدن محصورین از شلک اتواب شبان روزہ و روانہ
شدن حضرت اعلیٰ بسوے نٹھرنگر بسواری جہاز بر
عزم معاودت با فوج امباب حسب التجاہ و تمنائے
مسٹر جارج بکٹ *
- 321 بیان رسیدن حضرت اعلیٰ بہ نٹھرنگر و بیمار شدن و
روانہ ساختن فوجے بسر کردگی محمد یوسف خان

- 281 بیان صلح فرامیس با حضرت اعلیٰ و مغرور گشتن نندراج و مرار راؤ بسمت موطن خودها *
- 288 بیان رسیدن حضرت اعلیٰ بہ چیناپٹن بعزم تسخیر نیلور و معروضداشتن گورنر آنجا در باب برآوردن موسی بوسی از رفاتت نواب صلابت جنگ و نوشتن خداوندی در آن باب بہ موسی لیری حارس پھولچری و بعد رسیدن جوابش نامہ فرستادن خود بدولت بہ نواب مذکور و بر آمدن موسی بوسی از آنجا و کشتہ شدن حیدر جنگ علائقہ دارش بہ تدبیر نواب نظام علی خان و کمک نمودن خداوند ما از فوج و زر معرفت مستر کلیوس بکوٹھی انگریز واقع کلکتہ *
- 286 حقیقت محمد کمال *
- 295 بیان دماغ پختن بادشاہ فرامیس بر گفتہ موسی دبلکس بر ممالک ہندوستان و مامور کردن او موسی لالی را بر تسخیر آن و شکستن صلح و روانہ نمودن موسی کندیستان خواہر زادہ خود را جہت تخت نشینی سلطنت ہند ہمراہ موسی لالی *
- 296 بیان بر آمدن موسی لالی و موسی کندیستان از ولایت و رسیدن تابندر مسکرین و متوقف شدن در آنجا جہت فراہمی سامان و فوج و روانہ کردن موسی سپیر سردارے را بنابر شکست صلح بسوے بندر پھولچری بر عہدہ سرکردگی لشکر و رسیدن او بہ بندر مذکور و شکستن صلح و لشکر کشیدن بر قلعہ چٹ پیٹ و مسخر نمودن آن را *
- 298 بیان معاودت موسی سپیر و رضا ہلی خان بصوب پھولچری بعد تسخیر قلعہ چٹ پیٹ و آمدن موسی

- جواب *
- 333 بیان ریزش موسی لالی بر قلعہ وندواسی و آویزش
عبدالوہاب خان بہادر و کرنل کوٹ با او و اسیر شدن
موسی بوسی و کشتہ شدن ذوالفقار جنگ و فرار موسی
لالی از راه چنچی بہ پھولچری *
- 339 بیان روانہ شدن عبدالوہاب خان بہادر بہ چندرگیری
و مقامات کرنل کوٹ بالشکر در وردا اورجہت
فراہمی اسباب تسخیر پھولچری و مامور گشتن میر
اسد اللہ خان بعدہ نیابت نظامت صوبہ آرکات
حسب الاحکام حضور و شکست فوج متعینہ سید
ابراہیم علی خان از مصاف تیاک گذہ *
- 342 بیان نہضت با سعادت موکب خاص بوزم مصمم تسخیر
قلعہ پھولچری و بر گردیدن از رنجنگدہ بصوب
کاریکال و مفتوح شدن آن وغیرہ قلاع متعلقہ آرکات
و ملاقی شدن محمد محفوظ خان بہادر در مقام
وردا چل و جلوہ افروز گردیدن خود بدولت بچیناپٹن *
- 348 بیان ضیافت حضرت اعلیٰ مع ارکان و اعیان دولت از
طرف مسٹر بکٹ حارس بندر چینا پٹن در باغ
کمپنی و سرور تمامی سرداران انگریز از ترتیب
مجلس رقص اہل ولایت و تقدیم مراسم و لوازم
مہربانی و سر برہی *
- 353 بیان مامور شدن فوج سرکار بسرالے کرنل کوٹ بر
محاصرہ قلعہ پھولچری و رونق افزا گشتن خود بدولت
بآرکات و آباد فرمودن آن موافق زمانہ سابق و رسیدن
نامہ شاہ انگریز با دو تصویر ویکٹ شیر ولایتی بنام
خاص *

و ملحق شدن عبدالوہاب خان بہادر از چتر برائے سرداری آن فوج حسب الحکم حضور و راہی شدن بر امداد چیناپٹن *

328

بیان جدال موسی لالی با عبدالوہاب خان بہادر و محمد یوسف خان در مصاف فرنگی کڈڈہ و شکست یافتن او بہ سخت گیری میجر برشتین از کمرگاہ و برگشتن بسوے چیناپٹن از استمے خرابی دو مورچال رسیدہ لب خندق بحملہ اہل قلعہ رفتن موسی لالی از جنگ فرنگی کڈڈہ و باز تائم نمودن مورچال منہدم و انتشار فوج او بر بنگلہ نواب داود خان از شبخوں زدن عبدالوہاب خان و میجر برشتین و رفتن موسی لالی بعد نارسائی حملہ چیناپٹن سمت کڈڈہ از دیدن جہازات بنگالہ *

328

بیان کیفیت جہازات مذکور و رو گردانی مخالف مفرور بسوے کڈڈہ و فرود آمدن کرنل کوٹ از جہاز مع فوج و مستعد گردیدن عبدالوہاب خان بہادر باسباب ماوجب فوج خویش و جماعہ انگریز و روانہ شدن بتعاقب مخالف رو بگریز *

331

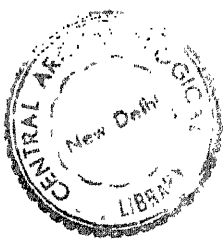
بیان روانہ کردن موسی لالی موسی بوسی را بطلب بسامت جنگ برائے اعانت خویش و رفتن و بر آوردن موسی بوسی او را از ادپنی و برگشتن او از رسیدن نامہ حضرت اعلیٰ و فرستادن ذوالفقار جنگ ہمراہ موسی بوسی و رسیدن ہر دو بلشکر موسی لالی و آمدن ارشد بیگ خان با فوج بکمک عبدالوہاب خان بہادر و مفتوح و مسخر گردیدن قلعہ وندواسی وغیرہ قلاع و اصلاح آرکات *

332

نامہ بنام نواب بسامت جنگ بہادر *

- خواستن محصور مقہور و مقید گردیدن لالی و لہری
وغیرہ سرداران فرامیس و سر افراختن رایست والجاہی
بر قلعہ بجائے نشان آن قوم سزاوار تباہی *
- 375 بیان تشریف فرمودن خاص بدیدن قلعہ پھولچری
و ادائے شکر عطیہ الہی و نذر گرفتن از ملازمین و انعام
دادن بآنها و روانہ ساختن موسی لالی و لہری بولایت
انگریز و شکستن قلعہ مذکورہ بپاداش شکست قلعہ
دیونام پٹن *
- 378 بیان رسیدن محمد یوسف خان بمدہرہ و ترناویلی
و بندوبست آنجا و رسیدن محمد محفوظ خان بہادر
بمحضور *
- 381 بیان نہضت رایات اقبال خاص بعزم تصفیہ فساد نیلور
و مامور شدن محمد یوسف خان بر نیابت حراست
ملک مدہرہ و ترناویلی بحکم حضور و رسیدن موکب
رکاب بہ چیناپٹن و صدور فرامین علی گوہر شاہ عالم
پادشاہ متضمن عطاے رتبہ فرزندی و خطاب والا
جاہی بقعود بدولت و خطابات و مناصب بہ ہر پنج
فرزند خاصہ بطن نواب بیگم *
- 382 شرح فرمان علی گوہر شاہ عالم پادشاہ در جواب
عرضداشت حضرت اعلیٰ *
- 383 شرح فرمان بہر علی گوہر شاہ عالم متضمن سند
خطاب و منصب بنام غلام حسین عرف عبد الامرا
بہادر فرزند کلان خاص *
- 384 شرح فرمان سندالتمغای کرناتک پایاں گھاٹ و
بالاکھاٹ بہر و موسوم ایضا *
- 385 شرح فرمان شاہی بہر ایضا متضمن سند خطاب
و منصب باسم محمد منور فرزند دویم خاص عرف

- 355 ترجمہ نامہ پادشاہ انگریز بنام حضرت اعلیٰ *
- 356 جواب نامہ مذکور از حضور حضرت اعلیٰ *
- 358 بیان روانہ شدن کرنل کوٹ با فوج سرکار و انگریز بہ قصد محاصرہ پھولچری و رسیدن بر سرحدش و بر آمدن موسی لالی و فرود آوردن لشکر خود بیرون قلعه و رسیدن مخدوم نایک با جمعیت سواران از جانب حیدر علی خان بکمک فرامیس *
- 359 بیان نہضت موکب خاص از دارالریاست آرکات بصوب پھولچری و ملحق شدن با فوج متعینہ کرنل کوٹ و وقوع جنگ و شکست فرامیس و فرار مخدوم نایک بہ سمت بالا گھاٹ *
- 361 بیان مصاف جنگ و محاصرہ برج پلانور و مسخر گردیدن آن از سخت کوشی فوج منصور *
- 363 بیان فتح برج اڑیاکیم و برج ورگرہ بعد یکدیگر و متاصل شدن آن و گریختن فرامیس بہ پناہ تازین بحالت پریشان و خرابی بیکران *
- 365 بیان پناہ بردن موسی لالی با تمامی فوج خود بہ تازین و محصور گردیدن و از دست دادن آن مصاف ہم بغلبہ لشکر تدبیر و ہمت خداوند عدو شکن و رسیدن او بقلعہ پھولچری بہراس و اضطراب صبری *
- 367 بیان پیش آمدن کل ولا ورود صحرا بہ لشکر سرکار در عین تعاقب قرار دشمن سراسر ادبار و انپاشتن آن و لشکر کشیدن بمحاصرہ قلعه و کیفیت بغاوت محمد محفوظ خان بہادر و متعین گردیدن محمد یوسف خان برانطفائے آتش آن فساد نمایان *
- 371 بیان عاجز شدن موسی لالی و از قوت و مستعد گشتن لشکر سرکار بہ یورش و مفتوح شدن قلعه از امان

65230

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ *

توزک والا جاہی *

حمد حضرت الوہیت *

علم افزائے اقبال سخن حمد والا جاہی، کہ دبیر، بے نظیر
سلطنت لائبرلس تاریخ تزک والا جاہی، او بر جریدہ ممکنات
نگاشتہ، ولعمہ حسام قدرت باکمالش، ظلمت تطاول جنود عدم از
دار الملک ظہور بر داشتہ، عرصہ بے انتہائی انفس و آفاق بہ نسبت
بصارت دیدہ رحمتش ذرۂ آداب بارگاہ حضور، واقصائے وسیع
کائنات باعتبار بساطت ملک عزتشن در مقام مہجران منظور
نظر محصور، پناہ پر، تو حفظش در موج خیزی آب چشمہ لعل
آتش رنگ را شعلہ زن نمودہ، و آئین پرورش لطفش آتش سوزان
را در حق سمندر ماء الحیات جاوداں فرمودہ، خورشید رخشاں
یکے از فرمان بران کارگاہ زر فشانی عنایتش با جاکیر روم روز ہرزین
نشانی معلوم، و ماہ تاباں یکے از جبیں افروزان داغ غلامی ربوبیتش
بتمغائے ریاست رنگ شب فوجدار نجوم، اذعان احکام لازم
الامتثالشن منقوش جبیں حال زمین و زمان، وانقیاد امرشاهی
بے زوالش معاش روزگار انس و جان، گرسنہ نوالش از مور تاسلیمان،
تشنہ زلالش از صحرا تا عمان *

نظم —

قدر قدرت آئین نگار قدیم

طر ازندہ فطرت مستقیم *

خداوند جان بخش و جم آفرین

شہ کشور آسمان و زمین *

زہے خسرو دولت لم یزل

شہنشاہ با عظمت بے خلل *

صفحہ *

مضمون *

- مدارک الملک بہادر کہ بار ثانی مطابق مندرجہ
دفتر ثانی در جلدوں کے تسخیر و تجاوز از پیشگاہ شاہی
بخطاب امیرالامرائی مفتخر گشت *
- 385 شرح فرمان شاہی بہمہر ایضا متضمن سند خطاب
و منصب باسم محمد انور عرف سیف الملک بہادر
فرزند سیوم خاصہ *
- 386 شرح فرمان شاہی بہمہر ایضا متضمن سند خطاب و
منصب بنام محمد عبداللہ الحسن عرف حسام الملک
بہادر فرزند چہارم خاصہ *
- 387 شرح فرمان شاہی بہمہر ایضا متضمن سند خطاب
و منصب باسم عبدالقدوس عرف نصیر الملک بہادر
فرزند پنجم خاصہ *
- 390 نہضت موکب خاص جہت انتظام مہام نیلور بعد
رفتن خواجه عاصم خان دفعہ اول و محمد محفوظ
خان دفعہ ثانی نزد محمد نجیب اللہ خان مقلط
آنجا و واپس رسیدن آنجا بے تاثیر فہمائش و نصایح
و ضبط و نسق آنجا *
- 392 بیان لشکر کشیدن بر قلعہ ایلور بترغیب میر اسد اللہ
خان و مسخر گردیدن آن و مقید شدن قلعہ دارش *
- 393 بیان لشکر کشیدن بر مدہرہ و ترناویلی بسبب بغاوت
محمد یوسف خان و فتح قلعہ مدہرہ و پالم کوٹہ
و ضبط نمودن ترناویلی وغیرہ بر محاربات عظیم و
بسزائے کردار رسیدن باغی المہم *
- 398 خاتمہ دختر اول توزک و الاجاہی *

شه کشور ستان عز و کمال
 دو عالم پند سایه ذوالجلال *
 قلم چون بنعتش زبان برکشاد
 فگنده سرو سجده باعرضه داد *
 سرا پرده وحدت کبریا
 بود بهر او خاص خلوت سرا *
 چه امکاں یکے بزم دیوان او
 چه اعیان یکے پرتو شان او *
 سزاوار او تاج شاهنشاهی
 مہنہای او شان ظل اللہی *
 بہر سو کہ راتب نمودہ بلند
 سر اہل طغیان در آمد بہ پند *
 ظہورش چو زد جلوہ احتشام
 دگر گوئہ شد خلق را انتظام *
 زمیں بوسیش تاج کروبیان
 نیازش نماز زمیں و زمان *

صاحب السکینتہ والعلم سید العرب والعجم 'شفیع الامم' افضل
 بنی آدم 'سید المرسلین' خاتم النبیین 'رحمتہ العالمین' حبیب الالاء
 الاحد 'احمد المجتبیٰ المصطفیٰ المحمد صلی اللہ علیہ وآلہ المہتدین
 واصحابہ التابعین'

منقبت شاه ولایت 'سعادت طرازی' عظمت کلام مدح
 امیریکہ صاحب افسران ہفت اقلیم افلاک را جبہ سائی آستانش
 ذریعہ فروغ سعادت' و فرمان روایان ہفت جہت زمین را
 اسم مشکل کشایش 'حرز بازوئے ہمت و ارادت' از نیلاب شمشیر
 آبدارش 'در فرق لشکر فرعونیان رعونت انحراف' اعجاز موسی

سکندر شکوہان دارا حشم
 قباد افسران و فریدوں علم *
 جبیں سائے درگاہ اکرام او
 طلبگار امداد و انعام او *
 زتسلیم او دل قوی پایگاہ
 سخن را زتعظیم نامش کلاہ *
 کسے را کہ لطفش بود دسترس
 ہماں شاہی جاودانست و بس *
 جل جلال عظمتہ و عز کمال قدرتہ *

نعت جناب خاتم الرسالت صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم *

رفعت لوامے مہابہات بیان نعمت خداوند، یکہ شکوہ جلوس
 مقدسش سریر رسالت را قبلہ تاجداران مملکت پیغمبری گردانیدہ
 و عروج پایۂ اقتدارش سند عرش بریں را معراج سعادت بخشیدہ
 ہنگام اہتمام غناشیہ داران رکاب مبارکش طوالت عرصہ ازل و ابد
 اندازہ رشتہ جریب، و باراستگی جلو دوان موکب ہمایونش صدائے
 کاف و نون آواز نقیب، لطیفہ آرائی لطف وقوعش نتیجہ کمال صنعت
 حق، و آئینہ پردازی حسن ظہورش شہود جمال فیض مطلق،
 در عہد جاں نوازش معمورہ قدم تاخطہ حدوث مظمص انظار
 رحمت، و در عصر میمنت طرازش ولایت معنی تا الکہ صورت
 تابع فرمان ہدایت، بار تقائے مدارج فضل عامش دلہستگان سررشتہ
 عبودیت را آبادی خانہ امروز از چراغ امید فردا، و باز دیاد مراتب
 فیض تماش مستلزمان کارگاہ صداقت را در اشتغال مکنت دنیا
 نوید عزت عقبیا، مکہ نام والایش رایج قلمر و ایمان، و تیغ
 اعجاز دلکشایش قاطع شرک و طغیان *

سید الوصیین یعسوب الدین محبوب حبیب رب العالمین امیر المومنین
اسد اللہ الغالب علی ابن لہی طالب صلوات اللہ و سلامہ علیہ
و علی اولادہ الطیبین الطاہرین المعصومین *

سبب تالیف کتاب و تسمیہ آن بتوزک والا جاہی *

اما بعد مخبر قلم صداقت رقم از رؤے اخبار صادقہ و آثار
واقعہ حقایق ماضی را گوش گزار گذار حاضران مجلس حال می سازد
و دفتر کہن را مجدداً نقل جریدہ روزگار تازه می نماید کہ در ایام
سعادت قرین و زمانہ پیشین از پیش گاہ حضور لامع النور کرامت
کنہور نواب مستطاب عالی جناب گردون قباب معلی القاب
فلک بارگاہ امیر روشن ضمیر عالم پناہ فریدون رتبہ جم
اعتبار دارا سطوت سکندر افتخار کسری شان قباد ایوان قیصر شکوہ
خسرو فرمان بانی عدل نو شیروانی کافل مہمات جهان بانی
ارسطو تدبیر اقبال اسکندری فلاطون تعویژ علوم دانشوری بقراط
فنون فہم و ذکا سقراط قانون مہر و وفا کیوان عزم برجیس خصال
(۱)
انجم حشم بہرام جدال عطارد دفتر آسمان دولت خورشید نظر
(۲)
آفاق عظمت فلک سریر قمر کلیل ارم طبع طوبی تظلیل ابر
مطیر فصل و امتنان بہر موج ہمت و احسان شمع انور نزم وجود
بیت المنتخب دیوان شہود درخشان کوکب اوج اجلال تابان
نیر برج اقبال قطب مدار تائید یزدان موکر دوار فیض سبحان
بہار ریاض فتح و نصرت نسیم گلشن ملک و ملت معدن تحمل
و وقار منبع تفضل و اقتدار خداوند صاحب لوائے ممالک تسخیر
خدو مسند نشین عزت و توقیر ملبس لباس شریعت غرا
سالک مسلک طریقت ہدا کاشف اسرار حقیقت صفات واقف
رموز معرفت ذات صاعد مصاعد عزو اعتلا عارج معارج مجددو بہا

(۱) عراقی کے پادشاہ کا نام جسکو بہرام گور بھی کہتے ہیں (۲) سونٹ ہے اظہار
بمعنی پاک تر اور خوشبودار تر اور کبھی بمعنی عیش و خوبی اور بشارت اور
رحمت کے بھی آتا ہے *

رو بکار، و از دم تقریر ہدایت آئرش، در احیائے اموات ایمان اہل خلاف، عادات عیسی آشکار، در دبستان علم ماسبق، با جبریل امین کاشف رموزات ادق، و در شب معراج بارسول حق، از روئے قرب حقیقی ہم طبق، روز زرو آزمائی شجاعتش، عدو مقابلہ ساخت، تا سرخود ہیا نینداخت، و ہنگام گرمی صولتس، دشمن ناپوہ حسد نیفر وخت، تا مایہ امید خویش نسوخت، و در نامش در آشوب امتحان حقیقت یاری، چون اسم اعظم مظهر العجائب آثار تقدیم مدد گاری، و شمع صدتش در شب تفتیش ماہیت ہواداری، بسان جلوہ وفا رونق افروز بستر تسلیم جان سپاری، قدرت غالب دست ہمتش، صفت اتم ید اللہ، و نصرت کامل بازوئے اعانتش معنی اخص نصر من اللہ *

نظم —

امام دو عالم امیر اسم
 سپہ دار دین و ولایت حشم *
 وصی نبی و ولی خدا
 علی آفتاب سپہر ہدا *
 بایجاد باشد خدا خانہ زاد
 بارشاد این صاحب اجتہاد *
 بہر دور مشکل کشائی نمود
 بہر کار حاجت روائی نمود *
 محیط ہم آسمان عطا
 فروشنده خود براہ خدا *
 مددگار مطلب پڑواں بود
 بہر مردمی شاہ مردان بود *
 برارنده کام امید وار
 کشاینده عقد ہر اضطرار *
 زمین بستگہ حکم دارائیش
 فلک چاکر عالم آرائیش *

امیر نامدار ملک اقبال

چراغ دودمان عزو اجلال *

جهان از دولتش برخویش نازد

چو دل از معنی مطلوب بالذ *

سحاب فیض او بر کشت امید

ببارد بهر سر سبزی جاوید *

دلش بهر سخا و دست او موج

سرپرش اقتدار و نصرتش فوج *

توکل رایط و توفیق سامان

مداشش تکبیه بر تائید یزداں *

زمین در سایه جاهش مباحی

فلک چون بنده اش درخیر خراهی *

طراز مسند شوکت مآبی

سزا وارش بود عالی جنابی *

سکندر مرتبیت ظل الهی

سر افراز خطاب پادشاهی *

امیرالهند والا جہ عمدة الملک آصف الدولہ محمد علی

انور الدین خان بہادر ظفر جنگ سپہ سالار صاحب السیف والقلم مدیر

امور عالم فرزند عزیز از جان پادشاه بلند مکان سلطان اقلیم ہندوستان

ابوالمظفر جلال الدین شاہ عالم پادشاه غازی بہادر بجان برابر

پادشاه جم جہ خسرو ذی شان شاہان زمن والی ولایت انکلاند

گریٹ برتن *

بمقتضای احیائے مراسم شاہان والا اقتدار، و اجراء لوازم

فرمان روایان عالی پائدار، و وجوب ادراک روداد ہر زمان، و وضوح

تعهد امثال دوران، و تحقیق رواج بزرگان، و تنقیح سیرت زیرکان

گنجینہ معمور حق فہمی و حق رسائی، خزینہ مؤنور خدا طلبی و خدا دانی، تیغ بران کلوی شرک و نفاق، امن و امان کشور صدق وفاق، شمشیر عدوشکن معرکہ وغا، تیر جگر دوز سینہ دغا، برق خرمن سوز بطلان و خلاف، سیل بنیاد برافگن خذلان، و انحراف آبیار مزرع رجا و امید، سیراب حدیقہ لطف جاوید، ضابط ضوابط عدل و داد، رابط روابط صلاح و سداد، سراج الدوام اقلیم جاہ و جلال، صدر الصدور معانی علم و کمال، رائج رواج دین مبین، و اصل سر منزل حق و یقین، مظهر آیات رحم و کرم، مجمع صفات سخا و ہم، حافظ لوازم رضائے صمدی، مہی مراسم دین محمدی، مقصدی المرام جمہور انام، کافی المہام قاطبہ اسلام، نیسان عطایش، صدف دست سائل را گوہر آمود مراد ساختہ، و حرف سخایش، خزینہ کان و عمان را پاک پرداختہ، و ارضی عدلش، جہاں را از شور و شر ظلم و فتن تہی نمود، و افزونی فضلش اسباب امن و امان از ہر چہ بود بر افزود، عذب البیانی شکر نعمتیش، فرض ہر حلاوت پرور مایدہ حیات، و رطب اللسانی و صف کرمش، ثمرہ اتسام برکات، دعائے جاودانی دولتیش، علامت زندگی ہر دل، و ثنائے کامرانی ہمتش، سبب آرائش ہر محفل، اوقات فیض آیاتش مصروف، مہمات عالم پروری، و ذات ہمہ برکاتش، موصوف بصفات فیض گستری، بمقتضائے حسنات و مہمی، در انداز ہر کار رضائے خالفش منظور، و بفحوائے خلق دانی، در جمیع امور بشغل فلاح خلائق مسرور *

نظم —

سریر اوج عز و جاہ دارد

سخن تا مدح والا جاہ دارد *

(۱) رومیوں کے نزدیک ساتویں مہینہ کا نام — اس مہینہ میں جو بارش ہوتی ہے اس کو بھی مجازاً نیسان کہتے ہیں اس مہینہ پھر آفتاب برج حمل میں رہتا ہے اور اس مہینے میں جو بارش ہوتی ہے اس کے قطروں سے سیب میں موتی پیدا ہوتا ہے * (۲) یمن میں ایک شہر کا نام جو درجائے محیط کے کنارے آباد ہے اسی لئے درجائے اعظم کو اس کی طرف نسبت کر کے درجہ عمان کہتے ہیں *

روح پرور، بحکم واجب الامثال مقتدیان انوار حضور، مستعدان محفل فیض دستور، و افاضہ روز نامہ ہائے کوایف و حقایق امور سلطنت، و واردات و مقدمات دولت، کہ بنا بر لباس نظم در زمانی انتظام انور نامہ بمیر اسمعیل خان ابجدی مرحمت شدہ، و ماورائے آن ہرچہ از روی تحقیق بذہن رسیدہ، جہت ترتیب کتاب منشورہ مبسوطہ علی الترتیب و قوع واقعات آبا و اجداد مغفرت اختصاص و فتوحات موکب خاص، دل رامعدن، و کاغذ را دامن نمود، و از استعانت حضرت حق و امر خداوند نعمت ہمگی حقایق صدر در عبارت بسیطہ نثر مرقوم، و بتوزک والا جاہی موسوم، و بر مقدمہ و دو دفتر و یک خاتمہ مقسوم ساختہ سرخامہ را پیش معنی پندہاں سخن گستر، و سخن دستگاہان معنی پرور بر زمین معذرت فرسود *

مقدمہ مشعر تقریب حقیقت حال و سر گذشت زمانہ میر اسمعیل خان ابجدی ناظم یگانہ، و اوستاد علامہ، و سبب تنظیم کتاب قابل الانتخاب انور نامہ *

دفتر اول متضمن احوال سعادت اشتمال آبا و اجداد خداوند نعمت از بد و قبول شرف اسلام، و حقایق ریاست رسائے پیشینہ کراتک ارم ارتسام، و استقلال و استحکام نظامت و فتوحات خود بدولت باکوایف معترضہ واجب الارقام ہر محل و مقام، تابغاوت فرتہ فراسیس و فتح قلعہ پھولجھری موصول الانہدام بشرح و بست تمام *

دفتر دوم مخبر واردات و محاربات مابعد فتح قلعہ ہندر پھولجھری و شرح نام ہائے سلاطین عظام یعنی سلطان روم و شاہ درانی و پادشاہ ہندوستان و خسر و انگلاند و فرمان رواے فراسیس و والی الیمان و کارفرمائے دنکمار وغیرہ مکاتبات رسائے کرام، و امرائے عالی مقام، بنام والائے خورشید اشتہار و کیفیات دیگر و حقایق برادران نامدار، و فرزندان عالی تبار *

خاتمہ مبنی بر روداد متفرقہ و کوایف عجیبہ اقلیم ہندوستان، و خصوصیات ملک کراتک پایاں گھاٹ نصارت نشان *

و انزائش پوش سامعان ذی: فطرت، و آرایش فہم منتسبان دامن دولت، ہمیرزا اسمعیل خاں ابجدی ملک الشعراء وقت حکم اشرف نافذ گردید، و اورا سعادت این خطاب بخشید، کہ کتابے مشتمل واقعات و واردات اجداد و آبائی دردمان عالی شان، و فتوحات خاصہ رکاب نصرت قرآن، بانظام نظم منظوم، و باسم سامی ما موسوم نماید، و ابجدی استعداد خود را مترتب کمال علم و فن، و موزون شمار صنائع لطف سخن، گرداند، اگرچہ میر موصوف بے نظیر فرمان پذیر گردید، و شاہد کلام را بجلل فصاحت و پیرایہ لطافت ہرکسی اشتہار نشانید، و جواہر واقعات خاندان انوری، محاربات والا جاہی از ابتدائے طغیان فرقہ فرامیس تانسخیر قلعہ بندر پھولہری یعنی قرار گاہ، و مصدر تباہش درسلک نظم کشید و از نام منور خداوندی مسمی بانور نامہ و بانوار شہرت مترادف نسخہ مشہورہ مہر انور گردانید، و در بزم قبول و میزان قدر دانی ہم سنگ زر و جواہر منجید، لیکن بنا برتذکی میدان نظم تقید رعایت شعر باوجود تقدیم و تاخیر مقدمات، مرقوم بسا قصص و حکایات قبل و بعدش دران نتوانست گنجید، بپس تقدیر در سال یک ہزار ویک صد و نود و پنجم از ہجرت خیر البریت صلی اللہ علیہ و سلم بمقام بندر چناپتن، در اوقات شر و شور ہنگامہ ہیدر علی خان سرکردہ سرپرنگ پتن و زمان تخلل جمعیت ساکنان کرناٹک پایاں گھاٹ، متعلق صوبہ دار الثور محمد پور عرف ارکات، حرف خوان نقش جبین زمین ندامت، معنی بیان عجز خاطر بے استطاعت ورق گردان کتاب تاسف بے ہنری، سراپا عرفان فنون حسرت بے خبری، شکستہ نگار شکستہ رنگی چہرہ اعتبار، قلم فرسای ناخن زینہاے سینہ افکار، مہرر سطور شرح نادانی، مصنف نسخہ عذر بے زبانی، عبارت نویس سیمہ کاری اعمال، مضمون طراز پریشانی احوال، مولف داستان ہائے مراحم خداوندی، نقش بندی صحایف سر بلندی، کہترین بندگان، نمک پروردہ فضل و امتنان، متوسل بمکارم فضل ذوالمنن، بران ہیج مدان ابن حسن ساکن نٹھرنگر،

متولد گردید، چون بسن تمیز رسید، بنابر شادی کتخدائی خود بفاصله چهار کروبی از آنجا بپرگنه کرکٹ پالہ رخس سرور کشید، پس ازادائے رسوم مصاہرت و مناکحت شبے کہ عروس راہمسکن آورد بمہیائے اسباب استراحت پرداخت حبلہ از آرایش غیر بکار برد، بسبب گرمی مکان لباس دامادی کہ در برداشت، مبدل بفقط لنگ ساخت، چون بخواب شیرین رفت، بعد لحظہ با تلخی اضطراب بیداری مجبوروی و حرکت زنجیر دراز خواب برجست، و بے اختیارانہ بہ تفحص پرداخت، عروس خفته و در بستہ یافت، و احتیاطاً اطراف حجرہ بنگرید، و کسے راندید، حیرتش دمخت داد، و از بے نشانی محرک این سلسلہ در رشتہ عقلش عقدہ تاملی افتاد، و درین فکر بکنارہ پلنگ آویخته پا نشست، کہ بعد تسکین اضطراب باید بخواب رفت، درین اثنا ملاحظہ نمود در بستہ حجرہ برنگ چشم فتنہ آہستہ آہستہ وامی شود، و کشاینده بہ نظر نمی آید، ہر گاہ کہ ازین حال خوف و خشیتش از جا برد و اہلباب راحت بر ہم خورد، دیدہ بدیدہ دروازہ دوخت، و شمع تجسسی افروخت، تا در یابد کہ وجہ کشایش چیست و بفہمد کہ کشاینده کیست، تا آنکہ دروازہ بے دہشت محرک بتمامہ مفتوح دید و تعبیر بدروست حواسش گردید، ناگاہ ضرب میلے بے آثار ضارب ہر عذار نازکش رسید، و امتیلائے غشی علاوہ آن حال گردید، پس از افادہ خود را بصحن خانہ، و در حلقہ مردم مغل وضع بیگانہ یافت، و تحصیل اسباب شب گشت خویش کہ در برداشت، از روئے محویت حقیقت آرامت، دفعتاً بحالت خود لحاظ نمود، کہ استادہ وار بلا امانت کسے ہمراہ ہماں تازہ واردان مغل وضع بسوے آسمان تصاعد دارد و ہم جناح طایران بے بال و پر مثل ریڑہ پر کا ہے کہ آوارہ گرد باد باشد، سبقت بر پرواز پرندہ ذی اجنحہ می سازد حتی کہ کوہ و ہامون از نظر ناموضوح و آواز طیور از گوش نامسموع گشت، دران تعلق معلق روئے ہر یکے از انہا بدریا انداختن، و طعمہ ماہیاں ساختن، و یا بصہرا افگندن، و لقمہ ددو دام گردانیدن، یا بکشتن، یا بچاہ عمیق آویختن، او تجویز می بسست، چنانچہ یکے ضرب

مقدمہ مشعر تقریب حقیقت حال سرگذشت میر اسماعیل

ایجدی ناظم یگانہ و اوستاد علامہ و سبب تصنیف کتاب قابل

الانتخاب انور نامہ *

بر تجربہ گزاران عجائب و آگہی شعاران نیرنگی زمان، و امکان،
میرین و پروید آباد، میر اسماعیل خان ایجدی کہ والد ماجدش ساکن
بیجاپور و پزنہ ملا محمد قاسم الملقب بفرشتہ مولف نورس نامہ
المعروف بتاریخ فرشتہ است، در قصیدہ چنگل پیٹھ متعلق دیار
کرناتک پایان گھاٹ کہ توصیف آن بدین وجہ در انور نامہ نوشتہ *

نظم انور نامہ *

صنادید کرناتک دیر سال

بدین گونہ گشتند شیریں مقال *

کہ پیر فلک را اگر قوت است

توان گفت از آب چنگل پت است *

در ایام ماضی یکے شهر بود

بآبادیش شهرے دہر بود *

یکے مصر بود از بلاد کہن

کہ بودند امرائے ہند و دکھن *

بزینا زمین خانہ حور بود

بسان صنم خانہ معمور بود *

بزرگان درو مسکنت داشتند

ز علم و عمل مایہ برداشتند *

گہر خیز حکمت چو یونان زمین

بمغز فلاطون خرد آفرین *

چو بیت الشرف دور تر از بدی

بلے مولد خاصہ ایجدی *

جانچہ ہمہ ہا شنیدند متعیر گردیدند از انہا حسن محمد نام
 آشنایش آواز او بشناخت، و بسویش دوید و دید، و گرد پڑوش کیفیت
 گردید، بادراک ماجرا و معاینہ بے دست و پائہا اشک تا سف بارید،
 و بقلعہ شتافتہ گروہے ہمراہ آورد، واستخوان ہائے خورد گشتہ را
 بہ پنجہ نے ورسن بتازگی صورت قالب دادہ، و بتدبیر بستن و پیوند
 دادن اعضائے پاشیدہ دست مومیائی کشادہ، برداشت، و بخانہ اش برد،
 ہر چند کہ بعد یک سال صحت یافت، اما دقت نشست و ہر خاست
 و رعشہ دست و پا و مہذمت استعمال آب و طعام و لکنت زبان و دشواری
 کلام رفاقت نگذاشت، از انجا کہ شہود جوہر طبعی احتیاج اعراض
 جسمی ندارد، و جلوہ پرتو شمع از شکستگی فانوس خللے نہی یابد،
 با وصف رعشہ عارض بتائید قوت اصلی پایش برفتار قائم، کہ تا
 دوسہ کرہ پیدادہ پا می توان رفت، و دستش بکتابت ملازم، کہ در شبان
 روز سہ چہار ورق کتابے می توان نوشت، در علم فارسی کما حقہ
 و در عربی فی الجملہ صاحب مواد، و بفن شعر و اشا سراپا استعداد،
 ہر بیت انور نامہ و خمسہ و دیوان فارسی و ہندیش بآب و تآب لفظ
 و معنی دریکتا، و ہر فقرہ منشاتش از جوش صنایع و بدایع سلسلہ
 موج دریا زمانیکہ قیام اعلام نصرت اعلام موکب سعادت انضمام کوہ

(۱) فرنگی کو نڈہ را کہ از چیناپٹن فاصلہ کسرے کم سہ کرہے دارد، و از
 بودن معبد فریق فرنگی پرتگیشن بدان نام در اصطلاح ہنود می نامد،
 پایداری رتبہ رفیع سر بلندی بخشید، و دامنش را از دائرہ لشکر
 فیروز ظفر افروز افتخار اندوز وسعت آسمانی گردانید، میر بے نظیر
 ملازم حضور و بخدمت تصنیف انور نامہ مامور گردید، تمہید مجملش
 ازین ابیات کتاب مسطور کہ برائے گواہی موزنی طبع او بحکم اند کے

(۱) اس کا دوسرا نام سنک تھامس سنک ہے جو مدراس سے آٹھ میل کے فاصلہ
 پر واقع ہے۔ اگلے زمانے میں یہ ایک فوجی چھاوٹی تھی۔ عام طور پر یہی مشہور ہے
 کہ سنک تھامس نامی کسی ایک انگریز کو یہاں قتل کر دیا گیا تھا یہاں ایک چھاوٹی ہے
 جو سطح سمندر سے ۲۰۰ فٹ بلند ہے اس چھاوٹی پر عیسائیوں کا ایک گرجا ہے اس
 میں ہی ہی مریم اور حضرت مسیح کی تصویروں رکھی ہوئی ہیں۔ کہا جاتا ہے کہ
 سنک لیوک (St. Luke) نے ان تصویروں کی مصوری کی تھی اور وہ سنک تھامس کے
 ذریعہ یہاں لائی گئیں *

سنگے بر سر نازکش چنان فرود آورد، کہ سبیل خون جراحیحتش تا زمین برد، وقوع این حالت از جبر آچندہ پنداشتم، دست التجا در جناب کبریا بتوسل رسول دوسرا و آتش علیہم التحیثہ و الثنا برداشتم، بامند عائی نجات، ازان مہلکہ سراسر آفات، اشک تضرع افشانند، و این شعر برخوانند*

یا حبیب الانام خذ بیدی

مالعجزی سواک مستندی*

چون بمعجزہ قرآنش آواز مہیب، باہنگ عجیب، از سوے سطح اعلیٰ برخاست، و تصاعد جانب آسمان و اذیت جابران فی الجملہ تخفیف یافت۔ خواندن دعائے ماثورہ موثر رہائی آن ہمہ وبال انگاشتم، و بار دیگر قرأت ساختہ، صدائے ہیبت خاکستر از سابق دادرس فریاد خویش و باعث سراسیمگی بیش از بیش آنها شناختہ، بمعجزہ یکہ دفع ثالث بر زبان آورد، از دہشت ہماں شور پر زور کہ متجاوز از حد تعقل بود دماغ فلک و مغز رعد بر ہم خورد و اجنہ از بس ہراس اورا از سمت صعود بسوئے مہبوط گذاشتند، و عنان ہے اختیاریش از آنچنان رفعت جانب زمین معطوف داشتند، در اثنائے نزول بعد از انکہ ہریکت از عناصر اربعہ ترکیب جسمی بکرہ خویش پیوست، فقط مشست خاک و اماندہ عنصر رابعش کہ غیر از مرکز خود کریز ندارد بر زمین لب خندق قلعہ کرکت پالہ بصد مہ نشست کہ استخوانش از ہم شکست، و مرش از پوش تہی گشت، چون پس از تخفیف غش و حصول قدری افاقہ ہنگام سحر سردی ہوا در بدنش پایہ احساس برودتہ نہاد، کشایش چشمی بلحاظ احوال ضرور افتاد، از بسکہ مژگان سوزن دوختہ قطرہ ہائے خون منجمد بود نتوانست وانمود ندستیکہ کلید باب دیدہ سازد، و بیانیکہ قاصد سبیل ترد دے گرداند، اگرچہ از آسیب جنگال جنات نجات یافت لکن بے دستیاری جوارح و افتادگی صحرا و اندیشہ درندہ ہ قطع امید زندگی ساخت، در چنین آوارگی ہ ہرگاہ کہ سماعت آواز حارسان برج قلعہ خاطرش رائزغہ از تشویش رہانید، بالتجائے اعانت نغان برکشید،

روان انگھے کرد حجاب را
 کہ تا برکشد فرق گرداب را *
 از آن فتنہ گہ رخت بستم بروں
 زویرا نہ چون گنج جستم بروں *
 شدم سوے چیناپتن رخت کش
 رسیدم بگلزار لشکر گہش *
 خبر شد بدائے عالی جناب
 کہ شد ذرہ بردرگہ آفتاب *
 طلب کردو من از ادب کاہتم
 جبیں بر زمین سوڈہ بر خاستم *
 دگر بارہ شد حکم پیدم بیا
 کہ مس زر شود در بر کیمیا *
 من از فخر سر بر ثریا زدم
 چو قطرہ در آغوش دریا شدم *
 (۱)
 حریر تصیدہ نظر کردمش
 متاع نمل پیدم جم بردمش *
 خداوند زابیات غراے من
 بسے آفریں کرد بررائے من *
 بشد امر بندشیں نشستم بفرش
 سرم بر زمین و دمیا غم بعرض *
 در افشاند آنگاہ بھر کرم
 بمن گفت کاے مایہ مغنم *
 خوشاباش من دستگیر توام
 خریدار جنس ضمیر توام *
 ز سرکار ما آنجم خواہی معاش
 بگیر و مشو در پیسج تلاش *

آئینہ سیارے، و مشتے نمونہ از خروازے، در ذیل این فقرات می نگارد و
بمعنی آنکه تقدیم سخن سابقاں مقدمه قبول کلام بیروان است،
حسن شاهد کتاب را بزور میمنت می آراید، بوضوح تواند رسید —

منظومہ انور نامہ *

بسالیک فرخ حسین دوست خان
در افتاد چون بر زشاخ گران *
خداوند بالشکر خویشتن
ز تهر نگر شد بحیثناپتن *
من از هر طرف شد کشیده چو باد
بجائے رسیدم که ویرانه باد *
مقیمان آنجا خرد با ختند
چو اخوان بیوسف بمن تاختند *
چو دیدم که آن قوم سادات کش
ندارند دین و ندارند هاش *
هر آن کشت خاطر که زان آب شور
بر آرم برون کشتی خود بزور *
بدین عزم چندے گر فتم قرار
چو بوبکر در مردم سبزوار *
چو عنقا اگر بود ذاتم نهان
واسے بود نامہ عیدان در جہاں *
خرد گستران همچو در عدن
بهر سو ربودے غزلہائے من *
چو اختر بمن یادری خواستہ
مرا طالع کار آراستہ *
بعرض خدا وند شد شعر من
برنگے کہ شد عرض گل بر چمن *

کردند، هرگاه که مسودہ نصف مرقومہ خواست، حضرت خداوند نعمت چندانکہ بہ تجسس آن پرداخت نیافت، فرمود کہ بازاعادہ فکر سابق نماید، یعنی عوض نظم کم گشته از سزوی نگارد او با ظہار ضعف حال از احتمال بار محنت دوبارہ استعداز نمود، و خاطر خود بدولت ازین معنی اکثر متردد می بود، روزی صبحی اورا طلب داشته شادان و فرحان فرمود، کہ شہود رویای صادقہ اسرار بطون بدین وجہ کشود، کہ مسودہ مفقودہ نظم مسطور غالباً در موم جامہ پدیدیدہ بقلان صندوق تو شک خانہ زنانه باشد، بہ تقدیر جستجو می شاید کہ بہم رسد، چنانکہ تجسس کردند، بر طبق آگہی عالم غیب بشہادت حق گوئی او آوردند، و ہمیر موصوف سپردند، و در چندے از تکمیلش مایہ اعتبار مصنف از بخشش و اکرام و لطف و انعام باسماں بردند *

دفتر اول متضمن احوال سعادت اشتمال آبا و اجداد خداوند

نعمت از بد و قبول شرف اسلام و حقایق ریاست رسائے پیشینہ

کرناتگ ارم ارتسام و استقلال و استحکام نظامت و فتوحات خود

بدولت باکو ایف متعرضہ واجب الارقام ہر محل و مقام تاباوت

فرقہ فراسیس و فتح قلعه پھولچی موصول الانہدام بشرح و بسط تمام *

دفتر نویسان احوال عالم، و جراید نگاران حقایق بنی آدم،

کہ شرح سلسلہ انساب را، حجت شرافت عالی نسبان روزگار،

و کشف حقیقت اصلاہ را، دلیل فضیلت والا حسبان نامدار، می

دانند برانند، کہ از روئے تحقیق و اثق، و تنقیح صادق اجداد

شریف خداوند نعمت یعنی نواب امیرا لہند والا جاہ عمدۃ الملک

آصف الدولہ محمد علی انور الدین خان بہادر ظفر جنگ سید سالار

کہ بسبب ضرورت ارقام ہر مقام والا یش بیاس اختصار کلام بفقہ

حضرت اعلامی نگارد، بنی قریش متوطن مکہ معظمہ زاد اللہ

بگیتی بر آور حدیث صواب
بنام ہمایون ماکن کتاب *

دریں دولت فیض ابلاغ ما
بر آن گل کہ بشگفت در باغ ما *

تویکت جابکن جمع چون نخل بند
دہد زیب گلدستہ ار جمند *

ازیں نکتہ موجزش چون چراغ
بہن گشت یکت بار روشن دماغ *

بسیرد فاطر شدم کار بند

نو شتم چنین نسخہ دلپسند *

بسے رنج اندو ختم سال پنہج

کہ تاگشت این نامہ روشن چو گنج *

شاهد صدق کلام میر بے نظیر، بیان راستی ترجمان این تحریر

است کہ نصف کتاب انور نامہ انتظام یافته بود، کہ ہنگامہ موسی لالی

سر کردہ بندر پھولچری و رضا علی خاں پسر حسین دوست خاں رو

باختلال نمود، و بر قلعہ بندر چیناپٹن دست تنگی محاصرہ کشود حضرت

خداوند نعمت حسب زمنائے مستربکت گورنر بندر مذکور، و

ضرورت امانت قلعہ محصور، از بندر چیناپٹن بیعزم امداد کمپنی

انگریز، سوار جہاز گردیدہ، بر ساحل بندر ناگپٹن متعلق قوم و لندیز

رسیدہ، از انجا فایز قلعہ مبارک نذر نگر شدہ، و بسبب تغلف ہوائے

دریا، و تکسل مزاج والا، تا چندے بصلاح اصلاح طبع مبارک دران ضلع

مکونت ناگزیر گردید، و فوج سنگین بسر کردگی برادر نامدار عبدالوہاب

خاں بہادر و محمد یوسف خاں وغیرہ سرداران با تہور برائے کہت

کمپنی انگریز، و استخلاص قلعہ چیناپٹن از محاصرہ مخالف فتنہ انگیز،

روانہ گردانید، بعد از انکہ مصنف انور نامہ از محاصرہ چیناپٹن و آفت

ہنگامہ محاصرہ بہ تبدیل لباس برآمدہ براہ خشکی در حضور رسید، حکم

نافذ گردید کہ باقی حقایق ہم بنظم آرد، و مایہ اعتبار خود کامل

برتبہ رفیع سلطنت بلاخ فایز گردیدند، و بعد انقراض آن حکومت بملک ہند رسیدہ در سلک امراء کبار منسلک شدند، و در زمان (۱)

سلاطین تغلقیہ دہلی وارد دیار دکھن شدہ، مسلط سلطنت خطامہ خاندیس گردیدہ، بسلاطین فاروقیہ مشتمل و در پادشاہان آن سرزمین مغضوب بودند، و بنائے شہر برہان پور نمودند، و بعد زوال آن اقبال سلسلہ اولادشاہ محبوب الہال گشتہ، مگر یکے از آنها بجناب نواب سراج الدولہ محمد خانجہاں انورالدین خان بہادر شہامت جنگ حینے کہ او از حضور ظل سبحانی متعین نواب آصف جاہ شدہ بدکن رسیدہ بود، شرف ملازمت یافتہ سلسلہ نسب خود وا نمود، فرمود کہ از امضائے زمانہ دراز و جہل عرفان حقیقت یکدیگر پیوند رشتہ گشتہ، از طرفین متعذر گشتہ، مگر برادری دینی، توحد یقینی است، درین صورت خانہ خانہ شما، و مذمت ورود برما، چنانچہ معاشے فراخور حالش معین ساخت، و عزت و توقیرش برابر اثر بائے دیگر منظور می داشت، ازین جا باز رسیدم بسلسلہ تحریر، و آمدم بر مطلب لازم التسطیر، یعنی ابراہیم اکبر مرقوم بطور صدور اسحاق و ابوالفتح علی الترتیب ارقام تامہ پشت شامل مہ پشت اولی جملہ شش بطن در ہماں بقعہ متبرکہ بعد یکدیگر ولی عہد شدند، پس ازینہا عبد اللہ اوسط وارث بطن ہفتم بحسب ضرورت از ان بلدہ طلبہ محمل بست، و بشہر بخارا نازل گشت، و جہش در ذیل این عبارت بوضوح خواہد پیوست *

(۱) سلاطین تغلقیہ نے سنہ ۱۲۲۰ع تا سنہ ۱۳۱۲ع حکومت کی ان کی سلطنت کا آغاز غازی بیگ تغلق سے ہوتا ہے جو ترکی النسل تھا یہ بعد میں الغ بیگ کے پاس ایک معمولی ملازم تھا اور سلطان مبارک کے زمانے میں ترقی کر کے دیوال پور کا گورنر ہو گیا اس نے اچھی کے گورنر کے ساتھ اتفاق کر کے خسروخان کو شکست فاش دی اور کچھ دنوں بعد غیاث الدین تغلق کے لقب کے ساتھ گدی نشین ہوا اس نے تغلق آباد میں ایک قلعہ تعمیر کیا اسی قلعہ میں اس کا مقبرہ واقع ہے اس کے بعد اس کے بیٹے محمد بن تغلق نے سنہ ۱۲۲۰ع تا ۱۳۰۱ع سلطنت کی۔ اس کے زمانے میں سلطنت دہلی میں انتشار شروع ہو گیا اور اس کے ٹکڑے ہرنے شروع ہو گئے تغلق کے بعد اس کا چچازاد پہاٹی سنہ ۱۳۰۱ع تا ۱۳۸۸ع سلطنت کرتا رہا اس کے بعد آنے والے سلاطین کی کمزوریوں کی وجہ سے تمام ملک میں بد نظمی پڑھتی گئی اور صوبائی بغاوتیں شروع ہو گئیں اس کے ساتھ ساتھ تیمور کے حملے بھی شروع ہو گئے پہانک کے سنہ ۱۳۱۲ع میں اس سلطنت کا خاتمہ ہو گیا *

شرفاً و تعظیماً و نسل حضرت ابراهیم خلیل الله علی نبینا و علیه الصلوٰة و السلام اند، چون شرافت آن قوم در کتب سیر و تواریخ شامل است، تکرارش تحصیل حاصل، بنه‌ای علیه سلسله آباء حضرت اعلی را از زمان بعث اشرف اولاد آدم رسول دو عالم صلی الله علیه و آله و سلم و آغاز شرف اسلام با کیفیت توطن هر یک مفصل تحریر می نماید، و در ذیل این عبارت بشرح و بسط واقعی می آرد*

داستان توطن جد اعلای حضرت اعلی در بلده طیبه مدینه

منوره زانها الله تعالی شرفاً و تعظیماً*

پس از ظهور نور اسلام، جد اعلای حضرت اعلی عمر ابن الخطاب رضی الله عنه اشهر قدیماً عدی که گروهی است از بنی قریش ساکن مکه معظمه در زمان بعث سید المرسلین، صلی الله علیه و آله الطیبین الطاهرین، مشرف از آئین دین گشته، و کمر بفرمان برداری آن سرور بسته، و با جرأی مراسم تفریق حق و باطل ملقب بفاروق اعظم، و احوال باجاه و جلالش در کتب مرتسم است، و بارکاب سعادت جناب رسالت صلی الله علیه و آله و سلم از مکه معظمه هجرت، و در بلده طیبه مدینه منوره اقامت ساخت، و بعد زمان نبوت و خلافت اولی خلعت ثانی بازینت نسق و نظام، و شان و شکوه تمام، در بر خویش آراست، و پس از انقضای کسری کم یازده سال در خلافت خود بضرع خنجر ابرو لولو در عین نماز بامداد زخم پهلو برداشت، و بعد سه روز بعالم باقی شناسست، و امور خلافت باختیار اهل شوروی تفویض یافت، و اولادش تاشش بطن همانجا مکنوت داشت، چنانچه پسر کلانش عبدالله اکبر بتکفل عشیرت اقیام، و بعبادت خالق انام، زندگی باعزاز و احترام نمود، و بعد از و پسرش ناصرالدین ولی عهد بود بعد از و از دو پسرانش پسر کلان که ابراهیم اکبر نام و در سلسله اجداد حضرت اعلی انتظام داشت، در همان بلده طیبه بمقام پدر اقیام، و بکفالت عشیرت اهتمام یافت، و پسر خورش محمد نام بدیار عجم رخصت اقامت انداخت، و اولادش

بیان توطن اجداد شریف در قصیدہ گوپامو حرمہا اللہ تعالیٰ

عن جمیع الافات والبلدیات بحرمت میدالکائنات و آلہ علیہم

افضل الصلوات و التحیات *

محمد لاڈ کہ از آغاز نور اسلام در اجداد خاص جلیس کرسی
بیست و میوم، واز بزم سکونت شہر قنوج معدود دور ہفتم است
بسبب آنکہ ناز پروردہ والدین بود، لفظ لاڈ کہ در زبان ہندی ترجمہ
ناز است عرف آن زمان جز واسمش نمود، چون فیما بین سلاطین
دہلی و ناظران صوبہ اودھ مطابق شرح کتب تواریخ سلاطین ہند
(۱) و تاریخ فرشتہ وغیرہ بجائے انقیاد و اتفاق قدیم، عناد و نفاق عظیم برپا
و اشکر کشی ہانگامہ آرا، و این معنی نسبت بشہر قنوج از اتصال
حدین نقیضین باعث خلط بے منتہا گردید، متعذر اقامت آنجا شدہ
بقصبہ گوپامو کہ از قصبات بعیدہ و مامون از شرور عبور عساکر
وقابل توطن اشرف و اکابر بود رسید، و در آنجا اقامت و مع قوم
بتکمیل علوم و تہذیب اخلاق اشتغال ورزید، چنانچہ الی ہذا الایام

(۱) محمد قاسم فرشتہ غالباً سنہ ۱۵۰۰ع استر آباد میں پیدا ہوئے جو بجز
کیا سپہیں کے کنارے آباد ہے اور سنہ ۱۶۲۳ع میں انتقال کیا وہ نسلہ ابراہی اور
عقاید کی رومے شیعہ تھے انہوں نے اپنی زندگی کا اکثر حصہ ابراہیم عادل شاہ ثانی
بجپور کے دربار میں گزار دیا۔ ان کے والد کا نام غلام علی ہندو شاہ
تھا فرشتہ کم سن ہی میں اپنے باپ کے ساتھ ہجرت کر کے ہندوستان چلے آئے یہاں
آئے ہوئے تھوڑی ہی مدت گذری تھی کہ احمد نگر میں ان کے والد کا انتقال ہو گیا
اور وہ یتیم ہو گئے لیکن بہت جلد شاہی نگرانی میں لے لئے گئے۔ سنہ ۱۵۸۷ع
تا سنہ ۱۵۸۸ع احمد نگر کے شاہی خاندان میں ماہی اختلافات شروع ہو گئے اسلئے
محمد قاسم فرشتہ وہاں سے ہجرت کر کے بجپور چلے آئے۔ یہاں پہلی مرتبہ ان کو فوجی
عہدہ عطا ہوا اور سلطان عادل شاہ ثانی کی جانب سے یہ حکم ملا کہ وہ ہندوستانی
مسلمانوں کے متعلق ایک بہترین تاریخ لکھیں حسب حکم فرشتہ نے تاریخ لکھنی شروع
کی اور تقریباً بیس سال کی مدت میں اس کو پورا کیا اور اس کا نام گلشن ابراہیمی یا
تاریخ ابراہیمی رکھا یہ کتاب ۱۲ جلدوں میں لکھی گئی ہے کتاب کے شروع میں مصنف
نے ایک ہیضہ مقدمہ لکھا ہے تیسری جلد میں دکن کے بہمنی سلاطین کے حالات
لکھے گئے ہیں بقیہ دیگر جلدوں میں حکومت گجرات کی تاریخ اور ہندوستان
کے صوفیہ کے حالات وغیرہ لکھے گئے ہیں محمد قاسم فرشتہ بہت ہی صاف گو سرخ
ہیں انہوں نے کسی کی بجائے تعریف یا توہین یا خوبصورت نہیں کی ہے بلا کم و کاست
صحیح واقعات کو قلم بند کیا ہے سنہ ۱۶۰۶ع میں یہ تاریخ مکمل ہوئی اور
فرشتہ ایک دفعہ کے ساتھ دوبار مغلیہ میں حاضر ہوئے کیلئے روانہ ہوئے *

بیان توطن اجداد شریف در شهر بخارا متعلق ترکستان *

ہنگامیکہ طوفان حکومت بنی امیہ در حرہ میں شریفین زادہما اللہ تعالیٰ شرفاً و تعظیماً وغیرہ بلاد عرب از تنور نفاق سربر آورد عبداللہ اوسط در تلاطم طغیاناش طاقت سکونت بلذہ طیبہ مرصوفہ نیافتہ، کشتی قبایل و عشایر بہ بخارا برد، و بہ تمہید مصادقت حاکم آنجا سررشتہ معاش محکم ساختہ، ایام حیات بیباکی اوقات بسر آورد چنانچہ از فرزندانش تا نہ پشت کہ عبداللہ اصغر و مسعود و محمد سبحان و فخرالدین اکبر و شہاب الدین و یوسف و محمد احمد و شعیب و فخرالدین اصغر باشد بعد یک دیگر در ہماں شہر مربع نشین مسند خلفیت بودند *

بیان رسیدن اجداد شریف بدیار ہند و فایز شدن بشہر بدہاون *

و قتیکہ ناپیرہ نظلم چنگیز خاں و اولادش در دیار عجم بموجب شرح کتب تواریخ و سیر شعلہ زن گردید، فخرالدین اصغر کہ از ابتدای شیوع تجلی اسلام ببطن شانزدہم، و از اقامت شہر بخارا ببطن دہم، محسوب است تاب اقامت آنجا نیاورده بملکت ہند رسید، و از جانب پادشاہ دہلی قاضی شہر بدہاون گردید، و ہماں جا نقد انفاس صرف اشتراکے جنس رضائے رب العین و الناس گردید *

بیان توطن اجداد شریف در شہر قنوج *

علی نام پسر فخرالدین اصغر کہ در اعیان شرفائے متوطنان شہر قنوج کتبخدا شدہ بود، بعد انتقال پدر بزرگوار از شہر بدہاون (۱) بشہر قنوج آمدہ تا ہفت پشت کہ علی و علاء الدین اکبر و محمد و علاء الدین اصغر و نعم اللہ و ابراہیم اصغر و محمد لاق باشد ہماں جا ہریکے پیہم تقدیم وصائے پدر فرمود *

(۱) صلح فرخ آبد میں ایک قدیم شہر ہے جو پہلی میں واقع ہے *

دے بے ذکر خدا، و نفس بے فکر کام بخشی، خالی نہی گذاشت، روز مشغول امور دین داری، و شب مشغول قرآن خوانی و نوافل گذاری، ہشت پاس مصالحت مقام، و بہریت عبادت ملک العلم، کم فرصت طعام و منام، بلاچاری غلبہ خواب جز بہ تکیہ دیوا سرش را ربط بالین، و سوائے جائے نماز تنش را آشنائی فرش و قالین نہ بود، ہرگاہ کہ یکت دولت مژہ برہم می نہاد، و پتشریش اصاعت وقت دیدہ می کشاد، معاً از آب لبر بقیکہ معمول حضور جمیع اوقاتش بود و صومی ساخت، و بادائے دوکانہ تہذیب الرضو در اشتغال تلاوت قرآن می پرداخت، چون اثنائے وضو کلام نہی نمود، و کامروای حاجت مندان ہم از عبادت معبود متصرش بود، اگر متکلم می گشت، بذائے وضوے دیگرہی بست، تکرار آن تادہ دوازده بارہم می رسید، و از ہجوم اہل احتیاج مکدر نہی گردید، ہوارہ کشادہ جہیں، و بصبر و شکیم آنقدر متین، کہ بعالم تمارض نیز مستغنی از طبیب، و باشتغال واجبات دینی در شبان روزش ضرورت دومہ کلمہ دنیوی از اتفاقات عجیب *

بیان کم گوی نواب حاجی محمد انور الدین خان بہادر *

از روے پاس انقاس بار سخن بر زبان نہی نہاد، و آئینہ فراغ اوقات عبادت را غبار مخاطبت کسے نہی دارد، حتی کہ اورا بامحمد جان فرزند ارجمند در تمامہ عمر تربیت مکالمہ مبارک، و فرزند موصوف را با پدر ممدوح ادراک دولت قدمبوس یکبار، اتفاق افتاد، چنانچہ فرزند عمرے تمنا داشت، و از جناب اقدس الہی سحر ہا سر بسجود التجا می گذاشت، کہ دولت قدمبوس پدر دست دہد و جبین نیاز خود از مصالحتے پائے با اعزازش عزت حضور مسجد دہد، یابد ہرگاہ کہ این دولت عظمی بذریعہ عیدے از عیدین دست داد، یعنی بحیلہ قرب گذارش نذر بر پا افتاد، و بسکہ از مدتے حسرت کش آن بود، باواز بلند کریم نمود، بمحردش والد نا مدار سرش از دست

اولادش بطناً بعد بطن همان جاتیام دارد، بفرخ نامش افتخار می سازد، بعد از آنکه این دار ناپایدار گذاشت، عبدالقادر خلف او بسر خیللی متوسلین تمکن یافت، بعد ازو عبدالحی پسرش گران مایه علم و عمل اندوخته، و یگانه زمان و ممتاز دوران نامیده، مظهر صفات اسمحی برآمده، باحیائے نام آبا و اجداد پرداخت، و شیخ مخدوم عبدالحی خطاب یافت، و از جناب بندگی شیخ نظام الدین امیثلی قدس الله سره العزیز مرشد خود القاب قدوة السالکین و زبدة العارفین داشت، و از بس برکات و تقدس آثار و آیات و تاثیر اشتغال عبادات بذابرا ارتحال خود تاریخ دهم شهر شریف شهر الله یعنی رمضان المبارک یافت، و بعد از آن نعمت الله فرزندش به تسلی و تشفی قبایل و عشایر کامروای و صیت گردیده، مطابق و تیره آبا بتحصیل نعمت غفران حضرت سبحان راحل راه فاگیر آفریدگان گشت، بعد ازو محمد منور خلف او از انوار صلاحیت دو دمان آبارا منور نمود، و بزهد و تقوی آنقدر آرامته بود که شیخ المشایخ نامید، آخر کار بتاریخ سیزدهم شهر صفر المظفر و اصل نور رحمت آفریدگار گردید، بعد ازو مهر انور افق دولت، هلال عید عز و عظمت، مطلع انوار مکنف و جاه، صبح صادق فضل الله، صاحب اقبال لطف دار، مروج دین انور محمد انور، ضیا انروز مسند و صیت، و بتکمیل علوم ظهور و بطون مرجع ارباب فضیلت گشت، هر چند که کمال و فضایل، و حسن خصایل، و لطف شمائل، و محصور رقوم و سطور گردیدن دشوار، لکن تیمناً شمه مثل گلے از گلزار، و قطره از بحر خار، اعتبار خامه و قایع نگار می نماید*

داستان اجمال احوال سعادت اشتمال نواب حاجی محمد

انورالدین خان بهادر*

اگرچه آبائے نامدارش پس از انقراض زمان خلافت، انتهاض الهیة عدالت، هر یک در عهد خویش بر بساط ثروت و مفرات علم و فضیلت تمکن داشت، او خورد علم دولت داری می افراشت،

بیان وفائے عہد و عذر پذیری اور *

(۱) قلاشے در شاہ جہاں آباد بتلاش معیشت پیش یکے از امرائے آنجا مخلص خاں نام کہ از معتقدانش بود، خود را ہمیشہ زادہ اش وانمودہ متعلق خدمت مناسبت بآن مرتبہ معتمد گردیدہ کہ با وصف ارتکاب سرقت ہم از پناہ نام قرابتش و اغماض امیر تدارک ندیدہ، و تقدیکہ آن ذات تقدس آیات وارد شاہ جہاں آباد شد با استقبالش شتافتہ، ادراک فیض حضور باسعادت، ضمیمہ عفو جسارت غیبیت، و عرض اطلاع شدائد عسرت شفیع مواخذہ جرأت نمود، آنجناب بمقتضائے خاصہ صلاح آندیشی انام، و اختصاص بخششی زتہ عوام، بارشاد معنی ”انما المؤمنین اخوة“ غلطش بصحت، و دزدیش بملکیت مقرر، و از ہمیشہ زادگان حقیقی و بر محاصل جاگیر از حصہ داران شرعی مستہتر فرمود، و بعد از و عزت اولادش نیز در اہل حقوق مہی افزود *

(۱) شاہ جہاں آباد کا دوسرا نام مغل دہلی بھی ہے سنہ ۱۶۳۸ ع میں شاہ جہاں نے اس کو بسایا تھا اس کے بعد یہ شہر اسی کے نام سے موسوم ہو گیا یہ شہر درہائے جمنا کے منبذہ جانب تقریباً دو سو دو میل تک پھیلا ہوا ہے۔ دہلی کو مسلمان بادشاہوں نے مات مرتبہ آباد کیا موجودہ نئی دہلی انگریزوں کا آباد کیا ہوا شہر ہے اس کو آٹھویں مہر ۸ میں شمار کیا گیا ہے ہر ایک کی تفصیل درج ذیل ہے نمبر ۱۔ قدیم دہلی یہ ہندو دار السلطنت کی جگہ آباد ہے اس کو ملاظمن خاندان غلامان نے آباد کیا تھا آج قطب مینار اور مسجد قوۃ الا سلام انکی یادگار ہتی رہ گئی ہیں (۲) میری امکو علاو الدین خلجی نے سنہ ۱۳۰۳ ع میں قدیم دہلی سے تقریباً تین میل شمال مشرقی جانب آباد کیا تھا اس وقت چند دیواریں اس کی یادگار ہتی رہ گئی ہیں (۳) تغلق آباد سنہ ۱۳۲۱ ع میں سلطان تغلق اول نے قدیم شہر سے تقریباً چار میل شمال میں آباد کیا تھا آج اس کی یادگار ایک مقبرہ ہتی رہ گیا ہے۔ نمبر (۴) جہاں پناہ اس کو محمد بن تغلق نے سنہ ۱۳۲۷ ع میں میری اور قدیم دہلی دونوں ایک کر دینے کی غرض سے آباد کیا تھا (۵) فیروز آباد سنہ ۱۲۰۴ ع میں فیروز تغلق نے اس کو آباد کیا تھا یہ قدیم دہلی سے آٹھ میل شمال اور موجودہ شہر دہلی کے جنوب مشرقی جانب واقع ہے جہاں کسی اونچے مقام پر ایک اٹھک کی لائٹھ نصب کی گئی ہے (۶) پرانا قلعہ اس کا دوسرا نام اندر ڈاک بھی ہے غالباً ہماچن نے اس کی ابتدا کی تھی اور شاہ جہاں نے سنہ ۱۰۴۰-۴۰ ع میں کو پورا کیا اس قلعہ کے متصل مسجد شاہ جہاں اور ہماچن کا مقبرہ ہے (۷) شاہ جہاں آباد۔ یہ شاہ جہاں کا آباد کیا ہوا ہے لال قلعہ اور جامع مسجد اسی کی یادگار ہیں قلعہ کی دیواریں اب تک بالکل محفوظ ہیں *

مهازک خویش بزداشت ' و ضم بسینه فیض گنجینه ساخت و دعا کرد
 که محیب الد عوات از نواید دارین کامیاب فرماید ' و از هر چه
 مطلوبت باشد قبل از طلب بتو رساند ' غرض اهل تواریخ این کلام
 او با فرزند دلبنده از روی تعداد مرقومه ' سخن بارسیوم نگاشته اند
 و مذمت ارقام حسابش بر دیده کافذ گذاشته غرض احتیاط او در هر کار
 خارج املا است ' و پاک از انشا و احصا *

بیان عفو دوست بودن و ستر عیوب مردم نمودن نواب موصوف *

دلجوی پوکس عادت طبیعت ' و ستر عیوب مردم خوئے
 طینت او بود ' چنانچه از انبار خانه اش غله گران بار دزدید ' داروغه
 سراغ برده سارق را بکشید ' خود بران کیفیت اطلاع یافته فرمود که
 او از سرقت مصون است ' بلکه بگرفتن غله مایحتاج سازون ' باید
 که بگذارد ' و نیازارد *

بیان راست گوئی نواب موصوف *

راست گوئی او بآن حد بود که بهیچ سبب خلاف واقع کلام نمی
 نمود ' چنانچه در وقتیکه ملازم محمد اورنگ زیب عالم گیر بادشاه
 گردید ' روزی شاه به دربار عام از وی پرسید که کسی از اجداد شما
 نوکری پادشاه نموده است ' یا فقط یاروی قسمت شما است که
 باین دولت افتخار افزوده ' او جواب باین عبارت عرض کرد که
 از آن جماعه که با جمعیت بسر آمده ' دون مهمتی مثل من نبر آمده
 پادشاه ازین صاف گوئی او دست بمحاسن شریف خود سردر
 گردید ' و باز بالا بر آورد ' و فرمود که الحق شیخ اقدس راست
 گفته ' از آن روز او مخاطب باین خطاب مقدس گردید ' و در تمامی
 لشکر شاهی بجز اسم اقدسش کسی نمی فهمید *

محمد انور الدین خاں بہادر چوں اوایل رشد بمقتضائے کسب علم بشاہجہاں آباد رسید، و اشتہار فضایل ذاتیش جہاں گیر گردید بخواہش کامل شاہ جہاں پادشاہ شرف ملازمت، و بر سایر ملازمین امتیاز و عزت یافت، و افاضت اہتمام تسبیح خانہ و عطائی جاگیر امتیازانہ، بذائے ایوان والاہی عظمت روز افزوں مستحکم ساخت، برگاہ کہ بموجب شرح تاریخ خانی خاں انتظام مہمات دولت و انسلاک مقدمات سلطنت، از نقاض دارا شکوہ و محمد اورنگ زیب عالم گیر پادشاہ اختلال گرفت، بگو پا مورفت، و بسبب ہرج و مرج ملک ہماں جا قیام ورزید، و بمقتضائے مصلحت اوقات سکونت گزید، و قدیکہ اورنگ زیب اورنگ شاہی افزود حسب الطلب سلطانی بہ تحصیل کامیابی حضور نمود، و حسین ملازمت رسالہ تصنیف محمد غزالی مرقوم دست مصنت گذرانید، پادشاہ بکمال سرور پسندید، و فرمود کہ آرزوئے این رسالہ از مدتے داشتیم و رقوم شوقش بر اوراق خاطر می نگاشتیم، این کس بلاشک ولی است، و دانائے اسرار دلی، غرض فی الفور جاگیر و خدمت سابق با جاگیر و خدمات مجدد بخشیدہ و از زبان خاص موافق شرح صفحات صدر، بشیخ اقدس مشہر عوام و خواص، و بندربان پایہ قدیم متصا عد اوج اختصاص گردانید، از بسکہ استعداد ذاتی مستعد ظهور انتظام مملکت، و جوہر اصلی در صدد شہود انتساق ریاست بود، آراستگی لوازمات کار مرجوعہ منظور و مقبول بارگاہ سلطانی نمود، و بتقرر خدمت پیشکاری بخشی اول و دیگر مہمات حضور خانی، و حصول خطاب مستطاب محمد

(۱) مورخ خافی خاں کا دوسرا نام محمد ہاشم اور ہاشم علی خاں بھی ہے ان کا وطن دہلی ہے ان کے باپ کا نام خواجہ میر تھا میر بھی مورخ تھے سلطان مراد اور اورنگ زیب کے زمانے میں یہ اورچے عہدہ پر فائز تھے۔ محمد ہاشم بھی اورنگ زیب کے پاس ملازم تھے و آسرائے گجرات کی جانب سے ان کو ایک وفد کی حیثیت سے ہمیشہ بھیجا گیا تھا۔ سلطان فرخ میر کے زمانے میں سنہ ۱۷۱۳-۱۹ع نظام الملک کے ذریعہ یہ دیوان کے بلند عہدہ پر پہنچ گئے۔ نظام الملک کے حالات کو انہوں نے نہایت عمدگی کے ساتھ قلم بند کیا۔ ہے اسی لئے بسا اوقات ان کو نظام الملکی بھی کہا جاتا ہے *

بیان فصاحت زبان و طلاقت لسان او *

در کلام عربی علامہ زمانہ^(۱) و بزبان فارسی در عصر یگانہ چنانچہ در ایام تحصیل مثنویات حجج و اتفاق صحبت ہائے اہل عرب روزے در مجلس شریف مکہ معظمہ زاد ہا اللہ تعالیٰ شرفاً و تعظیماً حاضر و باین زور آزمائی ہا ناظر بود کہ ہر ہمہ بکشایش قفلے کلید قوتہا می سوزند و دقتہا می افزودند چون بستگی در تدبیر تردد آنہا را نارضا نہاد و خود بکار قفل دست حل مشکل بکشاد و بصاحبش داد حاضر جلسہ قاضی آن معمورۃ شریفہ با و خطاب کرد کہ ”انت فاتح الاقوال“ جواب داد کہ یا ایہا القاضی بل وانت حلال العقد چون قاضی را با عقدہ کشائی مناسبتے ہست شریف آن مقام با احترام فصاحت و قوع لفظ مناسب بیان و طلاقت لسانش پسندیدہ و از کمال استعجاب با قاضی مخاطب گردیدہ کہ ”یا قاضی حاجی محمد انور انصح منک فی العربیۃ“ القصہ فضائل و کمالات آن حمیدہ سیر و وحید عصر تا کجا شرح دہد کہ یکے از ہزار و اند کے از بسپارش ازین نا ہموار امکان ندارد لہذا شہ از چگونگی ارتفاع مدارج دنیوی او کہ در حقیقت مظهر رافت پادشاہ حقیقی است بہ بیان می آرد بمحمد و آلہ الطاہرین الطاہرین صلوة اللہ و سلامہ علیہم و علیہم اجمعین *

بیان اختصاص یافتن او بدرجہ اعلاے امارت از پیشگاہ

شاپہاں بادشاہ *

ہر گاہ کہ بار آوری گلبن باغبان می شود نخست تخممش در زمین ریزد تا خاک نشینی آن واسطہ ریشہ دوانیدن و بالا سر کشیدن گردد و وقتیکہ اعتلائے رتبہ صاحب رتبہ منظور مدبر امکان باشد از رتبہ حاصلہ حالش اند کے ہمیشقت اندازد تا در اقتدار دولت قدر مدارج قدرت باعث افراط شکر نعمت و از دیاد عزو حشمت و ترحم احوال ہریت سازد تفصیل این اجمال آنکہ نواب حاجی

(۱) نیکون کے ہلے - مشہد کی جمع ہے بمعنی چراغے نیکی *

بار تزلزل نهاده بارادۀ افزایش اموال حسنات، و تزیینت احوال
 برکات، بضاعت امانت را بالکلیه صرف اشترائی جنس نجات
 نموده، بجهل مرکب جهاز در بندر جدۀ بسته با بکشاد، و بقافله
 حجاج مدیعی ساخته، و نیت اول خود در کار خدا مثمر فواید
 یافته از اصل و نفعش که مبلغ نه لک روپیہ فراهم شده بدست
 آویز هر یک تقسیم اکابر مکہ معظمه، و تفریق اعظام آن بقعہ مکرمه
 ساخت، و پس از استحصال دولت حج و طواف بیت اللہ الحرام
 و تقدیم عمرات و مناسک وغیره، سعی صفائے عزیمت، و کوشش
 رسالے ہمت را بنوائے دلکشائے لبیک مشکور یافت، و از آنجا
 بہ بلدہ طیبہ مدینہ منورہ رفتہ بعد وصول سعادت زیارت رضہ
 مقدسہ جناب رسالت صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم و ایصال نیاز شرفائے
 آنجا، باخذ تمسکات ہمہ، در خانہ شیخ عبدالرحمن العاشقی
 یکے از اولیائے وقت تا سہ سال رخت اقامت انداخت، و ہر
 سال برائے تحصیل حج بمکہ معظمہ شتافتہ مسکن شیخ صدر را
 تا سکونت آن سر زمین قطب دایرہ مساحت، و مرکز پرکار سیاحت
 داشت، و درین عرصہ جمہور فضلا و قاطبہ کملا را از دوام
 مجالست و فواید مصاحبت عزیزالاولا گردید، و از مہر و دستخط
 سلطان روم بحصول سند فراشی آن ہر دو مقام با احترام کہ تا
 حال - بحفظ حقیقت متعال در قلمدان خاص حضرت اعلائی ما
 حاضر است و ماورائے آن سند چراغ افروزی ہر دو بقعہ متبرکہ
 موصوفہ از بارگاہ سلطنت عثمانیہ معرفت کونپنی انگریز کہ وکیلش
 دران دربار حاضر می باشد حضرت اعلائی در ریاست خود
 حاصل نمود، و منصب این دولت کسبی کہ در دفتر دویم حقیقت
 آن چہرہ وضوح خواهد گشود، بر ترتیب ذاتی خود افزودہ سر بعرض
 مباحث کشید، و برخصت آن مقام با احترام از سواری جهاز
 خود را بہ بندر سورت نازل، و بساحل عانیست واصل، و از آنجا
 بشوق حضور پادشاهی از راہ گوپامو سالما، و غانما بشرف
 ملازمت شامل گردانید، و بگذارش رسیدات مبلغ نہ لک روپیہ

انورالدین خانی و روز افزونی مراتب اعتبار کردانی، مناصب شان کامرانی خود افزود، تا آنکه اشتیاق زیارت حرمین شریفین زاد هما الله تعالی شرفاً و تعظیماً غالب، و عزیمت تحصیل این سعادت اخص مطالب شد*

داستان روانه شدن نواب حاجی محمد انورالدین خان

بهدار زیارت حرمین شریفین و استحضال سند فراشی آن پر دو

مقام با احترام به مهر و دستخط سلطان روم و مراجعت نمودن

به ملک هندوستان و حصول ملازمت محمد اوزنگ زیب عالمگیر

پادشاه و سرفراز شدن بافزازش منصب و خطاب بهادری بوضوح

کفایت و دیانت و رسیدن همراه رکاب شاهی بدکن و خزامیدن

پروژه عدن *

از آنجا که والا حوصله گان دارالکمال هستی، بصفت جامعیت

انسانی برکمال جمیعت اعتباری، بدون سعی دینداری اکتفا نمی

سازند، و در اشتغال راحت دنیا بهمت را وابسته تقدیم احکام

متعلقه عقباً می دارند، و حاصل کاروبار دولت را مایه استطاعت

سبیل هدا، و صورت ذریعه فلاح بندگن خدا، می پندارند، نواب

حاجی محمد انورالدین خان بهادر در عین ترقی پایه ایالت،

و زمان تصاعد رتبه امارت، خاطر را از معیشت قوم و عشیرت

اطمینان داده از جناب شاهی اجازت، طواف حرمین شریفین

درخواست، و مبلغ سه لک روپیہ بنابر تدر و صدقات جهته

تقسیم شرفاً و نیاز سادات و غیره از خزینده سلطنت یافته، و شروط

سلوک سبیل الله از استطاعت خاطر خواه به تقدیم رسانیده از راه

گوبامو وطن مالوفه بزرگ رضای عیال و اقربا پرداخته زبان به تسلی درر

ریز کلمات استمالست، و دل بشوق منزل مدعا محمل کش ارادت،

راحل طریق سداد، و عازم سبیل صلاح معاد گردید، و در بندر سورت

براز شہ ہند ہم راز بود

بخدمات عمدہ سر افراز بود *

چو او سوے رضواں برفت از جہاں

بجایش پسر گشمت جان جہاں *

پسر از پدر نامور تر شدہ

دریں شش جہت نام آور شدہ *

بیان مقدمات ولادت باسعادت نواب سراج الدولہ محمد

جان جہاں انورالدین خان بہادر شہامت جنگ *

اگرچہ نواب حاجی محمد انورالدین خان بہادر فرزند بسیار

یافت اما غیر از انکہ در عالم کم سنی ہریک الم انتقال آنها

برمی داشت، دیدہ امید از شمع جوانی احدی روشن نمی ساخت،

بنابراں اکثر بہ تمنائے فرزند طویل الحیات میگریست، و

بخوابش مہمی مراد می زیست *

بیان خواب دیدن نواب موصوف و بشارت یافتن از

تعبیرش بتولد فرزند ارجمند *

شبے کہ مطلع مہر کامرانی و آستین دست شاد مائی، توان

پنداشت، در خوابیکہ سرمہ چشم بخت بیدار، و

نقاب جمال دولت پایدار، باید شناخت، دید کہ آفتاب

لقا بزرگہ کہ کشایش ہزار سحر امید تعجلی فیض دیدارش،

گذارش صد شب یاس مبشر مقدم کرامت آثارش، باید شہرد،

تا بندہ گوہریکہ چراغ منظر جاہ و جلال، بل نجم طالع عز

اقبال بود، بدستش سپرد، چون قصہ شب صبحش بمقتدائے اہل

کمال زماں، و پیشوائے صاحب دلان دوران، ولی طبع، فرشتہ

خو، مولوی و جہمہ الدین ثانی ساکن گوپامو بردہ، تعبیرش شنیدہ

فضل کریم ہمہ بخش بے نیماز فرزند طویل العمر دلنواز خواہد

بخشید *

تقسیم نیازها، و نذر شرفا و صلحا، بمهر و نشان سکنه هر دو موقوف
 عرش نشان و ظهور صفات امانت داری، و آثار سلیقه شعاری و
 وقوع انبساط خاطر شهریار، و حصول خطاب بهادری و منصب
 دو هزاره ذات و دو هزار سوار، سر بفلک افتخار رسانید، و از آن
 زمان لقب حاجی در القاب نام نامی افزود و در زمرة مخصوصان
 کارگاه سلطنت میبای شان عزت می بود، تا آنکه بارکاب نصرت
 انتساب و شاهی از هند بملک دکن رسیده، در خجسته بنیاد
 اورنگ آباد بیماری کشیده، بتاریخ پنجم شهر شریف رمضان
 المبارک سال یک هزار و یک صد و ده بهری مقدس شرف
 حضور پادشاه ابدی، و فخر شمول عزو جاه سرمدی یافت، و
 تابوتش در قصبه گوپامو جنب قبر شیخ مخدوم عبدالهی جد
 بزرگوارش لوائے رحمت افراخت از دو پسر و دو دخترش خلف
 کلان محمد جان چهار پایک دختر متولد زوجه از قوم نامدارش
 و پسر خرد حاجی عبدالله مع دختر دیگر از بطن مستوره غیر
 تبارش، رحمتہ اللہ علیہم ابداً *

منظومه انور نامہ *

چنین گفت گویند داستان
 گذارش گراز این دود ماں *
 سرے بود زاولاد فاروقیان
 چو خورشید انور به هندوستان *
 که نامش بود انورالدین بدان
 بود نام اوتا قیام جهان *
 به بیت خدا رفته صحیح کوده بود
 کلمه گوشه از فخر کج کرده بود *
 در آبا و اجداد نامی شده
 در امرا امیر گرامی شده *

دلکشای فرزند ارجمند خانہ دل روشن و صحن نظر گلشن ساخت
و بآرایش جهان جان والدین محمد جان جهان یافت *

داستان در بیان احوال با اقبال و فرہنگ نوب سراج الدولہ

محمد جان جهان انورالدین خان بہادر شہامت جنگ *

نواب سراج الدولہ محمد جان جهان انورالدین خان بہادر شہامت
جنگ از بدو قبول اسلام در اجداد شریف حضرت اعلاے ما جلیس
کرسی بیست و نہم است، چون ولادتش در لشکر صورت بست
ملقب بلشکری گشت بحکم این مصرع —

”سالیکہ نکوست از بہارش پیداست“ *

از اصغر سن در تقدیم او امر فرض و سنن محتاط و بگذارش نماز
نوافل و تہجد از سن ہفت سالگی بموجب عادت ہم مصلائے والدہ
شریفہ تا روز شہادت مدام بارتباط و خواندن دوازده ہزار درودش
معمول روز شب و ناگفتن سخن دیگر تا اتمام صدش مقدم ہر
مطلب، در پاس آداب امور دینی یکے از اولیائے عصر و
بآراستگی اسباب دنیوی ارسطوئے دہر، و از کذب و غیبت و صغائر
و کبائر معصیت دور و در ہمہ عمر بقبولیت چیزے از دست
جنب نفور، چون کیفیت انتقال پدر بزرگوار در تصبہ گوہامو
شنید، از داغ پتیمی در خود طپید، و اضطبارش ناگزیر بندگی
دید، مراسم تعزیت و لوازم استمالت با اعزہ و عشایر بہ تقدیم رسانیدہ
در اجرائے و تیرہ آبا و اجداد، و پاس شرایط معاش و معاد، و درستی
اعمال و افعال آنقدر کوشید، کہ تاثیرش بتصفیہ قلب و تجلیہ بطون
ساری گردید، اگرچہ محامد عاداتش گنجایش عبارت نداشتند،
لیکن بعضے از ان بقلم می آرد *

بیان بشارت یافتن والدہ شریفہ نواب موصوف از ہانف غیب

بتولد فرزند گرامی قدر با فروز یب *

والدہ شریفہ اش شبے وقت نیاز نماز تہجد در عین حسرت و رقت مسئلت پسر از بشارت غیبی سہامت افر وخت ' کہ کنار آرزویت از وجود پسرے بلند رتبت جواہر سرور خواهد انداخت ' بمجرد استماعش سر از سجدہ التجا برداشت و باز بدوگانہ سجدہ شکرانہ گذاشت *

بیان خواب جدہ مادری نواب موصوف بتولد او *

جدہ مادریش کہ از سادات صحیح النسب کرمان نژاد، و

(۱)

ممتاز ہدگان خیر آباد بود، و آتش اندوہ انتقال ہفت فرزند شایستہ احوال در مجہر دلش شعلہ زنی می نمود، شبے در خواب معاینہ فرمود، کہ دست غیب شمعے بر شکمش افر وخت، کہ شرق تا غرب از پرتوش تجلی اندوختہ، بعد بیداری بلحاظ بیوہ گی خود نتیجہ تعبیر از محالات اندیشید، و بقیاس رسا بعدم اولاد خویش روشنی وجود آن چراغ در خانہ دختر خود یعنی زوجہ نواب حاجی محمد انور الدین خان بہادر فہمیدہ چندانچہ در ہماں ایام کسے را بطلب نوید خیریت دختر بقصہ گوپامو فرستاد، معاودت او از قربت مقدم فرزندی بشارت داد، بعد ایامے چند در اوقات دلپسند جمال جہاں آرا، و صورت

(۱) یہ شہر ضلع سیتاپور یو۔ پی میں واقع ہے کہا جاتا ہے کہ اس کو خیرہ نامی ایک پارسی نے گوارہوں صدی میں آباد کیا تھا لیکن صحیح یہی ہے کہ مسلمانوں نے اس قدیم جگہ ایک شہر آباد کر کے اس کا نام خیر آباد رکھا۔ سلاطین دہلی کے ابتدائی دور میں یہاں ایک گورنر رہتا تھا اکبر کے زمانے میں یہاں ایک سرکاری دفتر تھا یہ شہر MASACHATRA (قدیم مقدس مقام) کے نام سے بھی موسوم ہے اس شہر میں بہت سے ممتاز اور مسجیدیں بھی ہیں ان میں سے بعض عہد اکبری کی ہدائی ہوئی ہیں *

یکسر بزانوے لاعلاجی رسید، خود بدوایت یاس و ہمہمی حکماء دریافتہ از روئے امید یقینی فرمود، کہ اصلاً از عارضہ عارضی توہمی بخاطر ندارم، و ہر ایام معہود حل این عقدہ بیاض شمشیر ناحق می پندارم، چنانکہ او گفت، زخم تمل سرطانی التیام گرفت، در ایام ریاست ملک کرناٹک پایاں گھاٹ شہادتش از تیغ دغای گروہی ظہور پذیرفت *

نقل است کہ ہنگام گیر و دار اختیار بلدہ آرکات شیخ عبداللہ مفتی آن بلدہ کتابے گذرانید، و از نگرقتن نقل ان در خاطرش تاسف رسید، معارن آن حال با مفتی از خود استفسار نمود کہ آیا نقل این کتاب دارید، چون عدمش ظاہر کرد کتاب واپس داد و فرمود کہ نقل برداشتم اصل ہما سپارید *

نقل است کہ از اتفاقات اقامت سیکا کول سید علی خان رفیقش از تجرد عالم شیباب مبتلائے عارضہ گشت، و بحسب رائے اہل طبابت جہتہ انطفائے شعلہ حرارت طلب زنی بخاطر بست، و چون بحضور آن حاذق علاج اسقام درون، و واقف اسباب و علامات عوارض بطون رفت، بمجرد چار چشمی فرمود کہ ما ہم در لشکر پادشاہی زمان طویل تجرد گذاران ہنگام شیباب بودیم، و از لوٹ کباپر معاصی دامن حال نیا لودیم، نشود کہ عنان ادہم جوانی دست برد فریب شیطانی گردد، و برق زنان خرمن عفت را بسوزد، آنکس ازین تہدید سخت ترسید، و باستغفار کوشید، و یاران را از تحریک سلسلہ خیالات فاسد بایضاح تصرفات معنوی آقا باز گردانید، ہر گاہکہ تجرد امتداد، و عارضہ اشتداد یافت، مصلحت صلاح اندیشان براین معنی اتفاق نمود، کہ بالضرور از رفع تجرد حافظ صحت و دافع مضرت باید بود، حسب اتفاقہ آقا تصدیق مداومت را نشاید ہرچہ حفاظت نفس است بعمل آید، چنانچہ خیال گذشتہ باز عود کرد، و میزائے توبہ رو بشکست آورد، چون حضور آن آگاہ خطور دست داد،

در بیان تصفیہ قلب و خرق عادات نواب ممدوح *

در ایام نظامت میکاکول شخصے نصر اللہ خان نام از اقبائے
 او از رنجش بے سبب تارک نوکری شدہ در وقت وداع لبریز
 این گفتگو گردیدہ قول —
 پایے گدا لذت نیست

ملک خدا تذت نیست *

و معاً در جوابش از زبان با اثرش بر آمد کہ تو غلط گفتی
 پایت لذت است، و ملک خدا بر توتذت است، از فرط بیکیسی
 ہر جا خواہی نرسی، و بدشویس بے سر و پائی، باز عود نمائی،
 چنانچہ آنکس چند منزل رفتہ کہ در نقاض حدود زمین داران
 نقیضین پایش از گلولہ توپ شکستہ، و از ہما نجا دل خستہ و دست
 ترد بستہ، ہفتہ نگذشتہ کہ باستانش پیوستہ، آنجناب
 باز بحکم ترجم ذاتی بر حالش تاسف نمود، و اجرائے تفقد قدیم
 لازم کرم عمیم فرمود، نقل است کہ در ایام حکومت صوبہ فرخندہ
 بنیاد حیدرآباد دملے موسوم بآبلہ سرطان دور از دوستان بر پشت
 نازک او نمایاں گردید، کجروی سرطان خیال اطبائے آن محال
 از راستی حق فہمی مرہم افصال حکیم ذوالجلال انحراف ورزید،
 و سمت نقب اندیشہ ہائے محال دوید، و سر تدبیر و تدابری آنها

(۱) میکاکول — یہ شہر ضلع گنجام میں درجائے لنگولہ کے کنارے اس کے دہانے میں
 پانچ میل کے فاصلے پر واقع ہے یہ میکاکول سرکار کا صدر مقام ہے اور وہاں کے پانچ اضلاع
 یعنی چکاکول، راج بندری، پلور، سچھای پنن اور گنٹور کے بالکل شمال میں واقع ہے۔
 گولکنڈہ کے سلاطین قطب شاہی سے پہلے اس کو مسلمہ نون نے فتح کیا تھا۔ سلاطین
 قطب شاہی کے بعد مغلوں اور نظام نے اس پر حکومت کی نواب انور الدین خان
 فوجدار کونائک یہاں فوجدار کی حیثیت سے کئی سال مقیم رہے۔ یہ مقام پارچہ پانی
 کیلئے بہت مشہور تھا ایک زمانے میں یہاں کے مسلمان کاریگر آئے ہی مشہور
 تھے جتنے کہ ڈاکہ کے کاریگر۔ سنہ ۱۷۶۰-۶۶ اس پر انگریز قابض ہو گئے اس وقت
 وہی یہ ضلع کا صدر مقام ہی رہا اور ساتھ ساتھ فوجی چھاونی بھی بن گیا *

(۲) ایک سوداوی ورم کا نام ہے جو نہایت سخت ہوتا ہے اور روز بروز بڑھتا
 جاتا ہے اس میں سرخ اور سبز رنگیں کیلئے کے ہاتھ پاؤں کے مانند دکھائی دیتی
 ہیں *

گردید، چون عبا آوردند آنرا بیش مهتحن فرستاد، و پیام داد که حالا باید، شبیه را از خاطر برآرد، ازان روز آنکس قایل استغفار آنکار، و ثابت برقرار گشت *

نقل است که در ایام نظامت سبکاکول روزی بعبادت معهود و تیره معمول بعد از نماز صبح شسته دست بر سفره نشست، داروغه باورچی خانه در حالت جنابت نظر به تنگگی وقت تناول فرصت غسل نیافت، و نان گرم در پارچه سفید پیچیده بدست خود گرفته و خوان طعام بر سر دیگرے برداشته بحضورش شتافت، و بر سفره نهاد، چون نگاهش بر نان افتاد، توجه بر تناولش نفرمود، و میل بطعام دیگر نمود، و بخدمتگار ایماشد که نان از پیش نظر بر دارد و بتصرف آرد، داروغه این معنی را حرکت اتفاقی پنداشت، و خاطر را بتشویش نگماشت، بعد چند روز از آنکس همان حرکت سرزد، تاکیدش واجب آئین خداوندی آمد، بدستور پیشین و طهارت مزاج متین دست بدان نرسانیده داروغه را یکسو برده، سرشت جبلی خود به بیان آورده، که چون چیزے از دست جنب گاهے گوارا نسا ختیم، از مس نان آورده، تو خاطر را متذفر یافتیم، بحالت جنابت ہم کلامی، و از خانه بیرون خرامی، تخلف آداب مسلمانی و تقرب اوضاع شیطانی است، آئنده نفرت ازین رواج لازم دانی، و خود را درین و بال مبتلا نگردانی، داروغه باستغفار کوشید، و از آن روز از معتقدان صادق گردید، و بار دیگر گاهے بحالت جنابت بیرون نخرامید، نقل است که باوقات نظامت فرخنده بنیاد حیدر آباد شخصی را روزے علی الصباح بنا بر تفویض خدمتے طلبید، او بعالم احتیاج غسل ضرورتاً حسب الطلب بحضور رسید، و بعد افاضت خدمت مبلغ نذر پیش کشید، نواب تقدس مآب نذرش از دست جلیسے گرفت خود دست بآن نرسانید *

بیان عفت مزاج و طهارت رواج نواب موصوف *

روزے از روزهای سکرنت دارالسلطنت شاه جهان آباد، و نوزد سالگی سن عشرت مواد، که خورمی شباب را اسباب مبارک باد،

استعجاب نسیمان تاکید پیشین در نفرین کشاد و فرمود که در مذهب امامیه شما عمل متاع مباح است و توسلش درین کار برائے اجتناب فعل حرام صلاح ازین تاکید بتوبه نصوحا گردید و باز گاہے گرد خیال فاسد نگرید*

نقل است در اوقات جلوه افروزی او در صوبه نتهرنگر عرف ترچناپلی روزے انارے چند بحضورش در آوردند بسبب آنکه معمول تناول چیزے بین الطعامین نداشتند داروغه مدیوه خانہ اشارت یافت که نگاه دارد و بوقت طعام حاضر سازد منوال عمل نام از قوم کایت منشی حضور که زمان حضرت اعلائے ما ذیل نشین و بخطاب راجگی فایزرتبه متین شده در گوشه مجلس مشغول ارقام خطوط بود و دلش بریک انارے ازان رغبت نمود غرض انارها برداشتند و از پیش نظر بردند از نیمه خواهش منشی باستیلائے پاس در خود کاہید و در باطن باقرار قناعت نصف انارے ازان گرائید ہر چند دہان آرزویش بسان انار خام دندان طمع نمایان نداشت بل در پردہ بطون بسرور حلاوت بندی دانہ ہائے حرص خندہ پنہاں می ساخت لکن آنجناب کہ واقف سراہر خواطر و ہر امید و یاس دلہا ناظر بود و قبل از وقوع طلب طالب انعاج مطلب می نمود از آغار نمناکے منشی تا اکتفائے تنصیف مدعاہے التماس آگہی یافتہ بعد اتمام صد درود شریف کہ در میان آن سخن نمی فرمود انارها واپس طلبید و با و بخشید و مترشد باین ارشاد گردید کہ در عالم اطلاق ثمر بخشش ہائے حدیقہ کرم عمیم تقید خواهش یکت ونیم چه جادارد و باصلائے خوان احسان عام شرط یکت دو لقمہ طعام حفت عقل می نماید ازین روداد حاضران تعجب نمودند و زبان با قرار غیر این کار آگاہ دلی آنجناب کشوند*

نقل است کہ در اوقات اقامت ہندوستان و ایام فصل زمستان صبحے عبائے شال بناہرملبس خاص طلبید یکے از حاضران امتحاناً در خاطر خود تصدیق اشتہار روشن ضمیریش ہر عطاءے عبائے مذکور بخود مشروط گردانید و راہی بخانہ خویش

و تصور چیزے بلا یمتش را واسطہ سخن نموده باہم سفرہ گان طعناً وضعکماً گفت کہ این طعام موافقت مزاج نواب شہید نخواہد کرد، ہماں شب در خواب باغ وسیع سراسر فضا، و عمارتے رفیع دلکشادید، دریں اثناء شخصیے بنام یاد فرمائی نواب موصوف او را طلبید و اندرون باغ متصل سراپردہ عمارت مذکور بردہ استادہ گردانید، از اندرون آوازے رسید کہ فیہا بین تو ہم کشان زندگی مستعار، ما بیقین رسیدگان بقائے پایدار، ہمیں پردہ حایل است، و شما از حال ما غافل، و سمع و بصر ما بر قول و فعل شما شامل و از اطعمہ دنیوی حظ ذائقہ نفسانی نداریم، مگر از نعمت ثوابش حلاوت روحانی می برداریم، سامع شنید، و بیدار گشتہ تایب از قول گذشتہ و معتقد از تصفیہ بطونش گردید *

بیان حفظ مراتب و رعایت نواب موصوف *

دراوقات نظامت سیکاکول محمد منیرالدین خاں پسر عم خاص ساز زبان را بنغمہ وصف مطربے نووارد آراست، کہ ہر مجلس از سماعتش حظ سماعت داشت، باوجودیکہ خود ازاں امور متنفر بود، بیاس خاطر برادر طلب فرمود، بمعردیکہ مطرب را از دور دید بہ تعظیمش برخاست، و تالب فرش با استقبالش شتافت، و در بر کشید، و باعزاز و توقیر نشانید، و بدون استماع غذا، بتقدیم مراسم مہمان نوازیہا، راہی گردانید، اہل مجلس چون ایں ہمہ تکریم مطربے مشاہدہ نمودند از عجائبات فہمیدند، و وجہش پرسیدند، فرمود کہ از زمان اقامت شاہجہاں آباد میدانم کہ این کس از امرا زادگان پادشاہی است، و در کبار آن دیار معزز و مہیاہی، چون در دربار سلطانی با ایں کس بہ تعظیم و استقبال ملاقات می کردیم، مروت ندانستیم کہ بوقوع امتداد مدتے پاس چار چشمی دیریں گذاریم، و بمعاینہ افلاس او آئین پیشین بجانباریم، چنانچہ اہل مجلس حقیقت او واشگافند، و از زبان صداقت بیانش آنچہ شنیدند دریا فتند *

و خوبی جوانی را هنگام طرب ایجاد بود، چهارده ساله دختر میری از
 حفیض حمام بر آمده بام متصله دوام سرایش را ملشوق آفتاب جمال
 نمود، خورشید تابان با نجات نهمی موی سرش مجسم بخور، بل
 برای بیخودی موسی عقل فروغ حسنش شعله طور، آبداری چاره اش
 با سیاهی جعد مشکبار عین الحیات و ظلمات، و رامتی مژگانش
 با کهی ابروی خونخوار تیروتیغ لشکر آفات، به مجرد هم نگائی طرفین
 بساط همکلامی تمهید یافت، و ایمانی چشم جادو ادا بوعده آرایش
 بزم شب دلفوازی ساخت، نواب مستطاب پس از فراغ این سوال و
 جواب، وقوع حجاب، باقتضای عالم شباب، تا غروب آفتاب،
 اضطراب داشت، و آخر روز اسباب خورمی مهیا ساخته، باراده انفرغ
 نماز مستمره مصلائی عبادت آرامته بود، که دفعتاً بلمعه نزل نذیجه
 انتظار تاریکی شب از نظر برخاسته و نیت نماز مغرب بتصدیق نیاز صبح
 صادق تبدیل یافته، که در عین مشاهده رحمانی بسان خیال شیطانی
 آمده نصف جمعیت روحانی ساخت، و بگوشه بساط خاطر تسلط
 جلوس یافت، نواب مستطاب بغیرت عفت جبلی، و حیاتی
 ایمان ازلی، به مجرد ادائے شروط نماز مصلا پیچیده، و بردوش خود آنگنده،
 بلا کلام خانه بهممان گذاشته بیرون شهر خرامید، و تمام شب
 در صحرا بنافله خوانی گذرانید، و بعد ادائے فریضه صبح باز بخانه
 رسید، و مدت العمر گاهی گرد آنجهان خیال فاسد نگردید، و مهمان
 تمام شب منتظر میزبان بود، چون اثرش نیافت گرسنه وصال
 دست امید از آب دیده شسته بخانه خود رو نمود *

بیان تصفیه بطون نواب موصوف بعد شهادتش *

از آنجا که قوم نوايط با خاندان انوري بسبب آنکه نظامت
 ارکات از عزل آنها بسند شاهی و حکم آصف جاہی نصب اختیار
 نواب شهید گردید، پردلی دارند، شخصی از اکابر آن قوم طعام فاتحه
 نواب موصوف که در عهد حضرت اعلا در تمامی امصار و معمره های
 سلطت محروسه تقسیم حواص و عوام اصناف اقوام منی شود، خورد

صریحہ مفاخرت واقعی این نسب شریف می ساخت، چنانچه بریں دعوی روئے صادقہ اش دال است، شرح رویا آنکه از زبان صداقت بیان حضرت اعلیٰ صدق روئے صادتش باین شرح و بسط سامعہ افروز بار یابان بساط عنایت گردید، که نواب سراج الدولہ محمد جان جہاں انور اندین خاں بہادر شہامت جنگ شبی در خواب جناب مقدسہ سیدۃ النساء العالمین صلوات اللہ و سلامہ علیہا و علیٰ اہلبہا و زوجہا و بنیہا الایمئۃ المعصومین الطیبین الطاہرین را دید، کہ کلیمی را در شغل نماز از شرف جلوس رتبہ عرش بریں بخشیدہ، و دامن تنزیہ ذات از عبار تشبیہ صفات چیدہ، او نزدیک آن کلیم مطہر و منزہ نشسته گوشہ اش بدست گرفته عرض نمود، و زبان التبحر باین التماس کشود، کہ اگرچہ نظر بعفو و رحمت حضرت می توانم، کہ دست خود مثل گردے تا دامن مطہرہ مبارک و مبرا رسانم، اما آداب بندگی مزاحم، توسل گوشہ حکیم برائے عطاے وافی کافی بذل مزاحم است، تا عنایت چیزے گوشہ حکیم نخواہم گذاشت، و دست ازین اعتصام باز نخواہم داشت، آنجناب مقدسہ تبسم فرمود، و دو عدد طرہ و دو رویہ مرحمت نمود، چون از روئے کتب دین، و اتفاق اہل یقین مشہور است کہ جناب مقدسہ معصومہ بضعتہ الرسول اللہ اکبر، صلوات اللہ و سلامہ علیہا و علیٰ ائمتہ الاثنا عشر، الی یوم المحشر، از دیدہ نامحرم بدستور رواج حیاتش بعد ممات ہم در روئے عالم مستور، مگر اولاد صحیح النسب آنجناب مقدسہ باین دولت معزز و مفخور، بریں تقدیر و قوع این رویاے باجاہ و جلال و حصول رویت جمال الوہیت تمثال، بر کمال صحت سیادتش دال است، رحمتہ اللہ علیہ ابدًا *

دستور العمل اوقات والایش *

از بسکہ فیاض کار ساز ہمیچ گاہ بیکزری حالات پسندیدگان خود نمی پسندد، و اوقات شان را منقسم مهمات رضائے خویش

بیان صلہ رحمی و اقربا پروری و لطافت بیان و نزاہت لسان

نواب مرصوف *

بر اہل قرابت و عشیرت خود بذل و رانیت و لطف مرحمت
 پآں حد مبدول داشت کے روزے شخصے بحضورش ظاہر نمود کہ
 فلاں کس از اہل قرابت خاص بر پسر خود بچنین آئین لطف و
 شفقت دارد و بچنان روش پرورش می سازد، فرمود کہ تا حیات
 ما کسی پدر کسی نیست و کسی خود را والد کسی نداند، و اختصاص
 این معنی بذات ما شناسد، امثال این حکایت بسیار است،
 تا کجا توان نگاشت، و اقسام این کلمات بے شمار، تا چند بیان
 توان ساخت، لطائف کلام لطیفش انحصار تقریر ندارد، و
 نتایج طبع ظریفش گنجائش تحریر نمی یابد، چنانچہ توجیہ
 لفظ ”برخوردار“ سوائے معنی متعارفہ باین نفاست گفته، و گوہر
 لطائفش بچنین نزاکت سفته، کہ ”بر“ بمعنی برندہ باش و برندہ
 بمعنی قابل فتوحات تازہ، و فیوضات بے اندازہ ”خر“ بمعنی
 خوردندہ باش و خوردندہ بمعنی منتفع مقاصد یافتہ، و متمتع مطالب
 پرداختہ ”دار“ بمعنی دارندہ باش و دارندہ بمعنی صاحب بضاعت
 فواید حاصلہ، و حافظ مایہ محاصل شاملہ، ”ایضا بتفسیرہ“ معنی مثل
 ہندی کہ ”داتا کی تین گن دیوے اؤر ندیوے اؤر دیکر چھین لیوے“
 مشتہر روز گار، کہ کریم بر ہر سہ فعل دادن و ندادن و دادہ واپس گرفتن
 مختار است، آن مبدع لفظ و معنی، و مخترع مضامین دلکشا،
 فرمود کہ اگرچہ از روے لغت ہندی معنی ہر سہ لفظ منافی وضع
 کرم و ضد یکت دیگر است، اما بغور مردم باخبر بشایستگی صفت
 کرم متحد و مقرر یعنی ”داتا دیوے“ بدل راحت ”اؤر ندیوے“
 از خود منت ”اؤر دیگر چھین لیوے“ از محتاج عسرت *

بیان دلائل بر ثبوت سیادت نواب مرصوف *

بدلیل آنکہ جدہ ماجدہ و والدہ شریفہ اش از سادات عالی
 درجات است و بمتابعیت این حکم شرعی کہ ”أَوْلَادُ یَتِّبِعُ خَیْرَ
 الْآبَوِّیْنِ“ است داعیہ صحیحہ سیادت داشت، و از حجتہائے

انورالدین خان بہادر ظفر جنگ سپہ سالار صاحب السیف و القلم مدبر امور عالم فرزند عزیز از جان پادشاه بلند مکان سلطان آقلیم ہندوستان ابوالمظفر جلال الدین شاہ عالم پادشاه غازی برادر بھجان برابر خسرو جم جاہ انگلاند جارج گریٹ برتن " والی التمغائے ملوک کزناتک از جانب ہر دو پادشاه و پسر چہارم عبدالوہاب نام المخطاط بشکوہ الملک نصیر الدولہ عبدالوہاب خان بہادر نصرت جنگ مع دو خواہر از یک بطن و پسر پنجم محمد نجیب اللہ نام المخطاط محمد نجیب اللہ خان بہادر فقط از یک بطن و دختر ہفتم از یک بطن علیحدہ متولد شدند *

انور نامہ *

چنین گفت گویندہ راز دان
 کہ نواب ما میر عالی نشان *
 بفضل خدا داشت فرزند پنجم
 کہ آن پنجم ہستند چون پنجم گنج *
 نخستین ہماں بدو اسلام خان
 دگر ہست محفوظ خان از جہاں *
 محمد علی خان دگر کامیاب
 چہارم پسر خان عبدالوہاب *
 محمد نجیب اللہ خان پنجمین
 بہر پنجم دولت بزیر نگین *
 از انجملہ چون نقطہ انتخاب
 محمد علی خان و عبدالوہاب *
 دو اختر والے ہر دو را یک شرف
 دو گوہر والے ہر دو را یک صدف *
 چو دور ہمایوں درآمد بکار
 محمد علی خان شدہ نامدار *

می دارد، اوقات شبان روزۀ نواب معلی القاب باین اشغال انقسام داشت، و هر وقت بفرایند عاداتش بدین گونه سر انجام می یافت، که پاسی از شب باقی مانده بیدار، و پس از فراغ مستحضره بشری و سازش وضو تهیه گذار، و تلاوت قرآن مجید و ادائے فریضه صبح را پاسدار، و پیش از طلوع آفتاب معمول تناول طعام، و بعد از آن تا بلندی دو گهڑی روز تن بخواب آرام، و از آن وقت پس از پرداخت وضو و اسماي الهي بر لب "و سبحه در دست برائے نظام مهمام دنیوی تا نصف النهار متوجه بارعام، و باز دو گهڑی آرائش خواب گاه، و بمجرد بیداری و تیاری وضو در نماز ظهر معهود عبادت خالق جهان پناه، و تا سه پهر روز مشغول امور بیوتات، و بعد تناول طعام تحت السماء، در صحن دیوان سرا، جلسای اهل علوم و درجات، چون از همان صحبت بنماز عصر و مغرب و عشا می پرداخت، با احباب و اثر با بلا سبقت کلام مجالست می ساخت و تا یک پاس اول شب از مواظبت دوازده هزار درود فراغ می یافت، و سر ببالین استراحت می گذاشت *

تفصیل پسران و دختران نواب موصوف *

حضرت واحد بے شرکت، و ولای بے منت، اژرا صاحب پنجم پسر و هفت دختر فرمود از آن جمله پسر کلان بدرالاسلام نام المخاطب بدرالاسلام خان بهادر افراسیاب جنگ در عوض والد عالی درجت بحضور شاهی متعهد نیابت وزارت، و پسر دویم محمد محفوظ خان نام المخاطب محمد محفوظ خان بهادر شہامت جنگ بحر علم و فضیلت، مع چهار خواهر از یک بطن و پسر سیوم حضرت اعلی بفضلہ والی سرپر عزو اعتلا، رائج سکه اقبال، حاکم ممالک اجلال، عالی رتبت والا احتشام، محمد علی نام المخاطب و سلقب از طرف پادشاه ہندوستان و خسرو انگلستان "نواب والاجہ امیرالہند عمدة الملک آصف الدولہ محمد علی

اهل لشکر خاردامان است، و برآمد کار در هجوم اغیار غیر امکان، جواب فرمود که بتوکل خدا بلا و سواس بملشکر ظل سبھانی روی و مستعد پژوهش مقصد شوی، و مخلص خان امیر واسطه کار، و بر آمد مدعایت را مددگار، خواهد شد هرگاه که باین اشارت مینش گشت، زاد راه عزیزمت مصمم بریست، درین اثنا دولت واهی با مددش استقبال، و عزت ابدی باعانتش استعجال نمود، یعنی بعد رحلت نواب حاجی محمد انورالدین خان بهادر رفاعت و دیانت او و تاسف مفارقت ناگزیرش بر خاطر دریا مقاطر پادشاه جهان پناه بگذشت، از راه رفقا پروری و فدویان نوازی فرمان لازم الانعام شاهنشاهی بطلب فرزندش محمد جان جهان نافذ گشت، و شرحش در ذیل مرقوم است، بوضوح تواند پیوست *

شرح فرمان عالی شان حضرت ظل الله محمد اورنگ زیب عالمگیر

پادشاه متضمن طلب بنام نامی نواب سراج الدوله محمد جان جهان

انورالدین خان بهادر شهبامت جنگ *

شرافت و نجابت مرتبت، اعتماد و رفعت منزلت، زبده خانه زادن یک رنگ، فدوی خاص الخاص با فرہنگ، لایق العنایت والاحسان، محمد جان جهان مورد مراحم و عنایانت والا بوده بداند، که درین آوان ملامت اقتران وقوع ارتحال فدوی خاص با اختصاص شیخ اقدس حاجی محمد انورالدین خان بهادر ملال خاطر شد، که مرد خدا ترس و شخص دین دار بود، و خدمات پادشاهی را بدیانت و رونق سرانجام داد، و ما را از خود راضی داشت، خدا پیش بدیامرزد همجو اشخاص درین زمانه کمتراند، بیت —

آنچه برجستیم و کم دیدیم، و بسیارست و نیست

نیست در معنی بجز انسان که بسیار است و نیست *

باید که آن زبده خانه زادن راضی بر ضائے الهی باشد و توجهات مابدولت و اقبال را بر حال خود روز افزون داند، و خود را

چنان شد کہ از فریخت سعید

زمانہ بد و داد تیغ و کلید *

در آبا و اجداد نامی شدہ

در امرا امیر گرامی شدہ *

داستان، در بیان روانہ شدن نواب سراج الدولہ محمد جان جہان

انورالدین خان بہادر شہامت جنگ بحضور محمد اوزنگ زیب

عالم گیر بادشاہ حسب الصدور فرمان عالی شان و بموجب ایماے

والد نامدارش در رویا *

اگرچہ دریں تجربہ گاہ غم و سرور، و امتحان کدہ ماتم و شور،
بمقتضای تخمیر بشری احتمال کدورت اندوہ اضطرابست، و
بموجب عادت انسانی اصطبار مصیبت درد لاچار، لکن الم یتیمی
خاصہ در عالم کم سنی آفتے است بے پناہ، و بلائے بے پدری
بہالت طفلی حادثہ ایست جانکاه، نواب سراج الدولہ بہادر از بیکسی
عالم حرمان سایہ پدر بزرگوار و بے وسیلگی روداد ہجران وسیلہ
والد نامدار، مشوش معائنہ حال، و مضطر تصورات مال، می بود،
(۱)

فضل بے ہمال نعم الوارثین باین پردہ دست عاطفتے کشود، کہ شبیہ
در حالت خواب دید کہ خود بزیارت پدر بزرگوار رفتہ، و او
تکیہ ہمرقد نشسته، و بہجرد دو چار شدن، فرمودہ، کہ پہلوئے قبرم
غلط خورانی قرآن از مردم مرا تنگ نمودہ، نمی توانی، کہ ورق این
کرامت برگردانی، عرض کرد کہ این کار موجب فخر و عزت جاودانی
است، آئندہ کار بند احتیاط آن خواہیم بود، باز فرمود، کہ اقامت
بے حاصلت در پی جا، و گوارائے رنج و عذا، از چیست، و پا بدامن
کشیدن در عین تحصیل فواید سیر و سفر از آئین مصلحت نیست،
کشایش باب روزیت در کرو غزیمت لشکر شاہی است، و
کفلک در کامت مستعد سوبراہی، عرض کرد کہ اندیشہ عدم آشنائی

(۱) بروزن کمال بمعنی مانند - ہمتا - مثل - نظیر - شریک *

صلي اللہ علیہ والہ وسلم و ہر فقرہ نہی خواہد کہ ہندوے پلیدے در دیوان خانہ دخل داشتہ باشد، جزاک اللہ فی الدارین دستخط فرمود، و پیشانی عرضی را بنقوش این عبارت مزین نمود، کہ محمد خان جہاں خان فرزند حاجی محمد انورالدین خان اگرچہ جوان و تازہ واردست اما ہنوز عذرو تزویر لشکریاں درنیافتہ، و بادراک سرشت آنها نشنافتہ، در امر رجوعہ جاہد، و باہوش، و صالح و عابد است، او را بریں خدمت مقرر نمایند، و اختیار آن بدستش سپارند، ازان زمان تعہد اہتمام دیوان خانہ پادشاهی مرقمہ خدمات سابقہ گشت، و در ہماں ایام بتقدیم خدمات پسندیدہ با مکنذت و جاہ خود عہدہ ترقی بریست *

بیان مخاطب گردیدن بخطاب والد نامدار خود و سر فرازی یافتن

بخطاب بہادری از پیشگاہ خسروی *

روزے از روزہائے عروج دولت او لشکرے حسب الحکم محمد اورنگ زیب عالم گیر پادشاہ بہ تذبذب غنیمے تاخب و اتفاقاً بعین منازعت در کوسارے از غلبہ و محاصرہ بدخواہ تنگی میدان تردد یافت، قریب بود کہ سررشتگی ثبات از دست استقلال لشکر شاہی رود، و پائے مجاہدان از حد قیام بلغزد، جملتہ الملک

اسد خان بہار وزیر اعظم سواد ہند و ستان از نوشتہ واقعہ نگار آگہی

(۱) جملتہ الملک اسدخان بہادر آصف الدولہ جملتہ الملک کے خطاب سے مشہور تھے۔ خاندان ترکمان سے ان کا تعلق تھا ان کے والد شاہ عباس کے ظلم و ستم سے تنگ آکر ایران سے ہندوستان چلے آئے اور شہنشاہ جہانگیر کے ملازم ہو گئے پادشاہ نے انہیں ذوالفقار خان کا خطاب دے کر اعلیٰ عہدہ پر فائز کیا اور انکی شادی نور جہاں کے رشتہ داروں میں کرادی ان کے فرزند اسد خان جو سنہ ۱۶۳۱ع میں پیدا ہوئے تھے بہت جلد شاہ جہاں نے انہیں اپنی نگرانی میں لے لیا اور انکی شادی وزیر آصفی خان کی لڑکی سے کرادی اور بخشی ڈانی کا عہدہ عطا کیا سنہ ۱۶۷۱ع تک وہ اسی عہدہ پر فائز رہے اس کے بعد انہیں منصب چار ہزاری عطا ہوا اور پھر عہدہ وزارت اور منصب سات ہزاری ملا سنہ ۱۶۸۴ع سے وہ مسلسل دکن کے انتظام کے لئے مامور رہے۔ بہادر شاہ کے زمانے میں نظام الملک آصف الدولہ کے خطاب کے ساتھ وکیل الملک مقرر ہوئے۔ ان کے فرزند ذوالفقار خان محصام الدولہ امیرالامرا بہادر نصرت جنگ کے خطاب کے ساتھ فربار میں اپنے نائب مقرر کئے گئے *

بمضور اشرف، اعلي برساند، چون ايس فرمان بزینت دستخط خطاب شيخ اقدس بر نام حاجي محمد انورالدین خان بهادر شرف و رود یافت، نواب سراج الدوله بهادر ورودش پیش دستي فتیحجه ارادت و سبقت حاصل عزیزت، پنداشته، و دیده دل را بنور سرور بیکران انپا شته، و مفاخر و مباهي، برخصت علایق و لواحق راهي حضور شاهي گردید، چون متصل لشکر نصرت اثر رسید، باستقبال شخصه از معتمدان مهمات سلطنت و استحصال شرف ملازمت و بذل مکارم عنایت، و عطائے جاگیر و افاضت خدمات مفوضه پدر معزز عزت وراثت، و از دست داد اعانت مخلص خان امیر حضور مختص بساط خلافت و روشناس تعبیر خواب باسعادت شد * بیان حصول خطاب خاني از حضور سلطاني *

و فتیکه نواب سراج الدوله بهادر از ملازمت حضور بهره ور، و مامور برخدمات مفوضه پدر گردید، بخشي فرد اسمش برائے زینت دستخط خاص به نظر اشرف گذرانید، پادشاه بدست مبارک خود از قلم تراش "نقطه" "جیم" ازان حک نمود و نقطه "خا" بنهاد و فرمود، که چون در ملازمین ما امیرے موسم بجانجهان خان بالحیم است نام فرزند حاجي محمد انورالدین خان بهادر خان جهان خان بالخاباید بود، چنانچه از همان روز خطاب خاني براسمش افزود *

بیان مامور شدن بر خدمت پیشکاري داروغگی دیوان خانه

پادشاهي *

روزے حمیدالدین خان داروغه دیوان خانه پادشاهي به سبب آنکه هندوئی پیشکار داشت عرضي بمضور گذرانید که بنده بمذہب حسن عقیدت خود دیوان خانه والا را بمنزل مکّه معظمه و مدینه منوره مي داند، و نمي خرابد که هندوئی پلیدے در دیوان خانه دخل داشته باشد، امید آن دارد که مسلمے بر عهدہ پیشکاري از حضور قرار یابد، پادشاه بعد ملاحظه عرضي بر لفظ مکّه معظمه زادها الله شرفا و تعظیماً و بر نام مدینه منوره روحی فداک یا رسول الله

محمد خان جہاں انور الدین خان بہادر گردید، و روز بروز پایہ
 (۱)
 در جانش بتصاعد گرائید، و در زمان شاہ عالم بہادر شاہ خلف اکبر
 محمد اورنگ زیب عالم گیر پادشاہ از آرائش امورات عمدہ مقبول
 بارگاہ خلافت، و مفتخر با فزائش منصب و خطاب شہامت
 جنگ گردید، و در اوقات محمد شاہ پادشاہ بدرجہ اعلائے امارت
 و از دیار مناصب و ساز و آری خطاب سراج الدولہ بعہدہ نیابت و
 زارت رسید *

دامتان مامور شدن باصلاح امور مملکت دکھن بہمراہی

وزیر المملکت و وکیل السلطنت نواب آصف جاہ نظام الملک نظام الدولہ
 (۲)

چی قلیبیج خان بہادر فتح جنگ از حضور محمد شاہ پادشاہ و رسیدن
 (۳)
 بدیار دکھن و مامور شدن بر نظامت سیکا کول و راج بندر و مہیلی پٹن
 بلا دیرشور و فتن *

از بسکہ اقبال ازلی در کہن ہر کار سرانجام بخش ظہور اقتدارش

(۱) شہ عالم بہادر شاہ عالمگیر کے چھوٹے بیٹے تھے۔ ان کو شہزادہ معظم
 دہلی کہا جاتا ہے۔ سنہ ۱۶۴۲ع برہان پور میں ان کی پیدائش ہوئی جو دکن میں واقع
 ہے سنہ ۱۶۶۴ع میں وہ باقاعدہ سلطنت بجاپور، گولکنڈہ اور سرہٹوں کے خلاف دکن
 کی طرف بڑھے گئے۔ کچھ دنوں چند ہنگامیوں کی وجہ سے اپنے باپ کے معترب
 نظر بنے رہے اور پھر سنہ ۱۶۹۹ع میں کابل کے گورنر ہو گئے۔ وہ ابھی کابل ہی میں تھے
 کہ ان کو اپنے باپ کے انتقال کی خبر ملی اس کے بعد وہ فوراً کابل سے واپس چلے آئے
 اور اپنے دیوان منعم خان کی مدد سے بہادر شاہ کا لقب اختیار کر کے تخت
 نشین ہوئے اور اپنے بھائی اعظم کے ساتھ جنگ کر کے اسکو شکست دی۔ بہادر شاہ
 اول نے تقریباً پانچ سال حکومت کی فروری سنہ ۱۷۱۲ع لاہور میں ان کا انتقال
 ہوا وہ بہت ہی نرم طبع صاحب علم، کشادہ دل اور وسیع النظر آدمی تھے اور
 سلطنت کو انہوں نے نہایت خوشی اسلوبی کے ساتھ انجام دیا اور سلطنت کے وقار
 کو باقی رکھا *

(۲) ہائی خاندان آصفیہ نواب تھرا الدین خان حضرت ابوبکر صدیق کی اولاد سے
 ہیں آپ کے داد خواجہ عابد خان شاہ جہاں کے زمانہ میں ایران سے دہلی آئے اور
 اعلیٰ خدمت سے سرفراز ہوئے عالمگیر کے عہد میں مزید ترقی ہوئی گولکنڈہ کے محاصرہ
 میں شہید ہوئے زیر تالاب حمایت ساگر آپ کا مقبرہ موجود ہے *

آپ کے فرزند خواجہ شہاب الدین خان ہیں جنکی شادی شاہ جہاں کے قابل
 وزیر سعد اللہ خان کی دختر سے ہوئی تھی عالمگیر کے دربار سے آپکو غازی الدین
 خان فیروز جنگ کا خطاب عطا ہوا تھا۔ کا رہائے نمایاں اور اعلیٰ قدر مزائب کے
 بعد آپ کا انتقال ہوا * (باقی صفحہ نمبر ۵۰ پر ملاحظہ ہو) *

یافت و جهت و گذارش سرگذشت لشکر و ضرورت اعانت فوج دیگر عجبالتاً بحضور شتافت چون ظل سبھانی در آن زمان به تسبیح خانہ تشریف می داشت بعدم وقت دربار آداب بارگاہ خداوندیش نگذاشت ناچار از نواب سراج الدولہ بہادر کہ در آن اوقات فقط محمد خان جہاں خان خطاب و عہدہ داروغگی شیخ خانہ و پیشکاری دیوان خانہ داشت و بمقام معینکہ خویش نشسته بود خواہش توسط عرض مدعا نمود چنانچہ او قریب پردہ آن مقام استناد و عرضہ داد ہر گاہ کہ پادشاہ بمعمول سکوت مابین عصر و مغرب سخنہ لبریز نگر دانید و مگر برابر عرض حال لشکر صدائے قرأت بسم اللہ الرحمن الرحیم و اللہ اکبر از اندرون پردہ شنید بوزیر حکم رسانید کہ رحمان خان و رحیم خان دو رسالہ دار خاص چوکی را با رسالہ انگریزی متعین حضور باعانت لشکر روان گرداند چنانچہ وزیر حسب الحکم جہاں تسخیر معاً عمل نمود و گرہ از کار لشکر و اماندہ کشود ظل سبھان پس از ادائے فریضہ عشا معمولاً از حکم بلز عام حاضران را مباہات بخشید و از وزیر حقیقت مذکور پرسید و از عرض جوابش کیفیت روانگی رسالہ داران و رسالہ معلومہ دریافتہ بکمال استعجاب مستفسر گردید کہ رسانندہ حکم کیست و سند تحقیقش چیست وزیر مدارج صدورش معروض داشت بعد از آن التفات خاص برائے تفسیر آیہ و جہش محمد خان جہاں خان را مخاطب ساخت عرض کرد کہ ارشاد والا کار فرما گشت فرمود تفصیل ادراکش منظور است گذارش نمود کہ چون قرأت بسم اللہ الرحمن الرحیم و اللہ اکبر بعالم سکوت تسبیح خانہ خلاف معمول برابر عرض حال لشکر ساعۃ نوازی فرمود بقیاس آنکہ فعل بادشاہی خالی از کار نباشد و کلام خسروی ہیچ گاہ سامع را بے بہرہ مقصود ندارد درک فدوی کہ مستعد کامیابی بود از الفاظ مترسده صدر اقتباس اشارات نام رسالہ داران و رسالہ مشخصہ نمود پادشاہ ازین معنی بہ نہایت سرور اورا مشہول اعزاز تحسین و آفرین ساخت و بعطائی خطاب والد نامدارش و باز یاد خطاب بہادری و منصب دو ہزاری دو ہزار سوارش نواخت چنانچہ مخاطب

پادشاہ رسید، و بحسب پذیرائے التماس ضرورت جہت اصلاح مفسدہ دکھن نواب سراج الدولہ بہادر نایب وزارت را باچند امیر باندپیر ہمراہ خود گردانیدہ، نازل دیار دکھن گردیدہ، ہریکے را از امرائے متعینہ بر شغلی مامور، و نواب سراج الدولہ بہادر را بنا بر رفع مفسدہ فتنہ و دفع تخریب مزمنہ و سر کوفتن زمین داراں خیرہ سر، و خاشاک سوختن اقسام شرر و ضرر صحیحہ پٹن و سیکا کول و راج بندر پسندیدہ، مرخص نمود، چنانچہ ہماں موجب نواب موصوف با فوجے قلیل باں صوب رسیدہ، بمعرکہ آرائے قتال و جدال داد صوات مردانگی دادہ و بہ نقتیل سوئیا و تہزیم رام راج مار دو زمیندار مفاہید آن سواد، کہ بکثرت اسباب فساد، و قوت مایہ عناد، تکبر داشتند، و بمقاومت سر رعونت افراختند، دست انتقام کشادہ از آب شمشیر غبار ادبار آن خیرہ سراں نوعی فرونشاید، کہ باز سر نکشید، و آن ملک از بہار اختیار حکومت او رشک گلشن گردید *
از انور نامہ —

شد آن ملک در عہد او چون بہشت
نیامد دگر فتنہ از دیوزشت *

داستان مصاف نواب موصوف یعنی نواب سراج الدولہ
محمد خان جہاں انورالدین خان بہادر شہامت جنگ بانورالدین نام
ولد حاجی حسین سر کردہ تعلقہ راج بندر و بضبط آمدن سواد
صدر *

بمثالیکہ حماقت سرشاری در آئینہ متخیلہ خواب صورت نفس
خسب بدست خود را منعکس دیدہ، و ابلہیس لعین فہمیدہ، از کمال
غضب آہنگی آویزی ریشش سرچنگی، زاد، و بصد منہ ضربش بیدار،
و از معاینہ گرفتاری ریش و ادیت برداری سر خویش دل افکار، و در
دست خجالت گرفتار، شد، نشاء صہبائے دنیاے دہن دماغ بعضے

ہے — اپریل سنہ ۱۷۴۸ء میں انتقال کیا ان کے بعد ان کا بیٹا احمد شاہ اول تخت
پر میں ہوا — اس کے زمانے میں ہندوستان پر شاہ آذر مرہٹوں کے حملے شروع ہو گئے
نیز احمد شاہ ابدالی کے حملے ہوا — احمد شاہ سلاطین مغلیہ میں سب سے آخری
سلطان ہے *

بود، و شکوہ ابدی در پردہ پر مطلب سامان ار تقائے اعتبارش تیار
می نمود، نواب آصف جاہ پس از جنگ مبارز خان بحضور

غازی الدین خان کے فرزند سعد اللہ خان کے نواسے نواب میر قمر الدین خان
ہیں جو آصف جاہ کے مبارک لقب سے یاد کیے جاتے ہیں آپ سنہ ۱۵۸۲ع میں تولد
ہوئے عہد عالمگیری میں ترقی کرتے ہوئے منصب چار ہزاری کے ساتھ قلیچ خان کے
خطاب سے سر بلند کیے گئے شاہ عالم بہادر شاہ نے آپکو خان دوران خان کے خطاب
سے صوبہ داری اودھ اور فوجداری لکھنؤ پر مامور کیا جہاندار شاہ کے زمانے میں آپ
خدمت سے کنارتہ کش ہو گئے اور گوشہ نشینی اختیار کی۔ عالمگیر نے دکن کی فتح
کے بعد اپنے سب سے چھوٹے فرزند شہزادہ کام بخش کو یہاں کا صوبہ دار مقرر کیا
تھا جب عالمگیر کے بعد خانہ جنگی برپا ہوئی تو شاہ عالم بہادر شاہ کا دکن پر
بھی قبضہ ہو گیا شاہ عالم کے صرف چار سالہ عہد حکومت کے بعد جہاندار شاہ مسند
حکومت پر متمکن ہوا مگر مغلیہ سلطنت پر تباہی آچکی تھی مکہ - سرخسے،
اور راجپوت سر اٹھا چکے تھے بادشاہ کی نا اہلی اور طرفہ عیش و عشرت کی مشغولی
نے بہت جلد ملک کے حصے بخرے کر دیے *

فرخ میر میرین عبداللہ اور سید حسین دو امیروں کی مدد سے حکمران ہوا اور
آصف جاہ کو نظام الملک فتح جنگ کے خطاب کے ساتھ دکن کی صوبہ داری پر مامور
کیا مگر دربار میں سیدوں اور ان کے رشتہ داروں کا زور تھا چند سال بعد فرخ میر کو
قید اور قتل کر کے رفیع الدولہ اور رفیع الدرجات کے بعد روشن اختر محمد شاہ کو تخت
دہلی پر بٹھایا گیا اور نظام الملک کو دکن کی صوبہ داری سے فوجداری سنیل و
مراد آباد پو متبادل کر دیا گیا۔ حسین علی خان نے دکن کی صوبہ داری اپنے نام
کر لی۔ نظام الملک کو مراد آباد کے بعد مالوہ کی صوبہ داری دی گئی امرا نے دربار سیدوں
کے عروج سے جل گئے آپس میں نفاق ہو گیا آٹے دن کی بد انتظامی سے تنگ آکر
نظام الملک مالوہ سے دکن کی طرف متوجہ ہوئے اسی عرصہ میں سیدوں کا آفتاب
غروب ہو گیا دنوں بھائی قتل ہو گئے *

اب محمد شاہ نے نظام الملک کو دکن سے طلب کر کے قلمدان وزارت آپکے
تفویض کیا (سنہ ۱۱۳۴ھ ہجری) آپ انتظام ملک میں مشغول ہوئے اس زمانہ میں نادر شاہ
کا نادری حملہ ہوا سلطنت دہلی کی حالت نہایت کمزور ہو گئی اگرچہ اپنے بہت کچھ
کوشش کی مگر خود غرض لوگ آپ کے خلاف محمد شاہ کو بہکانے لگے جس کے باعث
آپ بادشاہ سے اجازت لیکر دکن کی جانب متوجہ ہوئے (سنہ ۱۱۳۶ھ) *

آپکی وزارت کے زمانہ میں یہاں (دکن) عماد الملک مبارز خان صوبہ دار مقرر
کیا گیا تھا آپکی واپسی پر وہ مقابلہ کیلئے آیا شہر کبیرہ کی لڑائی کے بعد آپ
منصرب و مظفر داخل اورنگ آباد ہوئے اس طرح آصف جاہ کی خود مختار حکومت کا آغاز
ہوا۔ پچیس سال تک اپنے نہایت کامیابی اور عمدگی سے مسند دکن پر حکمرانی
کی۔ سنہ ۱۱۶۱ ہجری میں آپکا انتقال ہوا *

(ماخوذ از یورپ میں دکنہی منظر و طوائف سنہ ۴۷۴ از نصیر الدین ہاشمی) *

(۳) محمد شاہ کا دوسرا نام روشن اختر بھی ہے ان کے والد کا نام جہاں شاہ
تھا جو بہادر شاہ کے لڑکے تھے۔ محمد شاہ اپنے دو چھوٹے بھائی رفیع الدرجات اور
رفیع الدولہ کے بعد جو صرف تین تین مہینے حکومت کرنے کے بعد انتقال کر چکے تھے دو
سید بھائیوں کی مدد سے سنہ ۱۷۱۹ع میں تخت نشین ہوئے انہوں نے سیدوں کے زوال
کیلئے حملہ سازیاں کیں اور سنہ ۱۷۲۱ع میں اپنی مطلق العنانی کا دعوا کر دیا لیکن
اپنی حکومت کو زوال پذیر ہونے سے بچانہ سکے۔ وہ تقریباً تیس سال تک حکومت کرتے

بیان صدور فرمان عالی شان از حضور محمد شاه پادشاه

متضمن تحسین و تفویض نظامت صوبه فرخنده بنیاد حیدرآباد در
جلدوی فتح نمایان تعلقه راج بندر بنام نواب موصوف *

هرگاه که نواب موصوف فساد بد نهادان تعلقات مفروضه خود بآئین
بهین برداشت و از کاربندی انتظام همگی مهام و تسخیر تعلقه
راج بندر علم آشتیهار شجاعت و فطانت بلند ساخت و زر
ناموصول واجب الوصول چند رساله از حسن تردش سبیل تحصیل
یافت مفصلاً بجناب ظل الهی و وزارت پناهی نگاشت در جوابش
نشر سلطانی با مضمون تحسین و افاضت نظامت صوبه فرخنده
بنیاد حیدرآباد در جلدوی تقدیم و تنظیم مهمات تعلقات آن
سواد و تقطیل و تندبیم اهل فساد باین عبارات مرقومه الذیل شرف
ایراد و عزاصدار داد *

شرح فرمان شاهی *

امارت و ایالت مرتبت رفعت و ابهت منزلت شیربیشه
روز جنگ منهدم ساز باغیان شقاوت آهنگ در دریائے
شجاعت و مردانگی گوهر معدن معدلت و فرزانگی فدوی خاص
با اختصاص بے ریورزنگ سراج الدوله محمد جان جهان انورالدین
خان بهادر شہامت جنگ بعنایات پادشاهانه و نوارشات
خسروانه معزز و مباهی بوده بدانند که درین ایام میمنت آغاز
مسرت فرجام عرضداشت آن فدوی خاص با اختصاص متضمن
تاخت و یورش بهادرانه و کشتش و کوشش مردانه برگروه شقاوت
پژوه و تحصیل زر پادشاهی از خیره سران نشاء بپراپی از نظر
استاده گان پایه سریر خلافت بگذشت و باعث فراوان تحسین و
موجب بیکران آفرین گشت —

بیت — ”این کار از تو آید و مردان چنین کنند“

بردست و بازوئے تو هزار آفرین کنند *

تذکٔ ساغران را در مستي مضرت رساني از امتياز يگانہ و بيگانہ تهي مي سازد، و بيخودي غفلت سوزش جنون خيال اکثرے را در ہنگامہ سنگ ساري فعل ناداني بسے خبر از شکست سرخويش مي دارد، چنانچہ در تعلقہ راج بندر نورالدين نام جادہ پيمائے انصراف اطاعت، و رہگرائے اختلاف عبوديت گشتمہ، و پدر خود حاجي حسين نام سر کردہ آنجارا کشتمہ، بجائيش نشست، و لشکرے فراہم، و با زمينداران آن ناحيت اتفاق محکم نمودہ، کمر بغي و طغيان بربست، و افواج آصفي را پيہم بشکست، نواب سراج الدولہ بہادر حسب الحکم نواب آصف جاہ در خشک سالي مروت سرکشان، و خزان حديقہ خاطر ستم رسيدگان، بسان سحاب سايہ مکرمت بر آن سر زمين انداختہ، و ب رنگ نسيم با ہتمام نزالت آن صوب تاختہ، از بارش تير و تفنگ دلاوران، و خيابان بندي صفوف پردلان، و گل کاري زخم شمشير متبارزان، و غنچگي ہائے سکوت لاف دشمنان، و نعمات تہورانہ بزن و بستان، و گلبنگ عذال زہانہائے الامان، ہنگامہ بہار برپا ساختہ و با نہدام فتنہ انگيزان گردنش نوعيکہ بايد پرداختہ، و تن آن سرکش باديه انصراف را از بار سر سبک ساختہ، و سران خيره دماغ داعيہ پيدل تنے را از سر نيژہ تہی دادہ، تعلقہ راج بندر را در حوضہ تصرف خود آورده، گوئے دلاوري و بہادري از ہمسران روزگار خويش برده، چون آن فتح نمايان روز چہار شنبہ بود، بروز عطار د ہر ہفتہ، نواختن شاديانہ پنچ وقتہ، مقرر فرمود، و معمولش تا حال در توپ خانہ سرکار حضرت اعلا مثل مداومت نوبت آدينہ روز فتح پھولچري جار بست و استدامت آن تادور زمين مطلوب تمامي بندگان حضرت باري "ان اللہ علي کل شي قدير" *

از انور نامہ —

برآں فتح نواب عالي وجود

بشکرانہ بگذاشت سردر مسجد *

نواب سراج الدولہ بہادر تخریب بنائے بطلان مناسب مہمیدہ، پورہ مذبورہ را بغارت رسانید، نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ از وقوع این کار پیام تعرضانہ صادر فرمود، و او جواب باین عنوان گذارش نمود، کہ در شرائط امور دینی و ضوابط احکام الہی او حدود شرع نبوی صلی اللہ علیہ وآلہ و سلم پاس احدے نا منظور، و رعایت کیسے دریں امور غیر دستور است، و بیگم بکمال رنجش و تمام خلش، در خود پیچیدہ و کشیدہ، و حقیقت مرقومہ را با شکایت بے حصر و احصا مسطور شرح مفصل، و بحضور نواب آصف جاہ کہ در ملک کرناٹک پایاں گھاٹ محاصرہ قلعہ ترچناپلی عرف نتھر نگر داشت مرسل، گردانید، جوابش باین مضمون نافذ گردیدہ، کہ دینداری و صلاحیت شعاری، و خدا دانی و راست کرداری سراج الدولہ بہادر مقتضی آن نیست کہ در معاملاتش کسے را جائے تعرض باشد، اگر شمارا با او موافقت نیفتد ترک سکونت حیدرآباد، و اختیار اقامت اورنگ آباد، بعمل آید از ورود این حکم زبان شکوہ دویاں لال، و ارتکاب مکروہات محال شد *

بیان قصاص زوجہ ساہو بہکم نواب موصوف *

ساہوکار گھراٹے نژاد با سرمایہ، و در امثال و اقربان خود گراں پایہ، از قضیہ خانگی قتل زن خود نمود، و مادہ عوضش مستعد ریزش بود، وراثتے مقتولہ رجوع بہدار العدالت آوردند پوگاہ کہ حکم بقصاص جاری گشت، قاتل بنمایش توقع زر زبان متعرضاں و اہل دربار بست، و ارباب فتویٰ بدریافت رضامندی مزاحمانش، حکم دیت دادند، و گرہ ارادہ مزا از رشتہ خاطرہا کشادند، خود بدولت قرار داد ہمہ را دریافتہ فرمود کہ قیام ایوان ریاست بر دو رکن شرع (۱) و تورہ است ہر چند کہ اہل شرع یعنی ارباب کتاب بحیلہ رضائے وارثان مقتولہ دیت را قائم مقام قصاص نمایند، لیکن اہل تورہ

(۱) و او مجہول سے - قانون - دستور العمل - رسم *

در یک آوان سعادت توامان و زمان بہجت 'اقتران' از راہ خانہ زاد پروری و فدوی نوازی آن لایق العنایت و الاحسان را بہ تفویض صوبہ داری فرخندہ بنیاد حیدرآباد سرفراز و سر بلند فرمودیم ' باید کہ شکر و سپاس این مواہب عظمی بہ تقدیم رسانیدہ' در تفسیق و تنظیم امور صوبہ داری مذکور سرگرم نوکری پادشاہی باشد و عنایات و نوازشات ما بدولت و انبدال بر حال خود روز افزون داند' بعد صدور این فرمان شاہی نواب آصف جاہ اؤرا از سیدکاگول طلب داشتہ بعطیات سلطانی امتیاز و اعزاز داد و ضبط و نسق صوبہ حیدرآباد در دست اختیارش نهاد و خود باجنود ممالک دکھن جہت آرایش مدعاے مرکوزہ سالہا سمت خطہ کرناتک پایاں گھاٹ بیری نہضت بکشاد *

داستان نظامت نواب سراج الدولہ در صوبہ فرخندہ بنیاد

حیدرآباد *

نواب سراج الدولہ بر طبق فرمان پادشاہی ' و حکم وزارت پناہی ' متوجہ و مسلط حکومت حیدرآباد شدہ بتوقیر زراعت و تکثیر محاصل و تبدیل رواج باطل و تنبیہ متمدندان و توقیر حق پرستان و منع رسوم مناہی و مسکرات و قطع سر رشتہ ملاہی و بدعات کوشید و در بیگم پورہ آباد کردہ والدہ نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ ہم احکام بندوبست شرعی نافذ و روان گردانید چون کار پردازان آنجا ید دماغ نشاء غرور بودند بر امتناع آن امور متابعت نمودند آنگاہ بیگم را بنا بر منع مکروہات عمورہ مذکورہ علاقہ ما کہ خارج احاطہ حکومت شما است کار ندارند و خاطر را ازین داعیہ تہی سازند ازین معنی غیرت حق پرستی

(۱) ضلع شولاپور صوبہ ہمیشی میں ایک قریہ ہے جو جھماندی کے کنارے آباد ہے یہ قریہ اورنگزیب کی لڑکی کے نام سے مشہور ہے اس لڑکی کا انتقال اسی مقام پر ہوا تھا جس کے اورنگزیب مقام پرہمپتری کے پاس خیمہ زن ہے جو جھماندی کے روپر واقع ہے *

ذاتی و حرکت عرق غیرت جبلی جو ابش ارقام فرمود، کہ "اگرچہ ادائے وجہ منازعت و اقدام آئین مصالحت نظر بصلاح حال و مناسبت قصور استعداد جدال از مصالح جہاں بائی است، لیکن ایصال جزئیہ بکفار کسر حمیت مسلمانی، بحولہ و قوتہ عزیمت بدکیش جزایزیمت بیش نخواہد دید، و سرکشی غنیم جز بفروتنی ہراس و بیم نخواہد کشید، بعد طراز این رقوم و ارسال صوب موسم بافوجیکہ مقابل لشکر مخالف از صد یکے خواہد بود بمحض اتکائے مدد کردگار کمر

(۱)

عزم پیکار استوار نمود، ولوائے ہمت را بلند ساختہ تا قصیدہ میدک مستقبل معاند شتافتہ، سینہ بسینہ و دیدہ بدیدہ اش در میدان قریب اندول صف کشید، و بگرمی کارزار بآن مرتبہ کوشید، کہ سہ شبان روز شمشیرے روے نیام، و دیدہ چشم آلام، ندید، روز چہارم بتائید ناصر و حمید غالب مجادل و معاتب مقابل گردید، و تادہ منزل سرگرم ستیز بودہ و مخالف را رو بگریز نمودہ، تا سرحد رسانید، و خیمام و اسباب ریختہ پریشان حالی فرار مقہور، بضبط سرکار منظور، و سپاہ خود را مالک اموال سپاہ مغرور، نمودہ، مظفر و منصور، و بشکر شکور، و شکور بعبادت، و اشعہ مراجعت، شہر حیدرآباد سراسر نور، و از قدوم سعادت میمنت معمور فرمود، ازاں باز دلبرپیش بر صفحہ خاطر قوم مرہتہ منقوش، و تاملتہ سوال وجہ معمول از دل آنها فراموش، و حکایت نامش دراں زمان پریشانی خواب جوان مردان خیرہ سر، و موقوفی گریہ کود کان ناز پرور، و سطور این احوال تا قیام دوران گواہ سلسلہ گوہر انعام مبارزان معرکہ، ظفر، و شاہد کمند گردن، و سر گریز پایان راہ خسران و ضرر گشت *

(۱) علاقہ حیدرآباد میں اذک قصہ ہے جو منجھرا ندی کے سیدھے جانب حیدرآباد

مے تقریباً پچاس میل کے فاصلہ پر شمال میں واقع ہے *

یعنی جمہور رسم نظر برانکہ مالداران بسپہ زر در قتل بیجائے مفلسان از شمشیر سزا ایمن همانند نہ پسندند، بعد ازاں قاتل را بقصاص بود، وزر رشوت را ازاں تھا کہ گرفتہ بودند بزجر ہرچہ تمام تر بورثائے قاتل وا سپرد، ازیں اشتہار ضبط انصافش دران دیار بآن مرتبہ نشست، و رعب قوت و عجز ضعف از خاطر قوی و ضعیف آن قدر شکست، کہ آتش از آب نمی ترسید، و بید از باد نمی لرزید، و مقامات منہیات موقوف عبادات، و مواضع مزخرفات مباحث کمالات گشت،*^(۱)

داستان مصاف نواب موصوف با بابو نایک سردار مرہٹہ

علاقہ دار ریاست پونہ و شکست یافتن او*

وقتیکہ نوب آصف جاہ با فوج دکھن متوجہ نظام کرناتک پایاں گھاٹ بود، بابو نایک نام یکے از سر کردہ ہائے قوم مرہٹہ بر طبق تجویز پنڈت پردان ملقب ذاتی بہ پیشوا علاقہ دار ریاست پونا بایک لک سوار برائے وصول معمول ربع حاصل ملک کہ در اصطلاح ہند چوتہہ گویند بر آبادی سواد دکھن خرابی نظم ریخت و باخذ مبلغ خطیر از رعایا و عمال تا صوبہ حیدرآباد شورش ہا بر انگیخت، نواب آصف جاہ باستماع این آوارگی از اقامت مردم محلات در بلدہ حیدرآباد و قتل جمعیت آنجا بکمال ہراس و نہایت وسواس از مقام محاصرہ نٹھرنگر عرف ترچناپلی بنواب سراج الدولہ بہادر نگاشت، کہ لحاظ بر کمپ لشکر متعینہ آن دیار، و کثرت افواج غنیم نابکار، و بودن ناموس خاص، و لواحقین امرا و غیرہ خواص، دادن زر معمول صلاح حفاظت ملک دانند و قرار داد مصالحت نسبت بر احوال بریت واسطہ امن و عافیت شمارند، چون نامہ آصف جاہی را مطالعہ نمود از روئے جوش شجاعت

(۱) جوہری: تین جو مانند سچی باتوں کے آراستہ کی ہوی ہوں - ملمع کی

بہادر و محمد نجیب اللہ خان بہادر کہ ہر کدام صاحب فوج و رسالہ بود ومع دیگر سرداران شجاع بتمام مردی و مردانگی مثل مہر انور دافع ظلمت افواج متعارضہ گردیدہ، شمشیر زن و جنگ کنان قاطع شدائد و مراحل پیمائیدہ، در قالب لشکر آصف جاہی کہ از فقدان جنس معاش و بستگی ابواب تلاش یاس فاش داشت متانند روان رسیدہ، زبان بے زبانان سکتہ تعبیر را گویائی "سبحان حی الذی لایموت" گردانیدہ، و نواب آصف جاہ شکرانہ لطیفہ وصولش، و سپاس مفرح نزولش، بتقدیم رسانیدہ، دامن دل از گرد تفکر افشانند، و از بے اختیاری جوش تحسین، این مصرع ہر زبان راند *
مصرع — "وقت تو خوش کہ وقت ما خوش کردی" *

ہماں وقت از احضار سید لشکر خان دیوان اول و سید شریف خان دیوان دویم و بشہ نواز خان دیوان سیوم و خدا بندہ خان

دیوان چہارم و خواجہ عبداللہ خان ناظم پایاں گھاٹ بشراکت نواب سراج الدولہ بہادر بزم مشورت را بریں سخن انعقاد داد بناہر استیصال بنیاد این فساد دست کدام تدبیر باید کشاد، ہمہ با ایصال وجہ معمولی را انفصال مجملہ پرخاش اندیشیدند، و تعذر تحریک سلسلہ پیکار بایں وجوہات ظاہر نمودند، کہ اول مردم سپاہ کہ واسطہ سرکوبی اعداند، از امتداد مدت مسافرت، و دستداد طوالت مراحل، و تعب محاربات کرفاٹ، و مفارقت دیرین مساکن ہر یک، باقدام حرب خیلی تکامل دارند، و بہ ہیبت و ہراس انبوه بداندیش، و کثرت شکوہ جماعہ مخالف کیش، در خود بصورت شمع از آتش می گدازند، پیش از انکہ غنیم دست غنیمت کشاید، مایہ تہوری و مردانگی را غارت عجز گردنگی و تہی شکمی نمودہ اند، و باوصف آنکہ کسے ہنوز ہر اینہا ندویدہ، پائے ہمت بفرار مستعد گردانیدند و ثانی از طرح بساط منازعت تاراجی ملک و انتشار رعایا در پیش، از وضع مبارزت تجویز خسارت و تخریب بنیان عافیہ خلاف رائے صواب اندیش، دریں صورت صلح اصلح از

داستان ریزش پنڈت پردیان پیشوا با مہ لک سوار بر ممالک

دکن و معاودت نواب آصف جاہ از کرناٹک پایانگہات و محصور

شدن در فوج مرہٹہ و اعانت نمودن نواب سراج الدولہ بہادر و واسطہ

صلح گردیدن در میان ہر دو فوج محاصرہ و محصور *

بابو نایک کہ در سواد حیدر آباد شکست فاحش یافتہ بند و بنگاہ
را بعارت دادہ بھال تباہ رخت فرار کشید، پنڈت پردیان پیشوا کار
فرمائے ریاست پونا از ہزیمت یانتن اوبا انبویہ فوج رمہ سیرت،
و تعاقب نمودن نواب سراج الدولہ بہادر از دلاوران معدود پلنگ جرات،
مثل مار بر خود پیچیدہ بعزم تاراجی ممالک دکن با جمعیت مہ لک
سوار روان، و بارادہ باطل شتابان، گردید، نواب آصف جاہ باستماع
آوارگی فوج معاند مصلحتاً از سرار او قلعہ ترچناپانی عرف نتھر
نگر بصاح گرفته اعلام لشکر را از قرار گاہ نتھر نگر منازل پیما
گردانید، و صوبہ آرکات را بخواجه عبداللہ خان نام توران زا سپردہ،
و اہل نوايط را کہ در ملک کرناٹک مایہ فتور و واسطہ شرور بودند،
حسب التماس خواجہ مذکور بند و مقید نمودہ، و ہمراہ گرفتہ،
بکوچہ ہائے طولانی از رود خانہ کشیدہ عبور فرمودہ، راہی نواح
دکن گشت، و خواجہ عبداللہ خان نیز برائے انتظام بعضے مہام
خود ہمراہ معسکر محمل بر بست، سرخیل مرہٹہ از عزم نواب
آصف جاہ آگاہ شدہ انواج منقسمہ تاراجی ملک، و مجموع ساختہ،
و مستقبل شتافتہ، نوعی بمحاصرہ لشکر آصف جاہی پرداخت،
کہ از انسداد طریق و تنگی حرکت تیسریک پیالہ آب بہ قیمت
یک روپیہ خالی از تصرف یک سہوئے عرق محنت نبود، نواب
سراج الدولہ بہادر با گہی این حال سراسر اختلال با جمعے پیکار
طلب و اسباب ذخیرہ ماوجب از مقر خویش عزم اعانت نمود، و
حضرت اعلائی مارا در حیدرآباد بہ نیابت خویش مقرر فرمود، و
باسمہ ۳ فرزند ار جمند یعنی محمد محقرظ خان بہادر و عبدالوہاب خان

تعمیر کمر پیکار محکم خواهد ساخت؛ آخر الامر مال کار خود مثل انجام بایر نایک گمان برده، بدریافت عزم کارزار لشکریان آصف جای بخلاف چنین سابق از ورود این اعتبار کاروبار شجاعت و آبروی گیرودار امارت بخود افسرده، عنان استقلال از دست داده، پیام آشتی فرستاده، نواب سراج الدوله بهادر پس از تیغین رفع پیجا، و تعیین آمدورفت وکلا، بنواب آصف جاه مطلع ساخته، و نعل بها یعنی وجه چوتهم را مرفوع القلم گردانیده و تیغ پرخاش در نیام صلح نشانیده، و روز دیگر پنڈت پردان را از ملازمت نواب وزارت مآب بکام دل رسانیده، چنانچه خود بدولت تالب فرس پدیشوا استقبال نمود، و با او بریک مسند جلوس فرمود، بعد انصرام رسوم مکالمت، و انسجام لزوم مصادقت، و اجرائے تواضع خلاع و عطر و پان، و ادائے شرایط توقیر عرفیه ہندوستان، آئین وداع ہمدیگر حسن شہود یافت، و پدیشوا اعلام لشکر را بصوب پونا دارالحکومت خود روانہ ساخت، و نواب آصف جاه در ہماں منزل مقام کردہ، بہ تشریح بزم تھسین نواب سراج الدولہ بہادر پرداخت، و عرضداشت حضور سلطان بحسن توصیف بیکران و تعریف خدمات نمایانش نگاشت، و خواجہ عبداللہ خاں را کہ ہمراہ داشت بانہاج مطلب او معزز عطائی خلعت نموده، مرخص نظام امور آرکات گردانید، و خورد باقبال روز دویم بعد از نماز صبح نہضت فرمائے پدیشتر گردید *

داستان مامور شدن نواب سراج الدولہ بہادر بر نظامت صوبہ

آرکات متعلق کرناٹک پایانگہات و رسیدن او دران سر زمین بحکم

رب العالمین *

از انجا کہ شب ظلمت اندوز، در بد و رونق روز تجلی افروز، چہرہ ہستی خویش در حجاب عدم می پوشد، و سایہ تیرگی سرمایہ در ہنگام ظہور جمال نور، رنگ رخ اثبات خود را بنفی ناگزیر می شکنند، خواجہ عبداللہ خاں از خلعت ارتخاص حضور نواب

جنگ است و سکون انساب از آهنگ نواب سراج الدوله بهادر دران مجلس سکوت داشت و اصلاب باسخن آشنا ساخت شہ نواز خان کہ با او نوعی ناصاف بود زبان طنزے کشود کہ خاموشگی صاحب درین مقدمہ چرا است و شمشیر مرہتہ کش کہ ہر سر بابونایک کشیدہ نرپشت گریز پایاں زدید بہ چہ سبب در نیام است و درہ عرکہ صید پنجم کشیدن و بمقام حملہ اہمال گزیدن تعجب است از شیر خون آشام جواب ناد کہ خاموشیم را جہت آنست کہ در مباحثہ دوک آرائی زنان تذکرہ شمشیر کشگی مردان بکار نیاید و شجاعت با مشورت اتفاق ندارد شہ نواز خان گفت کہ مقدمہ پندت پردہاں مثل مجہلہ بابونایک ندانند و این مجاہدہ را ازان معاملہ مقارنت ندهند کہ او قطرہ بود و این دریاست جواب داد عقیق آب شمشیر مبارزان از ٹریاننا ٹری است شہ نواز خان گفت کہ اگر زعمے دارید و کارے می توانید ہمیں دست و ہمیں چیزگان و ہمیں گزے و ہمیں میدان نواب سراج الدولہ بہادر ازین سخن متغیر شدہ و از مجلس مشاورت برخاستہ بحضور نواب آصف جاہ رفتہ عرض کرد کہ ما از ارباب سیف و ستیز ہستیم مشورت را عیب جوانمردی می دانیم بیت —

چو عاجز شود مرد چارہ سگال

ز بیچارگی می گریزد بقال *

تکیہ بر فضل ناصر برحق و معین مطلق فیصلہ کار معاند نا بکار را کرو بند تیغ آبدار دارم و بمقابلہ اول عدورا دست بستہ بحضور می آرم و گرنہ بغیرت اسلام سر بکار رب مجازی می سپارم بہمجرد این سخن برخاست بلشکر خود رسیدہ کوس جنگ نواخت و بتعجیل آرایش صف رزم پرداخت و پندت پردہاں را بہبازرت خواست پندت پردہاں ازین پیام مشوش و ہراسان گشتہ سر بگریہاں تفکر انداختہ پیکت خیال برائے تجویز جواب پر سو دو انید غیر از صلح مناسبت وقت ندید زیرا کہ او گمان نداشت کہ نواب سراج الدولہ بہادر درین تعب سفر طویل باین

بر عیب و هنرش اطلاع یابند، جوابش به همین عبارت فرمود، که این خلعتی است که بر قامت من دوخته، و این پیرایه است، که از جسم من برجستگی اندوخته، ازین معنی ظرف فاضالش باین کدورت تراوید، و گفت، که صاحب بنده این چه سخن خنده است، و خدا بنده خان که از غایبم گرانی دل، در شکست سخن آن زبان آور باطل بود، علی الرغمش باین نوع تائید نمود، که این واسطه، خنده نیست، بلکه واجبیست، خوشا حال آن ملک که چنین کسی ناظمش گردد، و زبانی و تبت آن سرزمین که ازین حکومت این شخص مهین، دعوی آسمان برین بزند، درین اثنا نواب آصف جاه وارد حال این گفتگو گردید، و از همه پرسید که کرا به نظامت آرکات مشخص کرده اند، و کرا برائے انتظام این کار بر آورده، خدا بنده خان کار بند سابق گردیده، بعرض رسانید، که سراج الدوله بهادر خود را برین کار پسندیده، نواب آصف جاه ازین سخن منبسط و مسرور، و همدست فرحت موفور گشته، فرمود، که بسیار خوب است، اما پیر، جوابش فرمود، که هر چند پیر است لکن خوش پسران است، و با تدبیر، غرض آن روز همان جا مقام نمود، روز دویمش صبحی خدا بنده خان را طلب داشته، شادان و فرحان فرمود، که بنابر تفویض نظامت آرکات بسراج الدوله بهادر شب استخاره نمودیم، و آگهی استحضانش یافتیم، خدا بنده خان بعرض مناسبت، این معنی او را طلب داشت، هر گاه که بشرف مجرا تشریف امتیاز یافت، نواب آصف جاه او را مخاطب باین خطاب ساخت، که جهت افاضت نظامت آرکات گویا فطرت والای شما از سلک مخصوصان عنایات ماچیدیم، و آب و تابش بروشنی جوهر کردانگی همه پسندیدیم، امروز چهارشنبه و سیزدهم ماه صفر است، و برائے دادن خلعت خواه امروز خواه فردا خوشنودی خاطر شما در نظر، نواب سراج الدوله بهادر خود را ازین تاویلات میرا نمود، و زبان عرض مدعا کشود که روی بنده از تعقیدات تاریخی و روز خارج است،

آصف جاہ سراپائے امید آراستہ، و از آشنایان حاضر لشکر نشاط ملاقات یافته، در خیمه خود رسیده، و از کارها فارغ گردیده، تن بخواب راحت داد، چون صبح صادق دیده اش کنشاد، بزخاست، و بعد از ادائے ضروریات در تہیہ نهار صبح موافق معمول ہر چوکی نشستہ و ضوئے ساخت، چنانچہ ترتیبش ناشستن پائے چپ رسید، ناگاہ پائے حیانش از کرسی ثبات بلغزید، وزیر چوکی افتاد، و جدیں جان بزہیں سجدہ جاوداں نہاد، نواب آصف جاہ کہ نیم کروہے ازراہ طے نکرده بود، باستماع آن خبر نصب خیمہ مقام فرمود، و ہر چہار دیوان یعنی سید لشکر خان و سید شریف خان، و شہ نواز خان و خدا بندہ خان

و نواب سراج الدولہ بہادر را بار یاب خلوت و آرایش بزم مشورت ساختہ حکم کرد شخصے را کہ لیامت نظم آرکات داشتہ باشد، و تعہد این عہدہ عظیم نماید، مشخص نمایند، بدان موجب ہر یکے بہ تشخیص فراست خویش نام ہر کس را کہ مناسب می پنداشت ہرزبان می راند، دیکرے کہ از حقیقتش آگہی می داشت، دران مقمے می نشاند، ہر چند کہ بحث بطوالت انجامید، معنی مطلوب بہ تحقیق نرسید، نواب سراج الدولہ بہادر را کہ اصلا دران مجلس زبان پلاو نعم نکشود، شہ نواز خان کہ ہمیشہ دریغے ایرادش بود، خطاب نمود، کہ صاحب در اوقات مشورت چرا لب را مہر خاموشی می دہید، و بچہ سبب زبان را آشنائی بیان نمی کنید، پاسخ داد، کہ خاموشیم صدائے دارد، کہ ہر ہر روز در معاملہ پندت پردان بگوش خاص و عام خوردہ، و ازان خاطر بسا سخن آریان افسردہ، شہ نواز خان بحواب در آمد، کہ سکر ت حال چہ صدا می دہد، بفرمائید، کہ تا موقت سامعہ خاطران شود، گفت آواز خاموشیم ہمیں است، کہ شخص مشخصہ تشخیص من نظامت آرکات را لایق است، و دران کار بجمع وجوہ مطابق، ہم کلام مبالغہ در استکشاف نام کرد، فرمود، کہ اظہار نامش تعلق بمواجہہ نواب آصف جاہ دارد، شہ نواز خان گفت، کہ اگر حالا انمائید، ارباب این مجلس

ماخوذ و مقرر بعناب ابد، و موسوم باسم اصلي مير احمد شده بود،
 و بر زبان راندن نامش بخلاف حکم مبین از خطاب پیشین مکدر
 گشت، و چنین برابر و بر بست، و تعارضاً پرسید، که آیا حکم من
 بشما نرسید که کسی خطابش بر زبان نراند، و باسم اصلي مير احمدش
 خواند، بعرض رسانید، که هر چند حکم خداوندي آگهي افروز
 است، لیکن پاس صاحب زادگي ادب آموز، فرمود، که از ما مي
 جنگید، یا پان مي گیرید، گفت که تعلق از جنگ ندارم،
 زیرا که از حضور ظل سبحاني متعین حضرت شده ام، اگر پان
 عنایت مي شود عنایت است، و گرنه بدون پان هم کامیاب
 رخصت، چون خود بدو است از صاف گوئی او رهنموده پان دان
 از دست بر زمین رها گردانید، او بغير پان آداب رخصت بجا
 آورده، بیرون سرا پرده خرامید، و بسواري پالکي راهی گردید،
 نواب آصف جاه پاندان فرستاد، و پیغام داد، که بملاقات مير
 احمد روند، چنانچه پاندان گرفته از اثنائے راه برگشته نزد نواب
 نظام الدوله بهادر ناصر جنگ رفت، و ملاقی گشت، نواب معزالیه
 اواخر گفتگو دست او گرفته فرمود، که اقرارے از شما منظور
 است، جواب داد، که بشرط تصریح اگر ممکن باشد، اطاعت
 آن ضرور، فرمود، که از ممکنات است و غیر دشوار، عرض نمود
 که اول توضیحش از حضرت، و بعد ازاں از فدوي اقرار، و انمود
 که عهد رفاقت از شماسي خواهم، بمجرد استماع این کلام دست
 خود از دستش بکف وا کشید، و گفت، نمی توانم، که پیمان
 بمیان آرم، و تاکنے این پیر یعنی نواب آصف جاه در قید
 حیات باشد، ممکن نیست، که رفاقتش گذارم، نواب معزالیه
 فرمود که مراد من آنست، که بعد پدرم با برادرم آصف الدوله
 غازالدین خاں بهادر فیروز جنگ نسازند، و بامن رفیق باشند،
 جواب داد که پاس این معنی آسان است، در صورت رضامندی
 ظل سبحان، پس از اتمام این تقریر رخصت پذیر گردیده، و فرقه
 محبوبه نوایط را رها گردانیده، و همراه رکاب سعادت انتما گرفته

دریں باب وقت مشخصہ خاطر مبارک مورث برکت خواهد بود، نواب آصف جاہ مرضی او مقید تعینات تاریخ و روز نیافتہ، ہماں وقت از عطای خلعت اختیار صوبہ آرکات مبایہ ساختہ، چون او بناہر رہائی و ہمراہی خود قوم مقیدہ اہل نواب را، حسب التماس آنها کہ پیش از اں بکمال الحاج باوے ملتہس شدہ بودند، از حضور وزارت پناہی درخواست، جواب یافت، کہ طینت این قوم شمارے ندارد، چنانچہ یکے از آنها غلام مرتضی خان جاگیردار ویلور پیش از چند روز تجویز فتنہ کہ در خاطر می داشت، در دیگ نشسته از لشکر ظفر اثر پائی فرار پیش گذاشت، بیم آنست، کہ مبادا در نظامت شما فتنہ ہائے خفتہ بیدار سازند، و فسادات ممتنع التدارک برپا گردانند، خواجہ عبداللہ خان کہ تجربہ کار، و آگاہ سرد و گرم روزگار است، قیام آن قوم در آرکات پسند ن نمود، عرض کرد، وای بر حاکمے کہ غافل از خلل اندازی محکوم باشد، و افسوس بر خواجہ کہ مایہ کار آوارہ فتور بندہ گرداند، چہ امکان است، کہ ازین کسان خلل در نظامت من آید، و ہنر کردانی من مبدل بعیب مایج کارہ کے شود، قصہ کوتاہ آخر بسعی فراوان و سفارش بیکران زنجیر تعیند آنها بگسلانید، و ہمراہی رکاب خویش مطلق العنان عرضہ عزت محدود گردانید، و تئیکہ نواب آصف جاہ پاندان بناہر عنایت پان رخصت بدست خود برداشت، نواب سراج الدولہ بہادر عرض نمود، کہ بتقدیر اجازت از نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ

(۱)

نیز تحصیل رخصت مستحسن خواهد بود، بسبب آنکہ نواب ناصر جنگ با خود بدولت بلا لحاظ شرف ابویت صف جنگ آرامتہ، و بمقابلہ برخاستہ، اسیر و دستگیر و متصف بظلم و تقصیر، و نا پسند خاطر بلند، و بمقتضای تقید نظر بند، و از منصب و خطاب دولتی و جنگی معزول، و در ذیل نافرمان بران محسوب، و مشمول، و ما

(۱) نواب ناصر جنگ نے اپنے باپ آصف جاہ سے سنہ ۱۷۴۱ع میں بغاوت کی تھی جبکہ وہ دلی میں تھے باپ کے مقابلہ میں ناصر جنگ کو شکست ہوئی اور انکو قید کرکے اورنگ آباد لایا گیا *

چوں در زندگی فعل مضمود بود
 خدا راضی و خلق خوشنود بود
 در آرکات رخت عزیزمت نهاد
 بر آئین دین کار دولت نهاد

اکنون خاطر وقایع نگار، باخامہ حقایق اظہار، بر آں اتفاق دارند،
 کہ بنا بر ربط سلسلہ واقعات واجب التقریر، و پیوند سررشته کیفیات
 لازم التسطیر، مجملے از حقائق ملک کرناتک، و تمیز صوبہ پایان
 گھاٹ، و وجہ تخصیص و تسمیہ دارالملک آرکات، و برخے از
 احوال حکام پیشین آن سرزمین، و تجار قوم فرننگ ساکن آن
 ضلع لطافت آئین، بروئے اعلان و صفحہ بیان آرد *
 داستان احداث بلدہ آرکات متعلق کرناتک پایان گھاٹ و کیفیت

حکام سلف آن ملک و تجار فرننگ ساکن آن سواد *

ملک کرناتک شامل است بممالک بالا گھاٹ، و پایان گھاٹ،
 و صوبہ آرکات مختص است، بمملکت پایان گھاٹ، کہ در زمان سابق
 حکومت گاہ راجھائے ہند، و بدار الریاست چنچی کہ حالا بنصرتگدہ
 مشہر است، متعلق بود، آوانیکہ محمد اورنگ زیب عالم کبیر
 بادشاہ متوجہ تصفیہ خس و خاشاک بلاد دکن گردید، ذوالفقار
 (۱)

(۱) ذوالفقار خان امیرالامرا نصرت جنگ وزیرالملک اسدخان کے بیٹے ہیں
 سنہ ۱۰۶۷ ہجری مطابق سنہ ۱۶۵۷ع میں انکی پیدائش ہوی عالمگیر کے زمانے میں وہ
 کئی اونچے عہدوں پر فائز رہے سنہ ۱۱۲۴ ہجری مطابق سنہ ۱۷۱۳ع میں جبکہ جہان
 دار شاہ شہید کردیا گیا اسی دن ان کی بھی شہادت واقع ہوی ذوالفقار خان نے
 دکن میں ایک جنرل کی حیثیت سے بڑی ناموری حاصل کی ملکی معاملات میں انہیں
 کافی مہارت تھی سنہ ۱۶۶۷ع - ۱۶۹۸ع میں جب اورنگ زیب کا قلعہ ستارہ پر قبضہ
 ہوا تو سواجی کا دوسرا بیٹا راجہ رام وہاں سے بھاگ کر قلعہ چنچی میں پناہ
 کریں ہوا۔ جب ذوالفقار خان کو یہ خبر ملی تو انہوں نے چنچی کا محاصرہ کر لیا
 اور فروری سنہ ۱۶۹۸ع قلعہ پر قبضہ کر لیا لیکن راجہ رام بچ کر قلعہ سے نکل گیا
 اور مہاراشٹرا روانہ ہو گیا۔ سنہ ۱۶۹۲ع میں ذوالفقار خان نے قلعہ بکمر - پوسواکم اور
 تندر پست انگریزوں کو دینے کا وعدہ کر لیا۔ عالم کبیر کے زمانے میں وہ دکن کے
 ناظم رہے بہادر شاہ کے زمانے میں امیرالامرا اور بخشی کے بلند عہدہ پر فائز رہے
 جہاندار شاہ کے زمانے میں اس کے وزیر رہے *

جاده پیمائی منزل مراد، و بحفظ و حمایت خالق العباد جلوه
آزائی مستقر الریاست معموره آرکات میهنست آباد گشت، و باجرائے
حکم امن و آرام بساط کدورت ایام در نوشت *

منظومه انور نامه *

چو نواب ما انورالدین امیر
بحکم شهنشاه روشن ضمیر
گرفته نظامت ز آصف نژاد
همان ملک کرناکت زیر باد
رسیده در اقصای پایان گهاٹ
بعنوان حکام در آرکات
بقانون گیتی کشایان دهر
رسانید هر هر یک را به بهر
بهر یک مراعات بایسته کرد
تفقد بهر مرد شایسته کرد
بقوم نوايط کرم بیش کرد
زاطف دلی در بر خویش کرد
رینید شان را زحمس وزبند
ازان لشکر آصف ارجمند
بیاورد شان را بهمراه خویش
باعزاز و توقیر و الطاف بیش
بدادش بهر یک همان قلعه را
روان کرد شان را بجاگیرها
چنان شد که آنهازاطاف او
غذیمت شمرند اکناف او
بحال رعایا رعایت نمود
بدان و دیش رنگ هر یک فرود
در آبادی ملک صاعی شده
بر این گله خلق راعی شده

چند صد سال آرمیدہ، و بیمن مقام خویش اضلاع و اطرافش را مظہر برکات گردانیدہ، بہ نثر و نگر و تجاور بدار الظفر ملقب و باسم حضرت سید عبدالقادر کہ در کنار دریائے ہندو ناگور، متعلق اقوائے ضلع مذکور، آسایش جاوداں، و مطاف عالمیہاں، دارد بقادر نگر و ہر دو آبادی رام ناتھ و شیو گنگا کہ بسر کرد کی عدۃ الامرا فرزند کلان از فوج سرکار در عہد خاص مفتوح و مسخر شدند، بہر دو اسم اصلی عبد الولی و غلام حسین بولی نگر و حسین نگر موسوم است، بدارالنور ملقب و بسر اسم اصلی خاص کہ محمد علی باشد، بہ محمد پور موسوم گشت، انشاء اللہ تعالیٰ آئندہ بیافش بوضوح خواہد پیوست *

بیان کیفیت ناظران ماسلف صوبہ دارالنور محمد پور عرف آرکات

متعلق کورناتگ پایا نگہات *

از زمرہ اہل اسلام و ایمان، و نوابین سلطان ہندوستان، اول ناظرین و واسطہ تعمیر و ترتیب بلدہ آرکات، و باعث تسخیر پایا نگہات، موافق انشائے صدر نواب ذوالفقار خان بہادر نصرت جنگی ولد جملتہ الملک اسد خان متولد ایران جنت نشان، وزیر الممالک سواد اعظم ہندوستان، پیر و مذہب جعفریہ معتقد عقاید امامیہ اثنا عشریہ، کریم النفس سلیم الطبع، عمیم العود جلیل الوضوح، کہ شرح جلایل کرمش از تکلف تحریر میرا، و بیان فضایل ہمیش از تصنع تسطیر معرا، است، چنانچہ وزاں کلمہ چند تینما قلم بند، و غنیمت تحریر مدایح پیوند *

بیان جود و نوال او *

در اوقات تسخیر ملک کورناتگ پایا نگہات بوے ماء الطبیخ حب القلت کہ فراشے متصل خیمہ می پخت، پسند شامہ لطیف نمودہ، حقیقت آن از حاضران دریافتہ، وقت تناول خاصہ قدرے از آن طلبید، و چشمید، و نمکش نیز پسندید، و مبلغ اک روپیہ بہ پزندہاش

خان بہادر نصرت جنگ ولد جملتہ الملک اسد خان وزیر الممالک مامور، و وارد انضباط ملک کرناٹک پایاں گھاٹ شدہ، بسعی فراوان و کوشش نمایاں باتمامہ در حوزہ تصرف آورده، داخل ممالک پادشاهی گردانید، و بعضے متعہدان ادای پیش کشات مثل زمیں داران ترچناپلی و تنجاور و رام ناتھ و شیو گنگا و ملیوار وغیرہ را بحال آنها گذاشت، و بازای اطاعت و انقیاد محروس حمایت سلطانی داشت *

بیان کیفیت احداث بلدہ آرکاٹ *

چون صانع کائنات و خالق بریات آرایش پرکار را یادگار اتفاق عجبی، و نمایش پر جلوه را منحصر آئینہ سببی، ساختہ، ذوالفقار خان بہادر ہنگام اشتغال تسخیر پایاں گھاٹ لب رود بارے، دامن صحرائے، را بمقام نشر اسلام، و اعتلائے رایات نصرت التیام، آراستہ، و از تمادی مدت دوازده سال اقامت، و دوازی عرصہ تعیین، سکونت، عوض خیمہ، از درجہ خانہائے خس پوش درگذشت، و مبدل بمنظر سفالین و مسقف گشت، چون آن مقام قرارگاہ حاکم شدہ رفتہ رفتہ طرح شہر عظیم نہاد، و افواہ اقام از بلاد نامدارش اشتہار داد *

وجہ تسمیہ آرکاٹ *

آرکاٹ لغت ہنود است توضیحش آنکہ تاک اہل لشکر در خیمہ ہا بودند، و عمل بقلب ماہیت صحرا نمودند، موقوف صدر بدون لشکر ذوالفقار خان تعیین اسمی نداشت، چون عمارات احداث و راستہ ہا طرح موزون یافت، بسبب قرینہ رود و صحرا اتفاق ہنود از روئے حیثیت معنی مسطور بلفظ مشترک اصطلاح خود کہ ”آر“ بمعنی رود و ”کاٹ“ بمعنی صحرا است، بآرکاٹ موسوم ساخت، و در زمان حضرت اعلائے ماخدا اللہ ملکہ و سلطانہ مثل تلقب و تسمیہ معمورہ ہائے نامی ملک محروسہ کہ ترچناپلی بدارالنصر ملقب و باسم حضرت نثارولی قدس اللہ سرہ العزیز کہ ہمانجا از

بیان نظامت نواب داؤد خان در صوبہ آرکات *

داؤد خان منصبدار سلطان و از قوم افغان بود، در شرح نسب این فریق مورخین اختلاف دارند، و شبیه ہمی آرند، و محرر تاریخ نورسنامہ ملا محمد قاسم الملقب بفرشتہ نگاشتمہ (۱) و ہدیہ نوع شک از خواطر برداشتمہ، کہ قاطبکہ افغان بنی قبطی است کہ از قوم فرعون مابقی غرق نیل اعجاز حضرت موسی علی نبینا وعلیہ السلام بخلاف کسانیکہ ایمان آوردند، و بجائے خود ہا ما نندند، آوارہ وطن گردیدہ سمت ہندوستان رسیدند، الغرض نواب داؤد خان باشجاعت و صلابت ہودہ، وہ نیابت نواب ذوالفقار خان بہادر نصرت جنگ صوبہ داری آرکات بعدل و انصاف نمودہ، و ظلم و تعدی از حال برآیا برداشتمہ، و زمانہ را بلطف و مرحمت خاص و عام انپاشتمہ، در قلاۃ سگی عجیب الخلقیت می پرورید، و از خود جدا نمی گردانید، نہ را بخصر خان نام پدر و مادہ آنرہ بسو اسم مادر خود می خوانند، و مہرے را کہ پیشش می آوردند از آن دو سگی می درانید، نقل — تاجرے از شخصے ساکن بلدہ آرکات مبلغے ہوام گرفتہ، بہمے سمت حیدرآباد رفتہ، ادائے قرض ہستی نمود، و قرض خواہ از زوجہ اش متقاضی زر بود، و بیموہ از آگہی معاملہ شوہر خود را مہرا، و ایصال زر واجبی را وعدہ آمدن حساب و ہمراہیان متوفی ساخت، و قرض خواہ الحاحش پذیر نمی کرد، و سلسلہ تقاضائے ہر روز محکم می داشت چنانچہ روزے کہ زمانہ تقاضایش بسر آمد، بشدت کاوش بخانہ اش در آمد، چون بز پلنگ نشست، زن بفرغان برخاست، و اجماع ہمسایگان مہملہ را راجع بحضور نواب مذکور ساخت،

(۱) اولاد قبط کی - اور قبط نام ہے نوح علیہ السلام کے ایک پوتے کا مصر

مہدی جو قبطی لڑکی تابعان فرعون سے تھی وہ اسی قبط کی اولاد سے تھی *

بخشید، نقل — روزے باناصر علی شاعر کامل الاستعداد، در شاہ جہان آباد بمحردیکم سر راہ سواری اتفاق چار چشمیش آفتاد، و آنکہ زبان بہ بدیہہ این بیست کشاد، بیت —

اے شان حیدری ز نشان تو آشکار
نام تو در نبرد کند کار ذوالفقار

اٹک روپیہ در صلہ اش داد ”نقل“ در وقت نظامت آرکات غمازے از سرقت مطبخیان، و فروختن طعام در دوکان، و گرفتن بہائے آن، مسموع او ساخت، چون دلیلیش خواست، گویندہ روز دیگر تورہ ازان در بازار خرید، شاہد تقریر خویش گردانید، بمحرد تحقیق آن پر خاست، و دوکانہ شکر منعم حقیقی ادا ساخت، و فرمود، رازقے کہ زبان ہیچ مرزوق در سپاس رزق بے قیامش رسائی ندارد و خالقے کہ بیان ہیچ مخلوق در احصائے بے انتہایش از عقد کل اللسانی نہر اید، مرا نعمت بکثرتے عطا فرمود، و از حاجتم آنقدر افزودہ کہ از اندازہ احتیاط من در گذشتہ، و بآن مرتبہ مطلق الصرف مردم گشتہ، کہ زیادہ از احتیاج خویش می یابند، و دیگران را بقیمت می رسانند، آنگاہ طعام پزآن را طلبیدہ، و آگاہ این معنی گردانید، کہ طعام فروشی فعل رکاکت نمایان است، و منافی شکر روزی رسا، باید کہ آئندہ طعامیکہ افزون از حاجت یابید، بے مزد و قیمت منقسم محتاجان دارید، و از فروخت آن باز آئید، چون آنہارا ازان ممنوع فرمود، جاگیر سیر حاصل بعوض حاصل فروخت طعام عنایت نمود، الغرض کسرے کم دوازده سال امور کرناٹک پایانگہات را انتظام واقعی بخشید، و حسب الحکم سلطانی

(۱)
داؤد خان نام افغان نسب منصہدار پادشاہی را بہ نیابت خود در آرکات منصوب و مامور فرمودہ، خود عازم حضور گردید *

(۱) داؤد خان پنی خضر خان پنی کے بیٹے تھے۔ ان کے متعلق دکن میں بہت سے قصے اور ضرب المثلیں مشہور ہیں انہوں نے کئی سال تک اورنگ زیب کی ملازمت کی اور بہادر شاہ کے زمانے میں دکن میں ذوالفقار خان کے نائب رہے۔ سنہ ۱۷۱۰ع میں جبکہ وہ سلطان فرخ سیر کے ایما سے حقیقہ طور پر حسین علی خان کو روکنے کیلئے آئے بڑھے تو میدان جنگ میں انہیں ایک گولی لگی اور شہید ہو گئے۔ سنہ ۱۷۷۰-۱۷۰۷ع وہ کرناٹک پایان گھاٹ کے ناظم بھی رہے *۔

(۱) تاریخ طبری بنی قریش و بہ تشریح مولف تاریخ یمنی از قوم ملاحین و بتوضیح جامع اللباب شرفائے کوفہ ازد، و علی ای حال از تظلم حجاج بن یوسف جلا وطن، و از دریا و اصل ساحل ہند و ہرزمین مرہٹ مقیم ہندر کوکن، شدند، و در اوقات سلاطین اربعہ دکن امتیاز یافتند، چنانچہ یکے از آنها ملا احمد نام در دربار عادل شاہ بیجاپوری بدرجہ امارت فایز گردید، و از یہاں قوم دو برادر یکے محمد سعید و دیگر غلام علی از کوکن بھارت تباہ، و ارد لشکر محمد اورنگ زیب عالمگیر پادشاہ شدہ، و روشناس بخشہ سپاہ گشتہ، و روزے بمعرفتش بحضور شاہ رفتہ، ہر دو برادر ہم جنب یکے دیگر ایستادند، و غلام علی برادر خورد از قدآوری و تہذیب منظر نظر شاہی، و بتعلق نوکری مسرور گردید، و محمد سعید از نہافت جسم و قصر قامت ناپسند و منفعل سعی نامشکور شدہ، و بخشہ نیز در احضار امثال آنچندان نہیف و تصیر ممنوع تاکید حضور گشتہ، محمد سعید شاکی بخت برگشتہ خود، برگشتہ، پیش صاحب دعوتے کہ تعویذش اثر تمام و در لشکر قیام دوام داشت، رسید، و مفسر سرگذشت حال سراسر ملال خویش گردید، صاحب دعوت ترحم احوالش شکرانہ

(۱) ابو جعفر محمد بن جریر طبری ایک مشہور عرب مورخ ہیں سنہ ۸۳۹ء مقام آمل علاقہ طبرستان میں ان کی پیدائش ہوئی انہوں نے بالکل کم آہنی میں تعلیم شروع کی اور سات سال کی عمر میں قرآن مجید حفظ کرنا شروع کیا وطن میں ابتدائی تعلیم ختم کر کے - انہوں نے اپنے باپ کے ذریعہ جر مسلمہ تون کے علمی مقامات کے متعلق اچھی واقفیت رکھتے تھے تفصیلی معلومات حاصل کئے اور اطراف کے مشہور مقامات کا سفر کیا اس کے بعد وہ امام احمد بن حنبل کے پاس تعلیم حاصل کرنے کیلئے بغداد روانہ ہوئے لیکن ان کے پہنچنے سے قبل امام احمد بن حنبل انتقال کرچکے تھے - کوفہ اور بصرہ میں مختصر قیام کے بعد وہ دوبارہ بغداد چلے آئے اور کچھ مدت کیلئے وہیں ٹہر گئے - اس کے بعد انہوں نے مصر کا سفر اختیار کیا لیکن ملک نام میں درس حدیث حاصل کرنے کیلئے ٹہر گئے - کچھ دنوں بعد یہاں سے دوبارہ بغداد واپس آئے اور یہاں سے ایک دو مرتبہ اپنے وطن طبرستان کا سفر کرنے کے بعد بغداد ہی میں مقیم ہو گئے اور سنہ ۹۲۳ء میں انتقال کیا - جامع البیان فی تفسیر البیان - تاریخ الرسول و الملوک، تاریخ الرجال وغیرہ انہیں کی تصنیفات ہیں انکی پوری تصنیفات ہمارے تک نہیں پہنچی ہیں *

قرض خواہ را فرمود، کہ کار از وصول قرض می داشتی، بشخصہ و حاکم رجوع می ساختی، و اعانت می خواستی، ازین حرکت غیر از ارادہ فاسد نا معلوم، و بدون عزم خیانت نا مفہوم، آنگاہ ہماں جفت سگ را بدوانید، و حلقومش بیک حملہ بدرانید، ازین معنی شور و ہیبت او باں حد بلند گردید، کہ دشمن از دشمن نمی جنگید، بلکہ سگ بہ سگ نمی نالید، اقسام این حکایات بسیار، و امثال این کلمات بے شمار، از بسکہ مایل سیر دریا بود، بر لب بھر شور متصل بندر میلپور احداثہ بنگلہ نمود، کہ عرض لطافت آن زمان، درین ایام اندراس و انکسار آن، مثل تعمیر شکست و ریختش غیر امکان، بیت

چو یک دیدہ نباشد صد شنیدہ

شنیدہ کئے بود مانند دیدہ

نظامت او در پایاں گھاٹ بکسرے کم ہفت سال رسیدہ، کہ

(۱)

حسب اطلب پادشاہی سعادت اللہ خان نام از گروہ نوایط دیوان خود را بہ نیابت آرکات گذاشتہ راہی حضور گردید *

بیان نظامت نواب سعادت اللہ خان *

سعادت اللہ خان از قوم نوایط است، و لفظ نوایط صیغہ جمع و مفردش نایط و قومے است از عرب مختلف الشرح کہ بہ تحقیق مصنف

(۱) سعادت اللہ خان کا اصلی نام محمد سعید ہے سنہ ۱۷۰۸ع میں

نواب داؤد خان نے ان کو اپنی جگہ دیوان اور فوجدار مقرر کیا تھا سعادت اللہ خان کی خاندانی تاریخ سعادت نامہ میں لکھا ہے کہ فرخ سیر کے قتل ہونے کے بعد فوراً سنہ ۱۷۱۳ع میں نظام الملک نے ان کو کرناتک پایاں گھاٹ اور بالاگھاٹ کا نواب مقرر کیا سنہ ۱۷۱۰ع تا ۱۷۲۲ع وہ آرکات کے باقاعدہ مستعد نواب رہے اور تاریخ سعادت نامہ کے مطابق وہ اورنگ زیب کے زمانے سے لیکر سنہ ۱۷۳۲ع تک نواب رہے ان کے انتقال کی وجہ سے رعایا پر بہت مدہم ہوا۔ سعادت اللہ خان داؤد خان کے بعد سنہ ۱۷۲۳ع میں نظام مقرر کئے گئے تھے *

متعجب چنیں روداد غریب، گردید، و بالتجائے استکشاف چگونگی
 ایں عرفان، یعنی آگہی از تعویذ سرش و نویسنده آن، جبین
 عبودیت بر زمین مالید، فرمود بحمدیکہ ایں مرتبہ او را دیدیم،
 بخلاف دفعہ سابق از بے اختیاری دل بنوکری پسندیدیم، و متعجب
 گشتیم کہ با وصف عدم تبدل ناظر و منظور تغیر ارادہ از چیست،
 و ایں سلسلہ را محرک کیست، بقیاس فہمیدیم، کہ اثر تعویذ
 موثرہ ہماں صاحب دعوت باشد، و تائید ہماں دست با قوت
 از انجا کہ علی الرغم تعقل انسانی، تبدل احوال مورے بہ منصب
 سلیمانی، سررشتہ سرکار خدائیسست، و برعکس اسباب امکانی، تغیر
 رتبت گدائی، بدولت سلطانی، و تیرہ دربار کبریائی محمد سعید از
 وسیلگہ نوکری شاہی بہرور ایام در منصبداران داخلہ یافت، و در
 رفاقت نواب داؤد خان بخطاب سعادت اللہ خانی و عہدہ دیوانی
 سر با قبیل روز افزون افراشت، و بر صوبہ آرکات بیست سال بہ
 نیابت، و پنج سال باصالت، جملہ بست و پنج سال کوس نام آوری
 نظامت نواخت، و بہت عالی نہجت را مصروف آرام خلق اللہ
 و متعلق پرداخت سپاہ، و بدین داری پیروی اثنا عشریہ و اطاعت
 مذہب صادق جعفریہ داشت، و بیاس رعایت ذوی القربی و الارحم
 قوم و عشیرت خود را از کوکن طلبید، و قلاع و جاگیرات
 بخشید، و غلام علی برادر خورد را از پیش گاہ سلطانی معزز جاگیر
 و یلور و خطاب خانی گردانید، و از توفیق آسودگی مساکین و الایتام
 در آرام خواطر اہل احتیاج کوشید، چنانچہ خلائق زمانہ او را
 بہترین از منہ سابقہ می گفتند، و بالاتفاق زبان اقرار بتوصیف
 ایام معدلت نظامش می کشادند، چون لاولد بود، یکے از بنی اعمام را
 بفرزندی خود فایز رتبہ اعلیٰ و بخان بہادر مسمی نمود،
 و بعد از انکہ ناظم و وحش نظامت مملکت مستعار جسمی گذاشت،
 و از لشکر گاہ امکانی خیمہ عنصری برداشت، ہمگی اعیان او دو
 فرقہ گردیدہ، یکے جانب خان بہادر گرید، و ثانی بباقر علی خان
 قلعہ دار و یلور، برادر زادہ نواب مسطور، پسر غلام علی خان را
 جانشین گردانیدند، یعنی ہمسند نظامت آرکات نشانیدند *

کمال فیض اشتغال خویش نموده، تعویذ عطا کرده، و تاکید باین مبالغه فرموده که بتمام اخفا بر سردار، و اصلا از نام من کسی را آگاه نسازد، و بهر حیلہ که میسر شود، یک بار دیگر خود را بحضور پادشاه رساند، که بفضل مہیمن متعال ممکن است که تکرری تو صورت بزند، و هرگاه که محمد سعید غیر امکانی تجویز حیلہ حضوری شاه از خود ظاهر ساخت، و در آن باب ہم ارشاد تدبیرے خواست، صاحب دعوت پیش بخشی سپاہ که از معتقدانش بود، سفارش نمود، که یک بار دیگر او را تسمیک داند، بحضور شاه برد و بخشی عذر آورد، و معذرت پیش برد، که تاکید سابق با حضار چنین کسان ضعیف القامت مانع جرأت است، و ارتکاب این معنی فی الحقیقت آخر الامر باعث ندامت چون تکرار سفارش از حد متجاوز گشت، بخشی بمقتضای اعتقاد از قبول نتوانست گذشت، و در کمین فرصت می بود، تا آنکه حکم سلطانی به نگاہداشت مردم شرف صدور فرمود، او محمد سعید را شامل جماعه متجاوز التعداد و صد کس بصف اخیر جامعود، تا از نظر دور باشد، و آسیب ناپسندی پیشین نیاید، دیده دور بین پادشاه در ابتدائی نگاہ گوهرش از سلک خدنها برچید، و بخواجه سرانے حضور حکم نافذ گردانید، که تعویذ از فلاں کس که بآن شکل و ہیئت، و چنان وجه و طلعت، بفلاں سمت و مقام، ترصد تحصیل کام، دارد، برآرد، و او را بحضور آرد، خواجه سرا نزدیکش شتافته تعویذ درخواست، او فی الفور تعویذ از دستار برآورده بدستش داد، و خواجه سرا تعویذ را بادارنده اش حاضر پایہ تخت ساخت، تاجدار تعویذ را بنویسنده اش فرستاد، و پیام داد که در داروگیر امورات شاهی، که نسبت، بسایر الناس نمونه کارخانہ الہی است، دخل بے جانا زیبا، و سرامر خطا است، لازم که آئندہ ازین حرکات باز آید، والا از لشکر رخت اقامت بیرون کشد، و بعد از آن محمد سعید را به بخشی سیرد، و تاکید کرد که در ذیل ملازمین آرد، و معاشے فرا خورحالش معین کند، وزیر خاص متجیر این معامله عجیب، و

رفتہ، دلخستہ ناچار خود را برسم ہنود در آتش سوخت، و نہائی ناپیرہ جاں سوز سزایش جہت شعلہ زدن اوقات معہودہ آن در پنجہ اعتبار مفتری بے اعتبار افروخت، از انجا کہ رانی کلام ربانی و کتاب سبحان را باعتقاد آنکہ او از راہ نادانی، بخلاف آئین مسلمانی، جہتہ اغراض امور دنیائے فانی، وقت استحکام مہائی آشتی و برادر خوئی، و انضباط عہد تودہ و اتفاق جانی، و افزایش اعتماد شرایط لسانی، قسم غلط خورده بود، وقت قبول حرقت بسیفہ خود ضم نمود، و از اعجاز قرآن مجید، و فرقان جمید، بدون بدن بسینہ اش از آتش سوزاں نرسید، و تاثیرش باین نوع معکوس گردید، کہ خان مذکور، در ریاست حضرت اعلاے ما در ہماں سراے مزبور، از دست ہندوئے ہمچنان معاملہ فریب صلح بقطع سرخود پاداش صریح کشید، با این ہمہ کردار ناسازوار بحماییت اسلام، و برکات محبت آل رسول انام علیہم الصلوٰۃ والسلام، و خصال سخا و کرام، تنلش بشہادت نامید، کہ از ہندوئے مقتول گردید، العلم عند اللہ چون در ذیل کیفیت حرقت رانی، مثل واردات ناگہانی، بسان مناسبت جرم منرا، بیان پاداش آن لازم بود، حقیقت قتل حسین در سب خان مجہلا مرتوم نمود، باز بر سر ماجرائے کہ ماہمین حقیقتین مذکورین روداد، می آید و آنجہ ضروری داند می نگارد، یعنی خان مسطور (۱)

بر صوبہ ترچناپلی بمکر و فریب صدر دست یافت، و صفدر علی خان پسر علی دوست خان با فوج قدیم و جدید بر سر زمین دار تجاور تاخت، و ملکش را مستخر و اورا محبوس ساخت، درین اثناء رگہوجی با فتح سنکہ نام دو سردار مرہٹہ از جانب سر کردہ پونا بنا بر وصول زر معمول با فوج گراں سمت آرکات ریزش گردانید، و ازین رہگذر علی دوست خان بفرزند خود اعلام نموده فوج آرکات را کہ در

(۱) سنہ ۱۷۳۴ع میں صفدر علی نے تنجاور پر حملہ کیا صفدر علی اور چندا صاحب کو نواب دوست علی نے فوج دیکر شمال کی طرف روانہ کیا تھا انہوں نے تنجاور پر فوج کشی کی اور اس پر قبضہ کر کے چندا صاحب کے بھائی بڑے صاحب کے حوالہ کر دیا *

بیان نظامت علی دوست خان برادر خورد باقر علی خان پسر دویم
 غلام علی خان قلعه دار و یلور برادر زاده نواب سعادت الله خان *

تفصیل این اجمال و توضیح این احوال ' آنکه باقر علی خان پسر کلان غلام علی خان بجائے عم خویش نواب سعادت الله خان از اتفاق قوم مشخص نظامت گشت ' و قتیکه بر مسند حکومت نشست ' و از اعیان عشیرت و ارکان دولت آغاز گذارش نذر گردید ' علی دوست خان برادر خوردش نیز شامل جرگه اعیان نذر گذرانید ' نذرش بستاند ' آنگاه دست او گرفته بر مسند بنشانند ' جملگی زربائے نذر که فرام شده بود ' از دست خود نذرش گردانید ' و آداب تهنیت نظامتش بجا آورده راهی قلعه و یلور گردید ' اعیان کبار ' و حاضرین دربار ' با رجوع آوردند و نذر گزرا نیدند ' غرض علی دوست خان بکار راست تمکن یافت ' و شهره سلامت طبع و متانت وضع و مهامد یافت ' و محاسن همت او با طراف عالم شتافت ' سلیم الطبعی او بآن حد که قومش از سر بحساب نبود ' و از باطن خلافت می نمود ' او را یک پسر صفدر علی خان نام و پنجم داماد با احتشام ' از انجمله یک غلام مرتضی خان پسر باقر علیخان برادر خورد جاگیردار و یلور ' و ثانی تقی علی خان از بنی امامش جاگیردار و ندواسی ' و ثالث حسین دوست خان از عشیرتش حاکم ترچناپلی ' رابع اکبر علی خان از هم نسبانش ' خامس محمد دیوان از قومش و حسین دوست خان داماد سیومش در آوانیکه زمین دار قرچناپلی جهان را گذاشت ' و زنش از بی پسری قائم مقام شوهر گردیده حکمرانی داشت ' بلباس آشتی بآن صوب رفته ' و رانی را فریفته ' رشته برادری را بسوگند کلام الله الملك العلام بسان کمند انتقام ' و زخم شمشیر خون آشام ' برگردن روزگار ' و زبان اقرار ' خود محکم مرتسم کرده آخر الامر در سرائے معروف بدلاوای مندف متصل قلعه ترچناپلی بعدرو تزویر شکسته ضابطه قلعه مسطور ' و پانی بنیاد فتور شد ' و رانی از مکرش آگاه گشته ' و بعضی تلافی کار از دست

بالا گھاٹ روگردان شده بود، بایما واخفا بر گردانیده، برای وصول وجه موعوده مستمره مفصله صدر، بر ترچناپلی فرستاد، حسین دوست خان عرف چندا صاحب محصوره قلعه گردیده زین العابدین خان نام عرف بڑے صاحب برادر خورد متعین حکومت تعلقه دندگل و مدیره وغیره جهت اعانت طلب داشته، چنانچه او با فوج دندگل و مدیرا و ترناویلی وغیره بعزم امداد برادر بمجادله و منازعه فوج مرهٹہ کہ جهت عدم توصل برادران و منع معاضدت یکت دیگر تعارض داشت، مراحل پیمائی می ساخت، متصل تصبه کورتلم بفاصله چهار گروهی ترچناپلی بتاریخ ہفتم شهر محرم الحرام سال یکت ہزار و یکت صد و پنجاہ و دو ہجری مقدس با اعلام تعزیه امام انام علیہ الصلوٰۃ والسلام، وسینہ زنی و نوحہ خوانی رفقائے نصرت سرانجام، بر ہنگر نشیب و فراز راہ ناہوار، و عبور متفرق لشکر جان نثار، از قابوئے دست برد مخالفان و اتفاق یورش و اطراف دواں، مع اکثر لشکریان بدرجہ شہادت رسید، و در تیغ زنی و دشمن شکنی یادگار دوران و نامدار جہاں گردید، حسین دوست خان کہ بر امید اعانت او استقلال داشت، عنان حزم و حصانت از دست باخت، و مرهٹہ براو دست یافته، و اسیر ساخته، ہمراہ خود بپونا برد، و قلعه ترچناپلی را بمرار راؤ نام سردار مرهٹہ علاقہ دار ملک گتی سپرد، و علی دوست خان در آرکات کسرے کم پنچ سال نظامت نمود، و بعد از و خلفش صفدر علی خان کہ شرح انتظامش پیشتر مرقوم گشت، و آئندہ نیز بوضوح تواند پیوست کار بند ریاست بود *

بیان نظامت و شہادت نواب صفدر علی خان شہید پسر نواب علی

دوست خان شہید رحمۃ اللہ علیہما *

نواب صفدر علی خان پس از انفصال معاملہ مرهٹہ بآرکات رسیدہ، از سر نو آئین بند رونق و نظام، و آبادی منتشرہ آرکات را مترتب قوانین انضباط و التیام گردید، و قوم و عشایر را کہ از نواب علی

کالیش بود طلبید، او بمجردش تقید از زمیندار تجاوز و ملکش برداشته، باخذ مبلغ نذرانه زمیندار را اطلاق و ملکش را بتصرفش داده، خود با لشکر شایسته، و اسباب بایسته، با هنگ مقابله مرهته بتانی و تساهل منازل پیما، و سیر کنان، و شکار افگنان، غافل بدست برد مخالف، ره گزار شد، علی دوست خان درین اثنا باز خطه باین بیعت —

بلبم رسید جانم تو بیاکه زنده مانم

پس از آن که من نمائیم بجه کار خواهی آمد

املا ساخته باوجودش در رسیدن پسر تهاون صریح و خلاف مصالح امور انگاشته و انتظارش در عین قریب غنیم خیره سر قصور غیرت ملک داری، و منافی حمیت تیغ گزاری، پنداشته، با اسب و قهقی فوج ما حضر که عبارت از سه هزار سوار و پیاده باشد، از مقر خویش مستقیل شصت هزار سوار مخالف شتافته بدامن کوهسار داملمرو بکمال مردی و دلوری مقابله ساخته، مایه عجب بسا پردلان را وقف سیلاب تیغ، و تلف طوفان تیرو تفنگ بے دریغ، گردانیده، ثابت قدم معرکه جان باز پها و بادائے حق شجاعیت و سر براری کاروغا، سر خسروی عرصه بقا گردید، و فوج مرهته بسان هجوم مگس که بر دوکان تناد می تازد، بر بلده آرکات ناخته، خزانه بے شمار، و گنجینه بسیار، اموال و ائقال ساکنان مرفه الحال معموره مذکور که از بدو آبادی آن محروس استقلال رسائے ذوالاقتدار، و معمورتر از امصار هر دیار بود، غارت دست تاراجی ساخته، بمجداله صفدر علی خان که منزل بمنزل می رسید بصد عجلت و هزار سرعت دوید، و بتشدد کارزار و تزدن پیکار کوشید، صفدر علی خان در مصاف جنگ بمر نیامده با قبایل زر مستمره مصالحت و موافقت را مناسب وقت و موافق حال خود نموده مخالف را راهی صوب دارالخروجش ساخته، زر معبوده او را منقسم تعلقات کرفائت پایاں گهاث فرموده، چون حسین دوست خان در ادائے حصه ترچناپلی سرکشی نهاد، صفدر علی خان گران خاطر گشته مرهته را که مثل بلائے نازله بسمت

حسرت می طلپید، صفدر علی خاں صلاح این کار برائے میر اسد اللہ خاں دیوان خود گماشت، او گزارش ساخت، کہ تبدیل کار مفوضہ پدرش، خلاف اندیشہ عقلا، و موجب نارضامندی خدا، دانستہ و دیدہ تفویض مکان چیدہ، بدست این کس گرگ باران دیدہ، بیداری فتنہ با خوابیدہ است، و ناظم دکهن را کہ کمین گر تقریب اختلال است واسطہ دخل کار، و حل کرہ اشکال خویش وابستہ ناخن اغیار خواهد شد، آخر کار مرتضی خاں و اہلیہ اش التجا کردند کہ محض بیاس رفع ندامت ما قلعه مسطور یک سال در تصرف ما باشد، و باز تفویض ناظم سابق گردد، و گرنہ تاحیات حسرت این معنی داغ بی مرہم، و از روی این مراد زخم تیغ الم خواهد بود، ناچار صفدر علی خاں بیاس خواہر بشرط محکم اختیار یک سال قلعه مذکور مفوض او ساخت، بعد امضای وعدہ ہر گاہ کہ استخلائے قلعه باوصف جہد درخواست غیر ممکن یافت، بتجویز آنکہ خود کلید در مقصود شود، یعنی نحویکہ اتفاق دست دہد قلعه ہمدست نماید، و بہ برادرش کہ بوصیت پدر مستحق بود، و اسہارد، خود بقلعہ ویلور رسید، و مہمان خانہ خواہر برادر کش گردید، چون محمد حسین خاں ظاہر بہ بغض و کدورت عزل دیوانی خویش با غلام مرتضی خاں ساختہ، ترغیب ریاست آرکات از روئے ورثہ باقر علی خاں پدرش کہ بعد نواب سعادت اللہ خاں برمسند ریاست جلوس کردہ بعلی دوست خاں برادر خود سپردہ بود، در میان نہاد، و تہریص بقتل نواب صفدر علی خاں داد، غلام مرتضی خاں این معنی را بطمع سریع الزوال، و عجیل الانتقال مقبول، و صلاح حال مشمول گردانیدہ انتظار وقت دعا کشید، و رسیدن او را در خانہ خود مثل آہو در دام، و لقمہ در کام، اندیشید، فرض نواب صفدر علی خاں بسبب آنکہ شب پانزدہم شعبان المعظم سال یک ہزار و یک صد و پنجاہ و پنج از ہجرت نبی صلی اللہ علیہ وسلم، لیلۃ البرات عالم بود، حواشیان و خدمتگاران را بیاس رسومات آن شب رخصت فرمود، و از غلام مرتضی

دوست خاں سر بحساب نہ داشتند، و گردن خود سری می افراختند، حد و اندازه مناسب بخشید، و محمد حسین خاں طاہر نام جاگیردار آمبور گڑھ را کہ از ہماں فرقہ نوایط و دیوان نواب علی دوست خاں شہید بود، معزول و بجایش میراسد اللہ خاں نام جاگیردار (۱)

چیت پیت سید منو چہری برادر زادہ میر ولی فیاض مصنف روضۃ الشہدای دکھنی استاد خود را منصوب فرمود، از آنست کہ فیما بین ہر دو دیوان معزول و منصوب سوائے نقاض دیندیہ کہ سابق معزول راہ سندیہ شافعید و منصوب مذہب امامیہ اثنا عشریہ داشت، عداوت دنیویہ لاحق گشت، اگر نفاقش بمنصوب غیر از حبس چند روزہ وضبطی جاگیردار و خسارہٴ اموالش مضرت جانی نساخت اما بپاداش آن منصوب دریامت حضرت اعلیٰ چون برتدہ رفیع زیابت نظامت آرکات سر برافراخت، باقسام مضرات اذیح طاہراں پرداخت، اگر لطف حضرت اعلیٰ سپر حمایت آنها نہی گردید پنجمہ اسدی ہمگی روبہا را می درید، اما آن نفاق تا قتل نواب صفدر علی خاں و پسرش کہ و جہش در ذیل ار قام می یابد، و بمحل خود بیان می پذیرد، سرایت ساخت، یعنی غلام مرتضیٰ خاں بعجز و الحاح و وسیلہٴ زوجہ خویش یعنی خواہر نواب صفدر علی خاں جاگیر و قلعہ دارٹی ویلور باظہار عیوب بلاہت رضا علی خاں برادر کلاں کہ بافاضت پدر ناظم ہماں جاگیر و قلعہ بود، از نواب مسطور درخواست نمود، و در باب فتح این باب مفتاح بسا سعی و تدابیر فرسود، و از ناپذیرائی التجا ہیج نکشود، ازین یاس مع زوجہ اگرچہ لباس فقر پوشید، و ترک لسانی دنیا و تفرقہ از سکونت آرکات گزید، لکن از طمع مدعا نہی آرامید، و بر آتش

(۱) چیت پیت ضلع شمالی آرکات میں واقع ہے یہاں کا قلعہ جنگی اہمیت رکھتا تھا۔ کرناتک کی لڑائیوں میں کئی مرتبہ اس کا محاصرہ کیا گیا لیکن اپنی مضبوطی کی وجہ سے مرنہ ہوسکا آخر وندواسی کی لڑائی کے بعد سنہ ۱۷۶۰ع میں جنرل کوٹی نے اس پر قبضہ کرلیا۔ یہ مقام آرکات کے جنوب میں تقریباً تیس میل کے فاصلہ پر واقع ہے *

آهسته یکتا یکتا معرفت خدمتگاران متعینم بغارت بردند، و غیر از بیک دان هیچ چیز نزدش نگذاشتند، هرگاه که آنها با اسباب دغا در حالتیکه او پس از افاقه و بغارت رفتن حربه تجویز تدارک پیشه سستی اعدائے نکبت مآل، و تامل حال سراسر اختلال، خود داشت، دفعتاً وارد گردیدند، بسبب آنکه حربه نبود، از تفدان موجوده بر حسن زمان خان ضربه نمود، چنانچه جبین او از آن جراحت شدید برداشت، و میر طیب رفیقش بتلافی آن معاً زخم شمشیر ساخت، نواب صفدر علی خان از معائنہ آن ہم بحوم معاند بارادہ نجات از آن آفات از دروازہ عقب نشین بیرون دوید، و در آن بے اختیاری قلابہ در از شدت بے پشتی خرید که ہماں قدر گوشت و پوست از جسم جدا گردانید، غرض بہماں حال خود را بیرون انداخت، و معاً بحوم معاندان با تمام کارش پرداخت، و سید افسانہ کو ہم در چندے از آماس بدن ہمراہش شتافت، و سرگذشت خود را افسانہ زمان گذران می ساخت، رحمۃ اللہ علیہما قصہ کوتاہ کسانیکہ بے سبب او را کشتند و خون ناحق آن بے گناہ بسر خود بستند، سزائے واقعی یافتند، و جہاں را بخواروی گذاشتند، اعظم آنها غلام مرتضی خان در چندے از جمیع فواید ثروت مایوس، و اسیر فوج قاہرہ حضرت اعلیٰ ما و در قلعہ نٹھرنگر محبوس گردید، و بہماں حال و ملال رخصت ازین عالم کشید، شرح این کیفیت مجملہ در آخر این دفتر و مفصلہ در دفتر ثانی موضوع خواهد گردید، دویم میر طیب است، کہ باشنداد مرض جذام در ایام چند روی ہلاکت دید، و سیوم آن حسن زمان خان کہ اولاً وقت تسخیر قلعہ ویلور مقید و مجبور، و ثانیاً در دست حیدر علی خان سرکردہ میسور بہزار ذلت و خواری بنوکری رنجور گردید، در جنگ مرہتہ کشتہ شدہ، نعشش در میان کشتہ گان گم گشتہ، و وراثت چندانکہ تفحص کردند، نیافتند، غرض کہ کرد، کہ نیافت، و کہ خورد، کہ نداشت، حکومت نواب صفدر علی خان شہید کسرے کم مسہ سال، و از وے محمد سعید نام سعادت اللہ خان خطاب پسر خورد سال بہماند *

خان چند نفر خدمتگار برائے تقدیم خدمات خود طلب نمود،
 او قابوے درست یافتہ، فرصت از دست نداده، نزد زوجہ خود
 شتافتہ پرسید کہ ترا معجز سرخ باید یا سفید میساید، از آنجا
 کہ کت بانوان ہند معجز سفید را علم بیوہ گی، و سرخ را نشان میمنت
 شوہر داری می دانند جواب داد کہ سرخ مطلوب است و ہمیں
 رنگ بمن مرغوب، گفت کہ برادرت صفدر علی خان کمین ہدم
 من دارد، اگر تو را، برقتلش نقب مکرے دوای، چنانچہ او بمصداق
 این بیت —

اگر نیک بودے زن ورائے زن
 زناں را مزین نام بودے نہ زن

بخواہش شوہر رشتہ الفس از برادر بریدہ، در شوربائی کہ صفدر علی
 خان از خانہ خواہر طلبیدن و نوشیدن آن عادت پر شب داشت،
 زہر مخلوط کردہ سر بہر معمولی مرسل ساخت، چون ظرف را
 بہر و نشان خواہر دید، بالاتامل نوشید، و قلیلے از آن بسیدے کہ بابا
 حسن نام و ہمیشہ قریب افسانہ گوئی می داشت بخشید، و بعد
 از ساعتے باغاز تسلسل قے و اسہال از تہلک سم نجات یافتہ بحکیم
 علی اکبر ملازم غلام مرتضی خان کہ بنام خیر گیری مزاج جہت
 دریافت اتمام کارش آمدہ بود، فرمود کہ بفضلہ فردا روز انتقام است،
 و پاداش این ہمہ لبرام، چون حکیم مذکور نیز از ترکیب زہر
 در شوربا، و تجویز آن تظلم شراکت داشت، از اندیشہ تدارک
 ہر ایے بخود برگماشت، و این کیفیت بے کم و کاست بہ بد اندیش
 رسانید، و از عزم سزای فردای آن دعا مطلع گردانید، محمد
 حسین خان طاہر وغیرہ اہل فتور بحکم علاج واقع قبل از وقوع،
 ہماں شب حسن زمان خان یزنہ غلام مرتضی خان و میر
 طیب وغیرہ را با چند کس ناکس برائے قتل ناروائے او فرستادند،
 و گردن روزگار خود را زیر تیغ قصاص ابدی نہادند، و پیش ز
 رسیدن آنها ازو کہ از تواتر اسہال و تسلسل قے در عالم غش
 بود، حربہ دستی مثل کٹار و شمشیر وغیرہ معمول حضورش آہستہ

بسبب مشابہت و ضرورت تمیز اعیان، العلم عند اللہ الغرض قوم مذکور در زمان سلف بادشاہ طاہر دکھنی کہ پیش بران نظام شاہ بادشاہ احمدنگر اعتبار تمام داشت، گرویدہ، تبدیل مشرب سنیہ شافعیہ خود گردہ، تصدیق شرایط ارادت مذہب امامیہ ائدنا عشریہ گزیدہ، ملقب بطاہر گشتند، و بعد انقضائے ایام طاہری باز رجعت مذہب چاریاری کردند، سخنورے دریں باب بیتمہ کہ دیوانش توں گفت بزبان ہندی بدیں اجمال گفتہ، بیت—

شاہ طاہر سے یہ ہوئے طاہر
ورنہ یگت کاس کے پھٹائے تھے

و نیز بیتمہ طبع زاد آصف جاہ در صفت این لقب اشتہار دارد،
کہ گوہر ہائے معنی در رشتہ لطافت سقتمہ، بیت—

بے تمیز بیہائے کرفائتک از بینہا ظاہر است
آنکہ در کوکن نحس بودہ است این جا طاہر است

بیان رسیدن نواب آصف جاہ در پایاں گھاٹ و مامور فرمودن

خواجہ عبداللہ خان راہر نظامت آرکاٹ و گرفتن قلعہ ترچناپلی

از دست مرار راو*

از زمان نواب ذوالفقار خان بہادر نصرت جنگ ناظران صوبہ آرکاٹ متعلق دیوانی حضور پادشاہ بودند، و از ناظم دکھن تعلق نداشتند، نواب آصف جاہ ہنگامیکہ مامور امور دکھن گردید و مہام

(۱) شاہ طاہر دکھنی کا دوسرا نام شاہ طاہر جنیدی ہوی ہے وہ بہنشاہ ہمایون کے زمانے میں ہندوستان آیا اور دکھن میں مقیم ہو گیا سنہ ۱۰۰۹-۵۰۰ھ برہان نظام شاہ اول احمد نگر کا وزیر رہا عقائد کی روسے وہ شیعہ تھا سنہ ۱۰۳۷ع میں اس نے اپنے آقا کو بھی شیعہ مذہب کی طرف مائل کر لیا وہ ایک بہترین شاعر اور دہلیات کا عالم بھی تھا اس نے کئی کتابیں لکھی ہیں۔ سنہ ۹۰۲ ہجری مطابق سنہ ۱۵۴۰ع دکن میں اس کا انتقال ہوا (۲) برہان نظام شاہ اول احمد نظام شاہ کا پوتا تھا سنہ ۱۰۰۹-۱۰۰۳ میں نے حکومت کی، سات سال کی عمر میں وہ تخت نشین ہوا اپنی ہمسایہ سلطنتوں یعنی برار بیجاپور اور گجرات کے ساتھ اس نے آزادی اور دلبری کے ساتھ جنگ کی *

بیان متمکن شدن غلام مرتضی خان بزمسند نظامت آرکات و باز
مفرور شدنش از فساد ظاہر آن و تعطیل نظامت چندے از عدم

تعیین ناظمے در آن زمان *

غلام مرتضی خان پس از قتل نواب صفدر علی خان شهید، میر
اسد اللہ خان دیوانش را در قلعه ویلور محبوس گردانیده، با
محمد حسین خان طاہر وغیرہ اعیان خود بآرکات رسیده بزمسند
ریاست نشست، و تلاشش ماہ متمکن گشت، بعد ازاں کہ فرقه
ظاہر آن با او نیز غدر کردند، و بنا بر تقاضای طلب ما بقی ایام
نواب صفدر علی خان تشدد امور فرقه سپاہ شدہ آنها را بر دروازہ
دارالامارہ بتقاضا نشانند، بہ تجویز آنکہ ازین حیلہ غلام مرتضی
خان را از میان بردارند، و منصب ریاست بخود قرار دهند، او
کہ سرخیل پوشیاران پرکار، و سر آمد عیاران روزگار، بود، آگاہ
ضمایر، و واقف سرایر آنها شدہ، شبانگاہ بکمال اخفا در دیگ
طعام سرپوش دار نشستہ بھمل کبار رخت فرار بربست، و بقلعہ
ویلور متحصن گشت، صباح آن ظاہر آن کہ ازاں گریز و قوف یافتند،
تأمف نمودند، و از استغلال و استحکام مفرور، در قلعہ ویلور
نقاہت نمودند، کہ قدم بزمسند ریاست نهند، و غلام مرتضی خان را
نیز باندیشہ فساد آنها جرأت نسق نظامت دست نداد، بنا بر آن
کار ریاست نارسیدن نواب آصف جاہ و مامور شدن خواجہ
عبد اللہ خان مہمل افتاد *

بیان مجملے از احوال فرقه ظاہر آن و کیفیت تبدل لقب شان *

ظاہر آن فرقه از نوايط و لقب اصلی آنها پھتانی است، اگرچہ در
ثبوت این لقب از اظہار قوم آنها سبب ہا است، اما ۳ سہ وجہ
درین جا مثبت و پویدا، یکے کسب فروختن نخود بریان، و
ثانی عادت بسیار خوردن آن، و ثالث کوتاہ قامتی شخصی کلان
آن فرقه فتان، و اتفاق ہمگنان بر تعیین لقب او از نخود بریان،

ششماہ بانجام آورد، روزے صحیحے از بستر برخاست، و مسلح گشته چابکے بدست برداشت، و برادر کلاں گفت، کہ اگر ارادہ شراکت داری، بہ متابعت من کمر ہمت محکم گردانی والا ہذا فراق بینی و بینک بغوائی، جواب داد بہرچہ فرمائی، فرمان بردارم، و بدانچہ اشارہ نمائی، جاں نثار، غرض شرط و اقرار محکم بعمل برآوردہ، اورا ہم مسلح ساختہ ہمراہ خود بدوکان ہماں ساہوے کہ از و قرض می یافت برد، و بہمہر دیکہ ساہو بہ تعظیمش برخاست، و قبل از آن کہ زبان بتکلم آراست، چند تازیانہ بریدنش کشید و ساہو چندانکہ بافغان الاماں از جراریم خود پرسید، و اقرار احتراز جرم تا مقرز بتقدیم رسانید، نگذاشت، و دست از کار زد و کوب باز نداشت، آخر الامر ساہو از صدمات ضرب تازیانہ پیہم مضطر گردیدہ، و بے تاب و توان گشتہ، برپا افتاد، و زبان اعتراف کشاد، کہ بتقدیر تقصیر توبہ نمایم، و آئندہ از آن باز آیم، خواجه می گفت این ہمہ تندیہ از برای آنست کہ بما قرض می دہی، تا کہ از آن توبہ ننمائی ازین ادیت نہی، ہر چند ساہو معترف این پیمان گردید، کہ باز گاہے باین سودائے سراسر زیاں، و چنین معاملہ ہمہ نقصان نگریم، وزرے کہ برمن گرائی ندارد، باوجود این ہمہ تہدید و منعش چرا رائگان بشما سپارم، لیکن خواجه در ہر کلمہ اقرارش ضرب تازیانہ چند می رسانید، و باظہار عدم اعتمادش می گفت، کہ نخواستہی شنید، چون کارش با تمام مغلفہ کشید و پیشیمانی سر بسنگ زدن سابق بتقدیم رسید، آخر الامر تاکید شدید کرد، کہ اگر کسی ہم از ماہر دو برادر چندانکہ التجائے قرض نماید، و عجز بہجا آورد، دامے فرسائی، و از اقرار امروزہ زبان نگردانی، چون ساہوکار، با اعتراف آن ہمہ تکرار جاہلانہ، از عذاب ضر بہائے تاز یانہ، نجات یافت، خواجه مع برادر معاودت بخانہ ساخت، و بقیہ ایام آن ماہ گرسنگی بامدان را بوعده طعام پگاہ، و افطار شام را با امید قدم روز سیاہ می گذرانید، بعد از آنکہ از سرکار مشاہرہ رسید، داخل صندوق مقل گردانید، و جز بانداختن وجہ ماہیانہ، دست بکلید نہی رسانید، غرض پس از زد و کوب

نظامت را با نظام رسانید، در صدد آن شد، که صوبه آرکات را نیز داخل قلمروئی دکهن گرداند، و نظم و نسق آند یار در اختیار خود آرد، اما قابو دست نمی داد، تا وقتیکه بعد قتل نواب صفدر علی خان شهید و قوع هرج و مرج مزبور، طرح تخیل گوناگون نشاند، و از فسادات مفاسید ناظمی نامشخص ماند، اتفاق درست یافته با فوج بی تعداد، و بلا مزاحمت بهیچ فساد و عناد، ذفعتاً نازل سواد پایا نگهات داخل بلده آرکات گردیده در عمارتش فرو نیامده اندرون شهر خیمه هایر پا نموده، از انتساق تازه رونقی افزود، اعیان آنجا با لکلیه رجوع آوردند، و نذرهای گذرانیدند، آشوبیکه دو قوم نواب بر پابوده، من جمیع الوجوه روبروآل نمود، نواب آصف جاه زمام انتظام صوبه آرکات بخواجه عبداللّه خان سپرده، خود به تذبیه مرار راد بر نرچناپلی ورود نموده، حصارش را تاشش ماه مرکز دائره محاصره ساخته، و قلعه را بسبب حصانت و تمانت آن به تدبیر مصالحت یافته، تحویل خواجه عبداللّه خان نموده، بآرکات رسید، و از آنجا حسب التماس خواجه مسطور تمامی اهل نواب را که مصدر فتنه و فساد، و مدشاء فتور و عناد، بودند بمنصب حبس و تعقید همراه لشکر ظفر پیکر گردانید، و خواجه عبداللّه خان امور صوبه داری آرکات بر اختیار خواجه نعمت اللّه خان نام از اثربائے خویش گماشته خود بنابر اصلاح بعضی مهمات نظامت در جلو رکاب خاص روانه گردید *

بیان نظامت خواجه عبداللّه خان *

خواجه عبداللّه خان از خواجه زادگان توران زا با خواجه رحمت اللّه خان برادر کلاں خود از وطن وارد سواد هند شده چون نواب آصف جاه نیز توران نثرک بود به نسبت هم وطنی از هند بدیار دکهن رسیده در دربار آصف جاہی بسی ۳۰ سی ۳۰ روپیہ مواجب ماهی، انسلاک نوکری خود و برادر درست نمود، و موافق ضوابط آن دربار، تا رسیدن ماهیانه سرکار، بقرض دوام ساہوی بسرمی برد، و بهمین دستور

تردد جهازات نداشتند، و در آن اوقات تجارت هند و عراق که در اختیار تجار عرب بود تاجران فرنگ خصوصاً باشندگان شهر وینس و شهر جیوه تا اسکندریا و مصر و غیره اماکن کناره دریائے احمر از راه خشکی رفته تعایف فرنگستان بتاجران عرب بعهده میدادند و دیگر اقوام بمعنی باشندگان هر دو شهر مذکور فراوان زراندوختند و دیگر اقوام فرنگ نادر شده بر آنها حسد می بردند، تا که در سال یک هزار و چهار صد و هشتاد و سه عیسوی مطابق هشت صد و نود و نه هجری مقدس کلنسیس نامی بکاف تازی مستعد علم نجوم و هندسه و پدیدت و اول واقفان خواص سنگ مقناطیس و بانی قطب نما و بر جهات اربعه دریا در روز و شب و ابر و تاریکی و قوف یافته، و بر آن جهاز بر چهار سمت دریا اختراع ساخته، و آن همه اختراعات را قلم بند نموده، به نظر سرداران قوم خود آورده، برائے بدست آوردن راه هندوستان چند جهاز و مدد خرج خواست، این معنی که خلاف رسم و عادت بود، در رائے آنها مستبعد و ممتنع نمود، و استهزائے او کردند، و بسبب ترین وجه اخراجش نمودند، او بر حرمان قوم از آنجهان دولت عظیم بگریست، و گفت به بینید که پادشاهے زیرک بدست آورده این دولت نصیب اومی سازم، چنانچه از قوم جدا شده پیش هر یک از پادشاهان فرنگ فرامیس و انگریز و پرتگیز و غیره رفت و راز دل پیش آورد، و از همه جانداهات و نا پسندی برد، آخر کارش بعسرت و غربت انجامید، افتان و خیزان بیاشاه اسپین رسید، زن شاه که عاقله بود بحالش و آرسید، و باجارت شهر، و فروخت ائانه، و تیاری سه ۳ جهاز، و ترتیب اسباب مایحتاج، و تعیین مردم کار آمدنی، در سال یک هزار و چهار صد و نود و دو عیسوی موافق نه صد و هشت هجری مقدس بدریافت راه هندوستان روانه نمود، و از روانی جهاز و ناپدید شدن کناره و طلاطم آب و وزیدن باد تند و مختلف را کلبان جهاز که

سایه‌کار و آوردن زر بقبضه اختیار، در کم روزگار زر دار و روز بروز صندوقش گران بار گردید، و بسکه مغلوب الغیظ بود، در اوقات زجر بر کسے احتیاط خود نمی توانست نمود، نقل است در زمان ثروت و جاه، و سفری از سفرهای لشکر نواب آصف جاه، غسل می ساخت، و فقط مترلنگ داشت، و دست فراشدیکم بر بدنش آب می انداخت، اتفاقاً حرکت یافت، و آب بر زمین افتاد، گویا که شعله غضبش را روغن داد، میخ کو بی که در آن نزدیک افتاده بود، برگرفت و قصد کوفتن فراش نمود، چنانچه اوگریزان، و این کف در دهان، عقبش در راسته و بازار دوان، و عالمی تماشا کنان، و خندان، تا آنکه میخ خیمه از قیام لشکر بر پایش خورد، و بر زمین افتادنش لنگ را از سترش برد، و باز بهمان حال به ادراک حقیقت برهنگی خود بر استاد، و تعاقب فراش از دست نداد، در پی ائنا آشنا یانش دویدند، و خرابی نخواستی از آن دوی باز گردانیده و بخیمه اش آورده لباس پوشا نیدند، حکایات حدت طبعش به نهایت است، و واقعات شدت غصه اش به غایت، چون او از جلسائی مصاحبت نواب آصف، جاه و همه گاه در راه رسید، و سفر همراه بود از حضورش اختیار صوبه داری آرکات و حکومت، آن کم از یک سال نمود *

دامتان حقیقت تاجران فرنگ ساکن ضلع آرکات و کیفیست بد و

روای جہاز در عمان و نزول آنها بر سواحل ہندوستان *

از چند دور آسمان فیروزه رنگ، پنج فریق اہل فرنگ، بہر جب انان حکام سلف سواد پایاں گہات، ہر کدام تجارت گاہے بر سواحل دریائے ضلعات متعلقہ آرکات وارد، کہ بتفصیل ہر یک جدا جدا در ذیل این تہریر بقلم می آرد، پیش از سہ ۳ صد سال ہیچ یکہ از تاجران قوم فرنگ بتجارت بر سواحل ہندوستان نرسیدہ بود، زیرا کہ در آن زمان سفر دریا و کشش جہازات قسمیکہ الحال متعارف است نبود، و تاجران فرنگ زیادہ از سفر دو سہ ۳ روزہ بغاصلہ سواحل

پہرائے رنگین، مودب و متواضع زر و مروارید پیش کلنبس آوردند، و از نیز بہرہ از تحائف فرنگ یافتند، باز حامدانش بحضور پادشاہ غمازی کردند، دریں مرتبہ بحکم پادشاہ محبوس گردید، و در سال یک ہزار و پانصد و شش عیسوی در زندان بہرہ از ان باز رسم جہازات در فرنگستان شایع، و تجار پرتگیش بہمان ذریعہ جہاز، تبدیل از دیگر اقوام مندرجہ ذیل این سطور، بر سواحل ہند واقع گشتہ، بنائے تجارت انداخت، وانگریز بر اکثر اماکن تجارتش دست یافت *

بیان قوم پرتگیش *

کہ پرتگال نیز نامند، از اقوام فرنگ ہمانست اول واردان سواحل ہند، در فرنگستان ملکش در طوالت یک صد و پنجاہ کرہ است، و عرضش پنجاہ و دارالحکومتش شہریست بسیار وسیع و آباد لس بن نام و فوج جنگی ملازم مدامی بسیت ہزار، از پیدادہ و سوار و عندالضرورت زیادہ از ان فراہم می شود، و جہازات جنگی دارد، و در ملک امریقہ کہ موسوم بدنیاکے نو، و خارج از اقالیم سبعہ مشہورہ است، متصرف ملک بسیار، و در سوابق ایام در سواد میلایور متعلقہ کرناتک پایانگہات کوتہی تجارت داشت، چون بہرور ایام پا از حد تجارت بیرون گذاشت، سلاطین اربعہ دکہن لشکرے را بسر کردگی میر جملہ بہ تذبذبہ او فرستادند، و از ضلع

(۱)

(۱) میر جملہ عرف محمد سعید عبداللہ قطب شاہ کولکنڈا کا وزیر تھا سنہ ۱۶۶۳ع میں قطب شاہ کی وفات واقع ہوی عہدہ وزارت حاصل کرنے سے پہلے میر جملہ نے اپنے بیٹے کے بارے میں اپنے آقا سے لڑائی کی اور سنہ ۱۶۵۶ع میں شاہ جہان کی فکرائی میں آگیا اس کے بعد اورنگ زیب نے چٹک وہ دکن کا واپس لائے تھا اس کو اپنے لئے چن لیا اورنگ زیب کی تاج پوشی کے وقت میر جملہ کو سلطان شجاع کی گرفتاری کھلنے بنگال کا گورنر بنا کر بھیجا گیا نیز اس کو منصب سات ہزاری بھی عطا کیا گیا - سنہ ۱۶۶۲ع میں اس نے اسلام پر چڑھائی کی اور سنہ ۱۶۶۳ع کو بہار میں اس کا انتقال ہوا اس کے معرکہ کی تاریخ مہاب الدین احمد نے سنہ ۱۶۶۳ع میں لکھی ہے *

غیر از آب و آسمان نمی دیدند، پراسان شده برائے قتل کلنبیس دست بگریبان شدند، او بفهمالش اینکه اگر از کشتنم کناره بدست آید بهتر است که بکشند، چون غیر از من شمارا بکناره رساننده نیست، باید که قدرے صبر و تحمل نمایند، ازین تبدیل تسکین داد، و روان گردید، و بعد سی و سه شبان روز زمین و جزیرهٔ محسوس نظر دید، و مردم جهاز را فرود آورد، و ادراک کیفیت آنجا پیش برد، و تمامی مردم آنجا سیه فام، و عریاں اندام، و از اکل و شرب و آداب انسانی بے خبر کلنبیس با همراهیان باز بسواری جهازات سمت جنوب روان گشت، و در چند شبان روز به جزیرهٔ که اسپانیول نامند پیوست، و فرود آمد، دید که ساکنانش خوش خلق و از آداب انسانی باخبر، و از ماحضر خوردنی و پوشیدنی و زرد گوشت که در آنجا پیدا می شود پیش آمدند، و کلنبیس ہم از نوادر فرنگستان با آنها متواضع شد، و سراغ راه هندوستان از آنجا ممکن دانست، چندے متوقف گشته، و چند کس از همراهیان دران جا گذاشته، و سه کس از ساکنان و فواکه و سوغات آنجا بیادشاه اسپین برد، و معزز و مکرم گشت، و بعد دو ماه هفده جهاز بایک هزار و پانصد کس و اتواب آورده جزیرهٔ مذکوره بچنگ گرفت، و بتصرف پادشاه اسپین آورده بنائے قلاع و عمارات متین نهاد، و مردم معتمد به حفاظت آن گماشته، باز سمت جنوب جهازات برد، و در چند شبانه روز بجزیرهٔ موسوم بکوپه بکاف تازی که بسیار آباد و دران معادن طلا بود رسید، و سکنهٔ آنجا را بے چنگ در اطاعت کشید و آن جزیرهٔ باسم زن پادشاه اسپین موسوم گردانید، درین اثناء حامدان اقبالش در حضور پادشاه اورا بداعیهٔ ریاست متهم کردند، او با گاهی این معنی بحضور پادشاه رفته، رافع کدورت خاطر شده، و به حصول قرب سابقه سال دیگر بازسواری جهازات سمت مغرب روان گشته، سه جزیرهٔ متعلقهٔ امریقه یافته، بهماں سمت پیشتر روان گردیده، بکنارهٔ ملک امریقه رسید، دید که بسیار آباد و سکنه اش سفیدلون سرخی مایل، و خوش لقا، و کلاه و لباس آنها از

وسیع و آباد، و مرغوب الطبع کوپن ہنکن نام، و بعضے اسانکن
 ملکش بسیار سرد، و فوج جنگی ملازم مدامی سی ہزار پیداہ و
 سوار سوائے جہازات جنگی، در ضلع تجاور متعلقہ کرناٹک
 پایانگہات تجارت گامش، ترکمبادی، مشربش صلح کل، و در ہیج
 معاملات مداخلت، و با ہیج قوم در امرے مخالفت، ندارد از
 آنست کہ بندرش دارالامن پناہندہ، و حمایت گاہ ہر گونہ
 کریزندہ است *

بیان قوم ولندیز *

کہ ڈچہ نیز می گویند، در فرنگستان ملکش بطوالت ہفتاد و پنج
 کر وہ است، و عرض آن پنجاہ، اگرچہ بحسب ظاہر ملکش بسیار
 کم، اما بسبب کثرت تجارت افراد قومش متمول ترین اقوام
 فرنگ، و پادشاہ ندارد، ملکش ہفت حصہ و ہر ہر حصہ امیرے
 منصوب، و در سر ہر سال باتفاق قوم امرائے جدید ہر ہفت
 حصہ ملک مامور می شوند، و آن ہفت امیر در دارالحکومت
 کہ استردام نام است، بیٹک جا بودہ باتفاق حکمرانی می کنند، و
 آن شہر بغایت آباد، و خوش منظر، و مرغوب، و ہر در ہر خانہ
 نہر آب عمیق جریان دارد، جہازات بدرخانہ ہا می رسند، و اموال
 فرود می آرند، و بنا بر اجرائے ہر کار اتفاق امرائے سبعہ مذکورہ
 شرط است، و سوائے آنها امیرے دیگر است، کہ از آسیب تغیرے
 مصون، و از شرف فرمانروائی معزول، و ہر حال خود ثابت، ہر
 چند از عدم مداخلتہش در ہیج امر اثر سعد و نحس از، و مفقود
 است، اما عزت و اکرامش بالاتر از سیارات سبعہ است، و جہ
 معینہ، مقرزہ از قوم می یابد، و بفرامت خاطر گذر اوقات دارد،
 بسبب آنکہ در زمان سلف یکے از اجدادش ملک ولندیز را از
 تصرف پادشاہ اسپین رہانیدہ بود، قوم عزت اولادش بدین وجہ
 ہر خود لازم نمود، اگرچہ ولندیز فوج جنگی کمتر دارد، اما

میلاپور اخراجش کردند، دریں زمانہ کوٹھی تجارتش در بندر گوا و در میلاپور فقط معبد و مسکن رہبان قومش و تبدیل و تغیر او متعلق از بندر گوا، بدستور معبدے از قوم مذکور بالائے کوه فرنگی کونڈہ کہ معلوم از ہماں علم اسحق و بس *

(۱)

بیان شہدہ از حال سعادت اشتمال سید بدرالدین شہید قدس سرہ *

راقم این سطور، بحسب مناسبت این مذکور، کیفیت شہادت سید بدرالدین عرف بدو شہید قدس اللہ سرہ ترقیم می نماید، و شہدہ از احوال با سعادتش بر روئے اظهار می آرد، کہ او از جملہ سواران ہمراہی میر جملہ در اوقات جنگ با پرتگیش، و محاصرہ قلعہ میلاپور، کہ از لشکر اسلام اول با قدام یورش، علم اسلام را ہمیشہ زناں، و تکبیر گویان، نصب بارہ قلعہ کوه نشان گردانید، و در آن حال از دست یکے از فرنگی پرتگیش جام شہادت نوشید، سر مبارک خود کہ از دوش ہمایونش بر زمین افتاد، فی الفور برداشت، و از قلعہ فرود آمدہ بر اسپ سوار شدہ عدانش بطرف صحرا گردانید، و بحالت عقب روانی مادر و برادر و خدمتگار، و سگ ہمراہی وفادار، بدامن کوهسار، فرود آمدہ، سر مبارک خود بر زمین نهاد، و جاں بجاں آفرین داد، مادر شریفہ و برادرش حسب این وصیت فصیحہ الفاظ حلقومش کہ ہمیں جادفتم معین است ہمانجا کہ الحال زیارت گاہ عالمے است، مدفون کردند، و مادر شریفہ و برادرش و اسپ و سگ و غیرہ با وقافت معینہ خود ہمانجا دفن یافتند، رحمتم اللہ علیہ *

بیان قوم دنکمار *

کہ دنپرک ناروے نیز نامند، ملکش در طوائف شش صد و ہشت کردہ است، و عرض دو صد و چہل، دارالحکومتش شہر بیست

(۱) سید بدرالدین شہید کا دوسرا نام بدھو شہید بھی ہے ان کا مزار مدراس سے دس میل کے فاصلہ پر پلورم کے قریب ایک پہاڑ کے دامن میں واقع ہے ہر سال یہاں عرس ہوا کرتا ہے *

نام دارد شهریست، در غایت لطافت و نراحت، و کثرت آبادانی، و فراوانگی از زانی غلات، و ثمرات، خصوصاً انگور که بجمیع اقوام فرنگ قمر انگوری از هما نجامی رسد، و فوج جنگی ملازم مدامی چهارلک از پیداده و سوار، و در اوقات جنگ زیاد از حد تعقل فوایم می شود، سوائے جهازات جنگی، و در ضلع کرناتک پایانهات بندر پهولجری تعبارنگاهش، و درین ملک در زمان نظامت نوایط نشونمائے تمام داشت، از تسلسل رابطه تحف و هدایا، با اعیان قوم نوایط عقد موافقت مضبوط، و شرط یگانگت مربوط نموده، هنگام ریاست نواب سعادت اللہ خان معرفت حافظ معین الدین خان و غلام امام حسین خان عرف امام صاحب بخشی، گذارش مبلغ را، ذریعہ اختیار دارالضرب روپیہ، در بندر خود، و وصول سند جاگیر ساخته، دست آویز اہتمام علی الدوام دارالضرب بنام ہر دو واسطہ کار آراستہ، چنانچہ در اولاد آنها اہتمامش تا حال جاریست، و در ایام نواب علی دوست خان و نواب صفدر علی خان نیز بہ پیش کشیدن مبلغ گران، و گذارش سوغات نمایان، اسناد جاگیر مواضعات جدید حاصل کردہ، و بہرور ایام از صیغہ نوکری دخل در امور روم نمودہ، و باظہار شیوہ رسوخیت، مخصوص ترتیب ہر امر و در جمیع تدابیر معتبر بودہ، از رعایت حسین دوست خان و ہدایت محی الدین خان ناظران متغلب آرکات و دکن باخذ سند چنچہی وغیرہ مواضعات جاگیر پرداخت، و از نواب صلابت جنگ بہادر رئیس دکن اتصائے سیکاکول وغیرہ جاگیر یافت، تشریح این احوال روبراہ دارد، یعنی آئندہ می نگارد*

بیان قوم انگریز*

اؤرا انکلاج نیز نامند، چون آن قوم از بد و قبول رفاقت حضرت اعلیٰ اتغان و اتحاد و اتق دارد، بنا بران قلم وقائع نگار، بقدر تفصیل ارقم احوال پیشین آن قوم با رفا، کیفیت انقیادش

جہازات جنگی بیشتر، و در ضلع پایانگھاٹ بندر ناکیٹن و صد
 رنگ پٹن و پلایا گھاٹ تجارت گاہ او، چون در زمان تلحاجی
 نام پسر پرتاب سنگھ زمیندار تجاور بعضے مواضعات از زمیندار
 مذکور برہن گرفتہ بود، حضرت اعلیٰ بسبب آنکہ باوجود داخل
 بودن تمام زمین کرناٹک در سند التعمنائے شاہی این چندین خیرہ
 سرے از زمیندار و تاخیر خلاف انقیاد است، خشمناک شدہ
 فرج ظفر موج بسر کردگی امیر الامرا بہادر فرزند دوم و جنرل
 اسمت سردار فوج انگریز را بہ تسخیر تجاور و اخراج و لندیز مامور
 نمود، بعد از آنکہ ملک مسخر و زمین دار اسیر و مواضعات سرہنہ
 مستخلص گردانید، عذرو پوزش و لندیز بوساطت امیر الامرا بہادر
 و جنرل اسمت پذیرا و تقصیرش قرین عفو، و از ذلت اخراج
 ایمنش فرمود، تفصیل این اجمال در دفتر ثانی، انشاء اللہ تعالیٰ
 صورت وقوع خواهد کشود *

بیان قوم فراسیس *

اورا افرنجہ نیز گویند، و در فرنگستان ملکش بسیار، یعنی طول
 آن صد و عرض دو صد و پنجاہ کروزہ اسمت دار الحکومتش پارس

(۱) سنہ ۱۶۱۲ع میں پرتگیزیوں نے ناکیٹن کو اپنا صدر مقام بنایا تھا
 سنہ ۱۶۶۰ع میں دہندیزوں (ڈچ) نے اس پر قبضہ کرکے بالکل مستحکم بنادیا اور
 اس کو اپنا صدر مقام بنائے ہوئے کوروسٹل کے کنارے ایک تگسال کوٹھی بھی
 تعمیر کی تھی سنہ ۱۷۱۸ع میں انگریزوں نے اس پر قبضہ کرلیا سنہ ۱۷۸۳ع میں انگریزوں
 اور فرانس میں صلح ہوگئی اس کے بعد یہ مقام انگریزوں کو دے دیا گیا
 (۲) یہ ایک چھوٹا سا شہر مدراس سے ۴۲ میل کے فاصلہ پر جنوب میں واقع ہے
 اس کو مدراس بھی کہتے ہیں یہاں دہندیزوں کا قلعہ تھا سنہ ۱۷۰۸-۶۰ع جب لالی
 مدراس کا محاصرہ کیے ہوئے تھا یہ قلعہ بھی ڈچ سے چھین لیا گیا سنہ ۱۷۹۰ع میں
 انگریزوں نے اس پر قبضہ کرلیا یہ مقام رنگین موٹی کیڑوں کیلئے بہت مشہور گذرا
 ہے (۳) چنگل پٹن ضلع میں ایک چھوٹا سا شہر جو ایک جزیرہ میں ہے مدراس
 سے ۲۲ میل شمال میں واقع ہے ناکیٹن پر انگریزوں کا قبضہ ہونے کے بعد
 سنہ ۱۶۰۹ع میں ڈچ کورنمنٹ یہاں منتقل ہوگئی انہوں نے یہاں ایک قلعہ بھی
 تعمیر کیا تھا سنہ ۱۸۹۰ع میں اس پر انگریزوں کا قبضہ ہوگیا (۴) سنہ ۱۷۷۱ع
 میں یہ معرکہ وقوع پذیر ہوا *

سالانگہ خاص شاہی در سال دیگر وضع و منہا، و سلطنت انکلاند مہنی بر حکم سے ۳ محفل است، یکے محفل شاہی است، کہ بزبان آنها کنگ کونسل (King Council). نامند، و ثانی محفل امرای دولت پنہا، کہ کورٹ آف کنٹرول (Court of control) می خوانند، و ثالث محفل عمدگان رعایاست، کہ پارل منٹ (Parliament) گویند، تاکہ حکم آن ہر سے ۳ محفل اتفاق نگیرد، پہنچ کار اجرا نہی یابد، متوطنان جزیرہ مذکور در زمان سلف بہ بست پرستی مخمر، و از سلیقہ خورد پوش بے خیر، خوراک لباس آنها از گوشت و چرم و حوش و طیور صید گردیدہ، و مسکن ہریک بے کچ و آہک چند سنگ برہم چیدہ، و در کسب زراعت و تجارت بے شعور، و از بہرہ نوشت و خواند دور، تا آن زمان کہ جوہس نام قیصر روم قدیم پنہا، و دو سال قبل از ولادت عیسی علی نبینا علیہ السلام فوجے را با ساز و سامان فرستادہ، جزیرہ مذکورہ مسخر ساخت، اما بسبب فقدان اسباب معیشت وغیرہ ما یحتاج بشری، فوجش تاب اقامت آنجا نیافتہ، ناچار انجام کار بصلح ساکنان جزیرہ مذکور داد، و روبر جمعیت ساواہی خود نہاد، ہر گاہ کہ اعجاز تولد حضرت روح اللہ علی نبینا و علیہ السلام، در قالب افسردہ دین آن زمان، دم ”قم بادن اللہ“ دمید، و با حیائے رسوم شریعت خویش کوشید، و قیصر روم بدین آنجناب گرید، در سال پنہا، و یک عیسوی دفعہ ثانی بفرستادن فوجہا جزیرہ مسطور مسخر گردانید، و در معدود الایام از طرح قلاع و بنائے عمارات و فراہمی اسباب ما یحتاج بشری رونق روز افزونی داد، و تا چہار صد و چہل و ہفت سال دین عیسوی دست تصرف کشاد، و درین عرصہ متوطنان جزیرہ انکلاند نیز بمقتضائے قابلیت ذہن و ذکا دین عیسوی پسندیدند، و آراستگی لباس و لذت طعام و طرح بنائے مسکن و کسب سواد و مواد نوشت و خواند و سلیقہ زراعت و تجارت گزیدند، بعد از انکہ سلطنت قیصرہ، انقلاب گرفت،

بدین عیسیٰ علی نبیضا وعلیه السلام و الثنا و حقیقت ابتدای
انتظام سلطنت، و عرض و طول ملک و ترتیب نظامت، فرمان
روایانش تحریر می نماید *

بیان کیفیت ملک *

ملک انگریز که شامل ممالک فرنگستان است، طول یک صد و پنجاه و عرض یک صد کره و دار الحکومتش که شهر یست کلان، "بیوده" نام است، فی هذا لایام، همه در تصرف پادشاه الیمان، مگر جزیره که نامش انگلاند است، و آن را برتانیه نیز گویند، یک صد و هشتاد کره طوالت و یک صد و پنجاه وسعت دارد، محصور دریای عمان، و مخصوص حکومت انگریزان، و شب و روز آنجا نسبت بملک هندوستان، و دیگر ممالک، فرق بین دارد، که دراز ترین روز آنجا هفده ساعت، و سی دقیقه، و خورد ترین آن نه ساعت نجومی، و دار الحکومتش لندن نام شهر یست در غایت لطافت، و نهایت وسعت و نزلت، و از آبادی و معموری مرغوب الطبع، و خوش منظر، و در حسن و لطف پسندیده بصیرت حسن پسند اهل بصر، بدان غایت که گمان نووارد را روزش بکمال آراستگی مسکن، و راسته ها در جشن عید می نشاند، و شبش بکثرت چراغان پر درو دیوار و کوچه و بازار بمجلس شادی می رساند، از رعایا و تجارتش هفت کره هفتاد و پنج لک روپیه بحساب هندوستان، محصول سالانه آن، عاید خزانة خاقان، و از آنجمله یک کرور و بیست لک روپیه معین مصارف خاصه شاهی، و تتمه زر جهت اخراجات فوج و جهازات جنگی و غیره مهام سلطنت را واسطه سر برایی، و سیل زر افزود از معمول سالانه، در اوقات ضرورت جنگ و غیره، برضامند بها، دستور ذمه رعایا و تجارت، و اقدام پادشاه بر خرچ فلوس زیاد از وجه معمولی خلاف رضائے صغار و کبار، و در صورت روداد صرف زاید، باید که حسابش بمشیران برسد، اگر مناسب رائے آنها افتد مجرا است، والا در وجه معینه

بطن پریکے بدین تفصیل کہ اتلیان و اومند و اورد اودوی و اوکارود
 و ارد و اتلرد و اومند ثانی مجموعاً شامل او نہ کس باشد، بعد
 یکدیگر تا وفائے حیات خود وارث و مختار بادشاہی بود، و بحکم
 پادشاہ حقیقی الابدی الازلی کوس اقدار نواخت، و آخر الامور
 از کارخانہ جهان فانی جریدہ برخاست *

بیان انقلاب سلطنت انگلاند *

اومند ثانی کہ بر تخت دولت نشست و متمکن گشت، در
 زمان او "کنوت" نام پادشاہ دنکمار فوج کشید، و جزیرہ انگلاند
 را متصرف گردید، و از ہمانجا رخت ہستی ازین عالم بیرون کشید،
 و جزیرہ انگلاند از سال یک ہزار و ہفت عیسوی تا سی ۳ و ۳
 سال در تصرف پادشاہ دنکمار و اولادش بماند *

بیان انتظام یافتن سلطنت انگلاند و باز متعلق شدن

باولاد اومند ثانی *

در سال یک ہزار و چہل عیسوی نہیریہ اومند ثانی پسر
 اورد کہ اورد نام داشت دعوائے ارث بر ملک موروثی لشکر کشید،
 و دست تصرف پادشاہ دنکمار کوتاہ گردانید، و جزیرہ انگلاند را
 متصرف گشت، و بر تخت سلطنت نشست، و تا ایام زندگی
 پادشاہی کرد، بعد از و پسر کلانش کہ نام او بہ تحقیق و قانع
 نگار رسید، بجائے پدرش نشست، بعد انجام سرگرمی مستعار رخت
 حیات برداشت، و پسر کلانش ہارالد نام کہ آخرین ملوک این طبقہ
 است بمقام او قیام یافت *

بیان انقراض سلطنت انگلاند از اولاد اکبرت *

در سال یک ہزار و شصت و شش عیسوی ولیم نام حاکم
 نارماندی خروج کرد، گویے حکومت از ہارالد برد، و بیست و یک
 سال گیرودار مملکت بجا آورد، و پس از و پسر کلانش ولیم ثانی نام

و فرنگستان منقسم ملوک الطوائف گشت، یعنی نوعیکه در هر قومے و ملکی پادشا ہے تسلط و قیام پذیرفت جزیرہ انگلاند نیز بہفت حاکم انقسام یافت، چنانچہ بسا سال ہداں طریق در جزیرہ مذکور رواج ہفت فرمانروا بود، و ہیچ یک ازاں ہفت حاکم مرد دیگرے را سر فراونی آورد، و ہر کدام بجائے خود مختاری می کرد.*

بیان نظام یافتن سلطنت انگلاند و معزز گردیدن مطوٹناناش از

تعیین پادشاہ *

در سال ہفت صد و ہشتاد و ہفت عیسوی ازاں ہفت امیر اکبرٹ نام با استعداد تمام و استیصال شش و فرما نروایان دیگر، بنیاد اقتدار سلطنت خود محکم نمود، و بر تمام آن جزیرہ فرمان روا گشتہ ملک را آرایش نظام مجدد بخشید، و اطلاق اسم کنگ (King) کہ بزبان انگریزی پادشاہ باشد بر خوردار اسم نمود، ملقب بکنگ انگلاند گردید، اول کسیکہ در اں قوم پادشاہ شد او ہون، کسرے کم سی و ہفت سال پادشاہی نمود، بعد از او پسر کلانش اتولف نام در سال ہشتصد و بیست و سه ۳ عیسوی بجائے پدر تمکن گرفتہ، نوزدہ سال بغایت انعام زندگی بنظامت پرداخت، عقب او خلف کلانش اتلیاند نام بر شاہی پدر مستقل گشت، و تا مدت دو سال سلطنت کردہ در گذشت، بسبب آنکہ پسرش نبود، برادر خورد او اتلیرت نام بجائے برادر بسطنت قیام نمود، و تا پنچ سال بقیہ حیات خود پادشاہ بود، چون او ہم پسر نداشت، بعد از او برادر خوردش اتلرد نام پابرتخت برادر گذاشت، و تا مدت بیست سال مملکت ساخت، چون از مسند دنیا برخاست، پسر کلانش الفرد نام سریر پدر بیاراست و تا پنجاہ و یک سال در آئین مملکت از روی رائے زرین، قواعد و قوانین متینہ نهاد، کہ تا امروز انقلاب ادوار آسمان کج نهاد، باوجود چندین جرح زندہا نزلزلش نتوانست داد، عقبش پسر کلان او اودورد نام تا چہار سال سلطنت نمود، و ہداں موجب از اولاد او بطناً بعد

ساخت، بعد از و ندبیره اش چهارم ثانی نام جا یافت، از عدم لیاقتش یکی از خویشانش لشکر کشید، و اسیر نموده متصرف مملکت گردید، و خود را هنری چهارم لقب داد، و پس از حکومت چهل و هفت سال به دار باقی او نهاد، و پس از و پسرش هنری پنجم نام کامران گردیده ناده سال بار سلطنت کشید، و درین عرصه قلیل از ظهور امورات گوان یکی ازان تصوف تمامی ملک فراسیس که غیر امکان زمانه دراز بود نام آورد دوران گردید، بعد از و پسرش شیر خواره موسوم به هنری ششم از دست مشیران دولت بمهد سلطنت رسید، و خویشانش برائے عهده نیابت، هر کدام بزعم آنکه آن منصب بخود قرار دهد، بایک دیگر فسادات برپا کردند، و درین قضایائے خانگی ملک فراسیس از دست رفت، و در جزیره انگلاند شورشی عظیم برپاگشت، بعد از امضائے می و هشت سال یکی از خویشانش خروج کرده، او را بگرفت، و متصرف سلطنت گشت، و خود را ایدورد چهارم لقب داد، و کار سلطنت تا بیست سال پیش نهاد، بعد از و پسر کلانش که اسمش موضوع نشده، درسی هفت سالگی بر شاهی پدر قائم، و پس از چند ماه از دست بعم مقتول گشت، و قاتل بجایش نشست، امرا از ورنجیده داماد ایدورد چهارم را ترغیب ریاست دادند، او باثفاق آنها قاتل را در صف جنگ بکش و سلطنت را حاکم گشت، و خود را هنری هفتم ملقب ساخت، و بیست و چهار سال تخت سلطنت بیاراست، بعد از و پسرش هنری هشتم جاء پدر گرفت، و از و سلطنت انگلاند استقلال پذیرفت، که تسلط قدیم الایام پایا برداشت، راقم شرح کیفیت پایا درین محل لازم انگاشت *

بپان کیفیت پایا *

پایا باثفاق جمیع اهل فرنگ خلیفه حضرت عمیسی علی نهینا و علیه السلام می نامد، و ملکه بطورالت یک صد و بیست کره دارد، و دارالحکومتش شهر روم قدیم و در زمان سلف بجمیع

سیزده سال حکومت داشت و در شکار از تیر خطائے یکے از
 امرا جراحت بر چشم یافت، بعد یک دو ساعت جہاں بگذاشت،
 چون پسر نداشت، پسر برادر خوردش ہنری نام تاسی و شش
 سال ناظم سلطنت بود، بعد از او از نبودن پسر خواہر زادہ اش
 امنغین نام نوزدہ سال شاہی نمود، بعد از او یکے از خویشاں و
 اقربائے او کہ ہنری دریم نام بود سی و پنج سال شاہ خسروی
 بر خرد افزود، بعد از او رجارد نام تسلط گرفت، و باقتضائے
 شجاعت و فطرت، باتفاق دیگر پادشاہاں فرنگ، فوج بہ
 بیت المقدس و شام برد، و با مسلمین آند یار جنگ و جدال بعمل
 آورد، یعنی با صلاح الدین والی آن نواح چہارده سال طرح رزم
 شدید نہاد، و در سال یک ہزار و یک صد و نود و دو عیسوی صلح
 قرار داد، و راجع بحزیرہ انکلانڈ گشت، بعد پنج سال در گذشت،
 پس او برادر خوردش کہ نامش مسموغ مہرر نشدہ، بر مسند
 سلطنت جلوس یافت، زہد و غذا آنقدر داشت، کہ جاگیرات سیر
 حاصل بہ پاپائیان پادریان گذاشت، ہر گاہکہ ازین معنی امیران
 سلطنت و مشیران دولت را رنجیدہ و سرکشیدہ، دید، متوہم شدہ
 نائبان پایا و پادریان، را از قلمرو خود بہرون گردانید، چہدہ سال
 بر سلطنت بماند، و بز وقت معین نقد حیات از کیسہ و جود
 افشاند، بعد از او پسرش ہنری سیوم نام بر جائے پدر نشست،
 و باخلاق خلاق پروری، و داد گستری، پنجابہ و دو سال طرز حکومت
 بر بست، عقبش پسر او ایدورد نام حکومت یافت، و بصنعت ہمت
 و جرأت، و رعایت رعایا، و رفاہیت برآیا، مدت سی و پنج سال
 سلطنت پرداخت، پس او پسرش ایدورد ثانی نام بجائے پدر
 متمکن، و در چندے از خورے بے انصافی، و اختلاف، امرا و رعایا
 دور از سلطنت گردید، و بجہایش پسر او کہ طفل مغیرالسن ایدورد
 ثالث نام بود، باتفاق اعیان، و ارکان کامیاب دولت شدہ، پنجابہ
 و یک سال شہرہ نام نیک و بہ تسخیر بسیاری از مملکت فرامیس،
 تذکرہ عظمت و شوکت خویش در زمرہ پادشاہان فرنگ مشہر

مقرر کرده خود، منقسم ساخت، و کتاب توریت و انجیل را بزبان عبری و سریانی بود، در زبان انگریزی مترجم نموده، مکتوبی که پایا بعد آگهی تبدیل آن همه رسوم مشتمل بر تهدیدش ارسال داشته بود، بصلاح آنکه صورت آن حال بعینه مکشوف فریسنده گردد، رو بروی آورده اش، بر زمین انداخته، دوپا مالیده، آورده را سوئی فریسنده راهی ساخت، پایا ازین معنی بر خود پیچیده، و طپیده، از برگشتن پادشاه انگریز از دین عیسوی بدیگر پادشاهان فرنگ اعلام داده، مکاتبات متضمن براینکه بسزائی اعمال قدیحه، و افعال شنیعہ پتری عنقریب آتش از آسمان می بارد، نوشته همه سزای بر جنگ و تسخیر انگلاند برداشته، چنانچه بعضی از پادشاهان مثل پادشاه اسپین و پادشاه یرمنی و غیره بصلاح پایا جهازات فرستاده، چندآنکه جنگ نمودند، بعدم قدرت کارکشائی دست تاسف برهم سوئند، و از نارسائی کوشش خود، و نباریدن آتش از آسمان با وصف امضائی سال هائی انتظار پایا را هیچ محض آنگاشته، سر از اطاعت او پیچیدند، و در اخراج پادریان علاقه پایا نظام و قیام ملک و ملت خویش، از آئین پادشاه انگریز پسندیده، مگر از ممالک خود، چیزے بطریق وظیفه به پایا مقرر کردند، و درین زمانه پایا بدون خطه اصلی خویش که عبارت از روم قدیم و توابع آنست، دخل در مملکت فرنگستان و کار از رسم لعن و دشنام ندارد، مگر در ساله یکبار بروز معین بمعبد می رود، سپس از گذارش آئین عبادت دست می افرازد، و لعن بر متحرکان دین عیسوی می نماید، و بمهرش باز میگوید که حالا معاف کرده شد، که خدای تعالی طبقات مختلفه را بر راه راست آورد، و ریاست پایا از هفتاد و دوکارده تال یکاف تازی یعنی اسرائی بر گزیده از گروه هائی متفرقه پادریان، هیچ گاه خالی نمی ماند، اگر یکی از آنها بمیرد، پایا کسی دیگرے بعوضش قرار می دهد، و قتیکه پایا از دنیا برخیزد، آنها بعد تعهیز و تکفینش

پادشاهان عیسویہ سند شاہی می دارد، و از اخذ باج و خراج منک قیام دین عیسوی بر آنها می نهاد، چون هر یک از فرماں روایان فرنگ وقت قربت مرگ خویش بامید نجات آخرت و پس بهشت یک دو تعلقه نیازش می گذاشت، ازین جهت ملکه بسیار در اختیار خویش می داشت، پادریان که نائبانس متشرعان دین عیسوی اند، بعموم قوم نصاری اشتهار می دادند، که پاپا نائب خدا و خلیفه حضرت عیسی علی نبینا و علیه السلام است، اطاعت فرمانش سبب نجات و صواب است، و انحراف از آن باعث عذاب و عتاب، و اگر با پادشاه در خلاف امر پاپا شریک شوند، هر آئینه بدوزخ رسند، ازین جهت عوم مطیعان دین عیسوی اطاعت امر و نهی پاپا به نحوی می نمودند، که اگر پادشاه بر جاده حکم پاپا قدم نمی نهاد، جمیع رعایا و برایا از و نفرت می گزیدند، و مخالفتش می ورزیدند، ازین معنی پادشاهان فرنگی مثل شتر مہار دار محکوم او بودند، تا در سال یک ہزار و پانصد و بیست و ہفت عیسوی ہنری ہشتم کہ بر سلطنت انگلاند تمکن گرفت، بحکم عقل متین و رائے زرین، جهت بر انداختن بنیاد تسلط پاپا از قلمرو خود کمر ہمت بر بست، از امرائے ذی فطرت، و عقلائے دولت بتوقع استرداد مال، و زمین گذرانیدہ اجداد و آبائی آنها، از پاپا، و ہمایش تغلف او از آئین عیسی علی نبینا و علیه السلام بنا بر استقبالش عہد گرفتہ، و اتفاق خواستہ، و بتمامی قلمرو خود از تعیین تاریخ و وقت عمل تاکید قطعی رواں کردہ، دفعتاً بتاریخ و وقت معین، نام پاپا از خطبہ بر آوردہ و بر پادریان تاختہ، معابد و تصاویر عیسی و مریم علی نبینا و علیہما السلام کہ بمرصع مزین بود بر انداختہ، مال و اسباب پاپائیان قہراً و جبراً ضبط ساختہ، و آنها را مفلس وار بر سفائن نشانیدہ، نزد پاپا راندہ، و خود را رئیس دین عیسویہ کردہ انگریز ملقب کردہ آن ہمہ اسباب و اراضی مضبوط را سہ ۳ حصہ نمودہ، یک حصہ بسر کار خود، و ثانی بامرا و سپاہ، و ثالث بپادریان

کلاس که سازار جانشینی پدر باشد خود را با طمع این مرتبه نمایان، در ملک پایا می کشند، و درسلک پادریان منسلک می گردند، و از مرتبه پادریست بدرجه کارده تالی می رسند، و از آن پایه بمنزلت پاپائی فایز می شوند، از آنجا که حصول این دوامت، موقوف جوهر فطرت است پس گاه باشد، که شاهزاده پاپامی شود، و گاهی کدا زاده، انحصارش بر افاضل و ارازل نیست، حتی که وقتی ماهی فروشی هم بران مرتبه پیام یافته بود، آدمم بر سر معلب القصه هنری هشتم سی و شش سال بدرستی سلطنت نمود، بعد از و پسرش آیدورد نام بر تخت نشست، هفده سال شاهی کرد، چون پسر نداشت، بعد از و خواهرش میری نام تسلط سلطنت شش سال رانده، و از بی پسریش زمانه خواهر خورد او را که اینرا نام بود، بر مسند دولت نشاند، در عهد سلطنت او که بکمال عقل و ذکا چهل و هفت سال استقلال داشت، قوم انگریز برای تجارت در بندر سورت متعلق هند موقوف کوئهی یافت، اینرا با وجود ترغیب امرا بشوق شغل کامروائی، و احتیاط فرصت سلطنت آرائی، از قبول زوج مبرا بود، و از روی علم و انزوفی عقل کتاب قواعد ریاست تصنیف، نمود بعد از و دختر زاده هنری هفتم جامص اول، نام بیست و سه سال ملک داری ساخت و بجهت انتظام امور تجارت ایلهی با خطوط و هدایا پیش جهانگیر پادشاه هند ترسیل داشت، چنانچه این معنی از تاریخ ملامحمد قاسم ملقب بغرشته گوای، خواهد یافت، غرض بعد جامص اول پسرش چارلس نام جانشین شده بیست و چهار سال حکومت نموده، طائفه امرائے نمک حرام بتخیلات بیجا مصدر انصراف و خروج گشته او را گشتند، و عیال و اطفالش را از ملک اخراج دادند، و خود را مسلط گشتند، بعد از ده سال ساکنان از جبر و تعدی آنها تذک آمده، اطفال پادشاه مقتول را که در پناه فرامیس بودند طلبیده، پسر گلانش را که چارلس نای نام داشت بر تخت نشاندند، و از امرائے نمک حرام بعضی کشته شدند، و برخی جلا وطن گشتند، او تاسی و پنج سال سلطنت بعیش

در ہفتاد و دو حجرہ کہ دریگ عمارت است، برائے الہام
تقرر پایا گاہے دو ۳ ماہ گاہے چہار پنج ماہ بانفراد لاکلام
می نشینند، و چہار امیر دیگر سوائے ہفتاد و دوکارہ تال کہ دران
اوقات تعطیل اجرائے امور سلطنت می نمایند، ابزای حجرہ ہائے
محبوس کردہ تالہائے مذکورہ مقل، و با تاکید سکوت مردم را
بر دروازہ ہر حجرہ جدا جدا موکل، می سازند، و از سوراخہائے
کہ در دیوار ہائے حجرہ می گذارند، آب و طعام بکارہ تالہاے
محبوس می رسانند، و بعد چند روز چہار امیر مذکور بالاتفاق
بر در ہر حجرہ رفتہ، از یکت کارہ تال کفذیکہ بر آن نام یکے از
گروہ محبوسہ، باختصاص عہدہ پایائے حسب تشخیص خویش می
نویسد، می گیرند، و نا دیدہ در صندوقے می نهند، بعد فراہم
شدن ہفتاد و دو کاغذ ہر چہار امیر بمکان معین نشستہ باتفاق
صندوق کشادہ، می بینند، پس کواغذ نام ہر کس کہ زیادہ
و متعدد می یابند، اول بر در حجرہ اش رفتہ اورا بیرون می
آرند، و اورا پایا قرار دادہ آداب تہنیت ادا می کنند، و بعد ازان
تمامی کارہ تالہا نیز از مجالس خود ہر آمدہ، پایائے نومشخص
را سجدہ تعظیمی بتقدیم رسانیدہ، بر نعت نشانہ، بردوش خود ہر
برداشتہ، بدارالحکومتش میر سانند، و مدت حبس کارہ تال ہر شخص
نیست، و اظہار آنہا است، کہ تا ملہم نشوند، نام کسے بر کاغذ
نمی نویسند، و پایائے نویکے را از پادریان امیدوار ہر کراکہ لایق
داند، عہدہ کارہ تالی دادہ درعوض خود دران ہفتاد و
دو کارہ تال داخلہ می دہد، و بدون چہار پنج ہزار کس جملہ
مایحتاج تعہل، احتیاج فوج ندارند، زیرا کہ کسے ہر او لشکر نمی
کشد، بذابراں مال تحصیلگہ ملک صرف آرائش شہر و آراستگی
معابد دارد، و از پادریان پایائے کسی زن نمی کند، اگر احیاناً
مرتکب این امر شود، ہمہ وقت بلوائے قوم اورا در آتش می
سوزد، چون پایا را کفی و قومی مقرر نیست، از ہر قوم پایا
تواند شد، چنانچہ بدین امید بسا شاہزادگان فرنگستان، سوائے پسر

ممالک وسیع و آباد مثل امصار جزائر امریقه و غیره و متعلقه هندوستان تصرف اهل انگریز یافت، تا حال که سال یکت هزار و یکصد و نود و پنچ هجری مقدس مطابق سال یکت هزار و هفت صد و هشتاد و یکت عیسوی باشد از یمن عدل و داد، آن پادشاه نیک نهاد، دولت قوم انگریز به نیک نامی مشهور، و ممالک متصرفه اش (۱)

بعدل وانصاف معمور، وجود چندین فرمانروائے نصف طراز، معدلت انباز، دشمن گداز، دوست نواز، تیغ زن، رستم فن، عنیمت روزگار است، و از خوبی رواج جهانبائی و کامرانی موصوف و ممدوح فراست شعاران پر دیار، چون بحسب مناسبت مقام کیفیت سلطنت قوم انگریز و نزولش در مملکت هند و قیام کوتهی تجارتش در بندر سورت مجملاً تحریر یافت، آئنده حقیقت کونپنی انگریز، و نشورش در پایان کھاٹ، واحداث کوتهی تجارت موسوم بهمدراس عرف چپناپتن و وقوع ارتباط و اتحادش با حضرت اعلی، و از تفاع رتبتش از پایه تجارت، بدرجہ امارت، در ضمن واقعات، مفصلاً بعرضه تسلیم خواهد شد، سبب آنکه درین محل سلسله احوال انگریز رسائی دارد، مجملاً می نگارد *

بیان کیفیت کونپنی انگریز ملقب باپیست انڈیا *

واضح باد که لفظ کونپنی (کمپنی) در زبان انگریزی بمعنی جماعت است که مثل صغیر جمع عبارت فارسی که از دو تا عشرت و مات والوف ولکوک اطلاق کلی دارد، چون تاجران جزیره انکلاند اتفاق نموده، میان ہم چند گروه گشته، هر یک بحسب تجارت بسوادے از سوادے متفاوته عرب و عجم و هند و چین و غیره رفته، کوتهی با مقرر کردند، و از پادشاه خود عهد گرفتند، که در حدود معینہ ہر گروه، دیگرے به تجارت نرود، ہر گروه بعد معینہ خود بلا شرکت-گروه دیگر ہا بر تجارت مشغول باشد، چنانچہ گروه ہائے مذکورہ بحسب

و عشرت گذرانید، چون پسرانش از غیر زوجہ خاصہ اش بودند،
 لهذا بموجب ضابطہ سلطنت انگریزی برادر خوردش جامص ثانی
 نام تخت نشین گردید، چون مذہب پا پا داشت، علاقہ داران
 پاپا را در ملک خود راہ داد، و خدمات عمدہ مثل وزارت
 وغیرہ بکف اختیار آنها نهاد، ازین معنی امرائے ملک رنجیدہ
 ولیام نام داماد جامص اول را ترغیب خروج دادند، او برین
 ماجرا واقف شدہ، بسواری جہاز مع عیال و اطغال بہ ملک فراسیس
 پناہ بردہ، مکرر افواج فراسیس بجنک آوردہ، کارے از پیش نبرده،
 مدت یازدہ سال درین تگاپو بودہ از جہاں در گذشت، ولیام
 مذکور بہ نیابت زوجہ خود بامر سلطنت متمکن گشت، و بآرائش
 ملک و رفاه حال رعیت سیزدہ سال پادشاهی ساخت، و فتوحات
 بسیار بر فراسیس یافت، و در سال یک ہزار و ہفتصد و یک عیسوی
 جہاں گذاشت، چون لاوہ بود، و زوجہ اش پیشتر از و گذشتہ
 لهذا خواہر زنش کن نام بعقل و کیاست، و پرورش اہل علم و
 فطرت سیزدہ سال مملکت راند، بعد از و دختر زادہ جامص اول
 جارج اول نام بر تخت حکومت ماند، در بدو ریاستش پسر جامص
 ثانی کہ در ملک فراسیس پناہ بردہ بود، چندانکہ خروج نمود،
 ہیچ نکشود، استقلال جارج دوازدہ سال رونق سلطنت افزود، بعد
 ز انکہ رو ازین عالم فانی تافت، پسر کلانش جارج ثانی نام برمسند
 پدر جلوس یافت، و با حضرت اعلائے ما بنائے محبت و زداد
 استوار نهاد، و از ارسال مکاتبات و ہدایائے متنوعہ میان ہمسر
 کیسہ نقد دوستی طرفین بکشاد، یعنی از عہد ہماں پادشاہ قوم
 انگریز را موافقت تعارف حضرت اعلائے مادست داد، و معاہدت
 و موافقت یکدیگر را اتفاق مناسب افتاد، پادشاہ مزبور تاسی و
 چہار سال کا مرانی داشت، در سال یک ہزار و ہفت صد و
 شصت عیسوی سامان قیام ازین سرائے مستعار برداشت، بعد از و
 ندیرہ اش ملقب بجارج ثالث تخت خسروی جد از جلوس خود
 بپا راست، در حکومتش سوائے جزیرہ انگلاند مسکن اصلی انگریزان

نامید، و بعد چندے با جارہ سے ۳ موضع دیگر یعنی موضع چندے
 ٹایک کوپم و موضع ارکوپم و موضع بیل بیٹہہ جملہ تعلقہ پونہلی
 از دامرہ وار منٹ پذیر گردید، و بزمین موضع چندے ٹایک کوپم
 کہ با زمین سداس پیوستہ است، طرح آبادی نہاد، و بقرینہ
 (۱)

اسم موضع چیناپٹن نام داد، اوقاتیکہ سلطان ابوالحسن تاناشاہ
 پادشاه حیدرآباد بر اکثر محلات پایانگہات تصرف ساخت، و
 حکومت رایل زوال یافت، یعنی در سال یک ہزار و پنجاہ و
 ہشت ہجری مقدس ویریا نام وکیل را بحیدرآباد فرستادہ، بہ گزارش
 تحف و ہدا یا از دربار پادشاہی حکم احداث قلعہ کلی، و سند پر
 (۲)

چہار موضع متصرفہ کل رایل و اجرائے دارالضرب ہون کرک،
 (۳)

حاصل، و از تعہد ایصال وجہ پیشکش زمان رایل بخزانہ پادشاہی
 خود را در سلک مالگذاران شامل نمود، وکیل نیز از پیشگاہ
 سلطانی یعنی پالکھی و چہتری و جاگیر موضع ترمہل کہیڑی جملہ
 تعلقہ پونہلی شرف اختصاص و ارتخاص یافت، و موضع جاگیر تا
 حیات در تصرف خود داشت، بعد ازاں بضطی کونینہ (کمپنی)
 رسید، و در زمان نواب داؤد خان سال یکہزار و یک صد و ہشت
 ہجری مقدس، بگزارش تحف و ایصال وجہ پیشکش، از نواب
 مذکور حکم اجرائے دارالضرب روپہ و از عامل تعلقہ پونہلی سے ۳
 موضع تعلقہ مذکور یعنی یگمور و لورشم پاک و ندیاویر بمبلغ

(۱) تاناشاہ عبداللہ قطب شاہ کا ناماد تھا سنہ ۱۶۷۲ع میں وہ قطب شاہ کا
 جانشین ہوا سنہ ۱۶۸۷ع میں اورنگ زیب نے اسے شکست دی اور تخت و تاج سے
 محروم کرکے مقید کر دیا سنہ ۱۷۰۴ع میں قید ہی میں اسکا انتقال ہوا وہ دکنی
 زبان کا مشہور شاعر تھا اس کا ایک شعر مشہور ہے —

کس دلکھوں جاؤں کہاں سچہ دل پہ پھل بچھرات ہے

ایک بات کے ہونگے سچن دان جی ہی ڈارے بات ہے *

یورپ میں دکنی مہطوطات (صفحہ ۲۴)

(۲) جس جگہ اشرفی یا زوپہ یا پوسہ پر سکہ لکائے میں — نکسال (۳) کسی

کام کے سر انجام دینے کو اپنے ضمہ لینا *

(۱)

پذیرائی آن مدعا منجملہ منافع خود) بترصد مبلغی مقرر کردہ،
 ہر سال بخزانہ پادشاہی می رسانند، چون ہندوستان را در انگریزی
 ایسٹ انڈیا می گویند، گروہ تاجران ہندوستان بکونپنی (کمپنی)
 ایسٹ انڈیا ملقب و معروف اند، وہم چندیں گروہ متعینہ پر ضلع
 بلقب آن ضلع اشٹہار یافتہ است، غرض اہل کونپنی ایسٹ انڈیا
 از جملہ منافع تجارت سر صد چہار روپیہ و از محاصل ملکعی صوبہ
 و ممالک متفرقہ بنکالہ وغیرہ بالفعل مبلغ سی اوٹش اکٹ روپیہ
 سالانہ عاید خزانہ پادشاہی انگلاند ندر می کنند، و بتدریج در ہر زمانہ
 بہر ضلع از حصول حکم حاکم آنجا احداث کوٹھی تجارت نمودند،

بیان احداث مدراس عرف چنایتن *

در زمان وایل نام راجہ پایاں گھاٹ نائبان کونپنی (کمپنی)
 ایسٹ انڈیا بازمیندار کالستری دامرلہ وار نام دیوانش، کہ تا این
 زمان وقایع نگاری حوادث زمانہ پاستان، زمینداری پالٹہ کالستری
 و اطلاق رسم دامرلہ وار متعلق باولاد ہماں دیوانست، اتحاد محکم
 ساختہ، و بار سال تحف و ہدایا ہر راجہ مذکور از وساطت دامرلہ
 وار، حکم قطعہ زمینہ برائے احداث تجارت گاہے بر ساحل دریا
 خواستند، راجہ بسفارش دیوان و اقبال التماس موضع مکراس
 کوپم نامہ تعلقہ پونملی داد، و سند آن بر لوح طلا مرتسم کردہ

(۲)

بر ملتہسان منت نهاد، و مبلغ یک ہزار و دو صد ہون کرک
 پیشکش سالانہ بر آنها مقرر فرمود، و کونپنی (کمپنی) در سال یک
 ہزار و چہل و نہ ہجری مقدس بر زمین موضوع مذکور بر لب
 دریائے شور بنائے کوٹھی نمود، و بقرینتہ اسم موضوع، مدراس

(۱) امید - گھاٹ لکانا - امید رکھنا (۲) کنڑی زبان میں ہون سونے کے مکہ کو
 کہتے ہیں دام طور پر چکوڑا کو بھی ایک ہون کہا جاتا ہے نواب سعادت اللہ خان، نواب
 صدر علی خان، نواب انورالہدیٰ خان کے زمانے میں آرکٹ - پوٹور، تروانور اور ترچنایلی
 میں جو مدراس کے قریب واقع ہیں ہون دھالیے کیلئے تکسال گھو قایم کئے گئے تھے
 اسی زمانے کے چند سکوں کے نام یہ ہیں والجاہی کرکی استار فرنگی پیٹ وغیرہ *

زمانہ سلف در دربار رسائی تمام پذیرفت، چنانچہ در سال یک ہزار و یک صد و پنجاہ و ہفت ہجری مقدس بوساطت محمد محفوظ خان بہادر و راجہ سنیت رائے دیوان ہفت موضع عملتہ تعلقہ میلپور مع قصبہ اش مطابق تفصیل ذیل کہ قصبہ میلپور و موضع مامیلیم و موضع والندور و موضع پندم پاک و موضع پلي کارنم و موضع شٹی گری و موضع چن منگلم باشد، مع چرکیات محصول سائر مواضع مذکورہ، و فرنگی کونڈہ مبلغ چہار ہزار و سی ۳۰ روپے ہون و دو آنہ سالانہ اجارہ گرفت، و چون در سال یک ہزار و یک صد و پنجاہ و ہشت ہجری مقدس کہ فرامیس قلعہ چینا پٹن بتصرف آورد، و حضرت اعلائے ماموافق توضیح صفحات آئندہ برتندیہ فرامیس پر تلبیس، و اعانت انگریز و فاتا سیس مامور شدہ، قلعہ چینا پٹن را از دست فرامیس بر آورده، باز بقبضہ انگریز بسپرد، برائے احداث قلعہ چینا پٹن و آراستگی خندق و تیاری بروجش بخلاف سابق کہ فقط از گل بود، بخشش و آہک حکم نمود، قوم انگریز ممنون تر از سابق گردید، ر شہرہ این معنی بآفاق رسید *

(۱)

بیان اعلائے اہل کونپنی از پایگہ تجارت بدرجہ امارت *

و قتیکہ بفضل قادر توانا حضرت اعلائے ما داد رونق نظم و نسق گرفتارگت داد، فرقتہ انگریز را کہ موصوف سرور و وفا، و معروف فتوت و ولا، مشتہر صفات عدل و انصاف، مستقل ضوابط رزم و مصاف، پر دل معرکہ وفا، جوہر اعراض عقل و ذکا، رفاقت رواج راستی،

(۲)

اساس، صداقت طراز تو داد شناس، مخترع آئین و فاق، مبدع

(۳) (۴)

شرایط اتفاق، ممتاز جماہیر اقوام، مہابی مشاہیر ایام، شایستہ انتظام ہر گونہ مہام، مربوط و متحد اہل اسلام، جامع اقسام فنون

(۱) بلند ہونا (۲) آپ کسی چیز کا ایسے دل سے پیدا کرنے والا (۳) آدمیوں کا گروہ جمع جمہور کی (۴) ناز کرنے والا - فخر کرنیوالا *

نہ صد و پنچ ہون و پانزدہ آنہ سالانہ اجارہ گرفت ہرگاہ کہ نظامت آراکات باہل نوایط رسید، کار فراسیس تقویت پذیر گردید، زیرا کہ اعیان قوم نوایط با او مربوط بودہ در فلاح حالش می کوشیدند و بیع و شرای جزو کل در بندر پھولجھری می نمودند و عامہ

(۱)

خلق ہم بحکم ”الذاس علی دین مملوکیم“ عمل می نمودند، دران اوقات کونپنی انگریز از دربار ناظران آن زمان بہرہ رسائی و نفع بار یابی چنداں برنداشت، مگر از سازش عاملان تعلقہ پونملی مواضع مفضلہ ذیل عملہ تعلقہ مذکور، بد دفعہ بار اول در سال یک ہزار و یک صد و بیست و ہفت ہجری مقدس زمان نظامت

(۲)

نواب سعادت اللہ خان پنچ موضوع ترورتور و سات کالی و آبشال وار، ولونگم پاک و کتی واک بمبلغ ہشتصد و ہشتاد و شش ہون و پانزدہ آنہ بار ثانی در سال یک ہزار و یک صد و چہل و نہ ہجری

(۳)

مقدس زمان نواب صفدر علی خان پنچ موضع برہمور شتی کولم برما اور و پھری پدپاک بمبلغ پانصد و ہفتاد و پنچ ہون و چہارہ آنہ، جملہ دہ موضع بمبلغ یک ہزار و چہار صد و پنچاہ و دو ہون و سیزدہ آنہ سالانہ، بطریق اجارہ و سوائے آن در سال مذکور دو بہاسی مستربہکن گورنر چینا پٹن بو ساطت تعارف پیشکار میر اسد اللہ خان دیوان نواب صفدر علی خان موضع کڑپاک عملہ تعلقہ پونملی کہ دریں زمان بچنتا دہری اشتہار دارد، انعام یافت، و تا مدت حیات، در تصرف داشت، چون او از جہان ہر آمد، بضبط کونپنی در آمد، ہرگاہ کہ بفضل قادر فضال و مہیمن متعال نظم و نسق پایانگہات، بنواب سراج الدولہ محمد جان جہان

(۴)

انورالدین خان بہادر شہامت جنگ تعلق گرفت، انگریز بر خلاف

(۱) لوک یعنی عوام اپنے پادشاہوں کے طریقے پر چلتے ہیں (۲) نظامت

سنہ ۱۱۲۲ھ زفات ۱۱۳۶ھ (۳) نظامت سنہ ۱۱۰۳ھ قتل ۱۱۰۰ھ (۴) نظامت

سنہ ۱۱۰۶ھ شہادت ۱۶ شعبان سنہ ۱۱۶۲ھ ہجری کو معرکہ آسپور میں ہوئی *

سودند، چون صرفه ندیدند، بمصالحت گرویدند، و رسایل بادشاه فرامیس بمضمون آنکه عوض قوم انگریز قوم مارا برافقت خاص گزینید، و موافقت ما بپذیرید، بادو تصویر خود و زوجه اش بحضور رسیدند، و آرندگان بنابر قبول آن التماس منت باریابان درگاه کشیدند، و بعضی از ارکان دولت و مشیران سلطنت هم تجویز این معنی دادند، که با هر دو فریتی یعنی انگریز و فرامیس رابطه دوستی و وداد و طریقگی اخلاص و اتحاد مقرر ساختن و هر دو را بطریق دو پله مساوی الوزن میزان بدست خود داشتن، صلاح اعتدال جها نبائی است، و موجب بسا فواید و صلاح کشور ستائی، لیکن تیاس فطانت اساس حضرت اعلیٰ حسب وصیت والدنا مدارش مطابق بیان صفحات آینده،^(۱) جز بقوم انگریز انتخاب نفرمود، و سوائے این فرقه باوفا پسند یوا خواهی نکرد، و جواب خلاف مدعایش ارقام، و تصاویر مرسله واپس نمود، چنانچه هر دو تصویر مذکور را سرکرده بندر پهلجری در حویلی خود نصب گردانید، و از زمان فتح پهلجری باز آن هر دو تصویر با دیگر تصاویر ایجاد اخل سرکار، بقلعه مبارک نهرنگر عرف ترچنپائی بگواهی تسخیر بندر مسطورر و بروئے در دارالاماره الی یومنا که قلم وقایع نگار در کار است، همچنین پست بدیوار از وقوع چنین امداد و اعانت کونیني ایست انڈیا و تسلسل ارسال سوغات، سرورشته^(۲) داد و اتحاد فیما بین حضرت اعلا و هر دو پادشاه انگلاند یعنی جارج ثانی و ثالث بآن مرتبه محکم گردید، و رابطه دوستی طرفین بآن حد رسید، که به پیمان برادری انجامید، انشاء الله تعالیٰ تفصیل این مجملات، در ضمن واقعات عزیزمت هائے خاص حضرت اعلا تسطیر، و شرح مکاتبات روساء و ترجمه هائے رسائل انگریزی و فرامیسی در دفتر ثانی تحریر، خواهد یافت *

(۱) نامه - هدیج (۲) دوستی - محبت *

دلوری، مصدر آثار دلیری و بہا در پست، بمقتضائے دور بینی دیدہ دولت و مآل اندیشگی خاطر والا فطرت، پسندید، پرفاقت برگزیدہ، و در امداد جمیع مہماتش بوجوہات مناسبہ ہر وقت قسمیکہ توانست، کوشید، چنانچہ در سال یک ہزار و یکصد و شصت و سه ۳ ہجری مقدس در زمان گورنری مسٹر چاندرس با وجود عدم رضامندی نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ در وبست تعلقہ پونملی و در سال یک ہزار و یک صد و شصت و پنچ ہجری مقدس وقت گورنری مسٹریکٹ و زمان رسانیدن پایہ تجارت اعزہ کونپنی بمرتبگہ اعلائے امارت، و بخشیدن منصب ہفت ہزاری و نوبت (۱) (۲)

و پالکی جہار دار و ماہی و مراتب و جیفہ و سر پیچ مرصع و علم و نقارہ ہفت ساکھان دیگر و در سال یک ہزار و یک صد و ہفتاد و چہار ہجری مقدس ہرگا یکہ در سزائے تخریب تعلقہ چینا پٹن تعلقہ پہلوچہری مسخر و خراب نمود و تعلقہ کنھی وغیرہ تعلقات (۳)

عملگہ صوبگہ آرکات عوض چہارلک ہون سالانہ جاگیر عنایت نمودہ، کارش با اعتبار ہمہ ہا با اعتبار روز افزون رسانید، حتی کہ او (۴)

رفعت پیدائش کرسی شان فرامیس بہ پستی و اڑوئی رسید، و رسائے ہند و دکھن ہم دست جدال و قتال ہر چند کہ با اعزہ کونپنی کشادند، بکھر بندی و خون ریزی داد فساد و عناد خود ہا چندانکہ دادند، و بنام حضرت اعلائے ما بنابر عدم اعانت با اعزہ کونپنی (۵)

و معاضدت خویش، نامہ ہائے التجا سجاہ نمودند، و خامہ ہائے مدعا

(۱) نام ایک زرور مرصع کا جس کو پگڑی پر باندھے ہیں (۲) نام ایک چڑاؤ عدد کا جو عوامہ یا پگڑی پر باندھا جاتا ہے (۳) ۱۶ اکتوبر سنہ ۱۷۶۳ع میں نواب صاحب نے بہت سے ضلع سالانہ ۱۴ لاکھ پکوڑا لیکر انگریزوں کے حوالے کر دیے سنہ ۱۷۶۳ع میں بہت سے اور قریہ بھی انگریزوں کو دے دیئے گئے جن کی سالانہ آمدنی تقریباً ۳۶۶۰۰۰ تھی لیکن اس کا شمار سالانہ آمدنی میں شامل نہیں کیا گیا ۲۰ اکتوبر، سنہ ۱۷۶۳ع میں نواب صاحب نے ایک بہت بڑی جاگیر کی سند خود اپنے ہاتھ سے لکھ کر اس پر اپنی مہر و نوٹ کر کے اکھئی کے حوالے کر دی (۴) التنا - اژندہا - نا سمارک یہ منصف و اژگون کا ہے (۵) مدد دینا یاد کرنا - ایک دوسرے کا دست و بازو ہونا *

میر اسد اللہ خان دیوان نواب صفدر علی خان شہید از در اندازی
 محمد حسین خان طاهر وغیرہ مشوش تو بہمات خطیر، و خلاف^(۱)
 آئین متابعت از ادراک ملازمت کنارہ گبیر گشت، و در قلعہ
 چیت پیٹ جاگیر خود متحصن نشست، بورود فوج سرکار، و ظہور
 لوازم اجبار از وساطت حضرت اعلیٰ بتقدیم مراسم فرمان برداری
 و تحصیل شرف حضور خداوندی پرداخت، و بہمان وسیلہ جمیلہ
 و ذریعہ بدیعہ، بدستور سابق بحالی جاگیر و قلعہ داری یافت، و
 در اوقات ریاست حضرت اعلیٰ از حصول رتبہ رفیع نیابت نظامت
 آرکات بہاداش خصوصت طاہران کہ باخویش بود، تسمیکہ باید،
 پرداخت، و پرتاپ سنگہ نام زمیندار تجاور ہم کہ بموجب دستور^(۲)
 دیریں، و عادت اوقات حکام پیشین، در ادائے زر پیشکش تہاون
 ورزید، و حیلہ و تغافل گزید، بعد از آن کہ شناوری مبار زان
 سرکار در دریائے خون کینہ خواہی دید، و مشقت تہمتان لشکر^(۳)
 نصرت شعار بر کردن حال او رسید، عنان از عرصہ مقاومت پیچید،
 و ندامت ناگزیر کشید، و بمقتضائے شیوہ اطاعت زر ماوجب مع
 جرمانہ واصل خزانہ رکاب سعادت گردانید، چون عذر آغاز نمود،
 خود بدولت بعفو جرائمش ظہور ترحم ذاتی فرمود، درین جنگ
 جگر داری محمد محفوظ خان بہادر نقش دیدہ روزگار ماند، و گرد
 قصہ دلیری رستم و اسفند یار، از دامان یاد صغار و کبار افشاند *

بیان مجمل احوال ارکان دولت و اعیان سلطنت و فرزندان

اقبالمند و جگر پیو ندان بخت بلند *

محمد نجیب خان باشندہ اجمیر، یکے از جماعہ خدام درگاہ
 فلک اشتباہ حضرت خواجہ معین الدین چشتی قدس اللہ سرہ العزیز
 کہ از اوقات شاہ جہاں آباد، ہمراہی رکاب خاص داشتند، ندیم

(۱) پریشان کیا کیا (۲) خواہ آورد دلیل رکھنا - کسی کو حقیر سمجھنا (۳) دلاور *

داستان نظامت نواب سراج الدوله محمد خان جهان انورالدین

خان بهادر شہامت جنگ در صوبہ اراکٹ متعلق کرناٹک پایاں

گہات *

مسبب حقیقی و قتیقہ آرائش اسباب صلاح ملکی خواهد، حاکمے را کہ نفع خود در نقصان خلائق نہ پسندد، و در حکومت مستعار سامان دولت پائدار بندد، مسلط کردہ عالم گرداند، نواب سراج الدوله بہادر بافاصت ملک کرناٹک پایا نگہات، در بلد اراکٹ، جلوہ پیرائے تفقد احوال رعیت، و سپاہ و رونق، آرائے تجلیات آرام و رفاه خلائق گردید، و بمقتضائے خدا دانی، و نیت فیض رسائی، سکے عدل و انصاف جہانبانی، رائج چار سوئے کامرانی، گردانید، واعیان آن ناحیہ را منظور نظر فضل و کرم نمود، و قوم نوایط را مشغول شمایل لطف اتم، جاگیرداران و زمینداران راہ انقیاد پیمودند، و تاجران قوم فرنگ، کہ مقیم ضلع کرناٹک بودند، برسم و عادت دیرین گذارش سوغات و ہدایا و اظہار صدق وفا را، پیشکش بصناعت اعتبار خویشت نمودند، خصوصاً نائبان کونپنی یعنی اہل حکومت بندر چیناپتن و دیو نام پتن بیشتر اقدام اخلاص و رسوخ نموده، معزز عنایات بیکران گشتم، بوساطت محمد محفوظ خان بہادر و راجہ سنپت رائے بافاصت قصبہ میلاپور وغیرہ مواضع، مطابق سطور صفحات مزبور، سرمبالت برافراختند، ازین معنی خاطر فرامیس پرتلبیس تیزگی یافت، و از ترغیب اعیان نوایط ضمیر تیرہ اش توحش برداشت، تفصیل این اجمال رو براہ است، یعنی آئندہ انشاء اللہ تعالیٰ مشہود نگاہ، الغرض جملگی متکبران پایاں گہات سر بر خط اطاعت و انقیاد نہادند، و جائیکہ قامت حکمش قیام نمود، بسان سایہ بر زمین تسلیم افتادند، کسیکہ طغیان ورزید، برہنمائی پاداش کردار جز بشر منزل ندامت نرسید، چنانچہ

داشتند، کہ احدے را بے تشویش احتیاط آبرو آئے بحال خود
 نمی گذاشته، از تظلم آنها تاسف تلف مال و زر، حساب داد
 و ستد ساپوکاران، و نقد دست و داد صد گونہ ضرر، حاصل جنس
 دوکانداران، اہل غیرت در شعلگہ زار فتنہ ہائے شان، مستعد
 سوختن بسان خار و خس، و ارباب حکومت از زبردستی و خیرہ
 (۱)

سریع آنها معذور تر از دزدی در دست عسس، اگر در راستہ ہا
 سواری نو عروماں میدیدند، برائے خود ہا آنچه در بغداد است،
 ازاں خلیفہ می فہمیدند، و پس از خرابی بصرہ بشوہراں می
 سپردند، چنانچہ ازین معنی بسا عورات بانگ و حیا زہر
 خوردند، و مردان آنها درین عزا مردند، آن صبیہ مستان بادہ
 ضلالت بسبب آنکہ از صبح شب مستی خود ہا بے خبر بودند،
 زمانگہ نواب سراج الدولہ بہادر را مثل ایام ناظمان سابق پنداشته از
 انعال ذمیمہ، و فسادات عظیمہ، کنارہ نمی نمودند، چنانچہ روزے
 (۲)

در قلعہ آرکات، و محفل طوی صبیہ محمد حسین خان طاہر،
 و اجماع، قوم نوایط، و غیرہ معتبران وقت یدل خان نام از قوم
 انغان، دفعتاً وارد گشتہ، باپمائے احمد طاہر خان معروف بعابد
 خان طاہر پدر محمد حسین خان طاہر پسر دہ سالگہ نواب صفدر
 علی خان شہید را کہ سعادت اللہ خان نام داشت، بہ بہانگہ
 تقاضائے تتمگہ ماہیانگہ زمان پدرش، بروز روشن بر سر مجلس
 عام، بضرب خنجر آبدار شہید گردانید، و از لالہ زار شگفتگی
 غنچگہ شکمش بہار ماتم پدر او در گلشن روزگار، بتازگی نمودار
 گردید، چنانچہ سابق اشارہ نقاص طاہراں، با نواب صفدر علی
 خان و ازین واقعہ شگہ در ضمن وقائع نظامتش بزبان قلم رسید
 نواب سراج الدولہ بہادر بسزائے این خطائے گراں، و تدارک چندین
 دغائے نمایاں، قاتل بد سر انجام را برائے عبرت عوام، بعقوبت

(۱) کوہوال - محافظ شہر (۲) او معروف سے معرب ہے نوی کا جو واو سچول

سے ہے ترکی میں ہادی عروسی کو کہتے ہیں *

حضور، و مشیر ہمہ امور، گردید، و مسیح الزماں خان مفتخر نسبت ہم وطنی خود بدو است، بہ بخشیدگری کل فوج مامور، و غضنفر علی خان مباہی رشتہ قرابت والدہ ماجدہ حضرت اعلیٰ ما رسالہ دار سواران، و محمد ابرار خان ہم وطن خاص سردار تمامی پیدادگان، و سید علی خان صفوی الموسوی از اقربائے بیگم خاصہ حضرت اعلیٰ ممتاز عہدہ نیابت خاص، و سید ناصر علی خان رفیق از اوقات اقامت ہندوستان باہتمام جمعیت با نداران سر بلند رتبہ اختصاص، و ملک اسلم خان مرد سلیم الطبع از اہل نوایط سر دفتر وقائع نگاران، و محمد حسین خان طاہر کہ خود را از جماعتہ جان نثاران حضور و امی نمود، متعدد سر رشتہ پیشکشات جاگیرداران، و راجہ سندیپ رائے از قوم کاپت قانون کوٹے کوپامو سرفراز عہدہ دیوانی، و رائے منوال کاپت ملازم اوقات نظامت حیدرآباد میر منشی دفتر کردانی، علی ہذا القیاس ہر کدام از اہل قرابت بر عہدہ، و ہر کس از رفقا بر خدمتے، مامور و مقرر گشتہ تفصیلش موجب تطویل است، و از فرزندان، نامدار بدرالاسلام خان بہادر افراسیاب جنگ فرزندان کلان بہ نیابت پدر نامدار خود بار یاب حضور شاہی، و حضرت اعلیٰ ما نواب والاجاء امیر الہند فرزندان سیوم قائم مقام ابوی، نظامت حیدرآباد را کفیل سر برہی، و محمد محفوظ خان بہادر فرزندان دویم و عبدالوہاب خان بہادر فرزندان چہارم، و محمد نجیب اللہ خان بہادر فرزندان پنجم عزیز ہمراہی رکاب و بتقدیم احکام حضور کامیاب *

بیان خیرہ سرب گروہ افغانان در بلدہ آرکات و اخراج آن قوم از

کرناٹک پایاں گہات و کشتہ شدن سعادت اللہ خان پسر نواب

صفدر علی خان شہید از ایماے احمد طاہر خان پدر محمد

حسین خان طاہر *

مفصل این مجمل آنکہ افغانان خیرہ روزگار، کہ از زمان نواب داؤد خان ناظم این دیار، ساکن بلدہ آرکات بودند، نوعی سرکشی

دشمنان بزرگ ہر صر دواں گردید، و از صوبہ فرخندہ بنیاد حیدرآباد حضرت اعلیٰ ما حسب الطلب با ہشت ہزار سوار جرار، اثنائے راہ در لشکر ظفر انتہا، مانند دریا بدریا رسید، چون جمعیت خود با فوج فرزند جملگی بیست ہزار سوار گشت، و نصرت برکابداری عہد محکم بست، بر غنیم کہ در سواد بسوا پٹن دایرہ داشت، بلا تامل بسویش علم افراخت، حکام اطراف نیز علی التواتر و دوام، بہر منزل و مقام، تا رسیدن بسواد بسوا پٹن با جماعت ہائے مفصلہ ذیل یعنی فوجدار کڑپا با ۳ ہزار سوار و طرفدار کرنول (۱) با دو ہزار سوار و حاکم ساونور با ایک ہزار و پانصد سوار و سپہدار سرا با ایک ہزار و پانصد سوار سردار بد نور باشش ہزار سوار و سر کردہ میسور بانہ ہزار سوار و جاگیردار ادپوئی یعنی ہدایت صہی الدین خار بہادر دختر زادہ نواب آصف جاہ با بیست و دو ہزار سوار شریک کمر ہندان عزم کارزار، و متفق شمشیر کشان مصاف پیکار شدند، چنانچہ فوج سابق و لاحق ہدایت مجموعی شصت و نہ ہزار سوار یافت، و دست بہ تیغ دشمن شکاف بشوق آرایش معرکہ جدال شتافت، بابونایک نیز بغرور پوچ و داعیہ باطل طرف مقابلہ گردید، و

(۱) بسوا پٹن کا قلعہ حکومت وجیانگر کے زمانے میں کنگنا ٹاٹک نامی ایک شخص نے تعمیر کیا تھا اس کے بعد اس کا بیٹا ہنمٹیا اور اس کے جانشین یہاں کے حاکم رہے جب وہ تری کری گئے ہوئے تھے تو سنہ ۱۶۳۶ع میں دولت خان نے اس پر قبضہ کر لیا، کچھ دنوں اس پر مغلوں کا قبضہ رہا آخر یہ مرہٹوں اور حیدر علی کے قبضہ میں آیا یہ مقام چنگری تعلق میسور میں واقع ہے *

(۲) ضلع دھارواڑ میں ایک شہر ہے جو دھارواڑ کے جنوب مشرق میں واقع ہے۔ آٹھارویں صدی میں یہاں نوابوں کا ایک خاندان حکومت کرتا رہا یہاں کے نواب نظام کی جانب سے مقرر کیے جاتے تھے *

(۳) مغربی گھاٹ میں ایک ناہموار بلند زمین پر ایک شاہ راہ کے مقصد واقع ہے جو مینگلور سے ضلع شیکا جاتی ہے سنہ ۱۶۳۰ع میں کلادی یا آگری حاکموں نے اسکو اپنا صدر مقام بنایا اور آگری سے اپنا پائے تخت یہاں منتقل کر لیا سرپا ٹاٹک نے اس شہر کو بہت وسعت دی اور اس کے بعد آئے والے حاکموں نے سنہ ۱۷۶۳ع تک ہلاکسی مزاحمت کے یہاں اچھی طرح حکومت کی جب حیدر علی نے اس پر قبضہ کیا تو اس کا نام بدل کر حیدر نگر رکھا اور اس کی تجارت کو فروغ دیا نیز یہاں ایک ضلع خانہ بھی قائم کیا سنہ ۱۷۸۳ع میں یہ مقام انگریزوں کے قبضہ میں آ گیا *

تمام، و عذاب مالا کلام، و اصل النار، و دیگر افغانند ساکن بلده آرکات و غیره اماکن پایاں گھاٹ را، بقهر و ذلت بسیار، و زجر و مصیبت بی شمار، خارج الدیار ساخت و دران دار و گیر، آن قوم شیریر، از خوف صدا هائے بند و بگیر، تبدیل اوضاع و لباس کرده خود را از جماعته شیخ نامیدند لیکن از طرز گویائی چون دزدان بدست شعبه گرفتار پنجده جویندگان می شدند، الغرض در زمان قلیل نامه از افغانان در پایاں گھاٹ نمائند، و ازان باز رعب حکومت نواب سراج الدوله بهادر در دل اشوار نشست، و فتنه فجار از ملک رخت ادیار بریست، خواص و عوام مظالم از ادیت متکبران و رعایا و برایا در ظل عاطفت از فارغ از تظلم سرکشان شدند *

داستان مصاف نواب سراج الدوله محمد خان جهان انورالدین خان

بهادر شہامت جنگ با بابونایک سردار مرہٹہ بدفعہ ثانی *

از انجا کہ قوم مرہٹہ قدیم الایام چاشت خور و جمہورائی ربع محصول دکهن بود، و ہر سال ہنگامہ آرائی تاراجئی ملک می نمود، پنڈت پردہاں پیشوا با ستماع انکہ نواب سراج الدوله بہادر بصوب پایاں گھاٹ رفتہ و ببیشدہ دکهن از ہڑیر ژیاں خالی مانده، مرتہ بعد اخری جماعته شغلان بہمراہی روباہ پنچہ خوردہ سابق، سردادہ، یعنی جمعیت دولک سوار بسرداری بابونایک بسواد دکهن فرستادہ، نواب آصف جاہ بدریافت این معنی بنواب سراج الدوله بہادر ارقام فرمود کہ بر تنذیب کفار آوارہ روزگار کمرہمت استوار سازد، و بطرفداران اطراف و جوانب اعلام فرمود، کہ ہر کدام با جمعیت خود شریک کارزار، و تابع اختیار او گردد، و نواب سراج الدوله باوجود یکہ سن شریفش از ہفتاد سال متجاوز بود، بہمجرد صدر فرمان آصفی با اسباب شجاعہ ذاتی، و جلالت اصلی، بسان پلنگ بر آہ، با دوازده ہزار سوار شرزہ خو، بلا انتظار اعانت افواج مددگار، از بلده آرکات باستقبال غنیم شقاوت شہار، روان، و بریاض حال

اثرش تا بنادر سواحل دریائے ہند سرایت ساخت، تفصیلش آنکہ موسیٰ دبلکس (ڈیوپلے) نام سردار بندر پھولپھری اگرچہ خواست، کہ فوجے بہ تسخیر ہر دو بندر چیناپٹن و دیو نام پٹن علاقہ انگریز فریسد، لیکن خوف داشت، کہ در پاداش آن جسارت، از جانب سرکار ندامت توان یافت، دریں محل از اعیان اہل نوایط کہ با فرامیس مربوط بودند، استکشاف آن راز و استعانت دران داروگیر جاں گداز نمود، چون آنها ہمیشہ از زوال نعمت نظامت قوم خود پشت دستہا بدنندان حسرت می گزیدند؛ و چندین فتنہا بآرزوئے طلبیدند، عزیزمت او محکم گردانیدند، و دلائل اقسام امکان تسخیر ہر دو بندر مذکور، در خاطرش جادادند، و آن بغاوت کیش کوتہ اندیش بہکم این بیت —

چو تیرہ شود مرد را روزگار
ہماں آن کندکش نیاید بکار*

ازان دلائل بے ثبات فریفتہ و مغرور شدہ، در سال یک ہزار و یک، صد و پنجاہ و ہشت ہجری مقدس فوج سنجیدہ، برائے تسخیر بنادر انگریز کشید، و اولاً دم شلک اتواب جہنم اسباب، بر قلعہ چیناپٹن دمید، و پس از تفتیش شعلہ زعی بصوب بندر دیو نام پٹن دوانید، از استماع چندین خیرہ گی مزاج ہمایون نواب سراج الدولہ بہادر بر ہم گردید و در پائے غیرتش باین امواج کلمات جوشید، کہ ہر دو قوم در حمایت سرکار، و طوالت دست یکے را بر دیگرے چہ اختیار، اگر خلاف بین الفریقین است در ملک اصلی آنها، نہ دریں دارالمن دلکشا، کہ کشوریست در سایہ حمایت پادشاہ ما، فارغ از آشوب خلل، و قلمرو بست بفرمان عدل جہاں آرا محفوظ از آسیب ظلم و دغل، باید کہ دست تادیب بگوشمال خیرہ سران کشائیم، و مطیعان را تا امکان اعانت سازیم، چنانچہ نرزد دلہند خویش محمد محفوظ خان بہادر را با جمعیت دلاوران کار آزما و بہادران تہور گزا، جہت اخراج فرامیس از بندر چیناپٹن، و سپردن آن باز بدست انگریز

تایک ہفتہ کشتی تمیز غالب و مغلوب در گرداب خون کشتگان
طرفین تباہی می کشید، روز ہشتم بابو نایک عنان تکارو بدست
گریزداد، و راہ فرار سابق بر روی سیاه خویش کشاد، نواب ممدوح
تا ترچنایلی عقبش نگذاشت، و دران جا مغرور باز بمقابلہ ٹائی

رجعت تہقیری ساخت، خداوند نصرت شعار بر تندیہ و تعاقبش

عنان یکران جلادت برداشت، او در میدان بسواپتن مرتدگہ ثالث
صف جنگ آراستہ، بشدت کازرار کوشیدہ، بعد از سه شبانہ روز
باہریمت ہمرکاب و با شکست ہم عنان گشت غرض بدستور اولی
میگریخت، و نواب غازی ہر جا کہ قابو می دید، دست تہوری در
کمر لشکرش می آویخت، و خون بسا مغروران می ریخت، تا آنکہ
ہریمت پرست مقہور لشکریان خود را مستعد گریختن و معذور

تہخ آہیختن، دیدہ، راست برائے پناہ سمت پونا دویدہ، خداوندان
ظفر رکاب فتحیاب گردیدہ، باشادیانگہ فتح و نصرت معاودت
فرمودہ، جمیع سرداران متعینگہ رکاب خود را بعد ادائے رسوم ضیافت
ہائے مناسب بعطائے قلاع و نقود و جواہر، بقدر مراتب مشمول

عواطف و مرخص موافق نمودہ، و تہنیت نامگہ فتح بحضور نواب
آصف جاہ ارسال داشت، و بجناح و استعجال، و حفظ حفیظ متعال،
بخیریت حال و مال، سایگہ اتہال بر فرق ساکنان بلدہ آراکت
انداخت *

داستان بغاوت فراسیس و متصرف شدنش بر بندر چیناپتن متعلقہ

کولپنی انگریز و مامور شدن محمد محفوظ خان بہادر باستخلاص

بندر مذکور و انتشار فوجش از شبخون کردن فرقہ فراسیس *

زمانے بدستور عادات اہل فرنگ، فیما بین قوم انگریز و فراسیس
در منشا و مولد شان، یعنی فرنگستان، خلاف فاحش انضباط، و

(۱) اپنی اجڑی کی طرف چلنا - یعنی اٹھے پاون چلنا (۲) اشقر گھوڑا یعنی
جس کا رنگ سرخ ہو اور ہال اور دم کے بال سفید ہوں - گھوڑا عمدہ اور خوب
(۳) چستی - چالائی - جوانمردی (۴) لگانا - تلوار کھینچنا (۵) جمع ہے موقف کی -
جبیں تہرقے کی *

و تردد جنگی نداشت، بمبالغه فسح عزیمت پرداخت، و رائے
 بهم با فطرت و فراست و همت و فطانت حضرت اعلیٰ بمصداق قول
 شیخ سعدی رحمتہ اللہ علیہ نظم —

جوان و جوان بخت روشن ضمیر
 بدولت جوان و بہ تدبیر پیر*
 بدانش بزرگ و بہمت بلند
 بہ باز و دلیر و بدل پوشمند
 زہے دولت مادر روزگار
 کہ پور چنین پرورد در کنار*

بذابر انطفائے نایرہ آنفساد اختیار نمود، و این تجویز مناسب رائے
 زرین، و عقل صلاح آفرین خود بدولت گردید، و همان وقت
 عنایت نامہ سعادت علامہ بنام نامی و اسم سامی خلف الصدق
 نامدار، فرزند عزیز عالی مقدار، چشم و چراغ دو دمان دولت عزو
 افتخار خاندان عظمت، ذوالمجدد و النفاخر، محمد علی خان
 بہادر، بنا بر اقتباس انوار حضور، و اندفاع فتنہ و شرور اہل فتور،
 شرف صدور بخشید، در او انیکہ حضرت اعلائی مایس از رفع
 مفسدہ بابو نایک مرہتہ ہمراہ رکاب پدر عالی درجات
 ہارکات رسیدہ، و از انجا شرف اندوز رخصت گردیدہ بارانہ
 حیدرآباد نظامت گاہ خویش تا سرحد کڑیا جلوہ آرائے رایات
 لشکر ظفر آیات شدہ ہون، پرورد عنایت نامہ کرامت نشان و
 وضوح مضمون فیض مشہون آن عطف عنان پیکران ہمت و توان،
 بمضوب آرکات فرمود*.

داستان مامور گردیدن و روانہ شدن حضرت اعلیٰ از حضور پدر بزرگوار

بمفاظت و استخلاص بندر دیونام پٹن و شکست دادن بفرامیس

و روانیدن جیناپٹن از موسی دبلکس و سپردن آن ہانگریز*.

حضرت اعلیٰ از صدور عنایت نامہ والہ ماجد، از منزل
 کڑیا بممال استعمال معارفت مستفید ملازمت مجدد گردید و

روانه فرمود، آن بهادر عرصه شجاعت و پلنگی بیشه مهابت، حسب الامر جلیل القدر از آرکات بچیناپٹن رسیدہ، طرف شمال قلعه مذکور نظر بصیغہ رحمتی و تعجرت پیشگی فرامیس، بلا وسوسہ اقدام او بر حرب، نزول نمود، و فرامیس کہ بحسب ایمائے اعیان نوایط، خوف و مروت سرکار از ضمیر تیرہ اش زوال پذیرفته بود، بلا اندیشہ، وقت شب فوج آراستہ بر لشکر سرکار شب خون ساخت، چون لشکریاں از خیال رزم بر کنار، و از اسباب پیکار سبکسار، بودند، در تاریکی شب انتشار کلی بجمعیت سرکار راه یافت، و سرخیل لشکر دران اضطرار، ہر چند کہ دم صبر تردید، برائے اجتماع منتشرین بود، فایده ندیدہ، در عین بلوای بلا حفظ نفس خویش اسباب تدارک و تمسک دیگر اندیشیدہ خود ہمراہی پیمود بحکم این نظم —

بشب چون در افتاد گوار زدست
سحر در تلاشش توان عهد بسف*
چون در شب گذارد جہاں آفتاب
بروز آورد بر سر او شتاب*

داستان مامور شدن حضرت اعلیٰ بر تنبیه فرامیس پر دغا و اعانت
انگریز با وفا بحکم سراج الدولہ محمد جان جہاں انورالدین خان

بہادر شہامت جنگی*

نواب سراج الدولہ بہادر باصفائے نشر لشکر سرکار از تردستی غنیم شقاوت شعار بغایت ملول گردیدہ، با وصف ضعف و نہافت و عارضہ اسحال خوبی، و استیلائی کسامت،^(۱) خواست کہ باہنگی جنگ گو شمال فرامیس، و نصرت سگال انگریز و فامیس، گردد، اتفاق حضار مجلس نظر بر آنکہ دران زمان ہفتاد سالگی سن مبارک، اقتضائے معونت حملہ و آہنگی، و عوارضات بدنی احتمال تعب

(۱) غالب ہونا*

عرضداشت موسی دبلکس (ڈیپولے) *

از قدیم الایام رزم و بزم ماہر و قوم فراسیس و انگریز بمقتضائے
 قرب سکونت یکدیگر، مثل سلسلہ شام و سحر، پیوند بے انقطاع
 دارد، و زبونی و چیرگئی یکدیگر ہر دو فریق، در نظر اعتدال
 ملازمان والا مساوی متصور باشد، و درین داروگیر نشاید، کہ تردد
 اعانت یکے منظور نظر عالی گردد، شایستہ خداوندی ہمیں است
 کہ بائیں تماشا بینی انجام این مہم بر سعی ماہر و گروه گذاشته
 آید، و گرنہ اندیشہ دارم، کہ درین آشوب گرد باد فساد فریقین،
 عبارے بردامن حال مصفا نشیند، کہ ہنگامہ آتش رزم من بیک
 شعلہ پورش خرمن قلعہ چیناپٹن سوختہ، و برادر خاص بآن ہم
 فرارائی فوج و اسباب، در یک حملہ من جز پشیمانی چہ اندوختہ
 صلاح دولت باز گردیدن است، و خاطر از خیال دخل این کار
 واکشیدن، والا برق توپ ضبط خویش ندارد، و شعلہ بندوق از آبے
 (۱)
 منطقی نشود، جوابش چون سزا بخطا، و ضرب تیغ بردست دغا،
 معاً از پیشگاہ معلی باین عبارت انشا و ارسال پذیرفته *

فرمان حضرت اعلیٰ در جوابش *

مراسلہ کہ مضمونش خلاف حمیت اہل مروت و وفا، و نمایش
 رعب دلیرہا مثل پوج پادر ہوا بود، رسیدہ از باطل اندیشگی
 ایشان تحیر افزود، از انجا کہ مالک الملک حقیقی سکہ این
 مملکت بنام من رواج دادہ، وسیل تیغ بے دریغ ہمت ما را
 بتلف مایگہ غرور خیرہ سراں کشادہ، لازم است کہ تاقوت خود
 بھمایست مطیعان بکوشم، و تا وسعت بتائید فرمان بران بھوشم، نہ
 بینم کہ کسے سوے موافقان من نگاہ تند نماید، و گوارا نسازم،
 کہ غیرے بریگانگان من بمخالفت پیش آید، از حق امید قوی
 دارم کہ بتدارک مخالفتی کہ از شما نسبت بقوم انگریز واقع شدہ،
 نام فراسیس درین ملک باقی نگذارم، و بعوض دراز دستگی کہ

بمہر جمال جہاں آرائے خویش از عالم خاطر مشوش تاریکی
تشریش، مرتفع گردانید، و معاً از زبان پدر بزرگوار مخاطب باین
خطاب گشت کہ درین روز، فرامیس از حد خود متجاوز شدہ،
و تغلب تصرف بہ بندر چیناپٹن متعلقہ انگریز بردہ، بغیرت
رسائی ریاست، و بہمت توانائی نظامت، تذبذب متکبران غرور شقاوت،

و تائید معتصمان عروۃ الوثائق اطاعت متہتم ^(۱) شیوہ ملک رانی
و لازم ذمہ نگہبانی، نمودہ، محمد محفوظ خان بہادر برادر کلان
شمارا جہت باز دہانیدن مکان بتمکن اولی از تصرف اخیری ماسور
ساختیم، و ناساختگی کار، از نا تجربہ کاری او شناختیم، و توجہ
خاطر خود را بآن سمت چندانکہ لابد انگاشتیم، نہانت پیری و
سقم بدنی مانعش یافتیم، دخل این عقدہ مالا ینحل موقوف ناخن
تدبیر کار کنشایت داشتیم، شایستہ نام آوری آنکہ استخلاص
چیناپٹن از دست فرامیس و تفویض آن بکونپنی (کمپنی) انگریز
و باز خواست وجہ مصارف این عزیزمت از آن فرقدہ ہزیمت
طینت، و تسخیر بندر پھولچہری در موقع عذرایصالش و اخراج
فرامیس از قلمرو کرناٹک در محل مکث و اہمالش بآئین پسندیدہ
بجا آورد، و از انصرام این کار شگرف زمانہ را نوید فیروزمندی
خود رساند، حضرت اعلیٰ ازین ارشادات عزامتیاہ یافتہ ہماں
روز ملازمت بھصول رخصت، علم نہضت، سمت بندر دیونام پٹن
بلند ساخت، و از منازل لشکر میمنت اثر تہری و آرنی و چیٹ

پیٹ را مہبط امن و امان گردانیدہ، بمقام نصرت کدہ عرف
چنچی کوس نزول برکات سعادت نواخت تا آن زمان موسی
دبلکس (ڈیوپلے) بندر چیناپٹن مفتوح گردانیدہ، بخدیال تسخیر
بر بندر دیونام پٹن ریزش نمودہ بود، و از استماع اعلاے رایات
عزیمت حضرت اعلا عرضداشتے بدین مضمون روانہ حضور گردانیدہ،
و در اثنائے راہ بنظر عالم آرا رسیدہ *

(۱) گرفت - مہبوط (۲) واجب لازم - یعنی - واجب و نہ والا (۳) اثری کی جگہ *

مذکور خود بدولت و اقبال، با فوج عد و مال توجہ بمعرکہ جدال فرمود، و علی الترتیب کارزار، موافق صفوف سوار و پیادہ قرار دادہ، و سردارے را بر تدبیر کوشش ہر گروہ نہادہ حکم کرد کہ دست بہ تیر و تفنگ کشایند، و در میدان جاں بازی نام مردی بیاداری برآرند، ہر گاہ کہ چسنگی جنگ طرفین منجمید، صف آرائی و توپ اندازی فرامیس بدرستی دید، سید ناصر علی خان سردار صف معائنہ العیش را حکم فرمود، کہ قطار بانہا نوعی علی الاتصال رواں گرداند، کہ صف آنها پراگندہ سازد، و دریں کار آنچنان جلدی بکار برد، کہ سبقت بر شلک اتواب نماید، و محمد ابرار خان و عبدالجلیل خان و محمد رضا بیگ خان ہر سہ سردار سواران صف ہر اول و میمنہ و میسرہ را از ہر سہ ۳ جانب مامور سبک عنای پیش قدمی و شمشیر زنی ساخت، و خود بدولت و شوکت، ہمت و سطوت، با جمعیت سپاہ قلب گاہ، و پیش کشیدن فیلان کواہ اشتباہ، با ذیل سواری خاص کہ از ہماں روز دل افروز، با اسم سامی فتح لشکر شرف اشتہار یافت، و از روئے بلندی و خجستہ روی، شکوہ فلک اول، و در اوقات آرایش عماری و جلوس مہر انوارش مقام برج حمل می داشت، از وسط لشکر خویش بصف مقابل بداندیش تاخت، صدائے رعد اتواب آتش دہاں، درخشانی برق سیوف بے امان، و صحاب صفوف پیش قدمان ہواے جنگ، و ترشح باران بے انتہائے تیر و تفنگ و اطافت تسلسل انہار خون، و مناسب گل و خار چیمہ و زبون، و رنگینگی لالہ زار جراحات، و تذکی غنچہ ہائے حالات، و بال انسانی طیور بانہائی دشمن انداز، و غزالخوئی عنادل زبان ہائے آفریں پرداز، فصل بہاری آورد، و عقل پوشیاران عالم را آن قدر از جابرد، کہ محققان یال شملہ دار اسپان، کف پر دہاں گردیدند، و پاکویاں ورقص کنان ہر سو دیدند، و بزرگان با اختیار فیلان لحدیثہ خرطوم افشانند، و زنجیر جنوں گزیدہ بے اختیارانہ خود را بر صف اغیار زدند، یعنی سواران تہور رکاب، با اسپان برق شتاب جلا دتہا بر روئے کار آوردند، بخل اندازی قیام فوج اعدا گوئے جوانمردی، از نام رستم دستاں بردند،

بر قلعہ چیناپٹن رسیدہ، بنیاد پھولچھری از زمین برآرم، آگاہ باشند کہ تحریر من بے خلاف، و تقریر تیغ بے غلاف است، و بس این معنی انشا و ارسال پذیرفت، القصہ لشکر ظفر اثر مبارزل پدما، و بسان آفتاب جہاں آرا، روز یکشنبہ پنجم ماہ ذی الحجۃ الحرام سال یک ہزار و یک صد و پنجاہ و ہشت از ہجرت سپہ سالار خیل انبیا صلی اللہ علیہ و آلہ اہلہ، متصل بندر دیو نام پٹن ظلمت زدای شب آشکار اعدا، و تجلی پیرائے دیدہ اعانت طلبیاں مقدم نصرت انما گردید۔ چون بخدمت شاہ رحمۃ اللہ صاحب کہ در آن نزدیکی یعنی متصل محمود بندر مکان داشت، شناخت، و استمداد ہمت ساخت، شاہ کرامت نگاہ بدست فیض اثر خود کمرش بست، و بعبائے شمشیر وردائے خاصہ باین کلمات مختبر مقاصد و مبشر مطالب گشت، کہ بسم اللہ و با اللہ و من اللہ والی اللہ و فی سبیل اللہ و علی ملک رسول اللہ مع الخیر و البرکت سوار، و دستہ بند گلہای فتح و نصرت باغ روزگار شو، تقدس صفات و کمال کرامات آن ذات بعبارت محصور نہی شود، و زبان خلائق گواہی آن دارد و بس، غرض حضرت اعلیٰ بحصول دعائے خیر مرخص شدہ، بخیمہ گاہ توجہ فرمود، روز دیگر کہ دوشنبہ ششم ماہ مذکور (۱)

روز شہود فتح اولیائے دولت، و ہزیمت اعدائے سراسر مذمت بود، و اقبال ابدی اسباب فتح و ظفر مہیا می نمود، جماعہ فراسیس بازادہ مذاہمت در رسید، و انگریز نیز از قلعہ دیو نام پٹن برآمدہ، با جمعیت ماحضر مقابل آنها صف کشید، و تا مقدور بمقابلہ و مجاہدہ کوشید، آخر الامر برائے پناہ بقلعہ گردید، حضرت اعلیٰ از معاینہ غلبہ سرکش چین برابر و شدہ، غیرت داوری را کرم اعانت نمودہ از فروردگاہ متصل قلعہ دیو نام پٹن فرود آمدہ، بہستر جان ہمین نام سردار آنجا کہ از قلعہ جمعیت و عدم اعانت اضطرار داشت، باقسام تسلی و تشفی بانواخت، صباح آن روز سہ شنبہ ہفتم ماہ

(۱) مورخہ ۱ ذی الحجہ سنہ ۱۱۰۸ھ میں محمد علی والا جاہ نے فرانسیسوں پر فتح حاصل کی اور قلعہ پر قبضہ کر لیا *

گرناتیک بعضرت اعای بطنا بعد بطن قایم و برقرار، و مسند و تخت
 هر دو دولت تا سلسله اولاد طرفین، از محبت و الفت جانبین،
 باقی و پایدار خواهد بود، اهل کمپنی ایست انڈیا نیز نامه های
 شکر احسان متضمن عهد و پیمان، مع تعاضف بیکران، بکرات
 فرستادند، اگرچه بعضی گورنران چیناپٹن مثل لارڈ بکٹ و لارڈ مکارٹنی
 و غیره امریکه خلاف مروت و وفاق، و منافی حقوق اسلاف باشد،
 باحضرت اعلیٰ بعمل آوردند، لکن حق فهمان و حقیقت شناسان
 امور حضور و غیب، و وارسا و باریک ببیان مقدمات هر شک و ریب،
 یعنی رونق طرازان دارالحکومت ولایت انگلاند، و سرداران پادشاهی،
 و دانایان پارلمنت، و کار پردازان کمپنی، در آنچه حق و واجبی بود،
 حکم نمودند، و کرده هر دو لارڈ مذکور و غیره اصلا نه پسندیدند،
 چنانچه در چیناپٹن هم روزی در مجلس علانیه جنرل کوٹ سردار،
 بر لارڈ مکارٹنی اعتراض ساخت، که خاطر شکنی بهسن خویش اصلا
 پسند حق فهمان نباشد، و ناممکن است رعایتش می باید، جواب
 داد که از روی انصاف حق ما برایشان است، و قیام ریاست ایشان،
 بدون تائید ما دور از قیاس و گمان، جواب گفت که من و جنرل
 لارنس بسبب آنکه از زمانه دراز درین ملک اقامت داریم، و اتف
 و آگاه ارایل این مقدمات هستیم، و من درین تجربه کاری با به پیری
 رسیدیم، و از جنرل لارنس و غیر هم بسیار شنیدم، و زیاده از توکه
 جوان هستی با لجهله از حقائق سلف آگاهی دارم، اگرچه در همه باب
 قوم ما معاونت ایشان کرد، لیکن بقدر محنت مزد مناسب
 و انعام آن یافت، و فواید امداد دید، بلکه احسان ایشان بر قوم
 ما خصوص در سه ۳ مشکل به عوض است، یکی زمانیکه موسی
 دیلکس بعد تسخیر چیناپٹن بدیونام پٹن رو آورده، ثانی وقتیکه
 نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ از مقام تروادی فوج انگریز
 را اخراج داده، بلکه برائے و اگر فتن چیناپٹن و دیونام پٹن
 عبدالنہی خان و مهمت بهادر خان سرداران کڑپا و کرنول را ماسور

و فیلان کوہ ہیکل آسمان شکوہ، زنجیر ہائے آہنی درخروم گرفتند،
و بمستانہ دوی کمر لشکر دشمن شکستند، خود ہم بدولت و عظمت،
براسپ طاؤس ہیبت سوار، با جماعہ حضار و عربانی شمشیر آبدار
حملہ کردہ، جملگی فوج فرامیس را از دائرہ لشکر اسلام مرکزوار
درمیان آوردہ و بآن حد شدت جہاد و قتال بکار بردہ کہ از طراق^(۱)

پراق مغز آسمان برہم خوردہ، و بہرام چرخ از ہیبت این کارزار
درخود افسردہ، ہر سوکہ نظر می رسید از کشتگان کوہے، و ہر
جانب کہ نگاہ می دوید، از زہار خواہن انبوہے، از بقیتہ السیف
در تشویش فرار اضطراری، نصفے غرق کہاری، و نصفے افتان و خیزان
و گریزان و حربہ ریزان و اصل پھولجری بہزار خواری شدند، لمولفہ *

چو شد تیغ انصاف بر حرب تیز

بباطل در آمد گریزا گریز *

حضرت اعلیٰ بفضل فتاح مطلق و ناصر برحق مظفر و منصور، منبسط
و مسرور، معاودت بخیمہ گاہ فرمود، و روز دویم آن سرکردہ دیونام
پٹن را حضور طلب نمود، و بارشاد نوازشات، و کلمات تفقدات،
سرفراز و عنایت یکراس اسپ و یک دست خلعت، و سرداران ہمراہش
را نیز مباہی عطائے خلاع مناسبہ بذل و مکرمت گردانیدہ، از
آنر ماں قوم انگریز مجدداً از وقوع اعانت وقت مشکل مہنون و
مشکور و متفق و یکدل، با حضرت اعلیٰ گردیدہ، چنانچہ تاحال کہ
اتفاق فرنگ بیاض باہند سواد دیدہ واسطہ نظام ولایت بشارت
است، اتعاد و ار تباط حضرت اعلیٰ و قوم انگریز جاریست، و
اشتہار این اتفاق در تمامی اقالیم روئے زمین، بسان روح در بدن
ساری، چنانچہ دو پادشاہ جزیرہ انگلاند ملقب بچارچ دویم،
سیویم کہ احوال آنها در ضمن واقعات پادشاہان انگلاند بالا گذشت،
نامہ ہائے موافقت و موافقت بالقب ہرادر بہ حضرت اعلیٰ باین
مضمون فرستادند - کہ تاقیام سلطنت انگلاند در اولاد خود ریاست

(۱) سامان - آلات - نیر - نیرہ (۲) وہ آواز جو نازمانہ جا کوڑا مارنے میں نکلتی ہے *

دوبالا گردیده، از انعقاد جشن نشاط جهان را شاد، و بایثار درم و دینار محتاجان را همدست مراد، گردانیده، و همدران جشن و کیل انگریز از طرف گورنر دیو نام پتن رسیده، سوغات نذرانه جشن و عرضداشت متضمن شکر اعانت، و بشارت صلح فریقین در ولایت، و رہائی قلعه چیناپتن از تصرف فرامیس پر عداوت، بوساطت حضرت اعلیٰ گذرانیده، و از حضور بعثت خلعت و غیره امتیاز یافته، معاودت بمقر خویش ساخته *

داستان تقسیم فرمودن نواب سراج الدوله بهادر ملک کرناٹک

پایان گهات بر فرزندان عالی درجات و ولیعهد نمودن به حضرت

اعلیٰ ما نواب والاجاه امیرالهند خلد اللہ ملکہ و سلطانه به تفویض

ملک مخصوصه آرکاٹ *

از آنجا که صلاح اندیشان مهمات بود و وجود، و امنیت طلبان ممالک نمود و شهود اندیشه استقبال را عنیدت معاملات حال می پندارند، و شامل فردائے بے زوال را منصف محاصل امروزه سریع الانتقال می دانند، نواب سراج الدوله بهادر باختصاص مضمون این مصرع

مرد آخر بین مبارک بنده ایست

دید که بر دارالملک جسمانگی خویش، غنیم پرزور مخالف با شر و شور، پیری تغل افواج تظلم رواج بیماری ریخته، و در سایر مهالات توایم و اعضا تزلزل به ثباتی انگیزته، اندیشید، که

(۱)

از تعین ولیعهد خلفیکه متکفل انتساق امور دوله، و متعهد حفظ ناموس مملکت گردد، نام عالی مقام خود را زندگی ابدی بخشید، و باقی فرزندان را بمصالح مقدمات تعلقات روانه کند، حضرت اعلائی ما را شایسته سر انجام مدعا، و بایسته نظام کامرانی، اندیشیده، و در جمیع اوقات مسعود، و همگی اوضاع محمود

(۱) هامن - کفیل - ضمردار *

ساخته و ثالثاً هیندیکه موسی لای پس از انهدام قلعه دیونام پٹن
 به چیناپٹن یورش برده، پس امداد و اعانت آن سه ۳ وقت سبب
 قیام قوم انگریز در ملک هندوستان است، والا عوض قوم ما فرامیس
 ہم دریں ملک کافی ہر امر گران، چون ازل سردار کہن سال این
 کلمات شنیدند، لارڈ مکارٹنی وغیرہ سامعان مجلس بدون تصدیقش
 گریز ندیدند، چنانچہ حضرت اعلیٰ کیفیت آن جلسہ سماع
 فرمود، و روز دویم امیر الامرا بہادر فرزند دویم رابخانہ جنرل مذکور
 فرستاده تحسین و آفرین نمود، انشاء اللہ تعالیٰ تفضیلش آئندہ
 نگارش می یابد، و پردہ اجمال بر می دارد، القصہ چون خداوند دولت
 سرداران دیونام پٹن راتشفی و خاطر جمعی داد، و با عزاز رخصت
 سر فرار فرمود، از انجا با فوج ظفر موج سمت بندر پھولچری نہضت
 فرما گردید، موسی دبلکس از شکست فوج خویش، و رسیدن لشکر
 سرکار بر خود، مثل میش از پنجه شیر ہراسیدہ، و از وقوع پاداش
 کردار ناہموار دامت کشیدہ، وکیل را بحضور فرستاده معذرت خواست،
 اگرچہ دفعہ اول پذیرائی نیافت، اما نظر بعجز بے منتہا و آمد و
 شد و کلا، جریمہ اورا بمقتضائے شہیمہ کریمہ خود باین شروط مقرون
 بعفو و احسان ساخت، کہ یکے بندر چیناپٹن بکونپنی انگریز سپارد،
 دویم عہد نامہ بدہد، کہ بازگاہے در ملک کرناتک مرتکب چنین
 خود سرپہا نشود، سویم عوض مصارف لاحقہ این مہم عاید سرکار
 نماید، موسی دبلکس بر چنین حال، نقش اقبال دو مقال اولی
 نگاشت، و در تقدیم ایصال خرچ لاحقہ لشکر، معذرت خواست،
 مگر طاقہ ہائے بانات متلونہ و اقسام مخمل و تحائف دیگر گذرانیدہ،
 رسم مصالحت بمیان آورده از آفت انتقام محروس و محفوظ
 گردید، حضرت اعلیٰ پس از ارتسام شرایط صلح بانشاط فتح نمایان،
 خرم و خندان کوچ نموده بقطع منازل در ساعت با سعادت از
 سر نورنتی آرکات، افزوده، نواب سراج الدولہ بہادر بحصول دو گونہ
 مراد سلامتی فرزند اقبال مند، و نمایش فتح دلپسند، کار بند سرور

برسکنہ آنجا برپا گردید، راپن کیفیت بارقام واقع نگار معرفت
ملک اسلام خان داروغہ اخبار در آرکات وقت نماز عشا بغرض
حضور رسید، مزاج خاص را خیلے مکدر، و با وصف ضعف پیری
و عارضہ اسہال دموی متعمل تعب سفر گردانید، صبحے خود
بدواست و اقبال از اقتضائے استعجال غیرت جاہ و جلال، بمحجرت
تقدیم نماز، و ادائے نیاز کارساز، با فوج ظفر موج، ماحضر سوار، و
(۱)

در رمنہ مکان متصلہ شہر، نصف اعلام مقام و قرار ساختہ و حضرت
اعلا را از کنھی جہت ہمراہی رکاب طلبداشتہ، با و صفیکہ راجہ
ستیت رائے دیوان، مدد و معاون مہمات محمد محفوظ خان بہادر
و اتف ماجرا گردیدہ، و عزیزست بصوب ترچناہلی منتہج عزلت
فہمیدہ، چندانکہ مبالغہ بر موقوفی سفر از حد پیش بردہ، و
درین باب تمہیدات متنوعہ بجا آوردہ، قبول فرمود، و در
انتظار رسیدن فرزند ارجمند یعنی حضرت در انجا دوسہ ۳ مقام
نمود، بعد ازانکہ او حاضر حضور گردید، کوچ کردہ بقطع منازل
(۲)

فایز نگر گشت، چون انور علی خان خبر نہضت جد
بزرگوار شنید، بہدرا سمت عم خویش محمد محفوظ خان بہادر
رخت فرار کشید، و محمد منیرالدین خان بہادر باستقبال خود
بدولت دویدہ، بعد تحصیل شرف ملازمت برادر بزرگوار ہمراہ رکابش
داخل قلعہ گردیدہ، نواب مستطاب انتظار محمد محفوظ خان بہادر
نمودہ، روز سیوم باستماع آنکہ بہادر موصوف تعلقہ مدہرا از محمد
منیرالدین خان وا گرفتہ با ابوالمعالی خان نام برادر خورد انور علی خان
سپردہ، خاطر را مایل کنورت، و فوراً بصوب مدہرا نہضت فرمود، و
محمد محفوظ خان از وضوح این خبر روانہ استقبال و در تصبہ منی پارہ
مستقید ملازمت فیض اشتمال گشت، خود بدولت او را ہمراہ
رکاب گرفتہ، باز بصوب نگر لوائے عزیزست بلند گردانید، و بمحجرتیکہ
متصل رسید، محمد منیرالدین خان ابواب قلعہ مسدود ساختہ،

(۱) چراگاہ - وہ مقام جہان مرہ وغیرہ چرتہ ہوتے ہیں (۲) کوہ *

مؤتخب منجیدہ، با شغل اصلاح امور تعلقند کنجی و غیرہ محالات صوبہ آرکات قرب حضور داد، و محمد محفوظ خان بہادر را بصوب ترچناپلی فرستاد، و بر عبدالوہاب خان بہادر تعلقند نیلور آرزائی نمود، و بمحمد نجیب اللہ خان بہادر تفویض تعلقات جنوبی آرکات فرمود *

بیان معادلہ فیما بین منیرالدین و انور علی خان اندرون قلعه ترچناپلی رسیدن نواب سراج الدولہ در انجا و معزول نمودن صوبہ ترچناپلی از محمد محفوظ خان و مفوض فرمودن بحضرت اعلیٰ ما ادامہ اللہ تعالیٰ بید تصرف و اولادہ بحق محمد و آلہ اجمعین *

محمد محفوظ خان بہادر از جناب پدر والی نعمت برخصت انتظام صوبہ ترچناپلی بہرہ مند، و موصول موقوف مامورہ دلپسند گردیدہ، و محمد منیرالدین خان نام ابن عم پدر را کہ بجای عم حقیقی متصورش بود، بہ نیابت خود مختار نظامت صوبہ مذکور گردانیدہ، خاطر خرد را بسیر سواد تعلقہ مدیرہ ماتحت حکومت ترچناپلی متوجہ ساخت، دریں اثنا فلک حیلہ ساز بساط فتدہ آراست کہ انور علی خان نام برادرزادہ حقیقی او یعنی پسر کلان بدرالاسلام خان بہادر از آرکات مرخص حضور جد گردیدہ، بارادہ وصول خدمت عم یعنی محمد محفوظ خان بہادر را ہی گشتہ، در نئہر نگر ملاقات محمد منیرالدین خان جد عمی دریافت و تعلقہ ترناپلی متعلق صوبہ مذکور از و درخواست، چون دران کار اؤرا پہلو تہی دید بسے رنجیدہ، و دار الامارہ ترچناپلی ہمدست ساختہ، و برج و بارہ اش آرامتہ، مستعد پیکار گردیدہ، و محمد منیرالدین خان باطلاع آن ماجرا ہراسیدہ، بر قلعہ کوہ تایمان شتافتہ، بحصانت آن و حرب نمایان کوشید، از انجا کہ ہر دو مکان بمقابلہ چہار تیر پرتاب مقابل یکدیگر اندرون قلعہ واقع است، از آغاز صدائے انواب و بنادیق و ریزش سنگہائے فلاخن و مہانبیق، قیامتہ

بہادر مبلغ سے ۳ لاکھ روپیہ واصل خزانہ عامرہ میگردے، صلاح دولت ہمیں آقتضا دارد، بدست خاص سپرد، خود بدولت آن کاغذ ہندوئیے از دستش گرفتہ پیش خود نگاہ داشت، و صباح دیگر بحضرت اعلیٰ کہ از قلعہ رسیدہ سعادت میرا دریافت، ملحوظ ساخت، و فرمود کہ در صورت افاضت تعلقہ ترچناپلی برادر، کلان شہما، مبلغ این ہندوی ازان است، دریں باب مرکز خود ہرچہ دارید، پیش آرید، معروضداشت کہ برائے گذارش جواب این ارشاد مترصد مہلت فرداشت، چنانچہ رخصت یافتہ بقلعہ رسیدہ، باستصواب سید علی خاں نواب بیگم از دوکان بھوکنجی ساہوے گھیرائی نژاد کہ مشہور بدوکان کلان است، مبلغ سے ۳ لاکھ روپیہ قرض گرفتہ بحمل فیلاں و شتران علی الصباح ہمراہ خود پیشکش نظر خداوند ساخت، خود بدولت بکمال نشاط و فرح و خف با سعادت را دعائے خیر خیریت نمود، و پس از استرداد کاغذ ہندوی براجم سنیس رائے حضرت اعلیٰ مارا سمع نٹہرنگر رخصت و خود بسوے آرکات نہضت فرمود *

بیان نظامت حضرت اعلیٰ در صوبہ ترچناپلی و موسوم کردیدنش

بہ نٹہرنگر وغیرہ کو ایفانت ما یتعلق بہا *

حضرت اعلیٰ وقت افاضت کاروالائے اختیار صوبہ ترچناپلی از روے آرائے جہاں آرائے عالم پرور، چند فرمان بران بلخبر، و آزمودہ کاران ہر تدبیر و ہنر، از جمہور کار پردازان مہام دولت، و فطرت طر ازان امور حشمت، برجید، و از جناب والد نام دار متعین خویش و ہریکے را بمناسبت لیاقت ممتاز کفالت خدمتے گردانید، چنانچہ سید علی خاں بہادر خاں نواب بیگم مامور عہدہ نیابت گذاری، و سید ناصر علی خاں، معزز خدمت قلعہ داری، و محمد ابرار خاں

(۱) امیدوار۔ امید رکھنے والا (۲) ٹھیک ٹھیک مشورہ چاہنا۔ ٹھیک سمجھنا۔ درست

چاہنا (۳) لوہا لینا۔ واپس لینا *

با متناع در آمدن، و استعداد پر خاش و فتن، بروج را از انواب آراسته، نواب نصرت رکاب، بکمال غضب و عتاب، فوج ہمراہی را حکم یورش دادہ، و سواری خاص را بباب جنوبی ملحق گردانیدہ، و از ضرب تبر، دروازه کشادہ بفضل مفتوح الابواب داخل گردیدہ و محمد منیرالدین خان بہادر پیشیمان از یورش نمایان، و ہر اسل از اندیشہ سزائے کردار ناشایان، شدہ باز بغلگنہ کوه تایمان رفت،^(۱)

و بعدم تاب منزومے نشستم، خود بدولت بحالش نپر داختم، و اغماض از کارش ساختم، دارالامارہ را از انوار قدوم خویش منور فرمود، و حضرت اعلائے مارا حاضر حضور، بعنایت نعیم آستین ملبوس خاص معزز و مشکور نمود، وضبط و نسق صوبہ نھرنگر با تعلقات و توابع آن، و پیشکشات زمینداران، مفوض اختیار سازوارش گردانید، و خود بعزیمت آرکات منزل منصور پیٹھہ را از نصب الویہ انتہاض، اعتبار آسمانی بخشید، حضرت اعلیٰ با قضاے فراسخ خاندان پروری، بطمانیم خاطر پریشان محمد منیرالدین خان پرداخت، و اورا بذریعہ خجلمت صریحش بلشکر فرستاد، و خود درقلعہ طرح قیام بخص بیدار نہاد، ناگاہ راجہ سندپت راے دیوان از آرکات ہماں روز آمدہ، باستھصال شرف ملازمت پرداخت، و از ہر دو خداوند زادگان یکے را معطل از وصول عزل و دیگرے را خلاف استقرار خویش کامیاب شمول فضل دریافتہ، نزد محمد محفوظ خان بہادر شتافتہ، و بادراک حقیقت کار، اورا از قصور اطاعت والد نامدار و وقوع تخلف بسیار، و باختن ہمچو ملک وسیع و گذاشتن چنین رتبہ رفیع، و نگذرا نیدن زرما حضر تحصیل تعلقہ دیگر و راضی نکردن خاطر پدر، سرزنشہا و تاسف بے انتہا ساخت، الغرض بہماں جلسہ ساہوکاران لشکر را طلبید، و مبلغ سہ لک روپیہ ہمراہی محمد محفوظ خان بہادر تحصیل تعلقہ ترنارپلی حوالہ آنها کردہ ہندویش ہمدست ساختم معاً بحضور برد، و بعرض این معنی کہ بتقدیر بھالی عمل صوبہ ترچنارپلی بہ محمد محفوظ خان

(۱) کوبہ اختیار کرے والا۔ خلق سے ایک طرف ہونے والا کوبہ میں بیٹھنے والا۔

آزکاٹ انداخت، و راجہ سنہیت رائے کے از تبدیل کار نتھرنگر خار خارے داشت، و عزل محمد محفوظ خان بہادر عین تنزل خود می پنداشت، دانست کہ چون سعی بجائے او در زمان اقامت منصور پدیتہ نارما گردید، و کوشش آئندہ نیز دربارہ او فائدہ نخواہد بخشید، مصلحتاً او را راہی دکهن گردانید، او پس از چند روز با خط سفارش نواب آصف جاہ در باب تفویض نیابت نظامت کرناٹک رسید، راجہ مذکور خط مسطور در وقت مناسب بحضور گذرانید، و در باب افاضت نیابت بمبالغتہ عرض و الهام کوشید، کہ در صورت کام بخشگی این مدعا یکے حصول خوشنودی نواب آصف جاہ، و ثانی مبلغ سہ لک روپیہ نذر سہ لک روپیہ پیشگی نذر سالانہ، و اصل خزانہ می شود، خرد بدو است اگرچہ از آوردن خط نواب آصف جاہ بغایت رنجید، لیکن بداس مضمون کتابت رئیس دکهن انجام مطلب التعمای دیوان ضرور فہمیدہ، سامعہ متر صد کام را بارشاد تسلانہ محفوظ بشارت مرام ساخت، دیوان کامیاب قبول التماس گردیدہ، ہماں وقت محمد محفوظ خان را طلبیدہ مفاخر پدیرایہ خلعت نیابت و معزز تقدیم آداب شکر عنایت گردانید، در وقت ادائے آداب شکریم محمد نجیب خان بہادر اخص زمرہ ندما، و معاون امور حضرت اعلائے ما، و واقف رضائے پنهانی آقا، باقتضائے پیش بندہا، از بلندی صدا بدینگونہ مرکوز خاطر خاص را، منکشف عالم اظہار و افشا ساخت، کہ عہدہ نیابت ماورائے صوبہ نتھرنگر و نیلور توں شناخت، چون این اظہار خان مذکور موافق خاطر اشرف بود، و خود بدو است بسویش نگاہے و تبسمے فرمود، و دیوان اگرچہ از تفریق ہر دو صوبہ صدر مالے یافت، لیکن تعیین او امر حاصلہ اش از غنایم تمنا، انگاشت، القصہ محمد محفوظ خان بہادر پس از تفویض این کار و تشخیص آن ہمہ اختیار بوساطت راجہ سنہیت رائے بعرض رسانید، کہ از اقامت حضرت درین جا کار نیابت کما حقہ انتظام نمی پذیرد، و وصول عرض سہ لک روپیہ اضافہ معہودہ

کامیاب بخشی گری لشکر نصرت اثر، و غضنفر علی خان مختص سرداری سواران رستم جگر و عبدالرحیم خان و خیرالدین خان پر دو یزنه خاص بعهده تحصیل پیشکشات پالیکاران، و سید مخدوم علی خان میبای رساله دکهنیاں، و سیر ابوطالب خان پسر غالب خان رفیق سابق نواب مبارز خان رئیس دکهن معزز سرداری کل پیادگان، و سابقین آنها بهمان دستور مشخص پر ساز و سازان گردید، پس از تعیین خدمات، و پرداخت ہمہ واجبات با فوج شایسته، و اسباب بایسته، توجه به بندوبست زمین داران، و تحصیل پیشکشات پالیکاران نموده، نخستین بر تجاوز نصب اوائے دولت فرموده زمیندار آنجا را از وقوع آداب اطاعت او مطمئن انفصال معاملتہ پیشکش معمولی و نذرانہ و مشمول لطف جلیلتہ خداوندانہ گردانیده، از راه رامذاتہ و شیو گنگا بترناویلی رسیده، از انقراغ وصول وجه مستمره پر سال گذار، و اثبات ضبط پر گونڈہ قرار و مدار، بحفظ رب البریعت بمعنان خیریت، فایز مرکز دایره اقبال یعنی نٹھرنگر خلد مثال شدہ، تعمیر شکست و ریخت قلعہ بدرستی کردہ آن معموره را از نام مطہر حضرت سید مطہر بہ نٹھرولی مشہر قدس اللہ سرہ العزیز کہ گنبد منورش محدثہ زمان ریاست حضرت اعلی گوئے رفعت از گنبد آسمانی بردہ و از اتصال یک تیر پرتاب قلعہ را در ظل حمایت آورده، موسوم بہ نٹھرنگر ساخت، و با حدائق مسجد عالی شان عبادت گاہ اہل ابقان معروف مسجد محمدی بروفق آرائے برکات دیگر پرداخت *

افاضت نظامت آرکات بہ محمد محفوظ خان بہادر بہ تدبیر راجہ

سندیت رائے و وقوع شکر رنجی میان او با پدر و مراجعت پدر

یعنی نواب سراج الدولہ بہادر بہ نٹھرنگر بارادہ اقامت *

نواب سراج الدولہ بہادر از منزل منصور پیتھہ فرزند ارجمند یعنی حضرت اعلائے مارا بر حکومت صوبہ نٹھرنگر کامیاب ساختہ، خود بدولت منزل بمنزل روانہ گشتہ، محفل سعادت در بلدہ

ترزیان عرض نیاز بودہ مدارالامارت رسانید، و کمر بندی خدمت گذاری و فرماں برداری بتقدیم آداب ضیافت، و ابراز مراسم نشاط و فرحت، از احضار اطعمہ و اشربہ^(۱) نفیسہ و اقمشہ متلونہ و پیدشگی^(۲) آلات مرصع، و ادوات مصنع، تاسہ روز نکشاد، و بجمیع علاقہ داران خود علی العموم فرمان داد، کہ ہر یکے از اہل لشکر با امثال و اقربان از اعلیٰ تا ادنیٰ درباری و بازاری فرقی فرقی از ضیافت و مہمانداری سہ ۳ روز متواترہ پیش آید، و دل جوی و خوشنودی آنها از حاصلات رضائے ما داند، و خود تامدت اقامت والد ماجد صبح ہر روز حین باریابی مہرا بذرت^(۳) یک ہزار روپیہ در دست می داشت، و بمجرد ادائے آداب پیشش می گذاشت، و در جلدوئے^(۴) آنہم رضا جوئی، از تہ دل آنجناب فرستہ خصال دعائے خیر کہ غیر از ان ذریعہ دولت، و وسیلئہ سعادت نتوان پنداشت، می یافت *

داستان رسیدن ہدایت محی الدین خان بہادر بکرناتک از ترغیب

حسین دروست خان عرف چندا صاحب و اعانت خواستن از فراسیس و جاگیرداران اہل نوائط و بر آمدن نواب سراج الدولہ بہادر از ننتہرنگر و قرار یافتن صلح میان ہم بآمد و شد

و کلا و ار سال مراسلات *

و قتیکہ بصور فرمان واجب الاذعان سلطان ملاذنت کون و مکان وزیر اعظم ظل ذوالمذنی ناظم ممالک دکن نواب آصف جاہ نظام الملک بہادر عزل حقیقی مملکت مجازی یافت، شش پسران او بودند، اول آنها نواب آصف الدولہ مید غازالدین خان بہادر فیروز

(۱) جمع طعام کی - کھانا (۲) جمع شراب کی - پینے کی چیزیں (۳) جمع تماش کی - پرہیزان - جامہ ہائے پشمینہ - اسباب (۴) ہتھوار - آزار - جمع اداس کی (۵) ہزار روپیوں کی تھلی (۶) انعام - صلہ - بدلہ *

سالانه بعمل نخواهد آمد، نواب والا اقتدار از استماع این گفتار،
و معائنۀ بعضی شعار دور از کار، فرزند مختار، آندیار آزردہ گشته،
مکونست آرکات ناگوار فرموده، بهکم میلان بطون، و ارادۀ ہمایون،
محمل ائقال و اسباب و خدم و حشم رکاب، و مهلات، سمت نٹھرنگر
دارالحکومت نورنظر، آب بصر، تاب جگر، خلف الصدق سعادت
ثمر حضرت اعلائے عالم پرورد، کشید، میزبان منتظر دیرین زمان
به نسیم نوید توجه مہمان برنگ گل شگفتہ از کشایش آغوش
دل الفت سامان، پیش از وصول مدعائے چشم گریان، بتصفیہ و
آئینہ خیال منظور، و شہود جلوہ دیدار حضور، غائب را حاضر
پنداشته و سح را بصر انگاشته، از غایب بے صبری زبان اشتیاق
و بے اختیاری بیان تکلم مشتاق، لبریز این خطاب آرزو آداب --
رباعی --

شنیدم میرسی از دل بسوے چشم گریانم
ز حسرت چون نگہ بر دل ہجوم آورد مژگانم
بیا اے آفتاب عالم امید مشتاقان
جو صبہم طائر رنگ اسف برگرد تو گردانم

باستقبال شتافت، و در عالم بے اختیاری سعی استھصال ملازمت
بہر قدم از انکشاف حجاب تو ہم فرقت و انجلائے دیدہ یقین
کامیابی مواصلت تہنیت عید سعادت می یافت، ہرگاہ کہ بعد
از طے مسافت در منصور پیٹھہ بار یاب مجرائے حضور گردیدہ، ہمراہ
رکاب ہمایونش از ہر دو جوے موسوم بکوٹم و کاپیری عبور کردہ
تادر حصار قلعہ رسید، و از انجا بشاملات کہارن پالکھی سواری والد
بزرگوار از یک سمت بدرش انکسار خود برداشته بسرور حصول
انعامات ادعیہ عمر و درجات و تحصیل خرمی خاطر خداوند
ملکی صفات از محمل نگاہ ادب پا انداز نموده، و بنغمہ مطلب
این بیت --

رواق منظر چشم من آشیانہ تسف
کرم نما و فرود آکہ خانہ خانہ تسف

دکهن باشند، و انتساق آنجا بعمل آرد، ازین معنی فسخ عزیمت ساخته از ضرورت رونمایی بر شگال در اورنگ آباد باقامت ناگزیر پرداخت، و هدایت محی الدین خاں بهادر در وقوع تخلیه دکن از ناظم ضمیمه بغاوت مرکوزه یافته و خود را والی ملک انگاشته، از مقرخویش مثل مار از پیوست در آمده، ماده اختلال بر قلعه چتل در گه و بدنور ریخت، او از خود سری شورش بر انگیزت بزعم آنکه بر آن ضلع متصرف شود، و با نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ مقابل مقاومت کرد، درین اثنا حسین دوست خاں که اسیر گردیدن در دست رگهوجی و فتح سنگه سرداران مرهه، بر قلعه ترچنایلی، و مقید رفتنش به یونا پیشتر در ضمن واقعات کرناٹک و بیان نظامت نواب صدر علی خاں نگارش گرفت، با مضامین سیزده سال اقامت زندان و ایصال مبلغ نمایان از تعیدرهای، و مطلق العنان گشته ملک را آماده فساد و آشوب دیده، و برای اشتعال ناپره عناد، و قابوئی عظیم فهمیده، با هدایت محی الدین خاں پیوست، و در ضمیر خود جهت همدست ساختن ملک آرکات حیلها بر بست، و هر چند که به تسخیر پایانگهات تمهیدات تهریص و ترغیب بکار برد ایکن او بلحاظ رابطه داداتم، و مخاطب داشتن خود نواب سراج الدوله را بخطاب عم در آن وقت فریب فتنه انگیزیش نخورد مفتری از آنجا که در مددکار خود بود، بهیچ وقتی و موقتی و محبتی و مقامی از تمهید مرکوزه تغافل نمی نمود، چنانچه قامت فساد بلباس این مشورت ملتبس کرد،

دیوار عناد با اساس این مصلحت موسس، که اقامت داشتن در ملک به پناه دکهن بادم همسری نواب سراج الدوله بهادر ناصر جنگ جلوه کنان پیش ماه تابان، و شوخی خفاش در نظر خورشید رخشاں است، درین صورت پناه کرناٹک که ملکی است وسیع و مهین، و خطه ایست محفوظ و دلنشین و بنواب آصف جاه بانهم شوکت و اقتدار، و افواج لانهصار، تا ظهور اختلاف بنی اعمام

(۱) تمد کرنا - دره هونا (۲) استوار اور مغبوط کوفه والا - بنیاد داله والا (۳) جمع عم بمعنی چچا کنی *

جنگِ حضورِ پادشاهی داشت، و بمنصب وزارت رسیده آخر الامر نظامتِ دکن حاصل ساخت، و ثانی آن نواب نظام الدوله میر احمد خان بهادر ناصر جنگ برادر حقیقی او حاضر جناب ابوی در اورنگ آباد بپایهٔ تاقیم مقامی پدر ترقی فرمود - چهار دیگر خورد صالی داشتند، کلان تر از آنها نواب صلابت جنگ بهادر که

در اوقات مساعدت بخص باعث قتل برادر کلان یعنی نواب آصف الدوله گردیده، بنظامتِ دکن متمکن گشته، بعد از آن در حبس برادر خورد انتقال نمود، و دویم نواب آصف جاه ثانی عرف نظام علی خان بهادر ناظم حال که پس از حبس برادر کلان خود نظامت یافت، و سویم بسامت جنگ بهادر چهارم مغل علی خان بهادر از آنجمله نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ برطبق املاے بالا در اورنگ آباد شان مسند خلفیت افزود، و دست نظام مملکت موروثی کشود، پنوز حکمش باجرانہ پیوسته، و امرش طراز امضا

نه بسته، که شقده دستخط خاص ظل الله احمد شاه بادشاه مترصد

استعجال استیلام پیشگاه حضور، با فوج و اسباب اصلاح مفسده و شرور بعضی امرائے پر فتور، شرف صدور و عز ظهور بخشید، بمحردش

با وصف امتناع مواعی چند، که یکے از آن سر بطغیان برداشتن خواهر زاده اش هدایت محیی الدین خان بهادر در اتصائے تعلقه ادیوبی بود، امتثالاً لاسر واجب الا متثال بادشاهے باجنود بی شمار، و حربہ کارزار عزیمت پائے تخت سلطانی نمود، بمحردیکه از رودخانهٔ نربدأ عبور کرده بممر ناگوار آمدن خیر و فراوانی خیل و حشم و افراط شان و شکوه سواری و کثرت خدم، ثانیاً شقده دستخط باین مضمون صادر گردیده، که بالفعل نایرهٔ فساد از پائشست، درین صوب رسیدن شما در حضور از غیر احتیاجاتست، باید که در

(۱) زاری کرنا - مدد کرنا (۲) جاری کرنا - اجرا کا حکم دینا (۳) امیدوار -

امید رکھنے والا (۴) ہاتھ پا منہ سے پتھر کا چومنا - کہیتی کا حربہ نکل آنا -

(۵) مواعی جمع ہے مانع کی منع کرنا والی اور روکنے والی چیزیں *

دختر زادہ اش شمشیر کشیدن نازیبا، و بیاس اطاعت نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ ملک را بمخالفتش سپردن خلاف آئین وفا، و درین ضدین نقیضین از حیث مستعار دست برداشتن، و بسر خروٹی ازین جهان فانی بقائے جاودانی خرامیدن، اولی انگاشتیم، و تصمیم آن کردیم، شماره بدکہ در دور مستقبل اوقات پر فتنہ و خلل، بخود داری و پوشیاری پردازند و تا وسیع امکان بحفاظت ملک و قلعه نٹھرنگر کوشند، و بے استرضائے نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ ملک بمخالفتش بسپارند، اگر قیام شما درین ملک صورت بندد، قوم انگریز را از ان خود گردانند، و اورا بدمود آزند، و اگر پودن شما درین ملک اتفاق نگیرد، باید کہ در ملک دکھن بھیج جاقیام نوزند، و برفاقت بھیج امیرے متعلق نگردند، و بہتر از نواب آصف جاہ بھیج امیرے ندانند، و راست بحضور ظل سبحانی روند، بعد از ادائے رسم نصیحت و تقدیم لازمہ پذیرمو عظمت از فرزند دلبند مرخص گشتہ، و اورا بخدائے کریم سپردہ، با جماعہ موجودہ رکاب، و فوج فرزند سعادت مآب، بصوب آرکات نہضت فرما، و بقصد جنگ مراحل پیما گردید، و نظر برآنکہ فرقہ فراسیس طرف معاند ارجاع دارد، و مقابلہ توپ خانگہ او ازین طرف نیز می باید، از کمپنی انگریز تہمیدات طلب کمک ساختہ، و از مہیا نبودن فوج آنها و امباب ما يتعلق بہا طرح تائید نیانند، با ہمہ نداشت تن، و عوارضات بدن، و غلوے پیری و ہنگام زمین گیری، بمحض غیرت ناموری، و جوہر مردی و بہادری، از ارادہ مجادلہ

(۲)

مخالف برقتل چنگم رسید، و ہدایت محی الدین خان بسکہ از شجاعیت و دلیری او از زمان جنگ بابو نایک و تقویت تمام داشت، اصلاً بمقابلہ نپرداخت، پر سو کہ اولاً مثل شیر غراں می دید، بسان رمہ راہ دیگر می گزید، ہر گاہ کہ رضا علی خان با جماعہ فراسیس بکمکش رسید، قوی دل گردیدہ بہمت مقاومت

(۱) عارضت لیا ہوا۔ چند روز کلمتہ سانکا ہوا (۲) قلم جو جنگل میں ہو*

روصائے آن دیار مسخر نگشت، و بے تخیل انفاق آنها آئین اطاعت
 نہ بست، اختیار افتد، و ممکن است کہ حالا از جاگیرات و
 قلعبجات داشتن عمزادگان من، و یقین اعانت و امداد آنها، و اتحاد
 فرامیس با اہل نوایت، و عذاب او بانظام کرناتگ بسبب اعانتش با
 انگریز، خاصہ دور دست بودن نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ
 بمجرد گذار بدست آید، درین صورت این معنی را فتوح مفت
 باید شناخت، و اصلاً از دست نباید باخت، الغرض آنقدر وسوسہ
 اقامت دکھن از شرح قبائح آن و ولولہ تنسخیر پایاں کھات باظہار
 اعانت فرامیس چنداں بغ خاطر جاداد، کہ او ہم فریب خوردہ
 درباب اطاعت و اعانت بقلعہ داران نوایت، ارسال رسائل نمودہ،
 و رضا علی خان نام پسر حسین دوست خان را نزد موسی دبلکس
 سرکردہ پھولچری روانہ کردہ، خود بالشکر گراں بر سرحد ملک نازل
 گشت، و بنواب سراج الدولہ بہادر مکتوب فریب ہمایل کہ مضمونش
 بے کم و کاست، و بے تصور و گذاشت، در ذیل حاصل می کرد،
 نوشت، اگرچہ نواب مستطاب بد ریافت آن خیر ناصواب، جہت فرام
 شناختن عساکر نصرت مدار، و اسباب پیکار، و اجتماع مردم ثہا نجات
 در میدان آرکات محمد محفوظ خان بہادر نایب مناب، و محمد
 تعیب اللہ خان بہادر والا خطاب، و بنابر فرستادن فوج نیلور و
 لوازمات آن ابواب، بمرکز دائرہ جنود ظفر انتساب، و قیام داشتن
 خود برائے محافظت ملک نیلور و اجرائے حزم و شعور، و نگہبانی
 ہمگی، امور بنام عبدالوہاب خان بہادر دولت مآب و بنام زمینداران
 و جاگیرداران، در باب احضار ہریکت باجماعہ خود، بقرارگاہ الویہ
 فتوحات نشان، احکام متعدد صادر ساخت، لیکن بدون فرزندان
 لخص جگر، احدی از آنها کہ یک قلم دل دادہ حسین دوست
 خان بردند، و از باطن اعانت او می نمودند، خود را شریکت نگردانیدند،
 غرض بعد از آنکہ فوج فرزندان حسب الحکم خاص بر آرکات
 مجتمع گردید حضرت اعلاہ ما را در تہر نگر گذاشتہ، باین ارشاد
 حق پسند بہرہ مند گردانید، کہ بلحاظ رفاقت نواب آصف چاہ ہر

(۱)
 روزگار زدم می سزد که جا دهند، و بسایگه تفقد گیرند، زیاده چه
 التجارود، محمد منیرالدین خان بهادر پسر عم خاص را، با چند
 اشخاص ذی فطرت و الذکا، با پیام و نامه این ارتسام *

جواب آن از جانب نواب ما *

نوعیکه بپاس دختر زادگنی نواب آصف جاه، و آشنائی و روشناسی
 دیرگاه، و رعایت حق مسلمانی صاحب نمی خواهم که همشیر
 کین من که جراحش بدون مریم زنکار شام مرگ امکان التیام
 ندارد، و بر سر شما آید، شما را هم با مثل من که برادر دیتی و
 رفیق یقینگی جد مادری شما، یعنی نواب آصف جاه ام، و بر
 سه شما حقوق مروت و احسان معروف دارم، محاربه نمی سزد
 در آئین حفظ مراعات روابط دیرین اتحاد، تجویز پرحاش نساد
 نازیبا، و خلاف و تیرگی اهل وفا است، هر چند که عزم تسخیر
 ملک کرفاگت دارید، و واگرفتن آن از من می خواهید، لیکن از
 آنها که من غیرت رفاتت نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ
 دارم، نمی توانم، که بی استرضای او ملک بشما سپارم، و لحاظ
 بر، دختر زادگنی نواب آصف جاه نمی خواهم که تیغ پرخاش
 بر روئے شما فرود آرم، بناء علیه اگرچه قرار داده ام، که
 جان خود بدهم، و از خلاف ضدین و نقاض نقیضین واریم - اما
 پاداش این معنی وبال جان شما، و پاس امید ملک مایگه سعی
 بیجا است، و نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ در جزای این
 خون سهلاً نخواهد گذاشت، و زمانگه حیل جو در ضمن این عمل
 سر فتنه، خواهد برداشت، اگر شما خواهش عافیت دارید، بند
 مرا در گوش شعور جادید - یعنی سرکش و پندار پکت سو داشته
 باخال خود که ناظم دکن است بانبید گرانید - و از آسیب
 مخالفت ایمن گشته اعانت از من خواهید، تا با استغاثه جترایم
 واصلگه بذل مراحم شوم، و سوائے جاگیر قدیم عطیه نواب آصف

(۱) کم هده کودهولندا - پوسش کرنا - مجازا بمعنی مهربانی - دلجوئی - شصتواری *

از حد اعتدال سر بیرون کشید، و باران را منازعت در میدان پلی کنده دایره لشکر انداخت، و کوس مخلصیت بر پشت گرمی مفتر یانک چند نواخت، نواب مستطاب بدریافت اشتعال نایره فتنه و شرور، از حاضران بزم حضور، صلاح درخواست، که بساط جنگ را وسعت کدام میدان مصفا است، محمد حسین خان طاهر از قوم نوایط جاگیردار آمبور گدده که احوالش در ضمن واقعات شهادت نواب صفدر علی خان شهید مشروحاً نگارش یافت، بآئین اخلاص لسانی، و فتور نهانی، معروض داشت، که در میدان وسیع محاذی قلعه کوهائی آمبور گدده که وسعتش قابل جنگ و فتحش لایق حمله و آهنگ است، ضرور خیره دماغان نشاء نخوت را مندفع باید گردانید، بتدبیر آنکه پشت لشکر سوئے قلعه مذکور، و روئے جنال متوجه نزیست معاندان پر شر و شور باشد، که عند الاحتیاج اعانت مایحتاج از قلعه بعمل آید، خداوند

(۱)

دولت التماس او میرا از مکر و دغا، و منزله از تزویر و ریا، فهمیده و اظهارش بمقتضای راست بینی یقینی اندیشیده، برفق مشورت او رو بروی قلعه مسطور نصب خیم عظیم و رفع اعلام سطوت نمود، و نظر بر ارتباط دیرین، و اختلاط پیشین، و لزوم اتمام حجت، و ضرورت ادای پند و نصیحت و وصول خط مذکور، خان مسطور بمضمون اینک *

خط هدایست مہی الدین خان *

از تفرقه اندازی آسمان، و فتنه پردازي دوران که اسباب جمعیت بباد داده، و بر سر ناتوانم کوه جفا نهاد است، و عتاب خالم رئیس دکهن که مایتم را آوارگی سیل افکار ساخته، و شیشده حالم از طاق اعتبار انداخته است، پریشان و پراسان پناه ظل عاطفت آن عموی بزرگوار گرفتم، و خود را بدارالامن در دولت آن پناه

(۱) جهوت وولدا - فریب کرفا (۲) منوافی - سازوار - مطابق *

دید کہ بازی خود مات خورد، رخ سالوسی بصوب دو رسالہ دار لشکر سید عبدالکریم و سید میراں نام برادران اعیانی یک دیگر و معتقد و مریدان خود آورد، غرض با تفاق آنها، بندوبست صلح (۲) برام خورد، و تجویز ہمان مشورت مفسدان قرار یافت، و مرکوز باطن پر خاش جویاں بعرضہ وقوع شتافت، چنانچہ ہر وقف قرار داد یکدیگر، صبح آن حسین دوست خاں بے اطلاع ہدایت محی الدین خاں بہ پشت گرمی فوج فراسیس در مبارزت تقدیم نمود، و از تیار گردیدن ہر دو رسالہ دار خود کار، و آوردن فوج خداوند خوبش بے حکمش در معرکہ کار زار، صلح مجبور تردد معذور، کف دست ناسف بے اختیاری سود، اہل فتور ہوالی لشکر اتمام نواب سراج الدولہ فہمائیدند، و خاطرش را از طمانیت آشتی بر گردانیدند، و نواب خورشید رکاب کہ بہ یقین رفع پر خاش، در انتظار ملاقات ہدایت محی الدین خاں اندیشہ از آراستگی فوج تہی داشت، بغتہ از ظہور صورت جنگ متحیر شدہ، ناچار بتقدیم کلمہ بسم اللہ الرحمن الرحیم معاً نوائے تہوری در میدان جاں بازی افراشت، در تسطیر حقیقت این سرگذشت مجرد قلم نسخہ نفرین علی الدوام مغفریان فرام می کند، و دستور العمل پوشیار خرامی صاف با طنان نقش می بندد *

داستان مضاف و عذر رفقائے سراسر خلاف و شہادت سراسر قیامت

نواب سراج الدولہ بہادر شہامت جنگ خداوند ممالک

نام و زندگی *

اشکے کہ در عزائے تظلم شہیدان تبیح دغائے زمانیاں، از مرگان خامنہ و قایع نگاراں بدامن قرطاس می چکد، و بنایر تشریح حقیقت آن صورت بطور می گیرد، و آہے کہ درالم ہدف جگران

(۱) چرب زبانی - فریب کرنا (۲) گڑھا ہوا - محکم کیا ہوا - یہ لفظ مشتق ہے رکو

سے جسکے معنی ہیں زمین میں نیوے گاڑنا - مگر سوازا بمعنی مضبوط بھی آتا ہے *

جاء کہ تعلقہ ادہونی است، جاگیر جدید کہ کافی رفاہیت و عزت
 ہما باشد بدہنم، زیادہ ازین چہ قلم فرسایم، و چہ صداع^(۱) افزایم،
 روانہ فرمود، و کلائے فطانت فرجام بعبارات فصیح، و تشریح صریح ابلاغ
 پیام نمودند، و از کلید مرسلہ در عقل و قیاس او کشودند، ہدایت
 محی الدین خان پس از تامل معنی ہر سخن، از جادہ انحراف
 انحراف ورزیدہ، و از شیوہ اختلاف اختلاف گزیدہ، متذکر تکبر ماضی،
 و بر طبق پیام مصلحت راضی گردید، و از نواب مستطاب سند
 عہدی ہم دست گردانید کہ ما بین خود و خالاش صفائے کلی رو
 ند، و جاگیر جدید سوائے تعلقہ ادہونی مقرر شود، و بعد وثوق
 این اقرار قرار یافت، کہ فدائے آن ہر دو سردار بساط مجالست^(۲)

مہمہ سازند، و بخورسندی جانبین بوداع ہم دیگر پردازند، فتنہ انگیزان
 فساد طلب، و فساد آرایان فتنہ نسب استقرار مصلحت و فسخ
 مصلحت را بحکم نیت بد اندیش سردی، بازار خویش، گمان بردہ،
 و بلحاظ تخیل مدعائے مضمرہ خود، افسردہ، بسرگرمی تجویز مجدد
 کوشیدہ، و بالاتفاق در منصوبہ تبدیل صلح جو شیدہ، شخصی
 را از مشایخ کہ کلام لاریب خواجہ حافظ شیرازی لسان الغیب *

بیت —

بزیر دلق ملام کمندہ دارند

دراز دستی این کوتہ آستینان بین

درشان آنها صادق می نمود، و باشندہ ملک کرناٹک و ہماں
 سال از فراغت حج آمدہ بود، و بلشکر ہدایت محی الدین خان
 مثال مہرہ دغا بر بساط تزویر دوانیدند، و از تائید دست طمع پیادہ
 دار بخاتمہ فرزین رسانیدند، ہر چند کہ او بنمایش رویہ ہائے
 پیش قدمی جنگ ہدیت اسپ ورخ پیل ورزید، لیکن شاہ
 فطرت راست باز خان مزبور عمیب بد عہدی نہ پسندید، فریبندہ

(۱) درد سر (۲) بچھلک والا - آرامتہ کرنے والا - تمہید کرنے والا *

وقت امتحان یار و اغیار کمک از قلعه حسب الاقرار بعمل آید، و نتیجتاً رفاقت دیرین بعرضه وقوع شتابد، چندانکه درین باب مبالغه و اصرار نمود، از طرف قلعدار تغافل و اغماص محض بود، وقتی که عنان استقلال از دست اختیار رہا، و فوج پیشین پشپاکشت، یورش فرامیس میدان را از ثابت قدمان مقام دلاوری خالی کرد، و ثبات لشکر از دست آشوب عظیم برهم خورد، و وفای به نفاق مهمل گردید، و یکسوی به بیرونی انجامید، چنانچه قلعدار آمبور گدده دیانه هائے اتواب بصوب لشکر نواب شهادت مآب گرداند، و از صدمات گوله اندازی گرد استوار از هفت برج افلاک افشاند، و لشکر را که بهوس مدد بس متصل بود، کما حقہ نشانگه گوله نمود، درین هنگامه از یک طرف آتش سوزان غلبه فرامیسان نسبت بمبارزان چون برق بخرمن و از یک سو آفت بانهائے پندیان بر سر جوانمردان، برنگ خزان برگلشن رسید، و تزلزل در لشکر سرکار برپا گردید، که بیانش جز مقابلت احوال قیامت نتوان بوضوح کشید، دست زبردستان آن گروه گستاخ کار زار، و پائے عجز فشرذگان این جماعه بے اختیار فرار، آنها بحکم غلبه خود در قتل و نهیب بے درنگ، و اینهارا باقتضائے جبن عرصه مبارزت تذگ، همدمان بزم اخلاص را ترک خلوص ناگزیر، و رفیقان رکاب وفات را وداع رفاقت اخص تدابیر شد، نواب تهور اقبال، خداوند شجاعت اجلال چندانکه خود را در عرصه جدال تنها دید، اصلاح استقلال ذاتی بر قامت دل باهمت آراسته گردانید، و محمد حسین خان طاهر باین خطاب مخاطب نمود، بیت —

ماز یاران چشم یاری داشتیم
خود غلط بود آنچه ما پنداشتیم

الغرض در جمعیت لشکر از یورش اطراف نشر فاحش افتاد، و گروهی تن بقبول قتل و جراحت، و جمعی دل بفرار و هزیمت، نهاد محمد محفوظ خان بهادر و محمد نجیب الله خل بهادر

نازک فتور جہانیاں، از سینہ بیان صداقت زبانان آتش در پندبگہ
 سماعت می زند، و برائے توضیح مابیتش صدائے سخن می پذیرد،
 اتفاق اظهار این ماجرا دارد، و اتحاد گذارش سرگذشت بر روئے
 نگارش می آرد، کہ بحسب فتنہ انگیزی آسمان دغا باز، و آشوب
 طرازی دوران ناساز، کہ باغوائے بیدادئی عناد حسین تجلی اشکر
 یثرب خاور را، بنا بر عروج شکوہ کو فیان انجم در کربلائے شفق
 قتیل جماعت کفرستان شام می سازد، و بصلاح بد عہدی فساد
 عباس ضیا علم معرفت باختر را، برائے فتوح آرام یزیدان کلاب
 از لب فرات صنیع، با حسرت ریختگی مشک آب شہید می گرداند،
 در عالمیکہ دماغ ہر دو سردار از خیال پر خاش تہی، و خاطر
 ہریکے از اندیشگہ دفاعے دیگرے طمانیت اندوز، وارہی بود، بلکہ
 انتظار آرایش بساط مجالست یکت دیگر می داشتند، و استحکام
 سر رشتگہ موافقت نوعیکہ می خواستند می پنداشتند، صبا حیکہ
 گوئہ مغرب نشانہ خورشید از توپ فلک دہانگہ مشرق بر آمد، و
 باروت خانہ شب بتاراجی شعلگہ شعاع در آمد، حسین دوست
 خان بر طبق فساد اندیشی دوشین بانوج فرامیس بر لشکر نواب
 مادوید، و معاجمعیست ہدایت محی الدین خان بہادر نیز بہ مصلحت
 د رضالہ دار مرتومہ برائے اعانت متعاقب او رسید، محمد محفوظ
 خان بہادر مقدمتہ العیش سرکار سدوہ گردیدہ، ہمذع پیش قدمی اعدا
 کوشیدہ، درین اثنا خود بدولت ہم از غدر عدو خبردار، و بعزم
 سرشکنی اہل طغیان سوار شدہ، خود را بہ نبردگاہ رسانید، فدویان
 کامل الاخلاص، و ملازمان صادق الاختصاص، تاقوت دست ہمت،
 و تابداری شمشیر جرأت، در محادہ و مقاتلہ کوشیدند، و صحرا را
 خون اعدا دریا گردانیدند، آخر الامر چون از آتشبارئی توپ خانہ
 فرامیس آب تیغ دلاوران فوج ہراول بے نم یافت، افواج
 میمنہ و میسرہ را حکم ساخت، کہ از ہر جانب اعانت نماید،
 بمحمد حسین خان طاہر کہ باعث تقریر قرارگاہ محاذی قلعہ
 و محرک امید بے اصل اعانت وقت کاربود، فرمود، کہ دریں

و ثانی نا محمود، عبدالقادر خویش، میر محمود، جراحات شمشیر
برابروے ہلال مثالش رسانیدہ بود، کہ ثالث نا مقبول، منور خان
سدہ دار کنول، خط گواہی مظلومئی بر محضر بیہنی زیبائے او ثابت
نہود، بمحضرش ہماں تیر بر سینگہ فیض گنجینہ اش رسیدن بود،
و ہماں بسر خروئی میدان شہادت عدنان بہشت بریں گردانید،
روزیکہ او روئے بسوے رحمت حق نمودہ، سن شریفش ہفتاد و
ہفت سالہ، و تاریخ شانزدہم شہر شعبان المعظم، سال یک ہزار و
یک صد و شصت و دو، از ہجرت نبی صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم
بودہ، لاش او در مسجد جامع بلدہ آرکات چندے امانتاً مثل
گنج بخازن زمیں سپردند، و بعد ازاں بحیدر آباد بردند و در جنب
مزار مرشدش شاہ ولی اللہ دفن کردند بیت —

جگر از ناخن تالم خست

قام این جا رسید و سر بشکست

دریں ضمن تحریر قطع تاریخ شہادت او واجب زینت این کتاب
انگاشت، و دریں محل تیمناً لازم تسطیر پنداشت، امولفہ *

سراج دولت و اقبال انوار لدین خان

ظہور رونق دین کامران ملک و حشم

امیر نافذ احکام ظل سبحانی

نظام مملکت فضل شان علم و حکم

مہ احتشام زہے مہر قد زابرنوال

محیط بذل فلک خیمہ و نعوم خدم

فروغ فطرت او مثل نام والايش

زہد تا بعرب وز فرنگ تا بعجم

رسید مرکب جاپش ز شرق تا حد غرب

چو آفتاب کہ شد جلوه گستر عالم

فتوح غیب ہمیشہ مطیع فرمانش

بقتل دشمن او تیغ صبح یافت در دم

فرزندان و ابوالمعالی خان فرزندزاده و افضل الدین محمد خان وغیرہ اقربا و احباب مہجروح و امیر دست دشمن گردیدند، و کار جانبازی و فدویت با انجام رسانیدند، و محمد حسین خان طہار از بے اختیاریء فیل سواری مستی داشت، و از غریبوں اتواب سراز فرمان فیل بان برتافت، خود را پیش انداخت، و ناگاہ از زخم گولی بندوق تلافی خون نواب صفدر علی خان شہید برداشت، و در زمرہ جانثاران لوای اعتبار ناموری افراختہ، سند عزت از مہر کشتہ شدن درست ساخت، عاقبت کار، نواب نامدار، بسان مہر تابدار، بر پیل فلک اعتبار، بسر گرمی کارزار، با معدودے از خاصان صداقت انجام بہ ثبات تمام، و پر دلی مالا کلام در قلب گاہ قیام ورزید، و بہمت غضنفری جبلنی مستعد صید شہادت گردید فیلبان بعرض رسانید، کہ از صدائے ہیبت ناک شلکہائے بنادیق و اتواب فیل سواری بے اختیار، و بندہ در ضبط آن ناچار، فرمود، کہ در پایش زنجیر کند، و درین وقت ثابت قدمی ثباتش دہد، محمد نجیب خان خواصی نشین خاص بمعاینہ سکوت خداوند و گمان سہو خاطر دعائے سیفنی مہتہنہ و مہربہ اوقات جنگ یاد داد، فرمود، اگرچہ یاد دارم، لیکن این دست بر کدام کشتنی باید کشاد، کہ ہدایت مہدی الدین خان دختر زادہ نواب آصف جاہ، و از نادانی گمراہ است، لہذا دست از حیات عارضی خویش برداشتم، و تدبیر حفظ دل ریش گذاشتہ، درین اثنا فوج معاند، بر اطراف او تاخت، و چون ظلمت شب بر آفتاب محاصره ساخت، و سہ سردار فیل نشین مقابل و پیش دست شدند، و محمد نجیب خان خواصی نشین عاری خاص را بزخم سانک انگشت نمائے معرکہ جان فدائی نمودند، چون کار رفقا با نتہا انجامید، نوبت وقوع سر نوشت خاص سرکشید، یعنی از دست فیل بان محمد یوسف

(۱)

خان امیرے اول آن سہ ۳ ظالم بد سر انجام، زخم کجک بعمق سہ ۳ انگشت بر سر مبارکش رسید، و آفتاب را غرق شفق گردانید،

(۱) آنکس ہاتھی ہانکنے کا جو فیلبان کہ ہاتھ میں ہوتا ہے *

بیان نزول ہدایت مہی الدین خان بر بندہ آرکٹ و رجوع آوردن
 اعیان پایاں گھاٹ و رفتن عبدالوہاب خان بہادر بصوب حیدرآباد
 و رہانیدن حضرت اعلیٰ محمد محفوظ خان بہادر وغیرہ برادران
 و اقربا از حبس عدو و آمدن ہدایت مہی الدین خان در بندر
 پہولچہری و ضیافت نمودن موسیٰ دبلکس و رسیدن او بر تجاور
 بعزم تسخیر و برگشتن از آنها بے نیل مقصد از اعانت

حضرت اعلیٰ *

ہدایت مہی الدین خان پس از انجام حرب آمبور گذہ
 بصوب بندہ آرکٹ شتافت و زمام انتظام مہام آنها از ارجاع
 جملگی جاگیرداران قوم نوایط و انقیاد زمین داران آن مملکت
 قسمیکہ می خواست بدست اختیار یافت و چون عبدالوہاب خان
 بہادر با شمع واقعہ شہادت پدر بزرگوار خود را بعیدرآباد برد
 صوبہ نیلور نیز بہ تسخیر آورد و بسبب ہرج و مرج و انتشار رعایا
 (۱) و تغل مال گذاری ہائے زمین داران وادی خوف و رجا کہ باستقلال
 مردانہ حضرت اعلیٰ و استحکام نترنگر گریہ سر دیوار بودند و
 بنابر اطاعت واقعی مال اندیشی می نمودند ہدایت مہی الدین
 خان از اندیشہ بے زری مضطر و مشوش تفرقہ لشکر گردید و
 مصلحتاً محمد محفوظ خان بہادر و محمد نجیب اللہ خان بہادر
 و ابو المعالی خان و راجہ سندیت رائے وغیرہ اسیران دست دغا
 و معیروحان تیغ جفا را بشرط ایصال مبلغ سہ لک روپیہ
 متوقع رہائی گردانید و ہر دو برادر و برادرزادہ وغیرہ اسیران را از
 قید مخالف رہانید و پیش خود طلبید و با عزاز برادر کلاں و
 شفقت برادر خورد و دلدہی ہمہ ہا کوشید و خواطر آنها را از قید

(۱) حجت کرنا - بہانہ کرنا - سبب کو درہافت کرنا اور بمعنی دہر اور تلخیر

زپیشگاه وزارت پناه آصف جاه
 رسید و نصب نموده بر آرکات الم
 بهکم عدل سرفتنه را برید ز تیغ
 برائے امن ید ظلم را نمود قلم
 نگاشت نامہ احسان بصفحہ آفاق
 زخامہ کرم خود نداشت حسن رقم
 دلا وریکه بمیدان بدون جنگ کشد
 ہزار لشکر بدخواہ دست بستہ بہم
 بر آنچہ لازم تنظیم دولتش آمد
 خدا نمود عطا از رہ کمال کرم
 زمانہ بعد زمانے بکین او برخاست
 خلل وفاق گرفت و نفاق شد محکم
 معانداں چون ہے رزم او کمر بستند
 (۱)
 زروئے رائے زبون و زراہ عقل دژم
 کشید تیغ و رواں کرد خون بدخواہاں
 روانہ کرد از آنها بسے بسوے عدم
 چون از فتور دغا پیشہ دشمنان چند
 ثبات باخته و کشته لشکرش برام
 ز تیر و خنجر و شمشیر زخمها برداشت
 سر مبارک و جسم لطیف در یکدم
 شہادت آمد و شاہد بظلم اعدا گشت
 ز خون بے گنہ او نوشت محضر غم
 حساب سال غمش از سربکافی الفور
 بگفت ہاتف غیبی شہید شام ستم

آنکہ تجاور از نٹھرنگر متعلق و متصل است، تسخیرش تحصیل
 مرکوزات دل، چنانچہ بر ہمیں تجویز قائم گشتہ مادہ تغلب بر
 تجاور ریختند، اطراف قلعه اش گرد محاصره انگیزتند، زمیندار آنجا
 پرتاب سنگہ نام ہمدست یاس، و مغلوب انہراس، گردیدہ، عریضہ
 مشعر حالات خود بھضرت اعلا نوشت، خداوند دولت ہم اعانت
 او مناسب حال و مال قرار دادہ، فوج نمایان و اسباب شایان بہمد
 گاریش فرستادہ، ازین معنی قلعہ مسطور مستقل بھنگت گردید، و
 پائے محصور قیام گزید، و محاصرانش یعنی ہدایت مہی الدین
 خان و حسین دوست خان و موسی لاس سرخیل فراسیساں، بوضوح
 کمکت فوج نٹھرنگر، و استحکام قلعہ تجاور، بتائید خدیو نصرت
 لشکر معاملہ را طول طویل فہمیدند، و از گولہ رانی پائے جمعیت
 سرکار، و جراحت برداشتن رخسار موسی لاس سردار، از ریزہ چوب
 درخت نشانہ گولہ حصار، و تلف گردیدن بسا سرکشان خونخوار،
 (۱)

تشگید مصالحت را تاکید فراغ مخصامت گردانیدند، و زمیندار مذکور
 نیز کہ ہراساں بود، بغنیمت شماری صلح از نقد و جنس قلیلہ،
 بطور ضیانت فرستادہ ہجوم غنیم را از پیش خود رو گرداں نمود،
 و حین مراجعت او شور و شر ہڑیران بیشگہ نٹھرنگر و بہادران
 پر جگر تجاور تعائب گلگہ لشکر مفرور از دست ندادہ، بہر موقف
 و مقام پنجگہ شیری و بہادری از آستین ہڑیری و دلیری ہر
 آوردہ، در قتل و نہیب اعدا دقیقہ فرو نگذاشت، و تا رسیدن پھولچری
 بے اختیاران فرار را از غارت توپ خانہ سبکبار و زار و نزار ساخت
 و قطاع الطریقان آن نواح دروہست و بنگاہ او غنیمت بردند، و
 دستیکہ دراز کردند، بے سایہ فرو نیاروند لہولہ *
 پر از مال مغرور شد کویہ و دشت
 سبکسار عدو از خرو بار گشت

(۱) غلبہ کرنا - غالب ہوجانا - زہرستی کسی کا مال لے لینا۔ (۲) مضبوط

کرنا کچ اور چونہ سے استحکام کے ساتھ عمارت بنانا *
 * * * * *

غم و اندوہ نجات بخشید، و محمد محفوظ خان بہادر را بسبب آنکہ ہدایت محی الدین خان وقت رخصت پیام استدعاے نتہرنگر بزبانہ سپردہ بود، بحکم الحزم سوۃ الظن بقاصلہ شش کزوہ از نتہرنگر نازل فرمود، الغرض ہدایت محی الدین خان فی الجملہ از نسق امور ملکی فراغت یافت، و بنا بر تجویز تسخیر نتہرنگر سمت بندر پھولچری شتافت، و موسی دبلکس حارس آنجا تا دور تر استقبال او کردہ، اندرون قلعہ بردہ، آرایش سمات ضیافت، و ترتیب بساط شاشت، ساخت، و نشہ و شراب موافقت نوعی بہ بی اختیار آنہا پرداخت، کہ تبدیل لباس بایکدیگر ساختند، و آئینہ خویش از عکس غیر آراستند، و قدیکہ دران ہم زبانی با نوبت تدبیر مقصود رسید، میزبان یعنی موسی دبلکس باین نوا جوشید کہ تصور آسانی تسخیر نتہرنگر خفت دانائی است، و کوشش دران کار واسطہ انفعال نارسائی، و تقریب منازعت با محمد علی خان سود ندارد و جہد دران باب حاصل نیارد، کہ سردار با ہوش و فطرت است، و سالار با عقل و قدرت، تجربہ کار ہر حملہ و آہنگ است، و سلیقہ شعار تراکیب جنگ، خداوند ممالک کشا است، خدیو تیغ آزما قوت تدبیرش دست دلاوران می بندد، و ہمت تجویزش از کاہے بنیاد کویہ می کند، عد و در مقابلہ اش بہ بی سرب ناچار است، و دشمن در مجاہدہ او بی سپری بی اختیار، از بسکہ پیشتر طرز و آئین نبردش دیدم، و ندانست ہم آوردش کشیدم اندیشہ دارم، کہ سررشتہ پر خاشش طولت کشد، و موزت بیداری فتنہ ہاے خوابیدہ گردد، مارا باید کہ نخصت علاج تہی دستی خود نمائیم، بعد ازان ہمیدان برائیم، چون اہل مشورت رایش پسندیدند، پس از فراوان تگاپوے خیال بریں قرار اتفاق گزیدند، کہ زمیندار تجاور صاحب خزانہ، و کارش از استواری بیگانہ، فوجش گلہ ایست بی شبان، و نباتش نامی است بی شبان، بر او لشکر باید برد، و او را بدست باید آورد، و زرازو ستانیم، و از انہا توسی عزیزمت بہر سو کہ خواهیم، پرانیم، بسبب

نواب آصف جاہ متعین خطمہ دکھن، و ناظم تعلقات میکاکول وغیرہ بلاد بود، خود را حاضر نمود، و پورکنار ماطفتش تربیت یافتہ و در چہارده سالگی، ہمان جا از شادی کتخدائی، باشان و سامان اقتدار شاہان و جشن سے ۳ ماہیہ رقص و سرود و اطعمہ و اشربہ ولو از مات (۱) طویل الذیلش بہ بذل اہتزاز قلوب عالمیان پرداختہ، چون در خاندان عزرو شرف سادات صفویہ سلاطین ایران جنت تو امان شان دامادی یافت، مہرر این او راق، تحریر وجہ حصول این دولت عظمی دریں ملک، کہ محض اعانت بخت بیدارش بود لازم پنداشت، یعنی در زمان تسلط سلاطین اربعہ دکھن، میر نظام الدین احمد نام ہمشیرہ زادہ شاہ طہماسک صفوی الموسوی والی ایران سیاحتاً نازل اقصای دکھن، و در ہجرت وطن عازم سفر عدن گشت، و از دو پسرانش یکے سید علی نام راہی دارالریاست آبا یعنی ایران فردوس نشان شد، و ثانی میر منصور نام در دکھن مسکن اقامت بست، و از زوجتہ ہمتبارش دختر مسمی ہسیدہ بیگم و ملقب بصالحہ بیگم پایکے از اعیان قرابت نواب سراج الدولہ بہادر کہ نامش احسن الدین خان و مادرش از فرمہ حقانی متوطن سندیلہ و مشہور تر از شرفای ہند است، منسوب شدہ، و صبیبہ کہ از بطنش خدیجہ بیگم نام داشت، با حضرت اعلیٰ ما کہ کیفیت ظہورش از بدو ولادت تا وصول چہارده سالگی و شان و شوکت شادی در صدر عبارت اجمال آراست ہسان نجمی بانجمی، قران سعادت یافت، و از شمع انروزی خطاب نواب بیگم بزم خاندان را روشن ساخت، کریم ہم بخش خداوند ما را و رائے این شرفیکہ از ہمہ جہت عطا نمودہ، و سوائے این عزتے کہ بفخر و مباہات مشہر طبقہ عالیہ امرا، و زمرہ اعیان و اکفا، فرمودہ، کثرت اولاد، کہ عبارت از ہجده پسر و بیست و یک دختر موصولہ من شعور، و کامیاب حدایق اعوام و دہور، باشد،

دامتان مبارک بیان احوال خیر مال فرخ فال ذوالعجد والاعلا
 حضرت اعلیٰ نواب والاجاہ امیر الہند خلد اللہ تعالیٰ ملکہ و سلطانہ
 بھرمست سید المرسلین و آلہ الطیبین الطاہرین صلوات اللہ علیہم و علیہم
 اجمعین *

الی یوم الدین *

بفضلہ حضرت اعلاے ما ارشد خاندان انوریہ، و افضل دود مان
 منوریہ، بہادر گلستان عزت و تفاخر، کل سرسبد اولاد نواب سراج الدولہ
 بہادر، در شہر شاہ جہاں آباد، روز سہ شنبہ چہار دہم شوال المکرم،
 سال یکت ہزار و یکصد و سی و پنج از بھرت خیر البریت، صلی
 اللہ علیہ وسلم، بساں مہر انور از مشرق ولادت جلوہ گستر آفاق
 گردید، و جان و جنان والدین را منور گردانید، و از تجیز والد
 نامدار اسم مبارکش غلام انبیا از روے تاریخ ولادت بشارت تائید
 غیبی رسانید، و مسیخت این امر جان پرور جہاں را تہنیت نشاط
 عیدابدی بخشید، والدہ شریفہ اش بحکم عقیدہ مذہب جعفریہ
 امامیہ اثنا عشریہ بمحمد علی موسوم شناخت، و از ادائے رسم
 (۲)

فطامش بروس امرائے کبار، و شہود روسائے عالی مقدار شاہ جہاں
 (۳)

آباد را، بنعمائے غیر مترقب انپاشت، و در چہار سالگی ہمراہ
 والدہ خود بقصد گویامو رسید، و از انصرام شادی بسم اللہ خوانی
 ساکنان آن سعادت موطن را تعلقہ پرداز درس بے تعطیل الحمد للہ
 گردانید، و در شش سالگی معہ والدہ شریفہ بصحابت محمد منیر الدین
 خان بہادر پسر عم پدرش از راہ بنگالہ بحضور والد بزرگوار، کہ
 در آن زمان از پیشگاہ ظل اللہ محمد شاہ پادشاہ مصحوب وزارت پناہ

(۱) چوٹی نا پھول - رونق کی چیز - وہ شی جو اپنے ہم جنس میں عمدہ اور بہتر اور
 معماز ہو (۲) فطام - دودھ سے علیحدگی - دودھ سے چھڑانا - کسی کو اس کی
 عادت سے روکنا (۳) بمعنی نعمت *

شرح سند التمعنای کرناٹک پایاں گھات و بالائے گھات و خطابات مناسبہ کہ بنام او و چهار برادرانش حضرت اعلیٰ ما بشفقت پدری از حضور ظل سبحانی معرفت خواجہ شمس الدین خان و لارڈ کلابوس کلاں طلب داشته، بہر کدام عنایت ساخت، آئندہ بمقام کیفیت ورودش تسطیر خواهد یافت، پسر دویم محمد منور نام و مدار الملک خطاب، و بارثانی مطابق مندرجہ دفتر ثانی در جلدوئے تسخیر ملک تجاوز از پیشگاہ علی گوہر شاہ عالم پادشاہ بخطاب امیر الامرا معزز و معروف و مشہر گردید، پسر سیوم محمد انور نام سیف الملک خطاب، و پسر چهارم غلام حسین بموجب رویائے والدہ شریفہ و محمد عبداللہ بحکم پدر مامورش و برعایت ہر دو اسم بمحمد عبداللہ الحسن نام و حسام الملک خطاب، و پسر پنجم عبدالقدوس نام و نصیر الملک خطاب *

بیان پنج دخترانکہ *

دختر کلان ہمشیرہ خورد عمدۃ الامرا موتی بیگم نام بسن تمیز رسیدہ باغلام معی الدین نام عبدالہی خان خطاب ہمشیر زادہ بدر الاسلام خان بہادر انرا سیاب جنگ منسوب شدہ، پیش از شادی کتخدائی از عارضہ چینیچک داغ رحلت خود بردلہا ثابت گردانید، دختر دوم (۲) ہمشیرہ خورد مدار الملک بہادر، پوتی بیگم نام بسن تمیز رسیدہ، بسے آنکہ باکسے منسوب شود از عارضہ مذکور پردہ بر روئے ہستی خود کشید، چنانچہ این ہر دو دختر در عرصہ یک ہفتہ انتقال نمودند بر خاطر والدین داغ مکرر فرودند، دختر سیوم (۳) ہمشیرہ خورد سیف الملک بہادر بڈہی بیگم نام سلطان النساء بیگم خطاب با عبدالہادی نام مصمص الدولہ بہادر خطاب ہمشیرہ زادہ حضرت اعلیٰ منسوب و صاحب اولاد، و دختر چهارم (۴) ہمشیرہ خورد حسام الملک بہادر بسبب آنکہ در جہاز سفر دریا بموجب تفصیل آئندہ متولد گشت، دریا بیگم نام ملکہ النساء بیگم خطاب با عبدالوالی نام مولوی عبدالوالی خان بہادر خطاب برادر خورد مصمص الدولہ

عنايت ساخته، چون در زمان تالیف این کتاب ولادت بعضی از پسران و دختران غیر بطرح نواب بیگم جلو ظهور نداشت، مولف بدون تعداد صاحب زاده های موجود نگاشت، مگر بموجب حکم مجددیکه در سال یک هزار و صد و هشت پھری مقدس شرف نفاذ بخشیده، نام باقی صاحب زادگانیکه تا اتمام کتاب متولد نشده بودند، و نیز چند مقدمات دیگر که بعد اتمام کتاب بازمنه مختلفه روداده، درین محل و مقامات دیگر مندرج ساخت، غرض خاتمی کائنات ترتیب این محفل انجم مشاکل جهت نظام کارخانه عالم پیراسته و از انجمله وجود و افرالوجود پنج فرزند، و پنج دختر متولد یک بطن نواب بیگم را، بمنابہ (۱) ده حواس ظاہری و باطنی وجود آفاق اقبال و عقول عشره دماغ انفس اجلال آراسته، چنانچه کلان تر از آنها غلام حسین نام و وجه تسمیه او این است، که تا مدت دراز نواب از بیگم فرزندے متولد نگشت، لهذا آئینہ خاطر حضرت اعلیٰ زنگ اندوہے می بست، روزے در سال یک هزار و یک صد و شصت پھری مقدس بتاریخ ہفتم شہر محرم محترم درعاشور خانہ تعزیه داری معہوای سید علی خان کلان خال نواب بیگم حاضر گردیده، بکمال تصفیہ بطون و وقت قلب از جناب حضرت ابا عبد اللہ الحسین صلوٰۃ اللہ و سلامہ علیہ و اخیہ و جدہ و ابیہ وامہ و بنیہ مسئلت پسر نمود، بفضل محیب الدعوات بسال دیگر یعنی یک هزار و یک صد و شصت و یک پھری مقدس بہمان تاریخ ہفتم ماہ محرم محترم و وقت مسئلت ولادت پسر مطلوب و فرزند محبوب دیدہ دوأت ابدی بر روئے والدین کشاد، و حضرت اعلا بشکر این عطیہ عظمیٰ جبہہ نیاز بسجود خاتمی افام، و مولود مسعود را غلام حسین نام نهاد، و از ہمان سال نصب علم تعزیه امام انام بہر سال بر خود لازم گردانید، و مولود راجد شہیدش عبد الولی نامید، و از پیشگاہ ظل سبحانی خطاب عمدۃ الامرا وغیرہ عنايت گردید، چنانچہ

(۱) مشابہ — در لفظ تشبیہ کے واسطے آہا ہے بمعنی ماہند — مشابہ *

بیان اعمال مقسومہ اوقات شبیاں روزی حضرت اعلیٰ *

پاسے از شب باقی ماندہ بیدار، و پس از ادائے حوائج ضروری و فراغ وضو تہجد گذار، بعد ازاں بتلاوت محفوظہ کلام معہد مشغول و پس از ادائے فریضہ صبح تا طلوع آفتاب بلا کلام بوظیفہ مقررہ مستغرق معمول، و بمجرد آغاز روز متوجہ تذاول طعام، و از بلندی دو گھڑی روز جلوہ فرمائے تسبیح خانہ، و خواندن درود بر دانہ ہائے نخود، با قریب دو صدکس حاضرین، بلا تمیز شاگرد پیشہ و اہل منصب، عادت دوام، و از بر آمدن چہار گھڑی روز مجالست علما و فضلا، و برادران و فرزندان و احباب و اقربا، بہ بحث مسایل فقہ و تقریر مذاہب، و از یکت پاس روز تا نصف النہار دربار عام، و دستخط کواغذ و اصلاح امور ریاست وغیرہ مطالب، ہر گاہ کہ برخاست، دو گھڑی تن بقیلولہ گماشت، بمجرد بیداری و ادائے ضروریات و سازش وضو محو نماز پیشین، و از دوپہر و چہار گھڑی روز متوجہ دارالانشا و مہام خانہ و استفسار احوال اقارب و مساکین، و بوقت باقی ماندن شش گھڑی روز متوجہ تناول، و بعد از ادائے نماز عصر در جلسہ علمائے صوفیہ و مشائخین بتکلم و تامل، و بہماں جماعہ، تقدیم نماز مغرب و عشا مقرر، و از دو گھڑی اول شب تادہ گھڑی انتظام امور ملکی و کام بخشی بقاعدہ مستمر بعد ازاں

بیان اعمال حسنہ *

بخواب گاہ می رود، و میل باستراحت می فرماید از عبادت حق دقایقہ فرو نمی گذارد و ہر چہ از اعمال عبادت است، بعمل می آرد، یعنی سوائے فریضہ پنجگانہ در گذارش نماز جمعہ و اعیاد و نوافل و ادعیہ امام ولیمالی مبارک و محترم جہدوا فی دار، و بمقتضائے اعمال حسنہ شب زندہ داشتن، و پیادہ بمسجد رفتن، و صوم فریضہ و نوافل گرفتن، احتیاط دوامش، و قبول حسنات، و ترک مذمیات، و عفو جرایم، و اغماض ذلات، و ذمائم، عادت صبح و شامش، و مواظبت درود، و استغراق یاد معبود بوتیرہ والد ماجد بحکم اولاد

(۱) جمع ہے ذبیحہ کی برائیوں - بدنامی - شرارتیں - بد چیزیں (۲) ہمیشہ اچکے کام پر رہنا *

بهادر منسوب و صاحب اولاد، و دختر پنجم ه همشیره خورد نصیر
الملك بهادر بسبب آنکه روز فتح ایلور متولد شده فتح بیگم نام
عده النساء بیگم خطاب با محمد ناصر نام و حافظ محمد ناصر خان
بهادر خطاب، برادر خورد مولوی عبدالوالی خان بهادر منسوب
و صاحب اولاد *

بیان باقی سیزده پسر و شانزده دختر حضرت اعلی غیر بطن نواب

بیگم از ابطان مختلفه *

از آنجمله پسر کلان محمد اسحق خان بهادر پسر دوم
عبدالمعبود خان بهادر از یکت بطن پسر سیدوم محمد جواد خان بهادر
پسر چهارم حافظ حسین علی خان بهادر از یکت بطن پسر پنجم
عبدالغفار خان بهادر پسر ششم محمد نصرالله خان بهادر پسر هفتم غلام
محمد خان بهادر پسر هشتم محمد اسمعیل خان بهادر پسر نهم حسین
نواز خان بهادر از ابطان مختلف پسر دهم محمد حسین خان بهادر پسر
یازدهم ابو تراب خان بهادر از یکت بطن پسر دو از دهم مرفراز خان
بهادر پسر سیزدهم عبدالحمید خان بهادر از یکت بطن علی
بنالقیاس پسر شانزده دختر از ابطان مختلفه، بعضی از آنها با برادری
از برادران مذکور متولد شده اند، بعضی منفرده *

داستان اوصاف حمیده و اخلاق پسندیده و دستور العمل شبانروزه

حضرت اعلی *

با فضال خالق بی همال و احسان مهیمن متعال، حضرت اعلی
ما متخلق است باخلاق حمیده، و متصف است با و صاف پسندیده،
(۱)

ابر سخاوت است، و بحر قنوت، جان توانع است، و شان مروت،
مظهر ترحم و کرم است، و مصدر تفقد و هم، در رسوم برکات بی
عدیل است، و در لزوم حسنات بی تمثیل *

بیان صفت سخاوت *

از گوہر افشانی دست عنایتش، کہ ابرنیسان رشکِ اوست، و بہوج زنی دریایے مرحمتش، کہ بحر عمان قطرہ او، و تہی کیسہ کان اقصایے عالم، مایہ دار، و دوش و کنار ہنر فروشان یار دینار، گران بار، شرحش مثل احسان ممدوح بیکران است، تاکجا نگارد، مگر بحکم آنکہ آصف سخا آب و تاب گوہر تقریر و تحریر می افزاید، تیمناً حرفے از دفتر انعامش بر روئے قلم می آرد، نقل کہ در زمان نگہداشت سواران رجمنٹ (Regiment) کہ در اصطلاح انگریزی اسم رسالہ خاص طویلہ باشد شامل خریدی اسپان سوداگران امصار و اکناف، دوراس اسپ تاجری بقیمت دو ہزار روپیہ در خریدی سرکار در آمدو متصدیان دفتر دیوانی علاقہ عبدالرشید خان بہادر ولد محمد نجیب خان شہید پروانہ تنخواہش بشا ملات تنخواہ داران دیگر، بر عوض تحصیل صوبہ نیلور نوشتند، و تاجر مذکور بسان اسپ بیچارہ، در شورہ زار بے عوضی آنجا تک ہ زد، و بازد تنخواہ بحالت تباہ واپس آمد، و عرض مخبر پریشانی احوال در حین سواری خاص رسانید، حضرت اعلا پس از ملاحظہ اش او را بحضور طلبید، و از کم و کیف حالش مستفسر گردید، عرض نمود کہ من بیچارہ، و ناکارہ و وطن آوارہ بے استعداد، مسکن اوزنگ آباد، بوامندگی سرانجام کتخدائی دو دختر، از آشنائے ہم حرفت و ہنر دوراس اسپ بوام گرفتہ بہ طئی مسافت، دراز وارد این دیار گشتم، و با عانت بخت بیدار در سرکار فیض مدار فروختم، و از امید بہایش مایہ تقدیم شادی دختران اندوختم، و بذریعہ پروانہ تنخواہ، ہر چند کہ برائے وصولش تا نیلور شتافتم حاصل آنجا را عوض نصیبگہ خویش نیافتم، ناچارے نیل مراد گردیدم، و عرضی حال گذرانیدم، کہ ترحم خداوندی وارس احوال پریشان شود، و از دفع شداید پاس کامیاب مقصود گرداند، حضرت اعلی پس از استماع احوالش، و دریافت وجہ مطلوبہ شادی دختران و وام طلبان وغیرہ اختلاش، بذریعہ زر از خزانہ طلبداشتہ، بحضور خود موافق تفصیل ذیل، دو ہزار روپیہ قیمت اسپان و دو ہزار

(۱)

سرلابیه تخمیرذات او، و تعمیر رباط و مساجد، و دارالشفای غربا و پل و چاه، و درستی باغات و انهار ممالک عین و غیر فی سبیل اللہ خاصہ صفات او، از کرناٹک تا گوپیامو موقوف اجداد و سفرهٔ عام تنعم اقربا و غربا، بکشاد، و انجراح حوایج محتاجین، و تسکین اضطراب احتیاج مساکین را رواج داد، و ارسال وجه مصارف آبدار خانہ، و مہمان سرا و قدور شرفا و صلحای مواقع متبرکہ مکہ معظمہ و مدینہ منورہ و نجف اشرف و کربلائے معلو و مشهد مہجد زاد ہم اللہ شرفا و تعظیما، باتحایف این سواد، بحمل سفینتہ اللہ و سفینتہ الرسول ہر سال معمول بست، و خدمت جاروب کشنی موروثی و روشنی چراغان حرمین شریفین، مجدداً بنام خاص از سلطان الروم گرفت، چنانچہ شہ ازین بیان در ضمن وقائع نواب حاجی محمد انور الدین خان بہادر مرقوم گشت، القصہ بناہر اخراجات آن امور، در ملک کرناٹک بعرض مبلغ یک لک روپیہ سالانہ محاصل محمود بندر، وغیرہ تعلقات کنارہ دریائے شور بطریق جاگیر گذاشت، و فراہم نمودن و روانہ کردن عازمان حج بیت الحرام، و زیارت رسول اللہ علیہ السلام، بازاد راہ و سواری ہر دو سفینہ موصوف مقرر داشت و در ہر دو بقعہ مبارک از گماشتن و کلائے مداہمی، خبرگیری مردم نادار، و رسانیدن آب و طعام وغیرہ مایحتاج حجاج و زوار، و آمدن شقران بے مؤن بآبلہ پایان ناچار، معین ساخت، و آلات سنگین مثل آسیا و ہاون و دستہ وغیرہ، کہ قلمت آن در عربستان مسموع یافت، ازین ملک فرستاد، و بر اہل عرب از ابلاغ ضروریات آنها آنقدر منت کاروائی نہاد، کہ نام نامی او والاچاہ سلطان الہند نقش کلاہ مفارق می دارند، و سلطان الہند ملقب کردہ اند، و در خطبہ ہا بر منابر مساجد بعد اسم سلطان روم دعائے جاودانی دولتش می نمایند، قلم در تحریر عشر عشر محامد ذاتش بعد ز مقطوع اللسانی جبہ سا است، و رقم در تشریح یکے از ہزار مکارم، صفاتش بعجز بے زبانی چون مردمک تصویر حیرت ادا *

امتحان دست قدرت، و غصب بضاعت ناتوانان، ظهور شان همت، احتیاط کیسہ زر، مقدم حفاظت جان، و خسارت اندیشگی دیگران پاس شرایط ایمان، الغیاب مستغائبان، نغمہ تہنیت اقبال، و نائے بیدادی فریادیان، غذائے عید اجلال، می دانند، کیست کہ مثل حضرت اعلائے ما با مستغائمه مسم رسیدگان فریاد تظلم کشیدگان رسد و افتادہ زمین گیری افلاس، و پامال سرکشی یاس، را بتائید دست عنایت، و اعانت بازوئے حمایت بردارد، و محتاجے را از تنگی احتیاج رهازد، و بفراخی غذا رساند، و سائلے را از ذلت سوال نجات دهد، و تا زندگی بدرے ندواند، و گرسندہ نانے را بخوانی متصرف گرداند، کہ تائب زیست از نعمت کرم در رفع گرسنگی برشته دلاں کوشد، و تشدّم جرعه را بحشمه اختیار دهد، کہ تادم حیات بزلال فیض تشنگی تفتہ جگراں فرو نشانند، گنجینه ایست کہ از فقیر تا امیر انتفاع بخشد، بل خزینہ ایست کہ از سایل تا باذل یکساں رسد، مہر ایست کہ از سنگ تا لعل بیک پر تو تابد، و ابر ایست کہ پر صدف و دریا بیک ترشح بارد، کریهیک اہل کرم را بحکمت پرورش عالم قدرتی دادہ در دولت شان بصلاح نوازش خلائی کشادہ، فصل و نوال این عزو اقبال، تا سلسلہ ماہ و سال جاری دارد، و فیض این جاہ و جلال، تا مداومت غدو و آلاصل ہسان جلوہ خورشید از سراہل آفاق برنگرداند بمحمد وآلہ الامجد، صلوة اللہ و سلامہ علیہم بلاعد والاحد *

صفت شجاعت *

شجاعت ذاتی و تہور طبعی او سرکشان را از شیوہ غرور باز داشت، و خیرہ سراں را از عوج رعونت بہ پستی مذلت انداخت، پیش شمشیرش گردن فرزان لاف خلاف، جز گردن نہادن بیچارہ، در زیر تیغش سر بلندان گداز انحراف، سواری سرداران ناکارہ، در میدان تقریر مردی او رستم بعرض ناتوانی خویش دامن زال نمی گذارد، و در دیوان زمانہ دلاوری او انرا سیاب نام خود را از

روپیہ وجہ شادی دختران و دو ہزار روپیہ جہت ادائے وام و دو ہزار روپیہ سرمایہ تجارت و گذارش ایام و دو ہزار روپیہ خرچ راہ آمد و شد ذات او، و عوض مصروفہ محصول و خوراک اسباب، و دو ہزار روپیہ برائے خریدی تحایف سرور اطغال جملگی دوازده ہزار روپیہ و یک خلعت، و یک راس اسب بنا بر سواری، باد سگت راہداری بخشید، سوداگر بھصول چندین نفع غیر مترقب، خورسند گردیدہ، محمل عزیمت بصوب موقف مالوفہ خویش کشید، و بہمیں منوال، بسا مشایخ و اہل کمال، و جہان نوردان شکستہ حال، از فضل و نوالش صرفہ الاحوال، و فارغ البال گشتند، مثل شاہ ابو سعید ساکن ہند متوطن بریلی پسر ایشان شاہ ابواللیث وغیرہ، و اکثر سرداران انگریز بہمراعات و سلوک، دریک مجلس بانعام لکوک، منتفع شدند و شاہزادہ گان، و امرائے عالی دودمان، بسان ہمایون بخت وغیرہ، از اولاد سلاطین ہندوستان و یحیٰ خان پسر مرشد قلی خان (۱) ناظم بدگالہ و خواجہ مودود خان ندیرہ نواب مبارز خان رئیس دکن و حمیدالدولہ ندیرہ نواب آصف جاہ، و دلاور خان امیر خاص محمد شاہ بادشاہ، وغیرہ کہ از اتفاقات زمانہ بوتلموں بحالت تباہ و زیون، در ظل رافت و مرحمت او رسیدہ، بہروت و حسن مدارایش زیادہ از موطن و ماوای خود ہا راحت و فراغت ہا دیدند درین روزگار کہ شکست خاطر بیکساں مومیائی قلب ثروت، و قتل سیدباب دلان اکسیر مس دولت، حق تلفی بے مایہ گان،

(۱) مرشد قلی خان کا دوسرا نام جعفر خان بھی ہے اس کا باپ برہمن تھا حاجی شفیع اصفہانی کے ذریعہ اس نے اسلام قبول کیا سنہ ۱۷۰۴ع میں شہنشاہ عالم گیر نے مرشد قلی کو بدگال کا ناظم مقرر کرکے بھیجا تھا اس نے ایک صدر مقام آباد کیا اور اس کا نام اپنے نام کی مناسبت سے مرشد آباد رکھا سنہ ۱۷۲۶ع میں محمد شاہ کے زمانے میں اس کا انتقال ہوا اس کے بعد اس کا داماد شجاع الدین عرف شجاع الدولہ اس کا جانشین ہوا (۲) نواب مبارزخان ایک شریف النفس اور عالی رتبہ آدمی تھا محمد شاہ دہلی کے ابتدائی زمانہ میں وہ حیدرآباد کا ناظم تھا یکم اکتوبر سنہ ۱۷۶۳ع میں اس نے محمد شاہ کے آکسانے سے نظام الملک کے ساتھ جنگ کی اور شہید ہوا۔ اس کا سر دربار شاہی میں روانہ کر دیا گیا *

معهداً رعب خداوندي و بزرگي و هيبت او، در خاطر ملازمان و ندیمان و فرزندان، آنقدر استیلا دارد، که احدی در حضورش نمی تواند، که بدون وساطت دیگرے، جرأت کلام نماید *

صفت رحم و شفقت *

ترحمش بآن مرتبه که هیچگاه اذیت ذي حیاته بلکه قطع و تراش نهال نباتی، جائز نداشته، و تعدی مولیٰ بعبدی، و تادیب اذیب بمؤدی، گاهی گوارا نساخته، یعنی هرگاه تهدید و تنذیب معلم دبستان، هر طفلی ببند، و یا بشنود، بقبول انعام معلم اطفال مکتب، آرا اطلاق آنروز می دهند، و اکثر بتحققی انجا مید، که غنودگان پاسدار چوکی خوابگاه خاص را بالش خود زیر سر می دهند، و تا صبح بیدار نمی نمایند، نقل روزی فراشی را در خیمه سفری از ماندگی راه نزدیک مسندتن بخواب یافت، خود بدولت سوائی مسند بجائے دیگر جلوس فرموده حکم بار عام ساخت، و مردم را از بیدار نمودنش باز داشت، و کشتن حیوانی نا منظور نظر عالم پرور، حتی که ذبح قربانی هم برسم مس دست خود، از دست غیر مقرر اگر گاهی بر کژدی و مارے نظرش می افتد حافظ جانش می شود، و زنده اش بصحرا می رساند، و پابر مورے نمی نهد، و هر گاه که پریشانش ببند بمانی گذارد، که پامال نگردد *

صفت عدل و انصاف *

عدل و انصافش پیشه ضعیف را مقابله ذیل مسست بخشیده، و نام نو شیروان را از یاد خلق فراموش گردانیده، و یگانه و بیگانه را در وقت سیاحت بیگت نگاه دیده، چنانچه صفتی از صفات معدلتش اکتفائی تحریر می سازد، و در محکمته راستی وجود همین یکت رقم را شاید کافی داند، نقل روزی از دست عمده الامرا که بطغلی در نظر شفقت او، عزیز تر از همه فرزندان بود، بعالم بازی خورد سالی بر پیشانی معمار بجهت ضربی رسید که از خراشیدگی یکت دو قطره خون تراوید، حضرت اصلی در حالتیکه از دارالعدالت برخاسته

کمال نیستی در ذیل گذشتگان می نویسند، در ملک کرناٹک
زمینے نیست، کہ خون اعدا نریخت، و خاکے نخواهد بود کہ سم
تو سنش در چشم منحرفان نہ پیخت، چون عرصہ زمین کافی تردد
جدال ندید، بہرکب جہاز در دریاہم ہر فوج جہازات فرامیس درید،

(۱)

از معائنہ این ہمہ حملہ ہا جنرل لارنس و مستر کلیوس مخاطب
بلاؤڈ کلیوس و کرنل کورٹ مخاطب ہر ایر جنرل کورٹ و جنرل
کلیو و جنرل اسمت و میجر برشتن وغیرہ کہ ہر یکے در فنون
دلوری مشاہیر روزگار خود بود، جلالت حضرت اعلیٰ در ہر
مصاف پسندیدند، و در تہور فایق از خود ہا قرار دادند، طومارش
طویل اسمت و بیانش نا محصور تفصیل *

صفت تواضع و کسر نفس *

با وصف فیض رسائی در فروتنی مشہور و با ہمہ کام بخشی بدل
جوی مسرور، اجماع مردم بد عوت اطعمہ نیاز ارواح بزرگان دین،
و ترتیب مجالس اہل عزت و تمکین، و فقرا و مشایخین، و مدارات
مہمان نواز یہا، و اہتمام و قیام بخود، در امور متعلقہ خدما، و
شویا نیدن دست ہمہ ہا، بدست خویش، و عذر تکلیف و دلجوئی
بیش از بیش، و تیرہ طبع والایش بلکہ بعضے اوقات بمقتضائے ہضم
لنفسہ راست نمودن گفتش ہاے و اثر گون حاضران دربار، و جمہور
احتیاج و افتقار، خاصہ وضع دل آسایش، بمضمون این بیت
شاعرے — بیت

سخاوت پیشہ ہنگام سخاوت خود نہدمنت

کہ مینا وقت مے دادن بساغر سرنگوں آید

(۱) جنرل لارنس سنہ ۱۷۴۷ع میں فورٹ سنتک چارج کی فوجوں کا میجر
تھا۔ سنہ ۱۷۴۸ع میں اس نے اپنی فوجوں کے ساتھ فورٹ سنتک ڈاویڈ پر حملہ
کیا پلہری کے حملہ کے دوران میں وہ فرانسیسوں کے ہاتھوں گرفتار ہوا اور قید
کر لیا گیا لیکن جب مدراس انگریزوں نے واپس لے لیا تو وہ بھی رہا کر دیا گیا۔ کچھ
مدت بعد اس نے دیوکتہ پر قبضہ کر لیا جو تنجاور میں واقع ہے اس کے بعد
وہ اسمت انگیا کہپنی کی فوجوں کا کمانڈران چیف (سپہ سالار اعظم) بن گیا *

صفت اعتقاد حضرت اعلیٰ در جناب والد نامدارش

و شفقت والد نسبت بذات با اعتبارش *

اگرچه تشریح حد اعتقادش با پدر بزرگوار و شفقت پدر بآن ستوده روزگار، نظر به بیان تسطیر صدر احتیاج تکرار ندارد، لکن شمه درین محل نیز که در ذیل تعداد صفات او باشد، سعادت کتاب می داند، یعنی قسمیکه در امور معاش و معاد، و حضور خالق العباد همه را منظور، و نوعیکه تقدیم امر پیمبر مرسل ما صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم، بر جم غفیر است ضرور است، حضرت اعلا از روئے اعتقاد به ریا، عمل و احتراز مهماتی که پیش نظر پدر می داشت، بعد شهادت او هم دقیقه ازان فرونگذاشت، و در هر کار والد را حاضر و ناظر می پندارد، و عمل برضائے او می سازد، چنانچه در اوان طفلی حسب الار شاد پدر بعدم ارتکاب حقه کشی خود و اولاد خود که قرار کرده بود، تاحال که شهادت والد کسرے کم عرصهٔ چهل سال منقضي است، عمل دارد، و حقه را یکے از مهرمات شرعی می شمارد، و بر اولاد هم تقید بلیغش می نماید، و جرایم برادران را باوجودیکه فوج کشیدند، و خروج کردند، بداس روح والد ماجد مقرون بعفو و امتنان داشته، و همه را جاگیرات میر حاصل بقدر مصارف گذران امرا گذاشته و از آنها یکے که برادر حقیقی عبدالوهاب خان نام شکوه الملک خطاب باقی است، جلیس و ندیمش دایمی است، و بدان موجب عاطفت پدر را باحسن عقیدتش رابطهٔ محب و محبوب، و نسبت طالب و مطلوب، بود، معنی آن از مضمون رتعه که نواب شهید علیه الرحمه بعد فراغ حضرت اعلیٰ از مهم پالیگاران، و پس از معاودت و رسیدن و فرود آمدن او، متصل قلعه نتهرنگر بارادهٔ ملازمت، روز دیگر بحوش شوق دیدار، از دست خاص بنامش ارقام و ارسال فرمود، دریافت باید نمود *

(۱) گرفته - گزرا هوا *

بمحل سرا تشریف می برد، او را گریان دید، و وجهش پرسید، و از نشان متعددی یافته بدوئی لحاظ، لازمی ولدیت، فعاش خلاف صیغته خدا ترمی پنداشتم، زید را باعر بهمدرسه ترکیب دارالعدالت کشید، و بجائے کناہکاران استادہ گردانیده، وزن فعل و انفعال ضارب و مضروب از میزان علم سنجید، و باریاب عدالت فرمود کہ سزائے معروف بہتعدی دهند، و بیاس ولدیت حاکم در اجرائے حکم، محبول نشوند، و بہر نوع صرف انصاف نمایند، وزارت علی خان عرب کہ از وقت نواب شہید مامور آن خدمت بود، با دیگر عدالت مقامان عرض نمود، کہ ہر دو غیر مکلف و مدبرا از حدود شرعی اند، فرمود، کہ اگرچہ از مسئلہ دینی سرنواں پیچید،^(۱) لیکن سیاستے لازم عبرت دیگران، و اندفاع رسم تعدی متعدیاں، باید اذہ یشید، چنانچہ بمعمار بچہ حکم کرد کہ ضرب شدتے کہ بر پیشانی او رسیدہ بود، بر پیشانی فرزند خاص رساند، و اندیشہ و قصور نساژ، و او حکم بجا آورد، و ازین معنی عالمے بحیرت افسرد، و ہر کس نقش سیاستش بر صفحہ خاطر خود نگاشت، و ہر خیرہ سر خیال غرور، از دماغ قدرت و مقدر، خویش برداشت *

صفت فہم و فراست *

(۲)

فہم و فراست او خارج از حیثتہ عبارت و بری از شرح و کتابت است دلیل رسائی عقلش زیادہ ازین چہ آرد، کہ در معاملات قوم باہوش و فطرت انگریز فراست انگیز بسر می برد، و بسا مقدمات لاجل گورنران چیناپٹن موقوف بررائے عقبہ کشائی اوست، و ہمہ ہا در مجلس لسانی او بسان صورت تصویر بے گفتگو، مضمون خطوط گورنران چیناپٹن، و ہنگالہ و حضرت اعلی کہ بایگدیگر، در امثال این مقدمات نوشتہ اند، و نقول آنہمہ در دفتر ثانی داخلہ دارند، گواہ است، و مشہور و مکشوف دیدہ بصیرت اہل نگاہ *

متصل پلنگ حسن جلوس آراستہ و از حکیم علی اکبر کہ باتفاق حکیم محمد امین و حکیم سکندر بمعالجہ می پرداختہ است، استفسار چگونگی مزاج جگر بند خود ساختہ، حکیم مذکور بعد عرض کیفیت (۱)

حال استطلاع حقیقت طبع خاص نمود. جوابش باشارۃ سوے پسر باین بیت ادا فرمود، بیت —

جان من سهل است جان جانم اوست
درد مند خستہ ام در مانم اوست

غرض در ہمہ حال عزیز از جان، و صحت و آرام او مایکہ تاب و توان خود می فہمید، شرح مہبت آن جسم و جان و تفصیل الفت آن روح و روان در حیظہ تحریر نتوان گنجید، ازین جا قلم صداقت رقم بعرض حقایق ریاست جہاں تسخیر امیر معدت تخمیر یعنی حضرت اعلیٰ کوس سخن وری می زند، و کاغذ را بمنصب بیان این جاہ و جلال پر صدر دست قبول منصبداران دولت سخن جا می دہد *

(۲)

داستان اصغا فرمودن حضرت اعلیٰ قصہ پر غصہ شہادت والد

والا درجت و آراستن فوج و قلعہ نترنگر و نوشتن عرضداشت و

نامہ متضمن روداد کرناٹک بحضور احمد شاہ بادشاہ و نواب *

(۳)

نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ بجانب ہند و دکھن *

حضرت اعلیٰ پس از استماع سر گذشتہ ناگزیر شہادت والد

نامدار، و اسیر شدن محمد محفوظ خان بہادر وغیرہ برادران و خوبشان

(۱) آگاہی ڈھونڈنا - اطلاع چاہتا (۲) سنا کسی بات کا - کسی بات کے سننے کے لئے کان چھکانا (۳) آصف جاہ کے بعد آپ کے صاحبزادے ناصر جنگ نے زمام حکومت اپنے ہاتھ میں لے لی مظفر جنگ ہدایت مہی الدین خان (آپ کے بہنوئی) فرانسیسوں کی قیادت سے دہریدار سلطنت بنے دونوں میں جنگ ہوئی آپس کی صلح پر جنگ کا خاتمہ ہوا مگر بعض مفسدوں کی شرارت سے ناصر جنگ شہید ہو گئے - سنہ ۱۱۶۱ع تا سہ ۱۱۶۳ع آپ نے حکومت کی *

شرح شقہ دستخط نواب شہید علیہ الرحمہ ابنام حضرت اعلیٰ *

رباعی

گر بے خبرم زود در آئی چه شود
مانند نسیم سحر آئی چه شود
ہر چند کہ بوے گل ز گل آید پیش
اے گل تو زبو پیشتر آئی چه شود

ساعت داخل شدن در شهر کدام است برنگارند —

بیت —

شهر ما فردا پر از شکر شود
شکر ارزاں است ارزاں تر شود

حضرت اعلیٰ سواد رقومش سواد آرائے مردمک دیدہ رمدرسیدہ
عارضہ مهاجرت، و پارہ کاغذش پیوند دل صد چاک پنجمہ مفارقت
نمودہ، بہ تکریر عرضداشت جوابش قلم مژگان فرمودہ، روز دیگر
بمجردیکہ از بستر برخاست، بملازمت پدر شتافت، و بشکرانہ حصول
بصارت چشم کہ از سرمہ غبار آستان حضور یافت، سر بیپایش
گذاشت، و نذر گذرانید، و دید، کہ بدون پلنگ بستر خراب گسترانیدہ،
تکیہ زدہ است، دانست کہ پلنگ خاص مرحمت طلب شدہ،
بخدمتگار یکہ حاضر بود، گفت کہ اگر پلنگ خاص درستی می
خواهد، پلنگ ہمراہی من باستراحت خاص آراید، معروضداشت،
کہ اگرچہ پلنگ خاص درست و مہیایے چندین اسباب ممکن است،
و درستی ہم بتقدیر احتیاج محنتی و درنگی نمی گیرد، لیکن چه توان
ساخت، کہ خود بدوات از چندے پلنگ گذاشت، نواب شہید این
سوال و جواب شنید، و چشم پر آب نمود، و فرمود، کہ عہد با خویش
داشتیم، کہ ہر گاہ کہ حافظ حقیقی شمارا بسلامت آرد، بر پلنگ
خواہیم، اکنون بفضلہ مدعا یافتیم، خواہند دید، کہ امروز پلنگ
راحت آراستیم نقل و قتی حضرت اعلیٰ بیماری داشت، نواب شہید
علیہ الرحمہ باوجود کسل طبیعت خویش بعیادت خلف تشریف آوردہ

معاونت ہریکے ازلں جو قہا کہ در وقت کار محتاج مدد شونند مامور ساخت و قلعہ را بتعمیر شکست و ریخت برج و بارہ و تعمیق خندق جنوبی، واحداث بتیر پھائے مقامات مناسبہ و فراہمی باروت و گولہ ہا آراستگی انواب، و گماشتن مردم با خبر، قسمیکہ باید، آرامت، و محمد محفوظ خان بہادر وغیرہ اسیران دست مخالف را بر طبق شرح صدر، بایصال مبلغ سہ ۳ لک روپیہ از بند رہانیدہ و با عانت زمیندار تجاور مطابق املائے پیشین، اعدائے نکبت انتمارا از سر کوبی واقعی بے معز فرور گردانیدہ، خطے بتاکید اکید نگاہداشت، پنہائی سواران، و پیادہ گان، بقدر امکان و رسیدن بحضور خود، از نام عبدالوہاب خان کہ در حیدر آباد بود، و بدون آمدن خود بمقتضائے غیر امکانی، عمل بآوردن مردم مذکور نمود، نگاشت، و بحضور پادشاہ وزارت پناہ عرضی و نامہ پائیں مضمون ترسیل داشت *

مضمون نامہ حضرت اصلی بنواب ناصر جنگ *

بعد ادائے سپاس بے قیاس پادشاہے کہ دولتہندان از لہی را بعطائے شکوہ تلخ بنیاد فساد، باعث اصلاح مہمات عالم کون و فساد گردانید، و ابلاغ صلوات زاکیات جناب حاکمے کہ منشور رسالت ابدی او، بمضمون غزل بطلان گمراہ بادیہ ضلالت و نصب ایقان راست روان طریق ہدایت، نافذ انتظام امور معاش و معاد گردیدہ، مبرہن راہی ممالک آرائے آن صدر نشین ایوان عزت و تمکین، و سادہ گزین دیوانی رتبہ مہین نظام مہام ممالک آصف جاہی قیام دوام ارایک بادشاہی ملاذیکرنگان اخلاص کدہ صدق و صفا، معاذ توحید مشربان معبد خلوص و ولا، می گرداند، کہ از نیرنگی روزگار کج آہنگ، و بو تلمونی فلک ہزار رنگ، بعضے راندہ ہائے بارگاہ وفا، و ماندہ ہائے کوچہ مکر و دغا، یعنی حسین دوست خان عرف چندا، و قلعہ داران نواپٹ نسب این کشور

(۱) جمع ہے اریکے کی بمعنی تخت - آرام - چین - سکھ *

بدست معاندان بدروزگار و راهی شدن عبدالوہاب خان بسوئے
 حیدرآباد، و بدست آوردن ہدایت محی الدین خان ملکہ آرکات
 و نیلور، و رسیدن او بہ بندر پھولچری بعزم تسخیر نئہرنگر و تہجور
 و ارادات باطلہ و بسے اثر، بتفصیل ماجرا آنا فنا آگہی می داشت
 و از جوہر استقلال اصلا پاداری نگذاشت، و بگماشتن چوکیداران نوعی
 انسداد طرق اطراف نئہرنگر بعمل آورد کہ چیزے از اخبار آن ہمہ
 اختلال بگوش ساکنان آن سرزمین نخورد، باوجودیکہ فوج خاصہ اش
 متعین رکاب نواب شہید علیہ الرحمہ بعد روداد انتشار ہمراہ محمد
 اہرار خان واپس رسید، و چیزیکہ پندہاں بود علانیہ زبان زد ہر یکٹ
 گردید متوطنان نئہرنگر بمعاندہ ہست و استقلال خداوندی اصلا مشوش
 و مضطرب نشدند، و از قرار گاہ ثبات لغزش نیافتند، و خود بدوات
 با ثار اقبالیہ کہ در صد روز افزونی بود، از روے مردانگی و دلیری
 ذاتی اسباب پیکاریکہ بفرصت سالہا ممتنع الامکان است بغتاً تیار،
 و فوج خاص و تابعان باین طور فرام و منقسم نمود کہ ہفت ہزار
 سوار و پانزدہ ہزار پیادہ قدیم و جدید موکب خاص و دو ہزار
 سوار و پنچ ہزار پیادہ علاقہ ترناویلی و سہ ۳ ہزار سوار و پنچ ہزار
 پیادہ بابت تہجور و پانصد سوار و پنچ ہزار پیادہ رامناتہ و پانصد
 سوار و پنچ ہزار پیادہ شیوکنگا، و ہفت صد سوار و پنچ ہزار پیادہ
 ملیوار و پانصد سوار و ہزار پیادہ تو ندمان و سہ ۳ صد سوار و چہار
 ہزار پیادہ تعلقہ ترور و چہار صد سوار و چار ہزار پیادہ از ہر دو تعلقہ الیا
 نور و وڈیار پالہ و یکٹ صد سوار و دو ہزار پیادہ از منی پارہ جملگی پانزدہ
 ہزار سوار و شصت ہزار پیادہ ہمہ شمشیر زن و تیر بازو برق انداز، کہ
 ہکیت مجموعی آن ہفتاد و پنچ ہزار گس باشد، بتفریق سہ ۳ ہزار سوار و
 پانزدہ ہزار پیادہ علی السویہ پنچ جوق فرمودہ ہر جوقہ بجمعیت پانزدہ
 ہزار کس مقرر کردہ، از ان یکے بسرداری سید علی خان بہادر متعین
 حفاظت قلعہ، و دویم و سویم بسر کردگی سید ناصر علی خان و
 سید مخدوم علی خان مامور پاسبانی حدود ملکہ، و چہارم و پنجم
 بسرخیلگی غصنفر علی خان و محمد اہرار خان ہرائے کشت و

(۱)
منتظر جو اب با صواب اسمت، و بتحصیل توجہ سوکب نصرت مآب،
جہت استقبال اقبال سعادت و استیصال بنیان ثبات جماعہ
شعوت پا برکات

مضمون عرضداشت حضرت اعلیٰ بحضور پادشاہ ہند *

(۲)
(۳)
فدوی دولت خواہ ازلی، محمد علی جبیدن ارادت بغرغ تلذیم،
حظیم فلک تعظیم، دست عبودیت بگلچینی گلزار تسلیم،
آستان کعبہ تکریم، مشرقستان جلوہ سعادت و افتخار، و بہارستان
رنگ مہابت و اعتبار ساختم، بذروہ عرض حاضران پایہ سریر،
خلافت مصیر، خدیو دولت و دین، شہنشاہ خورشید نگین، می
رساند، کہ دریں اوان تخیل اقتران، و زمان تغلف توامان،
ہرگاہکہ ہجوم اتفاق جمہور نفاق بر امنیت ملک کرنائیک جنوی
ممالک محروسہ، ناظمان دولت سے زوال شاہی و متعلقہ فرمانبران
سطوت عدو مال ظل الہی کہ بسند حضور در تصرف سراج الدولہ
والد فدوی بود، گرد اختلال انگیزخت، و از ہنگامہ آرائی عرصہ
خود سری و آئینہ پردازئی عرض بد جوہری، سر رشتہ عافیت
عالمہ گسیخت، والد فدوی بحکم ہوا خواہی، پس از مزائے
واقعی اکثرے از متمردان، و ہدم واجیگی بسا سرکشان، جان نثار
کار سرکار گردید، و سرخروئی میدان کارزار، کہ آبروی زندگی، و
اعتبار بندگیست حاصل گردانید، فدوی نیز متحصد ہمیں توفیق
است، و بخلوص موروثی تا حیات مستعار، در تقدیم احکام
خداوندی، امتیاز جرگہ امثال و اقتران یابد، و آخر الامر برکار سرکار
جوہر فدویت بظہور رساند، الحال با وصف شر و شور اشرار، از
ترتیب اسباب جدال و قتال بمقام خویش قیام دارد، و منحرفان
جادہ و طغیان را کہ بعد جان نثاری والد، و غلبہ خود ہا
بارادہ باطل تسخیر قلعہ نتھر نگر بر قلعہ تجاور کہ متصل آن است

(۱) امید - کھات لگانا - امید رکھنا (۲) چومنا - کسی چیز کا ہوسہ لینا

(۳) بمعنی شکستہ - نام کعبہ کہ پتھر کا جو درمیان رکن اور زمزم کے ہے *

دلکشا، کہ بمقتضائے تخمیر فطرت فسادِی، وابتغائے طینت بد
نہادی، نظم ناظم حق شناس را بند پای کج خرامی، وضبط ضابطہ
دیانت اساس را کمند گردن نمک حرامی خویش می داند، نایر
انحراف ہدایت مہی الدین خاں بہادر را کہ بشدت باد بے ہنگامی

غرور، و تندہی ہوائے ناکامی شعور، از کانون دکھن جست، و ہر
آئینہ بیک کف آب نصایح اہل وفاق از حرقت می توانست
نشست بہ تفتیح تی تحریمی چند، و تائید پنبہ صدفسون و ہزار
سوگند بخسک زار ملک کرناتک انداختند، و بصرصر اتفاق فرامیس

نکبت تاسیس کہ در قید دیور ادبار پھولچری، دام انتظار تلف
ہزار باغ و بہار عقل و ہوش، می چید، و بکمین غارت چراغستان
حیائے مردم حق فراموش، می طپید، مشتعل ساختند، و فی الجملہ
خون پدرم سراج الدولہ بہادر ناسخ و ناروا ریختند، و در تمامی
ملک پادشاهی، طوفان تکبر نھن و لا غیرنا انگیختند ہر گاہکہ بعزم
تسخیر قلعہ نھرنگر، متحصن اختیار کاملہ من، برقلعہ تجاوز کہ

فی المثل حلقہ در اوست، حملہ نمودند، و قوتها آزمودند، چون
شمشیر انتقام خون ریزی پدر شہادت انجام، در دست این
نیاز مند توفیق تدارک با سر انجام فوج و بیکار، و استحکام حصارے

نیام است، نظر بالتجائے عاجزانہ حارس آنجا و مصلحت پیش
بندیہا، دست اعانت او کشادم، و سامان ادبار آنها در طوفان
جوشی دنبالہ زنی مبارزان، از تجاوز تا پھولچری برباد دادم، از
انجا کہ ملک کرناتک در اختلال است، و نیازمند بذات خود
و ہمت مردانہ، و شوکت تہورانہ، و خیرخواہی آن خاندان، و
عزم سرشکنی متکبران بالاستقلال، اگر دریں تاریکی ہجوم
اغیار، اتفاق طلوع آن مہر آسمان افتدار شود، انتہائے ظلمت
شام نخوت اعدا، و ابتدائے صبح دوات اولیا، امکان دارد، زیادہ

(۱) آتشدان مطلقاً خواہ لوہاروں کی بھتی ہو خواہ ہوازا وغیرہ (۲) وہ ہوا جو
مغرب کی طرف سے چلے۔ ہندی میں پھوا ہوا کہتے ہیں (۳) آسمان - نکہبان *

عظمت و جاه، مرکوب بد اندیشان گمراه، شمع تابان دودمان نام و ننگ، خلف الصدق سراج الدوله محمد خان جهان انور الدین خان بهادر شہامت جنگ، نموده می آید، صفوت نامہ حیرت املا، و محبت رساله حسرت انشا که مشتمل بر اختلال امور آن ناحیت، و فراغ دستی و گمراهی بے ہدایت، و غلوی اہل ضلالت و تکبر و خون ریزی ناحق سراج الدولہ بہادر، بود، خاطر را چہا مکدرو مضطرب کہ ندمود، و ہر آئندہ اوقات چہ قدر زنگ کدورت و ملال کہ نیفزود، از انجا کہ بحولہ وقوتہ سزائے قتل بیجائے چنان امیر صاحب تدبیر تہور سپاہ پایہ دار پایہ تخلص ظل اللہ در پیش است و عزیزیت آن نواح برائے تذبذب متمردان و تائید آن سر لشکر اخلاص مندہا، منظور این داریش، لازم است، بمقتضائے تسلیم رضائے الہی ماجرائے عالم فانی را، خیال خواب، و نقش مراب پنداشتہ، و ہمت را بر انتظام امور دولت کہ بتقدیر دیانت و معدلت عین عبادت، و آرایش دار آخرت است، مصمم داشتہ، کار بند استقلال و اطمینان کلی باشند، و من جمیع الوجوہ در ترتیب فوج و لشکر و حصانت قلعہ نترنگر جہدوئی دارند، و این جانب را بعجلت عجیل، و منازل طویل باعانت خود عنقریب بلکہ مترادف این رقمہ، رسیدہ دانند، نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ بعد ارسال نامہ مذکور بلا توقف بعزم نظام ملک کرناٹک با جمعیت دولک سوار، بتاریخ دہم ماہ شوال المکرم سال یک ہزار و یک صد و شصت و دو ہجری مقدس از اوڑنگ آباد روان گردید، و بتاریخ چہار دہم ذی تعدہ سال مذکور بر لب رود مانجرا رسید، و بہندہ ماہ محرم الحرام سال یک ہزار و یک صد و شصت و سہ ۳ ہجری مقدس از رود کشنا عبور فرمودہ، و از دریائے تمہدرا (تنگ بہدرا) گذشتہ، ہر گاہکہ بہ ہسکوٹہ نصب لوائے مقام گردانید، محمد محفوظ خان بہادر از حکم حضرت اعلیٰ با فوج گراں و سازو پراق نمایاں، اعلام موکب اقبال پیش کشید، و از نزدیکی لشکر گاہ مستقبل

(۱) به پیش کشی فوج مخدول و منکوب ساخته
 و بنه و بدگاه آنها بغارت داده جهت دفعه کلیه باغیال متوقع
 (۳)
 فصل الهی و معتصم بنواز شات نا متناهی شاهی است واجب
 بود عرض نمود زیاده حدادب *

بیان فرستادن نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ جواب نامه

حضرت اعلی و روانه شدن اواز اورنگ آباد و رسیدن منزل بمنزل

به بسکوته و فرستادن حضرت اعلی نواب محمد محفوظ خان

بهادر را بامتقبال و طلب فوج منتقله و رسیدن میر دایم علی

خان سردار مقدمه الجیش دکهن و کشته شدن شیشا سرخیل فوج

عدو و یزیمت هدایت محی الدین خان و حسین دوست خان

بسوے پہولچری *

نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ زمان اقامت بلده اورنگ آباد
 سائحه شهادت نواب سراج الدوله بهادر شهید علیه الرحمه از روائے
 اخبار اطراف و اشتہار اکناف و وصول نامه حضرت اعلی دریافتمه
 اشک غم بارید و در خود طپید و دست حسرت مالید گریبان
 اصطبار درید و جواب نامه حضرت اعلی باین مضمون نویسانید
 و روانه گردانید *

مضمون نامه نواب نظام الدوله در جواب *

پس از حمد مالک الملک بالدوام و نعمت سرخیل انبیلی العظام
 مکشوف و مرفوع خاطر فاطر فطانت مظاهر میاهی و مفاخر امرائے
 والا قدر عالی تبار سر دفتر نوینان ذوالاقتدار مسند آرائے ایوان

(۱) ذلیل - خوار - ذلیل کیا گیا (۲) خراب - بد حال - سختی پہونچا هوا - مفلس
 (۳) پناه لیتمه والا مدد مانگنے والا *

دائمتان رسیدن نواب نظام الدوله بهادر ناصر جنگ ذر

پایان گھاٹ و ملتی شدن حضرت اعلي در قصبه بیلپور و بانفاق

روانہ گشتن بسوے بندر پھولچری و مقابلہ رودادن و اسیر آمدن

ہدایت محي الدين خان و انفرار حسين دوست خان و فراسيس

بسوے بندر مذکور*

خدیدو وزارت مآب متعاقب فوج منقلہ متعین میر دائم
علي خان ملک آرکات را در ظل رایات ظفر آیات آورد و
بطلب حضرت اعلائے ماسبقیت موافقت پیش برد، چون این
تجربہ کار فنون تیغ زنی و سلیقہ شعار شدیون دشمن افگنی منجملہ
پنچ جوق مرتبہ سابق دو جوق بنا بر کمک میر دائم علي
خان پیشتر روانہ کردہ بود و با سه ۳ جوق مابقی کہ مجموعاً
از سوار و پیادہ چهل و پنچ ہزار کس باشد مع توپ خانہ وغیرہ
اسباب رزم بحضور وزیر الممالک کہ در قصبہ بیلپور دائرہ لشکر
داشتند توسل نمود و سرداران لشکر را مستقبل گردانید و طلبید
و بہ تعظیمش بر خاستہ معانقہ ساختہ نشانید و پس از ادائے رسم
تعزیت و بذل مگرم لطف و مکرمت ہمراہ گرفته ازاں موضع کوچ
فرمود و متصل دوران گردید لشکر ہدایت محي الدين خان
و حسين دوست خان کہ بعد گریختن از پیش میر دائم علي خان
مردم متفرق را از ہر جانب و بتائید مخفی جاگیرداران وغیرہ
باز بصورت لشکرے از سوار و پیادہ فراہم آوردہ مع جماعت فراسيس
و توپ خانہ از بندر پھولچری بر آمدہ بغاصلہ شش کرو ہے
دائرہ پھوم ادبار انداختہ بودند رسید و بے آنکہ خیمہ و خرگاہ
فرود آرد و نصب گرداند سر سواری آغاز جنگ نمود چنانچہ
آن روز و شب خواجہ و بندہ و راکب و مرکوب نیا سود و بدون
تھریک سیف و سنان فقط از ضرب گولہ ہاے انواب لشکر وزیر
و امیر الہند قوت فوج بداندیش تمام و کار جنگ را رو بانجام

گردیدن چند مقربین حضور، مقرر، مسرور، بادراك اعزاز ملازمت
 پرداخت، وبعد از حصول استمالات کلمات تعزيت شهادت نواب
 شهيد مغفرت آثار بشمول عنایات، يک قبضه شمشير و کتار، عز
 الطاف وزارت پناه يافت، هدایت مهی الدین خان بهادر و حسین
 دوست خان متعير، و مضطر، و بی زر، و براسان انتشار لشکر
 مذل دزدان غارت گر، سوائے ملک نهر نگر، که از خبرداری
 حضرت اعلا دران راه نیافتند تنمہ ملک کرناکت از آزکات
 تانیلور، و از انجا تا تجاور، تاراج ساختند، چون خداوند ما خرابی
 ملک و بی مهاری غارتگران، بحضور وزات پناه، نگاشت، و فوج
 منتقله بکمک خواست، میر دایم علی خان، سردار مقدمه الحیش
 بصدر حکم دیوان وزارت بهم راهی راجه سذیت رائے، و رائے
 پشنداس ملازمان نواب شهيد علیه الرحمہ که پس از وقوع
 شهادت آقا، اسیر اعدا گردیده، با محفوظ خان بهادر رہائی یافته
 بر حکم حضرت اعلي همراه خان مذکور باستقبال رئیس دکهن
 رسیده بودند، باسی هزار سوار منتخبه منقله، مذل تیر از کمان
 دویده، و بسان تیغ از نیام سرکشیده بر سر اردو خان خیانت
 ترجمان که محبوبے باکیهائے تاراجی ملک بودند، و باستماع
 پیش آمدن آن سزائے کردار ناہموار خودبا فوج پراکنده خان و
 مان ویرانی رعایا را در میدان سلمبر فراهم نمودند، رسیده، و بلا
 فرصت تامل، و بی تجویز تساهل برابر اعدا صف کشید، و از
 نهر نگر ہم دو جوق متعینہ غضنفر علی خان، و محمد ابرار خان
 داخل خیل مذکور گردید، و بمحردیکه کوس جنگ نواخت،
 معاندان را در حمله اول منہزم ساخت، و شیشا را و نام بخشی
 فوج حسین دوست خان کشته گردید، و سر خود را پامال ستوران
 کرانید، ہر دو خان ہزیمت سامان، سامان اخوت بغنیمت اہل
 انتقام دادند، و رخت فرارسمت پہولجری کشیدند *

روز دویشم بیست و هفتم شهر ربیع الثانی سال یک هزار و یک صد و شصت و سه هجری مقدس صدور فرمان احمد شاه پادشاه
(۱)

بصحابت دو نفر شتر سوار، در لونه طلائی در جواب عرض داشت
خداوند ما که بعد حدوث شهادت والد خود علیه الرحمه روانه
حضور شاهی نموده بود، میمنت استقلال و سعادت و اجلال
ارزانی فرمود، نواب وزارت مآب، سازوار فضل سبحانی، و کامیاب
لطف ربانی خدیو ممالک کشا حضرت اعلائی، ما را بحضور خود طلبید،
منشور شاهی بتقدیم کلمات مبارکباد، وزینست دست دولت
طرازش گردانیده، ملک کرناتک پایاں گهات مع خطاب سراج الدوله
انورالدین خان بهادر دلاور جنگ و منصب پنج هزاری ذات، و پنج
هزار سوار، دو اسب، و سه اسب و ماهی و مراتب، و نوبت و علم و نقاره و
پالکھی چهاردار، و خلعت ملبوس خاص سلطانی، مع جیغ و سر
پیچ مرصع، عطیه سایه سبحانی بخشید، و خلعت مذکور بحضور
خود پوشانید، و از طرف خود نیز یک خلعت فاخره و شمشیر و
کتار مرصع تلبسه دار عطا ساخت، و باین ارشاد که بعد نوازش
نوبت ما تا سه روز متواتر در لشکرما نوبت همانوازند، معزز
منصب عزت دوبالا، عرض خداوند ما، بهره مند عنایات شاه، و
کامیاب نواز شات وزارت پناه، شاد کام خطاب تهنیت ارکان،
خورم و خندان، بخیمه خاص مراجعت و بآراستگی جشن عالی
اکابر و اصغر لشکر را دعوت و فرمان شاهی باآواز بلند مسموع
حاضران محفل عشرت نمود و بهر همه از مدارات خلاع مناسبه،
ممنون منت، و چند کشتی خلعت با رتبهائی متعدد، جواهر و
چهار راس اسب از آن دو عربی و دو عراقی باد پیما و دوزنجیر
فیله باساز طلا و نقره، پیشکش پیشگاه نواب وزارت انتساب فرمود *

شرح فرمان احمد شاه پادشاه *

امارت و ایالت مرتبست، ابهت و شوکت منزلت، دانائ
رموز سلطنت عظمی، واقف اسرار خلافت کبری، سرخیل دلوران

(۱) و کبیرا جو مثل مکتوب کی لپکا هو جسمه اطلس وغیره *

ساخت، حسین دوست خان و سردار فراسیس بلحاظ ہیبت و شکوہ جنود آصفی، تاب مقاومت نیافتہ، و عنان از نبرد بر تافتہ پیش ہدایت محی الدین خان دویدند، و چند آنکہ بنمائش رنگ میدان و وعدہ دیگر تجاویز شایان، سوئے گوشہ پھولچری رہنما گردید چون او را پابند دام پشیمانی نافرمانی دیدند، بمقتضائے بد اصلی ترک رفاقت ساختند، و میر افوج را تنها گذاشتند، و بہت پھولچری مفرور گشتند، شیشہ عہدو پیمان برسنگ بے وفائی شکستند، ہدایت محی الدین خان دلفگار، و بے یار و خستہ و نزار تمام شب بر پشت پیل گذرانید، و صبحے بیست و ششم ربیع الثانی میر محمود بخشی او بلشکر نواب نظام الدولہ رسیدہ، از اظہار ندامت و ملالت مستعدی شفاعت گردید، ہماں زمان شہنواز خان حکم شد کہ او را بحالت قید در لشکر آرند چنانچہ ہماں عمل بجا آوردند، و غضنفر علی خان و محمد ابرار خان بتلاش و تعاقب حسین دوست خان، تا در پھولچری شناختہ چون خانہ مذکور، در تاریکی شب، دست بکمر فراسیس مفرور شدہ بود، نیافتہ، اسباب لشکرش بغارت آوردند، و گوئے دلوری در میدان کارزار بردند، رئیس دکھن باشان و شوکت بفروہ گاہ رسید، و جہانیاں را از طنطنہ فتح و نصرت سامعہ افروز گردانید بمولفہ *

زہے بغض آن ناظم ارجمند

کہ بدخواہش از خود در آید بہ بند *

پدیان صدر فرمان احمد شاہ بادشاہ در جواب عرضداشت مرقومہ

صدر متضمن شہادت نواب شہید و تہنیت اتامس ملک کرناٹک

و عطاے منصب و خطاب معرفت نواب مستطاب وزارت

مآب *

نواب وزارت اقتدار، بعد اسیر شدن ہدایت محی الدین خان

بہادر در ہماں نصرت گاہ نصب خیام فرمود، و تمامی لشکر محنت شائہ رزم دو روزہ را مبدل بہ بزم راحت و آرام نمود،

بزار سوار دو اسپه و سه اسپه، و ماہی و مراتب و نوبت و علم و تقارہ و پالکئی جہالدار، و خلعت ملبوس خاص، و جیفہ و سر پیچ مرصع، و خطاب سراج الدولہ انورالدین خان بہادر دلاور جنگ، سرمایہ، مفاخرت و مہابت بخشیدیم، باید کہ شکر و سپاس این مواہب بے قیاس بتقدیم رسانیدہ، در تنظیم و تدسیق امور صوبہ مفوضہ،

(۱) و تالیف و استمالت مال گذاران، و تنبیہ و تادیب مفسدان، و اخراج و ارجاع اہل طغیان سعی و کوشش موفورہ بعمل آرد، و در حسن معاضدت بندہ ہئی درگاہ، و رفاہیت رعایا و برایا، و منع مسکرات و منہیات، و دفع مفتورات، و قطع اتعات، و فصل معاملات، بر وفق شریعت غرا، و عدالت عالم آرا، مساعی جمیلہ بکار برد، کہ تا ساکدان آن حدود بادل ایمن، و خاطر و مطمئن بکسب و پدیشہ خود، مشغول باشند، و بر ضعف و حیف و میل نرود، و بدعت احداث نشود، دریں باب تاکید مزید شنامد*

بیان نفاق ورزیدن سرداران افغانہ وغیرہ سران لشکر باغوالے

راجہ رام داس پیشکار بخشی فوج و اتفاق کردن آنها پنهانی با

ہدایت محی الدین خان و کوچ فرمودن نواب ناصر جنگ بطرف

آرکات از ترغیب مغویان و آزردہ شدن و روانہ گردیدن امرای آصف

جاہی بسوئے دکھن و طلب نمودن حضرت اعلائے ما انگریز را

جہت رفاقت خود از بندر دیو نام پٹن بمعاینہ انجام کار اہل

مکروفتن و منقسم گردانیدن، ملک کرناٹک را بر برادران بہ نیابت

خود مطابق تقسیم نواب شہید علیہ الرحمہ و دہانیدن خطابات

و مناصب بانہا از پیشگاہ وزارت پناہ *

نواب ناصر جنگ بعد امیر شدن محی الدین خان

می خواست، کہ روز چہارمیش بر قلعہ پھولچری حملہ آرد، و

(۱) اپنی طرف ملالینا - مائل کرنا (۲) مدد دینا - داری کرنا - ایک دوسرے کا

معركه رزم، سرچیش مبارزان باعزم، طرازنده بساط شوکت و عظمت، فرازنده لوائے فتح و نصرت، اعتماد سلطنت و کشور کشائی، اعتصاد خلافت و فرمان روائی، جوهر صمصام یکرنگی و وفا، فروغ محفل صفت و صفا، برگزیده یک رنگان حق گذار، قدوه مجاهدان دینی دار، زبده خوانین بلند مکان، عده امرائے عظیم الشان، شیر بدیشه روز جنگ، منهدم ساز کفار شقاوت آهنگ، فدوی خاص لازم الاختصاص، امیر صائب تدبیر مملکت مدار، مشہر روشن ضمیر عالی مقدار، ظفر پناه، نصرت سپاہ، فہرست جریدہ نام و ننگ، سراج الدولہ محمد علی انورالدین خان بہادر دلاور جنگ، بنوازشات گونا گون خسروانہ، معزز و مہاپی، بوزہ، بداند، کہ دریں آوان ملامت اقتران، عرضداشت آن فدوی خاص از نظر امتدادہ گان پایہ سریر خلافت مضیر گذشت، و دریافت واقعہ ہایلہ جان سپاری فدوی خاص بے ریورنگ سراج الدولہ بہادر شہامت جنگ، بدآمد خاطر قدسی مظاہر گشت، الحق دریں روزگار شوم، ہمچو فدوی جان نثار و ہوا خواہ باعتبار نادر بل معدوم است، آفرین بر روح آن مبرور کہ جان عزیز را نثار کار ولی انعمت ساخته، سرخروئی دارین گردید، و مثل آن امارت مرتبت خلفی را جهت فدویت و ہوا خواہی مابدولت قایم مقام خویش گذاشتہ بغالم باقی خرامید، بیت —

نہ مرد است آن مرد صاحب وقار

کہ ماند پس از مرگ او یادگار *

باید کہ آن فدوی خاص، بااختصاص، راضی برضای الہی باشد و این معنی را سبب ازدیاد عزت و اعتبار خود شناسد، و سرگرم نوکری پادشاهی، ماند، و توجه مارا بر حال خود روز افزون داند، دریں ایام میمنت آغاز مسرت انجام بہ مقتضای بندہ پروری و خانہ زاد نوازی، آن سزاوار عنایت و احسان را بافاصت صوبہ داری کرفائیک پایاں گھاٹ، متعلقہ آرکات مع فوجدار بہا، و قلعدار بہا، و عطائے منصب پنج ہزاری ذات، و پنج

آنها بطوالت گمارند، که تا لشکریان از سفر طویل دلتنگ و متفرق و متذفر شوند، و خود را گوار مقصود بدست آرند، ناظم دکن که بمحض آسودگی مردم فوج، بهمان نصرت گاه مقام نموده بود، بعد امضای سه روز چهارم حکم کوچ، و اشار به محاصره بذر پهلوجری فرمود، اهل فتور ازین معنی تسخیر پهلوجری و تخریب فرامیس ممکن الوقوع، و علی الرغم اندیشه ناصواب خود، یقین تصور نموده، و از برهم گردیدن تدبیر خویش افسرده، تمهید می دیگر انگیزته، معروض داشتند، که تا بودن هدایت مهی الدین خان دران لشکر توجه خاص مضایقه نداشت، الحال که او با قبال عدو مال اسپر گشت، بر فرامیس که سوداگری، و حسین دوست خان که کمیند چاکری، بیش نیست، خود بدوات متوجه شدن، مجوز شان ورتبه والا نباید ساخت، در صورت حکم یکی از ملازمین می تواند، که این کار بانجام رساند، صلاح دولت آنست که نصب رایات موکب اقبال در آرکات که مقر حکام است قرار یابد، فرمود، که اگرچه اظهار شما ترجمان حسن عقیدت است، اما گذاشتن خواهرم والده هدایت مهی الدین خان در بندر پهلوجری و علاقه قوم مختلف بعید از آئین غیرت لازم است، که اؤرا بهر نوع بدست آرم، و تا حصول این کار قدم ازین جا بر ندارم، مفتقریان دران وقت غیر از سکوت چاره ندیدند، و مهر خموشی بر لب نهادند، و چون دران سوال و جواب آن روز بشام رسید، و نهضت لشکر موقوف بر صبح آن گردید، فرصت غنیمت دانسته در پی تدبیر دیگر دویدند، و بفرستادن جواسیس حسین دوست خان و فرامیس را ترغیب دادند، که آخر شب بر لشکر شب خون زدند، آن کمین گران لقب دغا، حسب الایما، با جمعیت خود، از حصار پهلوجری بر آمده، در انتهای لیل بسان دزدان باشکر در آمدند، و سمت دست و پائی بیتابی زده، از طرف دیگر بدر رفتند، این معنی بسبب وسعت لشکر گاه، به بسا مردم اگرچه معلوم نگردید، و آسپه نرسید، اما اهل فتور وقوع این امر دست آویز صلاح خویش

مسخر گرداند، و خواہر خود یعنی مادر خان مقید را، ہم دست نماید، و فرقہ باغیہ فراسیس را از خطہ دکھن بلکہ از قلمرو ہند اخراج دہد، و خان مذکور را ہمراہ رکاب بلا عذاب و عقاب در نظر بندی داشت، کہ خاطر خواہر آزرده نگردد، و قطع رحم

ثبوت نیاید، باوصفیکہ اعیان حضور، بدلائل ساطع، و برابین قاطع ثابت نمودند، کہ بقائے او ہیجان مادہ فساد، و غلیان مواد عذاب، انہدام او مصلحت دولت است، و تقویت ریاست، در قتلش از روئے ترحم و پاس ہمشیرہ خود اغماص بلکہ برائے تقدیم لوازم خدمتش مردم متعین ساخت، و اصلاً باذیت جان، تخیل مال مصاحبان و مشیران او، پرداخت، انصاف دشمنان یعنی ہمت بہادر خان جاگیردار کڑپہ و عبدالذبی خان

ناظم کرنول و بہلول خان پسر عبدالحمید خان تعلقدار بنکاپور بتکفیر نعمت احسان، و ترک پاس فضل و امتنان، غافل از انتقام منقہم ذوالجلال بطمع خام نا تمام ملک و مال، با راجہ رامداس ناسپاس کہ از پایہ نوکری در ماہہ یکت یون سرکار نواب شہید علیہ الرحمہ در اوقات اقامت میکاکول رفتہ رفتہ بدر بار آصفجاہی اعتبارے بہم رسانید، و از التفات نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ بر نعمت خطاب راجگی و پیشکاری بخششی فوج رسید، از عہد و میثاقی اتفاق ساختہ و بتالیف جمعے حق فراموشان دیگر ہم در آرایش اسباب ادبار خویش پرداختہ برائے قیام و استحکام کار محبوبس، یعنی ہدایت مہی الدین خان و فرقہ فراسیس با ہم قرار دادند، کہ بہر حیلہ و تدبیر نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ را سمت آراکت برند، و از خیال محاصرہ قلعہ پھولجری باز دارند، و معاملہ

(۱) بلند - چمکتا ہوا (۲) جمع ہے برہان کی - دلیل - وجہ عقلی - (۳) جوش مارنا - ابلنا (۴) عبدالحمید خان بنکاپور اور ساونور کے نواب تھے - ناصر جنگ نے جب گوناگون کام کیا تو وہ ہمہ آن کے ساتھ کرتا تھا چلے آئے ساونور کے نواب بہمنی سلطان فیروز شاہ کے خاندان سے چلے آئے ہیں عبدالحمید خان کے فرزند کے مععلق کچھ

خود بدولت را خفیه بر فتنه انگیزی مفتربان آگاه گردانیده، عرض نمودند، که اقتضائے حال بدون یکے ازین سه ۳ کار قرین صلاح نباشد، اول آنکه خود بدولت به نفس نفیس ملتفت قلع و قمع قلعہ پهلجری شوند، و چندین کار عظیم بر اعتماد این و آن نگذارند.

ع — دشمن نتوان حقیر و بیچاره شمرد،

دویم آنکه اگر عزم کوچ سوئے آرکات مصمم بوده باشد، پس توجه موجه راست بصوب دکن شرد، الحال که هدایت محی الدین خان امیر گشت، بنابر انطفائے نایره فساد ناظم کرناٹک مامور گردد، و دیگر دوسر دار نامی نیز بافوج شایسته بکمکش متعین شوند، و حکام اطراف هم با عانت او مامور باشند، سویم آنکه بقتل امیر حکم نافذ صادر گردد، تا این همه فتنه و آشوب مقتریان فرو نشینند، بعد ازاں خواه عزیمت دکن خواه اقامت آرکات هر چه اقتضائے رائے عالم آرا باشد، بمعرض ظهور شناید، و مضایقه ندارد، فرمود که، اقامت این جا و آرکات مساویست، و بودن هر دو جا محاصره پهلجری را مطاویست، درین صورت آنچه منظور است بعد وصول آرکات صورت نمائے آئینه وقوع خواهد گشت، هوا خرواهاں ازاں جواب دم در کشیدند، و باز زباں را آشنای کلمه لاونم نگردانیدند، چون از انجا لشکر بآرکات رسید، و مرکوز بدسگالان بخلاف مصلحت خیر خرواهاں عرصه آرای بروز گردید، سید لشکر خان وغیره امرائے آصف جاہی تاب معائنہ امور یقینعی مال، بردیده خود و بال انگاشتند، و قبل از وقوع آن واقع بجمع زیارت حرمین شریفین مرخص گشته، و رخت اقامت از لشکر برداشته، بجهت وداع اهل و عیال بهت بوصول دکن گماشتند، و حضرت اعلائے مانیز از انجام کار خبردار شده، قوم انگریز را که باصروت و وفا یافت، حسب وصیت والد ماجد خود از بندر دیونام پٹن که متصل بود، طلب داشت، و در رفاقت خویش گذاشت، و سردار فوجش را معزز استحصال ملازمت و زیر الممالک ساخت، و مدعیان که در صورت اقامت

ساختہ، باز مشورت نامقبول سابق را بتازگی آب و تاب دادہ، معروضداشتند، کہ اگرچہ جسارت دوشین کمینہ سوداگران، مثل در آمد و بر آمد پنهانی سارقان، معلوم لشکریان، و بہ ہیچ وجہ موجب نقصان، نشد، لیکن آنها را صدور این حرکت بمقتضائے کوتہ اندیشیہا، مرید خیالات خام، و بذائے ریزش مادہ سوداے عوام گشت،^(۱)

یعنی خفاش بدعوی ہم چشمی آفتاب، لاف خواهد نمود، و

کندان بخیال ہم نگاہی ماہتاب، زبان گداز خواهد کشود، ہر چند کہ سزائے این خیرہ سری مناسب سطوت خداوندی است، لکن این معنی ناشایان شان ملازمین وکاب، و آنها را بمقابلہ خاص در ہم چشمان خورشید موجب افتخار و دستگاہ خود پسندی بتقدیر محاصرہ حصار بند را اگر آن کمینہ گان بازیگردبار، مصدر ہمیں کردار نامہوار شوند، و ریزش مواد دغا سازند، سبب بدنمائی، و تا شاہبہاں آباد در ہمسراں محض اشتہار نارسائی است، شایستہ نام عالی مقام آنکہ نصب سراقات در آرکات شود، و یکے از امثال ما غلامان بر این کار مقرر گردد، فرض ازین تمہیدات خاطر نواب وزارت مآب فریب خورد، و توجہ بحکم انتہای الویہ لشکر بصوب آرکات آورد، سید لشکر خان وغیرہ امرائے آصف جاہی برماجرائے صدر مطلع گردیدہ،^(۲)

(۱) چمکائر (۲) السی کیا درخت (۳) جمع لوا کی لشکر کے نشان (۴) نظام الملک کے چار دیوان تھے ان میں سے ایک سید لشکر خان بھی ہیں وہ ناصر جنگ کے ساتھ کونالک چلے آئے تھے اور انکی بہت مدد کی تھی لیکن ناصر جنگ نے نا اعتمادیت اندیشی سے انہیں دکن واپس روانہ کر دیا ناصر جنگ کی فوجیں پانڈیچری سے آرکات واپس ہونے کے بعد اورنگ آباد میں شورش برپا ہو گئی اس کو رفع کرنے کیلئے ناصر جنگ نے سید لشکر خان کو اورنگ آباد روانہ کیا اگر ناصر جنگ نے سید لشکر خان کو اورنگ آباد نہ بھیجا ہوتا تو وہ ضرور ان کو انہوالی تباہی سے بچالتے ہوتے۔ ناصر جنگ اورنگ آباد ہی میں تھے کہ نواب صلابت جنگ اور مستر ہسی وہاں پہنچے لشکر خان نے سردار فرانسیمیوں کے غلبہ اور اقتدار کو نفرت کی نگاہ سے دیکھا لیکن نہایت احتیاط کے ساتھ اپنے ارادہ کو چھپاتے رکھا اس کے بعد سید لشکر خان نے مستر ہسی کی سخت مخالفت کی اور صلابت جنگ کو فرانسیموں کے اثر سے باہر لانے کیلئے سخت کوشش کی منہ ۱۷۰۳ع میں انہوں نے فرانسیموں کو شمالی سرکاری طرف روانہ ہونے پر مجبور کر دیا سنہ ۱۷۰۶ع میں وہ اپنے عہدہ سے معزول کر دیے گئے۔ ان کی جگہ بہ نواز خان مقرر ہوئے۔

حرکت مذبحی نموده، ذلت فرار بر غیرت افزود، صف شکن
 خان بسماعت این خبر، و فرار پسر، با جمعیت ماحضر، رسید،
 و از بی تمیزی شب قریب لشکر فرامیس خیمه نزول کشید،
 و بشبختون آوردن عدوے قابو نظر، و پراکنده گشتن فوج بی خبر
 براه پسر دوید، و فرامیس متصرف قلعه گردید، و خاطر ثواب
 (۱)

مستطاب وزارت انتساب از سنوح چهار خسار متواتره از دست
 رفتن هر دو قلعه مذکور، و هزیمت یافتن پدر و پور مزبور خیلے برام
 گشت، و بر آن شد، که بتوجه خاص ظرف غرور اعدا باید شکست
 مفتریان که برائے منفع صلاح کار حاضر، و بتقدیم حکم خداوندی
 از دل قاصر، بودند، عرض نمودند، که اقوام والا بر تنبیه اعدا،
 درین وقت بس نازیبا، زیرا که اول دل لشکریان بامتداد سفر
 ملالت کشیده، دویم بر شگال پیش رسیده، سیوم فرامیس از کمک
 دیگر بنادر خویش جرأت مجدد یافت، چهارم بدنامی مقابله
 خاص با این مردم ادله در تمامی ممالک تاشاه جهان آباد
 خواهد شتافت، پس سزاوار شان و وقار آنست، که دو سردار
 فهمیده کار، با فوج سنجیده، پیکار مامور سرانجام هر دو جاشوند
 و معامله را با سهل الوجوه انفصال دهند، غرض حسب العرض آنها،
 ترک طهماست خان سردار عمده منصبدار پادشاهی را، روانه چنگل پیته
 گردانید، و حضرت املائے مارا بتصفیه قلعه تروادی سنجید،
 چنانچه هر دو سردار با جمعیت خود، هر دو جانب روان گشتند،
 و کمر بعزم ظهور فدویت بستند، یعنی ترک طهماست خان ایلغار
 صرصر کردار بچنگل پیته رسیده، بلا اندیشه برکوه ترارگاه فرامیس
 دویده، به برگ ریزی حدیقه جمعیت اعدا پرداخت، گروه فرامیس
 بقیته السیف سمت شیب کوه راه فرار یافت، خان نصرت نشان
 تعاتب کنان و شمشیر زنان می رفت، و سر بساخیره سران از
 سم باد پا می شکست، درین حشر زد و خورد فرامیسی از جماعه

جاگیر تعلقه پونملی و قلعه پهلوجری بتسخیر آرد، معروف داشت و جماعه او متصل خیمه خود فرود آورد، و موافق زمان نواب شهید علیه الرحمہ ملک کرناٹک بربرادران یعنی صوبہ آرکات بمحمد محفوظ خان بہادر و صوبہ نیلور بعدالوہاب خان بہادر و چند تعلقہ متفرق بمحمد نجیب اللہ خان بہادر بہ نیابت خود سپرد و از حضور نواب ناصر جنگ برادر کلان را بشہامت جنگ خطاب پدر ممتاز گردانید، و برادر حقیقی را بخطاب نصرت جنگی و محمد نجیب اللہ خان بخطاب بہادری سرفراز*

بیان شورش حسین دوست خان و فوایدیس باغوائے مغویان

پرتلبیس و گرفتن قلعه تروادی و جنگل پیٹھہ بامداد پنهانی قلعداران
نویط و جنگ نمودن و شکست یافتن صف شکن خان و پسرش
و سامور شدن و غالب گشتن و کشتن گردیدن ترک طہماس خان*

فساد اندیشان بدنہاد و بدنہادان مرامر فساد، جریدگی خداوند، در آشوب گاہ غربت و محن، وروانگی امرائے رفاقت پیوند، بسوئے موطن دکھن، ضمیمہ برآمدکار، و وسیلہ ظہور ادبار، خویش اندیشیدہ، و مرکز اظهار بد طینتی و شاد کام تجویز ہے ہمتی گردیدہ، بجاکیرداران قوم نویط ہوسر انجام مطلوبات فوج فرامیس ترغیب دادند، آنها کہ باحسین دوست خان ہم قومی ہم نسبتی داشتند، و از دیر انتظار شہود این کار می بردند، بہکم آنکہ دیوانہ را ہوئے بس است ہمہیا ساختن مواشی و آذوقہ وغیرہ اسباب مایمکن وسعت، جاگیرات ہر یک، کمال اہتمام بجای آوردند، فرامیس باین تائید موید گشتہ، نخست برقلعہ تروادی کہ متصل پهلوجری است، بمشورت آنهاپورش برد، چنانچہ در دو روز مفتوح ساختہ، و بآ مادگی اسباب حرب و ذخیرہ پرداختہ، برقصہ جنگل پیٹھہ جاگیر پسر صف شکن خان ریختہ و بردیہات و قصباتش گرد خرابی پیختہ، کوه متصل و سرو سایہ انداز قلعہ اش را، مقر خویش گردانید، جاگیردار آنجا وقتیکہ تیغ بر سر رسید، چشم غفلت کشودہ و

بخاطر گذرانیدہ و اخراج فرامیس و استیصال قرارگاہش بعین یغین دیدہ، باین تمہید بحضور وزارت پناہ عرض نمودند، و باین تقریب فریب دادند، کہ سراج الدولہ بہادر انگریز را بتوقع جاگیر پونملی رفیق خود ساختہ اگر اقتدار و اختیار ہدایت محنی الدین خان و حسین دوست خان فرامیس را استقلال نہی داد، این ہمہ فتنہ و فساد در ملک سرکار از بے اعتدالی نصاری طرح رواج نہی نہاد، الحال چیدن قوم انگریز و رسیدن تعلقہ پونملی در اختیار او خالی از دغا نباشد، انجہامش معلوم نیست، کہ منبعت چہاخران، و مورث چہ قدر خذلان، گردد، کہ ذبیعہ آن دشواری کشد، و تدارکش ممتنع العقل و ادراک شود، بالجملہ رائے خود بدولت

(۱)

از پذیرائی این مشورت منقض شد، و بر آن قرار یافت، کہ سواد کرناٹک بلکہ ہند از تاجران فرنگ بالکلیہ باید پرداخت، چنانچہ بنام حضرت اعلائے ما جہت تدرائے شراکت انگریز و راندنش

(۳)

(۲)

بماوای او حکم معکم صادر، و عبدالنہی خان و ہمت بہادر خان ناظمان کڑپا و کرنول را بر تسخیر دیوانم پٹن و چیناپٹن مقرر ساخت، حضرت اعلیٰ ازین معنی شکستہ خاطر، و از آگہی فساد مفسدان و مرکوز مغریاں بجائے خود متعیر، گشت، کہ اگر انگریز از ضلع کرناٹک اخراج یا بد یقین است کہ استحکام قوت فرامیس فزاید، و معاندان را ملاذ و ملجأ شود، و موجب ظہور فتنہ ہاے

(۳)

(۱) سکدر - تیرہ - مہاراجا بمعنی رنجیدہ (۲) کڑپہ کے نواب کے انتقال کے بعد عبدالنہی خان وہاں کے نواب مقرر ہوئے، سدھوت، گندی کوتہ، کمبم، گرم کٹا اور پنگنور وغیرہ مقامات انہیں کے زیر اثر تھے۔ کرناٹک پر ناصر جنگ کی لشکر کشی کے وقت عبدالنہی خان بھی ان کے ساتھ تھے اور انہوں نے وزیر کے خطبہ قتل کرنے میں بہت بڑا حصہ لیا تھا سنہ ۱۷۴۷ع میں ان کا انتقال ہوا (۳) ہمت بہادر خان کرنول کے ناظم تھے اس زمانے میں سرھتوں نے ان کے علاقہ پر فوج کشی کی ہمت بہادر خان نے دوسرے پٹھان نوابوں یعنی کڑپہ کے نواب عبدالنہی خان اور ہنکاپور کے نواب کے ساتھ ملکر درپردہ فرانسوں کی مدد کی ناصر جنگ اور مظفر جنگ کی شہادت کے بعد سنہ ۱۷۵۱ع میں وزیر صلابت جنگ اور فرنی جنرل ہسی نے کرنول پر چڑھائی کردی اور اس کا محاصرہ کر کے اپنے قبضہ میں لے لیا (۴) جائے پناہ

مذئشره کہ زیر سنگ، سراہ فرار، از ترس جان، پنہاں بود،
 بمجرد گذار خان عقب دواں، وقوع چهار چشمئی آن شیر
 ژیاں از بس خوف و ہراس، واستیلائے رعشہ سراپا، بندوق پر بار کہ
 عصائی ناتوانی حالت یاس داشت، از دست گذاشت، بر زمین
 رسیدن، و سر شدن و کلولہ اش بر نشان خوردن، و افتادن آن چنان
 سردار لشکر کش، صف شکن، این مثل مشہور گردانید، شغالی
 بر شیر پنچہ زن، و زاغے بر باز صید افگن، چیرہ گی ورزید *

داستان محاصرہ حضرت اعلیٰ بر قلعہ تروادے و موقوف ماندن

تسخیرش از راندن جمعیت انگریز بدیو نام پٹن و مامور گردیدن

عبدالذہبی خان و ہمت بہادر خان بتخریب آن و تنگ دل و

آزردہ شدن حضرت اعلیٰ از وقوع این معنی و باز داشتن ہر دو

جان مذکور را از امر مامورہ بسعی موفورہ و شکست خوردن صف

شکن خان بر قلعہ تروادے از فرامیس و ہزیمت دادن حضرت

اعلیٰ فوج فرامیس را *

حضرت اعلیٰ با فوج خود و جمعیت انگریز بر قلعہ تروادے

تاختم، و احوال محصورین را از شدت محاصرہ و تورپ اندازی

انگریز نوعے تنگ ساختہ کہ حصار قریب الفتح بود و از گواہ اندازی

فاکزیہ ساعات ما بقی کشایش شمار می نمود، حسین دوست خان و

موسی دبلکس از آن حال اطلاع یافتہ باہل فتور نگاشتند، کہ در

صورت از دست رفتن قلعہ مذکور بعملمہ شجاعت نواب سراج

الدولہ بہادر و جلاذت انگریز، تنگی کار بندر پھولجری یقینی است،

و علاج واقع قبل از وقوع لازم پیش بینی، فکرے بعمل آید کہ

انگریز از رفاقت نواب سراج الدولہ باز ماند، اہل فتور بر آن

آگاہ گشتہ و التماس پیشین او نیز کہ معرفت حضرت اعلیٰ متعہد

تسخیر پھولجری شدہ، بجلد وے آن جاگیر پونملی خواستہ بود

بتقریب این وسواس کہ دریں روان شورش فرامیس بہ تھوینر
خاطر شکنہی دیگر تاجران فرنگ منشاہ احتمال اتفاق ایشاں
و بحکم

بیٹ —

مورچہ گائرا چو بود اتفاق

شہیر ژیاں را بدر آرند پوست *

و بعد از رائے صواب و دور بینی مآل اندیشاں است، عزیمت ہر
دو سردار مذکور از بنا در انگریز باز داشتہ، بہ حصول رخصت
پیشگاہ وزارت پناہ بتر وادی رسیدہ، جماعہ راستی اساس وفا
شناس انگریز مروت انگریز را بغضطرداری تمام وجوشش مالا کلام،
و سردارش را بعطائے خلعت و اسپ خوش خرام معزز و مباہی
بسوئے دیونام پٹن رخصت نمود، بعد روانہ شدنش خود ہم از
بس حزن و اندوہ داننگ گردیدہ خواست، کہ از محاصرہ تروادی
دست بردارد، مگر باندیشہ گوناگون نتوانست، کہ کار مرجوعہ
گذارد، ذکرے عارض این کلام است، و بیان واقع این ارقام، کہ
در اوقات تالیف کتاب و قتیکہ این داستاں بترتیب رسید، مولف
معمولا بعرض رسانید، حضرت اعلیٰ تا آن مقام کہ برائے حمایت
کمپنی انگریز از مقام تروادی بآرکاٹ رفتہ مطابق شرح صفحات
صدر پاراچہ رامداس، نواب وزارت مآب گفتگو نمودہ بود،
شنید، و ترددات و نگاہوں آن اوقات، و حل عقدہای آن مشکلات
بخطاظر گذرانید، و چشم پر آب گردید، و پس از شکر خدائے
عزوجل فرمود کہ بیاس دستگیری خود و وصیت والدم شہید
رحمتہ اللہ علیہ کمپنی انگریز را چنانچہ باید، امداد و حمایت
کردم، و بمناسبت ہر وقت قسمیکہ شاید، اعانت نمودم، و فرعے
بر روی کارش آوردم کہ در ممالک ہند احدے را تاب مقاومت
با او نماندہ، و فرامیس باچناں دستگاہ فرعونے در نیل عدم لشکر
رعونت رائدہ آنگاہ جمیع فرزندان والا تبار را خواند، و سرگذشت
ماضی پر زبان راند، و خطاب نمود، کہ شما جگر پیوندان و دلپندان مرا

دوام گردے، دریں حال وصیت والد شہید بخاطر آورده، ارادہ دستگیری انگریز مصمم نموده، بکمال درد و اندوہ از مقام محاصره تروادی جریدہ بآرکٹ شتافتہ، معرفت راجہ سنیپ رائے دیوان و رای کنکاپشن مخاطب بر راجہ بشن داس خزانچی سرکار نواب شہید علیہ الرحمہ کہ دران زمان نیز مامور ہماں دو

خدمت بودند مبلغ نمایاں از تحصیل آرکٹ بہ راجہ رامداس^(۱) بخشی فوج وزیر کہ بسابقہ ملازمی یک دربار ایام اقامت سیکاکول با اینہا آشنائی قدیم داشت، رسانیدہ، بدین نوع مضمر خاطر خود با او پیش آورده کہ اگرچہ حسب الحکم وزارت پناہ انگریز را از رفاقت خویش یکسو می نمایم، لیکن بحال خود ماندن، و از آسیب اخراج ایمن گردیدن او از احسان شامی خواہم، و گرنہ تا ولایت فرنگ مشتہر خواہد گردید، کہ از رفاقت من چندین حرج بآن قوم رسید، راجہ مذکور بعد اخذ مبلغ از خوش ادائی ہر دو میانچی کہ اتہاد پیشین را توسل نمودند، و شیرین کلامی از حد افزودند، پیام مرتومہ مفصل بگوش شنوا سماعیت و اجابت نمود، من بعد حضرت اعلیٰ باتفاق شہ نواز خان دیوان و میر داہم علی خان بحضور وزارت مآب رفتہ، درہ تخلیہ

(۱) راجہ رامداس ہارگھونانہہ داس برہمن قوم سے تھا چکاکول میں اس کی پیدائش ہوی عام طور پر وہ رامداس پنڈت کے نام سے مشہور تھا کرانت ڈف نے اس کو غدار رامداس لکھا ہے۔ وہ ناصر جنگ کا رازدار تھا اس پر ناصر جنگ کو پورا پورا اعتماد تھا اسی لئے تمام خفیہ امور اس کی موجودگی میں طے پاتے تھے لیکن در پردہ وہ مظفر جنگ کا حامی تھا اور ان تمام خفیہ باتوں کی جو ناصر جنگ کے ہاں ہوتی تھیں سید لشکر خان اور مظفر جنگ کے آدمیوں کو اطلاع دے دیا کرتا تھا۔ میر دائم علی خان نے ناصر جنگ کو پختہان نوابوں اور راجہ رامداس کی تمام خفیہ کاروائیوں اور باطل ارادوں کی اطلاع کردی یہاں تک کہ وزیر ناصر جنگ کے قتل کی تمام ساری کاروائیوں کے متعلق بھی قبل از وقت اطلاع دے دی گو ناصر جنگ نے مظفر جنگ کے قتل کا حکم دے دیا تھا لیکن راجہ رامداس نے ناصر جنگ کے آدمیوں کو رشوت دیکر قتل میں تاخیر کردی۔ مظفر جنگ عہدہ نظامت پر مامور ہونے کے بعد راجہ رامداس کو راجہ رگھونانہہ داس کا تیقن ملا اس کے بعد وہ نواب طلبت جنگ کا دیوان مقرر ہوا کچھ دنوں بعد اس کو چند افغان سپاہیوں نے قتل کر دیا۔ رگھونانہہ داس نے فرانسسوں کے ساتھ بڑی وفاداری کی تھی *

امضائے زمانہ دراز ہم پاشید گئی عظام ہمیں دست احساس می یافت، با این همه نشست و برخاست و قیام خرامش بحال، بلکه تا دوسه کره ہم قدمی سرعت دیگران با سهولیت رفتارش محال، بالجملم بعد کشش و کوشش بسیار، و تیغ بازی بی شمار، و شکست و فرار معاند هزیمت شعار، با فتح و نصرت، و گرانباری ساز و سامان غذیمت بمیدان چنچی رسیده، بعد تیمار معجز و جان خواست، که باز قلعه تروادی در حصار لشکر ظفر مدار کشد، و آفت جان معصومین گردد، بغتاً نواب وزارت مآب بفریب اهل فتور بحضور طلبید، و صید از پنجه باز رانید *

بیان رفتن قلعه چنچی بدست فرامیس و بر آمدن نواب ناصر

جنگ بفتور و اغوائے اهل فتور و شهید شدنش در شبخون زدن

فرامیس از گولای بندوق همت بهادر خان ناظم کرنول *

بمجردیکه حضرت اعلی از میدان چنچی حسب الطلب نواب وزارت مآب مع فوج با رکات رسید، حسین دوست خان و فرامیس معرکه از معرکه آرا خالی دیده بر اغوائے مغویان سرعت بکار برده متصرف قلعه چنچی گردیدند، و نفس الامر پناه مستحکم گزیدند، نواب وزارت انتساب باستماع آن خیر حضرت اعلی را حکم نمود که فوج خود بمحاصره چنچی فریسد، و بحفاظت آن ضلع پردازد، که کمکش از بندر پهلوجری نرسد، بدان موجب محمد ابرار خان بخشی را با جمعیت شایسته روانه کرد، و خان مذکور کار بند حکم گردیده قلعه چنچی را نوعی در قید آورد، که از انسداد طرق اطراف رسیدن پرکایه باهل حصار محال، و جمعیت پهلوجری و تروادی که رسد می آورد، بسبقت تمام مزاحمت پامال جدال گشت، قلیله از آنها گریخته دست اجل خروبار همراهی، بالکلیه از اضطرار تباہی، بغارت داده، بتروادی پیوست، میر مظفر نام مغل توران ز از رفقائے محمد ابرار خان دران معرکه داد مردی داده، بقتل چهل

نژم است، که دوستی و یوا خواهی انگریزرا بر خود لابد گردانید، و مدام
 لحاظ دستگیریم و وصیت والدیم در نظر، و این رویه در اولاد خود،
 ارتقا مستمر دارید، و بدان موجب هر فرد قوم انگریزرا باید، که
 حفاظت دولت و عزت اولاد من تا قیام خود، در ملک هند نصب
 العین وفاداری دارد، و هر که ازین دو فرقه خلاف آن نماید، از
 سلسله خود نباشد، ازین جا رسیدم، بجاده مطلب، الغرض از کار
 قلعه تروادی که ممکن الافتتاح امروز فرادبود، تا دو ماه هدیح نکشود،
 آخرالامر صف شکن خان بحکم نظامت پناه دکن از آرکات بانفوجے
 برائے اعانت محاصرار رسیده، بیگ سمت قلعه نازل گشت،
 فرامیس که در مصاف جنگل پیٹھ دست آزموده بود، درین جا ہم
 بوقت سه پاس روز دفعتاً با جمعیت از قلعه برآمده صف صف
 شکن خان بشکست، تازه اردان که غافل ازین دست برد بودند،
 خیل و سرخیل بے آنکه اندک قیام نمایند، موافق عادت یکبارگی
 رو بانشار آوردند، خداوند ما با جمعیت مردانه خورش بکمک خان
 پزیمت سامان دروید، اثرے ازو ندیده، معاودت فرمود، چون درین
 اثنا لشکر شب محیط آفاق شد، جماعه فرامیس فرصت یافته
 بر مور چال که از فوج خالی بود، تاخته خراب نمود، خداوند
 باهوش و فرهنگ آهنگ جنگ، دران وقت تاریک و تنگ،
 خلاف آئین، فطرت شناخته، در میدان موضع ترکلور خیام
 قیام برپا ساخته، صبحے بمحردیکه فرامیس صف رزم آراسه،
 بمقابلہ اش، شناسه، دلوران طرفین به نهایت شدت وحدت داد
 مردی دادند، و دران روز زیر کان آئین و غا، و حمله آوران هدیجا،
 بمعاینه شمشیر زنی وعدو افکنگی جهده خاصه حضرت اعلی خود
 را نارسا دیده، بکمال انفعال از کار وامانده، دست بدعائے فتح و
 نصرت او کشادند، و در عین گرمی کارزار گولہ توپ بآن قدر نزدیکگی
 پائے پیش، گذشت که اسپ سواری بیفتاد، و پائے خاص مجروح
 گشت، اگر چه پائے اوضربے نیافت، اما از گرمی گذار متصله
 گولہ پوست و استخوان پا از ہم گداخت، و پس از التیام زخم و

رفته بود، برائے انتظام مہام مطلوب آنها بقسم و ایمان عہد و پیمان و اٹق کردہ، مراجعت نمود، میردائم علی خاں سردار مقدمتہ الحبیش از ان ماجرا واقف گردیدہ، ہماں شب بحضور خود بدولت حقیقت

دغا اندیشگی ملائمت فتنہ خیز، و افاعتہ فساد انگیز، و نا کس ناحق شناس، راجہ رام داس، وغیرہ چند نا سیاس، با تفاق ہدایت مہی الدین خاں، سازش مخالفان، از وساطت میر سیف اللہ و اینکہ امشب افاعتہ بیوفائی خواہند ساخت، مشروحاً از ابتدا معروضداشت، از بسکہ قضا اسباب قتلش مہیا نمودہ بود، بسبب اعتماد کمین گراں یعنی افغان کہ خلاف ذلک ایام نواب آصف جاہ دران عہد رشد و رفاه یافتہ بودند، غرض او محض امتیلاے وہم و ہراس انگاشتہ پذیرانہ نمود و فرمود، کہ با این کسان چہ بد کردہ ایم، کہ باما غدر کنند، و با دیگرے بگروند، گویندہ ازین جواب لب بہ بست، و سینہ دل از ناخن تاسف خست، غرض ہماں شب پاسے باقی ماندہ فرامیس از چنہی بر آمدہ، و بے منع و مزاحمت کسی قدم قدم اتواب کشاں، و گولہ زناں، بہ لشکر در آمدہ، نواب وزارت مآب، شہادت اسباب، گوش آگہی از پذیر غفلات تہی کردہ، واقف آنحال گردید، و ہدایت مہی الدین خاں را بنابر قتل بحضور طلبید، بھیلہ آنکہ اودران وقت تلاوت کلام اللہ داشت، راجہ رام داس از سراولان بر شوت اشرفی، در بردنش توقف خواست، چون پاس زر بر جمیع پاسا غالب و طمع مال فایق ہمہ مطالب است، آنها در بردنش تساہل کردند، و کسان دیگر نیز کہ پئی ہم می آمدند بہماں لقمہ زبان خود ہامی بستند، تا آنکہ فرامیس نزدیک رسید، نواب شہادت مآب کہ باوضو ہوں بار دیگر تجدید وضو، و دستار ہر مر نمود، و بخلاف دستور اوقات جنگ کہ زرہ و بکتر در بر می کرد، فقط نیمہ تنگ و سفید پوشید، و سلاحی بر بدن راست نگردانید، و بوقت سوار شدن در آئینہ عکس روے خود دید، اورا باسم اصلی

نفر فرامیس امتحان پڑش تیغ بیدریغ گردانیده رتبه شهادت گرفت
 مغویان از آگهی این حال بیاس قیام قلعه کنجی بر آشفته و
 حیلہ مجدد انگیزتہ خاطر نواب را از نمایش خوف یورش جمعیت
 جنگل پیٹھ بردیر کنجی کہ بمنزلہ قلعه است بر آن آوردند
 کہ فوج حضرت اعلی را با وصفیکہ او ضرورت حضور فوج بدلائل
 واضح بعرض رسانید بمقتضائے صلاح اندیشی مفسدان بمبالغہ بالغہ
 موکد حفاظت کنجی گردانید ناچار خداوند مامحمد ابرار خان را
 از کنجی طلب داشتہ بآہنگی فوج خاص روانہ کنجی ساخت
 و خورد تنہا با خواص بماند و چندانکہ تردد کرد فوج را بسوسے
 خویش نتوانست گرداند و فرامیس و اہل مکر و تلبیس را میدان
 شوخی فراخ و دست معاند بغارہ ملک گستاخ گشت نواب
 وزیر الممالک بحکم تغدیر کہ نافذ ہر کبیر و صغیر و غالب بر امیر و
 فقیر است بمصلحت ندیمان دغا تعمیر درعین شدت بارش
 از بلدہ آرکات بر آمدہ میدان کنجی را مضرب خیام لشکر
 فرمود چون باران کثرت و سیلان آب شدت و زمین نشیب و فراز
 و پراگندگی چندین برگ و ساز داشت کہ گروہ گروہ جوق جوق
 جدا جدا ہر کجا کہ زمین مرتفع و ماسون از صدمہ سیلاب امتیاز
 نمود فرود آمدہ بود خداوند نعمت خدیو با عقل و فطرت مانظر
 بر احتیاط معروض نواب داشت کہ از اشتداد ریزش سحاب و
 طغیانی سیلاب و اتصال مقراعداد نزول این جا واسطہ دغا و خلاف
 رائے اہل و فاسق می باید کہ متصل قصبہ بیلپور کہ میدانش
 وسیع و زمینش رفیع است قیام رایات قرار یابد کہ تمامی لشکر
 یکجا و مجتمع فرود آید قبول نمود و کوچ بفرادیش مقرر فرمود
 خان عالم نام حاضر الوقت نامداریت نہضت چہارشنبہ و یمن
 پنجشنبہ معروض داشت چنانچہ بدان موجب نہضت بہ پس
 فدائے آن روز قرار یافت و میر سیف اللہ نام کہ پیش از ان
 (۱)

بوکالت مفتنان نکبت تاسیس پیش حسین دوست خان و فرامیس

بس مر افراز را فگند بخاک
 بس گریبان نمود از غم چاک *
 خاک در چشم صد گلستان کرد
 سنبلستان بسبب پریشان کرد *
 دارد را این خود پسند باد بهمش
 شمعهای بسبب طربگه کشت *
 هر کجا دید قامت رعنا
 داد رعنائیش به باد فنا *
 رفته از روزگار امن و امان
 دیدی اے دل جهان و کار جهان *
 پشه بر پیل چیرگی به نمود
 کاه بنماد کوهسار ربود *
 چغد آفاق را فگنهای شد
 حیز تر دست قتل مردان شد *
 رفت اقبال و آمده ادبار
 کل بر افتاد و سرکشیده خار *
 اهل عزت شدند گوشه گزیں
 ابلهان یافتند تخت و نگین *
 (۱)
 کشت در مانده رغیف شریف
 (۲)
 چید چون سفرائے جیف جلیف *
 صدر عظمت نصیب شوم است
 در چمن آشیانه بوم است *
 بیشه تئیر چون شغال گشت
 از زمین تا فلک وبال گرفت *

(۱) چهوتی موئی روتی - تکیا (۲) سردار کا مڑا نا سرخ شراب انگوری جو مائل
 پشپاهی ہون۔ کھوڑے کی ایک قسم سرخ رنگ اور میاھی مائل ہونا ہے اس کی
 دم اور بسیاء ہوتے ہیں *

خود باین خطاب سه باره مخاطب ساخت که اے میر احمد خدا حافظ باد، و پابہر عماري نهاد، و زنانہ را نیز ہر عماري ہوار گردانیدہ، بسمتے حکم استادن داد، دران زمان کسے از لشکریان کہ بعضے از بے خميري پورش فراسیس و ممانعب سیلابہائے باران، و بعضے بتغافل، و تجاہل، متفرق بودند، سوائے چند نفر باندار، و مشعل بردار احمدے گرد و پیش فیلس نبرد، و مخالف سرکش آنا فانا اقدام مي نمود، درین اثنا صبح صادق دمید، و صورت دو فیل سواري عبدالنبي خان و ہمت بہادر خان ناظم کڑپا و کرنول نمودار گردید، نواب شہادت انتساب فیل سواري خاص نزدیک آنها رسانید، و خلاف عادت دست بسر شدن در سلام سبقت گزید، آنها تجاہل نمودند، و ملتفت نشدند، گمان نا شناسائی بردہ، ثانیاً قامت برافراختہ، و دست برداشتمہ، و آواز بلند ساختہ، سلام نمود، چون درین مرتبہ شرم حضور خداوند آنها را تعلیم آداب رسم قدیم داد، فرمود، کہ بر ما و شما کہ برادران دینی ہستیم، واجب است، کہ بر اغیار جہاد کذیم، درین کلام ہمت بہادر خان از سنکت گولي بندوق دستی آئینہ سینہ بے کینہ اش شکست، و بار مذاک ابدی و نفرین سرمدي برگردن روزگار خویش بہ بست، پریشانی حشم و خدم نمونہ روز نشور و ویرانی خنائن و تاراجی خیم معنی آیت

يَوْمَ يَنْفَخُ فِي الصُّورِ نُرْقُتُ بَرَادِرُ اَزْ بَرَادِرٍ، و مادر و پدر تفسیر کریمہ یفر المرء من اخیة و امہ و ابیہ و بہوت زن و مرد، و پدر از پسر اشارة و صاحبته و بنیہ بود، لمولفہ

اشکت از دیدہ جہاں بارید
 آہ از جان خلق شعلہ کشید*
 وای بر انقلاب چرخ زبون
 حیف از گردش زمانہ دون*
 کہ جہا کرد بر سر آفاق
 از زمانیکہ یافتہ اطلاق*

از سر تیغ دست سطوت او
 سرکشان را شکسته شد گردن *
 جمعی از خاصگان بزم وفا
 به فہائی شدند عہد شکن *
 کرد از روی مکر و عنبر و دغا
 سازشے با معاند پر فن *
 زدہ از بہر ظلمت ادبار
 شمع اقبال خویش را دامن *
 بقلف کاری حقوق قدیم
 باختند آبرو بچشم زدن *
 در زمانیکہ ز امثالے آب
 قطرہ می داشت در سحاب وطن
 سیر خود را کشاں کشاں بردند
 سوے چنہی بمحض فتند و فن *
 خویش و بیگانہ سرزدہ پس و پیش
 ابر گشتند بر سر روشنی *
 بر کشیدند تیغ کین زینام
 سرا او نیزہ را سپردہ زتن *
 (۱)
 زیر، تغابن زمین بچوش آمد
 شد بر افلاک نالہ و شیون *
 زد گریبان خلعت دولت
 چاک چندین ہزار تا دامن *
 تا قیامت دگر نیاید راست
 زان ہمہ چسنگی بہیچ بدن
 بسجادات ازں اسام کہ او
 شدہ مقتول است دشمن *

(۱) باہم نقصان اٹھانا - کھاتا - نقصان اور مجازاً بمعنی افسوس - یوم العتاب

ماندا زخر کمیت نیرنگی
 با ہڈ بر ہمسر است رو بہگی *
 ملک روشن بود ز تاب حسام
 چہ شود گر کشید سرغہ خام *
 چہیست زین نالہ حاصلت برہاں
 کار خود را بہ بین و بند زباں *

الغرض از شہادت مظلومی او قیامتے برپا گردید، و شور و نوحہ از ارض تا سما رسید، نہر خون گناہش آبیاری نخل آفتے نمود، کہ ہمراہش تاحال تلغی رساں مذاق زمانیاں است، و بحر درد جانکاهش جوش طوفانی کشود، کہ سیلاب اولی آلان آفت بند یاد دولت ہندوستان است، مرتکبان این عمل دیرے نگذشت، کہ ذلت پاداش کشیدند، و مشیران این نذل زمانہ سپرے نگشت کہ بمکافات فاش رسیدند بمضمون این بیعت کسے — بیعت

(۱)

بسان عکس آب اندر کف خود واژگون بیند
 کسے کوراہست سورے سینہ نوک سناں دارن *

تاریخ قتلش باین عنوان یادگار دل افگاری، و شاہد جگر خواری
 مہرر این دفتر و مخبر این خبر است، و بس — لمولفہ —

نائب شاہ ہند ناصر جنگ

پایہ دار و زارت دکہن *

از کمال شکوہ و شان و حشم

قدوہ اہل احتشام زمن *

بسکہ سرگرم نظم عالم بود

(۲)

آن نظام جہاں محیط مین

موج اجلال زد بکرنائک

بہر تسکین اشغال فتن *

(۱) برگشتہ - القا - نامبادک - منہوس (۲) جمع ہے منہ کی - بمعنی احسان

طاہر پسر محمد حسین خان طاہر جاگیردار آنجا باجمعیّت بسیار از قلعہ بطور استقبال بیرون رسیده، باوجود عذر حضرت اعلیٰ بشدت مزاحمت، و دقت ممانعت بطریق یگانگت، بھیلہ ضیافت، در قلعہ طلبیدہ، و خداوند ما چندانکہ زبان معذرت آراست، و عذر خواست، مزاحم گوش را بے بہرہ سماعت ساخت، خدیو ہمہ دان مآدید، کہ تعذر پیش نمی رود، و مزاحم راہ نمی دہد، بھیلہ بول از جلسہ برخاستہ و بصوبہ رفتہ، غضنفر علیخان را از ارادہ باطلہ و اصرار مبالغہ جاگیردار خفیہ آگاہ ساختہ، تدبیر نجات خواست، خان صداقت نشان او را مطمئن و مشغول ادائے احتیاج گردانیدہ، خود برگشتہ نزد جاگیردار آمد، و بزین پوش کہ مزاحمتاً سر راہ گسترانیدہ، مترصد کام نشسته بود، جلسہ گشتہ بزبان ہم کلامی از مغالطہ خیال و نگاہش دفعتاً بسان تیر جستمہ، دستے بکمر، و از دست دیگر نوک کتار مسلول بشکمش رسانیدہ، اعتراض مزاحمت نمودہ، باین عبارت او را دہشت داد، کہ اگر آقایم را راہ می دہی، و نوکران خود را بعدم تحریکت از جائے آنها تاکید می نمائی، از دست من رستہ باشی، والا بییقین دانی، کہ از رسائی ہمیں کتار، و درازی دست آزمودہ کارم، خون خود درین جایاشی، و بعد از آن راضی ام، بہرچہ بر سر آید، و بر نگردم، از آنچه رو نماید، خان صداقت نشان کہ صاحب تن و توش، و باقوت و جوش بود، در حال بنظر بینندگان چنان می نمود، کہ بازے کنجپشکے را بچنگال آوردہ، و شیرے برگو سفندے پنجه بردہ، الغرض جاگیردار ازین بلائے ناگاہ، و آفت جانگاہ پوش و حواس باختہ، صبر و قرار از دست دادہ، فریاد الامان بزکشید، و بر نوکران خود بشاکید اینکہ از جا نجنبند، خروشید، و بنا چاری بحضرت اعلیٰ آواز دادہ، کہ کسے مزاحم نیست، بفضلہ پابکاب باید گذاشت، مع الغیر بہرگز دوائف باید شتافت، چنانچہ حضرت اعلیٰ بہمجردیکہ سر مزاحمت شکستہ دید، پیشتر رواں گردید، چون بقصیہ والگنڈہ پور منقلصہ یکت کروہے رنجنگڈہ

داشت. میراث تاز نوکر خود
 کشته شد زان ہمہ بلا و محن *
 از محرم گذشتہ پانزدہ روز
 یافت حرمان ز زندگی و وطن *
 بہر تاریخ این تالم بود *
 سر عالم بعبیب فکر و محن *
 دنعنآ داد این صدا از غیب
 ہا تغم قتل شد امیر دکھن *

بیان بر آمدن حضرت اعلیٰ از ان مہلکہ بحفظ حافظ حقیقی

و تنہا روانہ شدن بسوی نٹہر نگر و متعرض گردیدن معتبر خان طاہر

جاگیر دار رنجنگڈہ در اٹنڈاے راہ و بر آمدن از ان دغا غضنفر علی خان^(۱)

و رسیدن بسرحد نٹہر نگر بتائید مہدین اکبر *

پس از بعث شہادت سراسر قیامت، نواب نظام الدولہ بہادر ناصر
 جنگ علیہ الرحمہ پراگندگی در اشکر واقع گشت، و عزیمت ناگزیر
 محمد محفوظ خان بہادر شہامت جنگ و محمد نجیب اللہ خان بہادر
 وغیرہ امرا و اعیان بصوب حیدر آباد صورت بست، و حضرت اعلیٰ
 ما بکمال اخفا مع غضنفر علی خان و یک پیادہ رہنما از ان مکان
 بطوریکہ بار معاونت متصور دیگران شود، بسہمتی بر آمدہ، راست رو بہ راہ
 نٹہر نگر آورد، و از شدت باران و طغیانی آب بیکران، و ناشناسی رود
 و راہ، و چشمہ و جاہ، و محض از شناوری اسپ قطع منازل پیش
 برد، چون بدین حال بہ تعلقہ تر نامل رسید، جماعت دہ و دوازده کس
 ملازمان متعینہ آنجا ہمراہ گردید، بمحور و وصول رنجنگڈہ معتبر خان

(۱) رنجنگڈہ کا دوسرا نام رنجنگڑی بھی ہے۔ یہ مقام پر اسمبلور سے گیارہ میل
 کے ناملہ پر واقع ہے معتبر خان طاہر بہان کا قلعہ دار تھا محمد علی والا جاہ اور
 معتبر خان کے باہمی تعلقات اچھے نہیں تھے، رنجنگڈہ پارچہ بانی میں مشہور تھا
 بہان سوئی اور اوئی کیڑے عمدہ پیمانہ پر تیار کئے جاتے تھے۔ سنہ ۱۷۵۱ع میں اس
 مقام پر نواب محمد علی والا جاہ اور انگریزوں کے ساتھ فرانسسین اور چندا صاحب
 نے زبردست جنگ لڑی تھی جو جنگ والکنڈہ کے نام سے مشہور ہے۔ والکنڈہ
 پورم رنجنگڈہ کے قریب ایک قریہ ہے اسی مقام پر جنگ ہوئی تھی *

فیروز جنگ فرزند اکبر نواب آصف جاہ و برادر کلاں نواب نظام الدولہ بہاد شہیدہ کہ در حضور شاہ وزارت پناہ بود، متضمن تعزیت شہادت برادر و ترغیب توجہ سے دکن روانہ نمود، و از فراع آراستگی امور مستعد جدال گشت، و ہدایت محی الدین خان بہادر فردائے روز شہادت نواب ناصر جنگ شہید روز چہار شنبہ شانزدہم محرم محترم سال یک ہزار و یک صد و شصت و چہار ہجری مقدس بدستگیری سرداران افغان و راجہ رامداس وغیرہ اعیان نمک حرام از ذات حبس برآمدہ، بر مسند ریاست دکن نشست، و ہمہ لشکر (۱)

و اسباب و دواب و خزائن وغیرہ فنایم در حفاظت خود آورده، ۳ روز در ہماں مقام قیام ورزیدہ، روز چہارم کہ شنبہ و نوزدہم شہر مذکور منہ الیہ بود، با تہاسی خیل و حشم بہ پھولچری رسیدہ، و با حسین دوست خان و موسی دبلکس ملاقی گردیدہ، مجلس سرور، با عظمت و شان نامہصور آراستہ، حسین دوست خان را بخطاب و منصب و نظامت پایاں گھاٹ، و موسی دبلکس را بخطاب ظفر جنگ، و جاگیر چنچی و تروادی وغیرہ و موسی لاس و موسی دنیل وغیرہ سرداران فرنگ را از خطاب و مناصب و انعام خورم و مشکور گردانیدہ، و بہت بہادر خان را بخطاب رستم جنگ و جاگیر رائے چور و ادپنی،

و عبدالنبی خان را بجاکیر کنچی کوٹہ و کوتی و کورم کندہ و عبدالکریم خان را بجاکیر سرا و جانوجی مرپٹہ بخطاب بہادر و بہاراج ارجن جسونت و راجہ رامداس را بخطاب راجہ رگھناتھ داس، و محمد حسن را بخطاب احسن الدین خان، و عبدالرحمن را بخطاب مظفر خان صورت معنی کل محتال فقور، بخشیدہ، و استعداد و استقلال حضرت

(۱) چوپائے مثل گھوڑے - گدھے - اونٹ وغیرہ جن پر سوار ہوتے ہیں اور بڑھے لانڈے ہیں (۲) محمد حسن کا دوسرا نام بیخ حسن ہے یہ اور اس کا بھائی رحمان دونوں سنہ ۱۷۴۰ع میں فرانسیسی فوج میں جو ماہی میں تھی سپاہی کے حیثیت سے داخل ہوئے تھے ڈیپولے نے ان دونوں بھائیوں کو مدراس کے محاصرہ کے وقت روانہ کیا تھا یہاں یہ دونوں بھائی ترقی کر کے فرانسیسی سپاہیوں کے جمعدار ہو گئے جب یہ نظام کے ملازم ہوئے تو آہستہ آہستہ ترقی کر کے اونچے عہدوں پر سامر ہو گئے *

متعلقہ نٹھر نگر رسید، رقعہ بدست خاص از وصول خود بسرحد نٹھر نگر بنام غضنفر علی خان رواں گردانید، اوبمعاہدہ رقعہ دستخطی دست از کمر بند و نوک کتار از شکم، جاگیردار یکسو کرد، وگفت کہ اگر سرایم کہ حق نوکری بجای آوردم، مگذارے، بضمانت من از آقا، ہمہ نوع جرحے نہ بینی، و در صورتیکہ با من نوکر جانفشان دغاکنی، از تیغ انتقامش نارغ نہ نشینی، جاگیردار زبان باستمانت کشاد، و بگر فتن عفو جسارت خود راہ داد، چنانچہ سالما از انجا رہا، و نایز خدمت آقا، و با تفاتش موصول قرارگاہ دارالذکر نٹھر نگر بسر عتے گردیدہ، کہ از لشکرگاہ چنچی تا آن مرکز دوامت راہ ہفت روز دریک شب و روز طے گردانید *

بیان استعداد جنگ حضرت اعلیٰ بسر کوبی اعدا و نوشتن

عرضداشت و نامہ متضمن سوانح سرگذشت نواب و وزارت پناہ بحضور

(۱)

احمد شاہ پادشاہ و نواب آصف الدولہ سید غازی الدین خان بہادر

فیروز جنگ فرزند اکبر نواب آصف جاہ برادر کلان نواب ناصر جنگ

بہادر شہید رحمۃ اللہ علیہ *

حضرت اعلیٰ بعد وصول نٹھر نگر و پرداخت اسباب و آرایش لشکر، عبدالوہاب خان بہادر نصرت جنگ برادر خورد را از صوبہ نیلور و محمد ابرار خان را از ضلع کنچی طلبید، و عرضداشت بحضور احمد شاہ پادشاہ مشعر رو داد کرناٹک پایاں گھاٹ و نامہ بنام نواب وزارت انتساب آصف الدولہ سید غازی الدین خان بہادر

(۱) نواب غازی الدین خان فیروز جنگ نظام الملک آصف جاہ کے بیٹے تھے۔ سنہ ۱۷۳۹ع میں محمد شاہ نے انہیں امیر الامرا کا منصب عطا کیا۔ دسمبر سنہ ۱۷۵۰ع میں جب ناصر جنگ کے شہید ہو جا نیکی خور دہلی پہنچی تو جنوری سنہ ۱۷۵۱ع میں شہنشاہ ہند محمد شاہ نے غازی الدین خان کو نظام الملک کا خطاب دیا اور دکن کا صوبہ دار بنا کر روانہ کیا لیکن غازی الدین خان کا راستہ ہی میں اورنگ آباد کے قریب انتقال ہو گیا۔ غازی الدین خان کے انتقال کے بعد ان کے بیٹے شہاب الدین کو عمدہ الامرا کا عمدہ اور عماد الملک کا خطاب دیا گیا *

رواں گردید، و بسبب و قفہ افغاناں کہ در سیر بندر و دریا وغیرہ نوادرات متوجہ بودند، تا حصول و عبور رود آرکات قصر منازل از ضروریات راہ گردانید، چون از طرز و آئین عیارگی چند امرائے لشکر، و افغانہ، خصوصاً ہمت بہادر خان کہ باطن زعم باطل نظامت دکھن می داشتند، مطمئن از حفظ خود نبود، و کہمین داری تدارک خود سری آنها می نمود، چنانچہ با این تیاری مادہ فساد عرکوزہ طرفین، ہر دو لشکر مختلف الباطن و مفترق الظاہر کہ پس و پیش یکدیگر می رفتند، بسرحد دامل چرو پیوستند، مردم سپاہ مغل، دستے کہ بتاراجی ملک افغانہ کشادند، با وصف منع ہدایت محی الدین خان باز ننہادند، افغاناں بمقتضائے غلط اندیشی ہا، وقوع آن خسارہ از ایمائے میوہ لشکر دانستہ بادۂ عناد را از جوش فساد مکروہ دو آتشہ نمودند، و بتاثیر بدہستی بہ فکر افتادن در چاہ سزائے اجمال کہ سر راہ حال کندیدند بودند، و درواں روا رو راہ روزے یک گردون و دوشتر پر بار مظفر خان علائہ دار فوج فراسیس بغارت بردند، و وقت درخواست مالک مال تعجیل و انکار در پیش آوردند از آنجا کہ ہنگام از نیام ہر آمدن تیغ انتقام رسید، چندانکہ عبدالنہی خان تردد انطفائے آن شعلہ از آب قبول از عوضش بجا آورد، مظفر خان نہ پسندید، و شمشیر پرخاش کشید، و جماعہ افغاناں نیز بخروش تمام جوشید، و فوج فراسیس و ہدایت محی الدین خان صف آرا، و مظفر خان سرگرم دلیریہا، و عبدالکریم خان افغان بمکافات خطا، تلف تردستی اہل وفا، و میر سیف اللہ تجربہ کار پیام دغا، در سوال و جواب صلح این ماجرا، از دست پر دلال لشکر نواب شہادت انتما، بے نشان آفت سزا گردید (۱)

و ہمت بہادر خان کہ مظلوم قتل نواب مظلوم برگردن خویش داشتت مجدداً بارخون ہدایت محی الدین خان برداشت، و از تدبیر صابینہ نواب نظام علی خان، پسر چہارم نواب آصف چاہ ماخوذ

(۱) ہمت بہادر خان نواب ناصر جنگ کا قاتل ہے سنہ ۱۷۳۳ء میں وہ اپنے ناپ الف خان کی جگہ کرنول کا ناظم مقرر ہوا *

اعلیٰ شنیدہ از طوالت سررشتہ خرخشہ اندیشیدہ، بہ تجویز و مشورت موسیٰ دہلکس نامہ موافقت بنام حضرت اعلیٰ با عہد و ضمانت نامہ ہائے موسیٰ دہلکس و جانوجی مرہتہ روانہ ساختہ خداوند ما اجوبہ خطوط ہریک بمضمون مناسب، و جواب نامہ ہدایت معنی الدین خاں باین عنوان نگاشت کہ اگرچہ اطاعت ناظم کرناتک باریئیس دکن لہن لابد، اما لحاظ بر آنکہ تصرف ہما بر نظامت دکن از تغلب و بدرہای است، و اختیار من بر ریاست کرناتک ارثاً از حکم شاہی، بدون صدور احکام ظل سبحانی اعتماد نظامت ہما، و اطاعت من از محلات است، و با این حیثیت تفویض نظامت آرکات بہ حسین دوست خاں و دادن جاگیر بسا تعلقات فرامیس از تعجبات، و بالیقین منشاء بسا تعرض و قباحات، و جواب خطا دہلکس مشتمل بر نفرین عہد شکنی، و بد سر انجامی، و آگہی تدارک بد لگامی، و بے اعتمادی ضمانت، و بے اعتباری کفالت، بدرج مضمون عہد نامہ اش کہ در زمان جنگ دیونام پٹن بعدم ارتکاب فسادات گرفتہ بود، ارقام فرمود، و بجانوجی مرہتہ نیز آنچہ مناسب دانست تسطیر نمود*

بیان روانہ شدن ہدایت معنی الدین خاں بہادر بسوے دکن و

کشتہ شدن او با دیگر قاتلان نواب ناصر جنگ در اٹنای راہ و نشستن

(۱)

نواب صلابت، جنگ بہادر فرزند سیوم نواب آصف جاہ برمسند

ریاست دکن*

ہدایت معنی الدین خاں بہادر بعد انتظام ہمگی مہام و تقسیم امور مغرور و انعام، و عطاے مناصب و خطابات، و تفویض جاگیرات، و آرایش جشن نشاط بے شمار، مع ائبواہ قریب دو لک سوار، و تمامی حشمت و شوکت قدیم و جدید، موسیٰ دہلکس سردار فرامیس را با جمعیت او برفاقت جید و از بندر پھولچری بصوب دکن

(۱) آصف جاہ کے تیسرے فرزند ہیں سنہ ۱۱۶۳ تا سنہ ۱۱۷۵ انہوں نے حکومت کی *

مخاطب بعالم علی خان را با جمعیت شایسته بذایر ضبطی
اقتصادی نتهرنگر وغیره روانہ ساخت، تا آنکہ او بعجلت عجیل و منازل
طویل صبت وصول اضلاع مذکور بکار برد، و ملک ترناوبلی و مدہرہ
وغیره باختیار و پالیگاران آن نواح را تا توندمان و زمین دار تجاور
بانقیاد آورد، حسین دوست خان باشصت ہزار کس از سوار و
پیدادہ، و یعی خان و ذکریا خان سرداران فوج خاصہ، و دو ہزار
فرنگی، و دہ ہزار زنگی و دہ ہزار بار، و یک صد ضرب توب، آتش
بار فرامیس بسر داری موسی لاس در سال یک ہزار و یک صد
و شصت و چہار از بہرت مقدس و ماہ جمادی الاول از آرکات
خروج، و از راہ چٹ پیٹ و تہری دیولور در ترنامل نزول نمودہ،
بعضرت اعلی نگاشت *

نامہ حسین دوست خان بعضرت اعلی *

بمیا، توفیق کارساز و معاضدت تائید خداوند بے نیاز، گیرو
دار ملک آرکات بعنوان اختیار سابق بلا شرکت غیر بذات من
انتظام پذیرفتہ و اشکال دعوائے دیگران از نمود صورت حق من
بعجاب بطلان نہفتہ، از تبیح خون ریزم آنچه برسر خدیو دکہن
رسیدہ، مشہر روزگار است، و از آہنگ ستیزم ہرچہ با نواب
سراج الدولہ بہادر والد شما پیش آمدہ، عبرت دیدہ اولو الابصار
بادستگاہ اطلاق نظامت و اقتدار کامل ریاست من، حکومت معینہ
یک قلعہ نتهرنگر و جمعیت مردم معدودہ ما حضر علائقہ شما،
ہمسری را نشاید، اگر عافیت مطلوب باشد، گذاشت قلعہ بعمل
آید، تا بہیچ نوع مزاحمتی بحال شما نہرسد، و خار فکرے دامنگیر
ارانہ خاطر مصفا نگردد، ورنہ بہ بیند کہ سیلاب تیخ چہ طوفان
می انگیزد، و برق حملہ ام بر خرمن نتهرنگر چہ می ریزد، زیادہ
انتظار جواب است، این نامہ اش وقتے رسید، کہ از استیلای
بیماری مزاج خاص، و یاس حکمائے حدائق اختصاص، تغل
عظیم در قوائے دولت ساری، و از عارضہ تسلط عالم علی خان

قصاص خون دو خداوند دولت، و سرش بر نیزہ انگشت نمائی رسوائی و مذلت، و شکمش جاک و مملو از نجاسات و خس و خاشاک، و وقوع این رنگ، بعد قتل نواب ناصر جنگ در عرصہ دو ماہ و یک روز، عبرت دیدہ اہل بصیرت و فرہنگ، شد، طرفہ تر آنکہ ہفدہم شہر ربیع الاول سال یک ہزار و یک صد و شصت و چہار ہجری تاریخ دفن لاش او، در اورنگ آباد، و قتل قاتلانش مطابق افتاد، یعنی آن شہید پاک تا تلافی خون خویش تن بخاک نداد القصر را جمہ رامداس و دیگر سرداران لشکر برائے نظامت دکھن، نواب صلابت جنگ بہادر پسر سیوم نواب آصف جاہ را بر مسند ریاست نشانده پیشتر روان گشتہ، اثنائے راہ بر کڑیہ دست غارت کشادند، چون عبدالمعبد خان برادر کلان عبدالنبی خان جاگیردار آنجا بگذارش سہ ۳ لک روپیہ از میر لشکر امان خواست، از انجا دست باز داشتہ، بکرنول ریختہ، آب و تاب آبادی آن بگرد تاراجی انپا شدند، وزن و بچہ ہائے ہمت بہادر خان اسیر ساختند، و فایز حیدر آباد شدند، و اعتبار فرامیس روز افزون گردید، و در تہامی ملک دکھن آتش شکوہش اشتعال کشید*

داستان لشکر کشیدن حسین دوست خان بر نہرنگ عرف

ترچناپلی بعزم مقابلہ حضرت اعلیٰ و دیگر حقایق متعلقہ آن *

حسین دوست خان از جانب ہدایت محی الدین خان، نظامت ناپائدار کرناٹک یافتہ، خود را بے مائع و مزاحم پنداشتہ و سر تکبر باسماں برداشتہ، با فوج خویش و فرامیس از بندر پھولہجری بآرکات رسدہ، و بتالیف و استمالت قوم و عشیرت خود و زمینداران وغیرہ ضابط ملک گردیدہ، و دریں اثنا استماع بیماری حضرت اعلیٰ تصرف ملک کرناٹک را ذریعہ بدیعہ فہمدیہ عالم خان (۱)

(۱) عالم علی خان ابتدا میں چندا صاحب اور تنجاور کے راجہ کی فوج میں ایک سپاہی کی حیثیت سے ملازم تھا کچھ دنوں بعد وہ مدھورا چلا آیا اور عبدالاحمد خان سے لڑکر تنجاور کا قلعہ اپنے قبضے میں لے لیا سنہ ۱۷۰۱ع میں اس نے مدھورا میں زبردست قوت حاصل کرنی اور آہستہ آہستہ چندا صاحب کی حمایت شروع کردی۔ عالم علی نے قلعہ تنجاور کی مدافعت کے لئے کمیٹن کوپ اور نواب محمد علی والاجاہ کے بھائی عبدالوہاب خان کے ساتھ زبردست جنگ کی سنہ ۱۶۷۰ع میں وہ چندہ صاحب کے ساتھ شریک ہوکر ترچناپلی چلا آیا اور جنگ میں مارا گیا *

يُخْرِجُ الْعَيَّ مِنَ الْعَمِيَّتِ از زبانها جوشید، هر گاه که حکیم گرت ثالث قطره چند در کام کرد، زبان خاص صدائے دلنوازی بر آورد، که پهلویم گردانند چون عمل بر حکم بجا آوردند، بعد از لفظه خطاب فرمود که حال حسین دوست خاں چیست و او کجا است، جواب دادند، که نتیجهٔ تعریزی که قرار داده ایم، منحصراً بر صحت و الاست فکر نباید ساخت، و خاطر مطمئن باید داشت، هر گاه که باز همان ارشاد سابق، سامعه نواز گردید، اتفاق بشاشت هوا خواهاں بعرض رسانید، که بافراط حربه و احتشام، و شان و شوکت تمام، بتر نامل رسیده، نامه بنام نامی نگاشت، چون حال والا اقتضائے استماع مضمون و ارقام جواب نداشت، بصلاح یکدیگر مناسب وقت جرأت پر داز جوابش شدیم، و غیر از آن مصلحت ندیدیم، چنانچه نوشتن ما مقبول و موثر طبعش گردیده، و عهدنامه اش بر طبق خواش اولیائے دولت همین دم بصهابت دو شتر سوار رسیده، بفضل بهر صحت مزاج خاص روانگی ما، همراه رکاب خداوندی بصوب دکن یا شاهجان آباد می سزد، و مزاحمت خارے بدامن عزیزت ما، امکان ندارد، خود بدولت اظهار آنها سماعت نمود، قدرے

(۱)

آش طلب فرمود، و چند قاشق نوشید، و مزاج را فی العمله باعتماد سنجید، و بتائید مهمت، و دستیاری حاضرین از سرو بالین عهد اتفاق عارضی بشکست، و بتائید غیرت و مددگاری تکیه ها، و فرامی حواس و اعضاء راست نشست، و خط و عهدنامه حسین دوست خاں و جواب مرقومه خوانین مذکوره، بحضور طلبید، و دید و شنید، و چگونگی ملک نتهرنگر و فوج سرکار، پرسید، و تصرف عالم علی خاں

(۲)

بر تهامی ملک، و نمادین یکت و جب زمین در اختیار سرکار، سوائے قلعه، و انحراف، تهامی پالیگاران، و بر طرفی دو حصه از فوج خاصه دریافته، و ساعت با اندیشه ساخته، جواب نامه حسین دوست خاں که در عالم بهران اشتداد مرض رسیده بود، باین مضمون

(۳)

مرتسم نمود *

(۱) چمچ * (۲) بالشع * (۳) نقش کره والا *

و زوال قوت مستعار ادویہ افواج کمکی، و کسر صحت ذاتی فوج خاصہ، حکم ضعیف صریح، در سلامتی اعضائے مملکت جاری کردید یعنی از تسلط مخالف پالیگاران فرمان پذیر، بالکلیم ترک رفاقت گرفتند، و از فوج خاصہ دو حصہ بر طرفی گزیدہ بمعاندہ پیوستند و بیماری خود بدولت علاوہ آن گشت، و نزول مدارج قوت اضافہ بر آن، لہذا حذاقت شعاران حکمت عملی، و کاربندانی معاملات املی، مثل عبدالوہاب خان بہادر و سید علی خان و خیرالدین خان و حسین محمد خان و غضنفر علی خان و محمد ابرار خان و سید ناصر علی خان و سید مخدوم علی خان وغیرہ نظر بر نزاکت اوقات زمانہ بے وفا، و بیماری و بے طاقتی گفت و شنود آقا، و رسیدن خصم پر دغا با آنہم ہیبت و شوکت بے انتہا، و مختار تو دیدن فراسیس از بندر پھولچری تالب فریدا، و عدم امید اعانتے از پیچ جا، تھویر و ترکیب نسخہ مصالحت را، علاج سقم مزاج مملکت اندیشیدند، و جواب نامہ موصولہ بے پذیرائے ملتسماتش و درخواستہ امان و عدم مزاحمت خاص، و ملازمانس، نوشتند و بہر خاص مرسل کردند، حسین دوست خان از مضمون آن مطلع گشتہ، جوایک بطریق عہد نامہ بمضمون آنکہ ہر جا کہ خواهند، بے اندیشہ تعارض ہرند، خاطر خواہ شان مرقوم، و از مہرونشان مرتب و مرسل گردانید، در زمانہ موصول گردید، کہ خوانین مذکورہ از زندگی خداوند مایوس گردیدہ، گرد پلنگش از گریہ وزاری حلقہ ماتم داشتند، و جہت تشخیص تنفس آئینہ پیش بینی او گذاشتند، و حکیم سکندر معالج بسبب آنکہ خود بدولت از چند روز چیزے نخوردہ، و نوشیدہ بود چند قطرہ آس جو باچند قطرہ عرق نو تیار ادویہ از پنبہ در دہان مبارک چکانید، چو بعد یک لحظہ چشم کشود، باز از ہمہ آس و عرق قدرے در کامش نمود، و از ان فی الجملہ افاتہ

(۱)

دید، و بھران بے خودی حاضرین امید بر یاس مثل طبیعت بر مرض غالب گردانید، و نوائے تهنیت و شکرچی لا یموت باقرار صفت

(۱) تب کی بیماری میں جو مزاج میں ایک صفت تغیر ہوتا ہے *

اولیائے دولت و اعیان مشورت چندانکہ بعرض حقیقت کاروبے
سامانی پیکار و فقدان حکومت خویش بیرونی حصار و قدرت دشمن
قوی لشکر با اقتدار و تصرف اعدا از نر بداتا سرحد ملیسوار تعویز
مصلحت و تحذیر مخاصمت دادند و درین امر ولایت صریح و براہین
وضیح آوردند فرمود کہ اگرچہ بحسب اسباب ظاہر اظهار شہما
از راہ جزم و احتیاط و رفع پر خاش و نزاع را آرایش بساط
است لیکن ملکہ کہ ملک الملوک جل شانہ از روئے ازت
بمن بخشیدہ و پادشاہ ہند بتعهد چندین امر خطیر مرا برگزیدہ
باشد شرم می آید و حیادامن می گیرد کہ دیدہ و دانستہ بغیر
گذارم می خواہم کہ تا مقدور دست از ملک بردارم و اگر درین کار
بر نیایم و جہاں را درین محہلہ گذارم گوئے ساموری بردہ باشم
امثال این گفتگو بر زبان راند و این ابیات تیمور نامہ بخواند*

نظم تیمور نامہ *

کہ اے پوشمندان صافی نہاد
سہل است ناموس دادن بباد *
بترسم گراکنوں ز سر باختن
دیگر کے تو انتم سرا فراختن *
اگر من بخواہم برات امان
بر آرد نامہ ز نام اڈران *
جو خواہم ز تیرش امان خواستن
چہ کار آیدم ترکش آراستن *

رور دیویمش بسواری بالکی اطراف قلعہ گردید و ذخایر
سب و باروت و آلات و ادوات و لوازماتش بندگردید و احکامیکہ لازم

(۱) تیمور نامہ مولانا ہاتفی کی ایک منظوم تاریخ ہے جس کو انہوں نے خراسان میں
لکھا تھا۔ ہاتفی رشتہ میں ملاحامی کے پہنچے ہوئے ہیں۔ تیمور نامہ لکھنے سے قبل
حامی نے ہاتفی کی شاعرانہ استعداد کو آزمائے کیا ہے ان سے یہ فرمایش کی تھی کہ
وہ فردوسی کی اس نظم کے مقابلہ میں ایک نظم لکھے جو سلطان محمود غزنوی کی نحو
میں لکھی گئی تھی۔ حسب فرمایش ہاتفی نے اسی طرز پر ایک ہجو یہ نظم لکھی جسکو
حامی نے بہت پسند کیا تاریخ تیمور نامہ تقریباً ۱۰۰۰ چار ہزار اشعار پر مشتمل ہے جو
مکتبہ نامہ کا مقابلہ کرتی ہے ہاتفی کو اس بات کا فخر تھا کہ ان کی یہ نظم
قصہ اہر کہانیوں پر نہیں بلکہ صحیح تاریخی بنیادوں پر لکھی گئی ہے ہاتفی نے اپنے
حال ملاحامی کا نتیجہ کرتے ہوئے ہفت آہنک یعنی شہریں و خسرو لیلی مجنون و فقیر
سنت مشہوران ترتیب دی ہیں سنہ ۹۱۷ع میں ان کا انتقال ہوا *

جواب از طرف حضرت اعلیٰ *

شکر حمایت فیاضی که نوع انسان را بدستگاه عقل رسا بر سایر ذی حیاط فضل و منزات داده، و بمقتضای حکمت بالغه خود، جهت اصلاح مهمات کائنات بر سر او تاج خلافت نهاد، هر گاه که از فضل بی زوالش استقلال ریاست موروثی، بلا مشارکت او مزاحمت احدی دارم، یعنی بسند علی الدوام پادشاه هند و ناظم دکن نظامت این ملک لرثا ملک و تمغائے خویش می شمارم، از داعیه بی نظمه شما که محض تغلب و عین تقلب است، چه و سواس، و از توده باروت فرامیس که تکیه گاه فراموشان حمایت الهی، و از یکت اخگر قهر غیبی مستوجب خرابی و تباهی است، چه بیم و هراس قلعه نتهرنگر پیشتر چرا بدست رگهوجی سپردید، و الحال آنرا که بقوت طالع خود، بدست آورده ام، بصلاح و مشورت کدام مصلحت دشمن می خواهید نمی دانید، که گذرگه هائے این حصار، صف استادگان اہتمام خبرداری است، و اطراف این دیوار میدان امتحان تیغ گذاری، معجزه باسربازان بشمشیر گردن نهادن است، و مقابلہ یا راست روان، مینہ بہ تیر دادن، حسرت میراث غیر سرمایہ ندامت است، و خواهش امر مهال دوری از سلامت، قدم بہ تامل گذارند که درین راه چاہ درپیش است، و طمع عسل نسازند، که خطر نیش از حدبیش، دویدن درین عرصہ جان گداز، گذشتن از آبرو است، و اعتماد فرامیس درین دریائے بی کنار، بسان دستگیری کدو، اگر عاقبت می خواهند، از پیش قدمی پسپا شوند، و از تقاضائے خطہ خدا داد من باز آیند، و گرنہ معرکہ مرد آزمائی فراخ است، و دست مردانہ ام درہدم عدو

(۱)

کستانج، زیادہ چه اظناہ یابد، چون بدین گونه ارتسام و انسجام یافت بمہرونشان خاص مزین و مرتب ساخت بحضور خود تفویض و تحویل سہای شتر سواران مسطور، و آنہارا بالغام صد صد روپیہ و پکت پکت چادر بانات مہابی مشکور نمودہ سلام و پیام لسانی انیکہ سابق جواب نامہ موصولہ وقت اشتداد بیماریم کار پردازان دولت بی اطلاع نگاشته بودند، و الحال کہ بافضال شاخی بی ہمال صحت حاصل حال ماست استعداد جدال و انتظار آمدن شہامت بزرگان آنہائی شتہ و عہد نامہ نوشتہ خان مذکور واپس دادہ راہی گردانید،

فرمود، کہ نہی دانید، پس پشت این صف غیرت تمامگی ولایت انگونز استاده است، و در طلسم این نقش گنچ بیکراں نہادہ، حسین دوست خان جواب نامہ خود کہ صحابت شتر سواران از صوب روانہ شدہ، بہ خواندہ مثل مار در خود پیچیشے نمود، و از رساندگان جواب نامہ تنقہج تمام حقیقت صحت حضرت اعلیٰ پر سید، و مفصلہ کیفیت استقامت و پیام زیبائی شنید، و بر آتش حسد طہید، و از ترنامل بصوب نٹھر نگر رواں گردید *

بیان صدور فرمان احمد شاہ بادشاہ و نامہ نواب آصف الدولہ

غازی الدین خان بہادر فیروز جنگ در جواب بنام حضرت

اعلیٰ متضمن عطاے خطاب ملکی و فرائض مناصب و استقلال

نظامت ملک کرناٹک و اضافہ نیابت ناظم دکن مع حکم نامہ سلطانی

بنام زمینداران پایا نگھاٹ و بالائے گھاٹ برائے اعانت و اطاعت

حضرت اعلیٰ *

چون حضرت اعلیٰ ما پیشتر ازین عرضداشت بحضور شاہ و نامہ بنواب وزارت پناہ آصف الدولہ غازی الدین خان بہادر فیروز جنگ بر طبق ارقام صدر ارسال داشتہ بود، پس از وصولی آن و وضوح کیفیت کرناٹک پایاں گھاٹ و سر گذشت نواب ناصر جنگ شہید، از پیشگاہ شاہی، نظامت صوبجات دکن، بنواب آصف الدولہ مفوض، و فرمان تحسین عنوان باضافہ منصب و خطاب، و استقلال ریاست ملک کرناٹک پایاں گھاٹ، نیابت نواب دکن، بنام حضرت اعلیٰ کہ شرحش از عبارت موضوع می شود، مع دستور العمل موصوم ہمگی زمینداران و ضلعداران و قلعداران پایاں گھاٹ و بالائے گھاٹ بذکر امداد و اعانت و اطاعت حضرت اعلیٰ معرفت ناظم مجدد یعنی نواب آصف الدولہ بہادر بانامہ اوصحوب دوشتر سوار، از شاہ جہاں آباد، مرسل و بسبب انسداد راہ آرکات از راہ ملک میسر در نٹھر نگر صادر گشت، حضرت اعلیٰ بآرایش دربار، و تاکید زینت شہر و بازار

(۱)

از کمال ادب و اکرام، و ترتیب اسباب، تزک و احتشام، فرمان شاہی، مایہ دست انتظار، و مدعاے استقلال عزت و اقتدار گردانید،

آرامتگی اسباب مسطور بود نافذ گردانیده، و مراجعت بدیوان خان و رساله داران فوج را بحضور خوانده علی‌العموم تاکید فرمود، که کسیکه مائل رفتن باشد، بلا‌اندیشه و مزاحمت بروی، و هر که راغب ماندن است، بقسم کلام مجید بماند، باین اقرار که تا انصرام این کار سراز انقیاد نه پیچید، چنانچه رفتنی رفت و ماندنی بهمان میثاق قائم گشت، بعد انضباط این مراتب عبدالهادی نام را پیش‌گورنر دیونام پتن که در آن آوان بکپتان دیونام پتن اشتهار داشت بانامه اثبات حقوق سابقه خویش و استعانت دفع بدانندیش روانه ساخت، و بزبان گماشت، که مخالفت فرامیسی بامن و جهت نداشت، چون در زمان سابق اعانت کمپنی ایست اندیا کهما حق ساختم، و بندر دیونام پتن از تصرف فرامیسی یا مخالفتام اتفاق ورزیده، و پدرم از همان محله جام شهادت نوشیده، و قتیکه نواب ناصر جنگ شهید حسب اغوائی نمک حرامان جماعتی انگریز را که برفاقت من بر محاصره تروادی بود، روانه دیونام پتن نمود، و عبدالذنبی خان و همت بهادر خان سرداران نامی کویا و کرنول را جهت استیصال بنادر و اخراج تمامی تجار فرنگ از حدود کرناٹک مامور فرمود، من بحسب وصیت والد شهید نظر باعانت کمپنی انگریز و ضرورت آنکه قیام این قوم درین ملک باشد، و کسی مزاحم حال اونگم در از تروادی بآرکات رفته راجه را مداس بخششی فوج را مبلغ خطیر دانه، و بانواب ناصر جنگ هم بآئین مناسب ظاهر ساخته، افواج متعدده تسخیر بنادر باز داشتم، اگرچه در وقت پدرم از عدم استعداد فوج و استیابش و اتفاق اعانتی از کمپنی نشد، اما الحال که بمان معامله بامن رونماست، حق شناسا، را باید که درین اوقات کهمک سازند، و خرچ فوج و غیره لوازماتش ذمه من شناسند، کپتان دیونام پتن با قدام این معنی پرداخت، چنانچه جمعیت قلیله از جانب او به نتهرنگر رسیده، بیرون قلعه سمت باب جنوبی طرح نزول انداخت، از اهل مجلس بد ریافت حیثیت جمعیت اعانتی انگریز که عبارت از چهل سولداد یک سردار باشد به تشبیه ممانعت طوفان دریا از خسه، تمثیل مزاحمت طغیان هوا از مگسه، بعضی خندیدند، و بعضی چس بر چسبیدند، خداوند همه دان، و خدیو با عقل و توان،

نمک حرامان، و شرور خیره سران، و پا از اندازه بیرون نهادن تاجران
 فرننگ، و چیره دستی فرامیسان غولہ دنگ، بھر غضب سلطانی در
 جوش، و طوفان قہر خسروانی در خروش آمدہ، از حضور لامع النور
 اقدس اعلیٰ برائے تنظیم و تدبیر صوبہجات دکھن، و تندبیر و تادیب
 مفسدان پرتتن، و گوشتبایی خیره سران، و قلع و قمع بنیاد فساد باغیان
 یار وفادار خجسته کردار بے رینورنگ، آصف الدولہ غازالدین خان بہادر
 فیروز جنگ، را مامور و مرخص فرمودیم، کہ بدان حدود رسیدہ
 اعانتے کہ واجب و لازم مہمات آن فدوی خاص باشد، بحضور رساند،
 و بجمیع ضلع داران و کار بندگان ممالک معروضہ ہندوستان نصارت نشان
 حکم اقدس ارفعہ بارقہ نفاذ یافتہ، کہ تاجران فرننگ را از حدود خود
 بدر سازند، خصوص فرامیس را کہ مادہ فساد و مایہ عناد است ہر جا
 کہ یا بند، مثل خار و خاشاک از گنشن بر آرند، باید کہ آن شہامت
 مرتبت نیز ہمت بر عمل این تاکید مصروف داشته در اخراج فرامیس
 از خطہ کرناتک جہد وافی نمایند، و تمامی زمینداران و ظر فداران
 خاص و عام آن ضلع حکم محکم صادر فرمودہ ایم، کہ ہر ہمہ باطاعت
 و اعانت آن خاص الخاص کمر سعی بر بندد، و این معنی را موجب
 اعتبار و قیام خویش داند، آفریر بر آن سزاوار تھسین، کہ پاس
 عنایات ما در نظر داشتہ سررشتہ استعقل در ہجوم متمردان، و خیرہ سران
 از دست نگذاشتہ، تحفظ قلعہ و حراست ملک مفوضہ، چنانچہ باید
 بعمل آوردند، در جلدوی آن ہمہ ترددات نمایان، درین اوان میمنت
 آغاز سعادت عنوان، آن فدوی خض را بعطائے منصب ہفت ہزاری
 ذات، و ہفت ہزار دو اسپہ، و خلعت ہفت پارچہ مکمل ملبوس
 خاص، و جیغہ و سر پیچ مرصع باسلسلہ مروارید، و خطاب
 عمدۃ الملک و سواری ریامت علیٰ الدوام مفوضہ سابقہ کرناتک پایان
 گھاٹ، از عہدہ رفیع نیابت نظامت دکھن، سرفراز و سر بلند فرمودیم،
 باید کہ شکر و سپاس این مواہب بے تیاس بجا آوردہ، سرگرم
 تقدیم دولت خواہی باشند، و حراست ملک کرناتک کما ینبغي

و بھکم بار عام گویہ مضامین آبدارش در سلکت سماعت ہر کدام کشید، و بھصول این مامول کوس شادیانہ تہذیب نواخت، و دستور العمل باضلائے پایا نگہات و بالائے گہات مرسل ساخت چنانچہ ہمہ از ادراک مضمونش مجددآ رجوع آوردند، و با جمعیت خود اطاعت او چنانکہ باید بکار بردند *

شرح فرمان احمد شاہ بادشاہ *

امارت و ایالت مرتبت، شوکت و شہامت منزلت، سرخیل دلاوران معرکہ رزم، سر دفتر مبارزان عزم، عرصہ دانائے رموز سلطنت و شہریاری، واقف اسرار خلافت و نامداری، فرازندہ لوائے شوکت و حشمت (۱) (۲) (۳)
 طرازندہ بساط اہمت و عظمت، اعتماد سلطنت و کشور کشائی، نص خاتم بہمت و فرمان روائی، جوہر صمصام یکرنگی و وفا، رونق محفل صفوت و صفا، قدرہ خوانین بلند مکان، عمدہ امرائے عظیم الشان، برگزیدہ یکرنگان حق گذار، استظهار مجاہدان دیندار، شیر بیستہ روز جنگ، منہدم ساز کفار شقاوت آہنگ، امیر صائب تدبیر مملکت مدار، مشیر روشن ضمیر عالی مقدار، ظفر انگیز نصرت شعار، رنگ آمیز نقوش عزت و وقار، فدوی خاص با اختصاص و امتیاز، لایق العنایت والاعزاز، عمدہ الملک سراج الدولہ محمد علی انورالدین خان بہادر دلاور جنگ، بعنایت پادشاہ و نوازش خسروانہ معزز و مباہی بودہ، بدانند کہ درین ایام ملالت انجام عرضداشت آن فدوی خاص از نظر ہماں ما بدولت و اقبال گذشت، و دریافت جاں سپاری یار وفادار بانہنگ، نظام الدولہ میر احمد خان بہادر ناصر جنگ، موجب تلافی گشت، خدایش بیامرزد، و بر جہت خویش جانہند، کہ بر کار والی نعمت جاں نثاری ساخت و بتقدیم شیوہ وفاداری قسمیکہ شاید، پرداخت، از وضوح فساد مفسدان، و متمدنی ستہردان، و ظہور فتنہ مفتنان، و حق فراموشی

(۱) نقش و نگار کرنے والا (۲) بزرگی، رونق، سکونہ (۳) نیکو جو انکوائی وغیرہ
 پر جگہ ہیں۔ اور بکسر اول اور بضم اول بھی آہا ہے *

عظیم کبری، در فرمان واجب الامتثال حضور فضل ذوالجلال، نادیگر عطیات خطاب و منصب و خلعت و استقلال حراست ملک کرناتک، وغیره نوازشات منامیه میرین است، یقین است که برطبق حکم بارگاه خلافت از تقدیم نشاط مراتب مبدولہ مجدد، و گذارش سیاس واحد احد، در تصفیه خس و خاشاک فرامیس وغیره جمهور حسد دمیده باغستان ملک کرناتک خواهند پرداخت، و تارسیدن این جانب از انتظام امور دکن مسرور سعی بلیغ خواهند ساخت، انشاء الله تعالی بعد دستداد اتصال بتجویز و صلاح یکدیگر همه نظم و نسق مهام کرناتک و دکن خاطر خواه احباب عرصه شهود خواهد شنافت، بفضل من کل الوجوه تکیه بتو جهات روز افزون شاهی اطمینان کلی باید داشت *

بیان روانه شدن فوج سرکار به پیش بندید راه ادبار حسین

دوست خان بسر، ردگی عبدالوہاب خان برادر نامدار و روداد مضاف

ار دو لشکر بدامان، کوه رنجنگدہ و ہزیمت یافتن بد خواہ بسوس

قلعہ رنجنگدہ و بد عہدی قلعہ دار آنجا *

حضرت اعلی پس از صدور فرمان شاهی، و وصل نامہ آصف الدولہ ناظم مجدد دکن، و جوع آوردن ضلعداران ملک، بلا انتظار رسیدن کمک آنها، بمجرد استماع آمد آمد حسین دوست خان باقتضائے نمود شجاعت ذاتی، و ظہور جلالت طبعی، بمحض ہمت و فطرت والا، و مصلحت اعیان صواب نما، فوجیک عبارت از یک ہزار و دو صد سوار و دو ہزار پیادہ برقند از خاص، و چہار ہزار پیادہ، تو ندمان متعلقہ قلعہ نٹہرنگر، جملگی شش ہفت ہزار کس از سوار و پیادہ باشد باپانصد فرنگی انگریز کہ از دیونام یکن ما وراے کمک رسیدہ سابق، ہمراہ مستر جنھی دفع ثانی آمدہ بودند، بسر داری عبدالوہاب خان بہادر شکوہ الملک و مستر مذکور جهت سداریہ خصم پیشتر فرستاد، چنانچہ تارنجنگدہ رسیدہ، حسب التماس

نمایند، و تا رسیدن ناظم از خطہ دکھن بناخبر باشند، و نگذارند، کہ
بے ہدایت و دزدان فراسیس در دکھن قیام گیرند، و توجہ مارا
بمبارہ مبدول حال خیر مال خود شناسند *

شرح نامہ آصف الدولہ غازالدین خان بہادر فیروز جنگ *

بعد حمد و اہب بے مذت و نعمت، خاتم الرسالت میر بہن خاطر
خلیبر و ضمیر فطانت تنویر، آن سر دفتر امرائے عظام، سر لشکر
نورئیدان کرام آبروئے چہرہ حشمت و اجلال، جوہر آئینہ دولت
و اقبال، اعتضاد ارباب خلت و ولا، اعتصام ایادی اہل سفوت و
وصفا، عمدۃ الملک سراج الدولہ محمد علی انورالدین خان بہادر
دلاور جنگ، باد، کہ مودت نامہ مخالفت مضمون، محبت
ذریعہ موالات مشعون، متضمن شہادت مراسم قیامت اخویم نواب
نظام الدولہ ناصر جنگ رحمۃ اللہ علیہ و طغیان ورزیدن
فراسیس پرتلییس، بدستگیری بعضے نمک حرامان انسان صورت و
بسیرت ابلیس، و خرابی ملک کرناٹک، و استقامت خویش در
قلعہ نتھرنگر، با وصف شورش اطراف و غلوعے اہل خلاف،
با عرضداشت حضور ظل سبحانی رسید، واسطہ تعسر و اندرہ خاطر
گردید، از انجا کہ بساط ہوائے غیر ہنگامی این صحرا، نوردین
امت، و بیقابی و ثبات این بنائے بے بقا، پامال میل فنا دیدن،
انسان را جز برضائے الہی دستگا ہے معلوم، و بدون تسلیم مشیت
ایزدی گزیری نامفہوم، لہذا با صطبار لاجاری کوشیدہ بہ پیروی
اطاعت پیش آہنگان عرصہ اعتبار، و تحفظ اسباب نام آن خلوت
گزیان نشیمن پایدار، حسب مراحم و اطاق شاہی و مطابق اذعان
حکم سایہ الہی گردیدہ شد، یعنی نظامت دکھن، از پیشگاہ خلافت
پادشاہ زمن، روز منظور کشتن عرضداشت آن استظہار احسن،
مفروض من ملتہجی افضل ذوالمنن، و عہدہ نیابت این کار بر آن کار
فرمائے انتظام، روزگار، مقرر و مستحسن کشت، چنانچہ شرح این

انداخت، و مقدور مقاومت نیافت، و عنان از معرکہ بر تافت و متوجہ انسداد راہ رسد گردید، و حضرت اعلیٰ عبدالرباب خان بہادر را باستماع افتادن مرکبش از گولہ قلعہ رنجنگدہ بحضور طلبید، و حسین دوست خان بر موضع سہیوارم بفاصلہ چہار کروہائی نتہرنگر رسید *

بیان رسیدن حسین دوست خان بر قلعہ نتہرنگر عرف (۱)

ترچناپلی و کیفیت مصاف ہر روزہ *

بعد از آنکہ حسین دوست خان در مصاف رنجنگدہ ہزیمت یافت، و بر میدان تالاب نراب متصلہ اونڈاتور سہوی آبروے خورد شکستہ، بموضع سہیوارم شتافت، ہمانجا رخت نزول انداخت، حضرت اعلیٰ برکوہ تاپماں بر آمدہ از دور بین طور لشکرش دیدہ بمقتضائے دور بینی عقل رسا بہاضریں ارشاد فرمود، کہ اگر در سہ روز حسین دوست خان عبور از ہر دو رود حایلہ نماید، و بقلعہ آویزد، فتح او اگر یک روز از ان زیادہ متوقف شود بلا شک فتح ما خواهد بود، چون در آنجا بمقام دو ماہ و بیست روز برائے ضبطی ملک و تفویض آن بعمل اشتغال ناگزیر داشت، آخر کار ارشاد خداوند پیش بین از آئینہ فتح مشتبہہ صورت امستحسان یافت، مردم متعہیر شدند، کہ بدستگاہ کدام علم بانجام کار وامی رسد، و باستعداد کدام کمال از صورت حال پی می برد احسن الدین خان حسب الایماے آقا باجمعیت فرامیس حصار قلعہ نمائی دیرستان سرپرنگ و جہمگیر بدست آورد، و از لب کاویری تا سر پشتہ کوہ دہوہی بندہ دود نفس سوزی زمین بندی باسماں برد، خداوند باہوش و جرأت ما از فوج خویش بمقابلہ

(۱) سنہ ۱۷۱۰ع مارچ کے مہینے میں چندا صاحب اور فرانسیسوں کی فوجیں پانڈیچری سے روانہ ہوئیں اور چند قلعوں پر قبضہ کرتے ہوئے آزکات پہنچیں اور اطراف و اکناف کے قلعداروں سے حاف و فاداری لینے اور خراج وصول کرنے کے لئے کچھ دن یہاں تھری رہیں اور مئی کے اواخر میں ترچناپلی کے جنوبی جانب روانہ ہوئیں *

معتبر خان طاهر قلعدار آنجا کہ اقرار اعانت عند المعجده خصم
واثقاً بعمل آورده بود، معاذي قلعه اش نزول نمود، و از آگهی دغائے
سابقه او، و پدرش بجائے خود حزم و احتیاط تمام داشت، و معاند
ہم بغافلہ دو کروایق قلعه مذکور رسیدہ رخت ادبار انداخت،
قلعدار بعد یک پاس شب بمقتضائے بد عہدی ارثی سردادن اتواب
قلعه ہر لشکر سرکار آغاز نہاد، از بسکہ فوج باخبر بود، آگاہ غدر
او گشتہ ہر قلعه یورش آورده، از گولہ اندازی انگریز آنقدر داد
تدارک داد کہ اگر باز قدرے فرصت یابری می نمود، تسخیر
قلعه مقدم فتوحات بود، ناگاہ صبح بد میدید، و فوج حسین دوست
خان نمودار گردید، و جانداران سرکار با وصفی کہ تمام شب تعب
بیداری کشیدہ بودند، بکوشش مردانہ روزانہ کہ با معاند تازه
مقابل روداد، تکاہل نساختند، و تا بلندی یک پاس روز معرکہ
را گم کارزار داشتند، و فرامیس را منہزم کردند، و حسین دوست
خان را دست بہ پشت سوسے قلعه راندند، و دران ہنگامہ بگنبر
و بکوب تعاقب زنی ہا فرامیس از میدان روگردانیدہ، با آئین دغا
و اخفا از پناہ نشیب خندق توپ اندازی سر کرد، و غرش اتواب
قلعه آشوب دیگر بر آورد، چندانچہ گولہ از برج قلعه بگردن اسپ
سواری خاصہ میر لشکر یعنی شکوۃ الملک بہادر خورد، و بشکست
با این بہادر ہمت و توان بر اسپ دیگر نشست، و تا پناہ بردن
مفرور یقلعہ عنان تکاور نگرفت، چون مخالف را گرویدہ پناہ قلعه
دید، یورش بر حصار از مساعی لایحصل فہمید، و بہ تجویز آنکہ
دشمن را بمیدان کشد، رایات لشکر سمت اوثنا تور کشید، و درانجا
چندے مقام نمود، درین اثنا حامد علی خان نام از
رفقائے خاص با پانصد کس کاردان شباشب دویدہ، قلعه ورداچل
از بند مخالف کشود، و حسین دوست خان بعد آمدن احسن
الدین خان فوجدار فرامیس، کہ در چنور و انتظارش واسطہ مقام
مصاف قلعه رنجنگدہ بود، عزم پیشتر ساخت، و مجدداً متصل
تالابیکہ موسوم بتالاب نواب است، مقابل لشکر کردیدہ طرح جنگ

بیان رائے زدن حضرت اعلیٰ با مشیران دولت و روانہ نمودن

محمد مدینہ علی خان و مستر کلیوس سردار فوج انگریز کہ ثانی

الحال مخاطب بلارڈ کلیف گردید با فوج ظفر موج بہ تسخیر

بلدہ و قلعہ آرکات و مسخر شدن آن *

وقتیکہ بر محصورین قلعہ نٹہرنگر از درازی مدت محاصرہ،
سرکشی مقارہ، عجزے پدیدار گشت، حضرت اعلیٰ بہ تعویذیکہ
باعث انقسام جمعیت و معاند و اندفاع تعب مردم و کشایش
طرق رسد، باشد، اندیشیدہ، محمد مدینہ علی خان و مستر کلیوس
سردار فوج انگریز را کہ ثانی الحال بجلدوائے خدمات نمایاں بلارڈ
کلیف مخاطب شد، با سپاہ کینہ خواہ بہ تسخیر و تفتیح بلدہ و
قلعہ آرکات روانہ، و کار فرمائے بہت مردانہ، فرمود، خان مذکور
با مستر مسطور جوں از راہ سرحد تونڈمان و تھاور بدیو نام
پٹن و چیناپٹن رمیدہ، فوج و حربہ سنجدیہ، بہ بلدہ آرکات
روانہ گردید، و برادر کلان حسین دوست خان محمد علی خان
نام، نایب آن مقام، از استماع، این خیر، با احوال و احوال
بعنائب و پلور رخت فرارکشید، بے منارعت و مزاحمت احدے،
بفراغ خاطر بتاریخ بیست و دویم شوال المکرم سال یک
ہزار و یک صد و شصت و چہار ہجری مقدس، داخل قلعہ آرکات،
و رافع لوائے حکم خداوند رفیع الدرجات گشت، و بہمگردیکہ حریر
آرزو نقش مراد بست، بروج و بارہ قلعہ مرتب و مستحکم و ذخیرہ
فراہم ساختہ، مستعد و منتظر جنگ نشست *

افواج بداندیش چهار جوق نمودند، یکے بسرداری ابرار خان و مسترکوب سمت مشرق و دویم بسرخیلی دانشمند خان و مستر جنجی طرف جنوب، و سویم باختیار غضنفر علی خان و دیگر مدبران بسوے مغرب و چهارم بسپه داری ظفر علی خان معروف بمیر ملنگ و غیره کار آگان، جانب شمال اطراف قلعه باحداث دمدمه ہائے متعدد، و چیدن اثواب بے حد، احاطہ محافظت دیگر از آب شمشیر تیز، و آتش توپ و بندوق شعله انگیز، بان استواری بسته کہ دشمن بنا رسائی تدبیر مور حال بندی، و نقب دوانی، پشت دست بدنان حسرت خسته، مگر فراسیس برکوه مذکور جائے پیام یافتہ گولہ اندازی می نمود، غرض ہنگامہ ستیز از ہر

(۱)

دو جانب از ششم رمضان لغایت نهم ذیقعدہ آنآ فناً در ترقی بود، دریں محاربات طرفین قلعه کوڑی مفصلہ پنجم کروہی شرقی تہرنگر واقع بین البحرین بسبب طغیانی آب و غیره امکانی کمک سرکار بجننگ پشت زوز بمژد جاں دادن بسا جوانمردان بدست غنیم رسید، و پس از فرودن آب رودا حسین دوست خان نیز از سمیوارم بر آمدہ در میدان دلوائی منڈف بفاصلہ یک کروہی سمت مشرق قلعه تہرنگر نازل گردید، و اطراف لشکر خود حفاظتاً حصارے کشید، و از انجا دم دمدمه ہائے تردد می دمید، اگرچہ با وصف این ہمہ شر و شور مخالف سرکش ہر چهار دروازہ قلعه چون دیدہ بخت بیدار برائے آمدن رسد باز بود، لکن از امتداد زمان محاصره و تگاپوئے افواج غنیم وانسداد طرق گرانگی غلہ در قلعه تکلیفی بر مردم افزود، بنا بران جمیعے با سر انجام حرب ہر سو می رفت، و سد مزاحمت اغدامی شکست، و رسد بقلعہ میر سائید، و مایہ قوت کشش و کوشش مبارزاں می گردید*

(۱) مورخ ۳ جولائی روز جمعہ سنہ ۱۷۵۱ع سے جنگ کا آغاز ہوا اور سنہ ۱۱۶۴ھ مطابق ۲۰ ستمبر سنہ ۱۷۵۱ع تک معمولی جنگ ہوتی رہی *

مذکور، و شہیدین نام سرار راؤ کہ او در زمان سابق بعد امیر شدن حسین دوست خان پدرش بدست رگھوجی و فتح سنگھ متصرف قلعہ ترچناپلی گشتہ موافق ترقیم صدر، تفویض نواب آصف جاہ بہادر ساختہ نوعی بیم و ہراس بر خود راہ داد، و سراسیمہ و از خود بے خبر گشت، لیکن از دل دہی سرخیل فوج ہر اول، و سردار فراسیس سرعت بکار برد، و شدت تمام از چہار طرف حملہ آورد، از انجا کہ مخالفان قلعہ از قریب رسیدن جماعہ کمک خبردار و قوی دل شدہ بودند، بپہور تمام در دفع پیورش خصم کوشیدند و میر را در خندق بخون غلطانیدند، صباحش کہ فوج مرہتہ نمودار گردید، محاصر از بس ہراس، بترک اسباب و اتواب سنگین، با سامانیکہ امکان برداشتن آن داشت، برائے پناہ مثل موش گریہ دیدہ بنقب قلعہ ویلور خزید، مدینہ علی خان و مستر مذکور از قلعہ باز پر آمدہ با یونیس خان سردار فوج کہکی ملاقات نمودہ، بخصانت بلدہ و مرمت قلعہ پرداختند، چون مفرور درین فرصت از ازدیاد جمعیت ویلور

(۱) بہ تجدید غرور و عزم بہکار در میدان آرنی شتافت، با فوج نووارد باستقبال خصم قدم پیشتر نہادہ در معرکہ آرنی اورا ہزیمت دیگر، و سمت چنچی راہ فرار دادہ، خود معاودت کردہ قلعہ تھری متعلق اختیار حسین دوست خان کہ سرراہ بود، مسخر گردانیدہ، داخل بلدہ آرکات شدہ، بہ تنظیم امورات ملکی و فوج اشتغال وریدند * بیان مصاف رضا علی خان و مستر کلیوس در اثنائے راہ

ترپاترہ و رسیدن میر مدینہ علی خان و یونیس خان بہ کمک مستر مذکور و مفرور شدن رضا علی خان بصوب پھولجہری و کشادہ شدن

در حصار کنجی و کاویری پاک بدست آویزی اولیای دولت *

حضرت اعلیٰ از اصغائے نوید فتح قلعہ تھری، بعد تقدیم مراتب شکر الہی، میر مدینہ علی خان را پس از فرادان تحسین

(۱) آرنی آرکات سے بیس میل کے فاصلہ پر جنوب میں واقع ہے جہاں ایک مضبوط

قلعہ بھی ہے *

بیان رسیدن رضا علی خان پسر حسین دوست خان و محاصره

نمودن بر قلعه آرکات و رسیدن فوج اعانت از حضور حضرت اعلی

و گریختن خان مذکور طرف ویلور و باز صف آرا شدن هر دو فوج

در میدان آرنی و شکست خوردن مخالف و غالب گشتن مدینه علی

خان و گرفتن او قلعه تهری را بتوفیق معین مستعان *

حسین دوست خان کیفیت از دست رفتن قلعه آرکات

شنیده بکمال تشویش درخویش پیچیده براه و اگر فتنش صلاح
مشیران بیهوده بیان رضا علی خان پسر خود را چیده و طلبیده و بر او
افسون التجائے غمخواری دمیده و در جواب آن از زبانش کلمات
مردانه قصه دعائے مقابلہ نواب انورالدین خان شهید و غیره لاف
تهورانه و گداز فصولانه شنیده با فوج نمایان و جماعه فرامیساں
روانہ ساخت تا آنکه او بتهری رسید سردار فوج هر اول که در
اصطلاح فرامیس میرمی نامند سبقت ورزیده راست بغرور جمعیت
داخل شهر و از پناه عمارت پیرخاش کوشید و مدینه علی خان
و مستر کلیوس نیز از قلعه بر آمده بتوپ و بندر و مشیر بسا شهر
اجسام از آبادی ارواح و پوران نمودند و از پناه گرفتن مخالف
بقلب دیوارها و عمارت و آمدن رضا علی خان بر قلعه اندرون
حصار رفتہ تا مقدر دو دست مردی مردانگی بدفع جنگ دو
طرفه کشودند آخر الامر بکثرت از دام اعدا و قلمت جمعیت
خود و افتادن سراسر دیوار یک جانب قلعه شدت توپ
انداز یهائے اشقیای تنگ آمده جان در مشمت و اراده داشتند که قلعه
بصلاح تسلیم سازند درین اثنا جمعیت دو هزار سوار مرهه
به سرداری یونس خان که حضرت اعلی با ستماع دویدن رضا علی خان
بسمت آرکات از جمله افواج کمکگی حکم شاهی از نهرنگر برائے
اعانت آرکات فرستاده بود متصل رسید چون سواران مذکور از آن
مرار راو بودند رضا علی خان با ستماع قرب وصول جمعیت

بکنجی رسیده، حصار دیرش بتصرف کشیده، جماعهٔ محافظین در آنجا گماشته، بترپاتور ریخت، و رضاعلی خان مع فوج فرامیس و سواران خاصه اش سدراه گردیده، از سه پهر روز تاغروب آفتاب شور شده برانگیخت. غرض تا آن وقت غالب از مغلوب ممتاز نبود، درین حال میرمدینه علی خان باستماع آواز انراب، بقیاس رساکیفیت جنگ در یافته، بافوج خود و جماعه کمکی بطریق ایلغار از لب رود آرکات، وقت عصر بآن سرعت روان گردیده، که در عمل یکپاش شب اول وقتیکه مستر کلیوس نظر بر قوت و حشمت بداندیش و قلت فوج خویش متحیر مآل کار بود، بغتتا به نبردگاه رسیده، به پشت معاند آویخت فوج مخالف تاب جنگ دو طرفه نیاورده، سررشته مقاومت گسیخت، و رضا علی خان در تاریکی شب از حال لشکر خود که رساله رساله و جوق جوق راه فرار پیش میگرفت، پرده بر روی وقوف داشت، و بتصور بیجائے پادارثی اهل فرار، استقلال نگذاشت، هر گاهکه غلبهٔ فوج فرنگ سحر، لشکر زنگ شب را انتشار داد، دیده توهم کشاد، و از صورت کار دو چار و بی صدق و اختیار گشته، جریدهٔ رئے گریز بصوب پهولچری نهاد، و سامان، و سازش بیست و چهارم ربیع الثانی سال یک هزار و یک صد و شصت و پنج بدست لشکر منصور افتاد، و بعد از شهود صورت فتح، مدینه علی خان و مستر کلیوس، ورخورده، باهم تهنیت گفته، فتح نامه بحضور حضرت اعلیٰ فرستاده، روز دیگر عزم مصمم بر تسخیر قلعهٔ کاپیری پاک گماشته، جلادت را کار داده، در آن قلعه نیز از دست یورش کشاده، نهانه داران گذاشته، ضلعداري چهار سمت آرکات و تمری و کاپیری پاک و کنجی بچهارکس معتمد مفوض ساخته، جهت ترتیب اسباب و فرامی فوج، بنا بر تسخیر قلعهٔ ویلور، و دیگر قلاع و اضلاع متعلقهٔ آرکات، مستر کلیوس بطرف چیناپتن راهی گشته، و مدینه علی خان بصوب آرکات معاودت نمود *

و آفرین، دربارهٔ آراسنگی فوج و تسخیر دیگر قلاع، و ضبطی اضعاف متعلقه آرکات، و گورنر بندر چیناپتن را بنا بر امداد میر مشارالیه از فوج و اسباب لایبی نگاشت، و چند ندویان ملازم حضور را با جماعه پکت هزار سوار از جمله افواج کمکئی کراچوری نندراج، بتفویض خدمات ضلعداري، و قلعداري، نزد میر مذکور روانه ساخت، پس از وصول فوج و حکم حضور، میر مدینه علی خان مستر کلیوس را جهت تهیه فوج دیگر، و لوازم جنگ، به بندر چیناپتن، روانه گردانید، و خود قلعه آرکات و تعری بمروست رسانیده، پیونس خان راسع فوج معاون قدیم و جدید، بیرون بلده، بر لب رود، جهت حفاظت اطراف، و ایصال ذخایر، ما یحتاج بر دو قلعه مفتوحه فرود آورد وکیل پادر نام سردار انگریز نایب مستر کلیوس را بقلعهداري آرکات مامور ساخته، خود بفرلمی رعایا و آبادی بلده رو آورد، در آن هنگام و صوبدارے که متعهدیک صد جوان بندوق بردار باشد، از علاقه داران محکومان سردار مسطور محافظ دو برج قلعه بسبب رابطهٔ قدیم، بارضا علی خان خفیه عهد تفویض قلعه، برشوت مبلغی بسته بود، خان مذکور بر اعتماد او از جنهی بطریق ایلغار، بر ارادهٔ باطله، هرگاه که طالب رود آرکات رسید، میر مدینه علی خان بآ گاهی آن ماجرا کیل پادر را مطلع ساخته، مقتدری مذکور را بردار کشید، از اتواب قلعه گوله هائے پیهم پیشکش هرزه دو یهائی خصم بد باطن گردانید، رضا علی خان نظر بر بے استیابی جنگ، و خبردار گردیدن سرداران اسلام و فرنگ، بر خدع و آهنگ خود، ازان کار اغماض بکار برده، بر کاویری پاک مقلصهٔ دو کربهای آرکات رخت نزول انداخت، و با احتیاط اتصال فوج سرکار، جمعیت فرامس دارنجا گذاشت، و مدینه علی خان بعزم نبر دو بفتح کاری پاک، مستر کلیوس را ازان سرگذشت، و بر عزم خود آگاه و از چیناپتن طلب نمود، و مستر مذکور بمهرد شنیدن آن خبر با جمعیت از چیناپتن

ازیں جا فراغ یابم، و معاًبر ملک دکھن شتابم، و از انجا توسن عزم برہند تازم و از بنگالہ تاسندھ گوئے ریاست بازم، بعد ازیں بیہودہ گوئی ہا از سمت مشرق بر قلعہ پورش و آتش توپ خانہ فرامیس مشتعل نمود، خداوند ما ازیں معنی آگاہ، و بر حرکات فضولانہ مخالف متنبس گردید، و شمشیر دلاوری از نیام برکشید، و اتواپ قلعہ را بوق ریز پذیر زار فوج بدخواہ گردانید، ہر گاہکہ دیوار قلعہ از آتش باری حربہ اقسام، شعلہ پذیر، و خندق از خون فرامیساں لبریز گشت، مخالف بہ ندامت خسران ہرزہ کاری، و نکبت خذلان ہزار خواری برگشت، و روز دیگر باز برہم بے شرمی کمر بست، و بہمیں آئین روزی بے حرکت بیجا، و پر خاش جوئی ہا معطل نہ نشست *

بیان آمدن کراچوری نندراج راجہ میسور و مرار راؤ و ط فدار

گوئی ہا اے اعانت سرکار حسب الحکم شاہی و مستقبل رفتن عبدالوہاب خان بہادر باوردن آنها و رودادن مصاف با موسی کالبر وقت معاودت و معروج شدن مسترکوب و رسیدن حضرت اعلیٰ بہ فتح و نصرت و کیفیت معجل ہدایت حال حیدر علی خان *

کراچوری نندراج و مرار راؤ ضلعداران میسور و گوئی حسب الحکم شاہی و نواب غزالدین خان بہادر کہ پیشتر بنام ہمگی زمینداران وغیرہ صادر شدہ بود اول فوجے از طرف خود ہا بسرداری یونس خان وغیرہ کہ کیفیت شراکت آن در واقعات ترددات میر مدینہ علی خان مفصل مسطور گشتہ است، فرستادہ، بعد ازاں خود ہا با لشکر گران و سامان بیکراں روانہ گردیدہ، تا سلیم متصل سرحد نتہرنگر رسیدہ بسبب انسداد طرق از افواج مخالف توقف ورزیدہ، عریضہ ترسیل جناب حضرت اعلیٰ داشتہ، منتظر صدور جواب، و برائے عزت و اعتبار خریدش ملتئم استقبال عبدالوہاب خان بہادر بودند *

بیان شنیدن حسین دوست خان فرار پسر خود بسوے پھولچری

از مقابلہ فوج سرکار و پنہاں داشتن خیر مذکور و پورش نمودن بر
قلعہ نٹہرنگر و برگشتن ازاں حصار نصرت اثر*

اگرچہ حسین دوست خان خیر خرابی فرار رضا علی خان پسر خود، بمقتضائے مصلحت وقت از مردم پوشید، بلکه خلاف واقع مجلس سرور فیروزئی خان مذکور، و ہزیمت فوج سرکار مرتب گردانید، اما از انجا کہ زن بسلاح مردی کتخدا نمی شود، و پیر ازپیش تراشی جوان نمی گردد، اصل حقیقت در تمامی شہر و بازار از خواص و عوام و دروہام جوشید، پیران تعبیرہ کار، و آزمودہ کاران روزگار، بحسین دوست خان گوش گذار کردند، کہ از روز آغاز پرخاش درہر مصاف و میدان، فتح نمایان نصیب محمد علی خان است، و ہزیمت ناگزیر حصہ لشکریان ماخیرخواہاں، در امور جنگ توقع فرامیس، گویا درکار نیک شراکت ابلیس است، با کسیکہ خدا مددگار اوست، مقابلہ وزیدن، گریبان فلاح خویش دیدن است و در دیدن اعتبار جمہور اولوالا بصار، ہزیمت رضا علی خان صاحبزادہ بلند اقتدار فال مال کار سرکار است، دانا را باید کہ از صورت بدایت ہر امر بہ نہایتش پی برد، چون نظامت سرکار سندنارد، واحدے از زمین داران این دیار بر سطوت دزدانہ اعتماد نمیکنند، سعی شبان روزہ ما دریں نہ ماہ مدت فساد، ظاہر است، کہ چیزے نکشاد، لہذا باید کہ حملہ بر قلعہ نٹہرنگر نمائیم، و قوت بخت آزمایم، شاید کہ دریں متاعبہ درے بر روی کار کشایم، و از خجالت فرار رضا علی خان بر آئیم، حسین دوست خان این مراتب شنید، و بغصہ ہر سو آنگرید، و گفت کہ اگر رضا علی خان از نادانی کار از دست باخت، بنام فرار مزد بے حوصلگی یافت، از ہمت و جرأت و لشکر و شوکت من بییقین می پندارم، عنقریب کہ سر بحکومت این ملک برافرازم، بندوقبست این ملک منحصر بر فتنہ ہمیں یک قلعہ نٹہرنگر است و جہد دوا دوئی دیگر جا بے اثر، می توانم کہ سہلا

(۱)
 شرط زندگی وفا نمود، مذکورے عارض کلام است کہ حیدر علی خان
 معروف بحیدر نایک، ولد فتح نایک خان، زاد عباس قلی خان
 قلندار سرا کہ بسبب وقوع سرقت از اندیشہ پاداش گریختہ نزد
 کراچوری نندراج بر عہدہ داری بیست نفر پیادہ ملازم رکابش
 بود، از عبدالوہاب خان بہادر وقت استقبال نندراج، سفارش
 خواستہ، سرداری یک صد نفر پیادہ حاصل نمود، بعد رسیدن
 بہادر موصوف با نندراج وغیرہ، بحضور حضرت اعلیٰ، با وصفیکہ
 باریابی جناب خداوندی نداشت، و دور کردی آستان قرب و
 تقرب حواشی مفت میاہات می انگاشت، بحضور اقدس بامستواب،
 بہادر موصوف عرض مطلب خود نمودہ، بحصول حکم خاص، از
 طرف آقائے خود، رتبہ سرداری یک ہزار پیادہ حاصل ساخت،
 و روز رسیدن جنرل لارنس بحضور، در صف جنگ ترددات نمایان

(۱) حیدر علی خان جو حیدر نایک کے نام سے مشہور ہیں محمد بہلول کے
 پڑ پوتے ہوئے ہیں بہلول اپنے آبائی وطن پنجاب سے ہجرت کر کے ایک مذہبی
 پیشوا کی حیثیت سے ضلع گلبرگہ میں مقیم ہو گئے تھے۔ ان کے دو بیٹوں محمد
 علی اور محمد ولی نے گلبرگہ میں شادی کی اور وہاں سے سرا چلے آئے یہاں
 انہیں دفتر کروڑ گیری (موصول) میں معمولی ملازمت مل گئی۔ کچھ دنوں بعد یہ
 دنوں بھائی کولار آگئے یہاں آئے کے بعد محمد علی کا انتقال ہو گیا محمد ولی نے
 اپنے مرحوم بھائی کی بیوی اور بچہ کو گھر سے نکال دیا اس لاوارث بچہ
 اور عورت کو کولار کے ایک نایک بیون (نقیب) نے اپنی نگرانی میں لے لیا جب
 فتح محمد بڑا ہوا تو نایک نے اسے ایک معمولی ملازمت پر داخل کروادیا۔ گندی
 کوٹہ کے محاصرہ کے وقت فتح محمد نے اپنی خدا داد بہادری کے جوہر دکھائے جس
 کی وجہ سے اسکو نایک کا عہدہ ملا فتح محمد نے آرکات میں اپنی تقدیر آزمائی
 کیلئے بہت جد و جہد کی آخر وہ چتور کے فوجدار کے پاس ملازم ہو گئے کچھ دنوں
 بعد وہ میسور روانہ ہو گئے اور یہاں فتح نایک کے نام سے پکار جانے لگے میسور
 پہنچنے کے بعد ان کو فتح محمد خان کا خطاب اور بڈی کوٹہ کی جاگیر دیکر کولار
 کا فوجدار بنادیا گیا فتح محمد کی تیسری بیوی سے حیدر اور شہباز دو لڑکے پیدا
 ہوئے سنہ ۱۷۲۹ع میں صوبہ دار سرا اور فوجدار چتور کی لڑائی میں فتح محمد
 مارے گئے۔ چند دن حیدر اور شہباز کو بہت تکلیف آٹھائی پڑی آخر انکو اپنے ماسو
 ابراہیم صاحب کا سہارا مل گیا سنہ ۱۷۴۱ع میں جبکہ ننجا راجہ دیون ہلی کا محاصرہ
 کئے ہوئے تھا حیدر بھی اس مہم میں اپنے بھائی شہباز کے ساتھ شامل ہو گیا
 شہباز اس وقت چند سوار اور پیادوں کا افسر تھا دیون ہلی کے مسلسل نو مہینوں
 کے محاصرہ کی مدت میں حیدر اپنی بہادری اور چالاکی کی وجہ سے راجہ کا
 منظور نظر بن گیا اور پچاس سوار اور دو سو پیادوں کا افسر بنادیا گیا اس کے
 علاوہ اسی وقت حیدر کو دیون ہلی کے دروازوں کا انچارج (نگران) بھی بنادیا
 گیا حیدر سری رنگاپٹن سے ننجا راجہ کے ساتھ چلا آیا تھا کہا جاتا ہے کہ اس وقت
 کل ریاست میسور کی فوج میں باقاعدہ تربیت یافتہ فوج صرف حیدر ہی کے رسالہ
 میں تھی جو بالکل مختصر تھی *

بہادر موصوف با وصفیکہ حضرت اعلیٰ از جوش اجوت و الفت نظر بر ہنگامہ مخالفین، راضی برخصت او نبود، بچہد و مبالغہ اجازت با فوج شایستہ سرکار، و جمعیت انگریز، و رفاقت پسندی مسترکوب، از اشتهار شہیخوں لشکر مخالف در تاریکی شب بر آمدہ، بلا افشائے مرکوز خاطر تا صبح بکرور رسیدہ، بعد ازانکہ کراچوری نندراج و مرار راؤ مستقبل و مستقبل خدمت، و بہرہ مند مرکوزات دلی از محالست خلوت و جلوت شدند، بغاطر دارئی آنها کہشیدہ، ہمراہ خود گرفتہ، مراجعت بحضور نمود، در اثنائے (۱) راہ مسترکوب قلعچہ گلی موضع کشنایور متعلقہ ندرنگر آمادہ فوج فراسیس دیدہ، بمقتضائے غیرت قوم برائے تفتیحش گردیدہ، عبدالوہاب خان بہادر میر فوج، چندانکہ باظہار نامناسبت توقف واہ، و تکلیف بیجائے سپاہ، و فضولی جہد امر بے سود، و ضرورت و صول موقوف مقصود مانع گشت، آخر الامر از استبدادش بآرائش صفوف یمین و یسار، و پس و پیش لشکر و تعیین سرداران رستم جگر، کمر بچنگ ناگزیر قائم بست، موسیٰ کالیر محافظ آنجا ہم با فوج خویش از حصار بر آمدہ اتواب بمقابلہ و شدت مجادلہ چید، و آتش کار زار مشتعل گردید۔ چون دم اتواب طرفین جہانے را بریاد فناد، و از کوہستان کشتگان بار برس صحرا افتاد، از معرکہ رو بر تافتہ بہ پدازہ حصار شتافت، مسترکوب زخم گولی برداشت، و میر لشکر خیال تسخیر قلعچہ مذکور نکرده، یک روز مقام نموده، روز دیگر مظفر و منصور، متوجہ استیلام حضور گردید، و کراچوری نندراج و مرار راؤ بشرف حصول ملازمت خاص افتخار بخشید، روز رسیدن ندرنگر مسترکوب کہ بھالت جراحت ہمراہ لشکر بود

(۱) کشنایور یا کشناورم ترحنایوی سے تیس میل کے فاصلے پر مغربی جانب ہزارہ میسور کے متصل واقع ہے *

دلہا، غرق آب شمشیر کینہ خواہی گردانید، حضرت اعلیٰ از لحاظ امتداد محاصرہ، و طوالت سر رشته مجادلہ، خواست کہ دفعہ دہم سازد، و غبار فساد از پیش نظر برآرد، دریں اثناء عزم جزم میر مدینہ علی خان و مستر کلیوس بر تسخیر قلعہ ویلور شنیدہ، عنایت نامہ بنام خان مذکور، و گورنر چیناپٹن دربارہ عدم آویزش ویلور، و موقوف داشتن آن بر زمان آئندہ، و ضرورت ارسال جمعیت آنجا بحضور مرسل گردانید، چون نظر بر تغذیات محاصرہ، دستور ارسال خطوط آن زمان این بود کہ اتفاق دانایان خطوط را بر کاغذ حریری نوشتہ، در حب موم پنهان کردہ، بایگ حب مسہلہ تحویل برندہ ہی نمود، تا او وقت آمدورفت، بقربت فوج

(۱)

خصم، حب خط بلع می ساخت، و پس از عبورش بخوردن حب مسہل، سواد واجب الاخراجش برون می انداخت، قاصد حضور ہماں عمل بجا آورد، و عنایت نامہ بموسومین سپرد، و بدان موجب خان مشارالیه یعنی میر مدینہ علی خان یونس خان علاقہ دار مرار راؤ را کہ بموجب حکم حضور، برائے اعانت خود بآرکات حین جنگ رضا علی خان رسیدہ بود، با فوج شایستہ، و گورنر چیناپٹن مستر کلیوس را کہ پیشتر بنا بر تسخیر آرکات ہمراہ میر مدینہ علی خان آمدہ، با جمعیت بایستہ روانہ حضور گردانید، و سرداران مذکور بدیونام پٹن رسیدہ، از انجا بہمراہی جنرل لرنس کہ در آن زمان بعبدہ میجر، و با جمعیت سواد اعانتی حضرت اعلیٰ از ولایت تازہ ورود داشت، از راہ تجاوز و پالہ تونڈمان بعزم ادراک شرف ملازمت، و اظہار جوہر شجاعت و جلالت روان شدند*

بیان مزاحم شدن حسین دوست خان و فرامیس با تمامی

فوج در راہ یونس خان و جنرل لرنس و بر آمدن خود از قلعہ

(۱) کسی چیز کا نکل جانا *

نمودہ، ہر طبقہ ارشاد خداوندی باضافہ منصب یک ہزار پیادہ سابق و سرداری دو صد سوار لاحق، سرافتخار و مہابت افراخت، چون بعد از مدتہ از تائید روزگار قوت یافت، دستے کہ نخستیں از آستین اقتدار بر آورد، بر غارت دولت ہر دو آقائے سابق و لاحق برد، چنانچہ عباس ثلثی خاں آقائے اول رو از ملک و دولت معرا گردیدہ، پناہ بحضرت اعلی آوردہ بہ تقرر پنج ہزار روپیہ مشاہرہ، بر بساط قرب و عزت متمکن گشتہ، و نندراج آقائے ثانیہش بقید ابدی سرپرنگ پٹن مردہ، تفصیل سرکشہ و آوارہگی و ہنگامہ پردازئی او کہ عندالتالیف این واقعات، در تمامی ملک آرکات متعلقہ پایاں گھاٹ زلزہ ہلاکوئی برپا داشت، و از ان در دیباچہ این کتاب بطور ایما املا یافت، با حقیقت اسیری عبدالوہاب خاں بہادر، و نجات او از ضررش، من اولہ الی آخرہ در دفتر ثانی ملاحظہ پدیدار ساخت *

(۲)

بیان طلب فرمودن حضرت اعلی یونس خاں و مستر کلیوس

را و روانہ گشتن آنها با جمعیت از راہ دیونام پٹن و ملحق شدن با جنرل لارنس و رسیدن ہر دو جوق متصل ندرنگر ہمراہ یکدیگر *

ہرگاہکہ انہار جیوش کمکی، از فضل باران اعانت بخت ازلی، برنگ دریا جوشید، تہوج جنگ ہر روزہ، زورق آرام

(۱) میسور کی پہلی لڑائی کے وقت حیدر علی کو یہ اطلاع ملی کہ نندراج مرہٹوں اور نظام کے ساتھ گفت و شنید کر رہا ہے۔ حیدر نے راجہ کو سلطنت کے چند اہم امور میں مشورہ لینے کے بہانے سرپرنگ پٹن سے طلب کر کے ہمیشہ کیلئے نظر بند کر دیا نندراج قید ہی میں مر گیا *

(۲) یونس خاں مراری راؤ کا ایک معتبر افسر تھا وہ پانسو مرہٹوں کو ساتھ لے کر چنپلی سے دکن چلا آیا تھا اس نے دہمن کو کھینگا ٹک کھینچ لے آنے کے لئے ایک کامیاب تدبیر سوچی تھی اپنی تدبیر میں کامیاب ہونے کے بعد وہ بیحد خوش اور مگن ہو چکا تھا اور یہ خیال کر رہا تھا کہ جنگ میں فتح و نصرت کا سہرا اسی کے سر رہیگا سنہ ۱۷۰۲ء میں وہ جنرل کلیو کے ساتھ سماپورم کی مہم میں شامل ہو گیا جنرل لارنس نے مارچ کے درمیانی مہینے میں فورٹ سینٹ ڈاروڈ پر حملہ کیا اور وہاں کے چار سو یورپین اور ایک ہزار تین سو ہندوستانی سپاہیوں کے ساتھ جن کو کلیو نے آرکات سے تنجاور کے راستے روانہ کیا تھا چنپلی پہنچا اس فوج کے ساتھ بیحد جنگی ساز و سامان تھا جب وہ چنپلی پہنچا تو دہمن کی فوج بھی اس کے مقابلہ کیلئے نکل آئی لیکن بہت جلد پیچھے ہٹادی گئی *

دران قیامت بی شفاعت، بسواری اسپ، پیش فیل سواری آقا، سرگرم سراندازی بود، خداوندش چندانکه برائے اصدار حکم خطاب بر او نمود، از بندش صدائے اتواب گوش نمی توانست کشود، چون حکیم عبدالرزاق خان مخاطب سرکار حضرت اعلیٰ، که دران اوان موسوم بغلام علی اسم اصلی و نوکر درو کاب او بود، مرکب پیش رانده، از خواندن آقا آگاه ساخت، بهمچرندیکه سویش رخ تازت، گوله توپ از فوج جنرل لارنس سرش از تن برداشت، و خیل و سر خیلش از نبردگاه فرار یافت، حدت آفتاب آن روز، علم روز حشر افروخته بود، و از بس تاثیر گداختگیها، احدی موم از سنگ نشناخته، شمه کیفیت گرمیش از زبان خاص، شعله این سخن، مایه سماعت سوخته، و فتیله قیاس چراغ حیرت (۱)

افروخته، که ذره آهنی از بی پناهی ظلم حرقت، خود را در زره داغ بدن می زددید، ورو مالیکه از آب تر کرده به تسکین آتش حورنت، برگردن و کتف می نهاد، از شعله همزم جسم، بسان مشتعل مشتعل می گردید، با این حال بر معاندیکه از ابتدائے محاصره گاهی تا آن زمان اتفاق مقابله اش رونداد، بتائید قوت شجاعمت خدا داد غالب افتاد، واورا بصد خوراری، و دل افکاری جان سپاری عالم علی خان، از صف مجادله گریزانیده، علم فتوح و نصرت را بلندی داد، و به جنرل لارنس از عنایت پک زنجیر فیل و نقد و جواهر سر فراز، و مستر کلیوس را با عطیه اسپ و نقد و خلعت مفتخر الاعزاز فرمود *

ممولفه *

جهان تابع و آسمان بنده شد
دلش جمع و دشمن پراکنده شد *
خداوند دولت ظفر یار گشت
عدورا بر افتاد از بام طشت *
کسی را که تائید یزداں بود
کرانش سبک مشکل آسان بود *

با فوج خاصہ و کمپنی بہمدنگارٹی آنها و شرف ملازمت یافتن ہر دو
 سردار و رودان پیکار و حصول فتح و فیروزی بفتح سرکار و فرار
 مخالف سراسر ادبار*

ہر گاہکہ یونس خان و مسٹر کلیوس با تفاق جنرل لارنس بفاصلہ دو
 کروٹھی قلعہ نتمہ نگر رسیدہ بہ سبب مزاحمت حسین دوست خان و
 فراسیس راہ عبور نیافتہ ہر لب تالابے فرود آمدہ ' برائے آگاہی رسیدن
 خود ' قاصد فرستادند ' حضرت اعلیٰ بہ مجرد اصغائے این خبر از تھامی
 لشکر خاصہ و کمپنی ' دو فوج قرار دادہ ' با اسبابے بذات امانت آنها
 برآمدہ ' کہ از گراں سنگینی آن گاؤ زمین بعدم تاب تحمل بلرزہ
 در آمدہ ' دران زمان لشکر کشی حسین دوست خان کہ از پیش
 قلعہ بعزم مزاحمت کمک سرکار ' بکمال آراستگی راہی بود ' خود
 بدلت بر لب نہریکہ ارش کالوہ می نامد ' و از رود کا پیری بصوب
 غربی قلعہ جدا شدہ سمت جنوبی جریان دارد ' استنادہ از نگاہ
 (۱)

تفرس و ادراک سنجیدہ ' و از آمینہ طرز و آئینش صورت فتح خریش
 دید ' و با حاضرین رکاب باین خطاب مخاطب گردید ' کہ بفضل
 فتاح کام روا ' امروز بلا شک و شبہ فتح و نصرت ازاں است ' غرض
 ہر دو فوج رکاب دولت ' و جمعیت عازمان سعادت ملازمت بسرعت
 بیش از یکدیگر رواں شدہ ' با ہم ملحق گردیدند ' بتدبیر وقت ' از
 ہر سہ جماعہ ' دو جوق قرار یافتہ ' بترتیب تعینات مناسبہ اتواہ
 و پیادہ و سوار ' و تدبیر ترددات مطابقت آئین پیکار ' بہ پیش قدمی
 جوشیدند ' و مخالف نیز بکر و فر آراستگی لشکر خویش ' و فراسیس
 خلاف اندیش ' از آتش حسد بسان شعلہ کہ مستعد از پائنتستن باشند
 سرکشید ' و کوششے از طرفین بتقدیم رسید ' کہ دیدہ حدیث تماشاے
 عدم دید ' و کوشش حیات صدای کل من علیہا فان شنید ' عالم
 علی خان جان مبارزاں ' و تزان دلاوران لشکر حسین دوست خان '

(۱) کسی بات کا سنا۔ کان چھکانا کسی بات کے سننے کے لئے (۲) کسی ہی کا
 اس کے آثار اور علامات سے اول نظر میں دیکھتے ہی پہچان لینا اور بمعنی دانائی *

(۱)
 بفریاد، نگاشت، و از انجا بدادرسی او موسی دو تیل سردار پرکار قوم
 فراسیس، با جمعیت و اسباب حربہ و ذخائر بے شمار منزل بمنزل
 شتافت، و تارنجنگدھہ رسیدہ خواست کہ زیر قلعہ اش نازل شود،
 قلعدار آنجا بآگہی غلبہ سرکار بمآل اندیشی، جانداں و پیام کرد
 کہ بوال کنتڈہ پور کہ از انجا فاصلہ یکٹ کروہے دارد رفتہ،
 فرود آید، موسی دو تیل لشکر بوال کنتڈہ پور برد، و فرود آورد *
 بیان ششخون کردن احسن الدین خان و موسی لاس بو فوج سرکار

در موضوع سمیوارم و گرفتار ورہا شدن مستر کلیوس و شکست خان

مذکور واسیر گشتن فراسیساں *

پس از محصور شدن حسین دوست خان، افواج سرکار، با
 سرداران نامدار، اطراف و جوانب دیرستان سریرنگ و جہمگیر،
 جہت انسداد طرق قیام داشتند، از انجملہ بر فوج سترگے کہ با محمد
 ابرار خان رفیقی خاص، و یونس خان ملازم مرار راؤ، و ماناچی راؤ سرخیل
 تنجاور در موضع سمیوارم واقع سہ ۳ کروہی دیرستان مذکور، سرراہ آمدن
 کمک محصور، علم مقام افراخت، فقط مستر کلیوس شویکٹ آنها
 در دیر خوردی، رخت اقامت انداختہ برد و دورش مردم بار
 وسولداں، ہمراہی خود گماشت، احسن الدین خان از حکم حسین
 دوست خان بنا بر رفع مزاحمت راہ موسی دو تیل، کہ خیر آمدن
 اودر والکنتڈہ پور شدیدہ بود، با موسی لاس و مردم آزمودہ کار، دودیدہ،
 وقتیکہ مستر کلیوس از اندرون دیر، جہت قضائے حاجت بیرون

(۱) موسی دو تیل آمپور کی لڑائی اور ناصر چنگ کے خلاف فوج کشی کے
 وقت حصہ لیا تھا نیز اس نے موسی جوسی کے ساتھ پلچری کی فتح کے وقت کارناماں
 انجام دئے تھے۔ والکنتڈہ کی لڑائی میں چندا صاحب کے ساتھ فرانسیسی فوجوں
 کی کمان اسی نے کی تھی۔ ۲۰ مئی سنہ ۱۷۵۲ع و فرانسیسی فوج کی امداد کیلئے جنگی
 ساز و سامان کے ساتھ روانہ ہوا اور ارتڈنور کے پاس دالتین کی فوجوں سے جا ملا

(۲) مانا چی راؤ تنجاور کے راجہ کا فوجی جنرل تھا سنہ ۱۷۵۲ع میں وہ اپنے تین ہزار
 سوار اور دو ہزار پیادہ فوج لے کر ہرمہ محمد علی کے ساتھ جا ملا اور مئی کے اوائل
 میں مقام کورلادی دشمن سے چھین کر چھلی پالیم (سرکار پالیم) کے پاس ڈیرہ انداز ہوا

بیان پناہ بردن حسین دوست خان در دیر سریرنگ و جهمگیر

و محاصره نمودن حضرت اعلیٰ بگماشتن فوج قلعه کشا *

حسین دوست خان از کشته شدن عالم علی خان سر لشکرش آواره و بیچاره گردیده، و از عدم صلاح اقامت متصله قلعه نهرنگ، مشیران کار، مدبران کارزار را فراموش گردانیده، عجز میدان تازی، و ضعف گردن افزای، و مقتول گشتن رفقای باعزم و توان، و تلف گردیدن فوج بیکران، و تواتر روزهای بزمیت باهمه است و خزان و ثروت، و مناسبت ترک میدان جنگ، و مصلحت گوشه دیر سریرنگ، پیش آورده، اسباب گران و قف آتش گردانیده، وقت شب رخت نوار سمت دیر جهمگیر و سریرنگ، واقع بین البحرین کاپری و کوردم، انداخته، سر انجام همراہی در دیر اولی گذاشته، خود جدیده گریخته، دیر ثانی را که هفت دایره سنگین و مستحکم دارد، دارالامن حالت انبیا خویش ساخته، روز دیگرش فوج سرکار محاصر کرد و دیر گردید، و محصور مفرور را از تذگگی اطراف در شکنجه تشویش کشید، و بفرمتان سواران راه رسد اضلاع بر بست، و از ضبط نمک قوت جسم و جان معاندان شکست *

بیان نوشتن حسین دوست خان به موسی دبلکس حارس بندر

یهولچری برای فوج و رسد و روانه نمودن او موسی د و تیل را

با طلبات خان مذکور *

حسین دوست خان از فقدان ذخائر، و تباهی لشکر، و محصور شدن خود در دیر سریرنگ، و جهمگیر، هراسان شده به موسی دبلکس حارس بندر یهولچری خط مشعر آوارگی خویش و اندوه دل ریش و شرح حالت تنگ،

و قید دیر سریرنگ، و استدعای آذوقه و فوج امداد، و التعمای و رسیدن

بتدبیر مستر کلیوس، از عرایض و وقائع نگاران، در یافته احکام متواتره صادر ساخته، که محمد ابرار خان و مستر کلیوس و غیره سردارن مع لشکر نصرت اثر، بذابر نذیب و تقریب فوج فراسیس متعینند و مصحوبه موسی دو تیل، و غنیمت اسبابش، و دفعه شورش، و تفرقه که از رسیدنش در رعایای ملک روداده است، بوالکنده پور تازند،^(۱)

و اسارائے فراسیس که بموضع مہیوار بدست آمدند، بکمال احتیاط روانه حضور سازند، چنانچه آنها حسب الحکم خداوند اسیران مذکور را روانه نهرنگر ساختند، و جهت دفع دشمن که از آنها بفاصله دوازده کروه بود تاختند، و بمقتضای دلیری شجاعت بآن قدر پاداری و تیغ گذاری کو شیدند، که غالب بر عدو گردیدند، یعنی موسی دو تیل ناب ثبات نیافته بقلعہ رنجنگدہ که زیاده از یکت کروه فاصله نداشت، پناه گزید آخرالامر از پشت زنی بآس فوج مظفر در ماتم مقتول و اسیر شدن، و پراگندگی یافتن جمعیت خود گریبان استقلال درپه، و تاب و توان از خود باخته بایکت هزار و دو صد سولداد بقیتہ القتل و فرار اسیر گردید، و رسد و اتواب و بنا دیق و غیره اسباب حرب بدست فوج سرکار رسید، دران دار و گبر قلعه رنجنگدہ نیز مفتوح اولیائے دولت کشور کشا، و حارمش بقبول زر و مال و اظهار عجز و الهاج جریمہ خود را واسطہ استعفا، و صلاح تجویز خداوندی، بنزاکت اوقات، درباره پذیرائی عذر و بحالی قلعه و چاکیرش کارفرمائے دریا دلی، و موسی دو تیل و ہمرا ہیانش را از قید شدید در حضور طلب فرماگشت *

بیان محاصره و فتح دیو پچاندار کو دی واقع لب بحر کورٹم *

خداوند با تدبیر، و خدیو روشن ضمیر، لشکر نصرت نوائے خاص را که بعد فتح و نصرت رزم والکنده پور و رنجنگدہ حسب الحکم خود بدولت موسی دو تیل و غیره اسیران و سامان مغرورہ را واصل نهرنگر ساخته، معارفت بفرودگاہ سابق نموده بود، حکم نمود

(۱) جمع ہے اسیر کی بمعنی قیدی *

آمده فراغت از اندیشه و وسواس داشت، ریزش شبخون نمود،
 مستر مزبور، هرگاه که اسیر گشت، دانست که کار از دست رفت،
 بزبان فرامیسی بودن خود، از قوم فرامیسی، و اسیر گشتن در فوج انگریز،
 و خواب گران داشتن، مستر کلیوس اندرون دیر، ظاهر گردانیده،
 از پنجهٔ هلاکت وارسته، و بهمجردیکه جمعی از فرامیسیان کلام خدا عیش
 راست دانسته، او را رهایی داده، جهت تعجیب همان از دست جسته
 اندرون دیر پانهاد، تیر تدبیر خویش بر هدف مراد یافته، صریحاً در
 دیر بسته، بنواختن طنابور سوادان و مردم علاقه خود را، مسلح و
 قائم گردانیده، اطراف دیر فراگرفت، معاندین آگاه تر و یرش گشته
 برائے استخلاص جمعیت خود، که قریب خورده اندرون دیر مجبوس
 گردیدند، بر جماعهٔ محاصر ریختند، مستر مذکور از جمعیت قلیله
 خود، متعذر محاصرهٔ حصار، و متعجب دفع اعدائے نابکار بود، درین
 اثنا محمد ابرار خان مع دیگر سرداران با فوج هر کدام صفوف آراسته
 از مرصع سمیوارم سر کشیده، بر پشت اعدا ریخته تمام شب سرگرم
 پیکار بوده، قریب صبح ز پنجهٔ آفتاب فیروزی خویش، گریبان
 چاکگی ظلمت مقاومت بدانپیش دیدند، یعنی لشکر خود را منصور و
 فوج احسن الدین خان و اسدباش را مقتول و مفرور، و مصروف دست
 تصرف گردانیدند، و از جماعهٔ موسی لاس بعضی در دیر سمیوار اسیر
 مستر کلیوس، و بعضی سمت سرپرنگ عقب سردار خویش آواره
 شدند *

بیان رسیدن موسی دو تیل بوالکندهٔ پور و روانه فرمودن حضرت

اعلی فوج منصور عرصه سمیوارم برای تنبیه او و اسیر شدن موسی

دوتیل و همدست شدن تمامی اسدباش *

حضرت اعلی شبخون بردن احسن الدین خان و موسی لاس
 بر لشکر سرکار در موضع سمیوار، و شکست یافتن معاندین از تبع بازی
 جنود اقبال عدو مال، و فتحیاب گردیدن خان ذی شان محمد ابرار
 خان، اسیر گشتن گروه فرامیسی در حصار دیر موضع سسلور،

آوردن فوج کہ از صد یکے نماند، و از قیاس احوال سابقہ کہ
 مثل ریاض خزان دیدہ رنگ طاعت گرداند، متامل حال خویش
 گشتہ، خطے در باب طلب امان از طرف موسی لاس بحضور
 حضرت اعلیٰ باین مضمون فرستاد، دیدہ انتظار براہ جواب داشت *
عرضی موسی لاس بنام حضرت اعلیٰ *

باقضای خطا فہمی و ابتغائے غلط اندیشی، تا حال با بخت خویش
 جنگ نمودیم، و از سعی باطل و تردد لاطائل، فی نفس الامر
 باد ہمیشہ پیمودم، اکذون ہمگی اتواب و بندایتی وغیرہ سلاح جنگ
 و جملگی احوال و ائصال برہم چیدہ ہر دو دیر جہمگیر و سرپرنگ
 گذاشتہ، و دست از کاروبار و پوس پیکار از سر خاطر برداشتہ، از
 مرحام احسان والا، و مکارم امتنان معلیٰ، امیدوار عاطقتے، و مترصد
 اجازتے، ہستیم، کہ بشرط اطمینان اینکہ احدے مزاحم راہ
 ما نشود، و پناہ گرفتہ لوائے فرامیسی را عارض حال نگردد، با
 رفقا و احبای خویش از حصار بر آئیم، و راہ بندر پھولجری پیمائیم،
 باز از گلیم تجارت پا بیرون نیاریم، و با سرکار سررشتہ رعیتے داریم *
جوابش از طرف حضرت اعلیٰ *

مکتوب مرسل موصول گشت، و مضمون مرقوم بوضوح پیوست
 خواہش رہائی پس از این ہمہ کج ادائی بس بیجا، در حقیقت
 از سردار تا سپاہ در قید ما است، درین صورت خیال اعلیٰ
 لوا، و حفاظت مفاہید فساد آرا، و وصول بندر فتنہ زائے خود،
 از سر بر آرند، و بسان زندانیان تن بعبس اختیاری سپارند، و گرنہ
 بشما ہمہ، قتل ناگزیر و بکار است، و واماندگان را قید جبر و اضطراب
 وقتیکہ این جواب با صواب رسید، حسین دوست خان مایوس
 از امان گردید و بحکم مصرع —
 نہ راے آرمید نہانہ یارای رعید نہا *

(۱) جمع روضہ بمعنی باغ (۲) فائدہ - افزونی - توفیقی *

کہ بالفعل عطل ماندن در سہمیوارچہ سود، دریں صورت بشغلے کہ غنیمت اوقات متصّر باشد، باید بود، یعنی بر تسخیر حصار دیر پچاندار کودی کہ سر راہ پھولجری است و از سریرنگ قرارگاہ عد و فاصلہ اش غرض رود کوردم بپش نیست، و از اسباب جنگ و رسد آمادگی دارد، جہدے بکار برد، و بعد فتحش باز بسہمیوار رود، چنانچہ دریائے فوج ظفر موج بر حصار سنگین مستحکم دیر مذکور کہ بجائے خود قلعہ ایست، جوشید، و از شلاک اتواب و بنادیق موجزن گردید، بفضل فتاح مطلق روز سیوم کار بجائے رسید، کہ باب دیر مذکور بکلید فتح کشایش گزید و آلات و ادوات حرب و ذخیرہ مجموعہ اش بقلعہ نٹھرنگر داخل، و معاند و تابعانش را یاس مطلب حاصل، و امید اعانت پھولجری باطل گشت *

بیان تنگی حال محصورین سریرنگ از شدت محاصره و برپا

کردن حضرت اعلیٰ لوای امن در لشکر خود و رسیدن مردم لشکر

حضور در ظل آن و امان خواستن موسیٰ لاس با یمای حسین دوست

خان و پذیرانشدنش و رفتن خان مذکورہ نزد ماناجی راؤ سرخیل

تجارو بالتجای پناہ *

بعد از آنکہ دیر پچاندار کودی مفتوح مبار زان معرکہ دلاوری گشت و حالت محصورین سریرنگ از مسدود شدن راہ رسد و نشانه گردیدن از گولہ ہائے اتواب دیر مذکور تباہی تمام گرفت، و فریاد لجوج مرد و زن بجرخ بریں رفت، ترحم حضرت اعلیٰ و حکم قضا امضا، مقتضی آن گشت، کہ در لشکر نصرت اثر علم امان برپا گردن، و منادی باین عبارت ندا کند، کہ از حصار سریرنگ ہر کس باہر قدر اموال کہ تحت علم آید، از جمیع آفات پناہ یابد، اگرچہ چیزے از اسباب حربی آرد، ازاں سرکار داند، ازین نوید عالمے حیات تازه یافت، و بظمانیت خاطر بسایہ حمایت خداوند دولت شتافت، حسین دوست خان بلحاظ رو بکمی

دید که گفته خود بسمع قبول اہل مشورت نرسید، بریں سخن کہ
 دامن تقدیر میرا از گرد تدبیر است، ختم کلام گردانید، و ہری
 سنگھ نام راجپوت یکے از معتمدان حسین دوست خان از قبول
 اظہار موسی لاس پہلو تہی کردہ باقا مخاطب شدہ، کہ از زمیندار
 تجاوز کہ موافق مخالف تست، اصلاً امید مروت نداری، و اگر
 نجات می خواہی باین آئین سر ازین دام ہلاکت برون آری، کہ
 بر اسپ تیز گام کہ نور دیدن بساط پنجاہ گروہ مسافت دو
 روزے از عادات باد رفتاری اوست، سوار شوی، و با چند معتمدین
 من میتوایی، کہ در یک شب بکاری کال رسی، چون این معنی
 ہم قبول طبعی نیافت، یکے از سران جمہور قطاع الطریق کہ معروف
 بکلمہ قومی است صہرائی، و با جماعہ محصورہ لاف زن یکتائی،
 بمشورت مشیران مسطور باین عنوان دخلی بیجا ساخت، کہ در
 یک شب بمرکب کشتی از دریای کوژدم بساحل مراد موصول
 توأم نمود، و از انجا کہ پاداش قسم قرآن مجید و فرقان حمیدہ
 واقع معاملہ رانی ترحنایلی و قصاص خون ناحق امیر، کرناتک
 نواب سراج الدولہ انورالدین خان بہادر و قتل وزیر ناظم دکن نواب
 ناصر جنگ شہید علیہما الرحمہ در پیش بود، صیقل تعویز احدے
 زنگ آئینہ غفلت نزدود، آخر الامر حسین دوست خان تعویز
 موسی لاس پسندیدہ، گوپی نانہ نام ہندو و داؤد خان نام
 افغان را بطریق وکالت پیش مانا جی راؤ فرستاد، او بمقتضائے
 ظاہرداری پیام زبانی آنها شنیدہ جواب بہ پذیرائی آن داد، چون
 ہردو وکیل واپس رسیدند، و مطلع از آن گردانیدند، حسین دوست
 خان وقت شب بآن ہردو وکیل و موسی لاس و احسن الدین خان
 نزد ماناجی راؤ شتافت، و اورا از لشکر بیرون آمدہ باستقبال
 ملاقات پرداخت، و ظاہرا دقیقہ از دلاسا فرو نگذاشت و موسی لاس
 دست حسین دوست خان بدست او سپردہ گفت، کہ این امالت
 مرا سیس بدانی، و بحفاظت نایز پھولچری گردانی، او قبول کردہ

در حبس دیر تنگ نشستن و برآمدن دشوار دیده، در مجلس از اعیان هوا خواه، و ارکان صداقت اشتباه، ترتیب داده درد دل با امید علاج باین طپش پیش آنها نهاد، که از غایب خصم وضعف خود نه قدرت آنکه اقامت درین حصار دارم، و نه همت آنکه با فوج سر بر آرم، و مردانه وار سینه بسینه اهل کینه جنگ گمانا بطرف روم، و در تدبیر تدارک متردد شوم، چاره سازید، که تا بندر پهلجری رسم، بعد از آن غم ندارم، و باز می توانم، که با لشکر انبوه بر ترچناپلی بریزم، لهذا بخاطر می رسد، که به تبدیل وضع و لباس ازین حصار بر آمده راه بندر کاره کال متعلقه پهلجری بگریزم، چون عبور از سرحد تجاوز است، از ماناجی راو پردهان راجه آن ملک استعانت نمایم، این معنی احسن الدین خان نه پسندیده تر زبان گردیده، که بتجویز باطل و لاپهصل از آن کسی که از ما رنجها کشیده، و از خصم ما احسانها دیده، توقع بهی نباید داشت، که از اعدائے ما است، تجویز مناسب آنست، که غم فوج متفرقه موصوله تحت لوای دشمن که عام بود، نه نموده، از جمعیت حاضر که خاص و اعتمادیست، مع جماعه فرامیس سنجیده، و اتواب در پیش چیده، متهورانه ازین دیر بر آمده، بدفع مقابل فایز کاریکال شویم، موسوی لاس که از سامعین بود، این صلاح پسند نه نمود، و تجویز خود پیش نهاد، که پیشتر با جمعیت صحیح و سالم در میدان دائره لشکر داشتیم، و از لحاظ قوت معاند خوب را قابل مقابله اش نیافته پناه باین حصار بردیم، الحال که به نسبت آن حال ناتوان شدیم، چگونه متعهد جنگ میدان شویم، فکره راه می نماید، هر چند زمبندار تجاوز از ما رنجیده است، ایکن چون از فرامیس بسبب اتقائے سرحد خوریش و او کارها دارد، غالباً با ما احسان نماید، مناسب است، که حسین دوست خان را از طرف فرامیس با امانت سپاریم، تا بهرحیله که داند، به پهلجری رساند، احسن الدین خان،

بامستقبال پیش کشید، و برابر جوئے ڈاؤیری قریب قلعہ مبارک
 نٹھرنگر بغز مہاٹ (۱) ملازمت رسید، خود بدولت ہماں جاسواری فرود
 آوردہ، و قابلیچہ معمولی ہمراہی پالکی گسترانیدہ، و برآں راؤ مذکور
 را حکم جلوس دادہ، خود اندرون پالکی تشریف داشتہ، و از مرکوز خاطر
 عاطر عزت اطلاع بخشیدہ، و او را در جلدوئیے تقدیم آن حسب آرزوے
 دیرینش بعطائے جاگیر کوپلڑی متعلقہ نٹھرنگر و تخفیف وجہ پیشکش
 سالانہ تجارہ سر فراز فرمود، و خود بدولت و اقبال مراجعت بقلعہ
 نمود، کراچوری نندراج و مرار راؤ خواہاں حسین دوست خاں شدہ
 بآراستگی فوج دران باب جہد واقعی بجا آوردند، ازین معنی
 مانا راجی راؤ کمال تحیر یافت، و عزم جزم بقتل اسیر گماشت،
 حسین دوست خاں کہ از سہ ۳ شب و دو روز مہمان مانا راجی راؤ
 بود، روز چہارشنبہ غرہ ماہ شعبان المعظم سال یک ہزار و یک صد
 و شصت و پنچ ہجری مقدس از مزین اصلاح گرفت، و غسل
 نمود، و طعام طلبید، و بر کفایت یک دولقمہ دست کشید، و گفت
 کہ ذائقہ قبول نمی کند، و کام و زبان نمی پسندد، وقت نصف النہار
 مانا راجی راؤ یکے از لشکریان خود سیدے میر مظفر علی نام معتمد
 خود را خواندہ تاکید قتل اسیر آہستہ بگوشش رسانید، اہ باواز بلند
 باین عبارت جواب داد کہ اگرچہ عندالحرب بر حکم آقا از بریدن
 سر پسر و برادر امکان سر پیچیدن ندارم، لکین بکشتن پناہ گرفتہ کہ
 بیدادی و محض جلا دیست، شمشیر بر نیارم، و بعد ازان دوکس دیگر
 یکے عاشور بیگ نام و ثانی راجیوتیے بھکم، او دسرانے مذکور سر کشیدند،
 واسیر را تنہا دیدند، عاشور بیگ آواز عزرائیلی داد، کہ نواب صاحب
 کلمہ طیبہ خوانید، و چون سر شہا خواستہ اند، تن برضائے حق
 نہید، بھمردیکے این نداشتنید، کٹاز کشید، و براو دوید، چون او را
 گرفت، راجیوت از یک جانب بضر بکٹار پہلویش درید، اسیر
 ازان ضرب باواز بلند بر زمین غلطید، معاً عاشور بیگ زخم

مہمان را دوسرے دلوائی منڈف نام کہ در ایام سابق ہمانجا
بارانی ترچناپلی سوگند کلام مجید کردہ بود، فرود آورد، و بگماشتن
خوردار، احتیاط پیش برد *

خواستن حضرت اعلیٰ حسین دوست خان را از ماناجی راؤ و
پذیرفتن او و قبول نمودن خواہش کراچوری نندراج و مرا راؤ در
باب خان مذکور و بچنگ برخواستن آنها و کشتن او خان مذکور را و
گریختن بسمت تجاور *

اسیران فوج حوادث روزگار، و نظر بندان لشکر آفات عالم
بے اعتبار، بہ نقد غرض باطل، و احتیاج کار بے حاصل، بے تامل
(۱)
عواقب امور ایمان می فروشند، و بہ نجسس و نفع خویش در خسار
دیگران می جوشند، نمی دانند، کہ عادل کامل توانا و آگاہ است،
و چاہ کند، خویش سر راہ، و نمی شناسند، کہ وقت در گذر است،
و تیغ مکافات عمل بر سر، دانا را باید کہ در معاملہ خلق اندیشہ خالق
در پیش دارد، تا گرفتار دام عقاب نشود، و بگبر و دار مہمات
دنیوی آنچه بر خود نگیرد، بر دیگران نہ پسندد، تا آخر الامر شکنجہ
پشیمانی نکشد، و سزائے دغا و جزائے وفا، در کمین وقت معین
اندیشد، بلکہ ہمہ جا شریک حال داند، مصرح —
ہر عمل اجرے و ہر کردہ جزائے دارد *

مرآت این تمثال، و بیان این مقال، آنکہ ماناجی راؤ و حسین
دوست خان را در پندہ خود گرفتہ صباحش اشتہار داد، کہ او
سمت پھولچری فرار داشت، خود اسیر ساخت، حضرت اعلیٰ بہ مجرد
استماعش شادمانہ نواخت، و بشکر معاون اقبال پرداخت، و خود
سوار شدہ بصوب لشکر ماناجی راؤ برائے ہمدست کردن اسیر روان
گردید، و راؤ مذکور با کہی تشریف فرمائی خاص از لشکر خود را

(۱) پچھتہ آتھ والے - وہ چھریں جو کسی چیز کے پچھتہ آویں - کاموں کے

الغرض پس از وقوع این واقعہ دیر سریزنگ و جہمگیر مفتوح و سرداران فوج واعیان و ارکان نوایط را اسیر و اسباب مغرورہ لشکر بہر دم فوج سرکار مقسوم ساختند و فرامیسان را در قلعہ نٹھرنگر محبوس کردند و از دیگر اسیران بعضے را نوکر و بعضے را حسب خواہش آنها گذاشتند *

بیان فرستادن عرضداشت و نذر بحضور احمد شاہ پادشاہ و

تہنیت نامہ بذباب آصف الدولہ غازالدین خان بہادر فیروز جنگ

و آرامتن مجلس مشاورہ با اعدان دولت جہتہ تسخیر مملکت و

قلاع موروثی و اخراج فرامیس از ملک کرناٹک و تجویز گرفتن قلعہ

پہولچھری *

حضرت اعلیٰ پس از رفع شورش حسین دوست خان و ضبطی دیر سریزنگ و جہمگیر مع اموال و اسباب مقتول و تقسیم آن بسرداران فوج منصور و اسیر شدن موسی لاس و اعدیان اہل نوایط وغیرہ عرضداشت تہنیت فتح مع مبلغ یک ہزار و یک صد و بیست و یک اشرفی نذر بحضور احمد شاہ بادشاہ و تہنیت نامہ موسوم نواب آصف الدولہ غازالدین خان بہادر فیروز جنگ کہ از حضور سبطانی بنظامت دکھن مامور شدہ نا باورنگ آباد رسید بود و مرسل ساختہ و از اعدیان دولت و مشیران سلطنت مجلس

(۱) مشاورت آراستہ نیسان زبان باین ترشح کشود و صدف سوامع مستفیدان را ازین لالی آبدار مملو نمود کہ رضا علی خان پسر حسین دوست خان در بندر پہولچھری و پناہ فرامیس بذبابر فتنہ انگیزی انتظار وقت می کشد و آتش کینہ درکانون باطن تیز می سازد و صلابت جنگ بکمک فرامیس ارادہ مقابلہ با برادر کلان خود یعنی نواب

(۱) رومی مانیوں مہینہ کا نام اور اس مہینے میں جو بارش ہوتی ہے اس

کو بھی مجازاً نیسان کہتے ہیں اس مہینہ بہر آفتاب برج حمل میں رہتا ہے کہتے ہیں کہ اس مہینہ میں جو بارش ہوتی ہے اس کے قطروں سے سیب مینی موتی پیدا ہوتا ہے *

شمشیر رسانیده، از خنجر آبدار سرش برید، و از کشیدن تشنهٔ خویش
 مشتهر به قاتل گردید، و سر وقتیکه پیش ماناجی را آورد بناکاید
 ابلاغ حضور بیشتر سوار سپرد، او عذر نمود، که بدون آنکه در رومال
 بندند، چگونه بردارم، فقیرے از فقرائے لشکر رومال داد، شتر سوار
 سردران نهاد، و بمحردیکه برداشت، فقیرے دیگر ندا ساخت —
 مصرع

سخی در هر دو عالم سر بلند است *

شتر سوار سر بقلعه برد، و ماناجی راؤ با جمعیت خود رو بتمجار
 آورد، عرض سر مذکور بهکم خاص از دروازهٔ قلعه بر گردانیدند، و نزد
 کراچوری نندراج و مرار راؤ بردند، و تن با جماع اهل نوایط و پیروان
 مذهب امامیه بآئین بهین، و درستی تعهیز و تکفین، بر روش
 تشیع بدرگاه حضرت ننهرولی قدس سره تارسیدن سر که بموجب
 ارسال نندراج تادلهی رفته بود، بزهین امانتاً سپردند، بعد آمدن
 سر وقتیکه سر قبر و سینده صندوق کشادند، از تن نشان نیافتند، ناچار
 سر بے تن دفن کردند، و اهل فطرت از ناخن قیاس عقدهٔ این راز
 کشودند، که چون محبت اهل بیت رسول الله علیه و آله اصحابه و مسلم
 داشت و کافرے از تیغ دعا شهیدش ساخت، عجبے نیست که نعش
 او موافق اعتقادات امامیه منتقل شده باشد، و سرش نیز ممکن
 است، که بدان پیوندد، و العلم عندالله عبدالهادی که پیشتر جهت
 آوردن جمعیت انگریز از حضور بدیو نام پٹن رفته بود، همان روز
 این قطعهٔ تهذیب فی البدیه موزون نمود *

قطعهٔ عبدالهادی *

از زمان جنگ ناصر جنگ تا سال دریم
 انورالدین خان نکرده تیغ خونیں در نیام
 آخر ماه رجب آن حامی دین منین
 کشت آخر خونی خود را به تیغ انتقام

و دادن قلاع بدیگر سرداران علاقہ آنها و رخصت معاودت بسوئے
 اماکن ہریک بتاریخ بیست و پنجم شہر شعبان المعظم سال یکت ہزار و
 یکت صد و شصت و پنچ ہجری مقدس با فوج شایستہ و سامان بایستہ
 در انتظار رسیدن جنرل لارنس بکوچہائے قصیر از راہ سیوار و او گشتہ
 روزیکہ برنجنگدہ رسید، معتبر خاں طائر قلعدار آنجا آداب
 استقبال و لوازم ضیانت و صداقت بتقدیم رسانید، عبدالوہاب خاں
 بہادر باظہار بد عہدی او در مہجداہ حسین دوست خاں برائے
 تغیر جاگیر و ضبطی قلعہ اش ہر چند کہ ترغیب داد، لیکن
 حضرت اعلیٰ نظر برالصاح و التبعائے قلعدار عرض برادر بر گوش
 نہاد چون از انجا منزل بمنزل روان گشتہ موضع بیلپور مقام
 اعلام اقبال ساخت، موسی دبلکس از استماع جوش این دریا
 بکمال ترس و بیم بسان موج در خود شکستہ عرضداشت، مشعر
 بر استغنائے جرایم خویش و التبعائے تجدید صلح باین مضمون
 ار سال داشت *

عرضداشت موسی دبلکس بجناب حضرت اعلیٰ *

(۱)
 بعد تقدیم مراتب انکسار و اطاعت، و تشکیم مبانی انقیاد و
 عبودیت، بعض بہرہ اندوزان رکاب دامت و اقبال، و کامیابان حضور
 جاہ و جلال، خداوند ذی السطوت والا حتشام، مدار دائرۃ مقاصد
 انام، می رساند، کہ درین مدت یکت صد سال زمان اقلست این
 میمنت آباد، و فرصت ایام تجارت این سواد امریکہ خلاف آئین
 فرمان بری سرکار باشد، از قوم ما فرامیسان بمعرض شیوع نیامد
 حرکت اتفاقی موافقت بعض بے دولتان بغارت شعار کہ درین
 روز ہا از ما بوتوع رسید، واسطئہ پشیمانی است، ملازمان والا نظر
 بعجز و ندامتے کہ دارم، و گوش بر نائہ الامان کہ از دل می برارم
 داشتہ، اگر عفو جرائم ماضیہ سازند، و امان دهند، مقتضائے
 مراحم فضل و عطا است، بالتجدید سوگند دین عیسیٰ علیٰ نبینا

(۱) مضبوط کرنا۔ کچ اور چونہ سے استھکام کے ساتھ عمارت بنانا *

آصف الدولہ غاز الدین خان بہادر دارد، و از من لازم است کہ حسب الحکم شاہی اعانت ناظم دکن بعرصہ وقوع آید، تا قیام بندر پھولجھری کہ بنائے فسادات، فتنہ در کرناتک باقی خرابد بود، بلکہ زہر این مار در تمامی اعضائے ملک دکن سرایت خواهد نمود، لہذا بر تسخیرش عزم مصمم دارم، کہ ہمہ تفضل با دفعہاً مثل خار از پائے ملک بر کشم، و ازین معنی در حقیقت اعانت نواب آصف الدولہ نموده باشم، حاضران بزم حضور بالاتفاق زبان بتصدیق ارشاد کشادند، و بتقدیم آداب تحسین رائے زرین، و عزم متین سر بر زمین نہادند، چنانچہ جہت آرائش لشکر، و ترتیب سامان سفر، حکم محکم شرف نفاذ بخشید، و جنرل لرنس را باوردن فوج فرنگ، و اتواب و کرنال وغیرہ سامان جنگ و آمادہ نمودن جہازات جنگی بر دریا برائے مزاحمت کمک و آذوقہ پھولجھری روانہ چیناپٹن گردانید *

بیان لشکر کشیدن حضرت اعلیٰ دفعہ ثانی بعزم تسخیر

بندر پھولجھری و نامہ نوشتن موسیٰ ڈبلکس و پذیرا فرمودن خود

بدولت ملتہمس اؤرا *

پس از ارسال عرضداشت و نامہ بحضور شاہ، وزارت پناہ، و مرمت قلعہ نٹھرنگر، و آراستگی سامان سفر، و ترتیب واجبات پیکار، و ذخائر بسیار، و دلدادہی فرقہ سپاہ، با فزونی مشاہرہ دلخواہ، و تعیین شش ہزار کس از فوج خاصہ بسرداری سید علی خان و خیرالدین خان و سید ناصر علی خان وغیرہ مع جمعیت انگریز

(۱)

بصیانت قلعہ و استمالت کرا چوری نندراج و مرار زاؤ بغیصلہ حساب معینہ معارضہ اعانت آنها و قرار داد ایصال آن معرفت سید مخدوم علی خان و عطائے دو زنجیر فیل با ساز طلا و سیمین و چہار راس

(۲)

اسپ تازی بازی و ستام زرین و عنایت پدک و بہوچ بند مرصع

(۱) اپنی طرف ملالینا (۲) کھوڑے کا خاص زہور مثل زمین اور لکام وغیرہ *

و حال آنکہ پدرم جهت امداد انگریز و ارتقائے پایہ اش و استیصال فرامیس وصیت نموده است، درین صورت چگونہ التماس چنین قوم مفسد قبول باید ساخت، و بر فریب اینہا چرا عقل و شعور باید ساخت، بعد ازان محرر طلبید، و جوابش باین عنوان مرتسم گودانبد *

فرمان حضرت اعلیٰ موسیٰ دبلکس *

ثنائے حاکمے کہ از دیوان حکومتش فرنگئی سرکش فلک از خورشید انور و شب مظلم کلاہ در بغل است، و در چار بازار صنعتش سوداگر بابضاعت عالم از ارزانی جنس حیات، و گرائی نقد مہمت سرمایہ دار خسران و خال، فرض حالہست، کہ ما را بہدایت راہ حق بمزمل مراد رسانیدہ، و کجرواں را بپاداش رویہ آنها آوارہ، تنگنائے بی راہی گردانیدہ مکاتبہ مرسلہ مطلع مجال طلبی با ساخت، و ادراک خیالات خام در اعجاب خاطر پرداخت ہر گاہ یک شرط صلح نامہ مصاف دیونام پٹن از بدعہدی شما از میان برخاست، اہل امتحان

(۱)
تجدید قبول موافقت و تقدیم ضابطہ موافقت چگونه جائز خواهند داشت، باین بی وفائی داعیہ مناسبت انگریز، وفا انگیز معنی ندارد، و باین دروغ ادائی سوگند دین و کتاب تصدیق نہی یابد، اکنون از نٹہر نگر بہمیر عزم بالجزم بر آمدم، و باین میدان از ہمیں قصد محکم در آمدم، تاکہ قوم فرامیس را زیر شمشیر نیارم کہم نکشایم، و تاکہ حصار پھولجری را واقف ہوا نگردانم، دست باز ندارم، سوال شمارا ہمیں جواب بس، است، و باقی ہوس، موسیٰ دبلکس از دریافت این مضمون متعہیر حال گردید، و بتردد جنگ ناچار کوشید *

بیان مصاف موسیٰ گرجام و انگریز دیونام پٹن و زخمی شدن

میجر فوج انگریز و پسپا گشتن فوجش بسوے دیونام پٹن و بھجگ

(۱) جائے تنگ کوچہ تنگ (۲) ہمراہی اور وفات کرنا *

و علیه السلام و انعبیل صداقت کلام اوست که آئنده درین کشور با
 پیچ فتنه کیش امیزش نکنم، و با انگریز بسان برادر، با برادر،
 متحد، و متفق باشم، و امید آن دارم که کار انگریز تسمیکه از
 عطیه جاگیر و اعانت و مراعات کثیر سرکار ممالک تسخیر روز
 بروز رونق پذیر گردید، اگر قوم فرامیس هم بحصول جاگیر

(۱)

چنچی بخشیده ناظم دکهن و بذل تفقد و حمایت خداوندی امتیاز
 یابد، قلعبات دیگر تفویض سرکار سازم، و باز گاه، بدون فروتنی
 شیوه تجارت کردن انعراف نیفرزم، چون از اهل فرنگ هستم
 اصلا از قرار بر نگردم، زیاده آئین ادب جرأت طول عرض نه

(۲)

پسندیده، و رتبه انکسار بتجاسر اطناب التماس نکوشید، حضرت
 اعلی پس ازم وضع مضمونش فرمود، که اگرچه اقبال صلح با اعتبار
 اقدام نزاع انب و اولی است، لکن مروت با اهل دغا، عداوت
 با جمهور وفا —

نکوئی با بدان کردن چنانست

که بد کردن بجائے نیکت مودان *

سوائے آن وجوہات دیگر موجب تامل و باعث تغافل است،
 یکے ازان رضا علی خان در پناه او بد موافقے ریاست کرناتک کمین
 گری دارد، و ثانی در عالم اتحاد نواب آصف الدوله بهادر در قبول
 التجائے فرامیس اشتباه موافقت با صلابت جنگ و این معنی تخیل
 در بنیان اعتماد یکسوئی می آرد، میوم تخیل حکم سلطانی که
 باخراج او صادر شده است، بظهور می رسد، چهارم عهد موسی دبلکس
 که در معامله سابق عهد نامه نوشته آشتی جست، ثانیاً با هدایت
 معی الدین خان بهادر ساخته مختلف قرار خورش گشت، اعتماد
 را نشاید، پنجم اودم مساوات با انگیزان دوستان قدیم ما می زند
 و مثل جاگیر ایشان تمنائے جاگیر تعلقه چنچی وغیره می یزد،

(۱) کم هده کو ڈھولڈانا - پرہش کرنا - سجازا بمعنی - دلجوئی - غم خواری

(۲) دلبری کرنا - شوخی و گستاخی کرنا *

در جواب نامہ حضرت اعلیٰ کہ بیشتر عرضداشت حضور شاہی متضمن مبارکباد عدو تباہی روانہ گردیدہ بود، باین مضمون مسرور لطیفہ وصول ساخت *

نامہ نواب آصف الدولہ ببنام حضرت اعلیٰ *

پس از حمد معبود خالق ارض و سماء نعمت معبود سر لشکر انبیا مبرین رائے، محبت پیرائے، زینت طراز مسند عز و اعتلا، علم افزاز (۱) عرصہ قتال اعدا، آئینہ صورت نمائے فتوح و نصرت گنجینہ بے انتہائے فتوت و سروت، مخلصان اخلص مخلصان، محب احب محبان، اعتقاد دوستان پیکرنگ، سراج الدولہ محمد علی انورالدین خان بہادر دلاور جنگ، نمودہ می آید، دفتر رسوم اخلاص، نسخہ فنون اختصاص، مجموعہ اوراق الفت و ولا، شیرازہ اجزائے صفوت و صفا، متضمن سزای دغا معاند بد عمل، و تدارک سرکشی مخالف سراسر دغل، در سعد آوان، و اشراف احمیان، وصول نشاط موفور، و شمول انبساط نا محصور نمود، و دل خصوصیت منزل را بہت تصفیہ فساد مملکت دکھن افزود، معین متعال ظہور این فتوح شایستہ مبارک و مناسب حال فرخندہ مال سازد، و گردن معاندان نکبت اشتمال را پیوستہ دیر تیغ انتقام آن سر جملہ دولت مندانیام دارد، درین روزها صلابت جنگ بہوس گیرودار اعتبار نا پایدار ناموس برادری برباد دادہ و باغوائے ناکسان بے ننگ و اتفاق فراسیسان شقاوت آہنگ، در کینہ این متوثق بتأکید ذوالامن، و تخریب و نظامت دکھن افتادہ، بنا بران پا برکاب پیکران عزیزت، و خاطر بخطاب تہیہ نہضت، مواد دکھن ہستم، تا بنیاد فساد، ازان میمنت آباد، بر اندازم، و بمعاضدت آن قوت بازوے خویش، و خلاصہ پیکر نگان وفا اندیش، کہ جملگی سرکشان آن ناحیہ را بکیفر کردار ناہموار پریک رسانیدند، (۲)

و حسین دوست خان را با ہمہ حشمت و شکوہش مذبح دشنہ (۳)

(۱) جوانمردی - سرور (۲) بدلہ بدی کا - سزا برہ کام کی (۳) خنجر جو اہلک قسم کا ہتھیار ہے *

پیوستن محمد ابرار خان و ہزیمت یافتن و گریختن فرامیسان جانب
 موضع بکرم فرودگاہ خود *

موسی دبلکس حارس بندر پھولچری مایوس از صلاح گشتہ فوجے
 از مردم ہندوزنک و فرنگک بسر کردہ گی موسی گرجام نام سردار
 با پوش و فرہنگ در موضع بکرم گماشت و حارس بندر دیونام
 پتن با گہی این معنی علم عزم مقابلہ اش ہوا فراشت و بعرض خداوندی
 پرداختہ فوجے از حضور بکمک خواستہ بعد رسیدن محمد ابرار خان
 باجماعہ سواران حسب الحکم حضور از مقام بیلپور خود ہم از
 دیونام پتن جمعیت انگریز بسرداری مبعوث تہور انگیز روانہ
 ساختہ پس از مقابلہ فریقین در عین مجادلہ کہ از دم صبح
 تا بلندی یکپاس روز مثل ہدف و سپر تیر و تیر کینہ یکدیگر بود مبعوث
 مذکور زخم گولی تفنگ بران چپ خورد و بدستیاری رفیقان
 بسواری پالکی خود را از معرکہ بیرون آورد فوجش نیز ازان آفت
 پسپا گشت و بموقف خویش یعنی قلعہ دیونام پتن پیوست و
 محمد ابرار خان از معاینہ چیرہ دستنی فرامیس با جمعیت سواران
 ہمراہی پورش نمودہ بصف مخالف پیوستہ نوعے داد تبخ زنی داد
 کہ موسی گرجام اکثرے را از اژدہم خود مقتول و پناہم جولان
 مبارزان سر گذاشتہ و از اتواب و سامان گران دست برداشتہ مع
 ما بقی مردم سمت پھولچری عزم فرار پیدش نہاد و خان مذکور تا
 موضع بکرم تعاقب و آن موضع را تاراج ساختہ بافتح و نصرت در
 موضع بیلپور بحضور خداوندی رسید و کامیاب شرف ملازمت و
 مورد تہسبن و آفرین گردید *

بیان رسیدن نامہ نواب آصف الدولہ غازالدین خان بہادر فیروز

جنگ در جواب نامہ مرسلہ سابق حضرت اعلیٰ و وصول تہنیت

نامہ دیگر از جانب صلابت جنگ *

حضرت اعلیٰ در انتظار رسیدن جنرل لارنس ہنوز در سواد
 بیلپور دائرہ لشکر ظفر پیکر داشت کہ مکتوب نواب آصف الدولہ

در اقوام خویش می افراخت، در هر جنگ ذلتها دادند، و ازین امور بر نواب آصف الدوله بهادر که بقوت نیابت آن بلند اقتدار از حضور شاهی نظامت دکهن یافت، مذمت نهادند، انفراج وافر، و انشراح متکثر داد، شیوع این مرادات غیر مترقبه مبارک و مہنائے دولت پایدار باد، و حکومت صوبہ آرکات و ریاست پایاں گھاٹ شمشیر بازی و مبارزت طرازی آن پایه بخش منصب سرفرازی را سازوار، زیادہ ایام بکام باد، اگرچہ نامہ صلابت جنگ بہادر نیز بمضمون تحسین و الفاظ ظاہر داری چہرہ وصول آراست، خداوند ما نظر بر اینکہ او با فرامیس آمیزش، و خود حسب الحکم شاهی با نواب آصف الدوله بہادر آمیزش، دارد، فی الفور جوابش ننگاشت، و موقوف بر وقت دیگر داشت *

دہستان رسیدن جنرل لانس از چیناپٹن در حضور و نہضت

فرمودن حضرت اعلیٰ بصوب پھولچری از مقام بیلپور و جنگ کردن و اسیر گردیدن موسی گر جام مع فوج در لشکر ظفر موج *

حضرت اعلیٰ پس از فتحیاب شدن محمد ابرار خان بر موسی گر جام و ورود نامہ ہائے دکهن در انتظار رسیدن جنرل لانس در سواد بیلپور بسیر و شکار، و تدبیر و تعویز کارزار، اشتغال داشت، بعد از آنکہ جنرل مشار الیہ از چیناپٹن با فوج و اسبابش فایز حضور گردید، با لشکر منصور از فرودگاہ بموضع اڑیاکیم رسیدہ، از انجا برسر موسی گر جام کہ ثانیاً از بندر پھولچری با اندوہ فرامیس و الیمان و زنگبار و ہند دایرہ ادبار در سواد بکرم داشت، بصوات دلوری دوید، و بتاریخ بیست و ششم شہر شوال المکرم سال یکہزار و یکصد و شصت و پنچ پھری مقدس صبحہ بآرایش صفوف رزم آغاز جدال و قتال فرمود، با وصف گرمی شلک اتواب و بنادیق جمعیت بیکران فرامیس وحدت و شدت رزم، و عزم، چنان مخالف تکبر فرامیس در فرصت یکپاس بمقتضائے کار آزمائی، و عرصہ تازی و تیغ بازی بہمت و شرکت خاص کامرانگی

تدارک گردانیدند، و در اصل نسبت باین دوست یکرنگ بنابر افاضت نظامت دکهن باعث هستند، التجا مندم، که در آن سر زمین فرامیساں را در شکنجهٔ مزائے بد عهدی آنها سخت کشند، و قلعهٔ پهلوجری که بنائے طغیانی بر طاعی، و واسطهٔ بغاوت بر باغی است، مستاصل گردانند، بحکم قوم کسے —

بیست —

دو دل یک شود بشکند کوه را
پراگندگی آرد اندوه را

یقین است که درین صورت رفع ابتری دکهن تا کرناٹک بلکه تمامی ولایت ہند بفعل آید، زیادہ اسباب محبت زیادہ، و سامان دولت آمادہ، باد، نامہ منظور ہرکامہ موصول، و مورث نشاط مامول، گردید، و حضرت اعلیٰ بساط خورمی آن ہنوز نچید، کہ نامہ صلابت جنگ شبخون بہزار کنایات، و مملو بصد نیرنگ مشعر تہنیت و تحسین قتل حسین دوست خان و فضل انفاق تمامگی منحرفان موصول گشت، مقرر این مطور جہت آگہی این شعور مضمونش باین عنوان در سلاک تسطیر بست *

نامہ صلابت جنگ بنام حضرت اعلیٰ *

شکر نعمائے الہی جلمت آثار نوالہ و درود روح مظہر رسالت

(۱)
پناہی صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مرفوع ضمیر منیر موالات
تضمیر آن خلاصہ امرائے نامدار، نقادۂ روسائے عالی مقدار شرح
دودمان کبار، رونق بزم روزگار، نمودہ می آید، کہ بشارت بہجت
اشارت، فتوحات متوالیہ اینکہ سر حسین دوست خان کہ فراوانی
ثروت و فوج، و رتبۂ شان و شکوہ براج داشت، از تنش بر
انداختند، و خان و مان نوایط را کہ ہر یک از آنها از افراط تنعم
و تکبر نوبت دعوائے نظامت می نواخت، تاراج ساختند، و
موسیٰ ڈبلکس سردار سرکش قوم فرامیساں را کہ گردن تہور و جملادت

(۱) کسی کے ساتھ دوستی رکھنا۔ بے درپے ایک کام کرنا *

جهت تسخیر صوبہ نیلور متصرفہ محمد کمال کہ انشاء اللہ تعالیٰ کیفیتش از اوراق آئندہ صوضح میگردد، روانہ سازد، وزیر پیشکش ناموصوہ سالہائے جہانت بمریبطی مملکت از زمین داران و مال گذاران مثل پالیگاران کاستری و ونکت کری و سراج و ساچراہ وغیرہ بمعرض وصول آورده، ار سال حضور دارن، و تسخیر سانگدھہ وغیرہ قلاع واضلاع نصب العین مدعا سازد، بعد ارسال فوج و احکام خورد با موکب خاص بصوب چنچی نھضت فرماگشت و در راحت برروئے محصورین آن حصار بریست، و میر منصور علی خان و مستر کلیوس با مر مرجوعہ جھدوئی بکار برده، سعادت بندر و چنگل پیٹھہ وغیرہ اماکن متصرفہ فراسیس و متحدانش علی الترتیب بفضل فتاح مطلق کشاندند، یعنی در اختیار اولیای دواست آوردند، و حسن مساعی میر مدینہ علی خان نایب صوبہ آرکات صیقل تفتیح و تسخیر ہمگی اضلاع و اطراف و تحصیل زر پیشکش، آئینہ انتظام مصفا نمود، و گوئے

(۱)

جلادت از دست دور دوران ربود، و سرداران موکب خاص بتصفیہ قلعجات متصلہ مثل کرنگل وغیرہ علم شجاعت برافراشتند، خود بدواست وجاہ نخستین در قلعه چنچی را از کلید نصرت ازلی کشاده، توجه برکشایش قلعه وندواسی کہ قلعدار آنها محمد تقی علی خان نام یزنہ نواب صفدر علی خان شهید و کثیر الزوجات و الاولاد ممتنع الاحصار و التعداد بود، نمود، و مھرر واقعات زبان قلم را در شرح حالش باین عبارت کشود *

بیان احوال محمد تقی علی خان قلعدار وندواسی و کثرت

ازواج و اولادش *

نواب صفدر علی خان شهید تلاش علاج کم اشتہائی بسبب آنکہ غذایش دو چہار لقمہ بیش نبود، میداشت، و تقی علی خان دوائے افزایش باہ کہ قصورش حکم عدم می نمود، و از ہم کس

(۱) چستی - چالکی - جوانمردی *

غلبہ خویش و پریشاندگی جماعہ بد اندیش، نمود، یعنی در گرمی کارزار موسی گرجام زخم گولی بندوق برداشت، و استقامت جنگ گذاشت، فوجش مقتول و اسیر و مجروح و مفرور گشت، و سردار مسطور بحالت شدت زخم خلاف گرفتاری و اسیری سرداران دیگر از سفارش جنرل لرنس و حکم حضور رہائی یافتہ بہ پھولچری پیوست، و ازین معنی تا حال مشکور و مہزون خداوند یافتہ و راحسان است، و مردم این ملک کہ در رفاتت او بودند، از حکم حضور بنوشته دادن اقرار تہرائے آن قوم آزادی یافتند، و اسباب و اموال مغروہہ تقسیم جماعہ منصورہ یافتہ، و خداوند دولت با ہمگی لشکر بہ تسخیر قلاع متصرفہ فرامیس و اختیار اہل نوایط کہ اقربائے حسین دوست خاں و معاون فرامیس بودند، توجہ ساخت *

بیان افتتاح قلاع متصرفہ فرامیس و معاونان او و فیصلہ معاملہ

تلعدار و ندواسی *

موسی دبلکس سردار بندر پھولچری از مجروح شدن موسی گرجام سردار فوج متعینہ موضع بکرم و اسیر گشتن، و انتشار یافتن، فوجش دہشت مند، و از بیطاعتی کج خرامتی مانند خرچنگ شغال دیدہ نقب گزیدہ قلعہ بند گردید، خداوند دولت از اقتضائے وقت بمحاصرہ پھولچری نپرداختہ با فتاح حصار ہائے متصرفہ معاند و معاصدان او متوجہ شدہ، مستر کلدیوس را با جمعیت انگریز با اتفاق میر منصور علی خاں مع فوج خاصہ برائے تسخیر قلعجات ساحل دریا سامور و مرسل گردانید، و بنام میر مدینہ علی خاں کہ نایب نظامت صوبہ آرکات بود، حکم فرستاد، کہ از ایصال رسد وغیرہ لازمہ فوج مہمدو معاون میر منصور علی خاں و مستر کلدیوس باشد، و فوجے شایستہ با سامان بایستہ مرتب نمودہ

(۱) کیکڑا - مشہور آبی جانور ہے اور نام برج سرطن کا - عربی میں کیکڑے کو سرطن کہتے ہیں اور یہی صورت اس برج کی ہے *

بسر می برد. و اولاد نیز بسیار زیاده از دو صد دختر و پسر بر آورد.
الغرض حضرت اعلائی ما بعزم تسخیر قلعه وندواسی با فوج آراسته
روان گشته بر سر حد ملکش رسیده، خطه درباره اطاعت و انقیاد،
و ایصال پیشکش معمولی بنام او جهت اتمام حجت باین مضمون
نوشته فرستاد *

فرمان حضرت اعلی به محمد تقی علی خان تنعدار وندواسی *

رفعت و امارت پناه، شوکت و بسالت دستگاه، محفوظ حفظ
و حمایت ایزدی باشند، بفضل الهی از بدو اقتدار ریاست ما بریں
مملکت، و اختیار نظامت باین ناصحت، مکشوف دیده هر بینا،
و مشهود نظر ادراک آن موالات انتماست، که هر که با ما موافقت
و رزید، سرباچ رشه و افتخار کشید و آنکه از روی ادبار مجوز طغیانی
گردید، جز پشیمانی چه دید، اگر چه سعادت و یگانگت آن آیات پناه
مقتضی اشتباه فتور و تصور نیست، لکن محکمه اسباب صورت
خوابان گواهی است، می باید که از ایصال پیشکش معمول قدیم،
و سلوک آن مسلک مستقیم، زبان اظهار مردم ظاهر بین به بندند،
و مظنه بے راهی که بر خراطر عوام است، مرتفع گردانند، و گرنه
معلوم نیست، که آسمان چه فتنه می بارد، و روزگار چه آفت
می آرد، زیاده اتمام حجت لازم مودت است و بس، چون عنایت
نامه خداوندی، دید، جوابش باین طراز مرسل گردانید *

عرضداشت خان مذکور در جواب فرمان حضور *

پس از تقدیم لوازم انقیاد و اطاعت ربوبیت، و منت بذل فضل و
مکرمت بے نهایت، بذروه عرض بر ایابان بساط حضور لامع انور^(۱)
می رساند، و رود منشور عنایت دستور متضمن تفضلات بنده
نوازی، نسبت بانکسار فرسوده گان گوشه عبودیت واسطه سرفرازی
گردید، و مقدم فیض توأم لشکر نصرت پیکر پستی این سرزمین

(۱) پہاڑ کی بلندی - پہاڑ کی چوٹی - کنگرہ - سب سے اونچی چیز *

مهمخواست چنانچه نواب صفدر علي خان بيراگيان را طبيب مداراي
 بيماري خود شنیده تهسس و تفقد و رعایت و مدارات آنها عادت
 ساخت، چون روزی اتفاقاً بايکے ازاں گروه ملاقاتے گردید، و بصد
 کونے برائے مطلب خویش با او جوشید، آنکس بحسب التجایش
 اکسیر دو قسم خاکستر نما برائے افراط اشتها و باد علحدہ علحدہ
 در دوپارے کاغذ پیچیده، بالایش خاصیت آن نوشته، باشرح ترتیب
 بکار بردن، و پریز کردن، بخشید، خان شهید ہر دو اکسیر در
 ہماں کاغذ زیر تکیہ بالین خود گذاشت، اتفاقاً محمد تقی علي خان
 ہماں روز بخانہ اش آمد، چون باہم ربط و اختلاط یا رائے بود،
 موافق عادت ہر پلنگ او خوابید، و وقت ہر خامتن ہردو دوائے
 مذکور باشرح خواہں زیر تکیہ دید، و از نام مرقومہ بالایش دوائے
 مطلوبہ بشناخت، و از نواب صفدر علي خان شهید چندانکہ خواست
 نیافت، درمیان یکدیگر برابطہ قرابتہ کہ در صدر مرقوم است، استبداد
 و تکرار بسیار بعمل آمد حاضران مجلس کہ خویش اقارب یکدیگر
 بودند، بانصاف این معنی کہ نواب صفدر علي خان اکسیر اشتها،
 و محمد تقی علي خان اکسیر باہ مطابق خواہں خود بگیریند،
 رفع مباحثہ فیما بین آن ہر دو نمودند، ہر این معنی ہر دو راضی
 شدند، و بکار بردند، تاثیرش آنکہ نواب صفدر علي خان شهید

(۱)

روزانہ پلاؤ پنچ آثار و نان دو آثار و کباب یکت برے گوسفند سوائے
 فواکہ و شبانہ شوربائے لعابدار گوشت یکت برے گوسفند
 کہ واسطہ آمیزش سم ہلاکت او گشت می خورد، و محمد تقی
 علي خان بسبب آنکہ نواب صفدر علي خان در اظہار ترکیب
 خوردن آن کو تہی کرد، از خوردنش بيماري یکت سالہ کشیدہ،
 بعد صحیت بحکم معالجان ہندو فرنگ تا اقتدار خود در اوقات
 غسل بداشتن خود فولادی بالائے سر بسر آب نمی رسانید، غرض
 از ازواج بے شمار تضمیناً زیادہ از یکت ہزار از مرقوم فواہ آوردہ

بزرور شجاعیت، وقوت دستِ ہمت، قلعہ مسطور مفتوح کردہ، محافظانہ را کہ قوم فرامیس بودند، و از کثرت اسباب، حرب و متانت حصار تکبر می نمودند، مقتول گردانید، و بقیتہ السیف را در مخصصہ حبس کشید، از بسکہ آب و ہوائے آنجا موافق طبع لطیف یافت، نظر بآسودگی لشکر مقام رایف عز و اجلال ساخت، محمد تقی علی خان کہ در طالعش ادبار بود، و بایصال زر ثلث مہرودہ (۱)

تہاوں، و باز بفراموشی قدر جان بخشی آنحال بغاوت و بد اطواری با آغاز نمود، سال دیگر بتلافی کردار مہرورم از جا کبیر و قلعہ گردید، و از آنجا مقید شدہ بزندان نئہر نگر رسید *

بیان بغاوت کراچوری نندراج و مرار راؤ از اغوائے فرامیس و اتفاق

آنها با رضا علی خان و موسی دبلکس سر کردہ پھولچری *

نواب آصف الدولہ غازالدین خان بہادر فیروز جنگ بھمول

(۲)

نظامت دکھن از شاہجہاں آباد فایزاورنگ آباد گردید، و اتفاق ہمگی اہمیان دکھن باطاعتش انجامید، صلابت جنگ برادر خوردش کہ از امداد فرامیس متمکن مسند ریاست دکھن بود بفریب الفت بدکاری زن بے امتیاز، بیوہ طناز، فاحشہ حیلہ باز، پسرکش،

(۱) خوار اور ذلیل رکھنا - کسی کو حقیر سمجھنا (۲) سنہ ۱۷۰۲ع آگستہ کے

مہینہ میں غاز الدین خان ملہار راؤ ہولکر اور چند دیگر مرہاٹا سرداروں کے ساتھ برہان پور پہنچے وہ اورنگ آباد اور برہان پور کے مغلوں کی تائید حاصل کر کے وہاں ایسے وقت میں پہنچے تھے جبکہ صلابت جنگ کے چھوٹے بھائی نظام علی خان حیض بیض میں تھے پیٹوا اور سید لشکر خان نے غاز الدین خان سے اورنگ آباد میں ملاقات کی اور دونوں نے ملاپت جنگ کو صورتہ ہر از دیتے کیلئے واپسی کی رضامندی ظاہر کی تھی لیکن صلابت جنگ نے نہیں مانا اور جنگ کی تیاری شروع کردی انہوں نے ہم بسی اور فرانسیسی فوجوں کو حیدر آباد میں ٹھہرا دیا اور فرانسیسی فوجوں میں امانت کر کے ضاح بیدر کی طرف آگے بڑھنا شروع کیا ادھر غاز الدین خان بھی اورنگ باد سے دس فرسنگ آگے چلے آئے مورخہ ۱۰ نومبر کو پانڈچری میں یہ خبر پہنچی کہ مورخہ ۱۶ اکتوبر کو صلابت جنگ کے ایما سے نواب صاحب کو زہر دیا گیا کسی دامن نامی ایک گماشتہ نے کڈلور کو یہ اطلاع دی تھی نواب صاحب زہر ملی ہوئی غذا استعمال کرنے کی وجہ سے سخت بیمار ہو گئے اور تیسرے دن انتقال کر گئے بعض مورخین نے لکھا ہے کہ نظم علی خان کی والدہ نے غاز الدین خان کو زہر دیا تھا *

را اوج آسمان بریں بخشید، شکر اپنی احسان خارج از بیان، و حصر اپنی امتنان میرا از حوصلہ زبان، اگرچہ ابلاغ پیشکش نظامت و سرداری، لازم ذمت اطامت، و مال گذاریست، و انحراف ازین جادہ حسین دوست خاں را بمنزل مراد نرسانید، و فرامیسیں را آزارہ دشت مذمت گردانید، لکن بندہ درگاہ از زمانیکہ حراست اپنی اقطاع دارد، من جمیع الوجوہ متابعت ناظران جو ہر آئینہ حال داشت، و بار مال گذاری و پیشکش رسائی نبرداشت، و دستور مجدد غیرت خاطر نمی پسندد، و سررشتہ تازہ رابطہ تدیم را نمی سزد، اگر عزت بخشی عبودیت گیش مطمح انتظار ربو بیست است، قبول نان و نمک ما حضر محقرانہ و پرتو آرائی مہر اقبال خداوندانہ عجبے نباشد، و اگر سبیل زر منظور شود، عنان بغزانہ دیگر معطوف گردن، نمی خواہم، و نمی توانم، کہ کمر بر فوج سرکار بندم، مگر لاجاری جرأت آموز ناتوانان است، و اضطراری ہست بخش بی ہمتاں زیادہ اختیار خداوندی است، حضرت اعلیٰ مضمون کتابتش مصدر عداوت پنداشتہ فوج ظفر موج را بمحاصرہ قلعہ اش یعنی

(۱) وندوآسی کماشتہ، آنقدر حالش تنگ ساختہ کہ محمد تقی علی خاں بتامل نتیجہ استغنائے خویش از وساطت علما و گذارش زر معانعی انحراف خواست، ہر چند کہ خداوند دولت بدرحم الحاحش معذور داشت، و دران وقت اورا از سیف مسلول امان دادہ، آنہم بر سرش آوردہ بود، برگلوے حال کھیزگران قلعہ تروادی نہادہ،

(۱) چندی پر دوسری رتبہ چڑھائی کرنے اور قلعدار وندوآسی تقی علی خاں سے خراج کی ادائیگی کا تقاضا کرنے کے بعد محمد علی نے آزکات روانہ ہونے کا ارادہ کیا سنہ ۱۷۵۲ع اکتوبر کے مہینے میں میجر لارنس نے قلعہ پر حملہ کر دیا نواب کی فوج پاسائی قلعہ پر قبضہ کر سکتی تھی لیکن نواب صاحب کو روپیہ کی سخت ضرورت تھی اس لئے نواب صاحب نے تقی علی کی جانب سے فدیہ دینے کی جو پیشکش کی گئی تھی اس کو قبول کر لیا کچھ دہر انگریزوں اور قلعہ کی فوجوں میں لڑائی ہوتی رہی جب صلح کی بات چیت طے ہو گئی تو فوجیں واپس ہلائی گئیں اور تقی علی نے اسی دن تین لاکھ روپیہ ادا کر دئے (۲) دس نومبر کو میجر لارنس وندوآسی سے تروادی روانہ ہوا لیکن سخت مانسوں کی وجہ سے فوجیں وہاں ٹھہر نہ سکیں اسلئے مجبوراً انہیں قلعہ سنک ڈاؤنڈ واپس ہونا پڑا *

پادشاہ مکتول و مہدوس گردید و دیگرے از ہماں خانوادہ بر تخت سلطنت رسید از بسکہ بادشاہ در دست امرا مجبور بود، اتفاق آنها پر کراکہ می پسندید، جلسہ سریر شاہی می نمود، چنانچہ از زنداں سراے شاہانہ سلیم گدھہ پر روز شاہزادہ راہی آوردند، و بر تخت می نشاندند، و می برداشتند، دریں حال ہریکے از حکام اطراف کمر استقلال خود پر بست و ہندوستان تقسیم ملوک الطوائف گشت، و سر پتہ کہ زمینداری بیش نبود، بر اکثر ممالک تسلط یافت، و علی هذا القیاس صلابت جنگ بحصول ریاست دکھن کوس اشتهار آنا ولاغیری نواخت، و بے مزاحمت غیر بروادہ حکومت تمکن گرفت، و فرامیس تقویت خاطر خواہ پذیرفت، و مرسی دبلکس با سایر زمینداران کہ حسب الحکم شاہی، و نواب آصف الدولہ بہادر وزارت پنہا، تابع و ممد و معاون خداوند ما بودند، از حدوث حادثہ صدر دفعنا اتفاق نمودہ، و قابوئے وقت دیدہ بکرا چوری نندراج فہمائیدہ، کہ در عوض محنتانہ اعانت قلعہ ترچناپلی یعنی نٹہرنگر درخواہد، و بد صورت سابق بہرار راؤ سپارد، ہمیں حیلہ مقدمہ پرخاش گرداند، چنانچہ او مطابق ایمائے نامبرد زمانیکہ حضرت اعلی برتروادی اعلاے اعلام دولت داشت ایلچی بناہر سوال مرقومہ الصدر باین پیام روانہ ساخت *

(۱) تکیہ - و ساید جمع ہے (۲) ہم - ڈیولے نجا راجہ اور سرار راو سے خفیہ طور پر گفتہ ہتید کر رہا تھا - کراپتن ڈالٹن نے اس پر ہمہ کرتے ہوئے نجا راجہ کی حرکتوں کے متعلق مدراس کو اطلاع دے دی - محمد علی کے ساتھ میسور کی فوجوں کی فاختوشی کا سبب ڈیولے ہی تھا آسی نے میسور کی فوجوں کو محمد علی کے خلاف آکسیا تھا - میسوریوں نے نواب کے چند فوجی کمانڈروں سے خفیہ ساز باز کر کے دسمبر کے مہینہ میں قلعہ ترچناپلی پر حملہ کر دیا اس وقت قلعہ میں سات سو میسوری سپاہی تھے لیکن ان کی فوجی چھوٹی پر ڈالٹن شخصوں مارنے کی وجہ سے حملہ آور بہت جلد وہاں سے روانہ ہو گئے اس کے بعد انگریزوں اور نواب صاحب نے سات سو میسوریوں کو جو قلعہ میں تھے نکال باہر کر کے نجا راجہ کے چھوٹے بھائی گوہال راجہ کے پاس بطور ضمانت دے دیا - نجا راجہ نے ان کو اپنی کمان میں لے لیا *

شہر انداز، یعنی دنیا کے بد عمل بیوفا، پر دغلی سراسر دغا، ہمت پر قتل برادر بچاں برابر مصروف نمود، و مادر خود را بطریق استقبال باورنگ آباد فرستاد، و بر ذمہ اش بار ظہور مرکز خاطر ناصواب خویش نہاد، وزن مذکورہ مکارہ بد انجا واصل شدہ، سبب جدائی خود از پسر بطنی یعنی صلابت جنگ بواسطہ زنجشہائے چند بمصامین دلپسند، بنواب موصوف ظاہر ساخت، نواب موصوف بمقتضائے خلق و مروت ذاتی و صدق و صفوت جبلی بتوقیر و عزت، و تعظیم حرمتش، برابر مادر حقیقی خویش پرداخت، رد قیقمہ از مراتب اطاعت و دلجوئی او فرونگداشت، و جوشش ظاہری او کہ بمصداق آیہ کریمہ **لَا تَكْفُرْ بِاللّٰهِ عَدُوًّا كَيْدًا كَرِيْمًا** عظیم از روی مگر و عذر شفیقت مادری در ہمہ باب ظاہری ساخت، و الفتے کہ با پسر بطنی باشد، مرعی می داشت، معنوی می پنداشت، و در ہر خوردنی و نوشیدنی مرکبہ دست او اصالتا ملے نمی گماشت، روزے در ایام تابستان بیاد پسند مزاج نواب آصف جاہ یعنی والد بزرگوار خود جهت ترکیب

(۲)

(۱)

وخیار دوغ کہ برای اطفالے حرارت از دوغ و با ریک تراشیدہ خمار با نمک و مصالح دیگر امتزاج و لذت متنوعہ میداند، حکم فرمود، مستورہ مسطورہ کہ در پگے تقریب دغا بود، تجربہ خود در آن کار و خلوص آرزوئے ترکیبش برائے نوشیدن خاص و انمود، نواب معتمد مروت و وفایش و غافل از مکر و دغایش قبول فرمودہ، بمجردیکہ او دوغ مذکور بآمیزش سم آورد، بلائامل بکار برد، بعلت سرایت ہماں زہر بدار باقی شتافت، و بلندی دود آہ این حسرت از سینہ روزگار دماغ نظام مملکت برہم ساخت، و در سلطنت شاہ جہاں آباد نیز از

(۳)

تسلط امرائے نمک حرام تزلزلے عظیم راہ یافت، یعنی احمد شاہ

(۱) جہانا - آگ کو تھنڈا کرنا - چراغ کل کرنا یعنی جہانا - (۲) ایک قسم کی نوکاری جس کو کچا اور پکا کر ہوی کھاتے ہیں ہندی کھیرا (۳) احمد شاہ پادشاہ کے زمانے میں سلطنت تیزی کے ساتھ روز بروز ہونے لگی کچھ دن ہرائے نام سلطنت کا نام رہن سلطنت ۱۹۵۴ ع جون کے مہینہ میں عماد الملک نے احمد شاہ کو معزول کر کے قیدخانہ بھیج دیا اس کے بعد جہاندار شاہ کا چہلاہما عالمگیر ثانی تخت نشین ہوا

دل، و دریعہ و قوع عزم بے حاصل، ساختہ، خود باجمعیت فرامیس بمحاصرہ نٹہرنگر ریخت، و مرار راؤ بموجب فرستادنش بانوج سوار و پیادہ و جماعہ فرامیس بر تروادی بمقابلہ لشکر سرکار خاک ادبار برفرق روزگار خود پیخت، چور لشکر سرکار مابین قطعہ تروادی ورود بمناصبت وقت فرود آمدہ بود، از امتداد محاصرہ یک سال و مداومت جدال و قتال، و انسداد طرق اطراف، و آوارگی فرج اہل خلاف تکلیف رسد از حد گذشت، حضرت اعلیٰ از روداد این حال، مقابل و بارادہ دفع معاندان از جنگ میدان بسوئے دیونام پٹن کہ ازان مقام متصل بود، راحل گشت *

بیان رزم مرار راؤ و گشتہ شدن بہو جنگ راو برادرش و ہیومت

یافتن او و مقتول و فرور شدن فرامیس بسوئے پھولچری *

ہرگاہ کہ حضرت اعلیٰ برائے دفع معاند حسب تجویز صدر بارادہ بندر دیونام پٹن متعلقہ کمپنی انگریز از فرودگاہ چون سیف از نیام سربروں کشید ہر چند کہ مرار راؤ و فرامیس بداعیہ مزاحمت ہمراہ او دودیدہ، ہر جا کہ دو چار می شدند، دست و پائے سعی می زدند، غیر از زخم کشیدن، و سر پیچیدن از انہا ہیچ بظہور نمی انجامید، القصہ بدشمن شکنی و تیغ زنی سالماً بدیونام پٹن و اصل، و از العجا روز دیگر بگرفتن رسد بقدر بار بردار راجع تروادی و تیز کام قطع مراحل شدہ، چون لشکریاں در حین مراجعت اثرے از فوج مخالف نیافتند، بمقتضائے بے باکی و فراغت شعاری راہ روی بکمال

(۱) سنہ ۱۷۰۲ دسمبر کے مہینہ میں فرانسیسوں نے مراری راؤ سے ایک معاہدہ کیا تھا جس کی بنا پر ڈیوہلے نے مرہٹہ سردار کو ہر ماہ کثیر رقم دینے کی رضامندی ظاہر کی تھی۔ ڈیم ڈیوہلے نے مراری راؤ سے یہ درخواست کی کہ وہ معتبر خان قلعہ دار رنجنگڈہ پر حملہ کرے۔ معتبر خان نے فرانسیسوں سے یہ وعدہ کیا تھا کہ وہ انکو سال غنیمت میں سے نصف حصہ دے گا لیکن اس نے وعدہ خلافی کی۔ مراری راؤ چار ہزار سپاہیوں کے ساتھ جنوری کے مہینے میں پانڈچری پہنچا وہاں سے مزید ہانسو پور میں سپاہیوں اور دو ہزار ہندوستانی سپاہیوں کو اپنی فوج میں شامل کر کے تروادی روانہ ہوا جہاں میجر لارنس اور محمد علی کی فوجیں خیمہ زن تھیں۔ مراری راؤ نے محمد علی کی فوجوں پر حملہ کر دیا اور قلعہ تروادی میں جو مضمر سا فوجی دستہ موجود تھا اس کا محاصرہ کر لیا۔ لارنس کے سو سپاہی میدان جنگ میں مارے گئے اور اسکو چھوڑا واپس ہونا پڑا *

پیام نندراج به حضرت اعلیٰ *

از بسکه با خداوندی اعلیٰ نسبت بندگی و سرافکنندگی دارم و اطاعت باجناب عالی مورث وصول سعادت می پندرام، بروقت کار سرکار بر امید قدر شناسی و عنایت قلعه ننه رنگر مهنت با بگار بردم و خزینه با خالی کردم، قلعه مذکور که سابق رگه و جی مرهت بهمن مفروض ساخت، و مرار راو از جانب من دران اقامت داشت، اگر بهژد مهنت مجدداً مرحمت شود، سزاوار دریا دلی و والا همتی والا باشد، والا بسبب آنکه درین کار قدم سعی افشوده، و سربه هوا بسته ام، و طلسم خزاین قدیم بخزیدی این سودا شکسته، و فراسیس و مرهت را چون اجزائی لاینفک شریک خود دارم، و تعداد افواج اصلی و اتفاقی بحساب ریک صحرا می شمارم، مقاومت ملازمان بایک عالم دشمن صلاح دولت ندارد، ظاهر است، که فوج فراسیس چندانکه بارها تلف تیغ مبارزان سرکار گردید، باز مثل شیاطین با اندازه قطره های خون آنها که در معرکه های سابق ریخته شد، سرکشید، حضرت اعلیٰ ازین پیام سخت برام گشت، و از سنگت این جواب ساغر امیدش شکست *

جواب پیام مذکور از حضور *

می دانید که از ابتدائی عروج اقبال خداداد ما چه بغاوت شعاران که بادم همسری نبرد خاستند، و آخر الامر به پشیمانی نکاشتند، دیده دانسته اگر سرشاهم خارش پیدا کرده باشد، معلوم شد، که سرچنگی می خواهد، باید که با اعتماد فراسیس و مرار راو از انجام کار خود غافل نشوند، و بغریب اهل افترا برآه داعیه باطل نروند، مطابق معاونان دیگر بعطیات نمایان مشخصه سابق شکر عنایت حال لازم دانند، و خود را سالم ازین راه پر آشوب برگردانند، والا معلوم نیست، نتیجه این دیوانگی شما بکدام زنجیر بلا می کشد، و اثر این جهوش خون فاسد بزخم کدام نشتر مبتلا می گرداند، نندراج برگشتن وکیل به لیل مراد و رسیدن پیام خلاف سوال ضمیمه ظهور فساد

از محاصره کراچوری نندراج و فرامیس و تنگی حال و انتشار ساکنان و جنگ آوران قلعه نتهرنگر و تغل ملبارزان، بفقدان ذخیره و نایابی غله و یقین از دست رفتن قلعه مذکور در صورت عدم وقوع صورت کمک از فوج ورسد خیر رسانید، حضرت اعلی بمحور استماع این معنی قلعه تروادى را بانپاشتن ذخیره و مردم هند و فرنگ مستحکم گردانیده، از برادران جگر پیوند خود عبدالوهاب خان بهادر را به نیابت نظامت آرکات چیده، و محمد نجیب الله خان بهادر را که با محمد محفوظ خان بهادر برادر کلاں در حیدرآباد بوده، و از رسیدن خطوط یاد فرمائی خاص با وصف همانجا ماندن محمد محفوظ خان برادر بزرگ تنها خود را فایز حضور نموده، به نیابت حکومت صوبه نیلور پسندیده، هر دو برادر را بتاکید و نصائح بلیغه اینکه احتیاط ممالک مفوضه خود را کما ینبغی بهجا آرند، و با ما که متردد جدال و قتال اعدا هستیم اعانت هر نوع بعمل آرند خصوص در تواتر ارسال زر اصلا تهاون و تغافل نسازند، و بسبب وقوع تغلل عظیم در شاه جهان آباد و اتفان فرامیس و صلابت جنگ بهائى خود را پر حذر و بهزم و حفاظت باشند، روانه هر دو صوبه مرقومه فرمود، و خود بدولت تا سه سال کامل بکثرت شوکت اعدا مشغول مبارزت دوام، و متحمل بار تردد اقسام بود، درین عرصه هر دو برادر تعجب استقلال خویش و عدم پاس سرگرمی حضرت اعلی، بهجنگ اعدا از پرکاسه و یا پیشیزه کمک نکردند، و ملکت ازان خود دانسته، زر تحصیل با لکلیه مصرف می آوردند، چندانکه از طرف سرکار خامه فرسائی پند و نصیحت می رفت، اصلاً نقش قبول نمی بست، ازین معنی بعد فیصله معامله نندراج هر دو برادر مذکور از خدمات مفوضه معزول گردیدند، عبدالوهاب خان بهادر برادر حقیقی اگرچه با حضرت اعلی صف خروج نیاراست، لیکن بسا اوقات در اکثر امور خاطر خاص را نهیده ساخت و محمد نجیب الله خان بهادر بعد از صف آرائی جنگ و محصور شدن در قلعه نیلور از عهده نیابت نظامت معزول و مهوس و باز از رهائی و هم جلیسی بزم

بے احتیاطی داشتند، نصفے ازراہ طے شدہ بود کہ ناگاہ خروج بلائی سابق از کمین گاہ راہ داشتند تیر اندازی و گولہ دوانی حالت لشکریان سرکار بآن مرتبہ تباہ نمود، کہ جوق جوق در نشیب ساحل رودی کہ سرراہ بود پناہ گرفتند، و از حوصلہ میدان تازی در گذاشتند، حضرت اعلیٰ بمائتہ آن انتشار و لحاظ آن ہمہ اضطرار، بکمال و استقلال حکم نصب اعلام اقبال، و قیام جاہ و جلال، داد، و از انتظام مردم سابق دست تدبیر توپ اندازی و کمانداری کشاد، جمعیت

(۱)

مرار راؤ و فرامیس از دو سمت بھجنگ پیوستہ بود، کہ بھوجنگ راؤ نام برادر مرار راؤ سردار با تھور از یک سرباشس ہزار سوار جرار بر لشکر سرکار پورش نمودہ، بآن حد بشدت کارزار کوشید، کہ قریب بود، کہ زخم چشمی بفوج ظفر موج رسد، دفعتاً از فضل ناصر برحق بسنگ فلاخن گولہ توپ طاہر مرار شاخ گردنش پرید، و جماعت او بسان پرائے باد بردہ منتشر گردید، و محمد ابرار خان دریں گرمی سہند تیزنگ را نعل در آتش ساخت، و بگرم روی تعاقب گریز پایاں گذاشت، از کشتہ شدن بھوجنگ راؤ سردار آزودہ کار مرہتہ ہا یکسر بمقتضائے رعب و ہراس ساز و سامان جنگ ریختند، و خاک مذلت بر سر روزگار خود پیختند، دریں گریز گریز جمعیت فرامیس نیز اتواب و اسباب بغارت دادہ برخے مجروح و مقتول گردید، و باقی بہزار تشویش و اضطراب پھولھری رسید *

بیان لشکر کشیدن حضرت اعلیٰ بصوب قلعہ نٹھرنگر عرف

ترچناپلی بعزم جنگ نندراج و سامور و مرخص فرمودن برادران

خود عیدالوہاب خان بہادر و محمد نجیب اللہ خان بہادر را بہ

نیابت نظامت صوبہ محمد پور عرف آرکات و صوبہ نیپلور *

بعد کشتہ شدن بھوجنگ راؤ و ہزیمت یافتن مرار راؤ و فرامیس ورود الیہ نصرت بتروادی گردید، دریں اثنا قاصدے

(۱) بھوجنگ راؤ مراری راؤ کا بھائی ہے وہ آرکات کے محاصرہ کے وقت کلیو کی اسناد کے لئے آیا تھا - مورخ حکم ابرار کو میدان جنگ میں سارا کہا *

و ضیافت، پیش کشید، و بتحصیل رضائے خداوندی جوشید، و فوج و رسد ہمراہ رکاب سعادت گردانید، مرار راؤ کہ در رزمگاہ تروادی بسوگواری مرگ برادر خود بود، فراغت یافتہ، و بر حصار تروادی حملہ ہا بردہ، کارے نساختہ، خجالت کشیدہ، عقب لشکر ظفر طراز رواں گردید، و بجماعہ یاوران خویش رسید، غرض نندراج و مرار راؤ و فراہمیس بگماشتن افواج ہمگی طرق اطراف مسدود داشتند، و ہر جانب سرے برعونت دیگر می افراختند، خداوند دولت و نصرت ہمہ سو غلوی معاندین دیدہ، مصلحتاً دو روز در موضع ترکات پلی بفاصلہ شش کروہ نتھرنگر مقام ورزیدہ، ہر چند سعی می نمود، راہ پیش قدمی نہی کشود، انفاً شدت بارش آغاز وسد اندیشہ راہ فی الجملہ باز، دید، دران وقت قابو یافتہ، از راہ خارستان سرحد توند مان راہی گردید، چون از سمت فتح پہاڑی در میدان قلعہ نتھرنگر نمودار گشت، ہڈیت اجتماعی معاندان اطراف و جواندیش فراگرفت، و نوع ہجوم و حملہ ہا آورد،^(۱) قریب بود کہ عنان اختیار از دست رود و کار برہم شود، چون حفظ توانا، در اتہام و اقبال جہاں آرا، در انتظام بود، باہم غوغائے سگان اطراف دواں، بسان شیر زیاں،^(۲) بعد غارت رفتن تمامی بہیر و رسد و معروح و مقتول و مفرور شدن اکثرے از سپاہ با مردم معدود جریدہ و سلبکیار با اسب و قمچی تیغ زناں و حملہ کناں، داخل قلعہ مبارک نتھرنگر گردید، و فوج فراہمیس و نندراج توان ہرزہ تازی باختہ خجالتہ در سریرنگ و جہمگیر و جمعیت مرار راؤ برب آب کاویری مقام گزید *

(۱) مورخہ ۱۷، مئی محمد علی تروادی سے ترقیابی روانہ ہرے انیس تاریخ کو جنگ کا آغاز ہوا۔ سریرنگم پر فرانسیسی قابض تھے انکو اس مقام سے ہٹانے کیلئے جنرل لارنس نے ایک سخت حملہ کیا بیس گھنٹوں تک جنگ جاری رہی استرک نامی ایک فرنچ جنرل جو ڈیوہلے کی جانب سے بھجا گیا تھا اپنا دستہ لیکر فرانسیسی فوجوں کو بچانے کے لئے عین وقت پر پہنچ گیا فرانسیسیوں نے اپنی توپوں کی مسلسل گولہ باری سے انگریزی فوجوں کو قلعہ ترقیابی کی طرف واپس لوٹنے پر مجبور کر دیا جنرل لارنس کو سریرنگم سے واپس ہوکر واپس لوٹنا پڑا اور رة دوراۃ جنگ کا ماز و سامان مہیا کرنے کیلئے فقیر باغ میں ڈیرہ انداز ہو گیا (۲) بہر بروزن فقیر لشکر کے بازاری لوگ ظاہراً یہ لفظ ہندی ہے جس کو فارسی نے اپنا لیا ہے *

(۱)
خاص معزز و مہمنون گشت، و بدان موجب محمد محفوظ خان
بہادر زمانی محاصرہ قلعہ پھولچری از حیدرآباد رسیدہ، چون
با فاضل تعلقہ مدیرہ و ترنواپلی سر نواح کشیدہ، محمد یوسف خان
نام رسالہ دار فوج را برآں کار نامور و اورا معزول و مہبوس و
حضور طلب گردانیدہ نظر بر بزرگی برادری او از جرم بغاوتش
انقض کردہ، تکریم و تو قیرش مطابق دوام بتقدیم رسانیدہ، او بار
ثانی بحیلہ صحیح بیت اللہ الحرام زادہا اللہ تعالیٰ شرفا و تعظیما از
حضرت اعلیٰ مرخص گشتہ بحیدرآباد رفتہ، نظام علی خان بہادر
آصف جاہ ثانی و حیدر علی خان سر کردہ میسور را با افواج
گراں، و اسباب حرب بیکراں، بر کرناٹک آوردہ، پس از مجاہدہ
ہائے متعددہ بسمت مدیرہ در دست محمد ابرار خان اسیر شدہ،
انفعال حبس قلعہ نتہرنگر پیش بردہ، باز بمحض خلق ذاتی و حق
شناسی حضرت اعلیٰ معزز و مکرم، و براحت و آرام ندیم بزم خاص
و جلسہ محفل اخلاص گشتہ، مفضلش بقضیہ در دفتر ثانی در ضمن
واقعات برادران املا خواهد یافت *

انقصہ حضرت اعلیٰ پس از امتناع اظہار فاضل و حصانت حصار تروادی
و ترخیص ہر دو برادر مذکور بجانب ہر دو صوبہ مسطور بعزم وصول
قلعہ نتہرنگر از راہ سلمبر و تجاور بموضع کندور متصل قلعہ تجاور رسید،
پرتاب سنگہ زمیندار آنجا آداب استقبال و ملازمت، و سعادت مدارا
(۳)

(۱) سنہ ۱۷۰۰ع میں محمد علی نے مدھرا اور ترنواپلی پر چڑھائی کیلئے
اپنی فوج بھیجی تھی کونل ہیرن اس فوج کا افسر اعلیٰ تھا محفوظ خان بہادر
ہزار سواروں اور یوسف خان دو ہزار پیادہ سپاہیوں کے افسر تھے لیکن محفوظ
خان بہادر اس مہم میں بالکل غیرت جانیدار رہے (۲) یوسف خان ہندوستان کے
نہایت بہادر اور قابل سپاہیوں میں سے تھے انہوں نے انگریزوں اور فرانسیسیوں
کی ابتدائی لڑائیوں میں حصہ لیا تھا۔ وہ پہلی مرتبہ کمپنی کے مقامی سپاہیوں
کے کمانڈر مقرر ہوئے سنہ ۱۷۰۴ع میں میجر لرنس کی سفارش سے ان کو کمپنی
کی تمام فوجوں کا مستقل کمانڈر بنادیا گیا سنہ ۱۷۰۲-۰۴ع۔ انہوں نے فرچنانہلی کی
لڑائیوں اور سنہ ۱۷۰۸-۰۹ع مدراس کے محاصرہ میں کافی حصہ لیا تھا سنہ ۱۷۶۰-۶۱ع
وہ مدھرا کے گورنر رہے حیدر علی کی طرح وہ نہایت جری اور بہادر سپاہ سالار
سمجھے جاتے ہیں۔ (۳) رستہ - صف - قطار - دسترخوان جس پر کھانا چنا ہوا ہو *

با تینے گذاشت، کہ از پیچ سو برسد و فوج کمک نرسد، و قلعه بتبایع تسخیر خویش آید، ہر گاہ کہ از تاخت و تاراجی شبان روزہ کلراں و سواران سرہنہ اطراف و جوانب قلعه طاہرے نمی پرید، از انسداد راہ رسد تو نڈمان و فقدان غلہ وغیرہ اسباب برفوج سرکار و ساکنان قلعه اضطرابے عاید گردید، کہ حضرت اعلیٰ از انجام کار مایوس شدہ باحضر اعدیان و ارکان و جنرل لارنس وغیرہ سرداران فوج انگریز مشورت فرمود، کہ در اوقات جنگ حسین دوست خاں از خزیندہ و فوج رکاب و اعانت ہند و دکن پیش دستی بردیم، حالا لحاظ بریاس کمک احدے و دخل فرامیسی در تمامی ملک دکھن و انقسام مملکت بدست امرا و عدم زر و قصور لشکر تقدیم صلح ہر چند کہ خواستیم، اما بغور کمین داری رضا علی خاں بھمایت فرامیسی برای نظامت آرکات و امیدواری نندراج جہت حکومت ترچناپلی بسابقہ کا مگاری سرار راؤ در زمان نواب آصف جاہ نتیجہ آن غیر از باختن ملک کرفائٹ نمی فہمیم، کہ از حصول آرکات یا ترچناپلر بہرہ بیا بیم، و تقاضائے نڈٹ نیست، کہ مملکت وسیعہ ارثی و حقیقتاً خون بہائے پدر ما بحفظ جان مستعار بگذاریم، دریں تعہیر از شما رفقائے باوفا تدبیر میخواستیم، متفق اللفظ والمعنی ہمہ با جواب دادند، کہ دریں اوقات نازک بدون جانبازی حکم والا تحویرے نمی یا بیم، فرمود، کہ صلح ماہم ہمیں است، کہ بقائے

(۱)

انفاس برفائت شما بحکم اَلسَّيْفِ آخِرِ الْعِیْلِ دست بشمشیر بکشیم، چون نصرت من جانب اللہ است، یمکن کہ بر اعدا مظفر شویم، و از اندیشہ ناموس بفضله محفوظ ماہم، و نوش راحت بعوض نیش این محنت، بنوشیم، یا نقد جان خود کہ تصدیق آبرو است، صرف اشترائے جنس ناموری مردانگی سازیم، تمامی مخاطبین باز عرض نمودند، کہ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا، ماہر وقت کار نقد جان نثار حکم ربوبیت می نمائیم، و از عہدہ فدویت می بر آئیم، بعد ازاں حضرت اعلیٰ

بیان احداث کردن نندراج حصار کلي اطراف کوه بهنکار کونده

بانپاشتن سرب و باروت وغیره و آلات حرب و محاصر گردیدن

بر اطراف قلعه و تنگ کشتن حال محصورین از انسداد راه

رسد و شبخون کردن حضرت اعلي برفوج اعدا در حالت

یاس و شمول فتح بے قیاس از فضل رب العین والناس *

حصار دولت پایدار محفوظ اقتدار صاحب اختیاریکه دیوار

ادبار خیره چشمی دشمن، هر چند سراسر آبن، و کوه ذخیره اسباب

فتور رفتن، در دامی، باشد، از جمله دلاوران رکاب همتش غبار پراکنده

گردد، و برکات نعمت بے شمار اینار دست وقار بختیاریکه وظیفه خوار

مایده^(۱) لانحصار عنایتش اگر احمیانا از آفت ارضی شکایت تصور لغمه

نماید، بحکم قاسم قسمت انس و جان، نعمائے هشت خوان آسمان

سامان سیر چشمی او شود، چنانچه حضرت اعلي و تدیکه چون

خورشید در برج حمل و داخل قلعه نتهرنگر گردید، تصور ذخیره اش

هلاوه غنیمت رفتن آذوقه همراهی دید، مگر از بندوبست و خود

داری با محافظ استحکام قلعه بود، و هر روز با آوردن رسد راه تردد تازه

می کشود، و نندراج برفوت و شوکت فوج خود و بمعنائی مرار

راؤ و فرامیس وغیره نخوت و عجب بهم رسانیده، بنا بر تشدد محاصره

از قرارگاه سریرنگ و جهنگیر شمالی قلعه طرف کوه دهبوی بنڈا شرقی

قلعه لشکر و سمت غربی نیز فوج متعین گردانیده، خود بصوب

جنوب مع فوج جهت انسداد راه شبگیر مردم رسد رسان علاقه

تونڈمان زمیندار اطراف کوه بهنکار کونده، احداث حصارے ازگل

و سنگ بنا بر انپاشتن اتواب باروت وغیره اسباب و ذخایر و گرد

آن فوج نکبت موج خود را دایر و محاصر ساخت، و بر کوهی که

از زمین کشتنش بممله اول مفصلته الذیل آن روز بنام فتح پهاڑی

شایع، و مهاڑی بهنکار کونده واقع، است، جماعه فرامیس گماشت،

و بر کوه رٹی مله واقع غربی آن و هشت جانب قلعه افواج جداگانہ

(۱) خوان بهرا هوا کھانه اور نعمت مع - دسترخوان جس پر کھانا چنا هو *

سلطانی پاس و پرداخت اینها منظور داشته غالب است، که باز درین ملک روانه فرمایند، تفصیل ارشادات آن وقت که طول و طویل است درین اختصارات گنجهایش نیافت، موقوف بر دفتر ثانی است، غرض پس از ضبط و نسق محلات، و ادائے وصایائے ہمگی مهمات، از فوج ماحضر مرقوم الصدر ماوجب حفاظت تفویض قلعه گردانیده، باقی سنجهیده، و با اسباب جنگ چیده، اول شب باتفاق جنرل لرنس و اعیان خاص از دروازه جنوبی متصل روضه حضرت فریدالدین صاحب شهید قدس سره رسیده، در انتظار صبح برائے جنگ توقف ورزیده، چون جمعیت فراسیس کمین دار فتح پھاری، سواد لشکر از دیدہ گمان در تاریکی شب دیدہ احتیاطاً و امتحاناً دیر دیر اتواب سر میداد، گوله قریب جلسہ خاص می افتاد، بنا بر تہی کردن جا مصاحبین چندانکہ عرض کردند، فرمود که در عالم سر گرمی جانبازی، حفظ جان منافی غیرت غازی است، درین گفتگو ہر گاہکہ سه ۳ پاس شب گذشت، و پایے باقی ماند، حکم سنجهیدگی فوج نافذ گردید، و جنرل مذکور بعرض رسانید، کہ از فوج رکاب معلی جمعیت اعدا صد چندان است، و صورت تعهد پیکار امروز از نظر عقل پذیران، و جان بردن بقتح و نصرت غیر امکان قرار داده ایم، کہ بحالت ہزیمت زنده بر نگردیم، و مراجعت بدون دفع دشمن نمائیم، صلاح دواست آنست کہ حضرت بقلعه تشریف فرمایند، و بر برج قلعه جلوس نموده تماشاخانے جان نزاری ما جان نثاران نمایند، اگر بحولہ و قوتہ بر دشمن غالب می شویم، سرفرازی تحسین زبان خداوندی می یابیم، اگر احياناً حسب حیثیت وقت کہ از کثرت کینہ خواران امید مراجعت، مثل اعادہ جان رفتہ، و ارجاع ہر گذشتہ محال می دانیم، نوع دیگر واقع گردد، بعد ازاں ہر چه صلاح متصور شود بعمل آید، چون قوم فراسیس بغیرت رفاقت چندے، علی رضا خان را بعد حسین دوست خان در پھولچری جادادہ، سعی بر شد و فلاح او دارد، یقین حاصل فدریست کہ خواہ پیام والا بھصانت ہمیں قلعه درین جا صورت بندید، خواہ

لشکریان را خلائی انبار خانه که در آن قوت یکت وقت نمائده نشان داده، و عدم تحمل بار فاقه و غیرت امیری دست دشمن و خان مان بر باد دادن پیش نهاده، آگاه نمود، که فردا روز جانبازی است، و در عرصه همت وقت دست درازی، و قابوئی تیغ گذاری میدان جنگ است، و باز از خریدن نام و ننگ، پس هر که بپاس وفات، و قبول رنج و مشقت، شراکت ما نماید، بماند، و کسیکه مفارقت جوید، هر جا که خواهد نبرد، چنانچه اکثری از لشکریان راضی برفات شدند، و معدودی بعیله بیماری و غیره تعذرات رفتند، چون موجودات لشکر بعرض تفتیش شناخت، یک هزار و یک صد سوار و دو هزار پیاده ملازم خاص و کمکی تجاور و توندمان و پانصد فرنگی و یک هزار و پانصد جوان بار جمله دو هزار کس علاقه انگریز و شش ضرب توپ بمیزان خیال وزن کثرت مخالفین که عیارت از سی هزار سوار و پنجاه هزار پیاده علاقه نندراج و مرار را و دو دوازده هزار بار و سه هزار سولداد و یک ضرب توپ علاقه فرامیس باشد اندازه معازنه گاه و کوه و مقابله متنفسه و انبوه یافت، بعد از آن در محل سرا تشریف برده، و وداع همه با بعمل آورده، سراسر باروت گسترانیده، خیرالدین خان یزنه و نایب خود را فرمود، که از بالائی برج قلعه فردا تماشاخانه فوج خاص نمایند، چون مراجعت به نبیل مقصد بسلامت جان منظور نداریم، در صورت وقوع آن حال باید، که آتش باین باروت بدهند، که احدی از آناس نمائند، و از مخالف خلل در ناموس نرسد، بسید علی خان خالوی نواب بیگم ارشاد شد، که این بار سه پسرانم یعنی عمده الامرا و امیرالامرا و سیف الملک را حفاظت سازند، اگر اقامت قلعه نهرنگر دست نهد، بیکی از دو بندر انگریز خواه بچنایتن خواه بدیونام پتن رسانند، و از اتفاق انگریز بشرط امکان ملک بدست آرند، در صورت سرکشیدن شورش فرامیس که یقینی است، از انجا سمت هند بحضور ظل سبحان رسند، باوجودیکه کار انجام برهم است، و ثبقت تمام دارم، که بندگان

باسم فتح پہاڑی موسوم و مشہور گشت، حضرت اعلیٰ بالائے کوه برآمدہ دوگائے شکر ایزد یگانہ بتقدیم رسانید، و حیدر نایک مرقوم صفحات صدر دران حال اطرافش بر طلاہ بود، آواز شلک ہاشنیدہ، با گروہ سواران خود رسیدہ، دید کہ کار از دست رفت، ہوا گر فتنش عاری گشت، سواران سرکار کہ پائین کوه دست بشمشیر بودند، مقابل روگردیدہ، شکست دادند، حضرت اعلیٰ مع جنرل لارنس وغیرہ اعیان، با جمعیت خاص تعاقب کنان بہنکار کندہ رسید، و ہمگی فوج مخالف کہ دایر دار آنجا بود، تیار و مقابل فوج سرکار گردید، و کوشش از طرفین بتقدیم رسید، چون از ظلمت شب چشم تمیز قلمت و کثرت خیرہ بود، جماعہ انگریز باہم قلمت خود از کثرت تہور ذاتی غلبہ نمودہ، توپ خانہ فراسیس دفتعا بدست آورد، ازین معنی جماعہ اش بنادیق بصولت لشکر و ہم از دست گذاشتہ و خسارہ حال جان برداشتہ، بقیتہ القتل بے اجل بہرہ، درین حال بوسع میدان جدال، و استغراق ہر گروہ در بحر قتال، حضرت اعلیٰ از جنرل لارنس ک با فراسیس در آویختہ، و از فوج خاصہ کہ ہر نندرا جیان ریختہ بود جدا، و با معدودے برش شمشیر خاص می آہرود، و از محمد اعتبار خان بہادر بپہر جنگ کہ دران زمان یکی از ملازمان رکاب و بہ محمد سعدی نام اصلی بے منصب و خطاب بود، و دست بفتراک اسپ خاص کسب سعادت جلودوے می نمود، نشان فوج و جنرل لارنس خواست، خان مذکور بہ تجسس بصارت جنرل را از فاصلہ تریبہ دست بشمشیر برہنہ ریاضت کنان، دیدہ بشناخت، و بخداوند از حال، اتصالش معروضداشت، ہرگاہ کہ حضرت اعلیٰ بجنرل مذکور کہ جماعہ فراسیس را بسبب سبہ مستی غفلت آنها، و انتضائے فنون دلاوری و دانائی خود، از بودن شب تار، و پردہ پوشی کمان کثرت فوج سرکار، مفت اسیر، و بے حربہ نمودہ، و دوطرف آنها

(۱) فوج جو ہر اور لشکر کی رات کو محافظت کرتی ہے *

بعدم امکان این معنی بدیونام پٹن یا چینا پٹن تشریف فرما

شود، در هر دو حال حارسان هر دو بندر مذکورہ تا توان و جان خود، از فوج وغیرہ کمک خواهند ساخت، و اطاعت والا من جمیع الوجوه بر خود لازم خواهند داشت، زیرا کہ پاس مراعات

و سلوک والا نصب العین ہمت وغیرت ہائریل کمپنی و پادشاہ ما است، حضرت اعلیٰ تبسم فرمود، کہ مارا ہم از قوم با وفائے انگریز ہمیں امید است، و توقع وفاداری جاوید، اگرچہ شما شرط وفات و وفا بجا می آید، و ہرچہ یقین ما است می گوئید، لکن باید کہ سردار در مبارزت بر پیشہ مبارزان باشد، نشود کہ

مثل زبان زد گنجیغہ بازان بازی بے میر برام گردد، الغرض خود بدولت فوج را بر شبخون مستعد، و غضنفر علیٰ خاں و محمد ابرار خاں را، بر میمنہ و میسرہ، و فوج تجار و تونڈمان متعاقب، مقرر کردہ بکمال ضبط و ربط آئین جدال اقدام نمود،

جنرل لارنس سردار جمعیت انگریز مقدمتہ الحیدیش سرکار، با اتصال فوج پہاڑی، چونکیدار بیرونی جمعیت متعینہ آنجا را کہ بزبان فرانسسی دوبار آواز استفسار داد، متصل بود، کہ بقاعدہ کلیمہ فرنگ دنہ سیوم بانگ زند، و در صورت عدم جواب بندوق سرکند، سابقہ بکار بردہ، قبل از صدائے سیومگی او از ضرب پشتول مغزش بر آورد، و پیش ازانکہ از آواز پشتول جمعیت فرانسسی بیدار، و فرام و مقابل شود، بر کوه مذکور حملہ کرد، و فوج مخالف متعینڈنہ آنجا ہزیمت خورد، ازاں روز کوه مذکور

(۱) نکہبان - پاسمان (۲) اولک مشہور کھیل ہے (۳) فرانسیسی کاروری کے جنوب میں ڈیرہ انداز تھے انہوں نے رصد رسانی کے تمام راستے بند کر دیے تھے اور ہر طرف سے فائدہ بندی کردی تھی لارنس نے فقیر چٹان نامی مقام پر اچانک حملہ کرکے اس پر قبضہ کر لیا فرانسیسی اپنی اصلی قیامگاہ سنہری چٹان (کولڈن راک) کے پاس پناہ گزیں ہوئے اور یہ دہشتناک خبر میسوری اور مرہٹہ سپاہیوں میں پھیل گئی یہ دونوں فوجی دستہ بھی فرانسیسی فوج میں آکر مل گئے انگریز فوجیں دشمن کی فوج کے مغربی اور غیر محفوظ حصہ پر جس کی مورچہ بندی نہیں کی گئی تھی علی الصبح سورج نمودار ہونے سے قبل حملہ کر دیا فرانسیسی سپاہیوں کو دریا سے کنارہ ہٹ گئے *

بیان قلعہ ویکونڈان بیورش خاصہ حضرت اعلیٰ و اسیر شدن
ولی بہار و قلعہ دار با چہار صد کس و مقید گردیدن آنها در قلعہ دارالانصر
نتہرنگر ترچنپلی *

اعانت حضرت حق جل اسمہ بندہ را کہ با صلاح مهام خلائق از
گروہ انام برجید، آرائش مهماتش را از جز تا کل کہ بمقتضائے القائے
فضل غیبی پیش نہاد ہمت والائے او گردد، متکفل می شود،
و دشوار یہائے او را باسانی رساند، بعد از انکہ نندراج ہم چندین مرار راؤ
و فراسیس، مع بقیہ اسیران، از جنگ بندہ کار کونڈہ بسوے سریرنگ و
جہمگیس مفرور گردید، حضرت اعلیٰ اسباب ذخایر زاید الا احتیاج
غذیمت استیصال حصار مہدئہ نندراج آمادہ دارالانصر خاص نمردہ،
بنابر افتتاح طرق اطراف اولاً سمت قلعہ ویکونڈان واقع غربی قلعہ
نتہرنگر کہ بعصانت ولی بہا در نام نمک پروردہ سابق سرکار و
ملازم لاحق میسوریہ بغاوت شعار، با چہار صد کس علائقہ دار مخالفین
ثلاثہ مذکورہ، کمین گاہ امتناع رسد رسائی تو نڈمان بود، عنان ادہم
عزم ممالک کشا، با فوج خاصہ عطف، و بیورش تہورانہ خاص
مفتوح و مسخر و با خاک برابر، و جماعہ متحصنہ آنجا را اسیر و
مفوض دارالانصر، و مسلسل زندان ابدی گردانید، و چون بنصرت الہی
محاصرہ قلعہ و انسداد طرق جوانب افتتاح یافت، و جمعیت معاندین
ثلاثہ مذکورہ بقابو جوئی یورش قلعہ نتہرنگر، میان بحرین مسطورین،
در دیر سریرنگ و جہمگیس رخت اقامت انداخت، با کہی قصد
آنها، لحاظ بقلبت فوج خاص، بمصلحت نمایش رعب و قوت و
شوکت فوج خویش، و دفع مطلق العنائی مخالف بد کیش بہ تحویز
شہخون از راہ راست، بے مزاحمت بھرکاریری، در باطن قرار دادہ،
(۱)

با فوج نصرت موج از دارالانصر کوچ فرمودہ، برکو یلڑی کہ شرقی قلعہ و
بفاصلہ پنج کروہ واقع است، رسیدہ، با آغاز سلسلہ بے انقطاع

(۱) لڑنے نے ہارش کا موسم اپنی فوجی چھائی ہی میں گزار کر جو تنجاور کی
سرحد پر قائم کی گئی تھی نواب صاحب کے ساتھ کویلڑی کی طرف بڑھنے کا
ارادہ کر لیا قلعہ ترچنپلی میں جو فوج تھی اس کو آرد مضبوط کرنے کے لئے یہاں
سے چار سو ہندوستانی اور ایک سو پچاس یورپین سپاہی بھیجے گئے *

بداشتن دو ضرب توپ پر بار ' ہیبت قید دیگر افزوده ' نشانده بود ' باآز بلند خواند ' او بایمائی حرکت دست منع ندائے بلند کرد ' و بنمود ' که تا آن حد نشستگان مابین دو توپ ' ہم فرامیساں اند ' و از بے تمیزی محض اسیر قید من بستند ' میادا کہ با و از کلام حضرت بفہمید ' کہ رئیس ملک اند و از اندازہ جمعیت قلیل ' با آگہی یا بند ' تحمل کہ مبدل شوند ' و دست و پائے تردد زند ' مشہور است ' حرکت میدقوی اندیشہ گسستن دام دارد ' لازم است کہ جمعیت مقید ' ہمیں تاریکی ' بعجلت تمام تر ' بقید فوج سرکار ' و اصل قلعه گردد ' چنانچہ ہماں وقت بحفاظت تمام نصف فوج سرکار ' و سرکردگی محمد ابرار خان ' بزدان فوج قلعه رسانیدند ' دریں اثنا ' فوج سرار راؤ وغیرہ خفته بخٹان شبستان دیر سریرنگ ' از صدائے اتواب بیدار شدہ ' حین آغاز سفید صبح ' بحر بگاہ رسید ' و شکستگی فرامیس شکست سیفہ ' شجاعت خود دید ' و منتشر گردید ' و حصار نواحداث بہنکار کندہ ' مع اسباب اتواب و

باروت و اقسام ذخائر بشہود معنی کم من فکۃ قلبیۃ غلبت فکۃ کثیرۃ یاذن اللہ در قبض و ضبط اولیائے دولت در آمد و کتب گوپال نام برادر خورد ندرج با دو ہزار کس اسیر و دستگیر گردیدہ در قلعه با اسیران دیگر مقید گشت ' و بغنیمت اسباب بہنکار کونڈہ ' از حکم عام و دستبرد خواص و عوام و مردم ملازم و مقیم شہراز ذخیرہ غلہ وغیرہ در ہر خانہ اندبارے ہر آمد و قحط غلہ بتائید اقبال و فتح عد و مال ' خداوند دادگر ' و روداد بے احتیاجی مال و زر ' بسر آمد ' حضرت اعلیٰ بوقوع چنین فتح شایاں ' شکر حضرت سبحان بجا آورده ' جنرل لارنس را تحسین و آفرین و بخشش یکت زنجیر فہل فرمود ' و بجملگی سرداران فوج موافق مراتب از عنایات اسپ و خلع و افزایش مناصب سرفراز ' و سایر مبارزان لشکر را از انعام زر و گہار بے نیاز نمود *

فتور رسانند، از غرایب نیست، که شهنشه بیدار حفظ حفیظ تدبیر آنها را منقلب نگرداند، آوانیکه خداوند دولت و اقبال، بکمین داری شهبخون لشکر بدسگال، با فوج نصرت اشمال، از قلعه برآمده بمقام کویلتزی فرصت جوع شدت برشکال، و در قلعه دارانصر خیرالدین خان نایب، و سید علی خان قلعدار، و سید ناصر علی خان ضلعدار، جماعه انگریز بخصانت قلعه بالاستقلال بود، سردار فوج فرانسیس، و کراچوری نندراج، و مرار راؤ، باوجود کثرت لشکر و وفور توپخانه، شوکت، و افزونی اسباب حرب وغیره، از برخاستن محاصره خود، حیرت وغیرت بکار برده، بعد تامل تردد تعام، با سوبدار نوکر سرکار، و معتمد هرکاروبار قلعه، بوساطت برادر اوکه در لشکر خود علاقه نوکری داشت، باقبال مبلغه ساخته، و به تجویز باطل، در تیاری نرد بانها وغیره اسباب پورش پرداخته انتظار ایماے سوبدار مذکور داشت نامبرد دروزے از خیرالدین خان به بهانه شادی کسیه از اقرباے خود، را هدایای ضلع از اضلاع خارجه قلعه گرفته علایق را جارج ساخت، و به مخالف از فرصت شب آن روز اطلاع داد و

(۱)

فرانسیسان پردغامع فوج نندراج و مرار راؤ، بوساطت کشتی وسبدها، که برائے چنین وقت احتیاطاً از چند گاه آماده و مهیا داشتند، از بحر کاویری، شباشب مع توپ خانه، وغیره اسباب، پورش عبور نموده، باجمعیت خاصه کلاه پوشان خود، از طرف برجیکه محفوظ مدفن حضرت شاه فتح الله صاحب قدس سره است، نردبان، بدیوار قلعه رسانیده، اندرون حصار اول، تا پانصد فرنگی بندوق بدوش در آمدند، و بهممر کوتهی نردبان، از پورش حصار ثانی، که بلند تر از حصار اول می باشد متعذر گشته، دو دو نردبان بر یکدیگر پیوسته، و از رسن ها بسته، بر برج حصار ثانی برآمدند، و نندراج و مرار راؤ، باجملگی لشکر مسلح، و منتظر، و گوش بر آواز بودند، تا بهمجردیکه فرانسیمان در قلعه، درآمده دروازه اش کشایند، داخل قلعه مشورند، درین اثنا خیرالدین خان برویت لقائے شاه فتح الله صاحب قدس سره و ارشاد اینکه اے پسر چه می خوابی، مخالف را که بر قلعه برآمده است دریایی، از غفلت خواب، براسان برخاسته، بسردار جماعه انگریز، و دیگر سرداران فوج سرکار، برائے مستعد و مسلح و حاضر شدن، تاکید فرستاده، خود با مردم موجوده بسوائے برجیکه در رویا نشانش

شدت باران چہل روزہ، امتلائے رود و انہار و کثرت کل ولا کہ عبور
عابران حباب ازاں میدان بے اندیشہ فروشدن محال بود، توقف
اضطراری طویل درکاردید، و از تعذر روانی گرد و نہائے اتواب، ظہور
سرکوز شبخون دشوار اندیشید، دریں اثنا پیادہ ہائے نندراج حسب
عادت و رواج خود ہائے دست تعدی بر مسافریں و مزارعین دراز کردید،
و تابہ بیست کس عاری از بینی و گوش نمودند، ازین معنی مزاج
مبارک حضرت اعلیٰ بر آشفست، و گوش نندراج بہ تیر این پیام
سفت، کہ ازین حرکات شدیدہ کسان خود را بازداري، و گرنہ بییقین
پنداري، کہ زخم تاسف بینی و گوش کنی گویال برادرت، و دو
ہزار اسیر جنگی، بہنگار کنندہ وغیرہ، بر خاطر برداري، چنانچہ او ازین
پیام ہراسیدہ مردم خود را از قطع بینی و گوش ممنوع گردانید،
و سرگرم انداشتن ذخیرہ بسیار گردید *

نردبان رسانیدن فرامیس بفتور سوہدار ملازم سرکار بر قلعہ نتہرنگر

و در آمدن در حصار اول و بر حصار ثانی و اسیر و قتل و مفرور گشتن
آنها از آگاہ شدن و رسیدن خیرالدين خان *

(۱)
از انجا کہ کامیابان دولت ازلی اتکا بر حفاظت حافظ حقیقی دارند،
و بہر انتہا حصانت حصن جمیع احوال، خود را غایب او غافل و اورا حاضر
و ناظر می شناسند، امور متعلقہ شان، خواہ در غیب، خواہ در حضور،
از دغائے بدخواہان، اصلاً شایبہ تزلزل و تغلل نگیرد، و اگر احیاناً
دزدان تغلب شعار حوادث، بقلعہ جمعیتش، در تاریکی عناد نردبان

(۱) بھروسہ کرنا (۲) بیچ میں آجانا - حال ڈالنا - خرابی (۳) پلٹنا - گردش - پھر جانا
(۴) ڈوبنے کے دم - مسنی کی جگہ میںوالی کو مقرر کر کے نئی امدادی فوج بھیجی اور
حکم دیا کہ رات کی تاریکی میں سیڑھیوں کی مدد سے قلعہ میں داخل ہو جائے ادھر
قلعہ کے اندر جو قیدی تھے انہوں نے چونکہ انہوں کو ایک کثیر رقم بطور رشوت دینے کا
وعدہ کر کے ہر طے کر لیا تھا کہ قلعہ پر بیرونی حملہ ہونے وقت تھوڑی سی روک تھام کر کے
قلعہ کے دروازے کھول دیں چنانچہ اچانک قلعہ پر حملہ ہو گیا لیکن اس حملہ کی اطلاع
بجایا راجہ اور سرکاری راؤ کو نہیں دی گئی تھی حملہ کے بعد انکو اس کی خبر ملی
فرانسیسی دروازوں کے اندر داخل ہو گئے لیکن اپنی فوجوں کو قلعہ کے اندر تھرانہ سکھ
بلکہ بہت جلد پیچھے ہٹا دئے گئے انگریزوں نے قلعہ کے دروازے بند کر دیے اور ان کے
ہاروت کے ذخیرہ پر قبضہ کر کے دشمن کے فوجی پشعہ ہر گولہ باری شروع کر دی تقریباً چار
سوسپاہی نو افسروں کے ساتھ اسیر کر کے گئے اس حادثہ کا ڈیوچلہ پر بہت اثر ہوا *

بیان صلح فرامیس با حضرت اعلیٰ و مفرور گشتن نندراج و مرار

راؤ بسمت مواطن خودها *

کامروائی گھیر و دار مملکت، سزاوار اقبال والا حشمتی، کہ مخالف، سرکش اگر آنسوئے دریائے آب شور ترار گاہ دارد، از شور آب موج شمشیر خلاف زدایش، کشتی دست التجائے مصالحت دواند، و فرمان فرمائی کاروبار ریاست، حق نیست حق پسندی کہ جمہور بندگان حق، اگر ہمہ روی زمین فتنہ خیز باشد، در ظل حمایت امن و آرایش روئے آسیدی نہ بیند، اگرچہ نندراج و مرار راؤ از امتھان شکست متواترہ، و امتداد جنگ و محاصرہ، دلتنگ شدہ، روئے ارادہ بسوئے ممالک خودها آوردند، لیکن از دل دہی فرامیس، ظاہراً علم پر خاش افراختہ، باطناً ببہانہ جوئی فرار، پوش باختہ بودند، و قتیکہ اشتہار محاربات معارک متعلقہ کرناٹک و ارتفاع الویہ فتوحات متوالیہ حضرت اعلائے اجلال توزک، بسازواری کشایش جمیع قلاع و تصرفات تمامی اضلاع و اقطاع و رفع بد مستگی، صہبای غرور فرقہ فرامیس ہریمت تاسیس، از شکست شیشہ ہر فتور و دغا، و واژونگی ساغر تدبیر ہر جدل و دغا، و مسلسل گردیدن قوم آنها، در قلعبات خاصہ خداوند ممالک کشا، بفرنگستان رسید، فرمان روائی فرامیس از خواب بے خبری بیدار گشتہ، و پر خاش بے حاصل با قوم ذی شان انگریز بہادر، و محاربات این ملک جز بہ نقصان و خطائے خویش نیندیشیدہ، با پادشاہ انگریز در ولایت صلح نمودہ، چون در ہماں زماں احکام ہر دو پادشاہ مذکور، بھارسان بنا در ساحل ہند متضمن صلح فریقین مذکورین، رسیدند،

(۱)

موسیٰ کودی نام یکے از مخلصان پادشاہ فرامیس با ہندیہ و

(۱) سنہ ۱۷۰۴ع میں موسیٰ کودی پانڈجری پہنچا اس نے انگریزوں اور فرانسیسوں کے درمیان تین مہینوں کے لئے عارضی صلح کرادی جس کا اعلان اکتوبر کے مہینے میں ہوا انگریزوں کی جانب سے دو نمائندہ پانڈجری پہنچے اور دسمبر کے آخر میں عارضی صلح نامہ پر طرفین کے دستخط ہوئے۔ ہم کودی نے نواب صاحب سے ملاقات نہیں کی۔ ڈاؤول لکھتا ہے کہ انگریزوں اور فرانسیسوں کے درمیان جو عارضی صلح ہوئی وہ جنوری سنہ ۱۷۰۴ع میں مدراس میں ہوئی تھی *

یافتہ بود روانہ گشته، بالائے فصیل برآمد درین فرصت ہشتاد و پنچ فرنگی فرامیس، بوساطت نردبان، بالائے برج حصار ثانی، رسیدہ، اتواب آنجا در اختیار آوردند، و دیگران نیز درپے آنها سعی صعود داشتند، دفتاً جان موصوف بچستی و جلاکی، چون قضائے آسمانی، بر سر آنها ریخته، اہل برج را کہ ہشتاد و پنچ کس بیش نبودند، اسیر نمود، و جمعیت سرکار و انگریز از دروازہ وسطی قلعہ، بین الحصارین براس در آمدہ، برروئے مقامیر مجموعہ آنجا از تعجل توپ انداز یہا در حصار عدم کشود، از آنها ہر کہ سر از ان آفت زید سراپا را طعمہ نہنگان خندق گردانید، دولت خواہان سرکار بعد تصفیہ قلعہ و فروزانی روشنی تفتیش مفسدہ، اطراف قلعہ مالا مال سوار، و احشام مخالف دیدہ، فوجے مامور تندیہ آنها گردانیدہ، و از بالائے برجہائے قلعہ نیز جہت نفض صور فنائے اہل دغا، دم اتواب کشادہ، تادمیدن صبح، از رنگ آمیزی دست تیوز زمین را گلگون، ورود کاویری را دریائے خون نمودند، و سفیدہ سحر،

(۱)

باشنحرف شفق آمیختہ، نقش روز عید دومتان و دست یاس دشمنان، از یک مطلع بر صفحہ روزگار ثابت ساختند، نانہ جانکاہی چہار صد و ہفتاد و دو فرنگی فرامیس اسیر، نفیر شادیانہ خورمی خود ہا گردانیدند، حضرت اعلیٰ از صدائے اتواب در کویلوی تمام شب اضطراب تو ہمات داشت، و صبحے از رسیدن عرضداشت خیرالدین خان متضمن روداد دغائے شب و ظہور صورت فتح غیب، شکر فتاح حقیقی نمودہ، معاً سوار و بسان ہما سایہ انداز سر ساکنان نٹہرنگر ہماں روز بوقت عصر گردید، و با احباب ملی گشتہ، و بہر دم سپاہ در جلدوئے جوان مودیا، سرفراز نواز شہا فرمودہ، و بمضاجع بزرگان خصوص بدرگاہ حضرت شاہ فتح اللہ صاحب نیاز گذرانیدہ، خیرالدین خان را بخطاب بہادری، و افزایش منصب سر بلندی اوج افتخار بخشید *

(۲)

(۱) ایک معدنی چیز ہے سرخ رنگ کی جسکو ہندی میں اینگر کہتے ہیں (۲) جمع مہوچ کی - خراب گاہ - سونے کی جگہ - جسم کا زہر جو کروزہ بدلیے کی حالت میں بستر سے لگے پھر لڑائی میں مارے جانے کی جگہ *

(۱)

فرستاد، و بجایش موسی لیری نام سردارے را بر حراست پھولجھری مقرر ساخته، خود ہم بوقفہ چندے بولایت رفت، روز یکہ با فرامیس صلح گشت، نندراج و مرار راؤ آز استیلائے خوف و ہراس دست و پاگم کردہ بے آنکہ قرار و مدارے بعمل آرند، و اظہار حرف مدعا سازند، شباشب افتان و خیزان رخت ادبار سوسے ضلعات خود کشیدند، بعد از ایام دراز بھکم کار ساز در ملک محروسہ بزمود صورت امنیت رعایا و تجار منتشرہ وغیرہ با ماکن و مواطن پریک رسیدہ، بکسب و پیشہ خود قیام ور زیدند، و مسافران بر و بھر بے خطر آمدورفت شروع گردانیدند*

بیان رسیدن حضرت اعلیٰ پھیناپٹن بعزم تسخیر نیلورو

معروضداشتن گورنر آنجا در باب آوردن موسی بوسی از

رفاقت نواب صلابت جنگ و نوشتن خداوندی دران باب

بموسی لیری حارس پھولجھری و بعد رسیدن جوابش نامہ فرستادن

خود بدولت بنواب مذکور و بر آمدن موسی بوسی از آنجا و کشتہ

(۲)

شدن حیدر جنگ علاقہ دارش بہ تدبیر نواب نظام علی خاں و

کمک نوردن خداوند ما از فوج و زر معرفت مستر کلیوس بکوٹھی

انگریز واقع کلکتہ*

(۳)

حضرت اعلیٰ بعد تشکید مبای صلح و پیمان، و حصول اطمینان،

از شرور معاندان، ملازمین را بجلدوئے جانفشانی، بتفاوت درجات

(۱) سنہ ۱۷۰۰ع میں موسی لیری پھولجھری کا گورنر مقرر ہوا (۲) نواب

صلابت جنگ کے بعد آپ کے دوسرے بھائی نواب میر نظام علی خاں جانشین ہوئے درواز دہلی سے آہنی خطاب (نظام الملک فتح جنگ دار وفادار) عطا ہوا شروع شروع میں فرانسیسیوں سے اتحاد رہا مگر جب یورپ میں انگریزوں اور فرانسیسیوں کے درمیان جنگ کا آغاز ہوا تو یہاں ہی اسکے اثرات ظاہر ہوئے مہمد علی خاں والا جاہ کی کوشش سے انگریزوں سے آپکی دوستی مستحکم ہوگئی اور فرانسیسیوں سے ہمیشہ کیلئے تعلق منقطع ہوگیا آپ نے ہارہا انگریزوں کی حمایت میں شناسا کر آہنی سے مدد دی سنہ ۱۷۰ تا ۱۲۱۸ آپ نے حکومت کی (معاوضہ از یورپ میں دکھنی مخطوطات صفحہ ۴۷۷) (۳) مضبوط کرنا۔ کی اور چونکہ سے استحکام کے ساتھ عمارت بنانا*

صلحنامه موسوم حضرت اعلیٰ از ولایت گشته بر پهلوجری رسیده، با سرداران بنا در انگریز صلح نموده، از حضور خداوندی با بلاغ تحائف و نامه مرسله پادشاه خود مصالحت و بار ملازمت خواست، خداوند دولت بصلح راضی نگشته، بعد از آنکه سرداران انگریز صلح پادشاه خود ظاهر کردند، و موافقت جنگ و صلح او صلاح از دید اتحاد و ولا عرض نمودند، بر مصالحت راضی شده، تحائف و مکتوب پذیرفته، موسی مذکور را بار داده فرمود، که اگر چه باقوم سراسر دعائے شما، اراده صلح بدون قصد اخراج بالکلیه شما نداشتیم، لیکن بیاس صلح برادر بجان برابر ما پادشاه انگریز، و سفارش فدوی یک رنگ جنرل لارنس، بشرط این اقرار صلح می‌کنیم، که خلاف زمان ماضی، بدور مستقبل، از جاده اطاعت منحرف نشوند، و موافق و مخالف موافقان و مخالفان سرکار باشند، و رضا علی خان پسر حسین دوست خان را در بندر خود جاند بند، و از نندراج و سرار راؤ بهیچ نوع تغلق ندارند، و بایصال، وجه خساره که از بد و فساد شما تا حال در تحصیل ملک روداده، و بادائے زریکه به لشکر کشی هائے دفعیه آن صرف گشته، متعهد نشوند، و جرمانه این جرایم باقیال تضاعف پیشکش معمولی پردازند، موسی مذکور امر مخالفت و موافقت مخالفان و موافقان و مالگذاری، پیشکش معمولی و عدم ارتکاب فساد آئنده و جان دادن برضا علی خان در بندر خود و کار نداشتن از نندراج و سرار راؤ پذیرفته، و از تعهد معاوضه نقصان ملکی و زر مصروفه لشکر کشیها، و تضاعف وجه مستمره مذکوره، در عوض جرمانه، بذریعه سفارش اعیان حضور، و جنرل لارنس و غیره، معافی جست، در موافات و هدایا و تحایف و لطایف افزود، حضرت اعلیٰ بعد استحکام شروط صلح و قبول نامه پادشاه فرامیس، که ترجمه آن بشاملات دیگر نامه هائے سلاطین و غیره انشاء الله تعالیٰ در دفتر دویم بعرضه تفصیل خواهد شتافت، اسیران فرامیس را از بند دست و گردن آزاد، و تفویض موسی کودی نمود، و او را بعطائے اسپ و خلعت رخصت پهلوجری داد، موسی دبلکس بانی فساد را به تقصیر بنائے فساد بے فایده ملک کرناگت، معاتب نموده، بولایت

و کامروائی حاجتمندان ہونے، بارعایا و برایا وغیرہ سکون آن سر زمیں نوازش نمودہ، از انجا عنان توسن اقبال بسوے عرصہ چیناپٹن گردانیدہ مسٹر جارج بکت گورنر آنجا کہ تافرنگی کندہ، استقبال کردہ موافق ضابطہ تحایف بندر پیشکش نمودہ، بساط ضیافت مہمد ساخت، اورا با جنرل لارنس بعطائے دوراس اسپ تازی نژاد باساز طلا و دو قبضہ شمشیر مرصع و دو جفت خلعت فاخرہ نواخت، و با اہل کونسلی و سرداران دیگر علی قدر در جاتم امتیاز عنایت دادہ، در فرنگی کندہ تایکماہ ودہ روز مقام، باز مراجعت بصوب آرکات فرمودہ، چندے، دران بلدہ متمکن کشتہ، توجہ بر تصفیہ ملک کماشتہ،

(۱)

بعضے پالیگاران منحرفہ اطراف آرکات مثل بہراج و تر چیندی وغیرہ را بفرستادن افواج قاہرہ مطیع و خراج گذار، عبدالوہاب بہادر برادر بھجان برابر را از عطیہ جاگیر چنور وغیرہ مواضعات سیر حاصل کامیاب افتخار نمودہ، بمیراسد اللہ خان کہ سابق دیوان نواب صفدر علی خان شہید، و حال در قلعہ ویلور محبوس غلام مرتضیٰ خان بود، از قید رہانیدہ، نیابت نظامت صوبہ آرکات تفویض گردانیدہ، باز بچیناپٹن رسیدہ می خواست، کہ متوجہ بندوبست نیلور شود، و جوہر صداقت محمد نجیب اللہ خان بہادر برادر عزیز کہ از حصول تسلط آنجا بعد دفع فساد محمد کمال طغیانی ورزیدہ، در

(۲)

اوقات جدال و قتال، و محن و نکال، خود بدوامت با عانتے پیش فیامدہ بود در یاد، اگرچہ شہہ کیفیت روانگیش بر نظامت نیلور در صفحات صدر گذشت، و احوال مفصلش در دفتر ثانی بشا ملات احوال برادران، مدین خواهد گشت، لکن درین جاضرورتا بمقتضائے مقام نوشتہ می شود، آنکہ بعد شہادت نواب ناصر جنگ

(۱) بہراج کا دوسرا نام بہراج پالیم یا کاروتو بھی ہے۔ فرجینی غالباً بچھاما ہو گیا نواب صاحب نے 2,40,000 روپیہ ونکتہ گری کے بچھاما ٹائلٹ سے اور دو لاکھ روپیہ کا لہاسٹی کے پالیگار دامرلا سے اور ڈیڑھ لاکھ روپیہ کاروتو یا بہراج پالیم کے راجہ سے لینے منظور کر لئے ونکتہ گری کے بچھاما ٹائلٹ سے اطاعت و فرمانبرداری کا اقرار لیکر نواب صاحب کی فوجیں بہراج پالیم کی طرف روانہ ہوئیں اور وہاں کچھ دنوں تک ٹہری رہیں (۲) عذاب رنج - دکھ *

(۱)
 اعلیٰ و ادنیٰ از زر و خلعت و اسپ و جاگیر و منصب و آذرا رات
 ابدی سرفراز، و مشایخین و سادات و علما و زہاد را از تقرر دیہات
 انعام و یومئہ نقد علی الدوام حق الریاضات، و ادعیات، استحکام
 دولت، و استیصال اہل عداوت، بسے نیاز ساختہ، و از توجہ ترمیم
 شکست و ریخت قلعہ نطنز، و اندیاشتن ہرگونہ ذخایر، ماوجب
 قلعہداری بہ یسر حال سکنہ قلعہ مذکور کہ از امتداد محاصرہ عسرت
 کشیدہ بودند، پرداختہ، و بعموم رعایا و ہرایی مطیع و منقاد اوقات
 جنگ رعایت ہا نمودہ، بآراستہی سامان سفر جہت نسق ممالک
 محرومہ، موزونہ در سامعہ سعید رایس اقبال از قلعہ نطنز بیرون
 کشید، و منزل بمنزل سریع الیسر گردید، روزیکہ از سلمبر توجہ
 پیشتر فرمود حارس بندر دیو نام پٹن متعلق انگریز مستقبل گشتہ
 تعایف و نفایس از قسم طائہ ہائے بانات انواع والوان و زر بفس
 وغیرہ اجناس فراوان، پیش کشیدہ، و شکر قدوم بجا آورده، بالتجائے
 تمام باصت پذیرائی عرض مقام آن روز گردید، خداوند دولت بعد
 داعی و قبول ضیافتش روز دیگر اورا بعطائے یکت راس اسپ با
 ساز طلاویکت قبضہ، شمشیر مرصع بہرہ مند گردانیدہ، و دیگر سرداران
 و کونسران آنجا را با اسپ و خلعت وغیرہ عطیات منامیہ ہر کدام
 کامیاب عزت و نام ساختہ، عازم رونق طرازی منزل دیگر گشت، چون
 بندر پھولچری سرراہ بود، نگہبان آنجا با دیگر سرداران پیش دویدہ،
 موافق معمول تحائف و نفایس بندر گذرانیدہ، التجا و تمنائے عزت
 بخشی مقام نمود، پیشکش او قبول فرمودہ، از مقام عذر خواستہ،
 بہ بخشیدن اسپ و خلاع با او دیگر انش محمل عزم پیشتر بسے،
 و بہمین منوال در ہر منزل و موقف دیدہ بران جلوہ سعادت،
 را مفتخرالاعزاز ساختہ، و سایہ اجلال بر اتصائے بلدہ آرکات
 انداخت، عبدالوہاب خان بہادر مامور نظامت آنجا را بازائے تقدیم
 شرایط استقبال، و استیلام پیدشگاہ جاہ و جلال، سرفراز مراتب لطف
 و مکرمت، گردانید، و چندے دران بلدہ میمنت آباد جلوہ فرما

یعنے نواب شہید است، کہ در اوقات سکونت کوپامو، نساجے معروف بموسمی، از بس ناداری و تنگی حال، دختر ناکتختہا بحکم روشناسی، بنواب شہادت مآب سپرد، چنانچہ نواب مرصوف بمقتضائے ترحم جبلی کہ خاصہ این خاندان است، دختر مذکور را پرورش نموده، بایکے از خدام منسوب فرموده، چون دختر مذکورہ طفلی موسوم بمحمد کمال یادگار نهاد، و جان بجان آفرین داد، و شہرہش نیز در چندے قدم در ہماں راہ کشاد، و طفل مذکور را در محل عالیہ خود، برائے پرورش گذاشتہ، در اوقات تربیت، بتاکید تعلیم و تفویض محمد نجیب خان شہید، گردانید، بعد وصولش بسن و شدہ تمیز و وقوع لیاقت و آدمیت او، و قتیکہ خود بدوام عازم شاہ جہاں آباد بود، حسب سفارش خان شہید، مبلغ گران سر بستہ برائے تجارت بقرار اینکہ بعد امضائے مدت معین، اصل عاید سرکار سازد، و تا آن ہنگام، نصف منافعش نیز موصول می نموده باشد، حوالہ اش ساخت، نامبرد بحصول آن سرمایہ جہت تجارت بہ ہنگالہ رفتہ، از انجا بازار دکھن دیدہ، بچارسورے میکاکول رسیدہ، از تجارتش فراید کشیدہ، از سرکار اعضاء ورزیدہ، و بناحق شناسی و نا سیاسی ہا کہ جواہر اصلی بداصلان است، دامہ نرسانید، و پس از عزیزیت بندگان نواب شہید از شاہ جہاں آباد، ہمراہ نواب آصف جاہ بدکھن، موافق تحریر مقامات صدر، و مامور شدنش از پیشگاہ وزارت پنڈہ، بنظامت میکاکول، و راج بزدری و محبلی بندر وغیرہ بملازمت رسیدہ، معرفت محمد نجیب خان شہید بگذارش تحائف بنادر، و دیگر اجناس، و اعتراف تصور خود از بعد مسافت، و استعفايش، متعہد ایصال دام اصل و منافع گردید، بعد از چندے باز بحیلہ تجارت از میکاکول برآمدہ، بہ کرنائٹک پایاں گھاٹ رسیدہ، بہ بندر میلپور کہ دران زمان از بنا در مشہورہ، و مجمع تعار ہادیار بود، رخت اقامت کشیدہ، از احداث عمارات عالی و نامداری، پسر صلیبی آقا، در میان تعار و رعایا و برایا، اتفاق و اعتبار، بلکہ در جزائر دیگر و اطراف و جوانب ہم، بہماں اشتہار افتخار یافتہ،

شهید همراه محمد محفوظ خان بہادر برادر گلان بموجب تفصیل پیشین از کرناٹک رفتہ در حیدر آباد سکونت ور زیدہ بود۔ در حینیکہ حضرت اعلیٰ بعد فراغت از عہدات حسین دوست خان، و ارقام تہذیب نامہ جات موسوم ناظمان ہر دیار، و طلب ہر دو برادران موصوف، از حیدر آباد، در انتظار رسیدن جنرل لارنس از چیناپٹن پا پرکاب عزیزمت جنگی موسیٰ گرجام، کہ از پھولچری ہر حکم موسیٰ دبلکس با فوج گران، در موضع بکرم رسیدہ بود، در بیلپور دائرہ داشت، باوصف ہماں جاماندن محمد محفوظ خان برادر گلان، خود تنہا آمدہ، فایز شرف ملازمت گردید، و ہمراہ رکاب خاص بہرہ ہر سیرو سفر بہم می رسانید، تا آنکہ حضرت اعلیٰ از مقام ترواٹی، بعزم تذبذب کرا چوری نندراج، بصوب نترنگر لشکر کشید، و مطابق حقیقت صفحہات صدر، عبدالوہاب خان بہادر بنظامت آرکاٹ و اورا بھر است نیلور، مرخص و مامور گردانیدہ، حسب الحکم خداوندی بہ نیلور رسیدہ، استکبارو استقلال محمد کمال، ناظم سابق آنجا دیدہ، عرضداشت، منضمن خیرگی او، وعدم دخل خویش بحضور نگاشت، ہر گاہکہ افواج کمک از عبدالوہاب خان بہادر، و پالیگارن ونکت گری وکالستری وغیرہ، از حکم حضور رسیدند، مستظہر گشتہ بصف آرائی وپرد لیہا، حکومت صوبہ نیلور یافت، و محمد کمال بسزائے نافرمانی و طغیانی مقابلہ خداوند زادہ، و پاداش نمک حرامی، و بد انجامی، تاب مقاومت نیاوردہ، تا قصبہ تریپتی گریختہ اسیر میارزان دنبالہ تازد، و اجباً بسان قربانی در مسلخ ہزار جاں گذار، مذبح دست خاص محمد نجیب اللہ خان بہادر قلب شکن سر انداز گشتہ، سرینا کامی باخت، و قصہ ادبار خویش، عبرت سامعہ روزگار گذاشت — بیت

ہر آن کہتر کہ با مہتر متیزد
چنان افتد کہ ہرگز بر نغیزد

حقیقت محمد کمال *

محمد کمال یکے از خانہ زادان نواب سراج الدولہ
محمد خان جہاں انور الدین خان بہادر شہامت جنگی

جنگ مذہبی بسا مرکوزات خاطر است، لہذا تدبیرے بکار رود، تم ازان سواد اخراج باید، اگرچہ کیفیت دخل موسی بوسی در دکهن از دامتانہائے صدر بوضوح می پیوند، لیکن دریں موقع نیز بمناسبت مقام تشریح حالش می نماید، کہ چون ہدایت محیی الدین خاں بعد شہادت نواب ناصر جنگ شہید بر مسند نظامت دکهن جلوس نمود، متروہم بود، کہ افغانہ غدیریکہ با نواب کردند، مبادا با خود نیز نمایند، و ملازمین خاص نواب موصوف بپاداش خون آقا پیش آیند، حفاظتاً موسی بوسی را با جماعہ فرنگیان، و میر مظفر و ابراہیم خاں را با جمعیت مردم بار علاقہ فرامیس، ہمراہ گرفتہ از پھولچری جانب دکهن راہی گشتہ، موافقی عبارت صدر چون برکتل دا ملچرو، سرحد افغانہ رسید، دست سزا از آستین قضا بر آمدہ، دفعتاً قاتلان نواب موصوف و معارنان ظلم معروف را، بقصاص، خون ناحق رسانید، و نواب صلابت جنگ مسند آرا، و فایز حیدر آباد گردید، و آن قدر حلیم الطبع و سلیم الوضع بود، کہ تسلط ملازمین بر خورد گوارا نمود، یعنی کار بجائے رسید، کہ حیدر جنگ نام علاقہ دار موسی بوسی، بزور تعلق خود، بر ہمہ امرائے دکهن، غالب آمدہ، آنها را دست نگر خود ساخت، و با صلابت جنگ غیر از نام ہیچ نگذاشت، و کوس انا فرعونے نواخت، حتی کہ احدے از اہل محلات ہم خلاف مرضیش تحریک لب فایز نمی داشت، و امرا و ارکان قدیم آصف جاہی و ناصر جنگی و غاز الدین خانی، را کہ او را بخاطر نمی آوردند، علی التفات مقتول و مکحول و مہدوس نمود، چنانچہ

(۱) حیدر جنگ کا دوسرا نام عبدالرحمن ہے فرانسیسیوں نے اپنی فوج میں دو کیاپٹن مقرر کئے تھے ان میں سے ایک حیدر جنگ بھی تھے وہ مسٹر ہسٹی کے ساتھ دکهن چلے آئے اور ترقی کر کے اس کے دیوان مند ہو گئے *

تا چند سال کار بزد خلاص وعده گشته دست از مال کناری کشیده،
 و قدیمیکه بندگان نواب شهید از حضور نواب آصف جاه، بعد مرگ
 نجائی خواجه عبدالله خان باخلعت نظامت صوبه آرکات روان
 گردید، بسماعت آن خبر از خوف تصور مالکناری تجارت و تغلف
 عهد وفاداری عبدیت، سبقت بکار برده، تا کناره بجزر کشنا مستقبل
 شده، معرفت محمد نعیم خان شهید، باز از ادراک شرف
 ملازمت، و گذارش نذر، کامیاب عفو جرایم گردیده، و همراه
 راکب تا آرکات رسیده بشمول نوازشات ربوبیت خداوندی،
 و حصول تحصیلداری پیشکش بندر پهلو بحری عبادت کرد و در زمانیکه
 لشکر فرامیس بقصد تسخیر چینا پٹن بر میلاپور آواره گشت با
 احسن الدین خان فوجدارش موافقت کرده، دختر خود برسم کتخدائی
 باز و اجیش داد، و از رتبه اعلیٰ باریابی حضور خداوند دور افتاد،
 و قدیمیکه هدایت محی الدین خان بذریعه خدمت فرامیس، و افغاند،
 بر مسند دکن متمکن شد، بذریعه سفارش احسن الدین خان داماد
 خود حراست صوبه نیلور یافت، و تا مسلط شدن محمد نعیم الله
 خان بهادر حکومت انجا داشت، القصد محمد نعیم الله خان
 بهادر بر طبق شرح صدر، اورا بسزائی دغا و اصل ساخته، بلا مزاحمت
 غیر، اختیار واقعی بر صوبه نیلور یافته، بتخیال باطل آنکه ورثه،
 پدری بلا شرکت غیر همدست گشت، در ایام تصدیعات حضرت
 (۱)

اعلیٰ، و محاربات با اعدا، بالکلیمه از ایصال پیشیزه یا حبه، چشم
 تغافل بریست، بنا بران حضرت اعی و نعبشے داشته، بعد رسیدن خود
 بدولت بآرکات خطوط پندو نصاب ننگاشته افضل الدین محمد خان
 و عبدالرحیم خان را که از اعیان خاندانند، برائے فهمایش، و
 هدایت روانه ساخته، اثرش نیافته، عزم مصمم کرد، که خود
 متوجه گردد، و عقده توهم از خاطر خویش کشاید، در عین عزیمت
 نیلور گوزنر بندر چینا پٹن بعرض خداوندی رسانید، که بودن
 موسی بوسی با جماعه فرامیس در دکن همراه نواب صلابت

(۱) پیشیز یا پیشیه - گمزی یا آهی ایک پیسه کا چوتھا یا آتھوان حصہ *

است، و سبقت آرایش بساطش، خواه ازان طرف، خواه ازین جانب، و حدت آئین یگانگت، بیایند، یا بآمدن من ایما سازند قضا دست بگریبانش گردید، وزیر تیغی که تشنه خونش بود کشید، یعنی خود حسب الطلب منتظر جریده، و بے تکلف رسید، نظام علی خان بهادر بعد تقدیم ضابطه ملاقات مستمره آن زمان، در عین آغاز سلسله تخلیه کلام، بحیله قضائے حاجت، از اضطراری که بشدت آنحال، واقع احوال مردم می شود، برخاست، چون مامور آن بموجب اشاره، بقضائے حاجت قتلش پرداختند، و نعلش در فرش پیچیده بطرفه انداختند. نظام علی خان خود بدریدن سراج، سواره، اسبے پیش جانوجی مرهته، که با جمعیت گران دران نزدیکی دائره لشکر داشت، شرافت، موسی بوسی ازین ماجرا آگاه گردیده، و مثل مار بر خود پیچیده، جهت آراستگی فوج مواخذه اش با ابراهیم خان کاژدی تاکید ساخت، چون گاوان توپ خانه بحراگاه رفته بودند، کار آنروز بفرمایش قرار یافت، درین فرصت نظام علی خان بصلاح جانوجی مرهته سمت بهراژ و غیره رفته، در معدود الایام از ارجاع و اجماع امرا و ارکان و غیره ملازمین آصف جاہی و ناصر جنگی که حمیدر جنگ استغنائے داشتند، تقویت و حشمت یافته بغزم مقابله موسی بوسی بمیدان خرامید، درواں گردید، چون موسی بوسی برخاش آن حال نامناسب اندیشید، بگذاشت، رفاقت انواب صلابت جنگ بحیدرآباد رسید، و نواب موصوف بحکم برادری با او موافقت کرده، مختار امر دیوانی گردانید، از نقش پذیرفتن سکه اختیار خود محیط کل الامور دکن گشت، و موسی بوسی را از حیدرآباد ہم رانده، و برادر را یکسو نشانده، خود استقلالاً بروساده حکومت نشست، و موسی بوسی بسیکاکول رسیده همانجا قیام داشت، چون دران ایام موسی لالی از پهلوجری سرکشیده، قلعه دیوانم پتن و اگرنته، بغزم تسخیر محاصره قلعه چیناپتن گشت، از سیکاکول بانوج دکن و فرنگ آمده داخل

(۱) شہ نواز خان دیوان قدیم نواب آصف جاہ و نواب ناصر جنگ شہید را کہ با پسرش صمصام الدولہ بہادر مقید نمودہ، بود، بکشت، و می خواست، ہر سہ برادران مقیدہ صلابت جنگ را کہ ہمراہ لشکر بودند، مقتول ساختہ، و صلابت جنگ را از میان برداشتہ، خود بر مسند نظامت دکھن نشیندہ، و فلاح حال از امر مجال بیندہ، دریں اثنا بحکم قضا و روزی صلابت جنگ، از مفارقت برادران گریہ کرد، و یک شبان روز طعام نخورد، و با حیدر جنگ ہرائے دیدن وہم طعام کردیدن آنها، التہجا برد، چون حاضر آورد، بعد ملاقات، و خوردن طعام، التہجائے دیگر ساخت، کہ آنها را بر خدمات تعلقات مامور، و مرخص نماید، ہر گاہکہ تفرقہ این جمعیت، مقصودش بود، قبول و بارادہ باطلہ اینکہ بہ تشخیص و تفریض کار، از ہم متفرق کردہ، مہم ہر یکے جدا جدا بانجام رساند، بر ممالک منقضیہ مقرر و مرخص نمود، مگر از آنها نظام علی خان کہ آخر مخاطب باصف جاہ ثانی گشت، و متصف بشجاعت و سخاوت و کاردانی، و سزاوار نظامت و جرأت ملک رانی است، بحدیثہ گذارش فرد واجب العرض، از وساطت حیدر جنگ، در روانگی تعلق می نمود، چنانچہ روزے از روزائے ماہ رمضان المبارک بحیدر جنگ پیام داد، کہ ابراز امرے منحصر مواجہت

(۱) شہ نواز خان ایک اونچے خاندان سے تعلق رکھتے ہیں سنہ ۱۷۰۰ع میں ہنکی پیداؤش ہوئی نظام الملک اور ناصر جنگ کے زمانے میں وہ ہرار کے دیوان رہے صلابت جنگ نے انکو صمصام الدولہ کا خطاب اور منصب سات ہزاری عطا کیا تھا سنہ ۱۷۰۶ع میں انہوں نے ہم - بسی کو اس کے اپنے عہدے سے کچھ دنوں کے لئے معزول کر دیا تھا اور صلابت جنگ کے چھوٹے بھائی نظام علی خان کو اعلیٰ مرتبہ پر پہنچانے کی کوشش کی تھی - سنہ ۱۷۰۸ع میں ہم - بسی نے دولت آزاد پر قبضہ کر کے شہنواز خان کو قید کر لیا ہم - بسی کے گورنر کو نظام علی نے کسی بہانے سے طلب کر کے قتل کر دیا - سنہ ۱۷۰۸ع میں شہنواز خان ایک لڑائی میں قتل کر دے گئے - مائرا لاسرائے تیموریہ جو ہندوستان اور دکھن کے امرا کے متعلق تیمور کے زمانے میں لکھی ہوئی کتاب ہے اس کے مصنف یہی شہنواز خان ہیں یہ کتاب نامکمل وہ گنتی تھی اس کے بعد میر غلام علی آزاد نے اس میں اضافہ کیا سنہ ۱۷۷۹ع میں ان کے فرزند نے اس کو مکمل کیا کچھ دنوں بعد بیٹے کو بھی صمصام الدولہ کا خطاب دیا گیا (۲) باہر آنا - ظاہر کرنا *

انداخت و با انگریز بس بے مروتی با ساخت، چون انگریز در آن زمان قوت فوج نداشت، مسٹر جارج بکٹ گورنر چیناپتن از سرکار حضرت اعلیٰ فوجیکه بقاعده انگریز تیار شده بود، با مداد واعانت لابدی خواسته، با جمعیت خود بسر کردگی مسٹر کلیوس و سواری جهازات روانه کلکتہ نمود، حضرت اعلیٰ در اوقات ضرورتہائے انگریز خصوص در آن معاملہ اعانت ماوجب آئین مروت از زرو لشکر بجا آورد، و تا انجام آن مہام یعنی قیام کوٹھی کلکتہ سر بخواب راحت نبرد، حتی کہ از ماند و بود خانہ خود دست برداشته سکونت چیناپتن اختیار نمود، چنانچہ مردم محلات و فرزندان و اہل قرابت و عشیرت را از نھرنگر بفرنگی کندۂ طلب فرمود، بنابراین مہم نیلور ملتوی گردید، و سرعت بمہلت انجامید، در ہمان اوقات کہ میدان، فرنگی کندۂ را مقام رایت، عساکر برکات، و موقوف آیات نزول سعادت، داشت، بفضل فضل و مہیمن متعال ذوالمنن و النوال بتاریخ بیست و ششم ماہ محرم سال یک ہزار و یک صد و ہفتاد و یک ہجری مقدس بشب دو شنبہ بعد انقضائے چہار گہڑی از اول شب زمانیکہ ہر چہار پاسش بحکم مساوات مدارج سعادت نوبت اقبال اعتدال چہار عنصر یک وجود طویل ابقای دولت می نواختند، و چہار سمت آفاق، از ترتیب طبیعت قدرت خالق، صنعت شان امتزاج چہار اخلاط یک جسم صحیح القوی می یافتند، در خشان نیر چہارم آسمان بلندی، بخص والاجاہی، فرمان حکومت عنوان چہار دانگ قلمرو طالع شاہی اعتماد دوام دولت جہانبانی، حسام نصرت نیام ملک ستانی، مژ بر جنگ آزمائی بیشہ دشمن انگنی، بہادر معرکہ دلاوری وعدو شکنی حسن الوجہ اعیان زمن غلام حسن، نام حسام الملک اعتماد الدولہ محمد عبداللہ خان بہادر مژ بر جنگ خطاب پادشاہ ایام، زایچہ ولادت عظمیٰ و اعتلا طالع سعادت معبود بہا، یعنی فرزند چہارم نواب بیگم محل خامہ حضرت اعلیٰ از مطلع جاہ و جلال شرف

فوج و تابع موسی لایبی و شریک زدو خورد قوم شد، باز رسیدم،
 بجاده گذاشته مطلب الغرض بموسی لیری حارس پهلوچری بهموجب
 عرض چهارچ بکت از حضور ارقام پذیرفت، که بنائے صلح شما
 بامابراین معنی موکد است، که بامخالفان و موافقان مامخالف و
 موافق باشند، بسکه رضائے مامتفق برضائے پادشاهی و نواب صلابت
 جنگ خلاف مرضی پادشاه برادر کلان نواب ناصر جنگ شهید
 یعنی نواب آصف الدوله غازالدین خاں بهادر را که از حضور سلطانی
 به نظامت دکهن مامور شده رسیده بود بزیر هلاک ساخته خاطر شاهی
 را مکدر گردانیده، لهذا بودن تعلق شما بانواب صلابت جنگ خلاف
 عهد صلحنامه ماست، باید که علاقه خود از دکهن بردارند، و موسی
 بوسی را به پهلوچری طلب نمایند، موسی لیری جواب نوشت،
 که موسی بوسی خارج از علاقه ما با لفعل با لذات نوکر همانجا است،
 درین صورت نمی رسد، که نوکر حاکم دکهن عمل بر حکم حارس
 پهلوچری نماید، حضرت اعلی پس از ملاحظه کتابت موصله اش به
 نواب صلابت جنگ نوشت، که از ارقام موسی لیری معلوم گشت،
 که موسی بوسی مع توابع خود نوکر سرکار دکهن گردیده، و بپایه
 اعتماد رسیده، قومیکه داشتن او ناپسند ظل سبحانی است، بنوکری
 گزیدن و فرته که قاتل برادر گرامی یعنی نواب ناصر جنگ بهادر
 شهید باشد، برفاقت چیدن، صلاح حال فدویت، و مناسبت
 مروت اخویت، ندارد، احتراز از آمیزش این قوم واجب شود،
 نواب صلابت جنگ از مضمون این خط بهعیدر جنگ و موسی
 بوسی آگاه ساخته، جوابش قلم انداز نموده، علی الرغم این صلاح
 بمشورت هر دو مشیر مذکور خطی محتوی اتحاد بنام سراج الدوله
 ناظم بنگاله جهت تلع کوٹھی انگریز از کلکتہ متعلق بنگاله با
 نخائف ارسال داشت، سراج الدوله باقتضائے نا عاقبت بینی هاتخم
 عناد در مزارع حال آن زمان کاشت، یعنی بحیثه قضیه ساپوکار
 کهراتی که از جبر زیاده طلبی بکوٹھی انگریز پناه برده بود، دفعتمآ
 زبوش نموده، پس از دارو گیر و غنیمت، کوٹھی مسطور از انجا بر

بیان دماغ پختن پادشاه فراسیس بر گفته موسی دبلکس بر
ممالک هندوستان و مامور کردن او موسی لالی را به تسخیر آن و
شکستن صلاح و روانه نمودن موسی کندیستان خواهر زاده خود را
جهت تخت نشینی سلطنت هند همراه موسی لالی *

چون موسی دبلکس از پهولجری به تقید موسی کودی بسواری
 جهاز و اصل ولایت گردید، و از عتاب تعرض پادشاه خود، و منع
 دربار، بیکیسی وارس و غمگسار حال، تایک سال کشید، و آخر الامر
 عرضی بشرح و بست گار کردگی و دلاوری خویش، در تسخیر مملکت
 هندو دکهن، تفتح قلعه چیناپتن، و شکست محمد محفوظ خان بهادر،
 در زمانیکه جهت امداد انگریز بر حکم نواب سراج الدوله انورالدین
 خان بهادر، ناظم آرکات پدر خود، رسیده بود، و استحکام قلعه پهولجری
 حین نزاع حضرت اعلی که اعانت انگریز و کمک دیو نام یثن نمود،
 و شراکت خود، با هدایت مہی الدین خان، و تقدیم محنت، در شہادت
 نواب سراج الدوله انورالدین خان بهادر بکینہ تائید قوم انگریز،
 وزبون و بیچارہ شدن قوم مذکور، بقوت سر پنجه خود، و در تصرف کشیدن
 ملک کرناٹک، و بریدن سر نواب ناصر جنگ وزیر هند، بعالمی که برائے
 معاضدت حضرت اعلی نازل گشته، و نشانیدن هدایت مہی الدین
 خان بر مسند ریاست دکهن، و دادن فوج جدید، همراه او، بسبب آنکہ
 با ماپیوستہ، و بتصرف آوردن اقصائے مملکت دکهن، ذرواں ساختن
 حکم فراسیس از پهولجری تائب بھر نریدا، وغیرہ ترددات نواید پادشاه،
 و اعتبار قوم خویش، و نالہ تباہی و خوارگی خود، بعبوس تحسین و
 دلداری، نوشته بپادشاه خود گذرانید، و پادشاه اعیان و ارکان و
 اہل دریافت را طلبیدہ پیش آنها ازان ماجرا تاضف کشیدہ، و اوزا
 بقو جرایم حکم باریابی دربار دادہ، بیان واقعی، ثانیاً اوزبانیش
 دریافت، و او باین عبارت ظاہر ساخت، کہ تمامی ملک هندوستان،
 بارزوبے مال فراوان بے حارس و پاسبان، بے وزیر و سلطان، چون
 خانہ یغما در دست دزدان، در صورت اندک عزم درست، بے شک
 رشہ ازان ما است، و قدرت مقابلہ ما دران عرصہ خالی کرا، اگرچہ

ولادت، طلوع فرمود، و چهار اکناف شبستان عالم را، چهار چشم دیده بیدار صبح امید نمود، پدرنامدار را که دو چار انتظار شهود این جلوه فیض بار بود، بر چار بالش سرور چارزا نو نشانید، و از تکمیل چار پایگی سریر دولت، جببیں فرسائی سجد چارکائے شکر حمدیت گردانید، و از حصول چندین عطیہ عظمی، یک آہنگی دوگانه سپاس باسمہ تسبیح نیاز، بر چار پاس بجمعیت پنج حواس شغل عالمیاری بود، و کشایش گلہائے مبارکباد شش جهت، چند ہفتہ شگفتگی ہشت بہشت بے منت نہ فلک حاصل سیزدہ دانہ گاون جھیم روزگار نمود، چون دران شب حضرت اعلیٰ از کسل تب محرق سر ببالیں استراحت داشت، خیرالدین خان بہادر یزنہ خاص، دست بشمشیر بر بندہ، قریب دو پھر شب، خلاف عادت در محل سرائفت، پردہ گیان حرم مشوش، و فراہم گشتہ، دروازہ ہا بستہ، خود بدولت را ازان حال خبر دادند، حضرت اعلیٰ دست بشمشیر کے کہ زہر بالیں می داد، ازراہ دیگر بشق سراچہ بر آمدہ، بخواندن جوان چوکیدار، چند جوان از چوکی خانہ اندرون محل بردہ، نشان ایستادگان خیرالدین خان، دادہ، حکم نمود کہ بے زحمت و جراحت بگیریند، خان مذکور دریں اثنا بخواب گاہ خاص رسیدہ، باواز بلند می پرمید، کہ نواب بیگم کجا است، و خود بدولت کدام جانب استراحت فرما است، بمحور دش فرستادگان خداوندی رسیدند، و شمشیرش واگرفته اورا دریک خیمہ مہبوس گردانیدند، صباحش مستر جارج بکٹ باستماع آن ماجرا بعصر رسید، و بدر یافت مہجت، و جوب بردار کشیدن مرتکب این عمل، از قوانین میاست فرتگ، معروض گردانید، و اجازت خواست کہ اورا بدار کشد، و بسزائے کردار رساند، فرمود، کہ بیاس برادری و خواطر خواہر، اغماض ذاتش لازم من است، غرض خان مذکور در ہماں حبس از قید ہستی آزاد گشت *
 * * * * *

مع فوج گراں، و اسباب بیکراں، فایز بندر مشہور مسکریں گردید
 و درانجا خود جہت فراہمی جمعیت دیگر، و سامان و ذخائر،
 و اتواب و اسباب مایحتاج جنگ، لنگر اقامت انگذدہ، موسیٰ
 سپیر نام سردارے مدبرو پر فطرت راجیدہ، بہ پشت گرمی جمعیت
 شایستہ روانہ پہولچری گردانید، در زمانیکہ حضرت اعلیٰ حسب
 قصہ مرقومہ پیشین، بہم وجوہ، عزم اعانت انگریز مصمم ساختہ،
 از وقوع پرخاش حاکم بنگالہ تمامی فوج متعینہ قلاع و مقامات
 کرناٹک، و ہمراہی رکاب خاص، سوائے مایحتاج نگہبانی، قلعہ نٹھرنگر،
 ہمراہ مستر کلیوس، بسواری جہازات، روانہ کلکتہ نمود، و فوج انگریز
 ہم بسبب وقوع مہم مذکور، زیاد از احتیاج پاسبانی قلعہ چیناپٹن
 ہیج باقی نبود، موسیٰ سپیر بہ پہولچری رسیدہ، بفسخ صلح اشتہار دان،
 حضرت اعلیٰ بظہور چنین آفت ناگہاں، و عدم فوج، و وجود
 سرکشی مخالفان، اطراف، کہ محمد نجیب اللہ خان بہادر، از فوج
 صوبہ نیپلور متفق با فراسیس گردیدہ، و غلام مرتضیٰ خان قلعدار
 و پلور، ہم زلف حسین دوست خان و خسر رضا علی خان، باجماعہ
 خود، و ہریکے از اعیان قوم نوایط کہ اہل جاگیر و قلعہ بودند،
 از ہر گوشہ و کنار، چون آتش از خاکستر، و مار از پوست، برآمدہ،
 جوق جوق باجماعہ خویش، رقصا و پا کوبان، بہ پہولچری رسیدہ،
 و حیدر علی خان عرف حیدر نائٹ کہ شرح حالش مہملا در
 واقعات نندراج گذشتہ، قائم مقام نندراج، و ضابط ملک مرار راؤ
 گشتہ، از طرفے جوشیدہ، و فرد فرد از زمینداران و پالیگاران ملک
 کرناٹک از سرکار انحراف ورزیدہ، باخروبار خود بموافقت رضا
 علی خان سرکشیدہ، و احکام صلابت جنگ نیز بتائید فراسیس، نازل،
 و موسیٰ بوسی بانوج عظیم از سیکاکول، بلشکر موسیٰ لالی، داخل،
 گردیدہ، و رضا علی خان بارٹ پدر، بسودائے داعیہ نظامت کرناٹک،
 گردیدان اختیار دریدہ، در کمال تامل و تدبیر افتاد، موسیٰ سپیر

(۱) سنہ ۱۷۰۷ع میں موسیٰ سپیر نامی سردار ایک ہزار سپاہیوں کے ساتھ فرانض
 سے پالچوری پہنچا یہاں پہنچکر اس نے کسی طرح کا بھی اقدام نہیں کیا بلکہ موسیٰ
 لالی کے آگے کا انتظار کرتا رہا سنہ ۱۷۰۸ع میں لالی ہندوستان پہنچا *

سرہنگہ بکثرت ملکت و سپاہ، مثل شغال در بیشہ بے پلنگت، بردام و پروام دواووی تمام دارد، لیکن یک گولہ توپ خانہ آتشیار ما، پیراگندگی تمامی لشکرش کفایت می نماید، مگر در کرفاتگ نواب محمد علی خان یعنی حضرت اعلیٰ ما شمشیر یست خون ریز، و در ہر معرکہ و مصاف طوفانی است، قیامت انگیز، خرمن فوج دہن را آتشے است تیز، و مقابل را در نبردگا ہش نہ جائے قیام است، و نہ راہ گریز، اگر مارا جان دادن است در مقابلہ اش، و اگر بعجز افتادن است در مجادہ اش، آن ہم وقتی کہ ملکت دکہن بدست ما نہمی بود، الحال کہ آن ملکت و رئیسش از امان است، بے سعی و محنت عقدہ این کار توانیم کشود، شاہ فرامیس با ستماع این مزخرفات ابلہیس ہر تلہیس، رشتہ صبر و تحمل کسبخت، و بصر ص شیرینی مملکت ہند، لعاب از دہر، بریخت و خاک ادبار بر عافیت سر قوم خویش پیخت، یعنی بے اندیشہ عاقبت کار، کمر برفسخ صلح بست، و مینائے تدبیر ہر سزگ چنین بد اندیشی شکست، کہ موسی لای نامی سرخیل ارکان ہاتہور را، برائے تخریب بنائے پایداری خویش، بسر گردگی لشکر، با عہد و قرار افزائش منصب ناکامی مع فوج شایستہ زنگ و فرنگ، و اسباب بایستہ نبرد و جنگ روانہ بندر پھولچری گردانید، و موسی کندیستان نام را، کہ از مشاہیر ارکان و خواہر زادہ خود بود، ہمراہش دوانید، کہ پس از تسخیر ملکت ہند اوراہر سریر سلطنت ہند متمکن گرداند، و احکام مملکت را بنامش رواج دہد، چون نام برد ہمراہ موسی لای در ملکت ہند رسید، و در چندے بندر بست مملکت ہند وزہجیر گزید*

بیان ہر آمدن موسی لالی موسی کندیستان از ولایت و رسیدن

تایندر مسکریں و متوقف شدن در انجا جهت فراہمی سامان و فوج
و روانہ کردن پیشتر موسی سیدر سردارے را بنابر شکست صلح بسوی
بندر پھولچری بر عہدہ سرکردگی لشکر و رسیدن او بہ بندر مذکور
و شکستن صلح و لشکر کشیدن ہر قلعہ چت پیت و مسخر نمودن آن را*

موسی لالی از فرماں روائی خود، باموسی کندیستان، خواہر زادہ پادشاہ، بزعم باطل نشانیدنش بر تخت ریاست ہندوستان،

موسى سپهر تحسین نموده، ورضا علي خان را نوید نظامت کرناٹک داده، باموسى لیرى حارس بندر پهولچري و موسى سپهر سر لشکر وغیره اعیان، بساط مشورت خلوت گسترده، گفت، که اگر چه با این سامان و فوج، که همراه آورده ام، می توانم، که راست در چینا پتن زخم، و همین مهم را اهم مهمات، و مقدم مذکورات، میدانم، لیکن بتامل آنکه از بودن نواب محمد علي خان با فوج خود در آنجا، بعد وصول اینجا شنیدم، و از زبانی موسی دپلکس وغیره سرداران هراس شجاعت و کاردانی و اندیشه فطرت و کامرانی او بارها در دل چیدم، مناسب می انگارم، که تا رسیدن موسی بوسی با فوج دکهن، و آمدن حیدر علي خان وغیره دوستان ما، اطراف و جوانب چینا پتن سرکنم، و بعد فراهمی آن همه سرداران و افواج، بآن سو رو آورم، و بالفعل دیونام پتن، که متصل پهولچري، و بغاصله دو منزل از چینا پتن است، مسخر کنم، همه هارایش پسندیدند، و سر به تحسین جنابانیدند، چنانچه روز دیگر با جمعیت قوم فرامیس و الیمان و زنگبار وغیره معاونان، بر آمده، لشکر انکبت اثر بر اژیا کویم متصل دیونام پتن فرود آورد، و از آنجا شورش محاصره، و هنگامه شلک اتواب، بر قلعه دیونام پتن که خشت بندی بیش نبود، بصدمتی، برد که کپتان آنها یعنی نگهبان قلعه، هراسان شده از نزول چنان بلائی بے امان بمسخر جارج بکت سردار بندر چینا پتن، برائے تعجیل امداد نگاشت، سردار مذکور نامه خوانده، و با اهل کونسل مشاوره نموده بسبب قلت فوج، و روانه شدن آن، بصوب بنگاله، از اعانت دیونام پتن و امانده، جهت حل این عقده لاینحل، با جنرال لارنس، و دیگر اهل ادراک، حاضر حضور حضرت اعلی گشته، نامه کپتان دیونام پتن گذرانید، و بعرض رسانید، که در زمان پیشین، قلعه مذکور، هنگام بلوائی فرامیس، از امداد سرکار، محفوظ ماند، و مخالف به پشیمانی و ندامت رو گردانید، حالاهم بدون تائید خداوندی، دفع این آفت، و وبال از بیعی ما فدویان، متعذر و

بعد آراستگی لشکر، اول بقلعہ چیت پیت جاگیر میر اسد اللہ خان بناہر آنکہ خان مذکور بخلاف جاگیر داران دیگر باحضرت اعلیٰ متوسل بود؛ از اغوائے رضا علی خان، و غلام مرتضیٰ خان، و گمان حصول زر و مال بیکران، اندودہ پیشین زمان، ریخت، و از توپ اندازی با آتش انگیزخت، حضرت اعلیٰ کہ برائے حل عقدہ دشواریں، ناخنہای تدبیر شکست، از کمی فوج منغذر گشت، موسی سپیر، از تجویز و تائید ہم قدمان، بیورش سریع، قلعہ مذکور مسخر ساخت، و از محصورین طفلی سلامت نگذاشت، و قلعدار مذکور از انجا کہ سابق دیوانڈی نواب صفدر علی خان شهید نمود، و بعد از ان از جانب حضرت اعلیٰ پس از رہائی قید غلام مرتضیٰ خان نائب صوبہ آرکات بود، از نزول چنیں بلا و عداوت اہل نوایط، سکونت آرکات نامناسب دیدہ، بحضور حضرت اعلیٰ در فرنگی کندہ باریافت، و ہماں جارخت آسودگی انداخت، مگر اثاثہ اش از نقد و جنس طلا و نقرہ و جواہر وغیرہ اندوختہ سالہا، بدست فرانسیس رسیدہ، و علی السویہ بسہ حصہ منقسم، و بتفریق یک حصہ بسردار فوج، و یک حصہ بسپاہ، و یک حصہ برضا علی خان، موصول گردیدہ، غرض در ان زمان با انقلاب آسمان، از غلبہ فرانسیس، در قلمت لشکر وروداد فتور اہل اسلام، و تفکر انگریزان، رنگ عجبے روبکار دیدہ روزگار گشت، و گرہ دشواریہائے ہرکار ناخن تدبیر، ہر صاحب تدبیر بشکست *

بیان معاودت موسی سپیر و رضا علی خان بصوب پھولجری

بعد تسخیر قلعہ چیت پیت و آمدن موسی لالی و کندیستان با فوج

و سامان بیکران از مسکریں در بندر پھولجری و برآمدن بقصد تسخیر

دیوانام پٹن و مسخر و منہدم ساختن آن *

پس از آنکہ موسی سپیر در قلعہ چیت پیت کشادہ،

برضا علی خان سپرد و روبوسے پھولجری آورد، موسی لالی

بموسی کندیستان و سامان فراوان، و جمعیت بیکران، بر بندر

پھولجری نزل، و از ہمہ ساکنان دلاویزی کردہ، ہرکار کردگی

باد مراد دیر واقع شده، و خلیع معارفت فوج مهم کلکتہ نیز رسیدہ، در زمان سابق وقت تذک گرفتن فراسیس، قلعہ دیونام پٹن از کمک حضرت اعلی محفوظ و محروس مانده، حال انکہ دران آران قلعہ چینا پٹن نیز بدست فراسیس رفتہ بود، چون از ہمگئی امرائے ہند و دکن، حضرت اعلی ممدو معاون قوم ما، و بسبب بودن نظامت ارٹھی او، از سند سلطانی، پیشتر ظاہراً رئیس دکن، و باطناً سلطان ہند خود بامدادش متوجہ گشتہ، لوائے شرکت مخالفان سرنگوں شدہ، حالام در اندک استقلال، از ہر جانب بامدد خواهد رسید، درین صورت لازم کہ بجمعیت خاطر در استحکام قلعہ باید کوشید، بکمک رضا علی خان متقلب و بے سند، تاکجا کار فراسیس تقویت گیرد، ہر چند کہ بانفاق بے

(۱)
اعتمادی چند، پوچ مغزی دارد، عنقریب بوصول افواج، پشیمان می شود، بعد ارسال این خط، بموجب فرمودہ خداوندی، تمامی قلعجات گذاشتہ، و از ان چند حصار در باروت وقف آتش و ہوا ساختہ، بحصانت قلعہ چینا پٹن و نٹھرنگر کوشیدند، و از جماعہ انگریز کہ جملگی دو ہزار سولداد بودند، یک ہزار و پانصد نفر با جنرل لارنس بحفاظت چینا پٹن گماشتند، و پانصد نفر با میجر پرشتن در قلعہ نٹھرنگر داشتند، و از تمامی فوج سرکار دو حصہ با ابرار خان و غضنفر علی خان بخشیان لشکر و سید فتح علی خان و میر اسد اللہ خان وغیر ندیمان با عقل و ہنر، در حضور خاص، برائے حصانت چینا پٹن، و یک حصہ با سید مخدوم علی خان و سید علی خان و سید ناصر علی خان وغیرہ جہت حفاظت نٹھرنگر، قرار بگرفت، و کپتان دیونام پٹن بوصول خط مذکور، و دریافت جواب مشترک یاس و امید، متعیر گشت، و بحکم این

بیت -

وقت ضرورت چو نمائد گریز

دست بگیرد سر شمشیر تیز *

مجال ابر نیسان، زبان فیض ترجمان، در جواب ملتجیان گور
 بار این ارشاد گردید، که زمانه ماضی را که کثرت فوج و اعانت
 رئیس دکن داشتیم، بازمانه حال، که تمامی فوج کرناٹک
 باصلاح فساد کلکته رفته، و فراسیس در معنی رئیس دکن گشته، و
 صلابت جنگ باوجودیکه جز نام هیچ ندارند در تائیدش نشسته
 است، اصلاً نتوان منجید، اگرچه من بهم وجه حاضر اعانت
 شما ام، و بمحض همین کار دور از خانه و مقام گزیده اینجا، و
 درستی کار شما را بر اصلاح امور خود آنقدر مقدم داشتم، که نظر
 بر تصفیة معامله کوٹھی کلکته، تنظیم صوبہ نیلور معطل گذاشتم،
 لیکن کار مناسب بر وقت باید کرد، تدبیر پیش باید برد، نه
 بزور و جدل چنانچه گفته اند

بیت —

چو در طشت رخشنده افتاد مور

رہاننده را چاره باید نرور*

بقیاسم چنان مناسب می نماید که دست از جمیع قلاع باید
 برداشت، و باستحکام فقط دو قلعه چینا پٹن و نهرنگر حتی الامکان
 همت باید گماشت، تاکه فوج، ما از کلکته معادلت نماید، و بفضل
 سارا قوت و قدرت حاصل آید، و یقین است، که موسی بوسی با
 فوج دکن، و حمیدر علی خان و موسی لالی خواهند پیوست، و
 از کرناٹک محمد نجیب اللہ خان، بسان غلام مرتضی خان و
 غیره، قلعداران، و زمین داران کمر بموافقت فراسیس بست، پس
 درین حشر عام قیام هر دو قلعه مذکور، از محاصل و غذائیم ایام
 دانیم، و بالفعل کپتان دیونام پٹن را به تسلی جوابیکه متضمن
 امید وصول کمک ولایت و کلکته و مایمکن این ملک باشد مستعد
 جنگ و حصانت قلعه نمائیم، این معنی مستر جارج بکت
 و اهل مشورت، و جنرل لرنس، بسیار پسندیدند، و بکپتان دیونام
 پٹن بدان موجب نوشته فرستادند، که دیر است که چهارات
 ولایت انگریز، روانه این صوب گردیده، وصول آنرا شاید از تصور

گار کردہ کی برہوا انداخت، و از استقبال نمودن، و پرستش فرودن، موسی لیری حارس آنجا، و زبان بستایش آراستن، و محفل نشاط پیراستن، ہمسایان، پایہ مستی را از حد گذرانیدہ روز دیگر بزم تدبیر باہمہ اعیان و ارکان لشکری، و شہری، ترتیب داد، و از دل بدین وجہ پیش آنها نهاد، کہ از دو عقد مشکل ناخن فرسائی عزم کار آزما، یکے انحلال یافت، و بکشایش ثانی، کہ عبارت از چیناپتن باغد، و در اشکال اشتراک قوت تائید نواب محمد علی خان، تعقید دیگر دارد، انتظار فوج دکن بسبب بے زری چہ برہمی ہا کہ نخواستہ ساخت، اگر بہ تسخیر آرکات روآرم، می مزد، کہ مسخر کرد، چون حصول زردراں متصور نیست، سعی آن فائدہ ندارد، دریں صورت ملکہ یا قلعہ مشخص کنید، کہ از تسخیرش زر بدست رسد، زیرا کہ زر کلید فتح الباب ہر مدعا است، و زر پنچہ مرد آزمائی ہا ہمہ ہا بالاتفاق بکنج تجاور نشان دادند، و در صلاح و تسخیرش امکان حصول زروانمودند، و طمع دیگر برآں افزودند، کہ در ضمن آن مہم نتھر نگریم کہ از آنجا متصل و خالی از مکین است، یہکن کہ مسخر شود، و تسخیرش گویا کشایش درے از دو در ہندوستان باشد، و ازین فتوح سراغ فتوحات دیگر می رسد، موسی لالی بقرار این مصلحت مجددآ بترتیب لشکر، و اسباب و آلات

(۱)

حرب، پرداختہ، بعزم تجاور اول برآبادی ناگور دست نظم دراز ساخت، و از غارت تنادیل غلافها و فروس وغیرہ اسباب آرایش روضہ مقدس حضرت سید عبدالقادر صاحب ناگوری قدس اللہ سرہ العزیز، و اقدام بے ادبی ہائے آن مقام با احترام، قوت حصول کار از دست باخت، چون سخن تابا پنجا رسید، لازم گردید کہ مایہ سعادت بردارد، و اندکے از بسیار، و کلی از گلزار حالات و کرامات حضرت موصوف غنیمت سامعان گرداند *

سنة ۱۷۰۸ع میں لالی دیو کوٹہ اور کاریکال کے راسخہ روانہ ہوا اور ناگپتم میں زیندپوروں (آج) سے باروت وغیرہ حاصل کر کے ناگور پر حملہ آور ہوا اور اس کو لوٹ لیا اس لوٹ میں اسکو جو کچھ مال غنیمت ہاتھ آیا اس کو فروخت کر کے دو لاکھ روپے حاصل کیے *

گھر پر جنگ قائم بسنت، و شعلہ محاصره، محاصر، و مجاہدہ
 محصور، اطراف حصار در گرفت، دریں عرصہ از جہازات فوج
 و سامان ولایت انگریز، کہ ہنگام بر آمدن موسی لالی از ولایت
 خود، بارادہ کمک دیونام پٹن و چینا پٹن بر آمدہ، بر آب دریا از
 وقوع حوادث متعارضہ، پس ماندند، شش جہاز فقط سرانجام
 از جہازات فوج یک طرف گشتہ، بر لشکر گاہ دیونام پٹن رسیدند،
 کپتان قلعہ ازین معنی مبادی النظر طمانیتہ یافتہ، بعد وضوح حقیقت
 آن نہ غیر از دو سردار نفرے از مردم فوج نداشت، دل بھیرت
 کماشت، و بلا چاری آنکہ جز دادن جان گزیر نبود، محنت و
 تردد نامقدور، در سرشکنی دشمن می نمود، درین اثنا گولہ کرنل،
 در چشمہ آب شیریں قلعہ، کہ فی المثل عین الحیات اہل حصار
 بود، افتاد، باوجود خشک شدن آب چشمہ، و افتادن دیوار قلعہ،
 قریب یک صد و ہفتاد گز، از جانب، و انہدام دو بروج، از جانب
 دیگر، و فراہمی انداز ہائے کشتگان طرفین، ہر یکے از اہل حصار،
 بغیرت دلوری قدم بجاں بازی پیشتر می نہاد، قضا را یکے از
 دو سردار نو وارد، کہ تقویت قلعہ مدار الامور، و دل دہ جماعہ محصور
 بود، از ضرب گولہ جان داد، و تزلزل در استحکام قلعہ افتاد،
 چنانچہ انجام جدال، بکلید قلبہ مخالف ابواب حصار کشاد، و
 کپتان قلعہ مفاتیح قلعہ تفویض مخالف نمود، و فرامیس پس از
 تسخیر و تخریب آن کلاہ تکبر بفلک غرور باطل سود *

بیان رسیدن موسی لالی بہ پھولچری پس از فتح دیو نام پٹن

و بر آمدن بقصد تجاور بصلاح مشیران و غارت نمودن و محاصره گردیدن

اطراف قلعہ تجاور و عاجز شدن چارس آنجا و رسیدن کمک بہتر نگر

از حکم حضرت اعلیٰ و گریختن موسی لالی بسوے پھولچری *

موسی لالی پس از انہدام قلعہ دیو نام پٹن، شاداں و فرحان پاکو بان
 ورتصال، چون مار بسوراخ، در پھولچری رسیدہ، پیش قوم کلاہ غرور

بار دارش، تحلیل آن برقت تمام از حق درخواست، و معا دعایش قرب اجابت یافت، چون زن سبکبارگشته بخانه رسید، و اقربائے او از مشاهده آن حال عجیب، متعجب و مستفسر حقیقت شدند، ظاهر گردانید، کہ سبب گم گشتگی ہر دو نمر کہ بکمال حفاظت دست برد غیر، در برداشتم، پہنچ نیافتیم، مگر از وقتیکہ آن فقیر مسافرت رخت، شاہ تخت نشین سایہ درخت، بدگاہ تیز و تعجب، درمن دید، شوخی این دو سرکش فرو گردید، ہمہ متعجب گشتند، و بجناب مقدس رفتند، و برائے اعادہ بہار رفتہ، و دمیدگی غنچہ افسردہ اش، سرپیای او نہادند، و زبان بتضرع کشادند، فرمود کہ ہر گاہ در پائے من آبلہ خوردے تکلیف در میداد، از تصور مقدار آبلہ ہائے سینہ نازکش، برسینہ دلم سنگ الہی افناد، رقت دعائے دفعیہ آن بجناب مجیب الدعوات مستعجب گشت، و بار تفکر از خاطر م رخت بر بست، مستدعیان معروض داشتند، نہ این آبلہ است نہ ازین بر سینہ گرانی، بلکہ نمر شجرہ زندگانی است و میوہ حدیقہ جوانی، فرمود، کہ اگر چندین است، خواہش من ہم ہمیں، آنیکہ این سخن از زبان فیض بارش سرکشید، نخل آرزوے آنها بارور گردید، ازین معنی عالمے سر بھلقہ ارادتش آورد، و راجہ تجاور نیز گوئے اعتقاد از ہمہ ہا پیش برد، و جاگیر سیر حاصل بصرف خدامش سپرد، فرض حسب الامر نپہرولی قدس سرہ بادشاہ کرناٹک، ہما نجا بر ساحل دریا سکونت ور زید، و جہانے را از گرداب ضلالت بر ساحل ہدایت کشید، روزے در حالت تریین سرور، و آئینہ مزین کہ در دست داشت، دفعتاً از وقوع جذبہ در آب دریا بر انداخت، و بدریافت تعجب مزین فرمود، کہ مطمئن باش، و آئینہ خاطر از گراگت تفکر مخراش، کہ در این قدر وعدہ، آئینہ از دست رفتہ باز بدست می رسد، جلوہ گم گشتہ، از آئینہ صداقت، قال ما، مری نمی گردد، جنانچہ روز معہود جہازے نمودار گردید، و سالمأ و غانماً بلندگاہ معمول رسید، و مالک جہاز حاضر گشتہ جبین نیاز بسجدہ آستان

(۱) چہری - چاقو - ارہ - لفظ کاف عربی سے بھی صحیح ہے *

بیان حقائق حالات و کرامات حضرت سید عبدالقادر صاحب

ناگوری قدس اللہ سرہ العزیز بطریق اجمال آنکہ *

حضرت سید عبدالقادر صاحب ناگوری قدس اللہ سرہ العزیز
 باشندہ ہندوستان، از حضرت سید محمد غوث کوالیاری قدس اللہ
 سرہ اجل اولیائے زمان، پیر طریقت خود، برخصت میاچی،
 بسرحد ملک دکھن رسیدہ، با شیخ الوقت آن نواح، ملاقی، و از
 ایمایش عازم ملک کرناٹک پایاں کھات، و قاصد زیارت حضرت
 سید مطہر یعنی نٹھرواوی قدس اللہ سرہ گردید ہر گاہ کہ پس از طے
 مسافت بسیار بقصبہ اونٹانور متعلقہ نٹھرنگر پیوست، از انجا ادبا
 دستار از سرو نعلین از پا افگندہ، سروپا برہنہ وظیفہ یا ابن رسول اللہ
 احرام کعبہ مقصود، و نیت طواف مضجع مطہرہ موصوف محمود
 بست، و بتقدیم آداب زیارت درگاہ رحمت پناہ، سہ شبان روز بے
 طعام و منام، بار فیض بطون برداشت، و حسب اشارت آنجناب
 بناگور واقع ساحل دریا، لوائے نصب مقام نمود، و بانجناب قلبی،
 بردل و دیدہ زمیندار آنجا، منصف شکر قدوم خویش افزود، و سنگلاخ
 دہائے مردم آن حدود از تر شح ابر مطیر کرامات و خرق عادات،
 رشک گلشن فرمود، چنانچہ صبح متصل ناگور برآبگیر چشمہ
 کہ جہانے از زن و مرد، برائے غسل وغیرہ، برآن فراہم می آمدند،
 زیر درختے بنشست، و چشم نظارہ بسیر گلشن صفات خالق بست،
 اتفاقاً نوری نخل شہاب سہی قامتے، از گل چہرہ گان و
 غنچہ دہان قوم برہمن، در نظر آن ملک سیرت ملا، اعلائے
 تجرید، فرشتہ طینت عالم بالا ئے تفرید، بالید، از بسکہ دیدہ
 حقیقت بینش، صور محسوسات مجازی نمی شناخت، و
 ہمت مردانہ اش، ذلت تقرب زمان، برہمی داشت، نظر بند
 آہلہ پائے خویش، کہ دران زمان خار خلتے در طبع شریف
 می شکست، بتصور گرانی دنبل ہائے سینہ، و ترحم نراکت حال

یکدیگر بسان گِردِگ و گوسفند متصل قلعه تجاور رسیدند، و بعد خود قیام گزیدند، غرض مخالفان با شتداد محاصره کوشیدند، و از چیدن تو بر تو اتواب، نقب بلب خندق دوانیدند، و در کم فرصت هشتاد گز دیوار حصار که از استحکام بنا سر به آسمان کشیده بود از صدمات گوله اندازی با زمین هموار نمودند، پرتاب سنگه ار کمال یاس و یراس قریب بود که بصلح آویزد، و حفظ جان خویش و علایق جوید، درین اثنا سید مخدوم علی خان و میجر برشتین با فوج سرکار، و جماعه انگریز، با اتواب و سرب و باروت و رسد بے شمار بموجب صدور حکم خداوندی و اهتمام و ترتیب سید علی خان ناظم نهرنگر شباشب روانه شده، روز دویم در ظلمت شب مثل روح در قالب بے جان رسید، و مومیائی شکست دلها گردید، به تجدید تعمیر برج و باره قلعه و ترتیب اتواب و غیره آئین جنگ تازه بر بسته نظم همت عد و بشکست، و دست تطاولش بهمه وجوه بر بست، پرتاب سنگه ازین معنی شکر مرحام خداوندی بهزار آئین بجا آورد، و علی الصباح قاصدان گوله های دشمن سوز و آتش ریزاز وصول لشکر نهرنگر، و جماعه انگریز، بلا انفصال خبر تحقیق استواری حصار بفوج محاصر و لالی متکبر رسانیدند، و آتش زعم باطل خصم یکسر نشانیدند، و آن روز تا شام نوعی بارش گوله های توپ و کرنال از قلعه، علی الاتصال بر لشکر خصم ساختند که دو مور چال را که بر لب خندق رسیده بود، برانداختند، بعد از آنکه شب در آمده، سید مخدوم علی خان و میجر برشتین، بقصد شیخون از قلعه بر آمده بریکت جانب فوج عدو ریختند، و بزود بست مخالفین چاره انگیختند، پنور موسی لالی با فرج سرکار آویزش داشت که فوج تجاور از جانب دیگر ریخته نقش وجود اکثرے بنوک تیغ بے دریغ برداشت، درین انقلاب کلران تجاور که در تیغ سرقت سحرکاری دارند، از حکم زمیندار آنها چون مور و ملخ بے حد و حساب در لشکر خصم پراکنده گشتند، جهای را از ناطق و صامت از پا در آوردند، و بسا اسباب و سامان حربی بردند، و اسپان و گاوان توپکش زیاده از نصف

مثنور گردانید، و ندرا نہ کہ داشت گذوا نید، و بعرض رسانید، کہ فلاں روز و مقام، جہاز از صدمہ طوفان شقی یافتہ، از امتلائے آب قریب بود کہ پشت بزمین رساند، و از سلامت پہلو گرداند، چون در آن حالت یاس، بتوسل آنجناب، التجا بحق بردم، و کشتی امید بساحل نجات آوردم، این نظرانہ شکرانہ آن اعانت است، و نیاز ہماں عنایب، فرمود، کہ آینہ ما کجا است، او عدم آگہی آن معر و ضد داشت، ارشاد نمود، کہ جائے شتی جہاز برائے سد سراپت آب نہادہ ایم، فی الحقیقت برسینہ چاکت پدیوند دادہ، الحال کہ بکنارہ عافیت رسیدی، و از گرداب ہلاکت رسیدی، آئینہ ما بیار، و خاطر بمرمت جہاز گمار، ہر گاہکہ مالک جہاز بسراغ ایمایش، آئینہ از تخت جہاز بر آورد، و باندر مکرر بحضور برد ندرش قبول گرد، آئینہ ہمیزین سپرد، ازین جنس خرق عادلش بسیار است، و کراماتش لانهصار، درین محل تیمناً اندکے از بسیاریں نگاشت، باقی بر گواہی افواہ عوام گذاشت انعمی لشکریان موسی لالی دست غارت بر اسباب درگاہ موصوف دراز ساختند، و معاً سزایش یافتند، یعنی دوسہ کس از غار تگران، بمہر دیکہ قدم اندرون درگاہ نہادند، خون جگر از دہاں ریختند، و جان دادند، و دیگران بمشاهدہ آن حال عجیب، دست از غارت برداشتہ، اسباب مغروتمہ واپس دادہ باضطراب از آن مکان

مبارک بر آمدند، و سوئے تجاوز راہی گشتند، پرتاب سنگہ زمیندارش کہ زلزہ تشویش نزول آن بلا بر خاطر داشت، ضعف حال خویش، و قوت، بداندیش بحضور حضرت اصلی کہ در نواح فرنگی کندہ، ہائیرہ آرائے لشکر بود، نگاشت، و فوجیکہ باستقبال غنیم فرستاد، اطرائش خارج پرتاب گولہ، بر بنگاہ وا ماندہ، از دواوی لاچاری، نشان حرکت مذبح میداد، چنانچہ ہر دو جماعہ پس و پیش

(۱) ۱۸ جولائی کو لالی تاجور پہنچا لیکن جنگی فوجوں اور مالی اسناد فراہم نہ ہوئے تھی وجہ سے محاصرہ میں تاخیر ہوگئی جب اس کو انگریزوں کے کاروبار پر قبضہ کرنے اور پانچویں کی طرف آگے بڑھنے کی اطلاع ملی تو وہ ۱۸ اگست کو تاجور سے واپس روانہ ہو گیا۔

بود، گردیده، از انجا پس از اصلاح حال خویش و جمعیت
 همراهی، که عبارت از یک هزار سولداد، پنجهزار، مردم بار، و
 دو هزار سوار هندی، جملگی هشت هزار کس باشد، داخل لشکر
 موسی لالی گشت. و بهمین آئین موسی مرسین با دو صد نفر فرنگی و
 هشت صد نفر مردم بار از محبلی بندر، و موسی سبین با یک هزار فرنگی
 از جزیره مورس و موسی لسیر و موسی دلارس و موسی پلیر و موسی
 کلیر و موسی دتیل و موسی پلاول و موسی پتیل و موسی لبذیر و موسی دبریل
 و موسی کرویل و موسی بطوس و غیره از بنادر، و اماکن، و کوتهی هائے هند و
 فارس، با جمعیت هائے قلیل و کثیر، و اسباب حرب، آلات ضرب، علی
 قدر اقتدار هم جداگانه، چون قطار هائے مور، از صد سوراخ بلشکر
 خاصه موسی لالی، از روی شمار دوازده هزار فرنگی، و پنج هزار
 فرنگی، و چهار هزار سوار الیمائی، ولایتی، و سی ۳۰ هزار مردم بار،
 و هفت هزار سوار هندی، و اتواب و آلات حربی بے حساب بود،
 پیوسته، و از حکام مسلم و هندو این ملک تسمیک محمد نجیب الله
 خان بهادر با جمعیت نیلور به پهلجری رسید، غلام مرتضی خان خسر
 رضا علی خان قلعدار و نیلور نیز اگرچه بذات خود داخل پهلجری و شامل
 فوج موسی لالی نگردید، اما از فوج و رسد باعانت کوشید، و بعضی از
 زمیں داران، و تمامی قلعداران قوم نوایط، و حیدر علی خان، قایم
 مقام کراچوری نندراج و مرار راؤ، در اوائل فساد مڈل کرپه دیوار،
 تماشا بین غالب و مغلوب بودند، و بسان خار تراز و که تا اعتدال
 وزن طرفین، از هر دو جانب کار ندارد، آخر کار بمعاینه کرانی پله
 کار فراسیس، سر بشراکتش فرو نمودند، غرض موسی لالی از ترتیب
 لشکر خاص و کمک اطراف، که در عبور عرصه کثرتش پائے قیاس
 لذت، و بگنجایش آن میدان کرفائت، تنگ بود به پندار غلط از دیوار
 پهلجری سرکشید، و اول بقلعه و رنگل رسید، بعد ازاں وندراسی و همگی
 قلاع سرزاه آرکات را، که بموجب ایمانه صدر سوائے قلعه چیناپن
 و نهرنگر، خالی و بعضی وقف شعله باروت شده بودند، بے مزاحمت
 و ممانعت احدی، مسخر و مغرض رضا علی خان ساخته، خان

مخبر و معیوب و منقوص گردانیده هنگامه عیبی برپا نمودند که سر لشکر مع لشکریان بی دست و پا و سراسیمه و حیران ماند غیر از جان بردن چاره نیافته سامان و سر انجام و اتواب و خیام از سراسیمگی و لاعلاجی گذاشته بدوگوش و یک بینی جریده برآه پهلوجری روان گردید، سید مخدوم علی خان و میجر پرشتین لخته تعاقب نموده بعضی را مقتول و معبر و بعضی را اسیر کرده معارفت نمودند و سامان مغرورته لشکر مفرور بر سپاه منصور قسمت کردند و اتواب آلات حرب داخل سرکار ساخته از پرتاب سنگه که زبان بوصف شجاعت و دل بلوازم فرحت آنها کشاد و عرضداشت تهنیت فتح بمضمون شکر اعانت مع نذر موسوم بندگان حضور داد رخصت یافته راهی ندهر نگر شدند *

بیان برآمدن موسی لالی و موسی کندیستان باردیگر پس از

نزیمت یافتن در مصاف تجاور از پهلوجری بعزم تسخیر چیناپاشن

و مسخر کردن تمامی ملک ارکات و نشانیدن رضا علی خان بر مسند

نظامت *

چون موسی لالی بهالت تباہ و باختن همگی اسباب حرب و بنگاه بدوگوش و بینی و خجالت خود بینی با اسپ و تمچی بی نهد و دمچی از تجاور به پهلوجری رسیده و به ندامت در خود پیچیده بعد چندی به بحالی عقل پشیمان و جمعیت حواس پریشان بعزم تلافی انفعال آنها خسران متوجه فرامی دیگر سامان گردید از عجز بی زری جهت سبیل زر و اجتماع لشکر بهر ناحیه از نام سرداران قوم خطوط توکید دوانید از انجمله موسی بوسی که دران زمان بموجب شرح صدر از رفاقت نواب صلابت جنگ بهادر و داع خوانده در قلعه گولکنده معصور فرج نواب نظام علی خان بهادر آصف جاه نانی بود چون دران جا هم تاب و توان اقامت در خود ندید از هزار تردد و محنت برآمده بدقت و شدت تمام فایز سیکاکول که دران زمان جاکیر فرامیس

بیان رسیدن و محاصر شدن موسی لالی بر قلعه چینا پٹن و

بر آمدن فوج انگریز و آراستن صف جنگ در میدان و اسیر

گشتن موسی کندیستان در دست انگریزان *

وقتی کہ موسی لالی بعد امضائے بر شگال از کنجی بر آمده ،
 بفاصلہ یک منزل رسید ، حضرت اعلیٰ از فرنگی کندہ کوچ
 فرمودہ ، در بندر میلاپور مفاصلہ دو کروہے چینا پٹن ، در عبارات
 محدثہ محمد کمال کہ شرح حالش در اوراق صدر مرتوم گردید ،
 مقام گزید ، و چون موسی لالی بفرنگی کندہ رخس ادبار انداختہ ،
 ہمگی فوج خویش پس از موجودات بچند جماعہ مرتب و مفروض
 سرداران ساختہ ، پیش قدمی نمود ، جنرل لانس با جمعیت
 قلیل علائقہ انگریز ، و محمد ابرار خان با فوج سرکار ، بتجویز فرصت
 تفرق شہریاں ، و توصل آنها باماکن مامون ، سدراہ موسی لالی
 شدند ، درین فرصت حضرت اعلیٰ از میلاپور بر آمده ، درباغ
 کونپنی کے وسط چینا پٹن و میلاپور و قریب قلعه واقع است ،
 تشریف برد ، و جمعیت سرکار و انگریز سدراہ فوج معاند ، بعد وصول
 شہریاں بمواقف مامون ، قریب باغ مذکور فرود آمد ، و موسی لالی
 در میلاپور منزل گرفته ، چون روز دویمش ہمگی انبوه خود را
 چہار جوق از سر نو نمودہ ، جوقے با خویش گرفته ، وہ جوق
 دیگر علی التفریق ، تفویض موسی کندیستان و موسی بوسی و موسی
 سبینہ نمودہ ، از چہار سمت بر قلعه روان گردید ، حضرت اعلیٰ
 باغ کونپنی گذاشتہ ، مع مہلات در قلعه چینا پٹن حلول برکات
 فرمود ، تشویش آن روز باین مرتبہ بود ، کہ از اضطرار و بے خبری
 دایہ ہائے متعینہ صاحبزادگان ، محمد انور نام و سیف الملک
 مخاطب پادشاہے ، پسر میوم ، نواب بیگم ، از محافظت مفارقت
 نمود ، بعد تعسس و تشویش تمام کہ شرحش خارج السنہ و اقلام
 است بفاصلہ شخصے از زن ہندوے واگرفته ، بحضور رسانید ، حضرت
 اعلیٰ و نواب بیگم پس از تقدیم شکر حق ، مرد وزن مذکور را ،

مذکور را در قلعہ آرکات بر مسند نظامت نشانید، و از اعیان و ارکان نذر تہذیب دہانید، محمد نجیب اللہ خان بہادر کہ بترصد نظامت ارٹ پدري، شراکت فرامیس داشت، و قوع این حال نہ پسندید، و راہی نیلور گردید، موسی لالی بوقتہ چندے از آرکات پس از نظام مہام متعلقہ اش، راہ چیناپٹن پیش گرفت، و قلعہ تہری و کاویری پاک واقع راہ کشادہ، بر گردن اختیار رضا علی خان بست، چون بمنزل تنجھی پیوست، بعد از ایام بارش و ضرورت مقام پائے عزم پیشترش در گل فروگشت، در آن حال، فلک فتنہ سگال، ملک کرناتک را بر چہار حاکم گماشت، یعنی صوبہ اولش آرکات، بتصرف رضا علی خان، و صوبہ دویم نٹہرنگر زیر حکم ملازمان حضرت اعلیٰ، و صوبہ سیوم نیلور تابع آرکات در اختیار محمد نجیب اللہ خان بہادر، و صوبہ چہارم تجاور متعلق نٹہرنگر در فرمان پرتاپ سنگھ زمیندار آنجا را داشت، زمان بودن موسی لالی در آرکات، اگرچہ مستر جارج بکت بتجویز اہل کونسل، گماشتن فوجے از جمعیت موجودہ، با اتواب و اسباب ما وجبش بر فرنگی کندہ، برائے مقابلہ و مجادہ اعدا، صلاح حفاظت چیناپٹن اندیشیدہ، لیکن حضرت اعلیٰ نظر بر قلت فوج، و ضرورت تحفظ و تعہد حصانت قلعہ چیناپٹن، و عدم احتیاج محنت جنگ مقامیک، قلعہ ندارد، از راہ تجربہ نہ پسندیدہ، صلاح بقیام قلعہ جنگل پیٹ، بسبب حصانت و ستانت آن از مال اندیشی ہائے اوقات جنگ داد، و مستر مذکور وغیرہ سرداران مسطور را این تجویز مستحسن افتاد، چنانچہ جماعہ قلیل کہ عبارت از یک صد و پنجاہ نفر فرنگی و صد و پنجاہ جوان بار و سردارے از قوم انگریز، و پانصد کس از جمعیت سرکار، و محمد مراد سردارش باشد، شہنشاہ بچنگل پیٹہ فرستادند، و از ذخیرہ ما یحتاج استہکامش دادند، و بہ تعمیر شکست و ریخت قلعہ و تعمیق خندق چیناپٹن متوجہ شدند*

(۱) پانڈیجری سے روانہ ہونے کے بعد لالی فوج کی کمی اور وقت کی قلت کی وجہ سے چنگل پیٹ پر قبضہ نہ کر سکا۔ چنگل پیٹ کے قلعہ میں کاپٹن برمن کے تحت ایک سو انگریزی اور ایک ہزار ہندی محافظ سپاہی موجود تھے۔*

و دلاوری دادند، خاصہ انگریز با ہمہ تغلل جمعیت بانقدر پاداری
 کوشید، کہ وسعت مراتب جمیع آلات حرب، طے گردانید، و
 دست بگریبان مخالفین گردید، حلقوم و گوش و بینگی آنها از
 دندان درید، حضرت اعلیٰ از بالائے برج بدوربین تماشا می فرمود،
 و آفرین بر جانبازان می نمود، و جمعیت فرامیس بسبب بدل
 متواترہ ما یتحلل نقصان کشتگان، با کے و قصورے نداشت، و انگریز
 با وصف صراحت تهلل، قوائے ناتوان جمعیت قلیل، و دشواری
 مقاومت، محض از ننگ مراجعت، با مردم ما بقی، رو باعد
 آن چنان جنگ کنان پس پا می رفت، کہ بعوض ہدم یک جوان
 خود، ده کس از گروہ مخالف، تلف گولہ ہاے جان ستان، می
 ساخت، درین اثنا موسی لالی و موسی کنڈیستان، باستماع خروج
 انگریز، و شعلہ خیزی آتش ستیز، از فرودگاہ باغ کونپنی بکمال
 شتاب، شریک فوج خویش گردیدند، چون موسی کنڈیستان با
 لباس فاخرہ، و مرصہ طرہ سرکلاہ، سوارہ اسپ تیزگام زرین لجام،
 از ناتجربہ کاری داخل آشوب زد و خورد ہردو جماعہ، و بغرور
 انزونی جمعیت خویش، و زبونی و کمی جماعہ انگریز، پیش قدمی
 نموده، متصل صف انگریز گردید، طنابور نوازے از ملاحظہ زرق و برق
 لباس، و طرہ مرصع کلاہ، و یک آویز مکمل اورا یکے از عظمائے
 سرداران مخالف اندیشیدہ، دست بر لجام اسپش انداختہ بسوئے
 جماعہ خویش کشید، و اوبقصد انتقامش، دستے کہ ہا شمشیر چاق
 بود، بالابرد، معادیکرے جلالت نمود، و شمشیر از دستش بر آورد،
 و فوج بر او حلقہ بستہ بہ تیز قدمی رو بقلعہ کرد، موسی لالی از
 مشاہدہ این حال خون جگر خورده، با تمامی لشکر مثل پروانہ
 کہ بر چراغ افتد، بر جماعہ انگریز از ہر چہار سو حملہ برد، درین
 وقت غضنفر علی خان و محمد اہرار خان چستی و چالاکي نموده،
 با سواران خود میان ہر دو فریق دو آمدہ، شمشیر جوانمردی نوعی

(۱) درخشان - چمکتا ہوا - ملع کیا گیا - تاج سر پر رکھے ہوئے * (۲) تندرسنگ -

بعطیہ زر خطیر، و بخیرات و انعامات، دل پر محتاج و فقیر و خاطر نقیر و قظمیر، مسرور گردانید، الغرض موسی لالی در باغ کمپنی با موسی کندیستان مثل بوم آشیانہ نشست بے ثبات بر بست، و تمامی فوجش اطراف حصار قلعه محاصر گشت، و روز دویم حضرت اعلیٰ مستر جارج بکٹ و جنرل لارنس وغیرہ سرداران انگریز را، باریاب حضور ساختہ، فرمود کہ بخصم بد سگال از جنگ فرصت دادن، راہ نقب دوانی و دمدمہ بندی بر روی قلعه کشادن است، می باید کہ نمایش رعب اہل قلعه، سبب ہراس مخالف گردد، چنانچہ قلعه نذرنگر با وصف محاصرہ سالہا، پہنچ گاہ معیوب نقب دوانیدن، و مور چال بستن، و دمدمہ دمانیدن، نگر دیدہ، لازم کہ بآرامتن و بیرون کشیدن فوجے، بار حصانت حصن بر خاطر خصم نہیم، و دست رد بر سینہ عزمش ز نیم، سرداران با تدبیر، بقبول آن تعویز بجمعیت پنج ہزار کس از سوار و پیادہ، و تو پنخانہ کہ عبارت از پانصد فرنگی، و دو صد گولہ انداز، و دو ہزار و سہ ۳ صد نفر مردم ہار، بسرداری جنرل لارنس و کرنل درپپ و میجر پلیرو کپتان ماس کول و دو ہزار سوار سرکار بسرخیلی غضنفر علی خان، و محمد ابرار خان باشد، بیرون کشیدند، و از اطراف موسی بوسی و موسی سبینہ، وغیرہ با سوار و بار و فرنگی، و ماورایش کہ صد چندان از فوج اولی بود، در میدانیکہ حالا چینا بازار است صف آرا شدند، و فریقین دان دلیری

(۱) وہ گڑھا جو کھجور کی گھٹلی کی پوشے پر ہوتا ہے۔ شکاف خرما اور بمعنی حقیر اور کم حقیقت کے بھی اور نقیر و قظمیر سے اندک و بیش مراد ہے اور کبھی بلحاظ نسبت اندکی و بیشی کے کذابہ صغیر و کبیر سے بھی ہوتا ہے *

(۲) انگریزوں نے میجر ڈراپر اور ہرٹن کی سرکردگی میں فرانسیسیوں پر دھاوا بول دیا موجودہ چینا بازار کے قریب فریقین میں دست بدست لڑائی ہوئی انگریزی فوج نے بڑی بے جگری کے ساتھ دشمن کا مقابلہ کیا لیکن اس کو پیچھے ہٹنا پڑا اس لڑائی میں انگریزوں کے دو سو سپاہی کام آئے اور دو توپیں تلف ہوئیں، فرانسیسیوں کے ایک سو تیس سپاہی قتل ہوئے اور بہت سے زخمی ہوئے اس کے علاوہ ان کا ایک سردار دی السٹین اسپر کرلیا گیا اور دوسرا سوپینٹ منصف مجروح ہوا۔ اس جنگ میں میجر پولیر ایک انگریز سردار ہری طرح زخمی ہوا اس کے علاوہ بہت سے اور انگریز سردار اسپر کرلئے گئے *

بغور کثرت فوج، روز دیگر بکمال آراستگی و سوختگی، بر قلعه محاصر گردیده، از شلک اتواب و کرنال، از صبح تا شام و از شام تا صبح مترد دین بروج و محصورین حصار را ممنوع التنفس و تحرک گردانید *

بیان تنگ ساختن موسی لالی چیناپتن را ویرانگدن و

انپاشتن دو برج قلعه و خندق یگ سمتش و متویم شدن محصورین
از شلک اتواب شبان روزه و روانه شدن حضرت اعلی بسوسه
نهرنگر بسواری جهاز بر عزم معاودت با فوج اسباب حسب التجای
و تمنای مستر جارج بکت *

(۱)

موسی لالی بدغض و پدیمش غرامت، و کشته شده، مردم کار آمدنی فوج خود، و سرداران با استقامت، مثل موسی سبینه و غیره، و اسیر رفتن چند کس نامی و متکبران با شوکت، مانند موسی کندیستان و غیره روز دیگر بکمال اشتعال شعله سوخته جانی بر قلعه پیچید، و از شلک بندی هشت پاس دوام توپ و کرنال متردین بروج قلعه و محصورین حصار را ممنوع الحركت و تنفس گردانید، و کثرت توپ اندازی طرفین بهدیکه از زلزله رعد خروشش آب خندق قلعه، که شور آب دریا بود، شیرین و بهکم خائو الماء والطين دران حال که از محاصره مخالف آوردن آب از بیرون قلعه دشوار و تا سه روز از آب ذخیره کاروائی محصورین در کار شد، تعطش زدائے جملگی، متعطشین گشت، از بسکه روزانه آفات اتواب، و شبانه صدمات کرنال، هنگامه قیامت روبرو و مرگ ناگهانی گری بازار داشت، و در فرصت برداشتن یک کشته، از بردارندگان یک پشته، فراهم می آمد، و انراط آن احاطه قلعه را متعفن ساخت، و کشتگان را در عوض سنگ و خشت، شامل بسته های طاقه بانات، و مخمل و نیلک و غیره بجائے بروج و دیوار منهدم، می نهادند، و از اتمام شبانه، دیوار و بروج مشیده، بنا بر چیدن اتواب، و استعداد جنگ

(۱) تاوان - تاوان زده هونا - پشیمانی - عتاب *

بر فرق اعدا گذاشتند، هر دو صف متوصله را از هم منفصل ساختند،
 از زبان دومت و دشمن تحسین شیوه غضنفری و تو صیف جو هر
 دلوری، یافتند، و نام رستم و افراسیاب از یاد عالم بر انداختند، خداوند
 دولت از لحاظ آنحال، بمستر جارج بکت حاضر جلسه، برج
 فرمود، بقیاس می رسد، که غالباً سردار مدد فرامیس اسیر گشته،
 از انست که موسی لالی باین تنگی کمر بسته، با یدکه درین
 وقت از فوج دیگر کمک جمعیت بیرونی نمائیم، و اتواب بروج قلعه
 را بھدم مترددین میدان سازیم، تا فوج ما سالما و غانما بھامرسد،
 چنانچه حسب الحکم خداوندی گروهی دیگر فرستادند، و اتواب
 حصار سردادند، غرض ازین اعانت و تائید هر دو خان مذکور با
 شجاعت، فوج فرامیس تفرقه گزید، و جماعه انگریز باوجود کشته
 شدن دو صد کس و اسیر رفتن پنجاه جوان علاقه خود، و مقتول شدن
 سه صد سوار سرکار، و کشته گردیدن میجر پلیر، و مجروح گشتن
 کپتان ماس کول، باسیر گرفتن کندیستان هوس گرفتار تخت
 نشینی شاهی هندوستان، مظفر و منصور بقلعه رسید، و از فرامیس
 زیاده از یک هزار کس مقتول و دو صد کس اسیر و موسی سبینه
 مجروح، و به پھولجری موصل، و از آنجا معدوم گردید، بعد شیوع
 چنین صورت فتح مطلوب، صدائے اتواب سرور، از تمامی حصار،
 و طنطنه شادمانه توپ خانه حضور خداوند دولت و وقار، بم وزیر
 نعمات بزم تهنیت گشت، و طنبور نواز مذکور در عوض خواهش لباس
 و سلاح و طره و اسب کندیستان حق جرات مرقومه خویش از عطائے
 بے انتھائے خداوندی، و تشخیص و تعین تیمت خاطر خواه آن
 بجائے سه ۳ هزار یون: پھولی معینه، بار چهار هزار یون بر بست و
 اسب و لباس و سلاح مسطور بمالکش بحال گردید، و تفقد حال او
 یعنی کندیستان اسیر، مثل مھمانداری بتقدیم رسید، و از سپاهی تا
 صدہ دار لشکر منصور و مظفر، بعنایات خداوند سپاه پرور، حسب
 تمنائے خویش تمتعے چید، و موسی لالی از آنھم خسارے فوج،
 و اسیر رفتن کندیستان و کشته شدن سبینه، بر خود پیچید، و

تاکید نگہبانگی و تیرہ اب وجد خواهند نمود، اگر دریں وقت در
 نترنگر اقامت می داشتیم، هر آئینه از فوج ورسد خاصه، و ضلعداران
 اطراف، تا مقدور کمک می ساختیم، چون الحال از رسیدن آنها
 متعذریم، ناچار پابندی این جا با اهل و عیال، ناگزیر شیوه شراکت
 داریم، عرض نمود، که گذار موکب والا ازین جاتا ناگپتن ذمه
 ما فدیای است، و از انجا رسیدن نترنگر همت ملازمان، فرمود،
 که ما از سفر دریا نا آشنا، و آب و هوای آنجا بامزجه ما ناگوار،
 علاوه بر آن اندیشه جہازات دشمن پردغا که درین حال بر روی دریا
 انتشار دارد، ازین سفر ساحل سلامت نمی نماید، چون درکار شما،
 از جان دریغ نداریم، بیاس شراکت تن بتقدیر می سپاریم، پس ازین
 گفت و شنید، محمد ابرار خان و غضنفر علی خان را، با دو ہزار
 سوار متعینہ آنها، و جمعیت پیادگان و سردارانش، وغیرہ کہ ذمه
 ملازمین برائے حفاظت قلعه، بمستر جارج بکٹ سپردہ فرمود کہ
 از آنہم ہر کہ بکار آید، نگاہدار، و دیگران را مختار و مرخص اطراف
 خاطر خواہ، آنها گرداند، و اندرون قلعه بدون مردم جنگی نہد،
 بعد فراغ این ارشادات، ساعت (۱) روانگی معین نمود، و مستر جارج
 بکٹ، محسون و مشکور قبول عرض خویش، و مذمت گذار از حدبیش،
 گردیدہ، باندیشہ آنکہ درآمد و شد جہازات فراسیس از پھولجری
 وغیرہ، تا چیناپتن، روانہ ساختن جہاز انگریز مورث اشتعال شعلہ
 فتن است، مصلحتاً جہاز تاجرے از قوم ولندیز، بگرایہ گرفتہ،
 جنسش بعدم انشائے راز، سریعاً در دریا ریختہ خالی ساخت،
 و بعض التجائے تشریف فرمائی پرداخت، خداوند دولت تمامی
 فوج و اسباب ثروت، و اهل مصاحبت، را موافق شرح صدر ہمانجا
 گذاشتہ، خود جریدہ، با معدودے از ملازمین و محل، فرزندان و دختران

(۱) گورنر بکوٹ نے نواب صاحب کو بحری راستہ سے ناگپتن روانہ کرنے کا ارادہ
 کر لیا تھا اس خیال سے کہ نواب صاحب اوز ان کے ساتھی بیچ کر سلامت کے ساتھ
 نکل جائیں نواب صاحب ۲۰ دسمبر کو بحری راستہ سے ناگپتن روانہ ہو گئے اور
 انکی سوار فوج کو چنگل پست پہنچکر میجر پرمنٹن کے ساتھ جا ملنے کا حکم ملا *

روزانه، بر پامی کردند، درین رستخیز محمد اسحق خان فرزند کلان حضرت اعلیٰ از فرزندان معلات غیر نواب بیگم از گولہ کرنال، جان عزیز تسلیم ذوالجلال نمود، چون روز بروز باوجود وفور سرب و باروت، و اسباب قوت، محض از تصور مردم مبارز شدت مخالف بقوت، و ہمت اہل قلعہ بضعف انجمید، مسٹر جارج بکت باتفاق و مشورت اہل کونسل، از حضور خداوندی، انحلال این عقدہ مالا ینحل خواست، کہ قوم ما انگریزان را دربار امر کہ از امور شدیدہ و مانند، اعانت و امداد والا از نقد و جنس و فوج و تعویز و تدبیر، بمطلب رساند، شکر اعانت و قدیمہ بغلبہ ہمیں فریق عداوت طریق، حصار چینا پٹن از دست رفتہ، و قلعہ دیونام پٹن در عین شکستگی دست توان انگریزان، بقوت تائید والا قائم گشتہ، لازم است کہ تاقیام قیامت ورد زبان قوم انگریز باشد، درین دیار کہ حشر اغیار است بجز دامن عاطفت ذات عالی مقدار، مددگار، و وجہ اعتصام عالم اضطرار، نداریم، بچنین یاس حصانت چینا پٹن، و عجز حال امید بکت جہازات بنگالہ و آمد آمد فوج ولایت کہ از ان تسلی دل مایوسان می نمائیم، لحاظ بحصانت نا استواری بروج، و دیوار ہائے کلی قلعہ، و زبونی و کمی مبارزین، و چیرگی و خیرہ سری مخالفین، نسبت بماغزیدہ ہند، انتظار تریاق عراق می دانیم، حفاظت دایرہ پیکار، منحصر حفظ مددگار است، و احتیاط سررشتہ جدال، وابستہ فضل جہاندار، درین حال تعویزیکہ از فوج اصلاحش شود بعمل آید، و مشکل را آسان گرداند، فرمود کہ از بدو ورود ما در ضلع کرنالکت عرض عداوت کشیدن والد شہید نامدارم از فرامیس، و دادن جان عزیز خویش و رفاقت ارثی من باشما، در ہر امر دشوار، و دریغ نداشتن فوج و دینار، خاصہ شراکت این مہلکہ پر اضطرار، با وصف برداشتن مشقت ہائے بے حد و شمار، و رفتن جان پسر دلدار، و دیدن اضطراب دیگر اطفال و سایر خویش و تبار، جز بپاس صروت و صودت قوم انگریز چہ خواهد بود، و آئندہ ہم ہمت براں دارم، کہ تا وفائے حیات، موافقت و معاضدت ہرگونہ، جاہد باشم، و اولاد من نیز حسب

قشوریش بیکراں گشت، حضرت اعلیٰ سے ۳ چہار نفر ملازمین
 ما حضر، راکہ سوائے ملا فصیح الدین خان معلم و محمد عنایت اللہ
 ہمشیر خاص و محی الدین علی خان، معلم صاحب زادگان، و شخص
 چہارم ہماں قبیل کسے دیگر نبود، فرمود کہ جہازات فرامیس کہ
 بعلامت نشانہا، نبرد آہنگ معلوم می شوند، جہاز مارا کہ بابت
 تجارت، و عاری از لیاقت جنگ است، بلاشک اسیر خواہند کرد،
 و خواہند برد، غیرت اقتضا نمی، کند کہ اسیر فرامیس شریم
 و تن بقید او دہیم، لہذا ارادہ مصمم کردہ ایم، کہ در صورت وقوع
 آن حال، اول اناث را از تیغ غیرت قذیل، و بآب دریا تحویل
 کنیم، آنگاہ خود را نیز در بحر افکنیم، باید کہ شما پسران مارا،
 بہر حیلکہ کہ توانند، پسران خود قرار دادہ، از دست خصم رستگاری
 یافتہ، بسید علی خان نایب قلعہ نٹھرنگر، خالوے نواب بیگم
 سپارند، کہ تا رشد و تمیز یافتن اینہا، برادر ما عبدالوہاب خان را،
 بہ نیابت عمدۃ الامرا دانستہ، حتی المقدور در امداد انگریز کو شندہ
 علی ہذا القیاس دیگر مضمرات خود بآ نہا گفتہ، و در کاغذے مرقوم،
 و آنرا مصمغ و معتم نمودہ، بدست کپتان جہاز، کہ از قوم ولندیز بود،
 سپرد، کہ بمستر جارج بگت رساند، و بار امانت از ضمہ خود
 فرود آرد، دریں اثنا، جہازات فرامیس قریب تر رسیدہ، از کپتان
 ولندیز جہاز، اصل وعزم پرسیدند، او از نشانش نشان داد، کہ جہاز تجارت،
 و از طرف اسحق پٹن، و مچھلی بندر بھیناپٹن رسیدہ، و دران
 جا آشوب جنگ دیدہ، و فروخت اشیا ناممکن فہمیدہ، ناچار سوائے
 پھولچری کہ بندر فرامیس و تجارت گاہ عالمیان است، با مید
 انتفاع رواں است، باستماع این جواب، سردار جہازات فرامیس،
 حکم فرستاد، کہ جہاز خاص را لنگر دہد، تا بفرستادن چند کس دریافتہ،
 جنس لابہ لشکر خریدہ، دستک راہداری برائے رفتن پرسوے
 خاطر خواہ داہ آید، دران وقت حضرت اعلیٰ بکلی خود را بفضل
 رب الارباب سپردہ، و پناہ بہ حفظش بردہ، معاً از امر آمرکاف و نون،
 و قدرت قادر بے شبہ و نمون، مابین جہازات خصم و جہاز خاص

خاصه، که نا آن زمان موجود و متولد شده بودند، یعنی عمده الامرا بهادر و امیر الامرا بهادر و سیف الملک بهادر و حسام الملک بهادر و سلطان النساء بیگم عرف بوٹھی بیگم توکل علی اللہ برکشتی سوار شده بجهاز رسید، و از طوفان و جوش دریا اضطرابی در آپ پدیدار گردید، که بعضی کشتیهای ذکور و اناث ملازم و خدام از منع باد مخالف متعذر بوصول جهاز گشتند، و تادمیدن صبح نیاز بساحل پیوستند، و با تمام نگهبان قلعه در قلعه آمده، روز دیگر زن و مرد متفرق، و بلباس فقر متلبس گشته، بضرورت رسیدن نهرنگر، از قلعه برآمده در لشکر فرامیس رسیده، از برکت لباس فقر، محفوظ شرور مقهور، تا سه روز در همان لشکر آسوده، روز چهارم بسوئی و پیلور و آرکات روان گشتند، و پس از قطع مراحل چون پیلور رسیدند، غلام مرتضی خان قلعدار آنجا، از حال آن جماعه واقف شده، تا سه روز آسوده، خیرگیری طعام و لباس و جمیع مراسم مهمانداری، و مسرور و محفوظ رعایت زادراه و سواری نموده، روانه نهرنگر گردانید، خداوند دواست تمام شب، انتظار کشتی های رفقا و خدام کرده، بعد نشر سفیده صبح، به تحوین دفع طوفان روی زمین، کشتی توکل، بر روی دریای رجائی فضل جهان آفرین انداخت، و باوجود طوفان جوشی تنور آب، لنگر عزیزت برداشت، در آن تاریکی طوفان

(۱)

اضطراب، از انجام ایام تنق نشینی سحاب، آفتاب جهانتاب، یعنی

مرشدزاده آفاق بسط الله انوار اقبالها کمصباح الشمس علی الاطلاق از افاق بطون اراده خالق النور فی الظلمات تیرگی طوفان آفات، از دیده، اوقات مرتفع گردانید، و باصره چشم سفینه مراد گشته، بذمائش حقیقت نجات جناب نوح و یونس علیهما السلام در یک جلوه فضل غیب عالمی را ممنون لطف خفی و لطیف لاریبی ساخت، بعد از سه روز جهازات فرامیس که عازم چیناپتن بودند، از دور نمایان، و موجب

بیان رسیدن حضرت اعلیٰ بہ نتھرنگر و بیمار شدن و روانہ ساختن

فوجے بسرکردگی، محمد یوسف خاں و ملحق شدن عبدالوہاب خاں

بہادر از چتور برائے سرداری آن فوج حسب الحکم حضور و راہی

شدن بر آمداد چیناپٹن *

حضرت اعلیٰ بعد رسیدن نتھرنگر، بسبب آنکہ تاثر تغلف آب و ہوائے دریا، و منازل مختلفہ و کوفت سفر، بر طبع نازک بیماری گماشت، و از ناتوانی مزاج، طاقت محض و مشاق لشکرکشی، و مراحل پیمائی نداشت، بآراستگی فوج خاص، جماعہ ترناویلی عرف انور نگر و مدہرا و تجاور عرف قادر نگر و رامناٹھہ عرف ولی نگر و شیوگنگا عرف حسین نگر و ملیووار و ترور و کرور و پدوکوٹہ و الیانور و ودیار پالہ وغیرہ و پانصد فرنگی انگریز، متعینہ قلعہ نتھرنگر بسرکردگی میجر برشتن و جماعہ تخمیناً چہار ہزار سوار خاص، و کمکی سرداری سید مخدوم علی خاں، و ہفت ہزار مردم بار ملازم سرکار، بہ تبعیت سید ناصر علی خاں، و اتواب وغیرہ سامان جنسی و جماعہ خلاصیان، و گولہ اندازان، بسیار، و سہ ۳ ہزار بیلدار بعمدہ امین بیگ خاں، و پیادگان کرناٹکی ملازم خاص و کمکی، تخمیناً شانزدہ ہزار کس، سرخیلی محمد بیگ خاں، و ہمہ لشکر و سامان رسد و قیام وغیرہ ماوجب ہمراہی فوج تفویض اختیار محمد یوسف خاں ساختہ، باین تاکید کہ بتعلقہ چتور جاگیر عبدالوہاب

(۱) سنہ ۱۷۵۸ع جون کے مہینے میں یوسف خاں مدہرا سے ترچناپلی پہنچے۔ ان کو یہ حکم ملا تھا کہ تجاور اور پدوکوٹہ سے دو ہزار سپاہی لیکر میجر برشتن سے جا ملیں یوسف خاں نے موضع پلاوڈا، منور اور ترکوہلور پر قبضہ کر لیا اور دم لالی کے تمام ذرائع رسل و رسائل کو جو پانڈیچری سے تعلق رکھتے تھے یکدم منعطع کر کے ہوئے چنگل پیٹ پہنچکر میجر برشتن سے ملاقات کی۔ یوسف خاں ایک قابل ہندوستانی سپاہی تھے انگریزوں اور فرانسیسیوں کی ابتدائی لڑائیوں میں انہوں نے بہت بڑا حصہ لیا تھا سنہ ۱۷۵۳-۱۷۵۲ع ترچناپلی کے اطراف و اکناف میں جو ہندوستانی پھیلی ہوئی تھی اس وقت انہوں نے اپنی دور اندیشی سے بہترین خدمت انجام دی۔ مدہراں پر لالی کے محاصرہ کے وقت یوسف خاں نے انگریزوں کی بہت مدد کی تھی ترچناپلی اور مدہرا کی گورنری کے زمانے میں انہوں نے ملک میں بالکل امن قائم رکھا *

(۱)
 ابرے کہ فی المثل غشاوۃ بصیرت بدسگال بود، ہر خامس، و حایل
 نگاہ یکدیگر گشتہ، دیدۃ تمیز را متعیر ساخت، و از مہب فصل
 ایزدی باد تندی ورزید، کہ جہاز خاص را از مسافت سہ ۳ شبان
 روزہ، دریک پھر بساحل ناگپٹن رسانید، حضرت اعلیٰ از نجات
 چندان آفت، جاں ستاں، و رہائی ازاں بلائی ناگہاں، شکر امان الخایفین
 بصد زبان، و ہزار جیبی، مودا گردانید، چون سردار قوم و لندیز
 حارس آنجا پیش دو بد، و ہارایش معمورۃ مسطورۃ بساط عجز و
 عبودیت، و سماط مدار و ضیافت، پیش کشید، و آداب اطاعت
 و انبساط خاطر خداوندی، باحضار خلاع خاصہ و تقسیم، و سر انجام رسد
 وغیرۃ بتقدیم رسانید، مسرور گشتہ، بضرورت اصلاح مزاج خدمت عالیہ
 نواب بیگم، کہ بسبب ولادت نا درست بود، و آرام طبع خاص، کہ
 باختلاف آب و ہوائے نا موافق از اعتدال تبدیل نہود، تا ۳ سہ
 روز مقام، و بحارس آنجا در جزائے آنہمہ رسوخ شیوۃ عبودیت
 بعد ازاں کہ از جانب پرتاب سنگہ زمیندار تجاور، اسداب توشک خانہ،
 و فراش خانہ و باورچی خانہ، و احشام، و خدیام، رسید، وقت رخصت
 پروانہ یک روپیہ، بر پیشکش تجاور انعام فرمود، چون علم موکب
 سعید، نواح متصلۃ تجاور را در ظل سعادت کشید، و پرتاب سنگہ
 باستقبال رسیدہ، مبلغ نمایاں پیشکش حضور حضرت اعلیٰ،
 و خدمت نواب بیگم گردانیدہ، چندانکہ از الحاح تشریف فرمائی، و
 رونق افزائی، اندرون قلعہ، مستدعی افزایش اعتبار خویش، گردید،
 بعدر ضرورت ارسال کمک چیناپٹن، قبول نہمودہ، در عرض این
 ہمہ خدمت گذاریش، بسفارش خدمت محل عالیہ، برائے احداث
 سد یعنی انکٹہ اندازۃ آبیکہ از رود کارپری در بحر کوردم می افتاد،
 و قصر آن زراعت ملک تجاور را خسارہ می داد، حکم نافذ کردہ
 عزم پیشتر ساخت، قریب سرحد نتھونگر سید علی خان مع فوج
 و کارخانہ جات خاصہ مستقبل رسید، او را مسرور اعزاز و اکرام گردانیدہ،
 ہمراہ گرفتہ بغیریت، و حفظ حضرت صمدیت، موصول دارالسعادت
 نتھونگر گردید *

آرکات برداشت، و یقین و بهی تسلط مخالف از خاطر زمینداران
 بوم یقینی مبدل، و رعایا را از مال گذاری و غله کشان را از رسد
 رسائی مهمل گذاشت *

بیان جدال موسی لالی با عبدالوهاب خان بهادر و محمد

یوسف خان در مصاف فرنگی کنده و شکست یافتن او بسخت

گیری میجر پرشتین از کمرگاه و برگشتن بسوی چینا پتن از

استماع خرابی دو مور چال رسیده لب خندق بجمله اهل قلعه و

رفتن موسی لالی از جنگ فرنگی کنده و باز قائم نمودن مور چال

منهدمه و انتشار فوج او بر بنگله نواب داود خان از شبخون زدن

عبدالوهاب خان و میجر پرشتین و رفتن موسی لالی بعد نارسائی حمله

چینا پتن سمت کنجی از دیدن جهازات بنگاله *

موسی لالی از سد راه رسد و تنگگی حال لشکریان و صرف اکثر
 گاوان توپ کش بطعم آنها بکار خویش و امانده برای کشایش راه
 هر چند حمله های متواتر نمود، چون فوج سرکار بلا تعیین مقام
 دایر و سایر دوام مخالفین نکبت انجام بود، اتفاق مقابله صریح
 نیافت، و با وصف وقوع زد و خورد خفیفه دو سه بار پیچ نکشود،
 و موسی بوسی هم بعزم دغا بر لشکر فیروزی شبخون آورد، چون
 میر لشکر بمقتضای بیدار دلی خیمه با فروش خالی گذاشته،
 با فوج و اسباب جنگ یکسو استاده، قاپو جوئے سرکوبی اعدا
 بود، و برپزش بی تعاشای آن ناسزا بر لشکر گاه و خیمه با صید
 بجنگ یافته، دفعتاً از کمین بسان پلنگ حمله نمود، و دست
 تردد معاندین بمقابله واقعی و دلیری بر بست، و از پنجه غضنفری
 و شیرینی سرد کردن بسارمه سیر تان بشکست، هریمت ناگزیر
 یافته، و اتواب و صدایق باروت باخته، غیر از دست اندوس و

خان بہادر رسیدہ، بہادر موصوف را ہمراہ گرفتہ، بسوئے چینا پٹن شتابد، و بظہور جلاذتیکہ مظنون خاطر ما است، در ارتقائے پایہ اعتبار خویش کوشدہ، روانہ فرمودہ، و عنایت نامہ بنام بہادر ممدوح باین مضمون، کہ بسبب تکسل مزاج بالفعل تعذر تردد و تعب سفر یافتیم، و شمارا بسرذاری لشکریکہ، باراستگی ہمگی اسباب، و فراوانی باروت و اتواب، باہتمام محمد یوسف خان فرستادہ ایم، بجائے خود مقرر ساختیم، باید کہ بلا اہمال یکروز، فوج مرسلہ، بر تائید چینا پٹن، و تعدیہ فرامیس بکشند، و نوعیکہ یکت حبہ غلہ بلشکر مخالف نرسد، و بانسداد طرق اطراف پردازند، و محاصرہ محصور خویش ساختہ، او را از مقابلہ انگریز، و معاقبہ شما مضطر و مشوش سخت گیری پس و پیش گردانند، و بعد حصول صحت مارا ہم عقب خویش رسیدہ دانند، و سوائے آن چند قطعہ خطوط دیگر، بنام مستر جارج بکت، و جنرل لارنس وغیرہ سرداران انگریز و غضنفر علی خان، و محمد ابرار خان، و سید فتح علی خان، وغیرہ ملازمین خاص، متضمن دلدہی و اطمینان خاطر تحویل خان مذکور نمودہ، و مومن الیہ حسب الحکم مع لشکر، مظفر منازل پیما فایز چتور گشتہ، بایصال عنایت نامہ صدر، عبدالوہاب خان بہادر را، ہمراہ فوج گرفتہ، بسوئے چینا پٹن روان گردید، و بچنگل پیٹھ رسیدہ، بنہ و بنگاہ سنگین را در انجا گذاشتہ، جریدہ، با مرکب و سلاح، و اصل فرنگی کتذہ، و نازل باغ خاصہ خداوندی شدہ، افواج قاہرہ را اطراف لشکر مقہور محاصر، و سدراہ رسد و ذخایر گردانید، ازین معنی رسیدن پرکاہے بمخالف دشوار گشت، و غرور ببیباکیش بوفور عجز ناکی شکست، و کار چینا پٹن امتحام گرفت، و عنان ہمہ از دست لالی رفت، و ظہور آثار اقتدار حاکم ملک حکومت لاحقہ رضا علی خان از اصلاح صوبہ

(۱) یوسف خان اور پرستن دونوں فرنگی کتذہ (منک تھامس سوئٹ) پہنچے لیکن یہاں میجر سپیر کی فوجوں کو دیکھ کر وہ حیران رہ گئے۔ میجر سپیر نے پرستن کی فوجوں کو اپنے قیاس سے زیادہ طاقتور دیکھ کر مورخ ۳۰ دسمبر، سنہ ۱۷۵۸ء کو مستحکم واپس ہو گیا یہ دیکھ کر ہم۔ لالی بہت برہم ہوا اور چند لمحے توپ خانہ اور فوج مہیا کرنے کی غرض سے محاصرہ کو ملتوی کر دیا۔

باغ برآمده، شلک عد و سوز توپ خانہ مستعدہ از کمرگاہ بر بازوئے
 پھین مخالفین بسان شعلہ بر خاشاک سر نمود، و محمد یوسف
 خان نیز بر پندہ سینہ آنها آتش آمادہ توپ خانہ سرکار بہمہ کاروبار
 دمید، چنانچہ ازین برق اندازی انواب جانبین بزیاد و جود سراسر
 صف اول و بسیاری از صف دویم و چیزے از صف سیوم ہرزہ تازان
 بے خبر آوازہ ہوائے عدم گردید، ہرگاہکہ فدیہ بقیتہ التلغ پسپا
 گشت، اتفاق میجر مذکور و خان مسطور چہتہ دفع مقہور در عرصہ
 مقابلہ جنگ بعوض شکست دیوار باغ حصار پائدار از صف مبارزان
 نصرت شعار بست، موسی لالی باہمہ فضولعی خسارہ صبح بہحض
 جہالت بے حاصل تا شام، ہوائے باختن قوت تمام پایداری
 مصاف داشت، چون درین اثنا یادگار تہور شعاران کہن، انتشار
 فگن جمعیت دشمن پر مگرو فن، مسٹر بگت حارس قلعہ چیناپتی
 اورا بادو حصہ جماعہ اش آوازہ مقابلہ فوج امداد خویش دیدہ، و
 گرانی گروہ محاصرہ بدفال، و نقب گزینان موش خصال، پیش وزن
 ہمت خود سبگت منجیدہ، با مردم بار و فرنگ، سرداران با عقل و
 فرہنگ و غضنفر علی خان و ابرار خان متعینان شجاعت آہنگ،
 بر آنها بیرون قلعہ دوآند، چنانچہ جمعیت مذکور، حسب التاکید
 مسٹر مزبور، از آتش ریزی و سبگت خیزی مخالفین، باہمہ کمک
 بالائے انواب قلعہ بہزار مشقت و جلالت انگیزی، وغیرت قوم
 انگریزی، بتقدیم جان بازی مردانہ، و دلیری بہادرانہ غضنفر علی
 خان و محمد ابرار خان کہ ہر یکے ازان دو پیش آہنگ عرصہ کار
 زار مردان، تیز دست دشمن کاہی، و پیش قدم عدو تباہی، بود،
 و خصوص خان ثانی جراحات مکرر رکولی و سنان، بر پائے میدان
 سیر، و سینہ سپر زخم غیر، بگواہی شہیوہ دلاوری ثابت نمود، و
 تماشائے معرکہ آرائی اینہما ہمت دیگران می افزود، و زبان دشمن و
 دوست بہ تھسین آفرین کشود، بر ہر دو مور چال موصولہ لب
 خندت ریخت، و شکست، و ہکوفتن مسمار ہا در منافذ رنجگت^(۱)

پائے فرار هیچ نبرد، موسی لالی باهم چیرگئی لشکر سرکار و
 پراس فوج ہزیمت شعار خود ویاس تفتیح قلعه چیناپتن
 بندامت خذلان مرقومہ موسی بوسی پیچش رشک و حسد یافت
 و بقابوئے افتادن خود بر فوج سرکار مردم اخبار گماشت، تا آنکہ
 عبدالوہاب خان بہادر بتحریرہ تنبیہ موسی بوسی از ارادہ شبخون
 زدن بر لشکر موسی لالی میجر برشتین را برائے آوردن بعضے
 اسباب لازم جنگ بچنگل پیٹھ فرستادہ، بعد از آنکہ میجر مذکور
 با سر انجام مایحتاج و پانصد سوار داد ہمراہی و اتواب وغیرہ معاودت
 نمودہ، بفرنگی کندہ رسید، خود ہم بہ تحویز مضمہ صدر ہمانجا
 آمدہ، در باغ مخترع جنرل لارنس خریدہ سرکار نازل گردید،
 و بنگاہ بدامن کوه مذکور آرمید، و میجر مسطور در باغ شمالی
 فرودگاہ بہادر موصوف مقام گزید، از روی دریافت اخبار
 سماعت آسودہ گی لشکر سرکار بریک مقام غنیمت آرزوئے ناتمام
 خویش دانستہ، از تمامی فوج ہزیمت موج یک حصہ در
 مور جال و محاصرہ قلعه چیناپتن با سرداران معتمد گذاشتہ دو حصہ
 با سواران ولایتی و توپ خانہ چیدہ بعزم شب خون سوے فرنگی
 کندہ راہی، و آخر شب اول بر بنگاہ لشکر سرکار از قتل و نہیب باعث
 تاراجی و تباہی گردید، و آغاز صبح محازی باغ جنرل لارنس یعنی
 فرودگاہ بہادر موصوف در میدانیکہ حالا حویلیع شرط بنا یافتہ
 رسید، و از توپ اندازی چون دیوار باغ مذکور را بے بنیاد گردانید،
 بہادر موصوف و محمد یوسف خان را با فوج استادہ آئین پیکار
 دیدہ، سواران مذکورہ خویش را کہ زیادہ از دو ہزار بودند، حکم
 پورش داد، و خود بکمک آنها گولہ رانی بشدت تمامتر آغاز نہاد،
 و سواران مسطور سربال اسپان خواباندہ، و عنان بدست باد دادہ،
 و سیوف برہنہ برقتابی بکار بردند، و تا بقوج سرکار نرسیدہ بودند،
 کہ میجر برشتین کمین دار باغ شمالی دست بہ فتیلہ اتواب گولہ
 ہائے انگوری، و دیدہ بہ نشان پہلوی آن سر بہوا با ختگان مرگ
 ضروری بود، مقابل، و در ضرب دست قابوئے خود دیدہ، از پناہ دیوار

افساندم، از پاداری اہل و سرکشی و دوا دویع فوج نٹھرنگر، و
 انسداد، طرق رسد، و تنگی حال لشکر، و اماندم، صلاح دہند کہ
 روشناس فلاحی شوم، و راہے نمایند کہ بچارہ گری روم، ہمہ ہا
 بلحاظ بد مزاجی او سکونت ورزیدند، و برائے جواب می اندیشیدند
 موسی ہوسی در سوال محالش بیدودہ نوائے جواب نا ثواب گشت،
 کہ درین حالت پر صعوبت گشتہ شدن فوج و سرداران نامی،
 و بیزری و یقین بد انجامی، و بیدلی و فاقہ کشی سپاہ وروداد و صورت
 تباہ، فسخ عزم باطل از محاصرہ و تسخیر چینا پٹن، مناسب
 است، فتح این یکت قلعہ ہر چند کہ بالفعل از وجوہات ممکن
 نشد، بعد ضبط ملک دکہن کہ با سہل امور در اندک توجہ از ان
 ماست، وقتی نخواہد خواست، گفت کہ از کمینداری محمد علی
 خاں کہ فطرت و ہمتش زیادہ از اظہار موسی دیلکس دیدم و
 منجیدم، می ترسم، علاوہ اش با انگریز اتفاق جانی، و وفاق عیانی
 و نہائی، دارد، و دم بدوستی او می زند، تابودن نقش وجود این
 دو دشمن قوی بازوئے ما، عزم دکہن صرفہ ندہد، و از ما بدون
 پشیمانی ہا ہیچ نہر آید، زیرا کہ درین ضمن بدیہی است کہ قلعہ
 پہولچری بنیاد فساد، مستاسل گرداند، و بعد ازاں تاخذ و تدارک
 آن از دست ما دشوار گردد، لازم کہ اول دفع این دو مخالف
 سرکش سازیم، و آنگاہ بکار دیگر پردازیم، بعد پختن این مالیحولیا
 نظر ہر بے ثباتی لشکر خود، اسباب گران، با خفائے تمام،
 شبیا شب ہر کشتی ہا بار کردہ روانہ پہولچری، و لشکر را با اعتماد
 آنکہ دو برج و دیوار یکت سمت قلعہ بر انداختہ بود، و دران شب
 کثرت تاریکی شبنم دیدہ تمیز احدے بر شناخت خود و غیر
 ہمہی کشود، حکم یورش نمود، اہل قلعہ کہ بمقتضائے حوصلہ
 پوشیاری بے آگہی بے خبران بیرونی در پناہ تل دیوار شکستہ،
 اندرون حدش، از تو ہر تو انپاشتن نعتن جانبازان، و خشت گل
 دیوار و بروج محکم تر ازاں برپا ساختہ، و اثواب ہراں آراستہ بودند،
 بمعہد یورش مخالف ہشلک اثواب و بنادیق و تیغ و سنان، آنقدر

اتواب، و خرابی قرارگاه اعدای هزیمت اسباب، سر رشته اتصال بد
 مگال گسیخت، و برگشت، موسی لالی خبر یافته دست از جنگ
 فرنگی کنده برداشته، بصد حیرانی و پریشانی سمت چیناپتن دروید،
 و بتازگی سر انجام وضعی تمام هر دو مور چال منهدم، مجدداً قائم
 گردانید، و از برق ریزی صحاب اتواب، آنقدر بر قلعه آتش حسد
 بارانید، و از اهل قلعه هم آنچه‌ها پیش دستی توپ اندازی برابری
 بتقدیم رسید، که گوله‌ها در دو سو بین المفاصلتین بر هم می خوردند،
 و نشانه یکدیگر می گردیدند، غرض از بارش گوله‌ها توپ و کرنال
 بیرونی عمارت قلعه صاف، و زمین اندرونی حصار از پامالی تردد مردم
 معاف گردید، و کار قلعه باین نوبت انجا مید، که امروز فردا مسخر
 فرامیس گردد، و از اختیار انگریز رود، درین عرصه عبدالوهاب خان
 بهادر و محمد یوسف خان که بعد روگردانی موسی لالی از مقابله خود،
 رفتن او بصوب چیناپتن، بسماعت خرابی مور چال، شکر شمول
 فتح غیبی، تقدیم بارگاه فتاح ذوالجلال نموده، بضرورت گذاشت و
 آمودگی مجروحان، و آراستگی بعضی سامان بچنگل پیژته رفتند،
 با تفاق مبعبر برشتین شباشب معاودت کرده بر جوقی از فوج مخالف
 که متصل بنگله نواب داود خان بابعضی اسباب غفلت خواب
 شقاوت داشت، شبخون، و اتواب و صدایتق باروت وغیره احمال
 و انقال، غنیمت نمودند، ازین خرابی در خرابی با تکلیف رسد و گاه
 وغیره، خاصه روز دویمش، بر مردم لشکر مقهور، بیش از حد گذشت
 و جمعیت انگریز که دخایر مطلوب و افر داشت، بدون سخت گیری
 مخالف، و محضت شب و روز مثل آن گروه، از قلت آذوقه
 دران محاربه اصلاً مشوش نگشت، و موسی لالی از اجماع مشیران
 با فطرت، طرح بزم مشاورت نهاد، و پیش آنها، دفتر راز دل
 کشاد، که از حضور پادشاه خود بتعهد، تسخیر، هند، مرض،
 و اصل این دیار گردیده، قسمیکه دم اول، در دیونام پتن زدم،
 و با فتاحش کامران، زعم خاطر شدم، در تدبیر و تشدد تفتیح
 چیناپتن، چندانکه عرق کوشش، خویش، و خون رفیقان داریش

طریقه ثانی جهت حفاظت بنا در خویش جہازات خود را نیز
 بادبان بندد، بدان موجب وقتے کہ موسی لالی از حضور پادشاه
 خود رخصت یافتہ، مرکب آبی با فوج و عزم جنگی، بسوئے
 پھولچری راندہ، از ولایت انگریز کرنل کوٹ نام سردار پادشاهی
 کہ پس از امضائے مدت آن فساد بار دیگر از پادشاه خود ملقب بسرایر
 جنرل کوٹ، و مامور مہارہٴ حیدر علی خان از بنگالہ نازل این
 دیار شد، با جمعیت و ہمت حفاظت چینا پٹن، وغیرہ بنا در
 ہند علاقہ قوم انگریز، رواں گشتہ، بتعرض ہوائے مخالف، و توقف
 مہمات دیگر موافق، پس ماندہ بود، بعد از آنکہ موسی لالی نہ
 ماہ پیشترش بہ پھولچری رسیدہ بہ موجب شرح صدر، در دم
 اول دیونام پٹن مسخر و منہدم گردانیدہ، و بر تجاوز دویدہ، خجابت
 ہزیمت کشیدہ، بارکات رسیدہ، و از اینجا بر چینا پٹن محاصرہ آویختہ،
 و فتنہ با انگیتخہ، و از ورود فوج سرکار و معکوس گردیدن کار، و تنگی
 رسد، و خذلان بیجہد، و عد، خاک ندامت و یاس بر فرق مطلب
 خود پیختہ، در عالمی کہ از نارسائی سعی یورش رشتہ خواہش،
 از آویزش قلعہ گسیختہ بود، با سہ ۳ جہاز مرتومہ بیان صدر از
 صوب بنگالہ رسید، موسی لالی از دیدن ہمان جہازات، بگذاشت
 گرانی سر انجام، بہ پریشانی تمام، رخت نکبت بسوئے کنجی کشید،
 اہل قلعہ از نجات آفت محاصرہ، ابواب قلعہ کشادند، و باہم مبارکباد
 دادند، کرنل مستور بہجرد گذاشتن لنگر، از جہاز بقلعہ رسید، و بہادر
 موصوف مع محمد یوسف خان از مستربکت و کرنل مذبور،
 با جوشش بے اندازہ ملاقی گشت، و بعد فرود آمدن فوج
 ولایتی، و فراہم آمدن آن بیرون قلعہ مطابق مستر بکت عرضداشت
 بسرعت سریع، بحضور حضرت اعلیٰ نوشت، و چون گاروان توپ کش
 و بار بردار وغیرہ ضروریات، از ہر جانب بچالاک دستي و
 پامردی خود، حسب خواہش مستر مستور، مہیا گردانید، و باستعمال
 کمال قیام وغیرہ تیار و آمادہ گردید، فوجے بزرگ باسباب مترگ،
 بسرداری کرنل معروف، و پشتی فوج عبدالوہاب خان بہادر، و خواندین

جلادت نمودند، که قصه آن روز الی هذا لایم، ادب آموز جرأت دشمنان، و همت افزائی شجاعت دوستان استوار، سر مستگی نشاء غیرت، بلا اندیشه قلمت جمعیت خود، و کثرت معاندین، هموار گشتن مغاره خندق، از افتادن مجروحان رفع قید خود داری، و مصاف مصفائے جان نثاری انگاشته، کار از پناه قلعه نداشته، و آرایش صفوف مقاومت قلعه حصار در حصار ننگ و ناموس پیکار، پنداشته، فوج دشمن را پسپا ساخته، از پیش قدمی ها، دران ظلمت طوفان شبنم، و تصور شب، تا بر آمدن یکپاس روز، دست و سلاح را بیکار از کارزار نگذاشتند، و جهت دفع عد و بعزم پیش روی، در حرکت قدم جرأت، سکون طبعی جایز نداشتند، غرض موسی لالی، دران سبکباری باختگی ادورت جنگ و زرد روی ریختگی آب و رنگ ننگ، و کشته شدن بسیاری از لشکر، و سرداران با خبر، و ندامت اقسام ضرر، و روز سیاه، و شام ناکامی خرابی و تپاه، منہزم و مایوس از مطلب گردید، درین پریشان حالی، همان روز سه ۳ جهاز بنگاله در دریا دور تر نمایان دید، و از دور بین ازان انگریز فهمید، و توقف آنجا دشوار دانسته اسباب سنگین گذاشته، از پوش و هواس گذشت، و بسوئے کنجی مفرور گشت، و عبدالوہاب خان بہادر، و محمد یوسف خان کہ با فوج سرکار، دست بشمشیر، و مستعد غارت دشمن مفرور بودند، بسبب آنکہ مستر بگت با پیامے کہ توقفے کنند، ہمینکہ فوجے ہمراہ میدہم قلب مخالف شکنند، ہر کارہ دو انید، بارانہ تعاقب، تعویق تقابل جایز آن وقت نمودند *

بیان کیفیت جهازات مذکور و روگردانی مخالف مفرور بسوے

کنجی و فرود آمدن کرنل کوٹ از جهاز مع فوج و مستعد گردیدن

عبدالوہاب خان بہادر با سباب ما و جب فوج خویش و جماعہ

انگریز و روانہ شدن بتعاقب مخالف رو بگریز *

دستور قدیم ولایت فریقین متضادین انگریز و فرامیس است،

کہ بمحبرد یکہ فریقے ازاں بعزم سمتے، لنگر جهازات جنگی کشد،

برائے پناہ بکنجی شتافتمہ، ودر آنجا ہم تاب تویام نیافتہ گریزان
 بآرکات رسید، وطنظنہ کوس شادیانہ فوج فیروزہ، سامعہ جہانیاں
 را خط بشارت تهنیت بخشید *

بیان روانہ کردن موسی لالی موسی بوسی را بطلب یسامت جنگ

برائے اعانت خویش رفتن و برآوردن موسی بوسی اورا از ادپونی
 و برگشتن او از رسیدن نامہ حضرت اعلی و فرستادن ذوالفقار جنگ

پہرہ موسی بوسی و رسیدن ہر دو بلشکر موسی لالی و آمدن ارشد

بیگ خان با فوج بکمک عبدالوہاب خان بہادر و مفتوح و مسخر

گردیدن قلعہ و فدواسی وغیرہ قلاع و اضلاع آرکات *

بعد فرار موسی لالی بسوئے آرکات، عبدالوہاب خان بہادر
 دیر کنجی را، بقدم میمنت لزوم، و بلحاظ نظر ہر چہار طرفش
 بتعمیر شکست و ریخت از سابق محکم تر ساختہ، و فوجے با سردار
 آزمودہ کار از سرکار، و جماعہ از انگریز، با سرب و باروت وغیرہ
 ضروریات ذخایر بسیار، بحفاظتش گماشتہ، و عبدالہی خان نام
 ہمشیرزادہ محمد محفوظ خان بہادر را کہ نسبش صدر کتاب تحریر
 یافتہ، بصلعدار پش مقرر، و پناہ بر تحصیل زر و فراہمی رسد و ارسال مواشی
 بہ لشکر، جہت خوراک سولدادان پادشاہی موکد ساختہ، احوال
 زایدہ در آنجا گذاشتہ، بانفاق کرنل کوٹ، تعانت موسی لالی، مثل
 شیر دریے صید، بسوئے آرکات شتافتمہ، این طرف آب رودبار،
 مقابل خصم نصب خیام ظفر فرجام نمود، و موسی لالی پیشتر از
 بآرت کا رسیدہ، با استحکام اطرافش لشکر خویش فرود آورده،
 نظر بر قوت روز افزون سرکار و بپیر و نقی بازار خویش، بترتیب
 حلقہ مشورت، واستعانت رائے مشیران با فطرت، مال اندیش،
 و موسی بوسی اواخر سخن آرائے ہمہ، ازین تحویز مرہم نہ ریش،
 گشت، کہ خود بوکالت نزد صلاحیت جنگی رود، واعانت خواهد

موصوف، یعنی محمد یوسف خان و غضنفر علی خان و محمد ابرار خان روانہ شدہ، بکنھی رسیدہ، برسینہ فوج موسی لالی، کہ گرداگرد دیرش دائرہ داشت، نصب رایات مقام ساخت، بین العسکرین اگرچہ چند بار جنگ خفیہ واقع گردید، اما غالب و مغلوب بہ تمیز نرسید، تا آنکہ مظفر خان نام کہ پیش ازاں مدتے دسرکار حضرت اعلی ملازم بود، از پستی پایہ برتبہ خطاب خانی ارتفاع نمود، بعد ازاں مفرور کشتہ، بمعرفت سابقہ، با فرامیس پیوست، و در انجا از حصول اعتبار فوجداری سواران ہندی گوشہ دستار خود می شکست، روزے از جانبے حاصل غارت عالی، یعنی رسد بسیار، پاسپاہ جرار، می آورد، عبدالوہاب خان بہادر باستماع آن خبر، غضنفر علی خان و محمد ابرار خان را، سواران چیدہ و محمد یوسف خان را با جمعیت منجیدہ، از دو جانب دوانیدہ، و اورا دودانہ جنگ پس و پیش گردانیدہ شنید کہ موسی لالی بشنیدن پیام عجز و اماندگیش بکمک سرکشید، خود ہم با فوج جنرل کوٹ، بتائید خوانین مذکورین، جوشید، شدت پیکار ہنگامہ انگیخت، جماعہ ولایتی انگریز و فرامیس و سوار با سوار فرقہ بلا شرکت غیر ہم آویخت، چنانچہ در کوشش جنگ تمام روز دستے از ضرب و قتل نیاسود، و پائے از تردد پیش آہنگی مانده نبود درین دار و گیر مظفرخان، با اکثر رفیقانش مقتول تیغ ابرار خان و مبارزان لشکر فیروزی نشان، و اسباب رسد غنیمت دست جانبازان، گشت غرض پس از چاں نزاری و جراحت بردارئی چند مجاہدان دیندار، و بکار آمدن مستر بالٹن سردار، و معدودے از مردم حق گذار جمعیت انگریز تہور شعار، ہر گاہکہ مبارز فلک خون جراح کش روز، از شفق برجہین کشید، و تیغ مہر در نیام مغرب خوا بانید، فتح و ظفر ہم عنان فوج سرکار و ہزیمت و ضرر، باعث فرار اعدائے نابکار گردید، یعنی موسی لالی بانوحہ قتل و زخم بسا سرداران لشکر خویش،

(۱) مترد - جو شخص دھکر پکر میں ہو اور کبھی بمعنی منافق کے بھی آتا ہے *

مبدل بتصدیق سے راہی و دغا بازی شود، و نقصان آن مورث نقصان صداقت سرشت گردد، اگر نواب نظام علی خان بہادر آصف جاہ ثانی رفاقت اینہا صلاح، می پنداشت، باخراج نمی پرداخت، دریں صورت قدم دریں راہ، بتامل گذارند، و عہد و پیمان فرامیساں اصلاً باور ندارند، و خیال ملکی کہ بانواب ناصر جنگ شہید وفا نہ نمود، از خاطر برآرند، زیادہ تامل درکار باد و تحصیل بے شمار، بسالت جنگ معنی ہر حرف نامہ مذکور بغور، و تعمق دریافتہ و فطرت و شجاعت حضرت املا را، پیش حضار، بصد عنوان توصیف، بیان ساختہ، مہنون و محسون آگاہی حقیقت حال، گردیدہ، و جوابش باین عبارت احسان شماری مودت، مرقوم طراز سلامت، و قاصد را بعتائے نقد و خلعت، مسرور و خصت، و خود براہ ادہوی رجعت نمود*

جواب*

(۱) بعد ابراز لوازم اشتیاق و طراز تمنائے اعتناق مشہود خاطر سراسر وفاق، و مکشوف وجدان محبت مصداق نمودہ می آید، نامہ مخالفت شمامہ، کہ ہر حرفش طومار موافقت قدیم، و ہر نقطہ آن دفتر موافقت صمیم، بود، مشعر بزقیاحت قبول التجائے فرامیسس، وصول مسرت شہول آوردہ، مہنون مراتب اخلاص، و مہزون مدارج اختصاص نمود، از انجا کہ آن ہمہ دان دقایق ریاست، و آگاہ حقایق مملکت، در جمیع مہام تجزیہ تمام دارند، و نظام امور دولت ما را عین استحکام و مہمات خود می شناسند، دریں صورت ہرچہ رائے مصلحت ناماست، یہاں صلاح خاطر ماست،

صلاح ماہمہ آنست کان صلاح ہما است

چنانچہ برطبق انشاء محبت و ولا، التماس فرامیسس پذیرائی نیافت، شایستہ اخلاق آنکہ علی الدوام، بسطور رسایل مودت شہایل، منبسط باید داشت، زیادہ خہر شمار اوصاف و داد چہ املا باید،

چنانچہ حسب پسندیدن موسیٰ لالی ' بانامہ و ہدایائے او ' روانہ شدہ ' (۱)

با بسالت جنگ در ادہونی جاگیرش ' ملاقی گشتہ ' ابلاغ نامہ و تعایف نمود ' و بتالیف قلوب اعیان ' و دمیدن فسون شیطان ' زبان الہام بتبرغیب و تحریصے کشود ' کہ بسالت جنگ فریب خورد و باستعداد مدد ' با فوج خویش از ادہونی سربر آورد ' و بسوسے آرکات منازل پیمائی پیش برد ' حضرت اعلیٰ برآں اطلاع یافتہ نامہ ' باین مضمون نصایح مشحون ' و نمایش اندیشہ ہائے گونا گوں ' مرتسم ' و برندہ اش را بتاکید و مواعید فضل و کرم تیز قدم ساخت * نامہ بذام نواب بسالت جنگ بہادر *

مراتب صفوت و صفا ' و مراسم خلعت و ولا ' مصدوقہ رابطہ معروف مناسبت و مطابقت این معنی دارد ' کہ پاس شرایط و ضوابط متحققہ دیرین ' افزایش روز افزون یابد ' و باغوا و فریب خلل اندازان بنیاد دین و دولت ' بے ملاحظہ فطرت و کیاست ' اقدام بقتل استحكام آئین یکدلی ہا نشود ' و تامل و تفحص کہ بنائے کار دولتہندان روزگار است ' در ہرام پیش نہاد عقل دور اندیش باشد ' خصوصیت صمیمی این پاسدار روابط قدیمی ' کہ بہمت خداداد ' خصاص خون ناحق پدر از حسین دوست خان عرف چند گرفت ' و اکنون در فکر انتقام قتل وزیر دکن ' جگر بسا پر دلان فرامیس ' کہ یکے از انہا موسیٰ بوسنی ' بد انجام ' تخریب در اقصائے مملکت وسیعہ دکن وغیرہ مہام انداخت ' از شمشیر دلاوری خست ' و بار ہزار محنت و افکار ' بردل و جان بہمت توان خود بر بست ' ازین معنی بدون دفع فساد مفاہید مذکور ' و قلعہ کہینگاہ این قوم پرفتور ' غرضے ندارد ' در خلال این خال ' قصد آن مسند نشین شوکت و اجال ' بصوب ملک کرفاتک از اعتماد فرامیس بدنہاد ' مورد تخیل عظیم می پذیرم ' مبادا کہ تصور خیر خواہی قوم مذکور

(۱) بسالت جنگ ملاحت جنگ کہ چوتھے بھائی تھے بڑے بھائی نے ان کو ادھونی کی جاگیری تھی۔ سنہ ۱۷۱۲ع میں بسالت جنگ کا انتقال ہوا *

تاخته، از یک جانب بهت بتوب اندازی انهدام دیوار قلعه گماشتند و محمد تقی علی خاں هم زلف حسین دوست خاں جاگیردارش و هوا خواہ فرامیس و جماعہ فراسیسان طرف دیوار منہدم توجه حزم و حفاظت داشتند، درین اثنا محمد ابرار خاں و ارشد بیگ خاں از طرف دیگر کہ اہل قلعه را خیالش نبود، و دیوارش از استحکام و ارتفاع سربفلک می سود، نردبا نہا رسانیدہ بالا بر آمدند، و بفضل فتاح مطلق مفتوح گردانیدند، و جاگیردار و جماعہ فرامیس وغیرہ محصورین مقید گردیدند، و لشکر ظفر طراز بعد از آن حملہ بر قلعه کرنگل بردہ، و از دست فرامیسان بر آورده، و از انجا متوجہ تہری و کاپیری پاک و چیٹ پیٹ گردیدہ، و آن قلعبات را از خس و خار فساد مخالفین مذکور مصفا گردانیدہ، برائے آرام و آسودگی عرصہ خوش آب و ہواے کنہی پسندید، و مقام گزید *

بیان ریزش موسی لالی بر قلعه وندواسی و آویزش عبدالوہاب خاں بہادر و کرنل کزٹ با او و اسیر شدن موسی بوسی و کشہ شدن ذوالفقار جنگ و فرار موسی لالی از راہ چنہی بہ پھولچری *

موسی لالی بسبب آنکہ ہمگی قلاع، اضلاع اطراف، جوانب مسخر اولیائے دولت گشت، و ہر موقف و مقام از قیام جماعہ ہائے سرکار و انگریز استحکام گرفت، راہ امید بر روئے کار خویش بستہ دانستہ، با خاطر خستہ از اجماع اعیان بمشورت نشستہ، ہر یک بقدر فرامست خود در تدارک امور از دست رفتہ، رائے می داد، و موسی بوسی زبان باین ہزیان کشاہ، کہ قلعه وندواسی سرراہ پھولچری و لشکر، باعتبار قلعبات دیگر نامور و گذاشتن آن بدشمن سبب اقسام ضرر، و بدست داشتن بصلاح کشایش راہ از جمیع مہام مقدم تر، و چون محمد تقی علی خاں قلعدارش خیر خواہ ما بدست معاند رفتہ، و استخلامش بالفعل متعذر گشتہ، قایم نمودن پسرش در انجا اقتضائے نیگ نامی و غیرت است، و شرط و فاداری و مروت، و تعجیل این کار بغنیمت شماری مساعدت عدو کہ در کنہی آسودہ اناصت است،

بسالت جنگ وقت عذبان، گردانیدن بصوب ادھونی، نظر بر لہجہ اجت موسی بوسی، ذوالفقار جنگ نامی را، با جمعیت شش ہفت ہزار سوار علاقہ خویش، و از ان سر ہتہ جاگیردار نواح ادھونی، باین اشتہار، کہ ذوالفقار جنگ از خود، بپاس موافقت سابقہ فرامیس، بے حکم بسالت جنگ خراج ساخت، ایمائے معاضدت و موافقت نمود، چنانچہ از رسیدن موسی بوسی و ذوالفقار جنگ، موسی لالی پندار پوچ یافتہ لشکر را از گرد قلعہ برداشتم، مقابل فوج سرکار بفاصلہ عرض رود برساحل دیگرش قائم گردانید، و حضرت اعلی باستماع رسیدن ذوالفقار جنگ ارشد بیگ خان معتمد خاص را با فوجے از سوار و پیادہ و توپ خانہ فرستاد، و بفوج عبدالوہاب خان، بہادر کمر بندی و تقویت دیگر داد پرد و لشکر از رودان، مقابلہ و مواجہہ فرود گاہے توپ اندازی،

(۱)

و گاہ بہ ہمیدہ و گاہ شمشیر بازی، و گاہ بشب طلایہ داران طرفین دست درازی می نمودند، و قابو جوئے دست برد مردانگی می بودند، تا آنکہ بندگان، حضور حضرت اعلی بریں معاملہ مطلع گشتہ و خطوط بنام مسٹر بکٹ گورنر چیناپٹن و کرنل کوٹ سردار لشکر انگریز و عبدالوہاب خان بہادر وغیرہ سرداران عسکر سرکار باین مضمون ارسال داشتند کہ در حالت جنگ دشمن را بحالش گذاشتن، و فرصتش روا داشتن خالی ازین نخواہد بود، کہ بفراہمی کمک متخرج دور و دراز، و تازگی برگ و ساز، کوشید، و استقلال تازہ یابد، و طوالت سرشتہ پر خاش نسبت بسرکار واسطہ کثرت مصارف، و وقوع خسارت، و پریشانی حال کافہ رعیت، و خرابی کار مملکت گردد، درین صورت ہر قدر تعجیل کہ بعمل آید مستحسن باشد، مخاطبان احکام یعنی سرداران لشکر بہر جب حکم حضور و وصول خط گورنر چیناپٹن کہ مطابق تاکید خاص بود، باتفاق مشورت نمودہ، نیم شبہ نہضت کردہ، بر سر قلعہ وندواسی کہ بر سر راہ پہولجری، و سامن سریشان و مجروحان، و ذخیرہ گاہ سامان، زایدہ فوج فرامیس بود،

(۱) وہ فوج جو شہر اور لشکر کی رات کو حفاظت کرتی ہے *

و ہر دو جوق مسطورہ سواران، راست و چپ ہر سہ ۳ جوق مذکورہ، بقاعدہ صفوف جنگ مقرر ساخت، و جمعیت دو سہ ۳ صد کس بادوسہ ۳ ضرب توپ، بدستور احتیاط، برپشت فوج گذاشت، و با ہتمام پنججا، خود پیادہ پا و عبدالوہاب خان بہادر، دست بشمشیر قلب کشائے اعدا، ہمراہ صف غضنفر علی خان، سوارہ اسپ باد پیما گردید، موسی لالی ماموران اشتغال مورچال را، در ہماں حال موکد قلعه شکنی داشتہ، خود با ہمگی سوار و پیادہ و توپ خانہ از حد زیادہ، با استعداد و پیکار، مستقبل مقابلہ فوج سرکار دوید، و با اتصال گولہ پرتاپے، از وقت بلندی ہفت گھڑی روز، توپ اندازی ہر دو جانب، سر بغریدنی کشید، چون از پیش قدمی ہائے نصف آن عرصہ در نوردمیدن و باندازہ رسیدن گولی بندوق رسیدند، از پیوستگی شعلہ ہائے اتواب، جائے آن نماند، کہ دیگر قدم بردارند، و جزدوم بنادیق دسے از سینہ ہر آرند *

لمولفہ —

دران عرصہ گاہ سپند وجود

ہوا شعلہ زن شدہ فلک کویہ دود *

(۱)

فرض از زبائے آن شعلہ، زبان دوزخیان، سوختہ طلب پناہ، و از حرقت آن آتش دل آتشیان، داغ فغان و آہ، آب ہمشیر از سر گذشت و کشتگی زندگی ہا از لطمہ موج آفت درہام شکست۔ جنگے بآن خونریزی دیدہ جہاں ندیدہ، و رزمے بآن قیامت انگیزی گوش امکان نشنیدہ، فرامیس از افزونی انبوه خود آنا فاناً مردم مجدد تازہ دم پیش می آورد، و انگیز از قلت جمعیت بلا تبدیل و تغیر، محض از ننگ و عار، با مردم موجود در جنگ بسر می برد آخر الامر از پیش قدمی ہا از توپ و بندوق گذشت، دست بکمر یکدیگر پیوست، یعنی ہر دو لشکر بہم پیوستند، و سوار و مردم بار و فرنگ جانبین باہم جنس آویختند *

(۱) آگ کی لہیب۔ شعلہ *

عین مصلحت، باید که شبها شب تازیم، و تا آگاه گشتن، و کمر بستن مخالف قلعه مذکور مسخر سازیم، موسی لالی این معنی بمناسبت پسندیم، مدبران به پسندید، و بعزم باطل در تاریکی شب از آراکات با تمامی فوج دوید، و بر قلعه مسطور محاصر گردید، و با تشدد آتشبازی اتواب بکمان کارگرئی چالاکي خود و پوس فتح حاصله سرکار تعبیه که در شرح قلم نخواهد گنجید، بیجا کشید، چون عبدالوهاب خان بهادر و کرنل کوٹ ذخیرهٔ هر جنس بمال اندیشی ضرورت لشکر در آنجا فراهم ساخته لحاظ بغیبت خود و یقین دعائے فراسیس مردم کار آمدنی ولایتی و هندی گماشته بودند، آنها یعنی ملازمان سرکار و انگریز بکمال پاداری و آتشباری اسباب هستی بسا حمله آوران به باک، خاکستر پوائے هلاک نمودند، بسکه تصور موسی لالی غلط بود، و بحمله هائے مکرر جز حصول حسرت نقصان فوج او، هیچ نکشود، لاچار در مورچال دوانی بم چندانکه قوت تردد، سوخت، غیر از ندامت نارسائی آن چیزے نیندوخت، عبدالوهاب خان بهادر و کرنل کوٹ باستماع این خبر معاً لشکر کشیده، در دامن کو پستان وندوآسی توقف ورزیده، پس از عرض لشکر از تقسیم جوقی چند جوق، اول از فقط سولدادان پادشاهی همراهی همراه خود، و ثانی از سولدادان کونپنی (کهنپنی) با سرداری از قوم، و ثالث از سپاه هندی، با محمد یوسف خان، و رابع و خامس از سواران سرکار، با غضنفر علی خان و محمد ابرار خان جهت مقابلهٔ خصم بتفریق اتواب و غیره اسبابش گماشته، و جوق سادس از پیادگان کرناٹکی، و چند ضرب توپ، بارشد بیگ خان برای حفاظت بنگاه لشکر، در همان کو پستان گذاشته، باجماعه هائے منقسمهٔ صدر، راهی پیشتر گشته، و قتیکه سپهدار زرین نشان روز، از دامن کو پستان شرق، بآراستگئی لشکر انوار جان افروز، عرصهٔ میلی، در میدان سپهر، طے نموده بود، مهادی لشکر کینه ور، بفاصله تمیز اعلام یکدیگر، رسیده، و متوقف گردیده، چون اول و ثانی سولداد پادشاهی و کونپنی، جنب یمین و یسار جوق ثالث سپاه هندی

انجام، و بغارت دادن همگی بنگاه، از بار شتر تا پرکاه، جریده،
 و از دیدۀ ظفر طرازان خود را دزدیده، با مردم متفرقه سوے چنہی
 مفرور گردیده، و در انجام امکان پناہ ندیده، راہ پھولچری، سرکرد،
 و اہل مورچال آنچنان محو گولہ اندازی بودند، کہ تا رسیدن
 سوادادان انگریز بگرفت و گیر خود با از شکست فوج خویش آگاہ
 نشدند، عبدالوہاب خان بہادر بچس اسیران، و مرہم بندی معجروہاں،
 و دفن کشتگان طرفین حکم داد، و مورچال را بے نشان ساختہ
 ابواب قلعہ بکشاد، خان موصوف و کرنل مسطور عرضداشت و خط
 مشعر تہذیبیت فتح بحضور حضرت اعلا و مستر بکت مرسل ساختہ،
 آنروز بر فرودگاہ لشکر فرامیس نصب آیات مقام نمودہ، روز
 دویم بر قلعہ پرموکل متصرفہ فرامیس لشکر کشیدہ، باوجودیکہ
 قلعہ کوہے بود، و تعیین جمعیت فرامیس استواری دیگر افزود،
 از بارش گولہ ہائے اتواب و کرنال در فرصت ہفتہ مفتوح گردانیدہ،
 و فرامیس را محبوس ساختہ، سمت وردا اور عطف عنان توسن
 ممالک پیمائے لشکر نمودہ، آن مکان ہم بمحاصرہ چہار پنج
 روز بدست آوردہ، فرامیسان متعین آنجا را بچس بردند *

بیان روانہ شدن عبدالوہاب خان بہادر بچندر گیری و مقامات

کرنل کوٹ بالشکر در وردا اور جہت فراہمی اسباب تسخیر

پھولچری و مامور گشتن میر اسد اللہ خان بعدہ نیابت نظامت

صوبہ آرکات حسب الاحکام حضور و شکست فوج متعینہ سید

ابراہیم علی خان از مصاف تیاک گذہہ *

بعد فرار موسی لالی بصوب پھولچری و حبس موسی بوسی و

قتل ذوالفقار جنگ، و تفتیح قلعہ پرموکل و وردا اور و ترسیل

عرایض کوایف مسطور اجوبہ جداگانہ از حضور پر نور بدام

عبدالوہاب خان بہادر دربارہ رفتن چندرگری و استحکام و

آتش توپ بھر صحرا کرد
 آب شمشیر دشت دریا کرد*
 چون بهمجنس رونمود آهنگ
 غیرت جنسیت گرفته تنگ*
 سینہ سینہ گلو گلو یکساں
 ریزہ ریزہ زناخن و دندان*

تصہ کوتاه تا زوال آفتاب ہمیں زوال عالم حیات بود، و
 جہانے گرفتار پنجمہ مہات، انتہائے کار، درکار فراسیس، بسبب
 کثرت و تازگئی تو اثر تبدیل فوج، چستے، و در دست انگریز بہکم
 قلت، و ماندگئی محنت، بے فرصت تمام روز، سستی، پدیدار
 و طرح تاثیر چشم زخمی، نسبت بفوج سرکار، متصور مبصران رنگ
 کارزار، و دریں اثنا بعون عنایت ہمہ بخش، تمام اعطا کہ در ہر
 ماجرا، شامل حال حضرت اعلا است، صورت فتح از پردہ غیب
 نمودار گشت، یعنی جمعیت دو سہ ۳ صد کس کہ بموجب
 شرح صدر، عقب فوج احتیاطاً دیدبانی داشت، از دیدن
 آویزش ہر دو فوج، بتعجیل توپ اندازی پرداخت، قضا را گولہ
 از ان، باروت خانہ دشمن بر انداخت، و شعلہ آتشش نظم فوجش
 ہر ہم ساخت، کرنل کوٹ قابوے در دست یافت، بکمال چالاکی بلا
 تامل، در طرفتہ العین، با جماعہ سولدان پادشاهی، قلب لشکر
 دشمن شکافت، و محمد یوسف خان نیز معاً تہیز دستی بکار بردہ،
 آتش دیگر ہر سر حالش انداخت، چون شعلہ کارزار تسمیکہ باید
 بر افروخت، و بود و نبود مقہوران یکساں بسوخت، و موسی بوسی
 با اکثرے از قومش اسیر، و ذوالفقار جنگ در ان بلائے بے امان
 مقتول ناگزیر گشت، و تعداد کشتگان، و اسیران فرنگی و ہندی
 جماعہ مخالف، از حد گذشت، موسی لالی بمعاینہ صورت این
 آفت، و ظہور قیامت بر قیامت، بہول و ہراس، و انتشار حواس
 خواری و اضطرابی تمام، و گذاشتن اتواب کلاں و خپام، وغیرہ سر

گذاشته و از وقوع بلا از تعقید پاس تعلق اطلاق کلي یافته، راه حفظ جان پیش گرفت، چنانچه پیاده و سوار، و فوج و سردار، بجهانت مختلف و سامان فوج بغارت مخالف رفت *

نظم انور نامه: —

محمد برابیم سالار فوج
 پیل پیل پیکل سپهدار فوج
 سلاح و سپر تیر و ترکش بهم
 گران دیده و افکند زلم قدم
 چو روح مسجد سبکدوش شد
 بمحبوب رجعت هم آغوش شد *

بعد ظهور آنحال فرامیس. نکبت مال، خیره دست گردیده،
 آنروز همانجا مقام نموده روز دیگر به مائع و مزاحم، منزل بمنزل
 روان، و غنیمت کنان، تعاقب گریختگان عرصه جنگ متصل قلعه
 نتهرنگر داخل دیر سرپرنگ، گردید، حضرت اعلي که در قلعه مبارک
 نتهرنگر تشریف داشت و بسبب آنکه همگی فوج حضور انقسام
 تعیناتی اصلاح یافته بود، بمحض همت ذاتی بلاتشویش و اضطرار،
 احتیاطاً ابواب قلعه بند ساخت، و از مردم موجوده، حصانت حصار،
 قسمیکه شاید بکاربرد و سکنه شهر را فراهم ساخته و بدان سلاح، مرکب
 با اعیان خاص، و صاحبزادگان سعادت اختصاص، قریب هفت صد سوار
 قرار داده، و مردم پیاده و بار، از فراهمی رعایا و اهل حرفه و غیره مرتب
 کرده، جملگی به ۳ هزار کس مع اتواب و اسباب جنگی، بسرداری سید
 مخدوم علي خان و سید ناصر علي خان بیرون قلعه، طرف باب شمالي
 لب بھر کاویری، مقابل در سرپرنگ، قرارگاه مخالف، فرود آورد، در
 فرصت هفته عشره از توندمان و زمیندار ترور، و غیره هما، هفت زمیندار
 مني پاره متعلقه صوبه نتهرنگر فوجی از پیاده گان و چند سواران
 معدوده نیز مجتمع ساخت، چون درین اثنا مغروران مضاف تیاک
 گده بحال تباہ، و زبان عذر خواه، منفعل و متفرق رسیدند، آنها را

حفاظت آن بسبب تشریف داشتن والدۀ ماجدۀ خاص و خواهر تقدس اختصاص در انجبا و اتصال سرحد میسور و استماع شورش طرفدارش بعلمت تودد فرامیسس مقهور و بنام کرنل کوٹ برائے امقامات فرودگاہ وردا آور، و فرامی واجبات کشایش بندر پهلجری بلاکس و تصور، و بنام میر اسدالله خان که در چیناپتن سکونت داشت، بنابر ماموری نیابت سابقه صوبه آرکات و بنام ارشد بیگ خان جهت همراهی میر اسدالله خان، و تحصیل پیشکشانت پالیگاران، و رفع مفسده طاع الطریقات و حفاظت حدود از شرور مخالفان، و بنام عضنفر علی خان، و محمد ابرار خان در باب شراکت و رفاعت کرنل مسطور و بنام محمد یوسف خان بامتسعاد ملازمت حضور صادر، و همه با بدانموجب کاربند گردیدند، چون واهب مولاب از لب دریای کشنا تاردا آور که نصف ملک آرکات اسب، مسخر اولیای دولت نمود، خداوند دولت بصلاح تصفیہ نصف دیگر مید ابراهیم علی خان پسر کلان سید مخدوم علی خان را با دانشمند خان و محمد تاج الدین خان و کشتن راؤ مع فوج شایسته سرکار، و دو صد سولداد و یک سردار انگریز مشهور بکیتان لشکر اولاً بفتح قلعه کوپی تیاک گده از نهرنگر روانه فرمود، چنانچه خان مذکور منازل پیما متصلش رسیده هنوز برپشته اسپ انداز نزول لشکر داشت، که فرامیسس از کمین پائینش بسان گولہ که از دہان توپ برآید، بمقابلہ تاخست خان مذکور بلافرصت آرایش صفوف جنگ، مردادن اتواب بیدرتگ آغاز نهاد، و نظر برتوپ اندازی مخالف لشکر را دور از انداز گولہ تاب حکم امتادن داد، تا مردم مفسد ضایع نشوند، و بحفظ جان خود با کار سرکار نمایند، آخر الامر بسبق مخالف مرجع در لشکر سرکار پدپہار گشت، که ہر یک حکم سردار یکسو

(۱) سنہ ۱۷۰۶ ع اکبر کہ مہینہ میں ہم لالی نے ترحمپلی روانہ ہونے کی غرض سے تباہ گدہ میں نوموہرین مہای جمع کی ہے *

تسخیر بندر پهلوجری، که بنائے خلل و فساد این سواد است، و در سر آن کار، نواب ناصر جنگ شهید، سردار و صاحب اقتدار سه لاک سوار، سردار، و پانچ نکشاد، عزم مصمم دارم، و اصل این زقوم که فروغش باعث خرابی چمنستان مملکت دکهن شده می خواهم، که از زمین بر آرم، فرض کردم، که تعمیرش از آبن باشد، و در دست دشمن کشیده گردن، امتحان مشق آبن ربائی، اہم ہمت خدا داد می پندارم، و آزمائش قوت بازوئے کشور کشائی متہمت شوکت نصرت نہاد می شمارم، درین صورت از من مہذنت است، و از حق اعانت، و از من تدبیر است، و از خدا تاثیر، ہمہ ما استادند، و بزمین ادب ہوسہ دادند، و زبان باین جواب کشادند، کہ تائید ازل باعزم رزمست مبارک، و عدویت بر طبق ادعای

(۱)
ما جگر دوختہ پلارک، بہرچہ اقدام سازی، سازوار است، و بجل ہر مشکلی کہ پردازی، خدا مددگار، خداوند دولت، پس از انکشاف متابعت مستلزمان کارگاہ صداقت، و معتمدان دامن فضل و عنایت، مسنبط و مسرور، و مہذب و مہذب و محبوب گردیدہ، غلام حسین نام، عمدۃ الامرا بہادر خطاب، یعنی فرزند جگر بند کلاں تر فرزندان خاصہ را، در نئہر نگر مامور تیابست و سید علی خان و سید ناصر علی خان و ملکہ اسلم خان و حسین محمد خان را بہ متابعت و مشاورت او، و افاضت خدمات مناسبہ، معزز مفاخرت فرمودہ، و قلعہ را از آمادہ گئی ذخایر ہمگئی سرانجام، و تعیین مردم کردان با چیزے جمعیت انگریز وفا انجام، مستحصن نمودہ، پس از ارشادات لازم الاتباع، بعزم تسخیر پهلوجری با افواج خاص، وغیرہ راست روان جادہ اعتقاد و اخلاص، بتاریخ بیستم رجب روز پنجشنبہ سال یکہزار و یک صد و ہفتاد و سه ۳ ہجری، در ساعتی کہ نجم سعادت خود صعود، و اختر نکبت خصم در ہیوط بود، اوج غماری را مطلع خورشید اقبال نمود، گوش بعدائے نوبت

ہم از سپاہی تا سردار، بازیاب و بہرہ مند ارشادات دلداری، و رفع شرمساری، مجدداً بعبائے نوازمات سپہگري، مستعد جان نثاری،

گردانیدہ، و جماعۃً انگریز را کہ بہمان تباہی رسیدہ بود، مستمال نمودہ، و بعوض سردارش، کہ در منزلے از امتلائے نوشندگی آب، بر زمین افکند، و جان داد، بقانون انگریز سرداری دیگر گماشتہ، داخل فوج مترتبہ مذکورہ، کردہ، ہر گاہ کہ بحکم مصرع —

قطرہ قطرہ بہم شود بسیار *

گشتہ، بقطع و ہدم اشجار و عمارات و تطاول دست غارت و نہیب، دیر مذکور خالہ، و خراب نمودہ، بگذاشت، فوج سوکار بدون جنگ داخل آن شدہ، معمولاً قلعدار و داروغہ وغیرہ اہل اہتمام، مامور تعمیر و آبادی و حصانت گردانید، و باز راجع بحضور گردید *

بیان نہضت باسعادت موکب خاص بعزم مصمم تسخیر قلعہ

پہولجہری و بر گردیدن از رنجنگذہ بصوب کارپکال و مفتوح شدن آن

وغیرہ قلاع متعلقہ آرکات و ملاقی شدن محمد محفوظ خان بہادر در

مقام ورد ہا چل و جلوہ افروز گردیدن خود بدولت بچیناپٹن *

حضرت اعلیٰ بعد از انکہ فرامیس از دیر سرپرنگ مفرور، و محمد یوسف خان از وردا اور حاضر حضور، گردید، بترتیب محفل اعیان و ارکان، بر زبان گوہر فشاں، گذرانید، کہ از بد و قیام اوائل دولت و احتشام، بوجوہ بیدار پھائے دوام فتنہ ہائے خوابیدہ، روزے بآرام نگذرانیدیم، و شبے بے فکر صبحش براحت نخواستیدیم، فی نفس الامر ہر گاہکہ با نطفائے اخگر فساد زمینداری، صرف خزائن زر، و خون ریزی چند لشکر، لازم می افتد، و ملکہ برہم می شود، تسکین اشتعال نایرہ مقاومت جنگ فرمانروائی یکت ولایت فرنگ، چہ محنت ہا کہ نخواستہ، توکل علی اللہ در

کاریکال، از هجوم فرامیس بدسگال، و اذیت مسافریین و مزار عین اطراف، از قیام آنها در آنجا، معروض نمود، تسخیر تیناک گده که مهلتی نمی خواست، موقوف داشته، و میزبان را از مزاحم عاطفت و مراسم مکرمت، و افاضت اجاره خالصه و الکنده، بموجب خواهش دیرینش، مرخص ساخته، و لشکر فیروزی بصوب کاریکال کشیده، بطه منازل متواصل، بر آن حصار مستقل محاصر گردیده، سمت شمال از نصب اعلام و خیمه فوج خاص، مورچال جنسکی سرکار مقرر گردانیده، و طرف مشرق که دریائے عمان است با احتیاط سد کمکش، از اهتمام انگریز، و غربی آن از تردد سید مخدوم علی خاں، و جنوبی آن بسعی محمد یوسف خاں مورچال، محیبه، با همه سخت کوشگی جمعیت محصور، در چند روز بعد بر انداختن دو برج شمالی سمت خیمه خاص، و خونریزی بسا رعونت سرشتان، و مایوس گشتن و امان خوانستن بقیه آنها، و شکست دروازه قلعه، و تسخیر و تخریب و تهدیم آن، و حبس قوم فرامیس و گذاشتن مردم این ملک، بگرفتن تبرائی نوکری قوم مذکور از وصول بندر ناگور، متعلقه تجاور، و حصول زیارت درگاه حضرت قادر ولی قدس سره و گذارش، نذر، و نوازش مجاورین آن موقف منور، تحصیل سعادت نمود، و از آنجا بترکم با دی رسیده، چون حارس آنجا از قوم دنمار، بالالی بمقتضائے توحید عقیده مذہبی، در ایام حالش سابقه او بر تجاور، موافقت کرده، و از هر گونه معاونت نموده، بود، خواست که او را نیز بی بنیاد، و مقام او را بصدمات تیر و تفنگ کوه شکن بر باد، باید نمود، بسبب پیش آمدن و عجز آوردن و تعایف گذرا نیدنش از افزودن جزیره ابحال فرمود، و از آنجا بسلمبر آمده و حصارش را که معبد قدیم هندو است، آماده جمعیت و اتواب و غیره اسباب فرامیس دیده بچنگ و کوشش و پورش بچنگ آورده و فرامیس را معبد و مسلسل و مرسل نهرنگر ساخته، و اهل حصار مذکور را که بسبب اشتها عوام بفرودگاه سریر حضرت سلیمان پیمبر علیه السلام مشترک الطوائف هندو و اسلام است، بادرار و

شادیانہ تہذیب، و نظر بجلودوی موکب نصرت، و زبان با ستعانت
تائید حق، و دل موکل وکیل مطلق، و ہمت بقلع و قمع بنیاد
خیرہ سری اعدا، و نیت بفیض رسائی ورفاء خلق خدا، بشان و
شوکت، و توزک، و عظمت بھجوردیکم از ہر دو دریائے کاویری و کوردم
عبور ساخت، در اول قدم بشیر فرخ فال، و مغیر خرمی ایصال
یعنی وکیل میر اسد اللہ خان عرضداشت خان مذکور، متضمن
انتظام سهام آرکات، وارجاع زمینداران و جاگیرداران، و سبیل
پیشکشات، ابلاغ داشت، حضرت اعلیٰ وصول این بشارت، و
انتساق دارالریاست، فال حصول مقصود، و زوال دشمن نامسعود،
انگاشتنہ، سر بسجده شکر معاون اقبال گذاشتہ، شادان و فرحان
بفاصلہ ۳ کروائی نٹہرنگر، در موضع منصور پیٹھ، نزول اجلال
(۱) و روز دیگر از انجا کوچ نموده، قصبہ اونٹانور را، مہبط برکات
فضل و نوال ساخت، و صباحش از استقبال و استسعاد ملازمت، و
التجا و انکسار عبودیت، معتبر خان ظاہر بمقتضائے آنکہ پاس خاطر
اکبر و اصغر، ضعف و سعت اخلاق فیض مظاہر است، ریات لشکر
از مقام والکنڈہ گذرانیدہ، برنچنگڈھ جاگیر خان مذکور کہ از
انجا فاصلہ یک کروہے دارد، برپا، و لشکر را اطرافش دایرہ آرا،
و اندرون قلعہ مردم خاص محافظ ہرجا، گردانیدہ، خود بدولت
مع اعیان و ارکان وغیرہ مردم حضور در قلعہ جلوہ شرف حلول
انداخت، و بوقوع آداب نذر و مراتب عبودیت، و لوازم خدمت
گذاری خاص، و ظہور مدارات، و تواضع خلاع و مہمانداری ندمائے
با اختصاص، آئینہ خاطر را از زنگ کدورت سلف مصفا ساختہ،
ہفتہ عشرہ بسرور قبول اطعمہ و اشربہ اقسام و سیر و شکار دوام،
(۲) براحت و آرام گذرانیدہ، در تجویز استخلاص تیماک گڈہ بود، چون
دریں اثنا جاسوس دیگر کامیاب استیلام گشتہ، استحکام قلعہ

(۱) اونٹانور پراسیلور سے پندرہ میل کے فاصلہ پر جنوب میں ایک چھوٹی سی
شاہ راہ کے قریب واقع ہے جہاں سے شاہ راہ کڈلور جاتی ہے (۲) یہ مقام
کلاچی تعلق ضلع جنوبی آرکات میں واقع ہے *

باستقبال در قلعه نتهرنگر آورده، مراتب ضیافت وغیره پیش برده،
 بنوشته دادن سند متر شده، مسطوره، راهی تعلقه مذکور ساخته،
 بحضور پر نور معروضداشت، و بهادر موصوف بتعلقات مفوضه رسیده،
 بعمل و شغل ضبط و ربط خاطر خواه پرداخت، باقی کیفیت او مفصلاً
 درین دفتر و ثانی املا خواهد یافت، الغرض خود بدوالت، بعد ترخیص
 برادر از ورداچل، جهت لحاظ اہمیت لشکر مظفر کہ حسب الحکم خاص
 بسرداری کرنل کوت فراہم شده بود، بصوب وردا آور کوچ فرمود،
 و بزیارت شاہ علی گنج گوہر قدس سرہ آسودہ آن سرزمین، و
 گذارش نیاز آن بارگاہ خلد آئین، امداد باطنی یافته، کرنل کوت
 سردار فوج را، کہ باغضنفر علی خان و محمد ابرار خان مستقبل
 گردید، و نیاز تحایف پیش کشید، سرفراز منصب تحسیر و دلنوازی
 گردانیدہ، داخل لشکر گردید، و روز دیگر، بمعاینہ آرایش تمامی لشکر،
 و قواعد شلک ہائے آداب اخداوندی، بکزنل مذکور دوراس اسپ با
 سازطلا و طرہ مرصع، و ہمہ فوج را، از سردار تاسپاہ، انعام جداگانہ
 فراخور ہر کدام بخشید، روز چہارم پیشتر روانہ شدہ ہر گاہ کہ بر
 قلعه پر موکل کہ عبدالوہاب خان بہادر بموجب ارقام صدر، از
 دست فرامیس گرفته در ضبط سرکار آورده بود، رسیده، ابوالحسن خان
 جاگیردار قدیمش خیر خواہ سرکار را بترحم عجز و عسرتش بہرہ مند
 بحالی جاگیر و قلعداری گردانید، و از آنجا بر کرنل نزول برکات فرمودہ،
 بوقفہ یک روزہ بچنگل پیٹھ، رسیده، فوج انگریز و سرداران متعینہ
 آنجا را، مباہی انعام نمودہ، روز دیگر اعلام لشکر میمنت اثر،
 بسوئے چیمناپٹن بلند ساخت، مستر بکت گورنر چیمناپٹن با دیگر
 سرداران تافرنگی کندہ، مستقبل گشتہ شرف ملازمت دریافت و از
 بذل رافت، و فضل و عاطفت و احسان خداوندی، با سایر سرداران دل
 بقدویت، و زبان ہمنت، آراست، و از نزول برکات موکب خاص،
 در ترتیب ضیافتی کہ در ذیل این سطور مسطور پرداخت*

انعام 'سرفه الحال و شاد کام' گردانیده و حصار را بعید الرشید خان 'پسر دویم محمد نجیب خان شهید که پس از گشته شدنش بعیدر آباد رفته در آن زمان تازه ورود نموده بود' و بعد مدتی رشد اعتبار دیوانی خاص حاصل نمود 'مفوض ساخته عدنان اویم تهور بسوئی وردها چل برداشته' و قلعه اش در دست فرامیسان مستقل یافته 'در آغاز شدت جنگ بقرار آنها و اگر فتنه و سردار جماعه مذکور را 'در عین گریز' بعقب دوانگئی فوج منصور' اسیر کرد' و بهمین منوال جماعه های مسطوره از هر مقام بر آورد' و تنه قتل و فرار آنها را بسلسله اسیران در آورد' چون آب و هوا و فضا را چل و گوارا طبع لطیف شناخت 'جهت آرام لشکر مقام و قلعه اش را از تعمیر تازه متانت پذیر اساس استحکام ساخت' هر گاه که در انجا محمد محفوظ خان بهادر' که بعد شهادت نواب ناصر جنگ شهید علیه الرحمه مع برادر خورد محمد نجیب الله خان بعیدر آباد رفته' و پس از رقع محبته حسین دوست خان با وجود طلب فرمودن حضرت اعلی و آمدن برادر ثانی' به موجب تفصیل صدر' توجه نه نموده بود' در آن زمان ورود نمود 'حضرت اعلی بمقتضای خلق ذاتی' با استقبال بیرون لشکر' تقدیم آداب پسر با پدر' و گذاشتن سر بر قدمش' و گذرانیدن نقد و جواهر' و تحایف هندو فرنگی' بالشکر مظفر' و متصل و در خیمه جنب خیمه خاص فرود آورده' و بدل جوئی و مهماندازی و خدمت گذاری پرداخته' و برافاضیت تعلقه مندره و ترنابلی بموجب معمول زمان والد شهید' خواهش او یافته' و از افراط فرحت و سرور' بتفویض هر دو تعلقه مذکور' با حکم نامه موسوم فرزند دلیند عمده الامرا بهادر نایب صوبه نتهرنگر' مقرر شد تکریم و توقیر عم محتشم' بموجب آداب پدر' و گذرانیدن سند اجاره ضلع صدر' و روانه ساختن پیشتر' بهادر موصوف را بمشایعیت خاص' تابرون لشکر' بهراهی خیم و فروش خدام' بسوئی نتهرنگر روانه فرمود' و عالمی ازین جوشش و فروتنی که فایده الحد بشری بود تعبیر نمود' عمده الامرا بهادر عم بزرگوار را بموجب حکم والد نامدار'

سعیدیکہ ہر کعبا جلوۂ توجہ آراست، عسرت و عشرت یگانہ و بیگانہ کاست، از پیش دویدن و شکر قدم نمودن، و بر خویش بالیدن و زبان التجا کشودن، و میز آراستن، و دعوت ساختن، مسٹر بکٹ حارس بندر چیناپٹن، بقبول ضیافت و میزبانی، و اقتضائے الفت جسمی و جانی، بکمال سرور با اعیان بزم حضور، باغ کمینہ را کہ گلشن بے خار بود، و ہوایش بے غبار، و لالہ اش داغ نداشت، و سنبلس تاب نیافت، دیدۂ نرگسش بیماری ندیدہ و

(۱)

و چہرۂ ریحانش، کلف نکشیدہ، زمینش مرآت بے رنگ، و سایہ اش جلوۂ رنگ، خیابانس رہ راست سیر جاوید، انہارش آبیار نہال امید، بگرمی جوش گلہا بیدش دور از لرزیدن، و بہ تکلیف فضا سروش مستعد خرامیدن، گردہ درختس، صدا رم آوارہ گردیدۂ دیوانگی تمنا، و پیش ہر گلشن، ہزار کشمیر کریدیاں دریدۂ سوائے تماشا،

(۲)

اطرائش از مژگان دیدہ ہائے شوق خار بند، و بہارش بہ سپند سوزی جان ہائے بلبلان محفوظ از گزند، از موکب بہار مقدم، آب و رنگ دیگر داد، و منصف شامہ بوئے اخلاق، بر دماغ گل و بلبل نہاد، و میزبانان مضمحل نگاہ ادب پا انداز قدمش نمودند، و سر افتخار از ورود آپس دولت بر فلک سودند، و در منظر یکہ آسمان رفعت، و زمین وسعت بود، بر کرسی زرین نشاندند، و دریا دریا گوہر و معدن معدن لعل، برپایش افشاندند، ہر گاہکہ اہتمامی فلک، شامیانہ گرہرین انجم بالا کشید، و فرش ماہتابی سراسر زمین گسترانید، صباحت فروزان فرنگ، دوشا دوش یاران بہرنگ، بادائے ہمنوائی ناز و نیاز، و یک آہنگی زیروہم پردہ دو ساز، و عجائب نمائی یک رنگی گل و بلبل، و تحیر افزائی آویزش شمشاد و سنبلس، ہنگامہ آرائی رقص سحر انداز گردید، و جان جہانی را دو نیمہ لطف خرام و آواز گردانیدند، و ملاحظت فروشان ہند، از حرکات طرفہ ادا،

(۱) چہائیان یعنی داغ جو منہ پر پڑجاتے ہیں اور بمعنی عشق کے بھی ہے

(۲) کانتوں کی چار دہاری جو باغ اور کھیت کے کرد لکاتے ہیں تاکہ جانور اور

بیان ضیافت حضرت اعلیٰ مع ارکان و اعیان دولت از طرف

مستر بکت حارس بندر چینا پٹن در باغ کمپنی و سرور تیمامی

سرداران قوم انگریز از ترتیب مجلس رقص اہل ولایت و تقدیم

مراسم و لوازم میزبانی و سربراہی *

در موسمی کہ فرمانروائی دارالنور خاور مشرقسانی ' از تسخیر
 یازده قلعه ہفت اقلیم التمغائے آسمانی ' با زرق و برق خلعت
 نورانی ' و کروفر حشم و علم جہانبانی ' منظر پادشاہی باغ حمل
 را منزل شرف قبول میزبانی ' گردانید ' و از حصول انتعاش
 استلذذان میہمائی ' و شمول امتراز کمال شادمانی ' بتائیر انظار فضل و کرم ' ^(۱)
 و تمہید آثار لطف و ہم ' ہمیرزا بہار نیرنگ آبادی ' اہتمام
 تقسیم خلاع متلوٹہ سالانہ سیاہ گلزار ' و بصیابیگ سبزوری انتظام
 تالیف رعایائے تازہ ورود مواضع نو آباد سبزہ زار ' معمولاً بخشید ' ^(۲)
 و بہ دریا دل خان صاحب القاب ساکن بالاکھاٹ برائے سیرابی
 تشنگان ظہور امتیاز تعہد آبدار خانہ ' و بسر بلذہ خان کویہ خطاب
 باشندہ دیار اعتبار جہتہ احتیاط جوہر نذر افتخار محافظت
 خزانہ ' عطا نمود ' و ہمیں دستور در طرفتہ العین عنایت و اکرام ' ^(۳)
 فراخور حوصلہ و استعداد ہر کدام ' منصب عزتے و رتبت خدمتے
 کرامت فرمود ' مسندہ آرائے ایوان اقبال ' صاحب لوائے ممالک
 فضل و نوال ' نصرت رکاب عزم دلاوری ' ظفر مآب عرصہ بہادری ' ^(۴)
 فاتح قلعبات قلوب دافع اعدائے شقاوت اسلوب ' جامع آثار
 احسان ' لامح انوار امتنان ' اعتبار بخش وفا کیشاں ' جوہر شناس
 صداقت اندیشاں ' معدن الفضل منبع العطا ' حضرت اعلیٰ با طالع

(۱) بلند ہونا - کھڑا ہونا اور فارسی میں بمعنی عیش و نشاط مستعمل ہے -

(۲) کسی چیز کو مزیدار پانا - مزیدار شمار کرنا - (۳) حرکت کرنا - حدی کی

آواز پر اونٹ کا وجد میں آنا - خوش ہونا - پھلنا پھولنا - لشکر کی آواز اور شور -

غروب کے وقت معارحہ کا چمکنا - گھاس کا بڑھنا - (۴) شاہستہ - لائق - سزاوار *

شهرت در تناول طعام تائید خوشگوارى مى نمود ، چنانچه حریص
 سحر تا که لقمه های انجم از خون میزبانى شب بالتمامه بلعید ، و طبع
 فلک را از لیسیدن صاف گردانید ، دهان آنها ، کار از خوردن داشت
 و کام لذت آشنا ، غرض از فرو بردن ، اجمال حساب اغذیه اش
 انحصار دفتر دنیا ندارد ، درین فرد مختصر چه تفصیل نماید ، و جمع
 تعداد اشربه اش ، گنجایش جریده ایام نیابد ، درین بند مقطع چه
 تشریح سازد ، خوشا دولتمند منعمی که بر سفره نعمت اقبالش ،
 جهانک بایر لذت بهره تنعم بردارد ، وز به بخت بلند کریمیکه
 بر خون مایده نوالش خلقی که بچنین حالات نصیب سیری یابد ،

امولف *

درین کهنه ایوان دیرین بساط
 تنعم سرا میز باک سماط *
 فلک عمرها رنج گردش کشید
 به پیری رسید و خمید و ندید *
 چنان میهمان تعشم پناه
 باعدیان و ارکان در انجم چوماه *
 نشستن بهسند ز صد زیب و فر
 سخن راندن از هر کمال و هنر *
 عطا کردن منصب افتخار
 باندازه جو هر اعتبار *
 بصد عز و شان مجلس آرا شدن
 شرف بخش اهل مدارا شدن *
 جواهر فشانی دست مها
 همان کامرانی اهل وفا *
 چنین جشن و ترتیب و تزئین او
 چنین بزم و تهذیب و آئین او *
 همان سفره آرائی میزبان
 چو طرح چمن بندی باغبان *

و ترائه روح افزا و جلوه گوئی حسن کمال و دلبری افسون جمال و دورثانی صهبائے رقص ورود، و ساغر مکرر ترنم و سرود، نشاء عیش را دوبالا ساختند، و بمتابعت آواز دل نواز خویش صدائے پرده نشین ساز از پرده بر انداختند، تصویر قالبین دیده خود، فرش پایے شان می داشت، که صفا گیرد، و مژه برهم نمی ساخت، که مبادا، غبار هوایش بدامن آنها رسد، نه بزعم گلشن بی نظر بود، و نه جشنی، چمن دلپذیر، که بر سرش بالیده ثمردار، و هر گلشن سنجیده گفتار، تال مردنگ، سرچنگی، به بیداری خواب مردگان، و دست بدست زدن، دستکی، بر در دلہائے افسردگان، زمین سخنش جوش نشوونمائی داشت، که باغبان چمن آتشبازی، بمجردیکه تخم اخگر کاشت، گلبن آتشین بصد برگ و بر سر بر افراشت، از بالا روے شعله های شهاب، معلوم گشت، که آسمان بر زمین رسیده، و از هیبت معکوس، برگزیده، و از بیشماري اعداد مهتاب، بروشنی پیوست، که زمانه برائے رونق آن شب از شهود مستقبله، بدرها پیشگی طلبیده، و برهم چیده، از افراط نعمائے ضیافت، چه نگارد، و از وسعت ادیمش، چه بقلم آرد، که مگس خورشید، با وصف آستین افشانی مگس ران، روز، خود را از احاطه وسیع یک کانس حلوایش، بیرون نتوانست کشید، و پشته

ماه با هم دست جذباتی بکارل شب، آنسوئے عرصه یکتا قرص پذیرش، نخواهد پرید، آسمان و زمین از ظروف خوانش اغتبار اندوز مناسبت سرپوش و قاب، و حوت و حمل در اطعمه نمکینش، داخل اقسام کباب، دریا نمک آب افشاندہ دست مطبخیان ترتیبش و قاف سنگبارہ بندش دیگدان ترکیبش فراوانی نعمت، ظهور فضل و افر رزاق بود، و بیکرانی مجلس، شهود قدرت غالب، خلاق فراغت جا، و لطافت غذا، و نفاست هوا، و حلاوت صلا، نسخه مرکب معجون، اشتها بود، که خواصش خواص رکاب را که زیاده از عوام عالم توان

بیان مامور شدن فوج سرکار بسراے کرنل کوٹ بر محاصرہ

قلعہ پہولچری و رونق افزاگشتن خود بدولت بارکات و آباد فرمودن

آن موافق زمانہ سابق و رسیدن نامہ شاہ انگریز با دو تصویر و پیک

شیر ولایتی بنام خاص *

خداوند دولت بعد انصرام بزم 'بمشورت رزم' مستر بکت گورنر وغیرہ سرداران مشاورہ چینیپٹن را بحضور بار دادہ 'از آگاہ فرمودن مشاغله فوج دکھن با سرپٹہ و بودن آویزش حیدر علی خاں با زمینداران میسور' تجویز غنیمت شماری 'فرصت تسخیر پہولچری پیش نہادہ' و از مقرر فرمائے وصول توأتر رسد ما و جب لشکر از نٹہرنگر' و اطلاع ارادہ سربراہی پیہمش از آرکات ہم 'بمجرد رونق آرائے آنجا' اطمینان واقعی دادہ 'و برائے سرانجام سرب و باروت وغیرہ اسباب مایحتاج محاربه از چینیپٹن' و طلب داشتن جہازات جنگی از بنگالہ یا بمبائی و گماشتن آن بر ساحل پہولچری جہت سد کمک بندر مورس وغیرہ بنادر مخالف' تاکید ساخته و آنها را نیز از رونق اقرار متابعت و مفاہست آنہم ارشادات' و عرض اخبار متحققہ روانہ شدن جہازات از ولایت' با فوج سولداد' و یقین جلد رسیدن باین سواد' مطیع و منقاد خود یافتہ' و بقدر مراتب ہر کدام از عنایات خلاع' و مستر مذکور را بعتائے اسپ و خلعت و شمشیر ممیز نواخته و بنام سرداران فوج وردا آور در باب لشکر کشیدن و محاصر گردیدن' بر پہولچری احکام جداگانہ بیک معنی مرسل ساخته' حاضران را مرخص نمود' و خود باجاہ و جلال توجہ بآرکات فرمود' چون بکنجی رسیدہ' عبدالہی خاں حامل آنجا را بر جلدوے پیش دویدن و نذر گذرانیدنش ممتاز مراحم' و روز دیگر میر اسداللہ خاں و ارشد بیگ خاں کار گذاران آرکات

ہماں چیدن نعمت بے قیاس
 نمودن بر اقبال دعوت سپاس *
 ہماں رقص و آہنگ ساز و نوا
 ہماں نعمہ سنجان جا دو ادا *
 ہماں دور پیمانہ ہائے شراب
 ہماں ساقیاں بے حجاب و نقاب *
 ہماں گرم بازاری نای و نوش
 ہماں سرکشہائے جوش و خروش *
 ہماں خوش خرامان رنگیں عذار
 نزاکت فروز و لطافت بہار *
 ہماں جلوہ حسن ہندو فرنگ
 زینت پردہ جوشیدہ با چند رنگ *
 تلاطم خروشی بھر نغم
 ہماں سحر امواجی زیر و بم *
 زہے آنکہ از پر تو دولتس
 زاقبال اسکندر شوکتس *
 باین جلوہ ہر خانہ روشن شدہ
 باین رنگ بردشت گلشن شدہ *
 سروکار دولت سزوار اوس
 زمانہ نذاخوان فلک یار اوس *
 چو اوہر کسے را بنعمت رساند
 جہانش خداوند نعمت بخواند *

خداوند نعمت پس از پردہ پوشی بے حجابی شب و سکوت
 ساز و نوائے رقص و طرب، و بر چیدن خوان ضیافت و اختلاط جمیع
 لذت و حلاوت، کذار و دوش، و مساعد و گوش نشاط فروزان محفل دوش،
 باردار لعل گوہر انعام و ایثار، و مستر بکت را بانوازشات مناسبتہ
 مراتب سردارن یگر، از عطیات فاخرہ بسیار، مفتخر الافتخار گردانید *

(۱)
ترجمہ نامہ پادشاہ انگریز بنام حضرت اعلیٰ *

آئین خلعت و صفا، و ربط الفت و ولا، از وضوح یکت جہتی معنوی، تمہید بساط مصاحبت ظاہری، ساخت، و دل جوشی ہائے و داد غایبانہ، بشہود یکدلی باطنی در آرایش بزم دید وادید دیدہ صورت پرداخت، بتصفیہ آئینہ اخلاص، چہرہ تمنائے طرفین موضوع، و بحکم اتفاق تلہی ابواب حقیقت از روئے یکدیگر، بے کلید گفتگو مفتوح، از انجا کہ بمتقاضی تجارب مود تھا، اعانت باہم، حکم واحد دارد، تعداد امداد آن فرمانروائی ممالک اقتدار، در متاعب و مصاعب امور متعلقہ ما، تصور تحصیل حاصل می آرد، منت این احسانیکہ در سلطنت سہ ۳ پشت، یعنی از اوقات جدما، تا اینجا، صریحاً بامتحان آمدہ، بر اولاد ما واجب، و پاس این دوستی قدیم تا قیام دولت انگلاند بر قوم انگریز لازم و مقدم مطالب، در عالم دنیا، پیش اہل عقل و ذکا رتبہ حق شناسی ہا، از ہمہ مراتب بالا، و تاثیر حفظ این شرایط موجب شہول خوشنودئی خدا، و ممد و معاون کار ہا است، ہمیں ہمیں نیت مہین و ہمہ بہین، شاہی این مملکت، از سہ پشت تا جلوس حال با استقبال ما، فال روز افزونی دارد، و نتائج این صداقت قول، در جنگ بحرور، از پردہ فتح و ظفر رو بر روی فوج انگریز می کشاید، تسمیکہ آن ساز و ار مسند عظمت و بختیاری، عزم مصمم باستیصال بنائے فساد معاندان ما، مصروف دارند، ماراہم در ہمہ حال شریک خود شمارند، و از فوج ماہر قدر کہ مطلوب اوقات ضرور شود از سر رشتہ الفت دلی، خاصہ برابط موافقت صمیمی جدما، عجبے نباشد، و شرایط ار تباط دیرین، و ضوابط اختلاط پیشین، مستدعی است کہ علی

(۱) چارج سوم اور امن کی بیوی چالک کی دو روغنی تصویریں جو شاہی لباس سے مزین کی گئیں تھیں سنہ ۱۷۶۸ع میں نسر شاہی کے منتظمین کی جانب سے فراب صاحب کے پاس بطور تحفہ پیش کی گئیں اور امن کے ساتھ ایک زندہ ولاہتی بھیجے اور دیگر تحائف بھی بھیجے گئے تھے۔ تمام چیزیں ایک خط کے ساتھ جو پادشاہ کی جانب سے لکھا گیا تھا ۶ فروری سنہ ۱۷۶۸ع کو موصول ہوئیں *

را از مستقبل شدن آنها کامیاب مکارم، گردانیده، و از اتصال دروازه شهر نسبت به حال علما و قضات و کبار و غیره مصدر احسان، و بجلوس مسند موروثی دارالاماره، بر و کلائی زمینداران و جاگیرداران، که با نذر و پیشکشها حاضر بودند، مظهر امتنان گردیده، به تشریف آوردن والده ماجده و خواهر معظمه از چندرگیری همراهی عبدالوهاب خان بهادر برادر عزیز سعادت قدمبوس یافته، و برادر را برطبق وقوع صدق ارادت او، مباحثات اندوز ترحم و تفقد ساخته و بمعاینه ویرانی شهر از افتضائے رحمت ذاتی، تاسف خورده، جهت اجتماع سکنه قدیم، که از جور غنیم انتشار یافته بودند، و بنا بر حاصل نمودن وجه تعمیر اماکن و مساکن، و عوض خساره انائه هر یک، از خزانه عامره رکاب، اشتهار، و حکم اعلام داد، و بند تفکر و اضطراب از خاطر رعایا و برآیکشاد، و خراج و باج یک ساله برائے آبادی ملکت بمزارعان معاف نمود، و ازین معنی در فرصت قلیل آبادی از شهر متجاوز گشته، اطراف و جوانب را رونق ترتیب معموره هائے متعدد فزود، درین اثنا عرضداشت مستر بکت متضمن رسیدن جهازات ولایت با جمعیت سولدادان، و نامه شاه انگریز با دو تصویر شاه مذکور و زوجه اش، مع شیر ولایتی پرورش یافته حضور شاه مزبور، بنام خاص رسید، از دریافت مضمونش خیلے مسرور گردیده، و جوابش بنابر فرستادن جهازات موصوله بر پهلوچری باعانت فوج سرکار، و ارسال نامه و هدایائے مسطوره، مرسل نموده، هرگاه که بمستر بکت بدان موجب جهازات را برلنگرگاه پهلوچری روانه ساخته فقط شیر ولایتی در چیناپتن داشته نامه شاه و هدایا مصحوب یک از سرداران جهازات، بحضور فرستاد، خود بدولت بآرایش دربار و احضار حشم و خدم سرکار مضمون و داد مشحونش، گوش گذار کبار و سفار ساخت، اگرچه ارقام شرح نامه مذکور مقام دیگر دارد، نظر بمسئله مضمون درین جا صراحتاً زینت سطور یافت *

انتظار را شگفتگی بخشید، و مطالعه مضامین مراعات قدیمی، ملاحظه معانی مماسات صمیمی، که لازمه شاهان بلند بخت، و شایسته زینت افروزان تاج و تخت، باشد، صمیمه ازدیاد محبت سابق، و ذریعه نظام امور خلائق گردید. نحویکه پاس روابط سالف، بآب سریر آرائی مکذمت و اقبال منظور نظر مصلحت، و ملحوظ لهاظ فطرت است، زیاده ازان لازم این مترصد فضل ایندوست، که بقاعده عهد و میثاق زمان پیشین، خاطر را جز بمخالصت نیارائیم، و به تنبیه و تالیف اعدا و احبائے هر دو دولت طرفین، غیر از نتیجه واحد بتصور بتازیم، و سرداران با مروت، یعنی مستلزمان آن دولت، بتاثیر تفقد خاطر خطیر، و توجه ضمیر عطفوت تخمیر، اتفاق کامل با ما دارند، و در هر کار مسرور ظهور وفاق می سازند، فی الواقع که حق شناسی و صداقت اساسی قوم انگریز، مشتهر آفاق است، و از همان سبب دشمن آن قوم هر چند که از کثرت اسباب غرور، سر بفلک کشیده باشد، در هر مقابله بگریز مشتاق، و به یمن این سحبه رضیه، دولت بی زوال آن جم جاه، فال ترقیات روز افزون می دارد، و ممکن است که اثر این معنی باعث سوخ و بهبود عالمیان گردد، که ترقی دولت اهل معدلت، واسطه رفاه بریت است، سوغات ندرت آیات که بمقتضائے التفات ارسال یافته بود، مسرور و مهتزز نمود، توصیف هر واحدش متعذر تکلف قلم و زبان و مستعد حوصله کاغذ و بیان، ترصد که اعتلائے پایه این محبت، نظام امور دوستان مخالصت شعار، و خلک مهمام معاندان نکبت آثار گردد، زیاد ایام شوکت احتشام بکام، و از دیاد، فوج و انبساط علی الدوام باد، مدبران امور دولت، و مشیران مهمام سلطنت، باین مضمون مرتسم، و بهر خاص مرتسم ساخته، معرفت همان سردار جهاز روانه گردانیدند، و سردار مذکور را به خلعت و انگشتری مرصع و یکت راس اسپ، بازین زر دوزی و زر و نقد، صرفرازی بخشیدند *

الدوام، اجرائے سلسلہ ارقام، و پیام مضامین، نودد التیام، واسطہ استحکام اتحاد، تام و اشتہار این معنی مناسب، اصلاح تمامی مہام، و تخلل مرام اعتدائے نکبت انجام شود، و دو تصویر این جانب، و زوجہ ام بمحض اینکہ معاینہ آن واسطہ یاد ما باشد، بے تکلفانہ مع یک شمیر ولایتی کہ از بھگی در حضور ما پرورش یافتہ و یک قبضہ شمیر و یک ضرب ہندوق و دو ضرب پستول طلائی، و جنس تحائف دیگر، بموجب فرد تفصیل ملفوفہ مرسل است، مقبول و منظور گردد، و زیبائی سردار جہاز کہ برسم و کالت حاضر خدمت شدہ است، سراپر دوستی و ضمائر یک دلی ہرچہ گذارش یا بد تحقیق پذیرد، زیادہ، اسباب شوکت زیاد، و ابواب فتوح برروئے عزیزمت ہا کشادہ باد *

جواب نامہ مذکور از حضور حضرت اعلیٰ *

بعد صنوف سپاس مرحام بے قیاس شاہی، کہ سیر دریائے بیکران صنایع بے انتہایش، زورق ہفت بادبان آسمان را، در گرداب عجز عبور اندا ختم، و ہوائے معتداتہ اتفاق فرمانروایان کشور بود و نبود، امکان را، واسطہ رفع شور و شر طوفان و غبار بھروبر ساختہ، و پس از الف تحیات مکارم کرامت اساس حکامیکہ نامہ رسالت ذات ہدایت صفات شان، بر کشور بطون اعیان، از دارالسلطنت فیض مطلق، شرف نفاذ یافتہ، و مہر رحمت پر تو ظہور آنها، جہت تصفیہ ظلمت عدوان بے راہی، از مطلع عنایت الہی، شرق تا غرب یکساں تافتہ، مشہود رائے موالات پیرائے کامران والا رتبہ فرمانروائی، رفیع الشان ہمت و عزم کشور کشائی، کرسی نشین بزم دولت و اقتدار، تمکنت گزین و سادہ حکومت پایدار، گردانیدہ می آید، درین زمان فرخے توامان، و آوان خرمی اقتران، صحیفہ مخالفت نگار، و نمیقہ موافقت دثار، کہ سر سبزی حروفش، ریحان زار چمنستان و داد، و تازگی مطورش، سنبلستان باغ اتحاد بود، ہسان مجموعہ بہار، از اوقات

از حیدر علی خان کمک خواستند، چون تغلب اخذ ملک
 فزدراج، نسبت بحال او، استقلال کلی نیافتہ بود، بلحاظ عدم^(۱)
 وقوع نتیجہ سوال، احتیاجاً مکرر نگاشتند، ناچار مخدوم نایک
 را کہ یکے از اقربائے خود بود، با جمعیت سواران فرستاد،
 چنانچہ او جلائے دیدہ انتظار آنها افزودہ، دست بغارت و نہیب
 اطراف کشاد، و آوارگی گرد و پیدش، و انسداد راہ و رسید لشکر سرکار،
 پیش نہاد عزم غارتگری نمود، و ازین معنی تنگنی حال لشکر،
 نالہ و افغان عسرت، از زبان لشکریان کشود، سردار لشکر از بیدلی
 سپاہ قیام مقابل عدو، صرفہ شعور ندیدہ، می خواست، کہ
 چند منزل پس پا گردد، و بفرست پیش آید، درین اثنا
 ظہور رنجش اتفاقی فیما بین سردار مذکور و گورنر چینا پتن علاوہ
 حال گردید، و عرضداشت کرنل مذکور با عرایض سرداران دیگر، بر
 صلاح مراجعت لشکر بحضور رسید، خداوند نعمت ازین مضامین
 آگاہ تکالیف فوج گردیدہ، و مراجعت لشکر نامناسب فهمیدہ،
 از ارقام ارادہ رونق افروزی خاص، وغیرہ مضامین تالیفانہ
 خداوندانہ، سردار لشکر را تسلی و تشفی بخشید، و بکار پردازان
 حضور بہترتیب اسباب سفر تاکید گردانید *

بیان نہضت مرکب خاص از دارالریاست آرکات بصوب پہلوچری

و ملحق شدن با فوج متعینہ کرنل کوٹ و وقوع جنگ و شکست

فراسیس و فرار مخدوم نایک بسمت بالا گھاٹ *

حضرت اعلیٰ بتامل و تفکر عسرت احوال لشکر، و رنجش

سرداران بایکدیگر، میر اسد اللہ خان نایب صوبہ آرکات را، بنابر تواتر

(۱) کندی راؤ کی وجہ سے حیدر علی کی طاقت قوت چکی تھی وہ بالکل
 خطرے میں تھا اور یہ چاہتا تھا کہ مکمل ناکامی کی صورت میں چند مقامات
 کو بچا کر اپنے قبضہ میں رکھے اسے وقت میں حیدر علی کے پاس ہم - لالی اور
 حسین دوست خان کا ایک خط پہنچا کہ وہ دو ہزار سوار اور تین ہزار پیادہ
 فوج سے انکی مدد کرے اور ساتھ ساتھ اس خط میں یہ شرط بھی لکائی گئی تھی
 کہ اس فوجی امداد کے صلہ میں حیدر کو تیار گڈھ اور پالونامور کے قلعے اور ایک
 لاکھ روپیہ بطور نقد دئے جائیں گے *

بیان روانہ شدیں کرنل کوٹ با فوج سرکار و انگریز بہ قصد

محاصرہ پہولخیری و رسیدن بر سرحدش و بر آمدن موسی لالی و

فرد آوردن لشکر خود بیرون قلعہ و رسیدن مخدوم نایک با

جمعیت سواران از جانب حیدر علی خان بکمک فراسیس *

کرنل کوٹ مطابق حکم حضور، و تاکید مسٹر بکٹ، با ہمگی فوج، از قرارگاہ زردا اور مثل میلے بہ تخریب بنائے پہولخیری جوشید، و ہرگاہکہ بر سرحدش رسید، موسی لالی نیز از مقر خود یعنی پہولخیری با فوج ہند و فرنگ و زنگ سر بروں کشید، و بفصلہ چہار کروہے ہر سہ جانب قلعہ، غیر از طرف چہارم دریا، بہ پناہ بتری ہاے معمورہ اسباب حرب و انواب، و محصورہ خندق ہائے عمیق نو احداث، باستعداد و آرتنگی لوازمات جنگ قیام و استحکام و وزید، کہ تسخیر پہولخیری در نظر عقل متعذر گردید، چنانچہ کرنل کوٹ بدریافت راہ بستن چنان کواہ آہنیں، و عارض گشتن آن از ہائے آتشیں، مایوس از تحصیل مدعا، و مست از عزم مقابلہ آن بلاگشتہ، بلاچاری حکم حاکم، و غیرت معاودت، متحیرانہ مقابل خصم، مثل سر در زیر شمشیر ورمہ پیش درندہ شیر، رخت بے دست و پائی انداخت، و مخالف نیز بر اینہا اقدام نساخت، و بدون دہان کشائی ولکد افشائی اوقات چارہ کشی ہا، عرصہ ہشت ماہ بقابو جوئے پردو گرور، بے مقابلہ و مجاہدہ گذشت،

(۱)

و کارے حاصل جائیدین نگشت، دریں اثنا رضا علی خان پسر حسین دوست خان و موسی لالی بسیابہ کاری ترقیم و ترسیل خطوط

(۱) سنہ ۱۷۶۱ع میں کرنل کوٹی نے والندور کا قلعہ فتح کر لیا اس کے بعد ولایا تلور فتح کرتے ہوئے فرانسیسی فوج کو کواہ پرمبائی سے پیچھے ہٹا دیا نیز ولیمپورم، چیمبرم، وردھاچلم کے قلعوں پر قبضہ کرتے ہوئے پانڈچیری کے قریب و جوار کے بہت سے دیہات پر بھی قبضہ کر لیا۔ اس طرح فرانسیسی پانڈچیری کے ایک محدود علاقہ میں محصور ہو گئے۔

سردار فوج فرامیس فنہ انگیز، از میان معاملہ مجادلہ برداشت، و غرور پیش آہنگی فوج اورا، در چذاں آفت از دست گذاشت پیروائش باردوش رفاقت اضطراری نمودند، و از گرد راہ ہزیمت، بے رونق تیرگی چہرہ ندامت، افزودند، و مخدوم نایک خواست کہ از بے اختیاری فرار، و تشویش ادبار، بفوج فرامیس پیوند، و قرار و اماندگی گیرد، محمد ابرار خان با جمعیت سواران از کمر گاہ سرعت بکار بردہ بمحردیکہ سدراہ مقصودش گردید، غضنفر علی خان تعاقب کناں مثل آفت دیگر بر سرش رسید، نامبرد عاجز از شکنجہ وقت دو سمت گشتہ، لاچار عنان باد پائی گریز بسوے تجاوز گردانید، و در ہر منزل از گرانی بار و بار بردار، و افتادن اسپ و سوار، سبکبار گشتہ، با جمعیت قلیلہ بہ نہایت پریشان حالی سر بہ بالا گھاٹ، کشید، و بہ آقائے خود کہ نتیجہ جوئے کمک فرامیس بود، خبر خرابی فوجش و آوارہ گی خویش رسانید، و لشکر کرنل کوٹ کہ بجمیع وجوہ اماندہ تکالیف اقسام بود، از برکات نزول موکب خاص، و فتح آن روز، تقویتے حاصل نمود، و طرق اطراف کشایس یافتند، و بہ کثرت وصول رسد نٹہرنگر و آرکاٹ و افزایش آن ساکنان دیہات متصلہ، از بازار لشکر غلہ می خریدند، و بمواقف خود، بردہ تجارت می ساختند *

بیان مصاف جنگی و محاصرہ برج یلانور و مسخر گردیدن آن از

سخن کوشی فوج منصور *

خداوند اقبال بشمول فضل ذوالجلال، و حصول فتح خویش و فرار اعدائے شقاوت مال، بمقام سہ ۳ روزہ جدال، پس از نواختن شادیانہ فیروزی معرکہ قتال، و سردادن اتواب خرمی حال، از ادائے رسوم مختلفہ انجام مقتولان متہمین المشازب، و تعیین جراحت بندان مجروحان تہور محارب، روز چہارم بر قصد برج یلانور، آمادہ مردم، چیدہ، و سرداران سنجیدہ، و محسوب و مستحکم

ارسال رسد بسوی لشکر و فرستادن زر نقد جهت مصارف آن معرفت گورنر چیناپٹن تاکید فرمودہ و بنام گورنر مذکور بنابر تبلیغ سرب و باروت و گرفتن قیمت معمولش از خان مسطور عزار قام نمودہ در زمان سعادت توامان تکیہ بر فضل ایزد سبحان روانہ گشتہ منزل بمنزل متصل لشکر فیروزی اثر توقف کردہ سرداران لشکر را کہ مستقبل شدہ بودند سرفراز ملازمت و بارشاد دلدہی ہا تلوہب آنہارا از فکر عسرت و غبار کدورت مصفا ساختہ داخل خیمہ خاص گردیدہ و قلب لشکر را توانی بخشیدہ روز دویمش موجودات فوج دیدہ جمعیت سواداں و مردم بار تھویل کرنل کوٹ وسواران سرکار مفوض غضنفر علی خان و فوج حضور منتخبہ رباب خویش گردانیدہ بر سہماط ٹلٹہ متفاوتہ فرود آوردہ یعنی یمین و یسار فوج خاص ہر دو جمعیت متعینہ کرنل مسطور و خان مزبور بصلاح نمایش تسلط و کثرت قرار دادہ روز سوم علی الصباح کوس جنگ نواخت موسی لالی از پندار گرانی لشکر خویش تمامی انبویہ مجموعہ ہندو فرنگ و زنگ و سواران مخدوم نایک بیرون احاطہ مقام بر انداخت از اتصال فوج انگریز با فراسیس و غضنفر علی خان با مخدوم نایک ہم آویز گردید و خود بدوات مع کرنل کوٹ و فوج حضور بجائے استادہ از ارادہ اینکہ اگر احياناً خدا نخواستہ سستی درکار لشکر سرکار دیدہ شود کمک بعمل آید تماشای دیدہ و مبارزان را از تھسمین و آفرین و انعام و اکرام ہر جانفشانی دلیر ترمی گردانید با وصف رعد جوشی اتواب و آتش

(۱)

انگیزی بنادیق بے حساب و تکرگ ریزی گولہ ہائے کرنل و موج زنی دریائے قتال تا نصف النہار گيرو دار استقلال یکے از جانبین بزوال نہ انجامید و اقبال نصرت حاصل حال واحدی از طرفین نگردید از انجا کہ تائید غیب در صدر رونق کار سرکار و فلک در شکست پائے تردد اعدائے نابکار بود گولہ آتشبازی اتواب انگریز پائے

سولداد پادشاهی، مستعد جنگ برکنار استاده بود، حملہ بردہ، فرامیس را بگرفتن تاب و توانش، از مقابلہ بر آورده، فوجے را با غضنفر علی خان و محمد ابرار خان بتعاقب او مقرر کرده، خود با جمعیت ہمراہی، بر برج از طرف شکستہ اش، یورش نمود، خداوند دولت بکرم آہنگی حکم آتشباری اتواب دمدہ کوشیدہ، خود را با فوج رکاب خاص، از قرار گاہ، در صف مستعدہ یورش زدہ، محمد یوسف خان وغیرہ سرداران را ہم قدم کرنل مسطور بحملہ برج مامور گردانید، چنانچہ آنها بکمر بندی دلاور یہا، و فضل فضل ہمہ بخش تمام عطا، بالائے برج بر آمدہ، نشان سرکار برپا، و اتواب ہماں برج مفتوحہ گولہ زن پشت اعدا نمودند، حضرت اعلی بعد نواختن شادیافہ و سردادن اتواب سردر برج مذکور از پایہ بر انداخت، و کرنل را بعزایت اسپ و دیگر سرداران را بعطائے خلاع شاد کام و جہت آرام لشکر ہمانجا مقام، و فرامیس را بسوے اڑیاکیم بے سرو پائے اضطرار انہزام، ساخت *

بیان فتح برج اڑیاکیم و برج وزگرہ بعد یکدیگر و متاصل شدن

آن و گریختن فرامیس بہ پناہ تاڑین بحالت پریشان و خرابی بیکران *

بعد بے نشان گشتن برج یلانو، مقہور مغرور بہ برج اڑیاکیم، ہم استحکام برج منہدم مذکور پناہ گرفت، و حضرت اعلی پس از فراغ کار مقتولان و معبروحان روز چہارم مثل شیر خون چشیدہ، از بیشہ مقام سراغ صید رسیدہ، باڑیاکیم رسیدہ، فوج بزنجویز کرنل کوٹ بمحاصرہ اش کماشت، و با حدات برج تازه در شکست کہمین گاہ معاندین متوجہ گشتہ درپگ ہفتہ سراسریک سمتش بر انداخت، از انجا کہ فوج منصور از فتح پیشین دست جنگ صاف، و خواہش مصاف، داشت، و عدوازان روز در دل ہراس، و در خاطر و سواس، یافت، کرنل کوٹ با جماعہ سولدادان پادشاهی برج مذکور

ثر از جمله بروج خارجه گرد قلعه پهولجيري، و پيش روي لشکر مخالف
 لشکر کشيده، با اتصال يکت گوله تابش مقابل فرود آمده، در فرصت قلیل،
 باحداث دسده هائے رفيع و طويل آغاز توپ اندازي نمود، تا يکت
 ماه کامل از طرفين شکست روزانه پناه غير، و تعمير شبانه مقام
 خويش، جاری بود، و بعضے اوقات در مقابله ميدان، گاهے اين و گاهے
 آن، غالب مي گردید، و مغلوب را تا ببرجش مي گريزانيد، حضرت اعلي
 مکدر گشته با حضار کرنل کوٹ و غيره سرداران هندو فرنگ و اعيان خود
 فرمود، که در عالم تاخير نتيجه، سعی شکايت دو ستانه مواجھت،
 معني استعانت دارد و اظهار تعلق خاطر باهمدم، لازم مي افتد،
 يعني از امتداد مدت پيکار، وروداد مصارف بسيار، شکوه ندارم،
 مگر در وقوع مهلت اين کار، اندیشه وصول کمک دشمن و
 را يگاني مھنتے که پس از تلف انفاس و اموال، و امضای بسا ماه و سال
 باعث کاهش قدرت بدسگال، گردیده بر خاطر مي آرم، نشود که
 کار بر گردد، و تعب دوباره افتد، چون هنوز برجه بدست نيامد،
 ببرج ديگر قلعه چه رسد مي خواهم، که بکوشش مردانگي سرعتے
 بخار برند، که ضرب المثل مردان روزگار شوند، همه با يا استماع
 ارشاد متاثر و متنبه گردیده، با تفاق معروض داشتند، که شدني شد،
 و گذشتني گذشت، فردا در صورت حکم و آرايش صفوف پر سه ۳
 فوج متفرقه مذکوره، از جانبازي، فديوياں ملحوظ نظر بلند خواهد
 گشت، که برج مقام رايت سرکار گردید، وعد و آواره راه فرار،
 خورد بدولت، از اين کلمات همت، لبريز تحسین گشته، صبح
 فردايش، پر سه ۳ فوج آراسته، از سه ۳ جانب به ميدان فرستاد،
 و بمقابله عدو حکم توپ اندازي داد، فراميس هم شدت هم آورد،
 بآن مرتبه پيش آورد، که از تنگي ميدان، گوله هائے جانبين برهم
 مي خورد، و آخر الامر پائين برج پر دو صف بهم آميخت، و
 مخالف از کثرت فوج ماده فساد بتازگي مي ريخت، چون نيم
 روز پائين آويزش گذشت، دفعتاً کرنل کوٹ که با جماعه

برجھائے مستقیم بود، محاصر گردید، و با حداث بروج مقابلہ آن آتش دشمن سوز دم انواب شعلہ زن ساخت، و از جنگ ہر روزہ ۳ ہفتہ حساب چیرگی و زبونی ہر دو صف برابر می یافت، بوزیکہ غلبہ اولیائے دولت قابوے حرکت اعداداشت، کرنل کوٹ در عین آویزش صفین باجماعہ سولداد متعدد بقابوئے مردانگی جانپے متواری گشتہ بمجردیکہ موسیٰ لالی ہر صف مقابل غالب، و از مستی شراب غرور بے احتیاط چپ و راست تازہج سرکار متعاقب، گردید، از کمینگاہ برآمدہ اورا در میدان خود و جماعت سابق کشید، ہرگاہکہ او ہر اسیدہ بقصد گریز از آن شکنجہ سرپیروں نہاد، از مزاحمت غضنفر علی خاں سد راہ آن سمت، و توپ اندازی کرنل کوٹ، ہماں معاملہ اولی ہر حالش روداد، منتهی الکلام، بگذاشت، ہمگی سرانجام و قطع امید جملگی مہام، بہ پناہ تازہج بن، کہ گرد قلعہ پہولچری است جاں برد، و جمعیت تادمہ اسیران احاطہ بروجش، برہم خورد، و خداوند نصرت شعار، محصول چندین فتح و معاینہ آن باغ و بہار، شکر صانع جہاندار نمود، و بططنہ کوس شادیانہ و انواب سرور، سامعہ نوازی عالمیاں فرمود *

بیان پناہ بردن موسیٰ لالی با تمامی فوج بخود بہ تازہج و

محصور گردیدن و از دست دادن آن مصاف ہم بغلبہ لشکر تدبیر

و ہمت خداوند عدوشکن و رسیدن او بقلعہ پہولچری بہراس و

اضطرار بے سپری *

خداوند کشورکشہ، بعد فرار فوج اعدا، اسیران ہنگامش بامان قتل و نہیب، داخل بازار لشکر، و از مردم جنگی ہندی و کرناٹکی، را مطلق العنان، و قوم فرامیس و زنگی را زندانی حبس جاوداں، و سامانش منقسم لشکریاں، و بروج مذکورہ بے نشان گردانیدہ، روز چہارم فتح، نہضت فرمودہ، بمقامیکہ از تراکم اشجار تازہج، بعرض کرہے، و طوالت اطراف قلعہ پہولچری سوائے

(۱) را از دست اعدا گرفتہ برائے کمک فوج سرکار کہ در صف میدان سرگرم پیکار بود، از ہماں انواب برج و گولہ اندازی بر لشکر دشمن ساخت، ازین معنی جمعیت مخالف حواس باختہ بسوے موضع

(۲) وژگڑا موقف لالی و مکھن فوج گراں، و آمادہ حربہ بیکراں، و موقع بستان نامزد پادشاہ فرامیساں، کہ شگفتہ رنگی جبین اشجارش

سرمشتی رنگ آمیزی رسام بہار، و ندرت طرازی نقش در و دیوارش آینہ جلوہ زار عجائب روزگار، و بلندی بے انتہائے سقف بامش اوج دولت جمشید و تباد، و آراستگی نشیمن ہائے ہر مقامش

(۳) نگارستان نقاش صافی و بہنراد، از توصیف شیرینی میوہ ہائے زبان تلم شیریں، و بہ تعریف رنگینی گلزارش روئے کاغذ رنگیں، تاقیاس رسد، و سعادت تختہ ہائے ریاحین، و تا خیال دود، کثرت نرگس و نسریں، داشت، شتافت، حضرت اعلیٰ از فتح برج اریاکپم کرنل کوٹ را

مورد نوازشات مجدد فرمودہ، و از کار مجروحان و مقتولان فراغ یافتہ، بوژگڑا رسید، و بمواقف مناسب اعلام افواج قاہرہ برپا گردانید، و باغ مذکور کہ قرارگاہ فوج مقہور، و اطرافش مترتب از

(۱) کرنل کوٹی نے یہ فیصلہ کر لیا تھا کہ سرحدی مورچوں پر حملہ کرنے سے پہلے آردن کیم پر قبضہ کرنے درمیان میں ایک نئی حائل ہونے کی وجہ سے یہ مقام پانڈیچری سے بالکل الگ تھا، جب لالی کو اس کی اطلاع ملی تو اس نے انگریز کیمپ (چھاوٹی) پر اپنا حملہ کرنے کا تہیہ کر لیا۔ چنانچہ مورخ ۴ دسمبر کو فرانسیمیں نے انگریزی چھاوٹی پر حملہ کر دیا لیکن اس میں انکو سخت ناکامی ہوئی اور بہت نقصان ہوا۔ ۱۴ دسمبر - ۱۸۵۷ء - اچول انگریزوں کے ہاتھوں اسیر ہو گیا۔ انگریزوں کی چھاوٹی ولیمپور سے کر مہائی تک وسیع کردی گئی *

(۲) گھات کی جگہ - پوشیدہ ہونے اور چھپ رہنے کی جگہ - پوشیدہ ہو کر دار لگانے کی جگہ - (۳) نقاش - معور اور نام ایک لوہار کا جس نے سکندر کے واسطے نہایت تدبیر سے لوہے کا آئینہ بناوا تھا - (۴) ایک بہت بڑے نقاش کامل کا نام ہے جو روم کا رہنے والا تھا - اس نے نبوت کا چھوٹا دعویٰ کیا تھا اور نقاشی کو اپنا معجزہ گردانا تھا اس نے کتاب ارننگ تصنیف کی تھی اور لوگوں کو اس کے احکام کی طرف دعوت دیا کرتا تھا - (۵) نام ایک نقاش کا جو عہد حکومت شاہ اسماعیل صفوی میں بڑا مشہور تھا - (۶) ایک سفید پھول جو خوشبودار ہوتا ہے جس کو فارسی میں لسترن اور ہندی میں رسیوٹی کہتے ہیں *

بیان پیش آمدن کل ولا ورود صحرا بلشکر سرکار در عین تعاقب

قرار دشمن سراسر ادبار و انپاشتن آن و لشکر کشیدن بمحاصره قلعه

و کیفیت بغاوت محمد محفوظ خان بهادر و متعین گردیدن

محمد یوسف خان بر انطفائے آتش آن فساد نمایان *

از آنجا که در عرصه طلب بهر قدم مشکلی پیش می آید و بهر دم دشواری عارض می گردد، حضرت اعلی بعد تسخیر تاثرین چون بسوی قلعه پهلوچری جوشید، کل و لاکه بوسعت یکت کروه سرا سرحد تاثرین و پایت قلعه، بسان ظاهر ولا و باطن بلائے اهل دغا، بدیده صورت شناس، زمینے قابل گذار اسپ و فیل می نمود، و در خاصیت، سبکروئی سایه را گردابی بود، مزاحم دید و متوقف گردید، و برائے انپاشتن آن از سنگ و ریگ، مردم معینہ کافی ندانسته، بشراکت آنها خود دامن بکمرزد، و آستین بمرفقین چید، ازین معنی پیر و جوان لشکر سعی بر پختن کاه و برگ و اشجار صحرا، و خیمه و خرگاه زاید و کهنه، بکار برد، و در هفتہ عشره راهے بعرض سی و چهل گزیر آورد، چون در فرصت یکت ماه و چند روز راه وسیع قابل عبور لشکر، کشایش یافت، رود حایله نیز که از سمت جنوب بجانب شمال از اتصال خندق الحاق بدریا داشت، به بستن سد عظیم، آبش از راه دیگر بدریا گذاشت، و بحکم دریا جوشی افواج متعینہ بر سردار، قلعه را بزرگ زورق طوفان کشیده، در گرداب محاصره گرفت، و متوجہ ترتیب و بروج و مورچال، و تجویز و تدبیر ضوابط جدال گشت در بحث این منطق، قبل از حصول نتیجہ، قضیئہ اتفاقیہ بغاوت محمد محفوظ خان بهادر با تفاق پللی تیمور وغیره مفاہید زمیندار، و استعداد مخالفت سرکار، و تعمیر قلعه مدہرا، و استعداد حیدر علی خان و فرستادن سمیت رائے دیوان نواب شہید بسوی نظام علی خان شنید، اگرچہ در باطن بسیار متامل، مستعد تعطیل

سمت دریا، بفاصلہ یک کروہش، موسوم بتائین بود، و بمقتضائے (۱)

تراحم و تزائف اشجار مسطور، قلعہ ہزار دیوار تصور توان نمود، و از چیدن اتواب و آراستن بروج، و پناہ گرفتن موسی لالی، استحکام کوہ فولاد می فرود، رسید، و تمامی افواج با تقسام جوقے چند، و تعیین سرداران اخلاص مند، در اختیار کرنل کوٹ گذاشت کرنل مذکور بزمین بندی مقامات مناسبہ و تدبیر وارہ کشی گولہ ہائے مکرر متواصل زنجیر، چندانکہ ازین سو اشجار می برید، فراسیس ازاں سو برہام می چید، و بترتیب ہر جہائے متعدد واسطہ جنگ، و بہ پناہ، و استحکام کمر ہمت مردم خویش از دلہی ہائے اقسام، بر پاداری و کوشش دلاوری تذک، می گردانید، و ملکہ پر خاش جو سر رشتہ شکست و بست جانہیں تا دو ماہ کشید، روزے کرنل کوٹ در عالمے کہ ہمراہ رکاب خاص، با سواران معدود، دور دور اطراف اشجار مسطور می گردید، و از دور بین راہ در آمدش می دید، چند مزارعان راہ گذر را از نگاندن اسپ اسیر کردہ، و از انہا سراغ راہ پرسیدہ، و بحضور آوردہ مقید داشتہ، ہمان شب فوجے برہنمائی دوکس از انہا، بآن راہ راہی کردہ، صبحے خود با استقرار

(۲)

سہ ۳ چہار فسون تمامی فوج، سینہ بسینہ مقابل پیش قدمی ساختہ، از مزاحمت مقابلہ فراسیس، تا نصف النهار متردد جدال بود، درین اثنا محمد یوسف خان با جمعیت خویش از جانبے با شجاع در آمدہ، ہنگامہ عیبیے برپا، و معاجوق شب تاز، بر پشت دشمن ناماز رسیدہ، آشوب و بال پویدا نمود، و کرنل کوٹ صدائے اتواب را بشیز تاثیر تدبیر یافتہ، فوج خود ہم پیش کشید، لالی از آنت سہ ۳ طرفہ گریزے جز فرار راہ پھولجری ندید، و باہل رفاتت قلعہ بند گشتہ، ابواب قلعہ مسدود ساختہ، و اسباب حرب آراستہ، نوبت جنگ بخانہ خرابی خود رسانید *

(۱) اکھتا ہونا - هجوم کرکے آنا - (۲) فوجے کا ایک گروہ *

نشان را مرخص، و با ستعانت توفیق مستعان، روانه فرمودیم، باید که
 از نقد و جنس و اسباب و اجبه آن مهم، و تعیین دو ثلث فوج
 محافظ قلعه نتهرنگر، و جمعیت از زمینداران علاقه خود، سریعاً تأیید
 مطلوبه جان مذکور نموده، روانه ترنابلی نمایند، و بنا بر وعظ حق
 شناسی و منع ناسپاسی برادر صاحب، ملک اسلم خان ملک
 خصال، رفیق والدیم شهید رحمت اشتمال را بمعنان خان مذکور
 سازند، و پیوسته متوجه امداد او و خبر گیران روداد هر دو تعلقه مسطور
 بوده، اطلاع متواترش بمالازم شناسند، نوشته مزین بمهر و بیض فرموده،
 خلعت و شمشیر و شصت هزار روپیه خرچ رساله، تفویض خان مسطور
 نموده، و رساله داران متعینه اش را بعطیات متفاوته اعتبار افزوده، روانه
 گردانید، و خود بر محاصره پهلوهی که از پناه توصل شرقی و جنوبی
 بادریائے عمان، و جوی آب روان، و تعارض خندق عمیق دو طرف دیگر،
 جزیره ممنوع الوصول انسان بود، متوجه گشته، باهمه سخت کوشش
 محصور، بعد ریزش خون بساجان بازان فوج منصور، بروج متعدد
 آماده اتواب، موسوم به مورچال دمانید، چون سرداران فوج هند
 و فرنگ را برجا مقرر ساخت، هر برج باسم سردار متعینه اش حتی
 که برج معاذی خیمه خاص باسم مورچال نواب، و برج کرنل
 کوٹ بنام کرنل، اشتها یافت، و اول از برج نواب، و بعد از آن از
 مورچال کرنل، و بعد از آن از بروج دیگر، شلک روزانه و شبانه اتواب
 و کرنال، آغاز، و توپ خانه فرامیس هم همان طور از بروج قلعه
 برق انداز گشت، بسکه هر گوله انداز فریقین، بسبب مهارت ذاتی
 شصت اندازی، نشان پردهان اتواب یکدیگر می بست، گوله هر دو سو
 اکثر اوقات برهم می شکست، خداوند اقبال هرگاه که بقبول انعام
 فوج نصرت التیام، و کم فرصتی طعام و آرام، و کوشش علی الدوام،
 بشگافتن زمین، نقب بپایه دیوار رسانید، و بدما می اتواب در فرصت
 قلیل از براندختن دیوار یک سمت و برجا دهان اتواب قلعه،
 آمده خاک زمین گردانید، و فرامیس هم با وجود گرمی آویزش
 فوج محاصر، تابودن ذخایر، بمحض تحریر سخت کوشی هر جنگ

تنبیہ و تخریب مقابل ' گردید ' لکن بمقتضائے حوصلہ کشور ستانی ' در ظاہر خودداری ورزیدہ ' سرداران فوج ہند و فرنگ را طلبیدہ و فرمود ' کہ پس از محنت ترددات سالہا ' و صرف خزائن زرو مال بے عد و احصا ' و قبول صد مشقت و ضرر ' و تلف چند لشکر ' و کشتہ شدن والد نامدار ' و سردادن نواب ناصر جنگ سردار ذی اقتدار ' و غیرہ بمجربیکہ الحال باہزار جدل و پیکار ' بمحض تائید کردگار ' نقش استیصال مرکز قرار نابکار ' نمودار گردیدہ ' چنیس آبلہ بغلی سر با و جاع مفاصل جسم ملکی کشیدہ ' اگر علاج آن بعد برآور دن خار پہلوچہری از پائے تردد خویش قرار دہیم و بر مضمون

بیٹ —

سر چشمہ شاید گرفتن بہمیل
چو پرشد نشاید گذشتن بہ پیل *

عمل نکند ' احتمال است کہ فساد بنیاد گیرد ' و دفعیہ اش دشوار پذیرد ' و انتقام آن بالفعل بحکم یک سر و دو سودا ' و یک بام و دو ہوا ' نمی سزد ' بمقتضائے تجربہ کاری و ہوشیاری ' صلاح دہند ' و تدبیرے پیش آرند ' احدے جز بحکم خداوندی حوالہ ندارد ' مگر محمد یوسف خاں بعفو جسارت این عرض سر بر زمین لہاد ' کہ در صورت حکم والا ' و عنایت یک عنایت نامہ موسوم صاحب زادہ آفاق عمدۃ الامرا بہادر ' متضمن تقدیم تائید فوج ' و ما و جہش ' یا بتغائے معرفت زمین داران آن نواح ' و میامن اقبال ممالک افتتاح ' با سہل و جود سر برہی این کار عجالتاً می توانم ہمود ' حضرت اعلیٰ ازین معنی خوشنود گردیدہ ' عنایت نامہ مطلوبہ اش ' بنام فرزند دلہند موصوف ' متضمن ہر اینکہ درین ایام ہرائے تادیب بعضے سرکشاں اقصائے ترناویلی و مدہرا ' کہ بذریعہ حکومت مفوضہ برادر صاحب ' والا مناصب ' معلی مراتب ' مصدر افعال ناکامی ' و منشاء او ضاع بدسر انجامی ' شدہ اند ' بصلاح دولت رہے زوال ' و ایمائے فطرت اقبال ' محمد یوسف خاں تہور و جلالت

بیان عاجز شدن مرسی لالی و قوم او از قوت و مستعد گشتن

لشکر سرکار بیورش و مفتوح شدن قلعه از امان خواستن محصور

مقهور و مقید گردیدن لالی و لهری و غیره سرداران فراسیس و سر

افراختن رأیت و الاجای بر قلعه بجای نشان آن قوم سزاوار تدای *
 —————

الموافق —

بیاخامه ام همتی ساز کن
 درین عرصه لغت و تاز کن *
 تو آئینه جلوه بانی کهن
 نماینده رنگ بر انجمن *
 نوب میدی نقش پارسیه را
 پسین می کنی حال پیشیه را *
 چنان کار هر کس بپرداختی
 که گویم که آن کار خود ساختی *
 تو آبی که در هر مصاف و ستیز
 سهندت بر اعدا شده گرم خیز *
 کشادی بسے قلعه استوار
 فگندی بسا سرکشان را زکار *
 فرامیس را بر گرفتی حواس
 زمیdan برآندی بصد بیم و یاس *
 دوان حربه ریزان نگنده کلاه
 بکنج حصارش برائے پناه *
 تو نواب مارا نمودی دلیر
 پئے صید رم خورده مانند شیر *
 کرینده با آنکه شد قلعه بند
 زیاده زمیdan رسیدش گزند *

و واردات تعب و محنت، و عادت کجکلاهی تسخیر قلعبجات دکهن،
 دریں کار ہم روز و شب، از دست و دندان مہنم تیغ کشیدن،
 جرات، و شدت لب گزیدن عداوت، بکار برد، و بعد صرف سرمایہ
 قوت، و سدراہ اطراف، از تنگ گرفتن فوج سرکار، و جہازات انگریز
 تہور شعار، بجائے غذا گوشت بدن، بعوض شراب، خرن خود
 خورده، آخر الامر از بیچارہ گی فریاد رسع کمک، مایوس گردیده،
 بدرد بے مددگاری افسردہ، خداوند دولت بلحاظ تنگی حال مہصوران
 قلعه، رایت امن و امان، بمنادی اطمینان آبرو و جان، و صلای
 طعام سه روز در سرائے مہمان، استادہ کردہ، قلعه از مردم پناہ
 گیر خالی ساخت، و بعلي رضا خان نکاشت، کہ ہراس سابقہ، و
 وسواس صائفہ از دل یکسو نمایند، و مارا در مروت و پاس ناموس در
 حفظ آبروئے خود، زیادہ از برادر انگاشته بیایند، می شاید، کہ از
 جمیع وجوہ محفوظ مانند، و جاگیر خاطر خواہ، و سزاوار فراغت
 و رفاه، یابند، ازین معنی مادرش، معہ ہمہ متعلقان حسین دوست
 خان، از ان زندان خلل آبرو و جان، بکمال اطمینان برآمد، در دارالامان
 لشکر نصرت افتران، در آمد، و بہمان نوازی حضرت اعلي شادکام
 مدارات طعام و خلاع و سوار پها گردید، و بحصول بار بردار، وغیرہ
 اسباب بحیثینا پتن رسید، و پروانہ حضور در باب معاش آنها بنام
 میر اسد اللہ خان نایب صوبہ آرکات نیز، شرف صدور بخشید، و خان
 مذکور ظاہراً زبان بعد و بیمان آراستہ بمقتضای تحریف باطن شبہ
 طوفان دریا، و رفتن جہازات انگریز برائے پناہ مامن، از قلعه
 بر آمدہ بسواری کشتی سہب جنوب راہی و آنقدر مفقود الاثر

کشت، کہ حالش گوش احدے نشنید —

دریں ورطہ کشتی فروشد ہزار

کہ پیدائشد تختہ بر کنار *

(۱) مورخہ ۳۰ دسمبر کو صحت طوفان تھا اسی سبب بہت سی کشتیاں پانڈیچری
 روانہ ہوئیں رضا علی خان اسی طوفانی رات میں کشتی میں سوار ہو کر ناکہ پتہ
 ہوتے ہوئے ملوں روانہ ہوئے *

کہ چون گشت توفیقی حق ہم رکاب
 با قبال نواب والا جناب *
 فراسیس را چون نگوں شد لو
 چگونہ شدش پوچ پادر ہوا *

امروز قاصد قلم را پس از رۃ نورڈی سالہائے بیۃ شمار وصول
 منزل مقصود است، کامیابی او باید دید، و نہال راقم را بعد
 آبیاری مدتہائے نہر افکار موسم ٹمرگۃ سود است بد و دست می توان
 چید، چون موسی لالی از پنجنۃ شجاعت خداوند دولت تنگ
 آمدہ سخت جانی و سنگدلگی خود در حالت خلائے قلعہ از ملائے سکنتہ
 قدیم و جدید، و بقائے سراسر فنائے مردم جنگی مثل گرفتاران
 قید جدید، کہ عبارت از مقیدان سلسلۃ قومیت و ننگ، و قدمائے
 ہند و اسارائے زنگ است، فضولی مقدر جنگ دید، و ہر مردم
 فوجش آنقدر سختی و گرسنگی و لاجاری وارد گردید، کہ بقیۃ ضرب
 توپ و تفنگ چندے بقوت بکوفتہ رنج زندگی بردند، و عاقبت
 (۱)

کار از پیۃ غذائے مردند، و واماندگان بیخ گیاه و زاغ و زغن و سگ
 و گریہ وغیرۃ ناخوردنی خوردند، و بسبب حواس قطع نظر از حرکت
 دست و پا نالۃ جانکاپی نہی توان بر آوردند، و مبارزان سرکار از راه
 نقب بدیوار رسیدہ، و دروازہ اش شکستہ، بہمت بہ تخریب دار
 الفسادش بر گماشتند، و پایہ اش کندہ از امتلائے باروت برائے
 آتش دادن، و ہرباد کردن، و دود از دماغ عد و ہر آوردن، انتظار
 حکم داشتند، عاجز گشتہ، بصلاح ہمگی سرداران فراسیس را بہ
 را با چند سردار با پیام صلح بحضور فرستادہ، معرفت کرنل کوٹ
 جہت تفویض قلعہ التجائے مہلت ہشت روز و امنیت یورش
 و قتل درمیان نہادہ، حضرت اعلیٰ بتصمیم عزم معاوضۃ یورش و

(۱) محاصرۃ کے بعد پانڈچری میں غذا کی اس قدر قلت ہوگئی کہ فوجی
 سپاہی اور شہری بھوک سے بے تاب ہو گئے یہ دیکھ کر لالی مستحضر ہی میں بھیجے
 ہندوستانوں کو شہر سے نکالنے پر مجبور ہو گیا۔ مورخ ۲۷ نومبر کو اس نے ایک
 ہوار چارسو ہندوستانوں کو شہر سے نکال باہر کر دیا۔

برو گشتم میدان تدبیر تنگ
 زیاریدن ابر توپ و تفنگ *
 کنونش بجز صلح ما را نماند
 و رائے امان خواستن جا نماند *
 چو نواب ما تیغ دارد بکف
 پیے انتقام گناه سلف *
 تو بس کن زخون بر فلک رنگ شد
 ز بس کشتگاناش زمیں تنگ شد *
 عدورا بگو پیش آرد نیاز
 ہم آید ز کردار پیشنه باز *
 امید است از رافت عام او
 توقع ز احسان مادام او *
 کہ بخشد اگر خاک بوسی کند
 کند صلح گر چاپلوسی کند *
 ز جهد تو گر صلح یا بد ظهور
 عدو بسته گردد نشیند فقور *
 خرامد با قبال اسکندری
 چو نواب در قلعه پهلوجری *
 فرازد دران رایست نام خویش
 بیابد ازان فال آرام خویش *
 به بینم کہ از زر فشانی او
 جهانبانی و قدردانی او *
 بجلد وئی کاریکه سازی امیر
 فرامیس را با چنان دار و گیر *
 ترا تا کجا بهره مندی رسد
 ز احسان او سر بلندی رسد *
 غرض آنچنان کسی ز تدبیر کار
 کہ بندم درین صفحه رنگین نگار *

منصور از دار و گیر مردم مقہور ہنوز نیا سوہ، کہ جہازات فرانسس با ذخائر، و جمعیت متکائر، از مورس سرکشیدہ، و از دور علامت صرف خداوند ممالک کشا، و بر لنگر گاہ جہازات انگریز بحر پیدمادیدہ، ادبار خویش فہمیدہ، برگشتند، و براہے کہ آمدہ بودند رفتند *

بیان تشریف فرمون خاص بدیدن قلعہ یھولچیری واداعے شکر

عطیہ الہی و نذر گرفتن از ملازمین و العام دادن بآنها و روانہ ساختن

(۱)

موسی لالی و لہری بولایت انگریز و شکستن قلعہ مذکورہ بپاداش

شکست قلعہ دیونام پتن *

بروز منتخب روز ہاے سال، و ساعت اسعد ساعات اقبال، خود بدوات و اجلال، و شان و شکوہ بیہمام، سوار شدہ، بمحردیکہ دروازہ قلعہ را باب الفتح سعادت و انصال، فرمود، سراسر حصار، از آغاز اتواب بے شمار، خندہ بے اختیار، بر خرابی حال فراسیسان نکبت مال نمود، چون در میدان وسیع معاذی حویلی موسی ڈبلکس (ڈیولے)، جلوہ گر فرما گردید، شلک بنادیق بآئین آداب سلام حاکم از فوج قاہرہ ہند و فرنگ، بتازگی جوشید، در انجا از سواری فرود آمدہ بر کرسی اسناد، و اذان خواندہ سر بسعدہ دوگانہ تعیت الاحسان حضرت سبحان نہاد، و در حویلی مسطور کہ از صنائع خصوصیات دوران و بدائع منتخبات امکان معہور، و از محاسن شان و ترکیب مرغوب، موصوف من جمیع العیوب دور بود، بتازگی طرح دلپذیر، و طرفگی طرز تعمیر، جلا دیدہ مینا، و صفائے دل مصفا، می فرمود، و معادن زر صرف طلاکاری آرایش دیوارش توان گفت، و سفاین گوہر غرق آبداری صحن ہموارش، آئینہ ہاے در صورت نمایی جلوہ گونا گوں، و ستور ہائے عمارت

(۱) موسی لالی اور لہری کو قید کرکے مدراس لایا گیا اور وہاں سے وہ انگلستان بھیج دے گئے کچھ دنوں بعد حکومت انگلستان نے انہیں فرانس جانے کی اجازت

قتل قلعه چیت پیٹ' کہ در زمان سابق از دست جلادی فراسیساں سرزده بود' در عبارت صلاح مشروطہ فرصت' معنی انتظار کمک و برگشتن صورت کار پنداشته' از قبول آن اگرچہ پہلو تہی نمود' لکن بیاس مبالغہ سرداران انگریز' و وضوح قانون آن قوم راضی گردیده' و کلا را بار داد' و بمنح تعمیر قلعه' و سردادن توپ و بندوق' و اذن اشترائے قوت ہر روزہ ہر نفر' از بازار لشکر و نصب محافظین گرد حصار' و رخصت و کلاے پیام گزار' ہر جمیع امور قلعه ضبط اختیار خویش نہاد' و ہر گاہ کہ مستر بکگ گورنر چیناپٹن با ستماع مصالحت بسواری جہاز حاضر و کامیاب ملازمت گردید' خلش بطون او و سردار لشکر کہ مرقوم صفحہات صدر است' مرتفع گردانید' و بعد امضائے مدت معہود نہم جماد الثانی سال یکہزار و یکصد (۱)

و ہفتاد و چہار ہجری بمہجرت ادائے نماز صبح ہر نیل فلک تمثیل' کہ ہمان روز بنام فتح لشکر نامدار' و در جنگ اعانت دیونام پٹن بسواری خاص نسبت بقوج فراسیساں' باعث انتشار شد' سوار گشت' و با تمامی حشمت فوج ہند و فرنگ و قتیکہ موکب خاص تا دروازہ قلعه رسید' اقبال بخت ازلی' از دست سرداران فراسیساں' معرفت سرداران انگریز' مغانیح ابواب مفتوحہ اش' بحضور رسانید' ہمانجا نصب قیام مقام فرمودہ' از اتواب سرور' و شادیانہ فوج منصور' عالمیباں را محفوظ سماع میمنت ہاے نامحضور گردانید' و سرداران فوج بقلعہ در آمدہ' بعد گماشتن مردم محافظ ہر جا' و بندوبست واقعی کار خانہ ہا' تقیدہ موسی لالی و موسی لہری وغیرہ سرداران فراسیساں' چون رایٹ فراسیسی فرو انداختند' و نشان والاجاہی بلند ساختند' بخت اعدا نگون گشت' و طالع احبابلندی گرفت' و از گریہ معاندان' و خذدہ ہوا خوانان' آب و رنگ گلشن اقبال ازلی' رونق عجیبی داد' و قرنائے نوحہ و احسرتاہ اغیار' با دمامہ تہقہہ و واہ واہ انصار' ساز شادیانہ فتح و ہپی رامناسب افتاد' چہار ساعت از سر بلندی نشان سرکار نگذشتہ بود' و اہتمام فوج

فرمود، و عمارت موسی دبلکس ساخته سنگ سیاه که از شکست حویلی قلعه چیناپتن در زمان تسخیر و اختیار بے اعتبارش در پهلوجری آراسته بود، انگریز این بار شکسته بر جهازش برداشته باز در چیناپتن قائم نمود، و دیهات جاگیر پهلوجری متعلقه قدیم آرکات حسب الامر حضور مفوض میر اسدالله خان گشت، و نقش کار نهویکم مطلوب بر او خواهاں بود، بر صفحه مراد نشست، وقت خرابی حال مقابیر مفاد اللم تر کیف فعل ربك بعاد، و زمان شکست و هدم قلعه و عمارت آن مضمون لرم ذات الاعماد التي لم يخلق مثلها في البلاد، هنگام تصرف سابقه آنها بر ممالک معنی و فرعون ذي الاوتاد الذين طغوا في البلاد، و از دیاد نظلم آنها فاکثروا فيها الفساد از دست شجاعت خداوندي بآنها رسید، فصب عليهم ربك سوط عذاب، بر خاطر اهل اسلام و انقیاد می گذشت، في الواقعه دفع اهل فساد از جانب حق موضوع اصلاح حال عباد است، و پس دران زمان حضرت اعلي تجدید جلوس علي گوهر شاه عالم بر سربر سلطنت هند در یافته، عرضداشت متضمن تهنیت جلوس مع یک هزار و یک صد اشرفی سکه مجدد و حقیقت فتح پهلوجری و نذرش باکلید بائی تازه ساخته طلابصحابی خواجه شمش الدین خان وکیل بناکاید گذرانیدن آن باتفاق مستر کلیدوس که بعد رفع محبله حسین دوست خان بولایت رفته از حضور شاه انگریز معزز خطاب لارڈ گشته، باز دران زمان به بنگاله رسیده بود، روانه فرمود، خان مذکور حسب الحکم به بنگاله رسیده، از لارڈ مسطور ملاقی گردیده، بصوابدید، و اتفاق بحضور شاه که همانجا آرایش سند شاهی داشت عرضداشت گذرانیده، هرگاهکه جواب آن مشعر تحسین و آفرین فتح قلعه پهلوجری و پذیرائی نذر جلوس خاص و فتح قلعه مذکور عنایت خطاب و الا جاهی با پنج فرمان خطابات و مناصب بنام هر پنج فرزندان نامدار حاصل ساخت، تشریف رخصت یافت کیفیت و رودش بمحل و مقام پیرایه انکشاف خواهد آراست، اگرچه دیباچه کتاب دفتر اول بر

معذور تحمل سقف گردوں، معمارش سزاوار داعیہ فرہادی، وبانیس
 مستحق غرہ شدادی، گلبن قلم کاری نقاشش، بحسب موسم رنگ می
 گردانید، و تصویر صورت نگاری مصورش، روز سخن میگرد، و شب می
 خوابید، با فتضائے تماشا خرامیده مسند جلوسی آراسته، حکم بار
 عام داده، از سرداران لشکر آداب تہذیب و نذر پسندید، و از عطاءے
 نیل و اسپ و خلعت و زرو گوهریکے را مہبات غیر مترقب بخشید،
 و بعد حکم امن و امان ساکنان شہر، موسی لالی و لہری را بر جہاز
 روانہ ولایت انگریز فرمود، و سمع دریا تشریف بردہ آستین چیدہ،
 بدست مبارک از بیل دو خشت دیوار قلعہ کندیدہ، یکے بدریا
 افکند، و ثانی بر نٹھرنگر روانہ نمود، تا مشتہر شود کہ مقاومت با اہل
 دولت ہمیں نتیجہ دارد، و تخم شقاوت جمہور ضلالت، ہمیں نہال
 می آرد، بعد از آن حکم بانہدام در و بست آن کرد، و باین خطاب
 رو بجانب ہر دو سردار مذکور آورد، کہ اگرچہ در زمان سابق
 بموجب امر والد شہید حفظ دیو نام پٹن و رہائی چیناپٹن از دست
 فراسیس پر مکر و فتن، بعمل در آوردم، لکن الحال قلعہ پھولچری
 بتدارک تسخیر چیناپٹن گرفتم، و بتلافی دیو نام پٹن منہدم ساختم،
 حق اعانت قسمیکہ باید بکار بردم، و این قلعہ بد و ستانم اہل کمپنی
 انگریز، برائے انتفاع تجارت، و اسبابش بسرداران فوج، بجلد وئی
 محنت و شجاعت بخشیدم، و می خواہم، کہ ہمیں سرشتہ اعانت،
 نیمابین قوم شما و اولاد ما ابدأ باقی ماند، و ہر کہ ازین تخلف
 و رزد، از سلسلہ خود نبا شد، چنانچہ ہمہ سامان بہ اہل انگریز
 بخشید، مگر منجملہ آن آئینہ ہائے کلاں و اشعار بلور چراغان و کرسپہائے
 مختلف الاختراع و تصاویر مرغوب الارضاع وغیرہ مع دو تصویر
 بادشاہ فراسیس و زوجہ اش کہ بموجب ارقام سابق بیشتر شاہ
 مذکور از ولایت در ایام تحریک سلسلہ مصالحت بحضور فرساده
 بود، و بسبب آنکہ مسترد گشت، موسی ڈبلکس در حویلی خورش
 منصوب نمود، از آنها بقیمت زر خطیر گرفته بہ نٹھرنگر مرسل

و بندوبست ملک، اقامت خود در قلعه پالم کوته، خلاف صلاح
 فهمیده، از انجا در خارستان پلي تيور، زميندار آن نواح، که از
 دقت خار بنها محروم تاب آفتاب، و مامون از صدمه هوا و سيلاب
 بود، خراميده، زميندار مذکور را از خطاب فرزندی امتياز بخشيد،
 و بار جاع هفده پالنگاران آن سرزمين همت بحفاظت خارستان
 صدر مصمم گردانيد، محمد يوسف خان اول قلعه پالم کوته، بمحاصره
 پانزده روز بصلاح گرفته، در حصانت قلعه دار سرکار گماشته بنا بر بار
 يابي ملازمت بهادر موصوف، بسعي تمام برحد خارستان رسیده، و
 راه نيافته، باتفاق توندمان وغيره زمينداران همراهي، از چند سمت
 بقطع اشجار، راه عبور لشکر کشاده، اندرون خارستان در آمده،
 شورش آنکيخته، قابوئی دست اندازي مایه فساد مي دید، بناه
 عليه از زميندارانیکه شریک پلي تيور بودند، بعضی رفاقت گذاشتند،
 بعضي اگرچه شراکت اشتعال آتش آفات، و خان و مان سوزي
 ديهايت داشتند، لکن بمجرد استماع فتح قلعه پهولجيري منتشر و
 پناه گزين موافق خود شدند، مگر فقط پلي تيور در پناه پاله
 خویش، ازید جوهری و کم ساغری، به پشت گرمي بلهائے چند،
 حرکات سرکشي داشت، خان مذکور بآميزش و پيروی قدمائے
 آن صحرا، او را بحضور و اسير، و با عوان و انصارش مقتول، و يکے را
 از واران او بعد اخذ نذر و جرمانه، قائم مقامش ساخت، و بهادر
 موصوف را مقید گردانیده، در قلعه پالم کوته آورده، به نظر بندي گذاشته
 در همگي منگ ترنار پلي و مدیره، از رفع آشوب انحراف منحرفان، و
 اجرائے ضبط سرکار فيض نشان، رونق افزود، و از قطع خارستان آن نواح
 را باغ و بستان، امن و اسان نمود، و قديکه رايات اقبال از پهولجيري
 نهضت و سرحد تجاور را ساحل بحر سعادت، فرموده بود، عرضداشت
 خان مذکور، مشعر تهذيب نظام مهام مرجوعه، و تقيد محمد
 محفوظ خان بهادر، مع نذر با عرضداشت و نذر عمداً بهادر،
 از نظر گذشت، و خاطر مبارک بغايت مسرور، و عنايت نامه جانب
 بنام فرزند دلبند، منضم توصيف سر برآيي افواج و اسباب مطلوبه،

حقیقت فتح پهلوچري معين ساخت، لکن خاصه تفصیل نگار انجام حقائق مدہرا و ترناویلی و نیلور و ایلور برعایت آنکہ سلسلہ اش در صدر آغاز گردیدہ در ہمیں صرفہ تحریر شناخت، چنانچہ می نگار، و مننت مطالعہ اہل نظر بر خود می گمارد*

بیان رسیدن محمد یوسف خان بہدیرہ و ترناویلی و بندوبست

آنجا و رسیدن محمد محفوظ خان بہادر بحضور*

بسکہ اقبال ازلی، و شجاعت بی خللی، حضرت اعلی حاضر حال ہر دشوار، و باعث دفع اشرار بود، از حکمہ تسخیر ملکہ می نمود، و از عزمے در قلعہ می کشود، چنانچہ محمد یوسف خان بر طبق دستور مسطور مامور اصلاح امور مدہرا و ترناویلی از مقام پهلوچري قبل از فتح آن مرخص حضور و موصول نئہرنگر و مشرف ملازمت عمدۃ الامرا بہادر گشتہ، فرمان خاص رسانید، و از تردد رسائی بہادر ممدوح کہ با وجود خورد سالی و نا تجربہ کاری بمخض جوہر ذاتی بموجب حکم والد ماجد در فرصت دہ دوازده روز از جمعیت سرکار، و احضار تونڈمان وغیرہ زمین داران آندیار، فوج شایستہ پیادہ و سوار، و اتواب و اسباب بسیار، سازوار ہراس اشرار، مناسب رعب و اقتدار پایدار، مرتب و مفوض ساخت، تقریب و ہمیت تمام یافتہ، آوازہ کوس نہضت لشکر عدو تسخیر بلند کردانید، چون مفاسد سرکش ازیں خبر بی حواس، و مضطر گردیدند، و بسان شغلاں در خارستان خزیدند، بمقتضای تعارف پیشین در ہر منزل تالیف رعایا و نصب عمال سرکار نمودہ، و مردم قلعہ مدہرا را باوجود فہمائش خود منحرف و مستعد جنگ دیدہ، و محاصرہ گردیدہ، باظہار خوف خسارہ جان و مال، و طرح نقب و مورچال، بی جدال و قتال، مسخر و با جمعیت ما و جب، تفویض قلعداری ساختہ، بسوے قلعہ پالم کوتہ عرف ترناویلی رواند، و محمد محفوظ خان از آکھی دریا جوشی فوج ظفر موج، و کشایش قلعہ مدہرہ،

بیان نهضت و ایات اقبال خاص بعزم تصفیہ فساد نیلور مامور

شدن محمد یوسف خان برنیاست حراست ملک مدہرہ و ترناویلی

بہکم حضور رسیدن موکب رکاہ بہ چینا پٹن و صدور فرامین

علی گوہر شاہ عالم پادشاہ متضمن عطایہ رتبہ فرزند و خطاب

والاجاہی بخود بدواست و خطابات و مناصب بہر پنچ فرزند خاصہ

بطن نواب بیگم *

خود بدواست بعد اطمینان بندوبست امور مدہرہ و ترناویلی و آمدن برادر شریف یعنی محمد محفوظ خان بہادر محمد یوسف خان را با اعتماد کردانی و جان فشانی او ہر معاملت و محافظت ہر د و تعلقہ مذکور وغیرہ تعلقات ملحقہ اش مقرر و روانہ نمودہ و مدارالملك برادر خورد و عمدۃ الامرا بہادر را بھراست قلعہ نٹہرنگر مسلط فرمودہ خود بھشمت و سعادت بارادہ و انتظام مہام مخقلہ نیلور با محمد محفوظ خان بہادر و عمدۃ الامرا بہادر برادر و فرزند از نٹہرنگر نهضت فرما گشتہ محمد پور عرف آرکاٹ رسیدہ عمدۃ الامرا بہادر را بر مسند ریاست صوبہ آرکاٹ نشانیدہ میر اسد اللہ خان نائب آنجا را بہ نیابتش گذاشتہ بچینا پٹن تشریف آورد ہمدراں مقام خواجہ شمس الدین خان وکیل خاص و مستر کلیوس المخطاب بلاؤڈ کلیوس با فرمان شاہی در جواب عرضداشت متضمن پذیرائی نذر و تحسین تسخیر پہوہجری و خطاب والاجاہی مع پنچ فرامین موسوم صاحبزادگان با عطیات خطابات و منصبیات مفصلتہ الذیل رسیدہ شرف اندوز ملازمت و ہاریاب بارگاہ فضل و مکرمت گردیدند *

و موسوم خان مذکور 'محتوی تعسین تهور و جلادت نمایان' و محافظت برادر شریف و آوردنش بحضور 'مرسل گشت' و خود بدولت متصل تجاور رسید' و پرتاپ سنگه راجه آنجا را از استقبال رسیدن' و ضیافت و پیشکش گذرانیدن' و ملتجی بتوقف گردیدنش' مفتخر یک روزه مقام' و بعطائے اسپ و جواهر باو' و عنایت خلعت و اسپ جداگانه بما ناجی را و دیوانش مقضی المرام گردانیده' و از انتهای پیشتر و اتصال نتهرنگر' فرزند سعادت مند را' که با همه اعیان' و شکوه و ثروت بیکران' مستلزم و مستقبل رکاب گردیده' مورد مباحث نمایان فرموده' از زیارت روضه مطهر حضرت نقهر وای قدس سره' تحصیل برکات نموده' به تشریف فرمائے قلعه' از دریافت حسن معاملات فرزند خورم' و بحال متعینان صداقت شعارش' مظهر آیات لطف و کرم' و بموجب استحقاق مشایخین و علما' بشکرانه حصول فتح پهولجری' و رفع فتور خانگی' و رشد و لیاقت فرزند عزیز' دریائے مواج عطا و سحاب نیسان هم' گردید' و از آگهی تشریف' آوردن برادر شریف' با اهتمام خان مذکور' بغاصله یک منزل فرزند را با عظمت و حشمت بتاکید تقدیم آداب عمومی' مستقبل فرستاده' و از دریافت متصل رسیدنش' یعنی بیرون قلعه خود بدولت باداب استقبال و گذارش نذر بزرگان' سر بر قدم نهاده' عبائے شیخی و عمامه درویشی که از ادبار کروفرد دنیوی اختیار نموده بود' از بدنش بکمال لجاجت و سماجت' مبدل به پیرایه فاخرانه امیرانه گردانیده' بعد نثار جواهر بے شمار' با عزاز و افتخار' در قلعه آورده' از نوازش شادانانه نشاط' و سردادن اتواب رسمانه انبساط' رسوم تهذیب مجدد بجا آورده' فرودگاه مشین' قابل اومع متعلقان و اهل خدمات و خدمت گذار' و کارخانه جات واجبہ امرائے ممالک اقتدار' و جاگیر کثیرالحاصل و عظیم المحاصل مقرر و معین' نمود' و روز بروز از معمول دوام محبرائے خود' و پاسداری و دلجویی با عزتش با آن مرتبه می افزود' که برادر بزرگ شرمنده کردار پیشینه خویش گردید' و بلحاظ خلق برادر خورد ندامت می کشید *

احسن تخت نشینی ما، و موجب تہسین فطانت و شجاعت آن رکن ایوان مجید و بہاگشت، دز جلدوئیے این خدمت نمایان، یعنی تذبذب سرکشان بمقتضائے جلال مکارم شاہی، و جزایل مراحم ظل الہی، بعطائے مہابت، فرزندِ و امیرالہندہ والا جاہی، و خلعت ہفت پارچہ، ملبوس خاص، و جیغہ مرصع مع پرگیر، و کنتھی سروراید، و سر پیچ مرصع، و مالائے سروراید، و پکت اشرفی، و دوروپہ سکہ مبارک، بابت جشن سال نهم، و شمشیر و خنجر مرصع، و انسپ باساز مینا، و فیل باطلا، پروناگی سواری خاصہ، سرفراز فرمودیم، و بغز تیکہ شایان صدق و وفائے آن خیر خواہ است، در زمرہ امرائے عالی شان معزز نمودیم، باید کہ شکر این مراتب عظمیٰ و مناصب علیا بجای آورده، بر مقام پائدار حسن عقیدت مستقیم بوده، ما بدوام و اقبال را متوجہ حال خیر مال خود دانند، و در تخریب اعدائے دولت روز افزوں، و ترتیب اولیائے سلطنت ہمایوں، اہتمام تمام و انتظام مالا کلام لازم حال سعادت مال خود شناسند، و ہمیں سکہ مسکو کہائے مرسلہ را دران حدود رواج دہند*

شرح فرمان بہر علی گوہر شاہ عالم متضمن سند خطاب

و منصب بنام غلام حسین عرف عمدۃ الامرا بہادر فرزند کلان

خاص*

امارت و ایالت مرتبہ، حشمت و شوکت منزلت، زبڈہ خورائین بلند مکان، عمدۃ ہواخروان عالی شان، دانائے رموز دین و دولت، شناسائے اسرار ملک و ملت، اعتماد سلطنت کشورکشائی، اعتقاد خلافت و فرماوائی، دقیقہ یاب سراپر سلطانی، رمز شناس عالم مزا جدائی، در دریائے خاندان صفوی، گوہر معدن تبارسادات موسوی، عمدۃ الامرا معین الملک اسد الدولہ حسین علی خان بہادر ذوالفقار جنگ سپہ سردار، مشمول تفصلات بے غایت بوده بدانند، کہ دریں وقت میمنت اقتران آن فدوی خاص را، بمنصب ہفت ہزاری ذات، و ہفت ہزار سوار، و خلعت فاخرہ ملبوس

شرح فرمان علی گوہر شاہ عالم یاد شاہ در جواب عرضداشت

حضرت اعلیٰ *

امارت و ایالت مرتبت، شوکت و شہامت منزات، دانائے امور سلطنت عظمیٰ، واقف اہرار خلافت کبریٰ، صاعد مصاعد دین و دولت، شناساے مراتب ملک و ملت، طرازندہ بساط حشمت و عظمت، فرازندہ اوائے فتح و نصرت، سرخیل دلاوران معرکہ رزم، سرفراز مبارزان با عزم، قوت بازوے سلطنت و کشور کشائی، فص خانم خلافت و فرمانروائی، جوہر صمصام یکرنگی و وفا، فروغ محفل صفوت و صفا، برگزیدہ یک رنگان حق گذار، استظہار مجاہدان دیندار، دقیقہ مآب سرایر شاہی، رمز شناس اسرار ظل الہی، معہرم دلگشائے مجلس خاص، انیس خلوت سرائے صدق و اختصای ظفر آرائے معرکہ کشور ستانی، علم افراز عرصہ جہانبانی، قدوہ خوانین بلند مکان، عمدہ امرای عظیم الشان، ناہج منہاج عظمیٰ و اجلال، بانی سدبانی دولت و اقبال، پڑبریدشہ شجاعت و مردانگی، دانائے امور مملکت و فرزنگی، فدوی خاص الخاص سعادت اختصاص، امیر صایب تدبیر ممالک مدار، مشیر روشن ضمیر عالی مقدار، لایق العنایات والاعزاز، لازم الاحترام والامتیاز، فرزند عزیزاز جان، سزاوار اکرام و احسان، رکن رکین بلند پایگاہ، نواب امیر الہند و الاجاہ عمدۃ الملک آصف الدولہ محمد علی انورالدین خان بہادر ظفر جنگ سپہ سالار، بشمول جلال عواطف شاہی، معزز و مباہی، بودہ، بداند، کہ دریں ہنگام میمنت تران، و آوان بہجت سامان کہ کوس نصرت، و شادمانی، بلند آراز، و ابواب فرحت و کامرانی، برررئے امید عالمیان باز بود باعرضداشت آن قوت بازوے خلافت، مشعرتہنیت جلوس با سعادت مابدولت، برسریر سلطنت، و بشارت استخلاص قلعہ پھولپھری، از پنجہ مخف گیر فراسیسان سراسر شقاوت با یکت ہزار و یکصد اشرفی مسکوک مکہ مجدد، و دو عدد ساعت شمار مرصع فرنگستان کار، و مفتایح طلائی نوتسخیر مذکور، از نظر انور گذشت، و مبشر تفول

شرح فرمان شاہی بہمہر ایضاً متضمن سند خطاب و منصب باسم

محمد منور فرزند دویم خاصہ عرف مدارک الملک بہادر

کہ بارثانی مطابق مندرجہ دفتر ثانی در جلدویہ تسخیر تہجور

از پیشگاہ شاہی بخطاب امیر الامرائی مفتخر گشت *

امارت و ایالت مرتبت شوکت و حشمت منزلت زیدہ خوانین بلند مکان عمدہ ہواخوان عالی شان دانائے مدارج دولت خواہی واقف معارج الطاف بادشاہی اعتماد سلطنت و کشور کشائی اعتقاد خلافت و فرمانروائی محرم رموز مملکت و جہانبانی آگاہ اسرار عظمت و کامرائی در دریائے خاندان صفوی شمع تبار سادات موسوی مدار الملک روشن الدولہ حافظ محمد منور خان بہادر بہادر جنگ امیدوار تفضلات خاص بودہ بداند کہ درین ایام میمنت سر انجام آن فدوی خاص را بعطائے خلعت ملبوس خاص مع جلیغہ و سر پیچ مرصع و ماہی و مراتب و منصب شش ہزاری ذات و شش ہزار سوار و پالکی جہاردار و خطاب مدار الملک روشن الدولہ حافظ محمد منور خان بہادر جنگ سرفراز فرمودیم باید کہ شکر و سپاس این مواہب بے قیاس بجا آوردہ بصدق ارادت و دولت خواہی سرکار والا ثابت قدم و راسخ دم باشد و تفضلات مارا در حق خود روز افزون داند *

شرح فرمان شاہی بہمہر ایضاً متضمن سند خطاب و منصب

باسم محمد انور عرف سیف الملک بہادر فرزند سیوم خاصہ *

حشمت و شوکت مرتبت امارت و ایالت منزلت زیدہ خوانین بلند مکان عمدہ ہواخوان عالی شان شناسای مراتب الطاف شاہی دانائے مدارج خیر اندیشی و دولت خواہی اعتقاد خلافت و فرمانروائی اعتماد سلطنت و کشور کشائی واقف اسرار مجدلت و کامرائی محرم امور سلطنت و جہانبانی در دریائے خاندان صفوی

خاص، مع جیفه و سر پیچ مرصع، و اماہی و مراتب، و پالکھی جہالردار، و خطاب عمدۃ الامرا معین الملک اسدالدولہ ذوالفقار جنگ، سپہ سردار سر فراز فرمودیم، باید کہ شکر و سپاس این مواہب بے قیاس بجا آورد، بصدق ارادت و دولت خواہی سرکار والا مشغول باشد، و تفصیلات مارا در حق خودر و زافزون داند *

شرح فرمان سندالتمغای کرناٹک پایاں گھاٹ و بالاگھاٹ بمہر و

موسوم ایضاً *

دریں زمان مسرت توامان، فرمان والا شان واجب الانعمان، صادر گشت، کہ تعلقات کرناٹک، پایاں نگھاٹ و بالاگھاٹ و دیوانی آن مع قلاع اہتمام زمینداران و تعلقہ داران از کنارہ دریائے کشنا تا حد بذبائی، در وجہ انعام التمنغای امارت و ایالت مرتبت حشمت و شوکت منزلت، فدوی خاص، لازم الاختصاص، عمدہ امرائے عظیم الشان عمدۃ الامرا معین الملک اسدالدولہ حسین علی خان بہادر ذوالفقار جنگ سپہ سردار حسب الضمن مرحمت، فرمودیم، باید کہ فرزندان نامدار کامگار و الاتبار، وزرائے ذوی الاقتدار، و امرائے عالی مقدار، و حکام صداقت انجام، و عمال کفایت فرجام، و متصدیان مہمات دیوانی، و متکفلان معاملات سلطانی، و جاگیرداران و کروڑیان حال و استقبال، ابداً و موبدأ و خالداً و مخلدأ، دراستقرار و استمرار این حکم مقدس معلی کوشیدہ، تعلقات مذکورہ را بتصرف امارت مرتبت مذکور، نسلاً بعد نسل، و بطناً بعد بطن، بحال و برقرار دارند، و از سوادم تغیر و تبدیل مصنون و محروس دانستہ، بعلت پیشکش صوبہ داری و فوجداری، و مال و جہات، و اخراجات، وغیرہ مزاحم و متعرض نشوند، و بکل تکالیف دیوانی، و مطالبات سلطانی، معاف و مرفوع القلم شمارند، دریں باب تاکید بلیغ دانستہ، ہر سال سند معہد نطلبند، و از یرلیغ کرامت بلیغ تغلف نورزند *

شرح فرمان شاهی بمهر ایضاً متضمن سند خطاب و منصب

باسم عبدا لقدوس عرف نصیر الملک بہادر فرزند پنجم خاصہ *

امارت و ایالت مرتبت، شوکت و حشمت منزلت عمدہ ہوا
 خواہن عالی شان، زبدہ خوانین بلند مکان، دانائے مدارج دین و
 دولت، شناسائے مراتب ملک و ملت، اعتماد سلطنت و کشور کشائی
 اعتضاد خلافت و فرمانروائی، دقیقہ یاب اسرار سلطانی، رمز شناس
 (۱)
 عالم مزاج دانی، محرم امور خلافت و جہانبانی، واقف حقائق نصفت
 و کامرانی، سیف مسلول بازوے شہنشاہی، رمح مصقول معرکہ دشمن
 گاہی، تیر دریائے خاندان صفوی، شمع دودمان سادات موسوی،
 نصیر الملک انتظام الدولہ محمد صلابت خان بہادر غضنفر جنگ
 امیدوار تفضلات خاص بودہ بداند، کہ دریں آوان میمنت اقتران،
 آن فدوی خاص را بمنصب شش ہزاری ذات، و شش ہزار سوار،
 و عطاءے خلعت ملبوس خاص، و جینغہ و سر پیچ مرصع، و ماہی
 و مراتب، و پالکگی جہالردار، و خطاب نصیر الملک انتظام الدولہ محمد
 صلابت خان بہادر غضنفر جنگ، سرفراز فرمودیم، باید کہ شکر و
 سپاس این مواہب بے قیاس، بجا آورده، بصدق ارادت و دولت
 خواہی، مشغول باشد، و تفضلات مارا در حق خود روز افزون داند،
 زیادہ چہ تحریر یابد، بنابر تعظیم صدر این فرامین، و توفیر آگہی
 آنہم مضامین، باغ دلکشائی کمہنی را بچند عنوان آرایش داد،
 (۲)
 بلکہ آنرا در کنف از اکناف تزئینش نہاد، یعنی رفعت سایبان
 فلک نشانش، از اوج عروج عقل منجم رفیع، وسعت عرض و طول
 بیکرائش، از مملکت حرص سکندر وسیع، نرش نرمش، از کراں تا کراں

شمع دوہمان سادات موسوی، سیف الملک انورا الدولہ محمد انور خان بہادر حسام جنگ، امیدوار تفضلات خاص ہونے پر، کہ دریں اوقات میمنت اقتراں آن فدوی خاص را بمنصب شش ہزارٹی ذات، و شش ہزار سوار، و عطائے خلعت ملبوس خاص، و جیغہ و سر پیچ مرصع، و ماہی و مراتب، و پالکی جہالردار، و خطاب سیف الملک، انورا الدولہ محمد انور خان بہادر حسام جنگ، سرفراز فرمودیم، باید کہ شکر و سپاس این مواہب عظمیٰ بجا آورده، بصدق ارادت و دولت خواہی، مشغول باشد و تفضلات مارا در حق خود روز افزوں داند*

شرح فرمان شاہی بہر ایضا متضمن سند خطاب و منصب

بنام محمد عبداللہ الحسن عرف حسام الملک بہادر فرزند چہارم خاصہ*

امارت و ایالت مرتبت، شوکت و حشمت منزلت، عمدہ خوانین بلند مکان، زیدہ ہوا خوانان عالی شان، دانائے مدارج دین و دولت، شناسائے مراتب ملک و ملت، اعتماد سلطنت و کشور کشائی، اعتقاد خلافہ و فرمان روائی، دقیقہ یاب سراپر ملطانی، رمز شناس عالم مزاجدانی، در دریائے خاندان صفوی، شمع دود مان سادات موسوی حسام الملک اعتماد الدولہ محمد عبداللہ خان بہادر ہزیر جنگ، مشمول تفضلات بے غایات ہونے پر، کہ دریں اوقات سعادت آیات، آن فدوی خاص را، بمنصب شش ہزارٹی ذات، و شش ہزار سوار، و عطائے خلعت ملبوس خاص، مع جیغہ و سر پیچ مرصع، و ماہی و مراتب، و پالکی جہالردار، و خطاب حسام الملک اعتماد الدولہ محمد عبداللہ خان بہادر ہزیر جنگ سرفراز فرمودیم، باید کہ شکرانہ این مواہب عظمیٰ بجا آورده، بصدق ارادت و دولتخواہی مشغول باشد، و تفضلات مارا در حق خود روز افزوں داند*

ز بس برگستوان باد پایاں ،
 بدوش باد مثل ابر نیساں *
 جل گل رنگت برفیلاں نمودار
 چو جوش لاله بر بالائے کہسار *
 ز افراط گرانباری اجلال
 زمیں در خود ندیدہ تاب اجمال *
 آزاں می خواست تا دزد سر خویش
 رہد از صدمہ ہائے زحمت و ریش *
 چو اقبالش صلاح اندیش گردید
 بہر یکت پایہ خاصش بہ بخشید *
 ادب آموزی ذاب حضورش
 نمودہ اہتمام بزم سوزش *
 کہ نہ نہد پا زحد خویش بیرون
 زمیں باشد زمیں گردد چو گردون *
 تماشا را نہک ماندہ بدیدہ ،
 سخن جائے پر افشاندن ندیدہ *
 ہوا ہر جا ستادہ از وزیدن
 نہ در خورشید تاب سیر دیدن *
 کشیدہ صف بصف در ہر مقامے
 فرنگ و ہند باہم صبح و شامے *

پس از انتظام توزک و شان ، و آراستگی این ہمہ ساز و سامان
 مناسبتیر واجب التوقیر طلبید ، و از انکشاف مضمونش بر خود بالید ،
 باریابان پیشگاہ حضور ، و حواشیان بساط سرور ، و خیر سگالان صدائے
 آمیز ، یعنی سرداران انگریز ، پس از استماع مراتب عنایات شاہی ،
 و اعتلائے منصب والائے والجاہی ، ابتہاج اندوز گردیدند ، و بخلوص
 اعتقاد ، و نشاط ، و فور انقیاد ، و انبساط ، نذر گذرانیدند ، تمام روز
 در جوش و خروش انواب و شادیانہ ، و تقسیم خلاع و جواہر و تصرف
 خزانہ ، و ارتقائے مراتب اصغر و اکابر ، و اجرائے مطالب محقر و

(۱) (۲) و چاندنی مکملش از سرتاسر لمعہ نور، مسند جلوس خاص، و مجلس اہل اختصاص را، رآبط خاتم و نگین، و شان عظمت و روشنی، فطرتش را، مناسبت مہر و آسمان برین، صحن آرائے آب پاشش، گرد فتور از عرصہ آفاق نشانیده، و ادب آموزی دور پاشش، شور فتنہ از سرروزگار دور گردانید، از سرداران والا اقتدار ہند و فرنگ خلاصہ دو ولایت، حاضر یک مقام مجرا، و از منصبداران عساکر و ممالک، جلوہ حضور و غیب، رونمائے یک آئینہ مصفا، قطار استادہ گان پایہ اطاعت، را شرق و غرب، مساحت طوالت، وصف حواشیان بساط عبودیت را جنوب و شمال، محل اقامت، دشت و کوہ معمور زرق و برق سپاہ، و روے زمین از کروفرش سعادت جلوہ گاہ، از ہجوم ارباب شوکت، ظہور خدائی دولت، و بکثرت ادبایب ثروت، مغرور کبریائی مکنت، نقیبان پیشگاہ دربار، بمدح ممالک ستانی صورتش، تازہ بیان اَلْمَلِکُ لِمَنْ غَلَبَ، و چاوشان سرکار اقتدار، باعلام کامرانی تیغ دولتش، تر زبان، السَّیْفُ لِمَنْ حَرَبَ ہمیت زنگ فیلاں، سینہ کویستان را، از صدا پرداختہ، و رنگ شبیہہ اسپان، کشت زعفران را از خندہ تہی ساحتہ *

لمولفہ —

شدند آراستہ صفہائے لشکر
 بہ پیش بارگاہ خلق پرور *
 زمین تا آسمان جوش خشم شد
 خلا از تنگی آن رو برم شد *
 بر انداز بہر خود بیشی کمی را
 فزودہ جا بعالم برہمی را *

(۱) ایک جانور کا نام ہے جو چوہے سے بڑا ہوتا ہے اس کی کھال کی پوستیں بنائے ہیں اور اس جانور کی کھال کو بھی سنبھاب کہتے ہیں - (۲) ایک جانور کا نام ہے لومڑی کی قسم سے جس کا پوست سرخ مائل سیاہی اور تیرگی ہوتا ہے اس کی کھال کی پوستیں بنائے ہیں اور اس کے پوست کو بھی سمور کہتے ہیں - (۳) لشکر اور قافلہ کے نقیب *

محمد محفوظ خان بهادر را نیر احتیاطاً بتصور پاس بزرگی اخوت و کار آمدن مواظف فضیلت، او فرستاد، که هر آئینه به پاس رنجش سفرش، گوش بر کلمات هدایت خواهد نهاد، درین مرتبه هم سعی کارگر نیفتاد، لاجرم خود بدوامت بالشکر ظفر پیکر تشریف فرما گردید، و با وصفیکه در آن اوقات، اخبار بغاوت محمد یوسف خان متواتر می رسید، بمقتضای بلند حرصی و خطا پوشی، فرامین تهدید و تالیف، بنام باغی مسطور، مرسل ساخته تصفیہ نیلور که در پیش بود متعتم رائے صواب نما گردانید، یعنی متصل آن رسیده، باز پک هفتہ دیگر، بفرستادن خاصگان بساط حضور، و منع استکبار و غرور، انتظار ظهور عقل و شعورش نمود، چون طالع او در مبط بود، ضرورتاً بدون ترتیب مورچال و بروج، اتواب رعد غریو برق اسباب را، یکپاس روز تا شام، از میدان محاذی قلعه، گرم آتشبازی فرمود، چنانچه چیزے از دیوارش شکست و آبادی اندرون حصار، که اکثرش از مسکن خس پوش بود، از رسیدن گولہ، اشتعال گرفت و خان مذکور از افسردگی شعله غرور، برآمیده، شبها نگاه رخت قرار بر بست، خود بدولت آگاه گشته، قلعه بتصرف و تحت رایست دولت بے زوال خود آورد، و برائے تعاقب او مردم جلالت شعار، بسپرد، روز دیگر قلعدار اودگیر او را مقید و روانہ حضور گردانید، از متصل رسیدنش، به پیش کشیدن ملازمین حضور، از عزت و توقیر طلبیده، چون هر دو دستش بسته دید، بمقتضای ترحم ذاتی آواز بلند بر کشید، که بند از دست صاحب زاده ام بکشائید، و بفرغت گاہے فرود آرید، چنانچه دستش کشادند، و در خیمہ جادادند، و ہمے خاص بعد نظم نیلور و غیره تعلقات متعلقه اش، تسخیر یلندا، و غیره اقطاع زمینداران آن ناحیت، از فوج کشی و تردد یکسال بواقعی ساخت، و سایه اعلام نصرت التیام، بر سر ساکنان آرکات انداخت *

مفاخر، گذشت، و سرشام از سر کشیدن، از ہار بے شمار چراغان و شگفتن گلزار زبان مغنیان، و دمیدن نہالہائے سر بلند آتشبازی، و وزیدن نسایم رقص ورود دلنوازی، بصریح عیدہ نوروز، مشابہ گشت، و بآرائش خوان ضیافت حصار، ہر جانب ہزار قطار، خوان سالار، و با فراط اطعمہ اقسام، و اشربہ حلاوت بخش زبان و کام، صلائے سیر چشمی مجلسیان روزگار، الغرض بعد انصرام مراسم ضیافت، و انسجام مدارات نعمت بہمت خداوند نعمت بسکہ بقدر عروج مذنب اقبال خود، افزایش پایہ دوستان منظور می داشت، از حصول رتبہ والاجاہی، و صدور فرمان حضور شاہی، کمپنی انگریز را، معرفت مسٹر بکت بعتائے جاگیر چہار لک ہون پھولی از منزلت تجارت بسطوت امارت منصوب ساخت *

نہضت موکب خاص جہت انتظام مہام نیلور بعد رفتن

خواجہ عاصم خان دفعہ اول و محمد محفوظ خان دفعہ ثانی نزد

محمد نجیب اللہ خان متسلط آنجا و واپس رسیدن آنها بے تاثیر

فہمائش و نصایح و ضبط و نسق آنجا *

از آنجا کہ حضرت اعلا با منحرفان جادہ انقیاد، و سرمستان

نشاء فساد، اول بہ پند و نصایح راہ نما می گردد، و بتقدیر بے

تائیدی آں بضرورت اصلاح مملکت دست بشمشیر می رساند، برائے

اتمام حجبیت خود باوجود یکہ انحراف محمد نجیب اللہ خان

صراحت اشتہار داشت، جہت فہمائش و نصیحت او اولاً خواجہ

عاصم خان نواسہ خواجہ عبداللہ خان را کہ پیشتر از حضور نواب

آصف جاہ خلعت سوبہ داری آرکات یافتہ، قبل از جلوس مسند

حکومتش رخت زندگی از جہاں برداشت، با چند خواص حضور

روانہ نیلور فرمودہ، چون او بے نیل مقصد معارفت نمودہ، ثانیاً

شدند، گذاشت او منافی صلاح دولت دانستم، مهابوس ساخته،
روانہ نتہرنگر گردانید، و خود ہم باقبال بچیناپٹن رسیدہ
فوج انگریز و خاصہ و اسباب حرب از جز تاکل آراستہ بانطفائے
نایرہ فساد محمد یوسف خان باغی بمنازل متواصل و اصل
نتہرنگر گردید*

بیان لشکر کشیدن بر مدہرہ و ترناویلی بسبب بغاوت محمد

یوسف خان و فتح قلعه مدہرہ و پالم کوٹہ و ضبط نمودن ترناویلی

و غیرہ بہ محاربات عظیم و بسزای کردار رسیدن باغی لڈیم*

کم طرفان بداصل، و کوچ نهادان نا اہل، اگر از غلط کاری آسمان سفلہ
پرور، و غفلت شعاری زمانہ کمینہ چاکر، بوساطت اطف عام صاحب
دولت و فضل تمام عالی ہمتی، از پستی ذات اصلی، برفعت عزت
عارضی، رسند، یا از وقت آفت و اماندگی، براحت فراغت بیدیاکی،
و اصل شوند، بسکہ خمیر مایہ بنیادشاں، حق ناشناسی و جوہر
عرض نژاد آنها، بیوفائی و ناسپاسی است، بحکم این بیت —

نیش عقرب نہ در پئے کین است

مقتضائے طبیعتش این است

شکر این نعمت کہ چہ بودند، و چہ گردیدند، و سربخاک چہ مذاکت
می سودند، و پا بقصر چہ عظمت رسانیدند، فراموش می کنند، و
اول کمر بعداوت منعم می بندند، و در حقیقت عناد با خالق
می سازند، از بیل و کلند ناخن و دندان، بکندیدن، چاہ ادبار

خود می پردازند، چنانچہ بہ تمثیل، نقل کلیلہ و دمنہ کہ مارسیا ہے
بترحم شتر بانی از آفت آتش بر آمد، و فوراً بفراموشی حق
احسان بقصد گزندش در آمد، و بعد ببحث و تکرار، و غلط انصافی
و قصہ خوانگی شجر، و بپہودہ لافی و شکوہ بیانگی بقر، آخر الامر

(۱) کدال - پھاوڑا (۲) ہر روز منمن زمین کھودنے کا آہنی الہ ہندی میں امکو
کسی اور پھاوڑا کہتے ہیں*

بیان لشکر کشیدن بر قلعه ایلور بترغیب میر اسد الله خان

و مسخر گردیدن آن و مقید شدن قلعدارش *

میر اسد الله خان بسبب آنکه پیشتر دیوان نواب صفدر علی خان و بعد کشته شدنش قبل از رها فرمودن حضرت اعلی مدتی در قید غلام مرتضی خان گرفتار بود، از خان مذکور نقاض دلی داشت، و به تمهیدات اخبار موافقت او باناظم دکهن و حیدر علی خان علی التواتر به حضور خداوندی ترغیبات تسخیر قلعه ویلور می نگاشت، حضرت اعلی باهم آگهی این حقیقت و موافقت و اعانت سانف او با فراسیس برائے حیلہ ترحم بقیہ پیشکش به تعیین پکت لکت روپیہ درخواست، چون خان مذکور بخیره دماغی و نکبت ایغی قبول نه نمود، با شتهار عزم ویلور لشکر هندو فرنگ مرتب فرمود، او ازین صرصر گلشن حال خود را خزان تباهی فهمیده، زبان باقبال لکت روپیہ مطلوبه کشود، جوابش ازین سو بنام خرچ لشکر مبلغ دیگر افزود، خان مذکور ازین خواهش رو کردانید و هرگاه که لشکر سرکار از قرارگاه پیشتر سرکشید، ناچار ایصالش را متعهد گردید، باز ازین جانب خرچ کوچ افزایش یافت، و او پهلوتهی ساخت، غرض بهمین طور آنآ قاتاً بار زرگرانی می گرفت، تا آنکه لشکر متصل ایلور بر سرش نازل گشت، خان مذکور حاضر حضور گشته با قبالی زر مطلوبه سرکار التجاپیش آورد، از انجا که میر اسد الله خان مهربک ترغیب تسخیر بود، و بر گردیدن از اتصال قلعه تخلف آئین صلاح معروض نمود، التجایش پذیر انشد و مرتضی خان واپس بقلعه رفت، و علایق خود را بدر آورد، حضرت اعلی آنها را بحفاظت تمام بازگات روانه ساخته، در حویلی ناظران سابق بے مزاحمت و تکلیف بآرام و راحت جاداد، القصه غلام مرتضی خان از محاصره و جنگ طویل عاجز گردیده قلعه را بصلح گذاشت، ترحم خداوندی اقتضای آن داشت، که بگرفتن زر باز او را بحال سازد، چون خطوط فتورش از چوکیدات کتل هم دست

مختلف فرنگ، مانند مور پر بر آورده، و با جرائے سر رشته ارسال
 ندر و نیاز ناظم دکن، و طلب منصب و مراتب، و موافقت زمیندار
 ملیوار، بذورشته دادن محاصل پنجم لک روپیه از ملک سرکار و
 شراکت دو فریق لک کس کلران شرقی و غربی سرحد مدہرہ، کہ
 از خود سری، اطاعت با سرکار ندارند، و ملک از خدا، و آب از
 آسمان، و حاصلش از محنت خود، می دانند عجب سرداری
 داد و دام یافته ملک از آن خود شہر، و بہ نسیان احوال سابق،
 و استکبار حکومت لاحق، و قتل ہرکارہ ہائے حضور، و اذیت غربا
 و شرفائے مجبور، و تاراجی زمینداران آن سواد، کہ در یک روز
 ہفت صد کس از آن بندگان خدا، بدم آتشین اتواب داد، کلوی
 ملک بہ پنجم ظلم و تعدی افشرد، چندانکہ حضرت اعلیٰ از روے
 خاصیت عالم پروری، و حمایت گستری، و ہمت پرداخت شرفا،
 و رفاہیت غربا، و توجہ تصفیہ خلش ہائے برہمی امورات نیلور
 و ایلور وغیرہ مہمات متعلقہ کرناٹک، از اصدار مناشیر کرم تاثیر،
 مبالغہ نصایح و تہدید، از حد بیش برد، بسبب دناوت طبع، و
 سفاہت وضع، حرفے از آن کہ داستان سعادت، و طومار ہدایت
 بود، برگزینہ پنجم آگندہ شقاوتش نضورد، بلکہ از داعیہ مقاومت
 و مساوات، بعدم اکتفائے ہر دو تعلقہ مسلطہ مذکورہ، و یک طمع
 خام و ہوس نا تمام تصرف اقطاع دیگر، جوش داد، و از سر بغاوت
 صریح، حصار سنگین و بروج متین قلعہ کوه تمکین مدہرہ، کہ
 قلب خارستان، و مرکز دایرہ تعارضات بیکران امت، با مستحکم
 تازہ، و افزایش عرض و عمق خندق، و انباشتن آب، و گذاشتن
 نہنگان در آن بحر بیکران، و توسیع میدان، و ہمواری و بلندی زمین
 اطراف آن، و ترتیب ذخائر غذا، و خوراک سالہائے انسان، و
 حیوان، و انسداد راہ نترنگر تا بیست کروزہ، با حدان بروج مشیدہ
 متعددہ، و تعیین جماعہ ہائے مردم کار دیدہ، و اتواب و باروت ما
 و جب ہر جا، طرح خرابی خویش نہاد، خود بدولت از عدم
 بتائیر احکام متواترہ مرقومہ بعد انفراغ امور مذکورہ، جلوہ فرمائے

از تدبیر رویا پی، بسزایر سید، و از کتکت ہماں شتر بان، بخلاف احسان
پیشین سر کوفتہ گردید، شغال نقب ناکامی، خرس تلہ (۱) نمک
حرامی، بہکم — مصرع

برعکس نہندہ نام زنگی کافر —

یوسف نام کرگ خصال نیک لقب، بد افعال، مملوک
سفتہ گوش، مفکوک بندوق بدوش، ذلیل جرگہ مردم بار ملازم
سرکار، از خبرداری و سرگرمی نوکری، پس از مدتی بیایہ اختیار
شش جوان، و علی التدریج بسرداری صدکس رسیدہ، در جنگ
موسنی لالی، رسالہ دار، و ہمراہ فوج متعینہ عبدالوہاب خان بہادر،
در مصاف کمک چیناپٹن، و مقابلہ فراسیس، از ترددات نمایان
معتمد گردیدہ، در اوقات لشکر کشی خود بدولت در مہجالات
اطراف پہولجری، بموجب سطور مسطور، از ظہور پر دلیہا، منظور
نظر خداوندی، و عند السنوح سانحہ تغلف محمد محفوظ خان
بہادر، و طغیان پالیگاران مدہرا و ترناویلی، با اعتماد وفاداری
آئندہ، از حضور پرنور، مثل کاری، بار سرداری پنج ہزار سوار،
و دہ ہزار بار، و اتواب چیدرہ و اسباب سنجیدہ، و رتبہ
کامرانی، و منصب و جاگیر و خطاب خانی، بر خورد کشیدہ، و مثل
سنگی، از آنہم اقتدار، رنگے یافتہ، متعین انفصال اختلال انکار
گشتہ، پس از فراغش، در مدت قیام اختیار آن ضلع، چندے
مال گذار بودہ، بعد از ان از آثار تذک مایگی، و اطوار کمینہ
پایگی، باتفاق مغویان و مفتریان سابقہ برہمی کار محمد محفوظ
خان بہادر و تقویت ہمسایگی حیدر علی خان، و فراہمی پانصد
نفر کلاہ پوش فراسیس مغرور منتشرہ ہنگامہ تسخیر پہولجری، و
آماندگی بنادیق بے حساب، و باروت و سنگ چقماق و اتواب،
از چینا پٹن و صد رنگ پٹن و ناگ پٹن وغیرہ بنا در فریق

(۱) رنجہ — ہوالو — (۲) چڑھاروں کا حال جسکو خاک میں پوشیدہ کرکے پرندوں
کا ہکار کرتے ہیں *

دو پها، خود بدولت، با موگب اعانت آہنگ ہندو فرنگ، بسان امداد معاون حقیقی، بیست و نهم ذیقعدہ، از قرارگاہ نٹہرنگر کوچ فرمودہ، بہ پنجم ذی الحجہ از آثار مقدم بہار توام، چمن طراز عرصہ مدہرہ گردیدہ، فوج سابق و لاحق، را بعطائے زر لکوک و فیل و اسب و جاگیر و اسلحہ وغیرہ، نعل در آتش شوق جدال، و بکمال تیز دستیہا آراستگی مورچال، نمودہ، دہم ماہ مذکور، روز عیدالضحی، پس از ادائے نماز واجبیہ، بہ نیت تقدیم دوگانہ شکر قبول دعا و حصول مدعا، و شرحہ ریوی قربانی اعدا، و سلاخی فدیہ شکرائے آنها، با دشمنہ تیغ کشور کشا، سوار اہم جہاں پیما، شدہ از سمت مغرب شلک انگیزی اتواب رعد صدا، و گولہ ریوی کرنال دشمن زدا، آغاز نمودہ، در سہ ۳ روز، دیوار و بروچ سرا سر سمت مسطورہ قلعہ قاف شکوہ پندیہ آوارہ صدمہ صور، و عقل و حواس باغی تاراج ہول و ہراس روز نشور ساخت، و رخنہ نقب خلمہ بدیوار ناموس تکبرش انداخت، کہ تعمیرش جز فتح سرکار دشوار گشت، و دست معمارش بیکار، با این ہمہ از بے شرمی و سرکشی مقہور سلسلہ فساد بطوالت کشید، و جہانے دریں ہرج و مرج تلف تیغ ہر روزہ جنگ، و جان و اماندگان از ہستی ننگ گردید، چنانچہ مبارزانی پر جگر، و دلاوران با ہنر، بغصہ و طیش آنکہ، دشمن از عدم تاب مبارزت میدان، سر بہ پناہ قلعہ ورزیدہ و دست خود از تیغ زنی معطل گردیدہ، دامن بکمر و سپر بر سر، با شمشیر و خنجر، و گرز و تبر، و ہمقدمی جمعیت انگریز خون رییز، با میجر ہرشتین سردار پرتہور و ستیز بے اندیشہ آتہبازی و تیغ گذاری مردم محصور، از آب خندق، گذشتہ بے اختیار خود را بر سر قلعہ، و سینہ اعدازدند، از کمال مردی و دلوری در دشمن کشی بآن مرتبہ کوشیدند، کہ از خون خندقی، و از کشتگان دیوارے، دیگر پدیدار، و صورت فتح سرکار بخوبی نمودار، بود، بسبب آنکہ دران اثنا دفعتاً

(۱) گوشت کا ٹکڑا لمبائی میں کٹا ہوا (۲) کھال کھینچنا

ننهرنگر گرديده، از فوج بهرايي چه از سرکار و چه از افگرينز، دو لشکر نمايان، بتعهد و اهتمام اعيان کاردان، و تحريبه کاران تهور نشان، يکے بنام سرداري عمده الامرا معين الملکت امده الدوله حسين علي خان بهادر ذوالفقار جنگ، و اعتماد الدوله محمد عبداللہ خان حسام الملکت بهادر پڑ بر جنگ، از راه مسدوده، و ثاني بسا لاري روشن الدوله حافظ محمد منور خان بهادر جنگ، و انتظام الدوله محمد صلابت خان نصير الملکت بهادر غضنفر جنگ، از راه تعلقات توندمان و فال کوٹہ و رامنا تھہ کہ از تراکم خارستان، و بے آبي، ممتنع العبور آدمي زاد بود، با هزاران گاو ان رسد و آب، و فوجے از نام انور الدوله محمد انور خان بهادر حسام جنگ بضبطي تعلقہ ترناويلي و محاصره پالم کوٹہ روانہ گردانيدہ، خود بسبب آنکہ اطراف مدہرہ، از نطاول تاراجئي باغي، تيسر حبه غلہ حب طلا متصور بود، متوقف گرديده، در قحط سالي و گرانگي ننهرنگر بحساب في روپيہ پنج آثار بربنج خريده بتاکيد فروختن دوازده آثار در بازار لشکر سرکار بکثرت و بے شمار، روانہ نمود، و بنايد مستعان، هر سه عساکر نصرت نشان، از هر طرف جوشيده تمامي ہفده قلعبات راہ، و اطراف، بجنگ دلاورانہ، و حملہ ہاے مردانہ، کشادہ حسب الارشاد حضور در سواد مدہرہ پيدوستہ يکے بر محاصره پالم کوٹہ دويد، و دولشکر مامورہ مدہرہ، متفق گشته، با آنکہ باغے از مردم سوار و بار و جمعيت فرنگ فراميس و چٹہ کار و دو لک کلر بهاييم شعار، مداومت ميدان خرامي، و سخت کوشئي ناکامي داشت، غالب هر مضاف و پيکار شده، ہمگي بروج محدثہ متعددہ چہار کروہئي گرد قلعه کہ ہر يکے ازان بحکم استحکام، و انبوه مردم، و کثرت سرانجام و اهتمام خاصہ آن ناکام سزاوار جنگ دوام ديور و اعوام بود اگرچہ در محنت يک سال مسخر و مفتوح گردانيدند لکن بممر سرگرمي تعارض طرق جماعہ ہاے مقهور، کہ علي الاتصال اشتغال رسد رساني داشتند، نہي توانسند، کہ فوجے بتقييد کما يذيعي محاصره قلعه، از خود جدا گردانند، درين دور

چه تعداد شیشم هائے پر شراب میجامع سرور، جرعه نشانش را ناله
 درد آموخت، و بساط قدرت کدام اهل جاه که نور دیده طوفان
 تباہ نگردید، و آهنگ نشاط کدام صاحب رفاه، که بفرغان و آه نه
 انجامید دولتی کوس عظمت نه نواخت، که مقامش سامان کوچ
 نه بست، و اقباله به پرواز آئینه نپرداخت، که صفایش از کرد
 ادبار نه شکست، عالم وجود، آفتکده عدم است، و ساز سرور، پرده
 نغمه غم، مگر کسیکه در حفاظت سخن رسیده، سازوار بقائے ابدی
 است، و هر که بهمایتش گردید، محسوب حیات سرمدی، زیرا که
 سخن فی نفس الامر حفظ الهی است، و در حقیقت فیض اسرارنا
 متنای چراغ شبستان وجود است، و ایغ خمستان نمود، سود بازار
 اعیان است، و حاصل مزرع امکان، واسطه حصول ایمان است،
 و اصل جوهر انساں، به تکلف سلطان آفاق است، و به تصنع
 حاکم علی الاطلاق، گیر و دار سکندر اقتداران ریاست دنیوی، اگر
 از در بارش، سند استمرار نیابد، دفترست، کاو خورده، و شکوه
 داران اختیار مملکت ظاهری، اگر از سرکارش، منشور استقلال
 نگیرد، خرمنیست باد برده، حسنه که بهمشاطگی او آراسته
 شود، لایزال جوان است، و گله که بباغبانی او شکفته گردد، به
 زوال خندان اگر در خلقت خالق، چیزے دیگر بر سخن، بترجم
 فوقیت می داشت، کار ظهور از کاف و نون نمی کشاد، و اگر در
 باب هدایت خلق واسطه بهتر ازین می بود، پیغمبران را احتیاج
 بروحی نمی افتاد، مگر بقدر مظاهر بظهور می رسد و مطابق آئینه
 جلوه می آید، فیض پایدارش، مصروف انتظام کائنات، و لطف
 لانهصارش میذول انتساق موجودات، جاهلان را استاد علوم
 دین، و کلمان را چراغ خلوت یقین، در سرکارش زبان و قلم دو
 پیشکار، و بیان و رقم دو فرمانبردار، ماضی را حال می نماید، و
 رفته را باز می آرد، امیرے را مسند دولت جاودانی، و منصب عزت
 کاسراتی، مزد، که بزم حضور سخن که عمارت از کتابے یا نسخه
 باشد از اهتمام سخنور قاعده دان آداب، و ضابطه شناس انقباس،

میجر مذکور جراحیست بی التیام کشید، تلافی آن موقوف بر وقت داشته مصلحتاً برگردیدند و بلبشکرگاه رسیدند، از آنجا که سزائے دغا، و جزائے وفا، امر استمرار دار امکانات روزگار، و دستور ریاست عالم اعتبار، است، باغی نابکار بکیفر کردار ناهموار، و تلافی نافرمانی خداوند ممالک مدار در عین استعداد یورش جانبازان سرکار، از برگشتگی بخت ناهنجار، بدست گرفتاران دست خود گرفتار گردید، و بصد خواری و مذلت و خرابی و مصیبت عذاب قلاب کشید، و مشتهر و عبرت آموز جهانیان گشت که مقابله خداوندان را همین نتیجه است غرض خداوند دولت حسب تائید از لی و دولت، بی خللی مظفر و منصور مشکور، و مسرور، در قلعه تشریف فرموده و نصب نشان و الاجاهی نموده، دوگانه سپاس و اهب الشکور بجا آورده، و ندور سادات و شرفا، و خیرات و غیره پیش برده، از شادایان فتح و فیروزی، و سرداران اتواب سرور جهان افروزی مؤده رسان زمان و زمین گردید، و مبارزان حق گذار، و سرداران با اعتبار را، در جلادی محضت و وفا، حسب قدردانی و فیض رسانی ها، بهره مند عطائے مراکب، و مناصب، و انعام، و اکرام، گردانید، هرگاه که درین عرصه خیر فتح پالم کوته و بند و بست ملک ترناویلی رسید، شکر مکرر بتقدیم رسانید *

خانم دفتر اول توزک و الاجاهی *

الحمد لله افسانه خوانی زبان قلم، و تمثال نمائی مرآت رقم، یا وصف کلوئی فشاری دست حوادث زمان، و زنگ آرائے گرد فتور دوران، حقیقت چند دفاتر از منته مختلفه هزار و دو صد سال، در یکدم تقریر، مسموح سامعه سخن پسندان نمود، و صورت چها مجالس اوقات متغایره بالاتصال از نمایش یک جلوه، در نظر صاحب نظران کشود، تا مکشوف گردد که کردباد دم عناد آسمان بی درد و سنگ نساد بیداد، زمانه نامرا، از خاموشی چندین شعبائے محافل ظهور اعیانش را بداغ ناکامی موخت، و بشکست

نوازش شبہ را با گوهر، مقابلہ: برابری، و از تو ان بخشیش پشہ را،
 بافیل دعوائے ابرادری بتائیر ترتیبش، خاک اکسیر، و بتعطیر خلقتش،
 خاکستر عبیر دیدہ باطنش، بمائینہ حقایق دلہا باز، و دست
 خاطرش، با نجاج حوایج غربا دراز، بدارالامن حفظش، غیر از خانہ خزائن
 خان و مان ہا آباد، و در آرامگاہ حمایتش، سوائے دل دشمن عالمے
 شاد، بفراغت ایامش، وحشی صیاد دیدہ، از دام رم بدرجستہ، و
 بطمانیت عصرش، سیماب آتش کشیدہ، از اضطراب نشستہ، شکر
 ریزی گفتارش، تکلم آموز طرطیان فصاحت، بہار انگریزی کلامش،
 شگفتگی افروز گلستان فراست، آب شمشیرش، نہر مزرع اتفاق، و
 سیلاب مایہ نفاق، خاک آستانش، سرمہ چشم دولت خواران، و
 غبار دیدہ عداوت نگاہ، نسیم کویں، بہار گلشن انقیاد، و باغ چراغ
 عناد، شعلہ تہرش مشعل راہ صداقت روشی و آتش حسد و خار
 خیرگی و سرکشی، زبانش مفتاح خزائن علوم، و بیانش دیباچہ کتاب
 رسوم، لشکر دعا پیوستہ، در موکبش دوراستہ، مجلس ثنا، در
 جنابش ہمہ وقت آراستہ، در نظرش چیزے نیست، مکروہ تر از زر،
 و بہ پسندش عزیزے نیست، مطلوب تر از ہنر، حاصل ملک، قبل
 از تحصیل، صرف تنخواہ امیدواران، و زراعت جاگیر پیش از در
 و چکت، بستہ تقسیم وظیفہ خواران، و مداحیک از حالات مدحش،
 لذتے دید، ترشی افکار دوران نچشید، و صافیکہ بذائقہ و صفش، آشنا،
 گردید، لب از شکوہ آسمان بے مزہ نگردانید، کیست کہ از فیضش،
 بہرہ تمنا نہمزدوخت، و کدام است، کہ از درگاہ شکرش، شہریں
 زبانی نیاموخت، صلہ باستانیہ او چون ثواب بصواب، موصول، و
 نہرہ از اطاعت او، چون جواب بخطاب، معمول، چشمش جز خوبی
 نبیند، گوشش غیر از عذر نشنود، زبانش بدون صدق نگوید، خاطرش
 سوائے رضا نجوید *

آرایش دهد، و آثار و صفات و شمائل و کمالات اب و اجداد خویش، از زبان حروف در قوم بدمصر بجهت 'نابست گرداند' که قابل آگهی چشم و گوش عالمیان شود، و ازین معنی ناموری خاصه خود منظور نظر دارد، و متصف با حیای اخلاق دولتمندان سلف گردد.

— مصرع —

خلف آنکه نام پدر زنده کرد *

برین سخن سخن شناس سخن اساس، معنی پرور عالی قیاس، فرمانروای ممالک همت، و ساده آرائی ایوان عزت، ناظم قلمرو اقبال، حاکم کشور اجلال، آئین بند ضوابط جهانداري سزاوار منزلت والا مقداری، امیر ذی شان فلک جناب، خدیو بلند قدر عظمت مآب، جامع آثار فضل و کرم، لامع انوار بذل و نوال، آئینه جلوه زار مکارم خداوندی، گنجینه لانهصار فضایل حق پسندی، عقل مجسم مملکت گستری، فهم شخص عالم پروری، موتمن و دایع واجبات دینی مخزن بدایع حاصلات یقینی، مصدر معلومات عقلی خیالی، مظهر مفهومات علمی و مثالی، حافظ مراسم رضائے حق، نافذ احکام فیض مطلق، رایج رواج شرایع رسول، عارف مدارج فهوم و عقول، بانی لوازم بذل و نصفیت، والی الممالک فتوت و مکرمت، حق پسندیکه در تعلق دنیا، پاس عقبی مقدم داند، بخت بلندیکه در مشاغل کثرت، دل با خدا بندد، جهدش مصروف کامرانی عالم سعیش مبدول فیض رسائی بنی آدم، دستش سخارا نام اعتبار داد، دلش بر همت منت اشتهار نهاد، نامش طغرائے فرمان بختیاری، عزمش منشور احکام کامگاری، دایه که کامیاب عبودیت او گردید، باوج مقصد رسید، دیده که گرد آستانش کشید، تجلی مراد بهم رسانید، انصاف و داد را از حکمرانی زریزش، منصب داری، و صلاح و سداد را، از عمل صلاحیت قرینش، منزلت هدایت فرمائی، قضیه آب و آتش، در محکماش، فیصله یاب اتحاد یگانگی، و عداوت گرت بامیش، در زمانش مبدل بوداد هم خانگی، از عاجز

زو صفش سخن را مراتب بلند
 معانی ز تعریف او ارجمند *
 دلش هست دریائے موج علم
 ز طبعش نمودار صد کوه حلم *
 بیان از ثنائیش حلاوت نصیب
 زبان از دعائیش بدولت قریب *
 گزیده در بحر جاه و جلال
 شگفته گل باغ فضل و نوال *
 عزیز پدر در همه کار و بار
 کنزین کرده اعتبار وقار *
 هر آن نیکوی کنز پدر دیده است
 بمیراث آنرا پسز دیده است *
 خلف کیست ازین رتبه در روزگار
 باوصاف جدو پدر یادگار *
 ز خلق عظیمش بگویم همین
 بود پیروی رسول این چندین *
 ز وصف سخائیش بهکم اثر
 قلم گیرد از سطر سلک گهر *
 سحاب گهر زیر پندگام داد
 بهار دل افروز باغ مراد *
 ملاحظت نمک خوار تقریر او
 کرامت مریدی ز تدبیر او *
 ز خوئے نکویش نیامد گزند
 نگفته گرفتار تقصیر مغد *
 تمیزش جدا کرد عیب از هنر
 نهان و عیان روز و شب چون نظر *
 نگر داند رو از وفائے قرار
 نپفشانند بر خاطر کس غبار *

نظم *

امیر سرافراز والا تیار
 خداوند ذی عزت و افتخار *
 بشوکت عظیم و بطینت کریم
 بخصلت سلیم و بهمت جسم *
 مباہی ز فیضش غنی و فقیر
 مفخر بطلش صغیر و کبیر *
 بود دامزش د ستگاہ امید
 لقایش بود دیدہ را روی عید *
 ز نامش جراححت بجان عدو
 کند غرق خون از جگر تا گلو *
 ز اسناد ارث است مسند نشین
 منزار میراث تیغ و نگین *
 بآن عقل و تدبیر و رائے زرین
 فلاطون بدزمش دبستان نشین *
 حیا شاہد وضع ایمان او
 ترحم ثنا خوان احسان او *
 بود التفاتش جہاں را پناہ
 وزو کار خلق خدا سربراہ *
 سزد ملک دلہا بحکمش مدام
 زبے داور مملکت انتظام *
 موبد مسند ز فضل الہ
 مخلص مہجد ز اسباب جاہ *
 خوشا بدر تابندہ ارج فضل
 منور کن خلق زانوار بذل
 شد اقبال از ذات او کامیاب
 چو آفاق از پر تو آفتاب *

و قار پایدار، بخشید، با وجودیکه زمانه نامدگذار مقتضی سربرای
 این امرگران نبود، نظر بالنفیات لا انتهایش، تازمانه دراز، که سوائے
 ایام، تعطیل عارضی، مدت شغلش، تا این مقام بس ۳ سال کامل
 محسوب است، با اجتماع حواس منتشره، گرانباری تقدیمش،
 برسر جان تا توان کشیدم، و بآبداری عباراتش، آب نظر، و بتابداری
 استعاراتش، تاب جگر صرف گردانیدم، و بغلاف مصنفان سلف،
 شام تا سحر با پرده گیان افکار، شغل انجمه بود، و سحر ناشام
 از گلهائے معانی سیر چمنی لفظی بیکار ننگاشتم، که بار تحریو گردن،
 نخه بیجا ننگاشتم، که ثمر فضولی آرد، اطلاق مضامین بسیطه را
 که بده چند این کتاب امکان گنجایش نداشت، بتائید صانع که
 صنعتش، مشت خاک انسان را، آئینه صورجری و کلی موجود است،
 و چنین قطره آب را محیط مرکب و بسیط مخلوقات، ساخته، مثل
 دریا بکف، و آسمان بصدف، با وصف آرایش الفاظ و معانی، و افزایش
 محاسن مرغوبه، نکته فهمان روشن بیانی، در قید اختصار بنوع آرد،
 و جهانک را در ایوانک شمرد، که دقیقه از روایت راوی، بشرط غور و
 تمیز، و امانده باشد، و اهل نظر را بدون تفریح مطالعه، تکلیف آن،
 کرد و پیش خاطر نیاید، و سوائے فایده دریافت کوائف ماضی،
 مفید محاوره حال آئنده گان استقلال گردد، و مبتدیان فن انشارا
 همواره فایده دهد، و تادور زمانه، در دبستان مدرسه هائے نو آموزان،
 منظور، بل ضرور افتد، شرح این معنی احتیاج ندارد، که حاکم
 کتاب قدر سخن می داند، و مرتبه عبارت می شناسد، حال آنکه
 تسطیر تواریخ که اراده از شرح حال رفته گان دأرد، تصنع و تکلف
 نمی خواهد، لیکن لحاظ برپندک فصاحت متکلم، حسن کلام می
 افزاید، و سامع را مستفید سعادت می گرداند، تامقدور، درین باب
 رخصت آرایش داد، و فی المثل، ار هر صفحه، پیش کامل استعدادان
 سواد و مواد، دست التجائے صلاح کشاد القصه سمند نیز
 رفتار قلم، بقطع عرصه هائے سنگلاخ، تا این جا، فرسوده سم نگاوری
 گردید، و فارس طبع راقم، بقیاس بقیه راه دراز مقام خاتمه کتاب،

زبس قدر دانی محنت دوران
 نکرده زکس محنتے رایگان *
 میرے بایں حق پرستی کہ دید
 در احسان بایں پیش دستی کہ دید *

یعنی زینت آرائے چار بالمش ایالت، منزلت افزائے مسند امارت،
 امیر با تدبیر، خدیوروشن ضمیر، اعتماد دولت اب و اجداد،
 حسام فرق عدوان و فساد، مژبر ہمیشہ مردی و دلآوری، بہادر عرصہ
 امتحان بہادری، شیرازہ جمعیت خاندان، سرمایہ رفاہیت دودمان،
 بلند قدر عالی پایگاہ، خلف الصدق نواب امیر الہند والاجاہ نواب
 محمد عبداللہ خاں اعتماد الدولہ حسام الملک بہادر مژبر جنگ
 ادام اللہ ظلال اقبالہ و احسانہ، ونوال انصالہ، و امتدیانہ، کہ شمار
 صفات لانہایتش، و تعداد محامد بے غایتش، درین محل اختصار
 گنجائش انحصار ندارد، و برائے تفصیل وسعت طویل الذیل دفتر ثانی
 می خواهد، مضامین صداقت آئین این مجموعہ، بموجب
 کتب سیر و تواریخ پیشین، و ارشاد والد ماجد با صدق و تمکین،
 و معین معاینہ عین حق بین، و منظومہ انور نامہ تحقق تضمین،
 بہ تفتیح کامل، علی الترتیب فراہم نمود، و بہت بر انصرام این امر
 مصمم، و بر جمیع مہمات خود مقدم فرمود، و خود متوسط شدہ،
 من بندہ اکرام قدیم، و فروختہ افضال عمیم را کہ بدوام التزام
 جناب مستطاب سخن، درین روزگار، حشم و علم رقم و قلم دارم،
 و نظم ممالک نسخ و کتب بدون معاضدت افواج کمکے می توانم، کہ
 بعمل آرم، و بہ تمغائے مملکت انشا، کوس لمن الملک می نوازم،
 و کہن رسم کشور عبارت را، باجرائے ضوابط مجدد تازہ، رواج می سازم،
 بمقتضائے جوہر شناسی بلذہ نگاہی، و فطانت اساسی ہنردستگاہی،
 بنا بر انتظام واجبہ نثر، فارسی مرغوب، و عبارت مطلوبش، منتخب
 گردانید، و عطیات بے شمار، و عنایات بسیار، مہبات اعتبار،

بامام محمد باقر
 با دي راه باطن و ظاهر *
 بامام اسم بهق ناطق
 شاه ذي الامر جعفر صادق *
 بهر كاظم شهيدش دوسرا
 مقتدا ملتجا امام هدا *
 بهر سلطان دين امام رضا
 ضامن مدعاي شاه و گدا *
 بامام تقي محمد نام
 كامران قلمر و اسلام *
 بامام نقي علي منصب
 بشرف هم كرم رسول نصب *
 بامام عسكري حسن تكريم
 در او كعبه واجب التعظيم *
 به محمد لقا امام زمان
 صاحب الامر آشكار و نهان *
 پكر امان دودمان نبي
 به مبايات خاندان نبي *
 تا بحكمت مورخ تقدير
 پر نگار زخامه تدبير *
 داستان از جریده اول
 كان بود علم حق بفرق عمل *
 فقره دولت حسام الملك
 مصرع مدت حسام الملك *
 بنويسد و له دراز آيد
 زين كشش دست او بفاز آيد *
 هر چه دارد بدل هوا و مراد
 يكسرش بر زمان مهنا باد *

کہ انتہائی دو منزل دو دفتر مقرر بود در ہمیں یک منزل مناسب
آسودہ گی او اندیشید، انشاء اللہ المستعان بفرصت چندے ہمیں
اسپ است و ہمیں میدان، و ہمیں گوے است و ہمیں چوکان،
بالفعل از طی کردیدن این قدر مسافت بعید، کہ نظر بر آفات
و عوارضات راہ مفت پامردی این آبلہ پا است، بقول کسی بیت —

شکر حق نیم سفر شد بہ بسے رنج و مہن

آفریں باد بریں بہت مزدانہ من *

دوگانہ سجدہ شکر رب الحفیظ بجامی آرد، و باین تعب صفر
بفحوائے اینکہ دعائے دل ریشاں اثر قربت اجابت را، سزاوار
است، دست بالتحائے ترقی عمر دولت نواب مستطاب یعنی بانی
این کتاب، باین تضرع بلند می سازد *

مفاجات —

بکمال عنایتت یارب

بتوال کرامتت یارب *

بطفیل عطا و احسانت

بہرا کرام و عزت و شانت *

بہ نبی محمد عربی

بثربی ہاشمی و مطلبی

بعلی ولی امام مہین

بوصی نبی شہنشاہ دین *

بطفیل جذاب پاک بتول

بضعتہ و جان باصفائے رسول *

بدل خستہ امام حسن

بنوش جان ساز زہر درد و مہن *

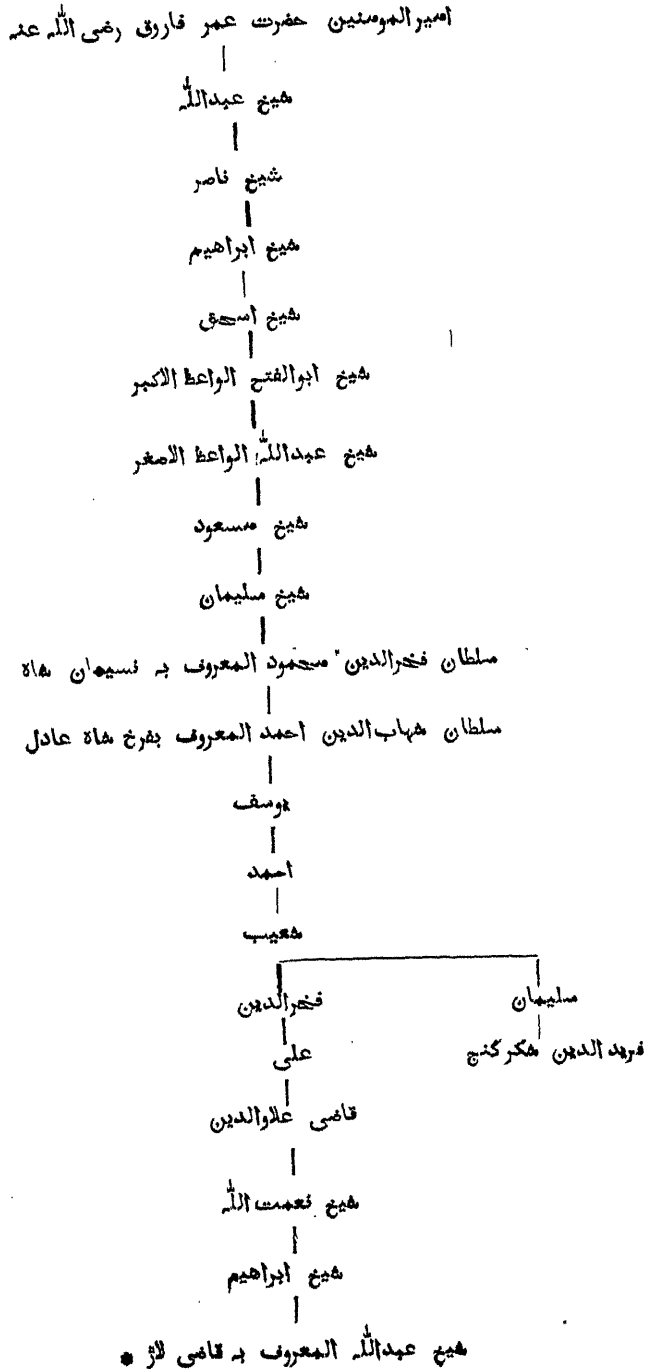
بامام شہید تیغ جفا

صابر رنج مید الشہدا *

بعلی نام امام ابن حسین

قبلہ دین و کعبہ دارین *

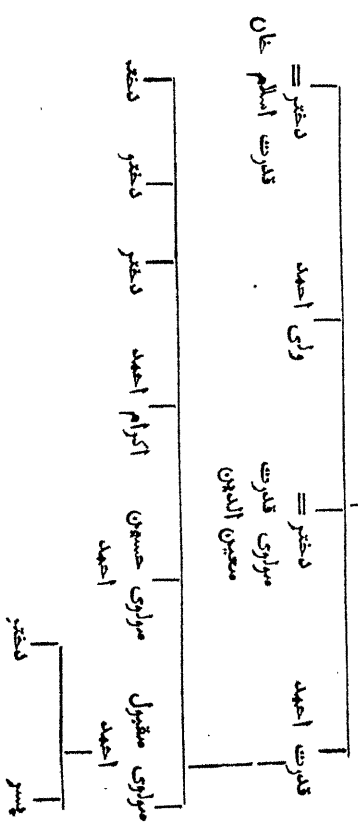
شجرۂ خاندان والجاہی *

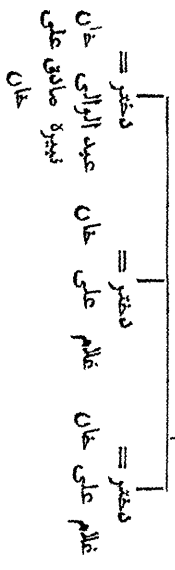
بختور باد آل و اولادش
 زان همه شاد بخاطر شادش *
 خاصه آن حق پسند فرزندش
 خلف ارجمند و دلیندش *
 بهره مند مدارج ازلی
 خان والا نسب مطهر علی *
 طالعش آفتاب دوران باد
 بمحمد و آله الا معبود *

تنت *

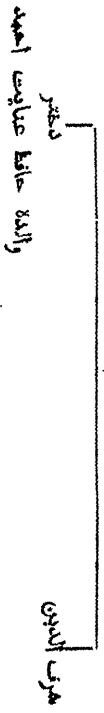
حافظ عنايت احمد بن حافظ محمد شرف الحق بن غلام اشرف خان بن شہباز عبدالکافي خان ثاني — زده *

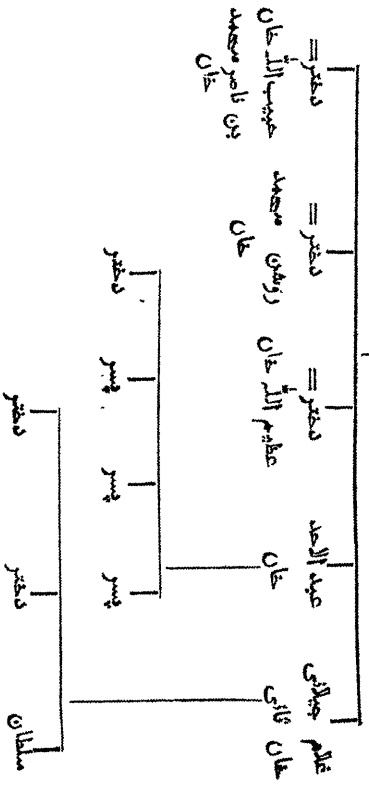
اعز الدين خان بن مولوي نظام الدين احمد خان بن غلام محيي الدين خان مخلص
 بهبه الهي خان بن شايخ عبدالهي خان ثاني *

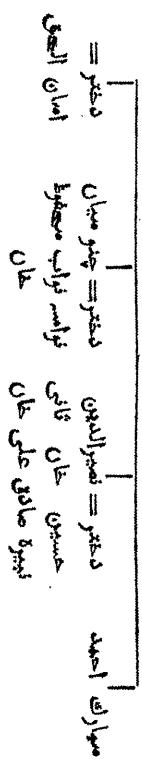
حاجي قطب الدين بن شايخ عبدالهي خان ثاني *

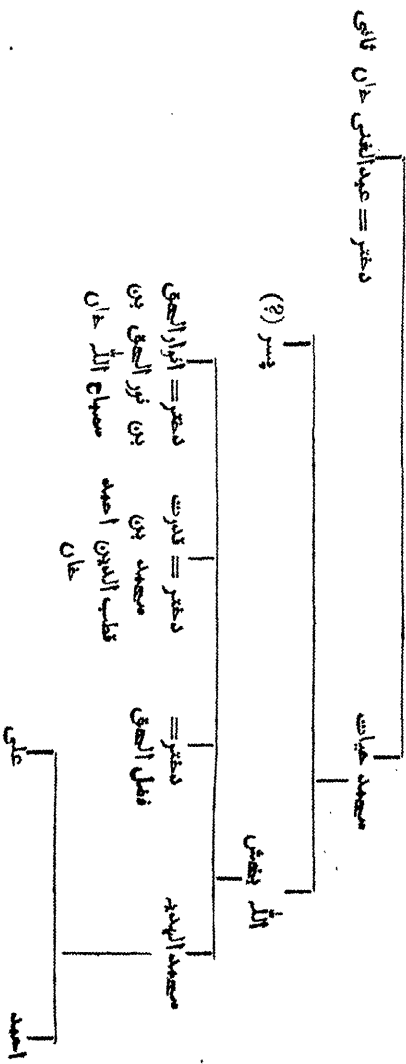
شلم جيلاني خان بن حامد علي خان بن شيوخ عبدالحق خان ثاني - تدمر *

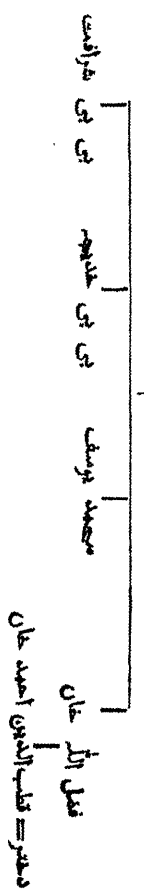
محمد فاضل بن شيوخ عبدالحق خان ثاني *

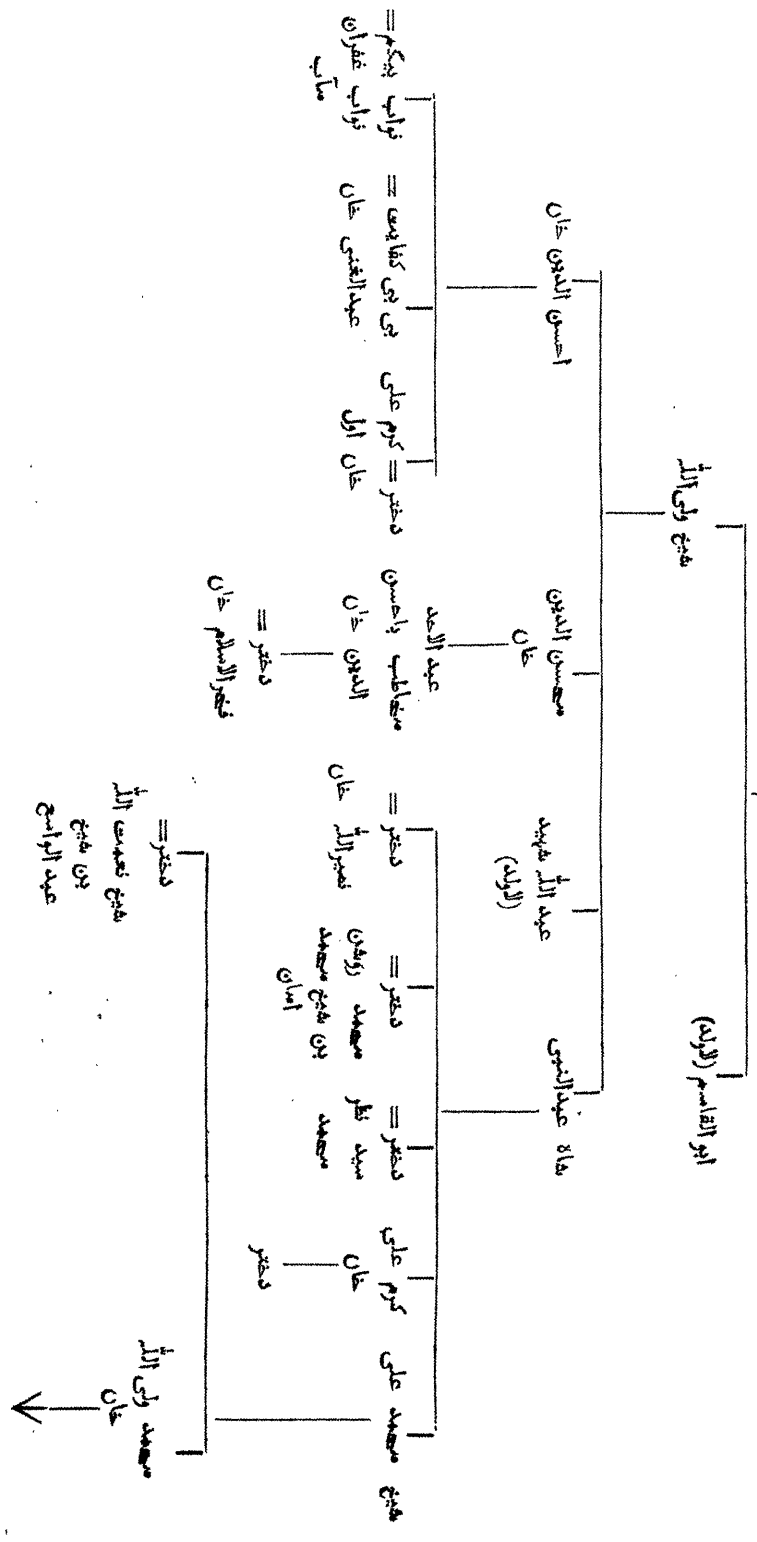
قادر علي خان بن شايخ عبدالواسع بن شايخ محمد حيات بن شايخ عبدالرحيم (البح) *

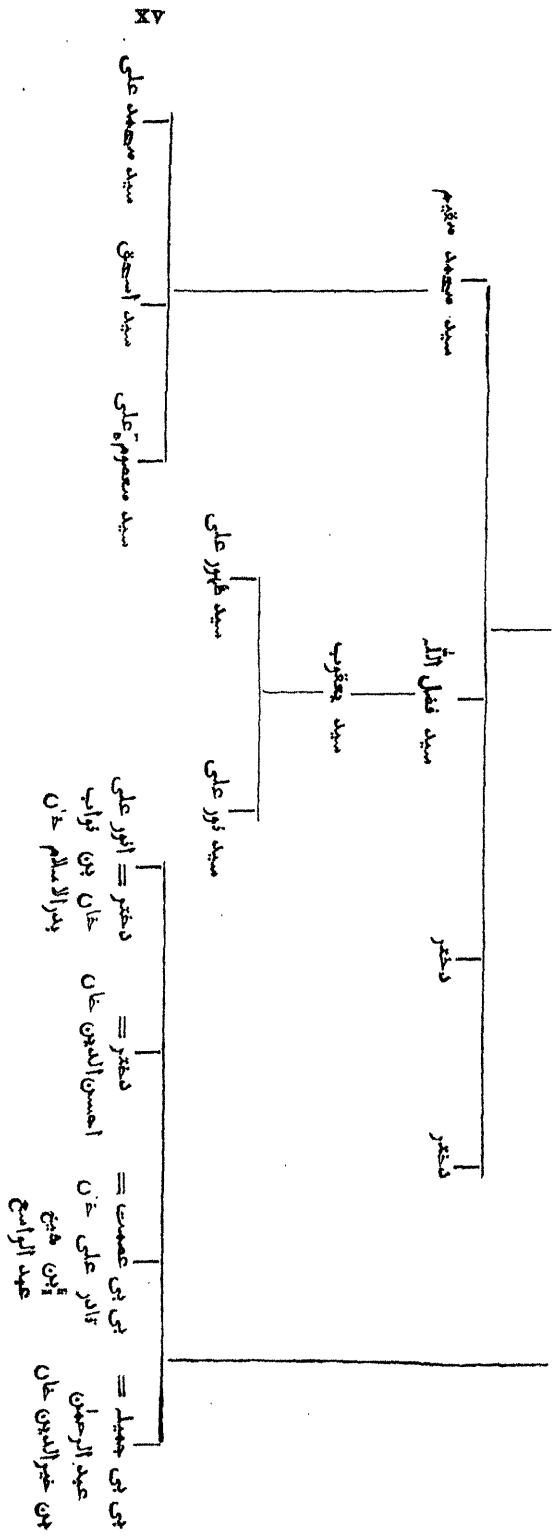

شايخ شكر الله بن شايخ عبدالواسع بن شايخ محمد حيات (البح) *

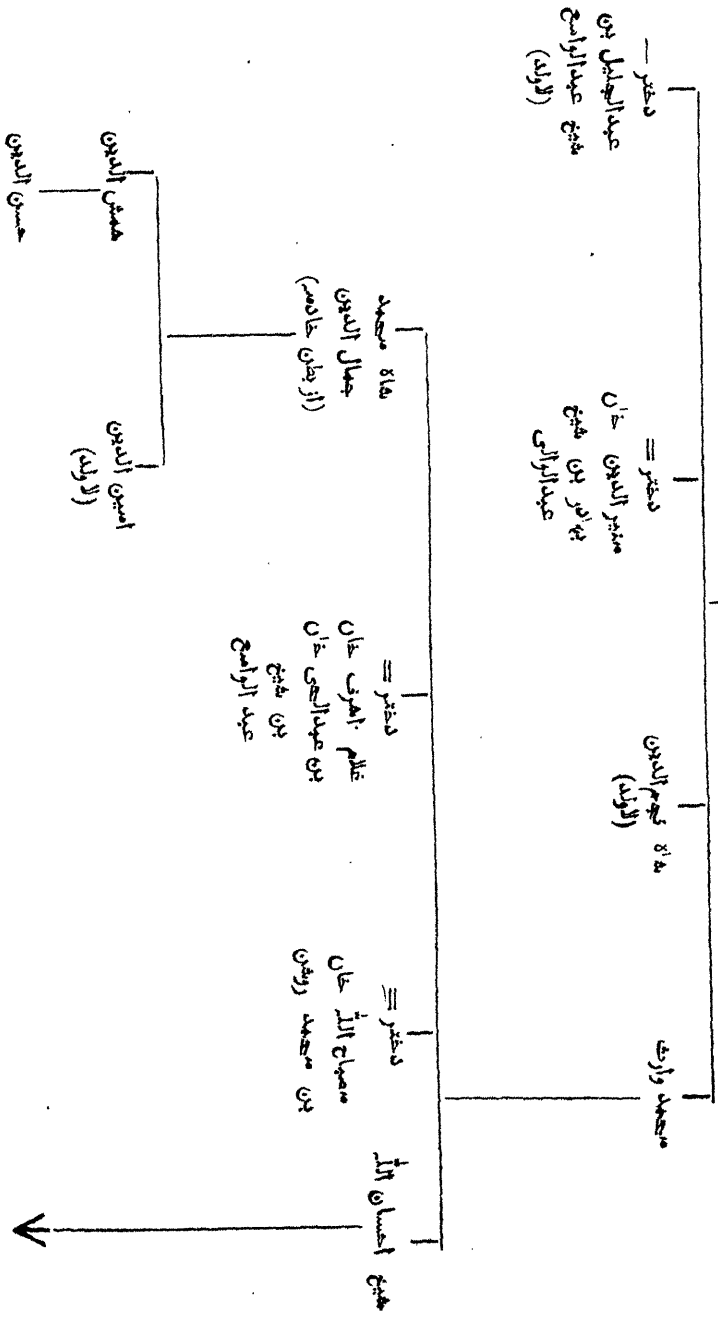
• شيخ مدينة الله عرف شيخ مدن ابن شيخ عبد ابي حليم اول نظام الدين اسيقوي

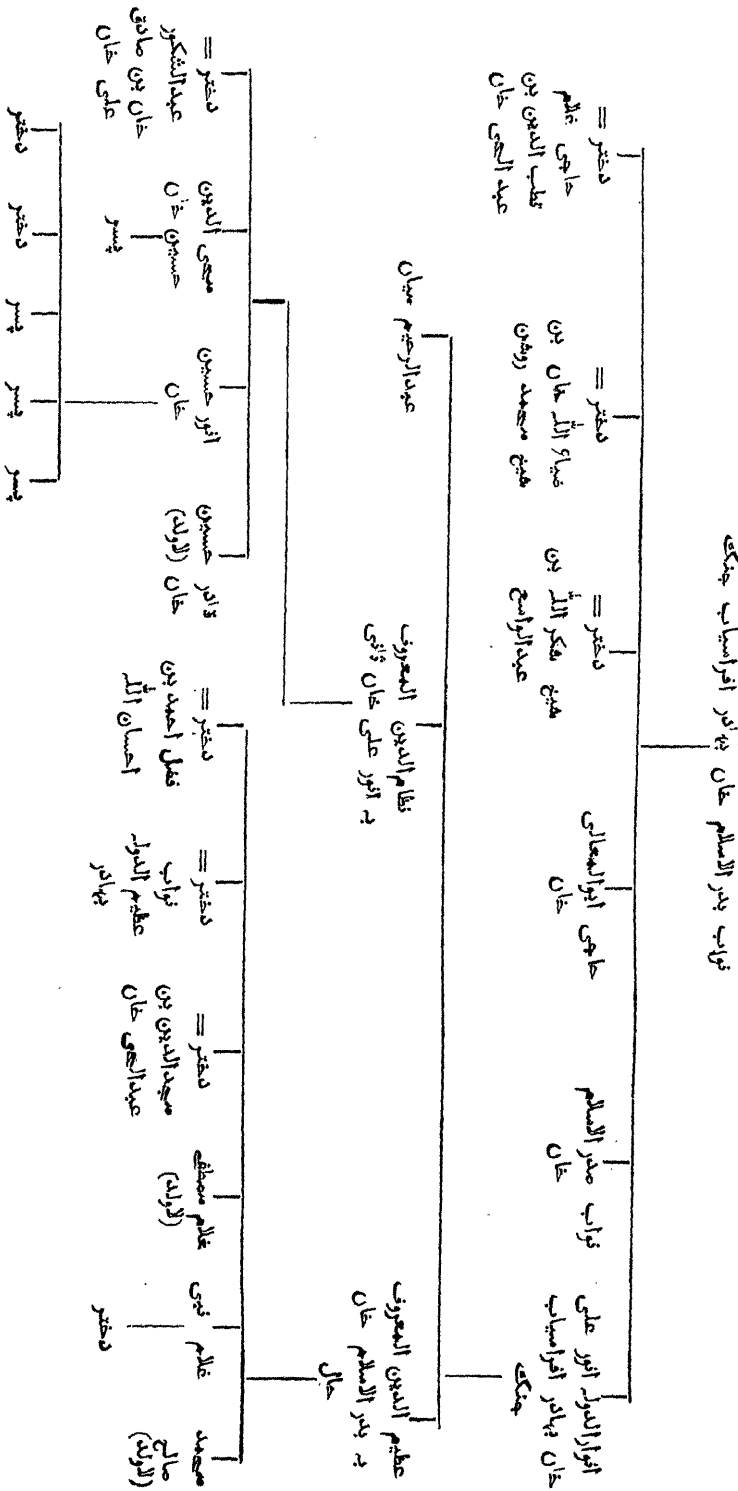

ΔX

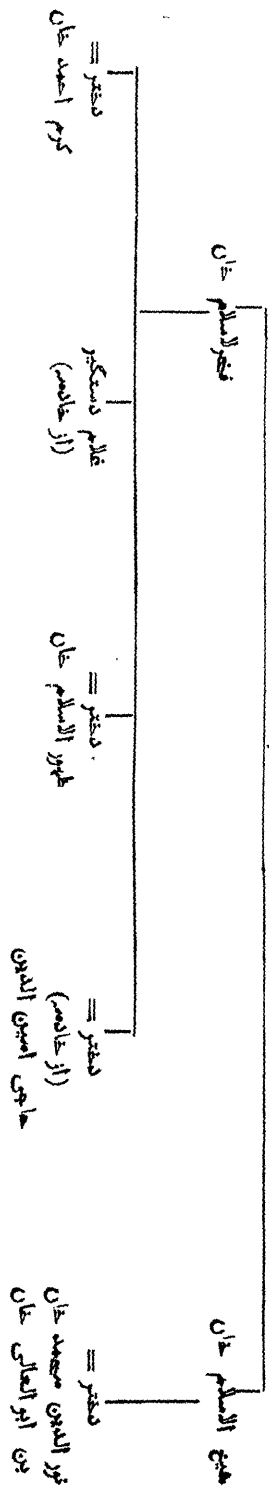
• شيخ محمد سعيد بن مواربي الهداد بن مواربي الله بغش بن شيخ عبدالحفي *

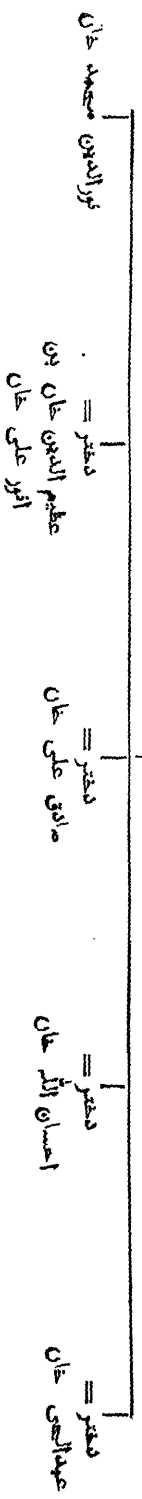
نواب سراج الدوله انور الدين خان بهادر شہامت جنگ *

نواب صدر الاسلام خان بن بدر الاسلام خان بہادر انزاسیاب جنگی *

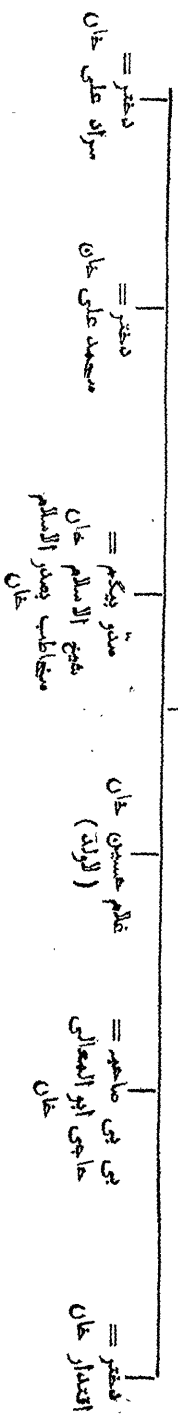

حاجی ابوالعالی خان بن بدر الاسلام خان بہادر انزاسیاب جنگی *

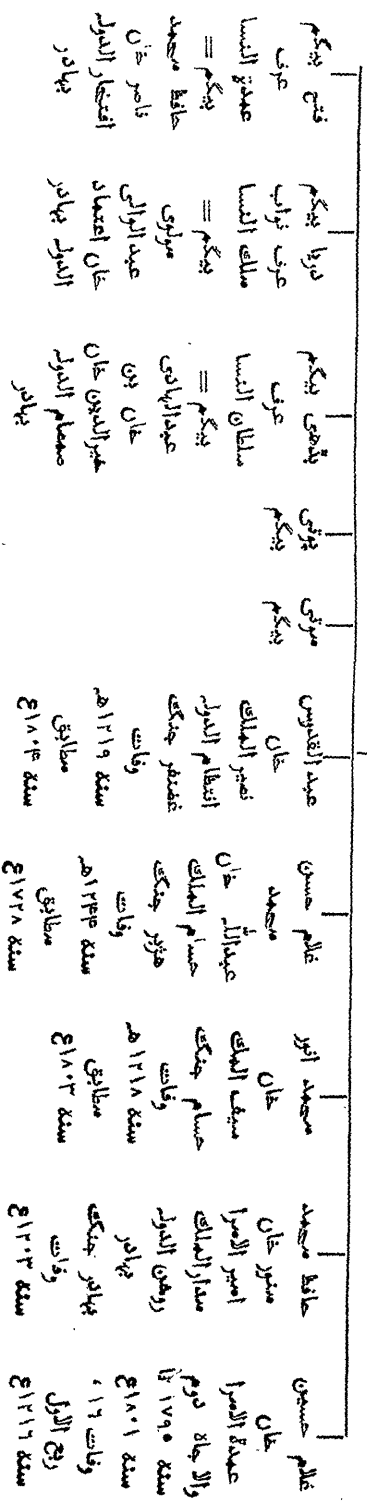
نواب سراج الدول انور الدين خان بهادر شهبامت جننگ *

نواب سفيان خان بهادر

نواب سراج الدول انور الدين خان بهادر شهبامت جننگ *

محمد علي خان والجاه اول

نواب محمد علي خان والاحاء اول *

نواب قلام حسين خان صدة الامرا معين الملك اسدالدوله خان بهادر ذوالفقار جنگي *

رضيه بيگم (از بطن رقيه بيگم) تاج الدوله خان

قلام باقر حسين خان (از بطن چتر بيگم)

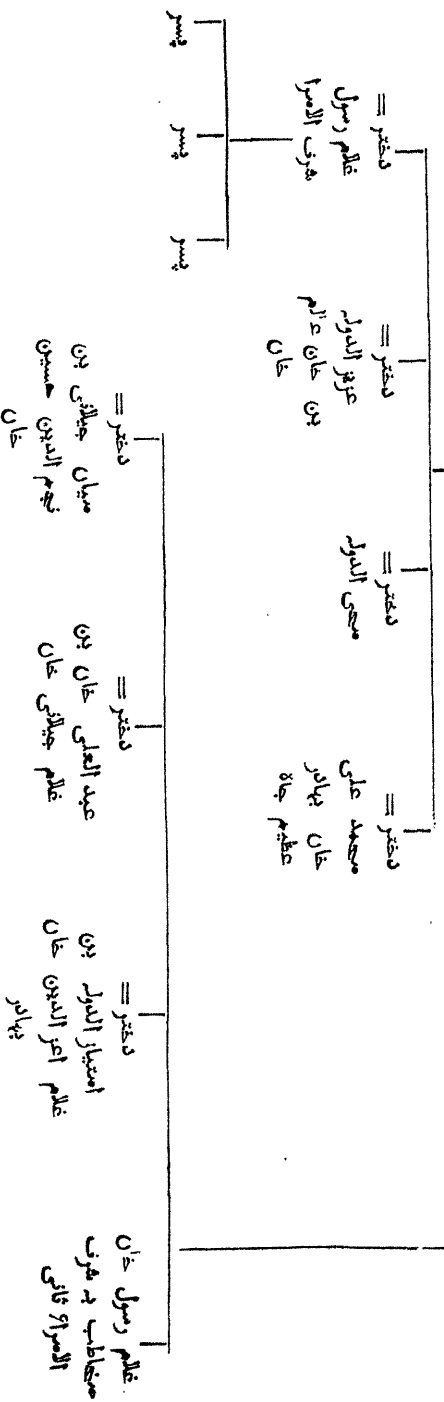
علي حسين خان محافظه به تاج الامرا فيه در المتخلص بهاجد (از بطن گهستي بيگم) عرف مبارک الدوله منكره وفات سنه ۱۲۱۶ع

صداكروم خان المعروف معين الدوله بهادر شهسوار جنگي (از بطن كاتوم بي)

XXX

شرف الامرا نعم الله خان بن عبدالصمد خان بهادر دالير جنگي بن نواب
 عبدالوهاب خان بهادر بن نواب سراج الدوله انورالدين خان بهادر *

ممتاز الامرا عمادالدين خان بهادر بن عبدالصمد خان بهادر دالير جنگي بن نواب
 عبدالوهاب خان بهادر بن نواب سراج الدوله انورالدين خان بهادر شهباسم جنگي *

نواب سراج الدوله انورالدين خان بهادر شهباسم جنگي *

محمد نجیب اللہ خان بهادر
 مسلسل نسب ایشان معلوم نشد

نواب محمد علي خان والاجاه اول *

حاکم محمد مترو خان عرف چوہتیاں
امیر الامرا مدار الملک روشن الدولہ بہادر بہادر جنگ

عبدالعلی خان عظیم الدولہ والاجاہ سوم (از بطن عظیم النسا بیگم) سنہ ۱۸۰۱ء تا ۱۸۱۹ء وفات ۱۰ عوال ۱۲۳۴ھ

عظیم النسا بیگم
المعروف صاحبزادی
بیگم = نجم الملک
عبدالصمد خان بہادر

غلام محمد علی خان بہادر سرخ
الامرا عظیم جاہ تونس آف آرکات
اول سنہ ۱۲۳۱ تا سنہ ۱۲۵۸ ہ
نیابت محمد عرف خان بہادر
سنہ ۱۲۸۸ تا ۱۲۹۰ ہ حیثیت تونس
آف آرکات وفات ذیقعدہ سنہ ۱۲۹۰

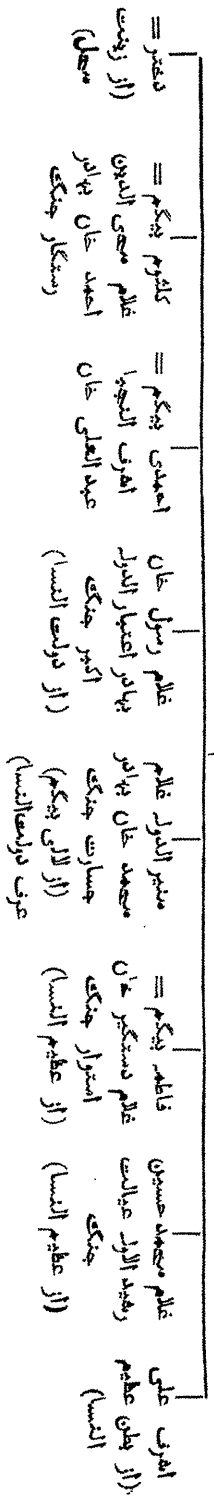
غلام عبد القادر خان
غلام عبد الامرا اعظم
غلام عظیم الدولہ اعفان
جنگ (از بطن
بالعلاء بیگم)

محمد مترو خان فخر الامرا اعظم
جاہ والاجاہ چہارم (از بطن
محمد النسا بیگم) سنہ ۱۸۱۹ تا
سنہ ۱۸۲۵ وفات سنہ ۱۲۴۱

فخر
فخر
فخر
فخر
(از بطن محمد النسا)

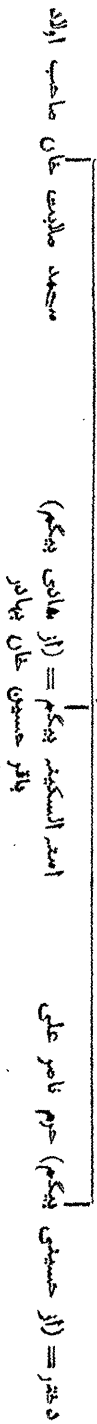
نواب غلام محمد عرف خان بہادر اعظم
الامرا والاجاہ و بیگم (از بطن عنایت النسا)
سنہ ۱۲۴۱ تا سنہ ۱۸۰۱ء ۲۵ سال بہ نیابت
عظیم جاہ سنہ ۱۲۵۸ تا ۱۲۷۳ء و پندرہ سال
مستقل حکومت وفات ۲۴ محرم
سنہ ۱۲۷۳ء

اولاد عبدالعالي خان عظيم الدوله بن نواب محمد منور خان امير الامرا
 بن نواب محمد علي والا جاه اول
 از منكو حات *

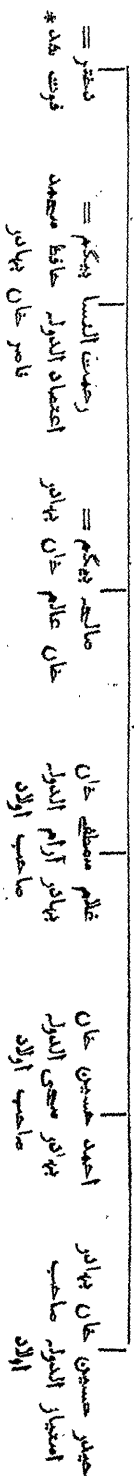
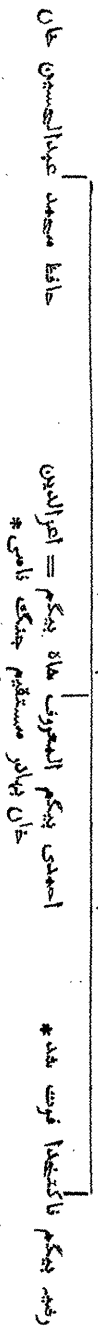

نواب محمد علي خان والاجاء اول *

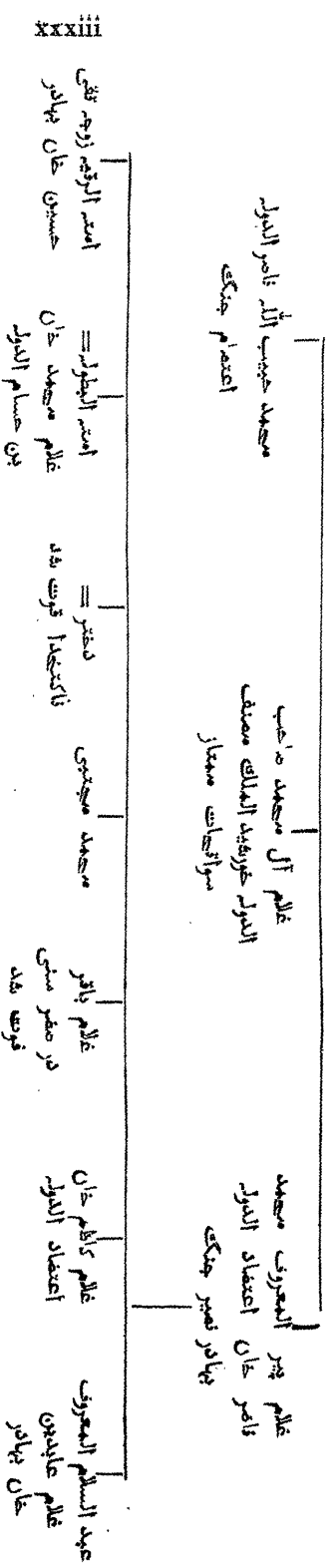
محمدافندروس خان معروف به لعل باصفاء مخاطب به نواب نصير الملك انتظام الدول محمد ملولت خان غنيمتر جنگه بهادر
وفات سنه ۱۲۱۹ مطابق سنه ۱۸۰۴ع *

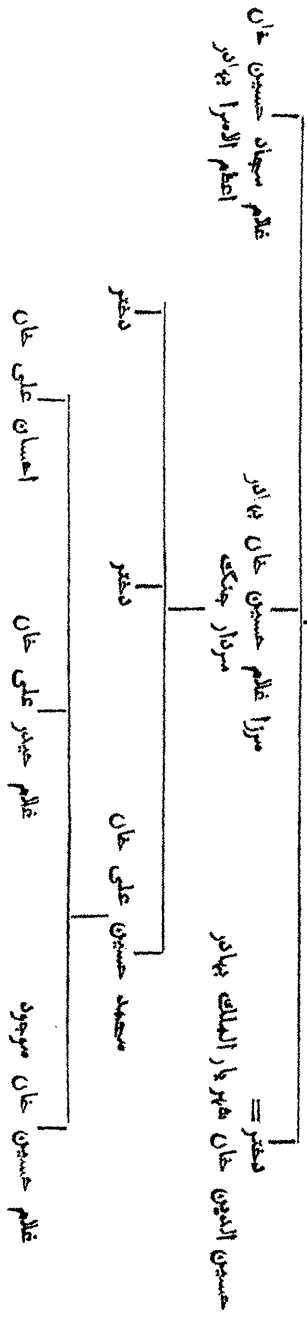
نواب سلطان المسعود عرف بههي بهكم وفات سنه ۱۲۳۹هـ زوجه عبدالهادي بن خيرالدین خان مهتم الدول بهادر *

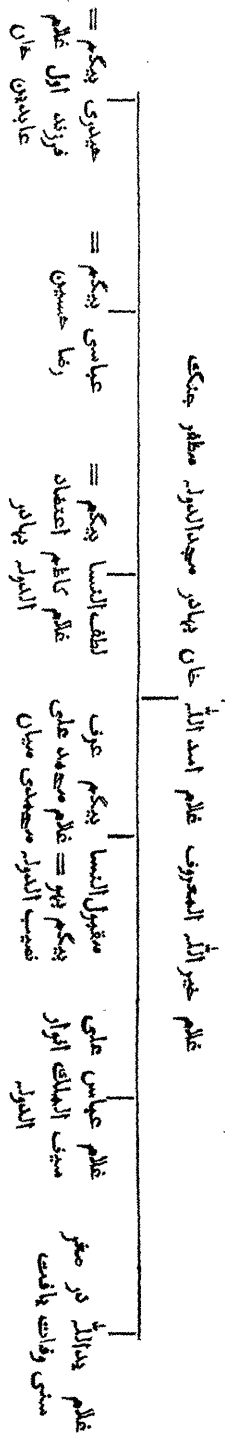
نواب عمدة النساء بكم بنت نواب محمد
علي خان والأجاء اول *

رئيس الاسرا حافظ محمد عبد الحسين خان بن نواب سلطان النساء بيگم زوجة عبيدالبادي
 بن خير الدين خان صاحبام الدوله بهادر *

نواب ملك النساء بيگم بنت نواب محمد علي خان والجاه اول *

دیگر از زواج نواب محمد علی خان و اجاجه اول و اولاد شان

(۱)	عبدالغفور	(۲)	عبدالمعز خان	(۳)	عبدالمعز خان	(۴)	عبدالمعز خان	(۵)	محمد اسحق خان	(۶)	عبدالمعز خان	(۷)	عبدالمعز خان	(۸)	عبدالمعز خان	(۹)	عبدالمعز خان	(۱۰)	عبدالمعز خان
(۱۱)	غلام محمد خان	(۱۲)	غلام محمد خان	(۱۳)	غلام محمد خان	(۱۴)	غلام محمد خان	(۱۵)	غلام محمد خان	(۱۶)	غلام محمد خان	(۱۷)	غلام محمد خان	(۱۸)	غلام محمد خان	(۱۹)	غلام محمد خان	(۲۰)	غلام محمد خان
(۲۱)	غلام محمد خان	(۲۲)	غلام محمد خان	(۲۳)	غلام محمد خان	(۲۴)	غلام محمد خان	(۲۵)	غلام محمد خان	(۲۶)	غلام محمد خان	(۲۷)	غلام محمد خان	(۲۸)	غلام محمد خان	(۲۹)	غلام محمد خان	(۳۰)	غلام محمد خان

66280

CATALOGUED.

Karnataka - History

History - Karnataka

Central Archaeological Library,

NEW DELHI.

Acc. No. 66230

Call No. 954.54/Bur/Cha

Author—Chandrasekharan, T.

Title—Tuzuk-e-walajhi.

Borrower No.	Date of Issue	Date of Return

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI

Please help us to keep the book
clean and moving.